

ՀԱՅԿ Ս. ԿՈՏԱՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԱՅԱՆՊՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՋԱՄԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿԱՄԱՆ ՈՐԴԵՐՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՏՈՐՈՇԱՆՇՐՁԱՆԱՅԻՆ ԱՆԱՅԱՆՊՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱԳԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՑԱՍՏՈՒՄ

ГАЙК С. КОТАНДЖЯН

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ГАУК S. KOTANJIAN

GUIDELINES ON DEVELOPING ARMENIAN
NATIONAL SECURITY STRATEGY
IN THE CONTEXT OF REGIONAL
SECURITY ARCHITECTURE

Ինքիբանա և Պետրոսիան անպարկեշտ՝ իմ պապ Արարայի Անգուստին, պապերի պապի
Յուզբաշի Անգուստին, Իրանի պրիմալիգիտի՝ Դոնի ու Կերանի կապալիգիտի Ինչուպալիգի
Պատանդուտա ընտանու Շորիսեօսիս կապալոր-ուսու զոյն Արարատի Անուստին,
զոյն ուսու զոյն Շուշուկի Մեղիկոն, իւ զորախաւով-Չուսիսի ու Կիւանիսի կոզմով
Dedicated to the memory of Knights of St. George-my Grandfathers Ararat Avoyan,
Great-Great-Grandfathers Sotnik Melkon, their companions-in-arms-Dan and Kuban Cossacks

ՀԱՅԿ Ս. ԲՈՒՅՆՁՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՋՄՍԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

էջ 19-236

ГАЙК С. КОТАНДЖЯН

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

сс. 237-424

HAYK S. KOTANJIAN

GUIDELINES ON DEVELOPING
ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY
IN THE CONTEXT OF REGIONAL
SECURITY ARCHITECTURE

pp. 425-597

ԵՐԵՎԱՆ
ՀՀ ՊՆ ԴՐԱՍՏԱՄԱՏ ԿԱՆԱՅՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՋՄՍԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՏԻՏՈՒՏ
2008

ЕРЕВАН
ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ИМ. ДРАСТАМАТА КАНАЯНА МО РА

2008

YEREVAN

DRASTAMAT.KANAYAN INSTITUTE FOR NATIONAL STRATEGIC STUDIES, MOD, RA
2008

ՀՏԴ 32.001:351/354(479.25)
ԳՄԴ 66+67.99(22)1
Ք - 750

ՔՈՔԱՆՁՅԱԼ ՀԱՅԿ Ս.

Ք - 750 Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղեցույցները տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում. - Եր.: ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2008. - 604 էջ:

Գիրքը մենագրական ժողովածու է, որն արտացոլում է ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության Նախագծի միջգերատեսչական մշակման մեթոդաբանական, տեսական, կիրառական ու կազմակերպական հիմքերը: Հեղինակը՝ ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի ղեկավար, Նախագծի մշակման գիտական ղեկավար, քաղաքական գիտությունների ղեկավար, Նախագծի մշակման Մարզսի Քոթանջյանը, հենվելով անվտանգության ու ռազմական քաղաքականության ոլորտներում ՌԴ և ԱՄՆ-ի առաջատար մասնագիտացված կենտրոններում մեթոդաբանական-տեսական պատրաստության, բազմամյա գիտագործնական գործունեության ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքների ու փորձի վրա, ձգտում է պատասխան տալ համայն հայության համար կենսական կարևորություն ունեցող անվտանգության և կայուն զարգացման ապահովման հարցերին:

Տեսական ու կիրառական նշանակություն ունեցող այս գիրքը հասցեագրված է ազգային անվտանգության քաղաքագիտության ոլորտի մասնագետներին, անվտանգության ապահովման հիմնախնդիրներով զբաղվող պետական ու քաղաքական գործիչներին, ինչպես նաև ընթերցողների լայն շրջանի:

ԳՄԴ 66+67.99(22)1

ISBN 978-99941-2-144-1

© Չ. Ս. Քոթանջյան, 2008 թ.

© ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2008 թ.

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔ

Հեղինակն իր խորին երախտագիտությունն է հայտնում
Վարդգես Արծրունուն՝
մենագրական ժողովածուի հրատարակումը հովանավորելու, ինչպես նաև
Վալտեր Արամյանին՝
ժողովածուի հրատարակումը կազմակերպելու հարցերով
մասնագիտական խորհրդատվությունների համար:
Հեղինակը երախտապարտությամբ կշում է
իր ծնողների՝ Սերգեյ Քոթանջյանի և Լեոնուհի-Սեդա Ավոյանի
ուղեցույց օրինակը,
իր արտասահմանյան երկարատև ծառայողական
և ակադեմիական գործուղումների ժամանակ
կնոջ՝ Ռոզա Քոթանջյան-Մարգարյանի
և որդիների՝ Վահանի ու Մարգարի (Սերգեյի)
բարոյական աջակցությունը:

Հայկ Քոթանջյան

СЛОВО ПРИЗНАТЕЛЬНОСТИ

*Автор выражает свою глубокую признательность
Вардгесу Арцруни за sponsorship,
а также Вальтеру Арамяну за профессиональные консультации
в организации издания данного монографического сборника.*

*Автор с благодарностью отмечает вдохновляющий пример
своих родителей Сергея Котанджяна и Лернухи-Седы Авоян,
моральную поддержку супруги Розы Котанджян-Саркисян,
сыновей Ваана и Саргиса (Сергея)
во время своих зарубежных долгосрочных
служебных и академических командировок.*

Դայկ Կոտանջյան

ACKNOWLEDGMENTS

*The author owes a debt of gratitude
to Vardgues Artsrouni for sponsorship,
as well as to Walter Aramyan for professional advice in organizing
the publication of the given monographic collection.*

*The author appreciates the encouraging example
of his parents Sergey Kotanjian and Lernouhi-Seda Avoyan,
the moral support of his wife Rosa Kotanjyan-Sarkissian
and his sons Vahan and Sargis (Sergey)
during his overseas long-term business and academic trips.*

Hayk Kotanjian

Ես հեղինակի հետ ծանոթանալու առիթ եմ ունեցել աֆղանական հակամարտության յուրահատուկ ժամանակահատվածում, երբ մակերևութին շարունակում էր մոլեզվել խորհրդային ու աֆղանական կանոնավոր բանակների համընդհանուր պատերազմը՝ մահացու կոիվ սովող սովորական ընկալմամբ ռազմաճակատներից և օրենքներից զուրկ մահմեդական սրբազան պատերազմի հետ:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն փաստին, որ Աֆղանստանի զինված հակամարտության հետևում կանգնած էին, մի կողմից, քաղաքացիական պատերազմով և արյան վրեժով պառակտված աֆղանացիները, իսկ մյուս կողմից՝ տարբեր կերպ պատերազմի մեջ ներքաշված երկու գերտերությունները՝ ավերիչ մարտական միջոցների, ինչպես նաև սուր «գաղափարախոսական պատերազմի» իրենց հսկայական զինանոցով:

Չհայտարարված պատերազմի ձևով ազրեսիայի ենթարկված «հարևան ժողովրդին եղբայրական օգնության ցուցաբերման» մեկնակերպը ձևուղի սվեց շարակարգված քարոզչության՝ ֆաշիզմի դեմ պայքարող ինտերնացիոնալ բրիգադների ստեղծման փաստարկման իսպանական նախադեպի օրինակով: Տարիների ընթացքում միլիոնավոր խորհրդային և ոչ միայն խորհրդային մարդկանց շրջանում սկսեց արմատավորվել աֆղանական պատերազմի մասնակցության դրական ընկալման դիրքորոշում: Ձևավորվեց մի մարդու կերպար, որը, անտեսելով կանոններից զուրկ մոլեռանդ պատերազմի ծայրահեղ վտանգներն ու դաժանությունը, թողնում է իր օջախը, Հայրենիքը հանուն «ինտերնացիոնալ պարտքի կատարման»: Եվ հիրավի, չի կարելի ժխտել, ինչպես դա երբեմն արվում է, խորհրդային մարդկանց պարտքի և երդման պարտավորությունները իրենց Հայրենիքի առջև, պետության առջև, որը նրանց պատերազմ է ուղարկել, իսկ դրա հետ մեկտեղ խորհրդային Միությունը կորցնում էր իր հեղինակությունը ոչ միայն ազատական-ժողովրդավարական Արևմուտքում, այլև երրորդ աշխարհի՝ անցյալում բարեկամական երկրներում:

Ժամանակի ընթացքում խորհրդային մարդկանց սկսեց հասնել նաև այլ բնույթի տեղեկույթ Աֆղանստանում մղվող պատերազմի անմիջական մասնակիցներից: Սկսեցին ավելի ու ավելի հիվանդագին ընկալվել խորհրդային զինծառայողների, Աֆղանստանի խաղաղ բնակչության ունեցած զոհերը:

* Բերվում է ըստ *Л. Шершнев. Послесловие. В монографии: Г. Котанджян. Этнополитология консенсуса—конфликта. Цивилизационный аспект национальной безопасности. М., 1992, сс. 187—189:*

Կյուրախան, ֆինանսական առումով նույնպես երկիրն զգում էր բազմամյա անդառնալի ծախսերի չափից մեծ բեռը:

Դրվեց աֆղանական պատերազմի տխուր փորձի և նրա ռազմաքաղաքական հայեցակարգի վերախման ստավորման խնդիր: Այդ ամենն արվում էր այդ ժամանակ ԽՄԿԿ-ում և պետությունում ընդունված գաղտնիության շրջանակներում այն վերլուծաբանների մասնագիտական խմբերի աջակցությամբ, որոնք ստանում էին ներառական վերլուծության, իսկ ըստ արդյունքների՝ անկողնակալ և անկախ կարծիքի մանղատ (հասկանալի է, որ անկախությունը հարաբերական էր):

Սկսեց ի հայտ գալ հակամարտության պատերազմող կողմերի միջև փոխհարաբերությունների նոր բանակցային ուղեգիծ, կիսապաշտոնական մակարդակով ծավալվեց ԱՄՆ-ի, աֆղանական «մոջահեդներին» օգնելու հարցում դաշնակիցների դիրքորոշման զգուշավորությամբ պարզում: Ի հայտ եկան կարգավորման առաջին հույսերը՝ կապված ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարի հատուկ դեսպանորդի միջնորդական առաքելության հետ: Ռազմական և քաղաքական գործընկերներին հետ ես հանդիպել եմ Աֆղանստանի Ժողովրդավարական Հանրապետությունից խորհրդային զորքերի դուրսբերման նախադրյալների ստեղծման նոր ուղեգծի չընդունման և խոչընդոտման գանձակ վաստերի: Չորքերի դուրսբերման արտաքին ու ներքին նախադրյալները մի շարք զինվորական ու քաղաքացիական մասնագետների՝ լայն հասարակայնության համար անտեսանելի վերլուծական և խորհրդատվական գործունեության հետևանքով ձևավորվեցին՝ վերածվելով Աֆղանստանի «ազգային հաշտության», «ազգային համաձայնության» հայեցակարգի: Տվյալ ուղեգիծը յուրահատուկ տեսական և գործնական փորձաքննության էր ենթարկվում պատերազմող կողմերի միջև համաձայնության հաստատման առաջին իսկ մատույցներում: Տրեսաջան հետազոտական և կազմակերպչական աշխատանքի հիման վրա ուրվագծվեցին պատերազմող ընդդիմությունը իշխանությունների հետ համագործակցությանը միտելու բովանդակությունն ու գործիքարանը: Պետք է պատկերացնել մեծ թվով խորհրդային և աֆղան մասնագետների ծայրահեղ թերահավատությունը դաժան, իրար հանդեպ կատարած հանցագործությունների բեռը կրող հակառակորդների միջև հնարավոր համաձայնության նկատմամբ. գուր չէ, որ այդ ջոկատները այն ժամանակ կոչվում էին «զինված բանդկազմավորումներ» (ճիշտ է՝ դա սսվում էր հակամարտության կողմերից միայն մեկի հասցեին):

Մակայն մի շարք պատրաստված, պատերազմող կողմերի վստահությունը վայելող, համբերատար մասնագետների ջանքերի միավորման շնորհիվ ձեռք բերվեց ցեղերի բնակության ու ռազմաքաղաքական գործունեության կոնկրետ

տարածքներում «ջիհադի» ռազմական, քաղաքական, էթնոմշակութային յուրահասակության և ընդհանուր բնութագրերի ավելի լիարժեք իմացություն:

Անշուշտ, ազգային հաշտեցման կարգախոսի գործածության տարածման լավագույն միջոց էին նման համաձայնության և համագործակցության կենդանի օրինակները: Հարկ է նշել, որ դա ամենևին էլ շնորհակալ աշխատանք չէր. մենք սովորաբար գործ էինք ունենում մոլագարության հաստող քաջությամբ հայտնի, խորամանկ, կասկածամիտ, դաժան գործընկերների և ընդդիմահարների հետ, ի դեպ, վտանգի և փոխհարաբերություններում կեղծիքի նկատմամբ չափազանց զգայուն:

1982–1983 թվականներին Հայկ Քոթանջյանը, այդ ժամանակ սոցիալական հոգեբանության և քաղաքականության բնագավառի փիլիսոփայական գիտությունների տակավին երիտասարդ թեկնածուն, մեկն էր նրանցից, ում վրա դրված էր ամբողջ այդ բարդ, զգայուն և վտանգավոր աշխատանքը: Ռիսկը առաջին հերթին պայմանավորված էր այն բանով, որ սխալ հետևությունները և հանձնարարականները կարող էին նոր գոհերի և կորուստների պատճառ դառնալ: Բայց դա չէր միայն: Ներկայացված մենագրության հեղինակի նման մարդիկ՝ իմ գործընկերները, մի անգամ չէ, որ ստիպված էին լինելու գորքերի, զինված ընդդիմության տեղաբաշխման վայրերում, տեսնելու նրանց իրական կյանքը կանոնավոր զինվորական ստորաբաժանումների, նահապետական ցեղային ու տոհմական եղբայրությունների, գաղափարական ռազմաքաղաքական դաշինքների և իսկական բանդկազմավորումների առօրյայում, մասնակցելու բանակցություններին: Քոթանջյանի՝ վտանգի ենթարկվածության չափը գնահատելու համար բավական է աֆղանական պատերազմի անցողադարձին քաջատեղյակ մարդկանց թվել նրա գործուղումների վայրերի որոշ անուններ՝ Հերաթ, Փանջշեր, Կապիսա, Փարվան, Բամիան, Պազման և այլն:

Ազգային և միջազգային անվտանգության
հիմնադրամի նախագահ
գեներալ-մայոր Լ. Բ. ՇԵՐՇԵՆԿ

ՀԱՅ ԳԵՆԵՐԱԼ-ՄԱՅՈՐ ԴՈՎՏՈՐ ՀԱՅԿ ՔՈԹԱՋՑՑԱԸ
 ԸՆԴԱՉՎԵԼ Է «ՄԱՐԶԱԼ ԿԵՆՏՐՈՆԻ»
 2008 թ. ՄԱՅԻՍ ԱՄՍՎԱ ԵՐՁԱՆԱՎԱՐՏ՝*

2007 թ. մարտին Մարշալ կենտրոնի շրջանավարտներին աջակցության գրասենյակը սահմանել է «Մարշալ կենտրոնի ամսվա շրջանավարտ» մրցանակ: Այս նախաձեռնության նպատակն է ներկայացնել Կենտրոնի այն շրջանավարտներին, որոնք կատարում են ակտիվ գործունեություն՝ նպաստելով ժողովրդավարական հաստատությունների և հարաբերությունների զարգացմանը, ակտիվ և խաղաղ անվտանգային համագործակցությանը, Հյուսիսային Ամերիկայի, Եվրոպայի, Եվրասիայի և այլ տարածաշրջանների պետությունների հետ երկարատև գործընկերային հարաբերությունների ամրապնդմանը, և դրանով իսկ՝ Մարշալ կենտրոնի իդեալների արմատավորմանը ավելի կայուն անվտանգային միջավայրի ստեղծման գործում:

Հայաստանի Հանրապետության գեներալ-մայոր դոկտոր Հայկ Քոթանջյանը ճանաչվել է Մարշալ կենտրոնի 2008 թ. մայիս ամսվա շրջանավարտ: Գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի պետն է և Պաշտպանության նախարարի ռազմաքաղաքական գծով խորհրդականը:

Գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը զննպլետի կոչումով մասնակցել է Ջ. Մարշալի անվան Անվտանգային հետազոտությունների եվրոպական կենտրոնի գեներալական դասընթացներին (1998-2), այդ ժամանակ նա եղել է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության Արտաքին հարաբերությունների և ռազմական համագործակցության վարչության պետ: Մարշալ կենտրոնում ուսուցումից հետո գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանին հանձնարարվել է ԱՄՆ-ի պաշտպանության նախարարությունում ստեղծել առաջին հայկական Ռազմական գրասենյակը: 1998-2002 թթ. նա ծառայել է որպես Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում ռազմական, ցամաքային, օդային և ծովային հարցերով Հայաստանի Հանրապետության կցորդ: Գեներալ-մայոր Քոթանջյանը Վաշինգտոնում կցորդի իր ծառայության համար պարգևատրվել է ԱՄՆ-ի Երախտիքի Լեգեոն շքանշանով:

2003 թ. նա ընդունվել է Վաշինգտոնի Պաշտպանական ազգային համալսարանի Ազգային անվտանգության դպրոց՝ որպես հակահաբեկչության գծով գիտական փորձագետ (ֆելոու) և ավարտել այն 2004 թ.: Այդ ժամանակահատվածում նա նաև ավարտել է ԼԱՍՏՈ-ի Ետաբային սպաների դասընթացը:

* Տես [http://www.marshallcenter.org/site-graphic/ang-en/page-alum-news-1/xdocs/alum-news-news-newsbrief/08-18.htm](http://www.marshallcenter.org/site-graphic/ang-en/page-alum-news-1/xdocs/alum-news-newsbrief/08-18.htm):

Ավելի վաղ՝ 2001 թ., մասնակցել է Վաշինգտոնի «ՌեՆՆ» մագիստրոսական դպրոցի «Պաշտպանական վերլուծություն» ծրագրին:

Վաշինգտոնում սովորելու տարիներին գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը մշակել է Հայաստանի պաշտպանական համակարգում առաջին պաշտպանական և անվտանգային գիտահետազոտական կենտրոնի հիմնադրման հայեցակարգը: Հետագայում այդ կենտրոնը ձևավորվել է որպես Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության Դրաստամատ Կառայանի անվան Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ: Գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը նշանակվել է ինստիտուտի առաջին պետ: Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կարգադրագրով նա նաև նշանակվել է ու 2006-2007 թթ. եղել Ազգային անվտանգության ռազմավարության (ԱԱՌ) մշակման Միջգերատեսչական հանձնաժողովի քարտուղար: Բացի այդ, գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը եղել է ԱՄՆ-ի միջգերատեսչական մշակման նախագծի գիտական ղեկավար:

ԼԱՍՏՈ-ի «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրին» մասնակցելու Հայաստանի պաշտոնական դիմումի շրջանակներում՝ գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը մասնակցել է ԼԱՍՏՈ-ի Ստամբուլի զագաթնաժողովին: Երբ «Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղեցույցները Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում» մենագրությունը գրվել և պաշտպանվել է Վաշինգտոնի Պաշտպանական ազգային համալսարանում: Հայաստանի «Ազգային անվտանգության ռազմավարությունը» և «Ռազմական դրկտրինը» հաստատվել են Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից:

Գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը Մարշալ կենտրոնի շրջանավարտների հայկական ասոցիացիայի հիմնադիր անդամ է: 2007 թ. այդ կազմակերպության ամենամյա ժողովում գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանը Մարշալ կենտրոնի այն ժամանակվա փոխնախագահ գեներալ-մայոր (այժմ՝ պաշտոնաթող) դոկտոր Հրոստ Եմալինյանի հետ ելույթ է ունեցել որպես գլխավոր զեկուցող և ներկայացրել է «Հայ-ամերիկյան մեթոդաբանական համագործակցությունը Հայաստանի առաջին ազգային անվտանգության ռազմավարության միջգերատեսչական մշակման ասպարեզում» վերնագրով գիտական զեկուցում:

Գեներալ-մայոր դոկտոր Քոթանջյանն ունեցել է Արտակարգ և լիազոր դեսպանորդ-խորհրդականի դիվանագիտական կարգ (այժմ՝ պաշտոնաթող):

Мне довелось познакомиться с автором в своеобразный период афганского конфликта, когда на его поверхности продолжала бушевать схлестнутая насмерть тотальная война советской и афганской регулярных армий с мусульманской священной войной без фронта и законов в привычном понимании.

Необходимо принять во внимание тот факт, что за вооруженным конфликтом в Афганистане, с одной стороны, стояли расколотые гражданской войной и кровной мстью афганцы, с другой же—по-разному втянутые в войну две сверхдержавы со своим огромным арсеналом разрушительных боевых средств, а также острой «идеологической войны».

Версия «оказания братской помощи соседнему народу», подвергнутому агрессии в виде необъявленной войны породила эшелонированную пропаганду по образцу испанского прецедента аргументации создания интербригад, боровшихся против фашизма. С годами у миллионов советских и не только советских людей стала укореняться установка на положительное восприятие участия в афганской войне. Сложился образ человека, оставляющего свой очаг, Отечество ради «выполнения интернационального долга», невзирая на крайние опасности и жестокость фанатической войны без правил. И на самом деле, нельзя отрицать, как это иногда делается, обязательства долга и присяги советских людей перед своей Родиной, государством, пославшим их на войну, а вместе с тем Советский Союз терял свой авторитет не только на либерально-демократическом Западе, но и у дружественных в прошлом стран третьего мира.

Со временем к советским людям стала доходить информация и другого плана от непосредственных участников войны в Афганистане. Все более болезненно стала восприниматься гибель советских военнослужащих, мирного населения Афганистана. Да и в материальном, финансовом плане страна ощущала непомерное бремя многолетних невосполнимых затрат.

Была поставлена задача переосмысления печального опыта афганской войны и ее военно-политической доктрины. Все это делалось в рамках принятой тогда в КПСС и государстве конфиденциальности, с помощью

* Приводится по: Л. Шершнев. Послесловие. В монографии: Г. Котанджян. Этнополитология консенсуса—конфликта. Цивилизационный аспект национальной безопасности. М., 1992, сс. 187—189.

профессиональных групп аналитиков, получавших мандат на включенный анализ, а по итогам—на объективное и независимое мнение (понятно, что независимость была относительной).

Стала пробиваться новая переговорная линия взаимоотношений между воюющими сторонами конфликта, на полуофициальном уровне развернувшись зондаж позиции США, союзников по помощи афганским «моджахедам». Появились первые надежды на урегулирование в связи с посреднической миссией специального посланника Генерального секретаря ООН. Мне вместе с военными и политическими коллегами приходилось наблюдать разнообразные факты неприятия и торможения новой линии по созданию предпосылок для вывода из ДРА советских войск. Внешние и внутренние предпосылки вывода войск в результате невидной для широкой общественности аналитической и советнической деятельности ряда военных и гражданских специалистов стали складываться в концепцию «национального мира», «национального согласия» в Афганистане. Своеобразной теоретической и практической апробации данный курс подвергался на первых подступах к согласию между воюющими сторонами. На базе кропотливой исследовательской и организаторской работы стали вырисовываться содержание и инструменты склонения воюющей оппозиции к сотрудничеству с властями. Необходимо представить крайний скепсис многих советских и афганских специалистов по поводу возможного согласия между жестокими противниками, отягощенными преступлениями друг перед другом—не зря ведь эти отряды тогда назывались «вооруженными бандформированиями» (правда, только в адрес одной из сторон конфликта).

Однако соединение усилий ряда подготовленных, наделенных доверием воюющих сторон, терпеливых специалистов принесло более углубленное знание военной, политической, этнокультурной специфики и общих характеристик «джихада» на конкретных территориях расселения и военно-политической деятельности племен. Лучшим способом для расширения хождения лозунга о национальном примирении конечно же служили живые примеры подобного согласия и сотрудничества. Следует сказать—данная работа не отличалась большой благодарностью: мы обычно имели дело с отчаянно храбрыми, хитрыми, недоверчивыми, жестокими партнерами и контраптернерами, кстати, очень чувствительными на опасность и фальшь взаимоотношений.

Гайк Котанджян в 1982—1983 годах, тогда еще молодой кандидат философских наук в области социальной психологии и политики, был одним из тех, на кого была возложена вся эта сложная, деликатная и рискованная работа. Риск, в первую очередь, заключался в том, что неверные выводы и рекомендации могли повлечь за собой дополнительные жертвы и потери.

Однако не только в этом. Люди, подобные автору представленной монографии,—мои коллеги, были вынуждены не раз бывать на местах дислокации войск, вооруженной оппозиции, наблюдать за их реальной жизнью в буднях регулярных военных подразделений, патриархальных племенных и родовых братств, идейных военно-политических союзов и подлинных бандформирований, участвовать в переговорах. Для оценки меры подвергаемой Г. Котанджяном опасности знатокам афганской войны достаточно знать названия некоторых мест его командировок: Герат, Панджшер, Каписа, Парван, Бамиан, Пагман и др.

Президент Фонда национальной и международной безопасности, генерал-майор Л. И. ШЕРШНЕВ

АРМЯНСКИЙ ГЕНЕРАЛ-МАЙОР, ДОКТОР
ГАЙК КОТАНДЖЯН НАЗВАН «ВЫПУСКНИКОМ
МАРШАЛЛ-ЦЕНТРА МАЯ 2008 Г.»^{*}

В марте 2007 г. офис по поддержке выпускников Маршалл-Центра основал премию «Выпускник месяца Маршалл-Центра». Эта инициатива преследует цель представлять выпускников Маршалл-Центра, которые играют активную роль в продвижении идеалов Маршалл-Центра, идеалов формирования более стабильной безопасностной среды путем развития демократических институтов и взаимоотношений, способствуя активному и мирному безопасностному сотрудничеству, упрочению долгосрочных партнерских отношений с государствами Северной Америки, Европы, Евразии и других регионов.

Генерал-майор доктор, Гайк Котанджян из Республики Армения признан Выпускником Маршалл-Центра мая 2008 г. Генерал-майор, доктор Котанджян является начальником Института национальных стратегических исследований Министерства Обороны Республики Армения и советником Министра Обороны по военно-политическим вопросам.

Генерал-майор, доктор Котанджян в звании полковника прошел Генеральские курсы Европейского центра безопасностных исследований им. Дж. Маршалла (1998-2): в то время он был начальником Управления внешних сношений и военного сотрудничества Министерства Обороны Республики Армения. После обучения в Маршалл-Центре генерал-майору, доктору Котанджяну было поручено создать первый армянский офис обороны при Департаменте обороны США.

С 1998 по 2002 гг. он служил в качестве Атташе Республики Армения в Соединенных Штатах Америки по военным, сухопутным, воздушным и морским вопросам. Генерал-майор, доктор Котанджян за свою службу в качестве атташе был награжден в Вашингтоне орденом Доблестного Легиона США.

В 2003 г. он поступил в Школу Национальной Безопасности Национального Университета Обороны в Вашингтоне в качестве научного эксперта (феллоу) по контртерроризму и окончил ее в 2004 г. В этот же период времени он окончил Курсы штабных офицеров НАТО. Ранее, в 2001 г., он участвовал в программе «Оборонный анализ» Магистерской школы «РЭНД» в Вашингтоне.

^{*} См. <http://www.marshallcenter.org/site-graphic/lang-en/page-alum-news-1/xdocs/alum/news-newsbrief/08-18.htm>.

В годы учебы в Вашингтоне генерал-майор, доктор Котанджян разработал концепцию создания в оборонной системе Армении первого оборонного и безопасностного научно-исследовательского центра, который позже был основан как Институт национальных стратегических исследований им. Драстамата Канаяна Министерства Обороны Республики Армения. Генерал-майор, доктор Котанджян стал первым начальником этого института.

По Распоряжению Президента Республики Армения он в 2006–2007 гг. являлся Секретарем Межведомственной комиссии по разработке Стратегии национальной безопасности (СНБ). Кроме того, генерал-майор, доктор Котанджян был научным руководителем Проекта межведомственной разработки СНБ.

Генерал-майор доктор Котанджян участвовал на Саммите НАТО в Стамбуле в рамках официальной заявки Армении на участие в программе «План действий индивидуального партнерства» НАТО. Его монография «Основные направления разработки Стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности на Южном Кавказе» была написана и защищена в Национальном Университете Обороны в Вашингтоне. «Стратегия национальной безопасности» и «Военная доктрина» Армении были утверждены Президентом Республики Армения.

Генерал-майор, доктор Котанджян является членом-учредителем Армянской ассоциации выпускников Маршалл-Центра. В 2007 г. генерал-майор, доктор Котанджян вместе с тогдашним заместителем директора Маршалл-Центра, генерал-майором (ныне – в отставке), доктором Хорстом Шмалфельдом являлся главным докладчиком на ежегодном собрании Ассоциации, где представил научный доклад «Армяно-американское сотрудничество в области межведомственной разработки первой Стратегии национальной безопасности Армении».

Генерал-майор, доктор Котанджян имел дипломатический ранг Чрезвычайного и Полномочного Посланника-Советника, но в настоящее время он находится в отставке.

I met the author of this monograph during a unique period of the Afghan Conflict: the Soviet and Afghan regular armies waged a tempest of a deadly combat against guerrilla fighters of a Muslim Holy War—it was warfare without any fronts and without rules somehow compatible with the conventional sense.

The armed conflict in Afghanistan involved, on the one hand, the Afghans, who were divided by Civil War and blood vengeance, and, on the other hand—the two superpowers. The latter were drawn into the war because of an array of reasons; they were armed with huge arsenals of destructive weapons and were engaged in the toxic «ideological warfare».

The Soviet myth of «fraternal support to the neighboring nation [of Afghanistan]»—a nation that, supposedly, faced aggression in the form of an «undeclared war»—was supported by a comprehensive propaganda campaign that resembled the platform invented at a time to justify the creation of anti-fascist international brigades that took part in the Spanish Civil War.

With the passage of time, millions of Soviet and non-Soviet people developed a positive attitude toward participation in the Afghan War. The Soviets created a noble image of a person who leaves his home for the battlefield for the sake of «performing the international duty» in spite of the extreme danger and violence of the fanatical war without rules. It is unfair to deny the moral merits of the Soviet people's sense of patriotic dedication to their homeland, and their loyalty to the state that sent them to the battlefield. However, despite the propaganda, it was becoming pretty clear that the Soviet Union was losing its prestige not only in the liberal and democratic West but also in the friendly countries of the Third World.

As time passed, the Soviet people began receiving alternative information from direct participants of the Afghan War. The death of Soviet servicemen and Afghan civilians was being received with increasing sensitivity. And the excessive costs of the war became a burden for the country.

The need for reevaluating the bitter experience of the Afghan War became pertinent. This reexamination was done confidentially, as required by the CPSU Central Committee, by a select group of Soviet analysts who received a mandate for independent research and unbiased reporting (obviously, the independence of their work was relative).

New negotiation channels between the warring factions of the conflict were developed, and, semi-officially, the reassessment of the US' and their allies' efforts to support the Afghan «mojaheddin» was launched. There even

* See: L. Shershtnov. «Epilogue» in the monograph «Ethnic Policy of Consensus—Conflict: Civilizational Aspect of National Security» (in Russian), by H. Kotanjian, Moscow, 1992, PP. 187–189.

appeared first hopes for the settlement of the armed conflict with the involvement of the Special Envoy of the UN Secretary General. However, together with my military and political colleagues, I had to witness various facts of intentional procrastination of withdrawal of Soviet troops from the Democratic Republic of Afghanistan. But as a result of the analytical and advisory mission of a number of military and civil experts—a work invisible to the general public—external and internal prerequisites for the withdrawal began to emerge. Furthermore, the withdrawal was gradually associating with the concepts of «national peace» and «national consent» in Afghanistan.

The extensive research and organizational work led to practical steps toward inviting the Afghan armed opposition to cooperation with the authorities began to take shape. One should imagine the serious skepticism of Soviet and Afghan experts concerning the possibility of collaboration between two groups of bitter enemies whose relations were burdened by crimes committed against each other. At that time these units were—not coincidentally—called «armed gang formations» (of course, in reference to only one of the conflicting parties).

However, the combination of efforts of a number of well-trained and diligent experts—who enjoyed the confidence of both warring factions—provided a platform for the generation of a much better understanding of military, political, and ethno-cultural aspects of «jihad» on territories of settlement and political life of different Afghan tribes. Of course, the real-life examples of such cooperation were the best way of showcasing the slogan of national reconciliation. This work was notably unthankful: we usually had to deal with audacious, cunning, mistrustful, and cruel partners and counter-partners, who were also very sensitive towards insincerity in relations.

In 1982-1983, still as a young PhD, specializing in Social Psychology and Politics, Hayk Kotanjian was one of those who were entrusted with such difficult, delicate and risky tasks. There was, first of all, the risk that inaccurate conclusive assessments and advice would lead to more victims and losses. Yet it was not the only risk factor. My colleagues—people, like the author of this monograph—were involved in confidential negotiations. They had to pay regular visits to military bases and travel to headquarters of the armed opposition; they regularly liaised with military units and met with leaders of tribal fraternities, as well as with Afghan opposition's domestic military-political alliances, and real armed gangs. To understand the level of risk taken by Hayk Kotanjian it is enough to mention to any veteran of the Afghan War some of the locations which he visited on assignment: Herat, Panjsher, Kapisa, Parvan, Bamian, Pagman, etc.

Major General L. I. SHERSHNIOV
President, Russian National
and International Security Foundation

DR. MG HAYK KOTANJIAN OF ARMENIA NAMED
MARSHALL CENTER GRADUATE
OF THE MONTH FOR MAY 2008

Beginning with March 2007, the Marshall Center Graduate Support Office has featured a Marshall Center Graduate of the Month. The purpose of this initiative is to feature Marshall Center alumni who are playing an active role in furthering the ideals of the Marshall Center in creating a more stable security environment by advancing democratic institutions and relationships; promoting active, peaceful security cooperation; and enhancing enduring partnerships among the nations of North America, Europe, Eurasia, and beyond.

Dr. MG Hayk Kotanjian of the Republic of Armenia is Marshall Center Graduate of the Month for May 2008. Dr. MG Kotanjian is the Commandant of the Institute for National Strategic Studies of the Armenian Ministry of Defense, and Advisor on Defense Security Policy to the Minister of Defense.

Dr. MG Kotanjian attended Senior Executive Seminar (SES) 1998-2 as a colonel, while Chief of the External Relations and Military Cooperation Department of the Ministry of Defense of Armenia. After attending the Marshall Center, Dr. MG Kotanjian was charged with establishing the first Armenian Defense Office to the U.S. Department of Defense, and he served as the first Defense, Army, Air Force and Naval Attaché of the Republic of Armenia to the United States of America from 1998 to 2002. Dr. MG Kotanjian was decorated with the U.S. Legion of Merit for his attaché service in Washington.

In 2003 he enrolled as a Counterterrorism Fellow at the School for National Security Executive Education, National Defense University, in Washington, D.C., graduating in 2004. During that time he also completed the NATO Staff Officer Orientation Course. Earlier in 2001 he participated in the Defense Analysis Program of the RAND Graduate School in Washington.

During his studies in Washington, Dr. MG Kotanjian developed the concept to establish the first defense and security think tank in the Armenian defense system, which was later founded as the Drastamat Kanayan Institute for National Strategic Studies of the Armenian Ministry of Defense. Dr. MG Kotanjian was appointed as the first Commandant of the institute. In 2006-2007 he was also appointed by decree of the President of Armenia as the Secretary of the National Security Strategy (NSS) Elaboration Interagency Commission. In addition, Dr. MG Kotanjian was the Academic Supervisor of the NSS Interagency Elaboration Project.

* See <http://www.marshallcenter.org/site-graphic/lang-en/page-alum-news-1/xdocs/alum/news-newsbrief/08-18.htm>.

Dr. MG Kotanjian participated in the Istanbul NATO Summit in parallel with Armenia's official application to the NATO Individual Partnership Action Plan. His monograph, "Developing Armenia's National Security Strategy within the Context of the South Caucasus Regional Security Architecture", was written and defended while at the National Defense University in Washington. Armenia's National Security Strategy and Military Doctrine are approved by the President of the Republic of Armenia.

Dr. MG Kotanjian is a founding member of the Marshall Center Alumni Association in Armenia. In 2007 at the Association's annual meeting, together with then-Deputy Director of the Marshall Center, MG (ret.) Dr. Horst Schmalfeld, Dr. MG Kotanjian was a keynote speaker and presented an academic report, "Armenian-American Methodological Cooperation in Interagency Elaboration of Armenia's First National Security Strategy".

Dr. MG Kotanjian has held the diplomatic rank of Minister Plenipotentiary and Envoy Extraordinary, from which rank he is presently retired.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՑՑՆԵՐԸ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ

ՀՀ ՊՆ ԴՐԱՏՏԱՄԱՏ ԿԱՆԱՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

2008

Հեղինակը խորին շնորհակալություն է հայտնում իր գործընկերներին ազգային անվտանգության քաղաքագիտության խնդիրների մշակման ժամանակ արդյունավետ համագործակցության համար՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԿԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈԱԾՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԼԱՆՈՎԳՐԻ ՄԵԱԿՄԵՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԵՆԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉՄԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՎԻԹ՝

ՀՀ Պաշտպանության նախարար, ՀՀ Նախագահին աղբյթը ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի նախագահ **Մերժ Մարգարյանին**, ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու **Աշոտ Արովյանին**, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարի տեղակալ **Ռուզան Ալավերդյանին**, ՀՀ Պաշտպանության նախարարի տեղակալ գեներալ-լեյտենանտ **Արթուր Ազարենյանին**, ՀՀ կրթության ու գիտության նախարարի տեղակալ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ **Արա Ավետիսյանին**, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարի առաջին տեղակալ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր **Սամվել Ավետիսյանին**, ՀՀ ԱՐԿ համալսարանի, ՀՀ ԱՐԿ արտաքին հարաբերությունների մշտական հանձնաժողովի անդամ **Գուրգեն Արսենյանին**, ՀՀ տրանսպորտի և կապի նախարարի առաջին տեղակալ **Հրանտ Բեգլարյանին**, Հայաստանի ԳԱԱ իսկական անդամ, բժշկական գիտությունների դոկտոր **Էմիլ Գալբիեյանին**, ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի ղեկավար-նախարարի տեղակալ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Գագիկ Գազյանին**, ՀՀ էներգետիկայի նախարարի տեղակալ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Արեգ Գալստյանին**, ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարի տեղակալ **Գագիկ Գյուրջյանին**, ՀՀ առողջապահության նախարարի առաջին տեղակալ, բժշկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Հայկ Դարբինյանին**, ՀՀ Նախագահի խորհրդական **Գառնիկ Իսազույանին**, ՀՀ ԱՐԿ պատգամավոր, մանկավարժական գիտությունների թեկնածու **Հրայր Կարապետյանին**, ՀՀ արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ, պատմական գիտությունների դոկտոր **Արման Գիրազույանին**, ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր, Ազգային ժողովի ֆինանսավարկային, բյուջետային և տնտեսական հարցերի մշտական հանձնաժողովի անդամ **Հակոբ Հակոբյանին**, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենի առաջին տեղակալ գեներալ-լեյտենանտ **Հրայր Հարությունյանին**, ՀՀ Ոստիկանության պետի առաջին տեղակալ գեներալ-լեյտենանտ **Արարատ Մահտեսյանին**, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի տեղակալ,

* Ստորև նշված են այն պաշտոնները, որոնք տվյալ անձինք զբաղեցրել են հեղինակի հետ մասնագիտական շփումների ժամանակ:

տնտեսագիտության թեկնածու **Արծվիկ Մինասյանին**, ՀՀ ԱՐԿ պատգամավոր **Սամվել Նիկոյանին**, ՀՀ բնապահպանության նախարարի առաջին տեղակալ, տնտեսագիտության թեկնածու **Միսն Դասյանին**, ՀՀ ԱՐԿ պաշտպանության, ազգային անվտանգության և ներքին գործերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ, քաղաքական գիտությունների թեկնածու **Մհեր Շահգեղյանին**, ՀՀ Կենտրոնական բանկի նախագահ, տնտեսագիտության թեկնածու **Տիգրան Մարգարյանին**, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարի առաջին տեղակալ, տնտեսագիտության թեկնածու **Պավել Մաֆարյանին**, ՀՀ աստիքի և տնտեսական զարգացման նախարարի տեղակալ **Գագիկ Կարդանյանին**, ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարի տեղակալ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ **Վաչե Տերտերյանին**,

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻԹ՝

ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր **Տիգրան Թորոպյանին**, ՀՀ ԱՐԿ պատգամավոր, ՀՀ ԱՐԿ արտաքին հարաբերությունների մշտական հանձնաժողովի նախագահ **Արմեն Ռուստամյանին**,

ՀՀ ԴԵՄՊԱՆԵՐԻ՝

ԱԱԸ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան **Թաթև Մարգարյանին**, ՌԴ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան **Արմեն Մմբաթյանին**,

ՆԱՏՕ-ՈՒՄ ՀՀ ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒԹՅՈՒԹՅՈՒՆՈՒԹ՝

ՆԱՏՕ-ում ՀՀ առաքելության ղեկավար, դեսպան **Սամվել Մկրտչյանին**, ՆԱՏՕ-ում ՀՀ ռազմական ներկայացուցիչ, գեղապետ **Դավիթ Տոնայանին**,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅՈՒԹ՝

ԳԱԱ իսկական անդամ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր **Մերգել Համբարձումյանին**, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր **Նիկոլայ Հովհաննիսյանին**, Հայաստանի ԳԱԱ նախագահ, ԳԱԱ իսկական անդամ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր **Ռադիկ Մարտիրոսյանին**,

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՄԱՐԱՆՈՒԹ՝

ԵՊՀ ոսկյուր, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Արամ Միսնայանին**,

* Մենագրության հեղինակը նշանակվել էր Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի քարտուղար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՌԱՔԵՒԱԳԱՆ ԵՎ ԵՆԴՆՈՒՄՆԵՐ

Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածին դիվանապետ Արշակ Էպիսկոպոս Ռաչատրյանին, Արարատյան Հայրապետական Թեմի Առաջնորդական Փոխանորդ Լավասարդ (Մամվե) արքեպիսկոպոս Կճոյանին,

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԱՇԽԱՏԱՎԱԶՄԻՑ

ՀՀ Նախագահի՝ ազգային անվտանգության հարցերով գլխավոր խորհրդական Աշոտ Մանուկարյանին, ՀՀ Նախագահի օգնական Վիգեն Մարգարյանին,

ՈՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՊԿ-ի գլխավոր քարտուղար, ՀԱՊԿ-ի գիտափորձագիտական խորհրդի նախագահ, Արտակարգ և լիազոր դեսպան, գեներալ-գնդապետ **Նիկոլայ Բորոյուժային**, ՌԴ ՋՈՒՐ-ի ԳՇՈՒԱ ամբիոնի վարիչ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **գեներալ-մայոր Բոնատ Դանիլենկոյին**, ՌԴ Նախագահին առընթեր Պետական ծառայության ռուսաստանյան ակադեմիայի (ՊՇՈՒԱ) նախագահ-ռեկտոր, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Վլադիմիր Եզորովին**, ՌԴ նախագահին առընթեր ՊՇՈՒԱ-ի Ռուսաստանի արտաքին քաղաքական գործունեության ամբիոնի վարիչ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Վլադիմիր Միխայլովին**, Ազգային և միջազգային անվտանգության միջազգային հիմնադրամի նախագահ **գեներալ-մայոր Լեոնիդ Երշչևին**, ՌԴ Նախագահին առընթեր ՊՇՈՒԱ-ի ազգային անվտանգության ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր **գեներալ-մայոր Ալեքսեյ Պոլխոմենին**, ՌԴ ԱԳՆ դիվանագիտական ակադեմիայի միջազգային հարաբերությունների հետազոտությունների մեթոդաբանության կենտրոնի տնօրեն, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Էդուարդ Սիպկուտովին**, ԽՍՀՄ ցամաքային զորքերի Գլխավոր հրամանատարի տեղակալ, ՀՀ Պաշտպանության նախարարի առաջին տեղակալ **գեներալ-լեյտենանտ Նորատ Տեր-Գրիգորյանցին**, ՌԴ Նախագահին առընթեր ԿՌԱ-ի սոցիոլոգիական հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավար, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Ժան Տոչենկոյին**, ՊՇՈՒԱ-ի պրոռեկտոր, պատմական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր **Անատոլի Տուպիկինին**,

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄՈՒՅՑԱՒ ԱՆԱՆԳՆԵՐԻՑ

ՀՀ-ում ԱՄՆ-ի ռազմական կցորդ գեղապետ **Ռասել Գրիմին**, ԱՄՆ-ի Պաշտպանական ազգային համալսարանի (ՊԱՀ) նախագահ **գեներալ-լեյտենանտ Մայր Դանին**, ՀՀ-ում ԱՄՆ-ի արտակարգ և լիազոր դեսպան **Ջոն Էվանսին**, ԱՄՆ-ի պաշտպանության քարտուղարի գրասենյակի տարածաշրջանային տնօրեն

գեղապետ **Էրիկ Ֆոն Թրոշին**, Հարվարդի համալսարանի Պետությանագիտության դպրոցի Սեմոյան ավագանի անվտանգության ծրագրի տնօրեն, դոկտոր **Սերգեյ Կոնոպլովին**, ՊԱՀ-ի ԱՌՀԲ-ի Շտաբի պետ գեղապետ **Էնն Մոյսանին**, ՊԱՀ-ի ՆԱՏՕ-ի շտաբային սպաների ծրագրի տնօրեն **Լուրենս Զայմերին**, ՊԱՀ-ի Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, դոկտոր **Յուրին Ռուսերին**, ԱՄՆ-ի ՊԱՀ-ի Ռազմական բոլեջի պրոֆեսոր, դոկտոր **Թերեսա Մաբոնիս-Նեյմին**, ՊԱՀ-ի ԱՌՀԲ-ի ավագ գիտաշխատող, դոկտոր **Ջեյմի Մայանին**, ԱՀ-ի ԱՄՆ-ի տնօրեն, դոկտոր **Ջոզեֆ Դր Մատերին**, Ջորջ Մարշալի անվան եվրոպական կենտրոնի միջազգային և անվտանգային հետազոտությունների բոլեջի «Ազգային անվտանգության ռազմավարության ձևավորում: Ռազմավարական փոփոխությունների կառավարում» ծրագրի գիտության գծով ղեկան **Վիկտոր Ստեյնին**, ՊԱՀ-ի Ազգային անվտանգության դպրոցի (ԱՄՂ) գիտության գծով ղեկան, դոկտոր **Ջեյ Քանգալին**, «ՌԵՆՂ» կորպորացիայի Մագիստրոսական դպրոցի «Մարտահրավերներ. պաշտպանական-անվտանգային վերլուծության կոր տեխնիկաները 21-րդ դարում» ծրագրի ղեկավարությանը, Հարվարդի համալսարանի **Ջոն Ֆ. Քենեդիի** անվան Պետությանագիտության դպրոցի ազգային անվտանգության ծրագրի տնօրեն **գեներալ-լեյտենանտ Թեդ Օլթերմանին**, ՊԱՀ-ի հակահաբեկչության գծով ստաժերների ծրագրի ղեկավար **Մաթա (Բեթի) Ֆրանկենին**:

- ❖ ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՐԵՆ, ԽԵԼԱՄՏՈՐԵՆ, ՆՈՐՈՒԹՅԱՆ ԶԳԱՑՈՒՄՈՎ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ �ՄԱԶԵՐԻ ՀԱԵՎԱՌՄԱՄԲ 25
- ❖ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՑՅՆԵՐԸ ՏԱՐԱԾԱԵՐՁԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՐՏԱՐԱՐՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 28
 - ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍԶՈՒԿԱՆ ՄԵԿԿՄԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ 29
 - ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՑՅՆԵՐԸ ՀԱՆՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՏԱՐԱԾԱԵՐՁԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՐՏԱՐԱՐՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 43
 - ՀԱՎԵԼՎԱԾ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸԵՊԱԳԻՐ (ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԷՆՏԱՋՈՒԹՅՈՒՆ) 93
- ❖ ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.
 - **ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1.**
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱՌԱԳԻԾ 135
 - **ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2.**
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱՌԱԳԻԾ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ 177
 - **ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3.**
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. *ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ ՊԵՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՄԱՐԱՆԻ (ՊԱՀ) ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՆ ՔՈՆԵՔՏ ԿԱՄԵՐՍԻԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ (2006 թ. ՀՈՒՆԻՍԻ 16) ԵՎ ՆԱՏՕ-Ի ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՅԻՆ ՈՐՈՐԴՆԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԻՐԻ ՀԱՄԱՐ (2006 թ. ՄԵՏՏԵՄԲԵՐԻ 11) 193*
 - **ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4.**
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ 205

Ես հենց այսպես կրկնաթղթի քաղաքական գիտությունների ղոկտոր գեներալ-մայոր Հայկ Քոթանջյանի ռազմաքաղաքական գիտության տարբեր առումների և ազգային անվտանգության պրոբլեմների ուսումնասիրմանը նվիրված աշխատությունները: Այդ հետազոտությունների կարևոր մասը ներկայացված է նրա «Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղեցույցները Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում» վեր-նագրով արժեքավոր մենագրական ժողովածուում: Տվյալ ժողովածուն անվտանգական կապ ունի անկախ Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման հետ: Ինչպես հայտնի է, 2007 թ. Հայաստանի Հանրապետության նախագահը հաստատեց հայկական պետականության պատմության մեջ առաջին Ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, որը մշակվեց Միջդերաստնայական հանձնաժողովի կողմից ՀՀ այն ժամանակվա Պաշտպանության նախարար (ներկա-յումս՝ ՀՀ Նախագահ) Մերժ Մարգարյանի նախագահությամբ: Իսկ ղոկտոր Հայկ Քոթանջյանը նշանակվեց Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի միջդերաստնայական մշակման գիտական ղեկավար: Նախադեպը չունեցող այդչափ բարդ գործընթացի գիտական ղեկավարի կարևոր պարտականությունը գեներալ Քոթանջյանի վրա դնելը լիովին օրինաչափ էր: Նա ազգային անվտանգության քաղաքագիտության ոլորտի եզակի մասնագետներից է, որն զգալի ներդրում է ունեցել մեր հանրապետությունում գիտության այս նոր ուղղության ձևավորման և զար-գացման գործում: Նա ունի բարձր տեսական պատրաստություն և անհրաժեշտ գործնական տվյալներ նման մասշտաբի աշխատանքը ղեկավարելու համար:

Քաղաքական գիտությունների ղոկտոր գեներալ Հայկ Քոթանջյանը Ռուսաստանի ռազմական գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ է, ԱՄՆ-ի Պաշտպա-նական ազգային համալսարանի հակահաբեկչության գծով գիտական փորձագետ, լավ ծանոթ է Ռուսաստանի Դաշնության, ԱՄՆ-ի, ՆԱՏՕ-ի ու եվրոպայի տեսական մշակումներին և գիտական դպրոցներին: Նա անցել է անվտանգության քաղա-քագիտության գծով համակարգված պատրաստում, ինչը նրան հնարավորություն է տվել համադրելու ռուսաստանյան ռազմաքաղաքական առաջատար դպրոցներում (ԽՍՀՄ-ՈՐ ԿԳՆ-ի Դիվանագիտական ակադեմիայի միջազգային հետազոտություն-ների մեթոդաբանության կենտրոն, Ռուսաստանի ՁՈՒ-ի Գերագույն շտաբի Ռազմա-գիտական ակադեմիայի ռազմաքաղաքական ամբիոն, ՈՐ նախագահին արևելքը Պետական ծառայության ռուսաստանյան ակադեմիա, ՀԱՊԿ-ի գիտափորձագիտա-կան խորհրդի անդամ) և արևմտյան հեղինակավոր հետազոտական կենտրոններում (Ջ. Մարշալի անվան եվրոպական կենտրոն, «ՌԵՆՆ» կորպորացիա, ԱՄՆ-ի Պաշտ-պանական ազգային համալսարան, Հարվարդի համալսարանի Ջոն Քենեդիի անվան Պետությունագիտության դպրոց և այլն) ստացած գիտելիքները: Նա հայտնի է իր ռուսաստանյան և արևմտյան գործընկերների շրջանում, որոնք հաշվի են առնում ազգային անվտանգության և Հարավային Կովկասի աշխարհաքաղաքականության բազմաթիվ վիճահարույց պրոբլեմների վերաբերյալ նրա կարծիքն ու մտտեցումները, և վայելում է նրանց հարգանքը:

Դոկտոր Հայկ Քոթանջյանը լայն պրոֆիլի հետազոտող է և մենաթիվ արժեքավոր աշխատությունների հեղինակ: Նա առաջիններից էր, որ ձեռնարկում էր Երևանի քաղաքի և քիչ ուսումնասիրված պրոբլեմի մշակմանը, ինչպիսին ազգային անվտանգության քաղաքակրթական առումն է: Նրա գրչին է պատկանում «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական քաղաքականություն» մենագրական հետազոտությունը, որը անկախ Հայաստանի պատմության մեջ այդ թեմայով գրված առաջին աշխատությունն է: ՌՆՇադրության են արժանի նաև նրա բազմաթիվ հոդվածներն ու հարցազրույցները՝ նվիրված մեր տարածաշրջանում միջազգային հարաբերությունների և արտաքին քաղաքականության արդիական պրոբլեմներին, Ղարաբաղյան հիմնախնդրի նկատմամբ Ադրբեջանի ղեկավարության վարած ագրեսիվ և կեղծարարական քաղաքականության մերկացմանը և այլն:

Դոկտոր Հայկ Քոթանջյանի աշխատությունները ուղղված են հարավկովկասյան-մերձավորարևելյան տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական և ռազմաքաղաքական իրողություններին՝ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի, ՆԱՏՕ-ի, ԵՄ արտաքին քաղաքականության առանձնահատկություններին և նրանց ռազմավարական ու տնտեսական շահերի հաշվառմամբ, ինչև զգալի չափով օգնում է նշված տարածաշրջանի ժողովուրդներին և պետություններին առջև ծառայած պրոբլեմների ավելի լիարժեք ըմբռնմանը:

Քաղաքական գիտությունների դոկտոր գեներալ-մայոր Հայկ Քոթանջյանի սույն մենագրական ժողովածուում ներառված են Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման հիմնական մեթոդաբանական, տեսական, կիրառական և կազմակերպական առումներն արտացոլող նյութեր: Հիմնական նյութին օրգանապես կապված են ժողովածուում ներառված Հավելվածները, որոնք միասին կազմում են մի ամբողջություն: Փաստորեն մենք գործ ունենք թեմայի մշակման նկատմամբ համալիր մոտեցման հետ, ինչի հետևանքով ընդգրկված են պրոբլեմի՝ ամբողջ աշխարհի հայության համար կենսական կարևորություն ունեցող բոլոր հանգուցային հարցերը:

Ժողովածուի նյութերում դիտարկվող շատ հարցեր քննարկվում են նաև Հայաստանի պատմության մեջ առաջին «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի էջերում, որի հիմնադիր-գլխավոր խմբագիրն էր, իսկ այժմ՝ խմբագրական խորհրդի նախագահն է դոկտոր Հայկ Քոթանջյանը: Նրա արժանիքներից հայր է նշել նաև այն փաստը, որ նա հաջողությամբ է կատարել հանրապետության ղեկավարության հանձնարարությունը՝ կապված Հայաստանի պաշտպանության պատմության մեջ առաջին ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի (ԱՌՇԻ) ստեղծման նպատակով ԱՄՆ-ում գործող «Իրո» կոմիտեի հովանու տակ կազմակերպվող ամերիկահայերի և կանադահայերի շրջանում նվիրատվական դրամահավաքի, ԱՌՇԻ-ի նախագծի մշակման և իրականացման հետ, մի ինստիտուտի, որը նա գլխավորում է հիմնադրման առաջին իսկ օրից: Այդ ժամանակահատվածում նրա նախաձեռնությամբ ստեղծվեց նաև մեկ գիտական հանդես՝ «Աշխատանքային տեղերը», որտեղ հրապարակվում են քաղաքական-անվտանգային ոլորտի կիրառական ռազմավարական հետազոտությունների արգասիքները՝ հոդվածներ, կլոր սեղանների, գիտաժողովների նյութեր և այլն: Իր գոյության կարճ ժամանակահատվածում այդ գիտական կոլեկտիվը հասել է զգալի հաջողությունների: Հայաստանում ԱՌՇԻ-ն փաստորեն կատարում է ռազմական քաղաքագիտության և ազգային անվտանգության պրոբլեմների ոլորտում

մտավոր կենտրոնի գործառույթներ: Այս ամենում մեծ վաստակ ունի ԱՌՇԻ-ի տնօրեն, քաղաքական գիտությունների դոկտոր գեներալ-մայոր Հայկ Քոթանջյանը:

Կարելի է ասել, որ ընթերցողի դատին ներկայացվող այս եռալեզու մենագրությունը վկայում է հայ իրականության մեջ գիտության նոր ուղղության՝ ռազմաքաղաքական գիտության՝ իր բոլոր քաղաքիչներով, ձևավորման և զարգացման մասին, մասնավորապես՝ Հայաստանի անվտանգության քաղաքագիտության ազգային դպրոցի ձևավորման մասին:

Կարծում եմ, որ այս ժողովածուն կօգնի հետազոտողներին, կիսթանի գիտական աշխատանքները ռազմական գիտության և ազգային անվտանգության պրոբլեմների ոլորտում, և մեծ հետաքրքրություն կներկայացնի գիտվորական ու քաղաքացիական մասնագետների համար:

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

պատմական գիտությունների դոկտոր,
Հայաստանի ԳԱԱ թղթակից անդամ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՏԱՐԱԾԱԵՐՁԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ – ՄՈՍԿՎԱ – ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ – ԲՐՅՈՒՍԵԼ

2005 – 2007

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

*Հ. Մ. ՔՈՒՄԱՋՅԱՆ, գեներալ-մայոր, ՀՀ ԱԱՌ-ի նախագծի
միջգերատեսչական մշակման գիտական ղեկավար, Ռուսաստանի
Ռազմական գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ,
քաղաքական գիտությունների դոկտոր (ՌԴ),
հակահաբեկչության զծով գիտական փորձագետ (ԱՄՆ)*

«Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղե-
ցույցները Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճար-
տարապետության համատեքստում» մենագրության տեքստը հրատարակվում
է 2003–2004 թթ. քաղաքական իրադրության առանձնահատկություններն
արտացոլող խմբագրմամբ¹:

Մենագրական հետազոտությունը կատարվել է 2003–2004 թթ. ԱՄՆ-ի
Պաշտպանական ազգային համալսարանի (ՊԱՀ) Ազգային անվտանգության
դպրոցում հեղինակի ակադեմիական ստաժավորման ընթացքում: Մենա-
գրության տեքստի լրացումը Հավելվածով կատարվել է 2005 թ. ՀՀ Պաշտ-
պանության նախարար Մերժ Մարգարյանի «Հայաստանի Հանրապետության
ազգային անվտանգության ռազմավարության ուղենիշները» զեկուցման
համար իր իսկ ղեկավարությամբ նյութերի նախապատրաստման արդյունք-
ներով²:

Նախքան Հարվարդի համալսարանի Ջոն Քենեդիի անվան Պետությունա-
գիտության դպրոցի էլեկտրոնային կայքում մենագրության հրատարակումը³
արդեն ավարտված էին ինչպես Հայաստանի անվտանգային պրոբլեմների

¹ Տես Հ. Մ. Քոթանյան, Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակ-
ման հիմնական ուղեցույցները Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտան-
գության ճարտարապետության համատեքստում: «Աշխատանքային տեքստեր», 2007, հմ. 1,
ինչպես նաև սույն ժողովածուում:

² Տես «ՀՀ Նախագահին արդյունքներ Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, ՀՀ
Պաշտպանության նախարար Մերժ Մարգարյանի «Հայաստանի Հանրապետության ազգային
անվտանգության ռազմավարության ուղենիշները» զեկուցումը ՀՀ ԶՈՒ-ի հրամանատարա-
կան կազմի համար»: Ե., 2005:

³ Տես H. S. Kotanjian, South Caucasus: Developing a Regional Security Architecture. Harvard
University, JFK School of Government, «Black Sea Security Program» (http://www.harvard-bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf):

անբող շրջանին վերաբերող բազային նյութերի փորձագիտական վերլուծությունը, այնպես էլ ՀՀ գլխավոր քաղաքական փաստաթղթի նախագծի միջոցառման մշակման գործընթացը: Այդ աշխատանքի գիտակցման կերպական մասը Պաշտպանության նախարար, ՀՀ Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար Մեթ Մարգարյանի հանձնարարությամբ կատարվել է ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի (ԱՌՀԻ) կողմից:

Մենագրությանն առաջերորդ այս նախաբանը կոչված է մասնագետների լսարանին պարզաբանելու ԱՄՆ-ի, ՌԴ, ՆԱՏՕ-ի անդամ եվրոպական երկրների առաջատար մասնագիտական կենտրոնների փորձագետների հետ ՀՀ մասնագետների մեթոդաբանական համագործակցության հանգուցային փուլերը: Նախաբանի նպատակն է նաև համառոտակի ներկայացնել պաշտպանության նախարարության ու ՀՀ այլ պետական հիմնարկների կողմից ազգային անվտանգության խնդիրների հայեցակարգման տրամաբանությունը, ինչպես նաև լուսաբանել հայության ազգային շահերի ուսումնասիրման ու աշխարհի առաջատար մասնագիտական կենտրոնների փորձի հիմքի վրա Միջգերատեսչական հանձնաժողովի կողմից ձևավորված մեթոդաբանական թղթապանակի առանձնահատկությունները:

1991 թ. հեղինակին, որն այդ ժամանակ Ռուսաստանի կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ և ավագ գիտաշխատող էր, վիճակվել է համադաստղի առաքելություն կատարել այն բանակցություններում, որոնց նպատակն էր իր անկախությունը վերականգնած Հայաստանի նորաստեղծ Զինված ուժերի հրամանատարի պաշտոնին հրավիրել ԽՍՀՄ ցամաքային զորքերի Գլխավոր հրամանատարի նախկին տեղակալ գեներալ-լեյտենանտ Նորատ Տեր-Գրիգորյանցին, որն էլ հետագայում ՀՀ Պաշտպանության նախարարի տեղակալի պաշտոնում գլխավորեց հայկական ազգային բանակի մասնագիտական նախագծման ու կառուցման գործընթացը: ՀՀ ՊՆ ղեկավարությունը որպես բանակաշինության հանգուցային բաղադրատարր սահմանեց հայկական պետության ռազմական քաղաքականության մշակումը՝ այն համարելով օրինական ճանապարհով ստեղծված ԼՂՀ-ի դեմ Արրբեզանի ագրեսիայի պայմաններում Հայաստանի պաշտպանական համակարգի ստեղծման ու կիրառման նպատակների իմաստավորման հիմք, ինչպես նաև միջազգային անվտանգության երկրեռ համակարգի աղետալի փոփոխման պարագայում ՀՀ ռազմական քաղաքականության ուղեգիծ: Հենց Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմաքաղաքական տեսանկյունի մշակումը հանձնարարվեց հեղինակին, երբ 1992 թ. ևս Մոսկվայից հրավիրվեց Երևան՝ ՀՀ ՊՆ ռազմաքաղաքական բաժնի ստեղծելու առաջադրանքով:

1992 թ. հրապարակվեց այդ բաժնի գործունեության առաջին արգասիքը՝ «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական քաղաքականության հիմունքները. ազգային անվտանգության ռազմաքաղաքական տեսանկյուն» վերառությամբ: Այդ մշակման առանձնահատկությունն այն էր, որ երա մեթոդաբանական հիմքը ձևավորվել էր ԽՍՀՄ-ՌԴ ԱԳՆ-ի Միջազգային հարաբերությունների հետազոտության մեթոդաբանության կենտրոնի (ՄՀՀՄԿ) և Միջազգային հարաբերությունների տեսության և մոդելավորման ռուսաստանյան ասոցիացիայի (ՄՀՏՄՌԱ) փորձագետների հետ հեղինակի սերտ համագործակցությամբ, մասնագետների, որոնք ԽՍՀՄ արտաքին քաղաքականության «վերակառուցման» մտավոր ռեսուրսներից էին և մշակում էին նորանկախ Ռուսաստանի Դաշնության ազգային ու միջազգային անվտանգության հիմունքները: Այդ շրջանում հեղինակը իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, ազգային անվտանգության ոլորտում միջազգային իրավունքի պրոֆեսոր Էդուարդ Սկակունովի գիտական ղեկավարությամբ մասնակցել է «Կայունություն» և «Հակամարտություն» նախագծերի շրջանակներում ՌԴ ԱԳՆ-ի ՄՀՀՄԿ-ում կազմակերպվող մեթոդաբանական սեմինարներին, ինչպես նաև եղել է ՄՀՏՄՌԱ-ի գիտնական քարտուղարը: Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմաքաղաքական տեսանկյունների տեսական-մեթոդաբանական իմաստավորմանը նպաստեց նաև հեղինակի համագործակցությունը ՌԴ ԶՈՒ-ի ԳԵ Ռազմագիտական ակադեմիայի ռազմաքաղաքական գիտությունների ամբիոնի հետ, որը ղեկավարում էր փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր գեներալ-մայոր Իգնատ Դանիլենկոն:

Հետագայում Հայաստանի պաշտպանական քաղաքականության պրոբլեմների մշակումը, որում հաշվի էին առնված Ղարաբաղյան պատերազմի արդյունքները, զգալի չափով իրագործվում էր փոխդրացման սկզբունքով բազմավեկտոր անվտանգային գործընկերությանը կողմնորոշված ՀՀ քաղաքական ուղեգծում պաշտպանական քաղաքատարրի տեղի իմաստավորման տեսանկյունից: 1995–1998 թթ. հեղինակը, ղեկավարելով ՀՀ ՊՆ արտաքին հարաբերությունների և միջազգային համագործակցության վարչությունը, մասնակցեց ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրին

⁴ Տես Գ. С. Котанджян. Основы военной политики Республики Армения: военно-политический аспект национальной безопасности. Отдел военной политики, МО РА. Е., 1992; его же: Введение в этнополитологию консенсуса–конфликта. Теоретико-методологические проблемы цивилизационного анализа. М., 1992; его же: Этнополитология консенсуса–конфликта. Цивилизационный аспект национальной безопасности. М., 1992:

⁵ Այս ամբիոնը 1992 թ. եղել է «Քաղաքային գործընթացներ և հաստատություններ» մասնագիտացմամբ քաղաքագիտության դոկտորի գիտական աստիճան հայցելու հեղինակի աստիճանության առաջատար կազմակերպությունը:

Հայաստանի անդամակցության ձևակերպման վերաբերյալ ավարտական աշխատանքային խորհրդատվություններին, ինչպես նաև ՀՀ երկրորդ ու բազմակողմ պաշտպանական համագործակցության գծով բանակցություններին ու իրավապայմանագրային ձևակերպումներին, այդ թվում՝ ՀՀ և ՌԴ ռազմավարական գործընկերության վերաբերյալ համաձայնագրերի փաթեթի ռազմաքաղաքական մասի նախապատրաստմանը:

«Սառը պատերազմի» ավարտից հետո միջազգային անվտանգության համակարգի կերպափոխման գործընթացներին Հայաստանի մասնակցության վերաբերյալ ՀՀ ռազմաքաղաքական ղեկավարության տեսակետների հայեցակարգման ընթացքում ծագեց աշխարհի առաջատար գիտական դպրոցներում անվտանգության բնագավառի գիտելիքների յուրացման ու համակարգման անհրաժեշտություն: Այդ նպատակով հեղինակի կողմից, ղեկավարության հանձնարարությամբ, յուրացվեցին «Ազգային անվտանգության ռազմավարության ձևակերպում. ռազմավարական փոփոխությունների կառավարում» (Ջ. Մարշալի անվան Անվտանգային հետազոտությունների եվրոպական կենտրոնի գեներալական դասընթացներ, Փերմանիա, 1998) և «Մարտահրավերներ. պաշտպանական-անվտանգային վերլուծության նոր տեխնիկաները 21-րդ դարում» (ՌԷՆԴ կորպորացիայի Մագիստրոսական դպրոց, ԱՄՆ, 2001) մասնագիտական ծրագրերը:

2003–2004 թթ. ՀՀ Պաշտպանության նախարար, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար Սերժ Մարգոսյանի հանձնարարությամբ հեղինակը, լինելով նրա խորհրդականը, ակադեմիական ստաժավորման գործուղվեց ԱՄՆ-ի Պաշտպանության ազգային համալսարան:

«Անհատական գործընկերության գործողություններին» ծրագրի և ՀՀ ՋՌԻ-ի պաշտպանական գնահատումների նկատմամբ ՀՀ դիրքորոշման խմբագրման անհրաժեշտության, ինչպես նաև Ազգային անվտանգության ռազմավարության (ԱԱՌ) մշակման կապակցությամբ Պաշտպանության նախարարի խորհրդականի ստաժավորման ծրագրում, ամերիկյան կողմի համաձայնությամբ, ներառվեցին համապատասխան բաղադրամասեր: Առաջադրված խնդիրների լուծման համար Ազգային անվտանգության դպրոցի հիմնական ծրագրին (Դպրոցի տնօրեն՝ դոկտոր Ջոզեֆ Դը Մատեր, որը նախկինում եղել էր ԱՄՆ-ի փոխնախագահի աշխատակազմի ղեկավարի՝ ազգային անվտանգության հարցերով տեղակալ, Դպրոցի գիտության գծով ղեկան՝ դոկտոր Ջեկ Քանգաս, որը նախկինում եղել էր ԱՄՆ-ի Պաշտպանության քարտուղարի՝ ռազմավարության հարցերով օգնականի տեղակալ, ԱՌՀԻ-ի ավագ գիտաշխատող՝ դոկտոր Ջեֆրի Սայմոն, որը ՆԱՏՕ-ի փոխակերպման քաղաքականության գծով առաջատար փորձագետն էր) հավելվեցին ՆԱՏՕ-ի Շտաբային սպաների ծրագիրը, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի

ՊԱՀ-ի ԱՌՀԻ-ում ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի՝ որպես ՀՀ առաջին ԱԱՌ-ի միջգերատեսչական մշակման գործընթացի գիտական ղեկավարման ու համադասման գործիքի ստեղծման նախագծի մշակումը: Տվյալ եռաբաղադրատարր ստաժավորումը ՀՀ պաշտպանության նախարարությանը հնարավորություն տվեց ակադեմիական խնդիրների լուծման ընթացքում ՊԱՀ-ի առաջատար փորձագետների օգնությամբ յուրացնելու ԱԱՌ-ի միջգերատեսչական մշակման ամերիկյան մեթոդաբանությունը և որոշելու Հայաստանի համար առաջին այսպիսի փաստաթղթի նախագծի հիմնական բովանդակային ուղեկիշները: Դրա հետ մեկտեղ ՊԱՀ-ի ԱՌՀԻ-ի գիտական խորհրդում հաջողությամբ պաշտպանվեց ՀՀ ՊՆ ԱՌՀԻ-ի ստեղծման նախագիծը:

Հայաստանի պետականության պատմության մեջ ազգային անվտանգության առաջին ռազմավարության հիմնական մեթոդաբանական ուղեկիշները կարելի է ուրվագծել հետևյալ կերպ⁵: Անվտանգային գծով հայեցակարգային փաստաթղթերի միաբայլ կամ երկբայլ մշակման վերաբերյալ ամերիկյան և եվրոպական գործընկերների այլընտրանքային առաջարկներից ընտրվեց ամերիկյան միաբայլ մոտեցումը: Ազգային անվտանգության հայեցակարգի մշակման նկատմամբ եվրոպական-ուսաստանյան մոտեցումը ենթադրում է ուշադրության կենտրոնացում ազգային անվտանգության համար առկա ու հնարավոր սպառնալիքների և դրանց կանխման միջոցների վերաբերյալ տեսակետների համակարգի մշակման վրա: Այնուհետև ենթադրվում է տվյալ ստատիկ հիմքի վրա մշակել ԱԱՌ-ը՝ որպես ազգային անվտանգության ոլորտում գործունեության կողմնորոշիչների համակարգ: Ամերիկյան մեթոդաբանությունը գնահատվեց որպես գործունեական ռազմավարության ամբողջական մշակման նկատմամբ համակարգված ու դինամիկ մոտեցում, որի շնորհիվ այդ ռազմավարությունը նպատակաուղղվում է հասարակության անվտանգ ու կայուն զարգացման ապահովմանը ինչպես ազգային, այնպես էլ միջազգային չափումներում: Հատուկ ուշադրություն էր դարձվել այն ռազմավարական խնդրին, որ առաջատար ամերիկյան մասնագիտական կենտրոններում յուրացվի ազգային ռեսուրսների սիներգիկ համախմբում պահանջող բարդ համազգային պրոբլեմների միջգերատեսչական մշակման նորարարական մեթոդաբանությունը և ապա ներդրվի Հայաստանի քաղաքական պրակտիկայում:

⁵ Sku «Open public hearings of Draft NSS at the National Assembly, Republic of Armenia. Report of the Honorable Serzh Sarkissian, Chairman, NSS Elaboration Interagency Commission, Secretary, National Security Council to the President of the Republic of Armenia, Minister of Defense of the Republic of Armenia». 2006, 1 December (http://www.harvard-rgp.org/static/files/273/national_security_armenia_01_15_2007.pdf):

Միջգերատեսչական հանձնաժողովի դիրքորոշման սկզբունքորեն կարևոր մյուս մեթոդաբանական առանձնահատկությունն իր արտացոլումն ստացավ ՀՀ ղեկավարությանը տրված հետևյալ առաջարկում՝ ԱԱՌ-ը չձևակերպել որպես Օրենք, ինչն առաջարկում էին անել եվրոպական գործընկերները և իրենց իրավաբանաբանական պրակտիկայում կիրառում էին մի շարք հետախորհրդային երկրներ: Հանձնաժողովի Նախագահի կարծիքով՝ ժողովրդավարության արմատավորման անցումային շրջանում ԱԱՌ-ի կերպավորումը օրենսդրական նորմատիվների համակարգի կարող էր հայ հասարակության առաջադիմական բարեփոխումների համար այն վերածել «զսպաշարակի»: Ելևելով այս մեթոդաբանական սկզբունքներից և հանրապետության անվտանգ ու կայուն զարգացման ազգային շահերի պրագմատիկ հաշվարկումից, ինչպես նաև հենվելով ՌԴ ու ԱՄՆ-ի փորձի վրա՝ ՀՀ իշխանությունները գերադասեցին փոփոխություն մտցնել «Լորմատիվային ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում՝ հետագայում ՀՀ Նախագահի կողմից ԱԱՌ-ը՝ որպես պետության գլխավոր քաղաքական փաստաթուղթ հաստատելու համար⁶:

ԱՄՆ-ի ՊԱՀ-ի Ազգային անվտանգության դպրոցի, Ռազմական քոլեջի ու Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի հեղինակավոր մասնագետների հետ ՀՀ պաշտպանության նախարարության փորձագետների խորհրդատվությունների կարևոր արդյունք եղավ Հանձնաժողովի որոշումը՝ ԱԱՌ-ին զուգահեռաբար մշակել նրա իրականացման ուղղությամբ գերատեսչական ծրագրերի նախագծերի համընդգրկուն փաթեթը⁷:

Որպես ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ընդհանուր մեթոդաբանական հիմք ընդունվեց համակարգային մոտեցումը⁸: ՀՀ գլխավոր քաղաքական փաստաթղթի նախապատրաստման գործում այդ մոտեցման

կիրառումը Միջգերատեսչական հանձնաժողովում ներկայացված բոլոր գերատեսչությունների փորձագիտական ռեսուրսն ուղղորդեց Հայաստանի ազգային անվտանգության՝ որպես միջօրնաճյուղային և միջգերատեսչական մշակման ամբողջականության ապահովմանը: Համակարգային մոտեցումը հնարավորություն տվեց նախագծի միջգերատեսչական մշակման ընթացքում ի հայտ բերելու համակարգատեղծ պարամետրների բազմակերպությունը և Հայաստանի ազգային անվտանգության գլխավոր տարրերի միջև եղած ետթեմական կապերը, ինչպես նաև դրանց միավորմամբ ձևավորելու անկախ հայկական պետության անվտանգ ու կայուն զարգացման ռազմավարության մեկ միասնական հայեցակարգային տեսլականը:

ԱԱՌ-ի նախագծի և դրա իրականացման ուղղությամբ գերատեսչական ծրագրերի մշակման հիմքում դրվեցին 2004–2005 թթ. յուրացված մեթոդաբանությունը, որն օգտագործված էր ԱԱՌ-ի հիմնական կառուցվածքային կողմնորոշիչների մեկնաբանական մշակման մեջ, ինչպես նաև բոլոր գերատեսչություններից անվտանգությանը վերաբերող տեղեկությանի համադրումը և ՀՀ ներքին ու արտաքին անվտանգության խնդիրների ամբողջ նախախմբի համար ռազմավարական գնահատականների ձևավորումը: Այս նախագծի ռազմաքաղաքական մասի մշակմանը նպաստեցին ՋՌՌ-ի պաշտպանական գնահատումները, որոնք հայ-ամերիկյան երկկողմ ռազմական համագործակցության շրջանակներում 2005 թ. կատարեց ԱՄՆ-ի ՋՌՌ-ի եվրոպական հրամանատարությունը՝ ՀՀ պաշտպանության նախարարության հետ համատեղ:

ԱԱՌ-ի մշակման աշխատանքների մեթոդաբանական զինման գործում անգնահատելի օգտակարություն ունեցան ՌԴ Նախագահին առընթեր Պետական ծառայության ռուսաստանյան ակադեմիայում (ՊՕՌԱ) կայացած խորհրդատվությունները (պրեզիդենտ՝ պրոֆեսոր Վլադիմիր Եզորով, պրոնեկտոր՝ դոցենտ Անատոլի Տուպիլին, ազգային անվտանգության ամբիոնի վարիչ՝ պրոֆեսոր Ալեքսեյ Պրոխոմս, միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի վարիչ՝ պրոֆեսոր Վլադիսլավ Միխայլով), ինչպես նաև ԱՄՆ-ի Ազգային ռազմական քոլեջի փորձագետների կողմից 2006 թ. սկզբին Երևանում կազմակերպված մասնագիտական սեմինարը: Էներգետիկ անվտանգության բնագավառի ամերիկյան ՊԱՀ-ի պրոֆեսոր, դոկտոր Թերեսա Մաքենիս-Նելֆի ղեկավարած այդ սեմինարն օգնեց ապահովելու Միջգերատեսչական հանձնաժողովի անդամների մեթոդաբանական համատեղելիությունը, քանի որ այնտեղ փոխնախարարների ու կարգավիճակով նրանց հավասարեցված պաշտոնատար անձանց մակարդակով ներկայացված էին Հայաստանի 19 տարբեր գերատեսչություններ:

⁶ Տես «Շարքազոույց Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, Հայաստանի Հանրապետության Պաշտպանության նախարար, Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի նախագահ Սերժ Սարգսյանի հետ» (<http://www.mil.am/arm/?page=2&id=23&p=4&y=2007&m=10&d=03>), *Կան*՝ «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիրը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին» (<http://www.president.am/president/arm/?task=16&id=329>): «ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն», «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի հատուկ թողարկում, 2007:

⁷ Տես «Հայաստանի Հանրապետության Վարչապետ, Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի նախագահ Սերժ Սարգսյանի ներածական խոսքը»: «Հայկական բանակ», 2007, հմ. 2–3:

⁸ Տես *E. S. Quade. The Systems Approach and Public Policy. «RAND Papers»; Կան՝ Դ. Իստոն. Категории системного анализа политики* (http://grachev62.narod.ru/1rest_2/Easton.htm):

ԱԱՌ-ի մշակման համար Հանձնաժողովի մեթոդաբանական թղթապանակի ձևավորման գործում սկզբունքորեն կարևոր դեր խաղաց ԱԱՌ-ի նախագծի ակադեմիական փորձաքննության համար մասնագիտական միջավայրի ընտրության վերաբերյալ Հանձնաժողովի Նախագահ Սերժ Սարգսյանի որոշումը: Ըստ այդ որոշման՝ որպես այդպիսի միջավայրներ ընտրվեցին անվտանգության վերաբերյալ գիտության բնագավառում աշխարհի առավել առաջատար կազմակերպությունները: Եականն այն է, որ Հանձնաժողովի Նախագահը, օբյեկտիվորեն գնահատելով Հայաստանում անվտանգության բնագավառում ձևավորված գիտական դպրոց դեռ չլինելու փաստը, գործընկերների համաձայնությամբ խորհրդատվական ու փորձաքննական համագործակցության այդ ուրվանկարն ընտրեց ՀՀ արտաքին քաղաքականության մեջ որդեգրված փոխլրացման սկզբունքին համապատասխան: ՀՀ Պաշտպանության նախարար, Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար Սերժ Սարգսյանի և ՌԴ Ազգային անվտանգության խորհրդի, Պենտագոնի ու ՆԱՏՕ-ի ղեկավարների հետ բանակցությունների և պաշտոնական նամակագրության արդյունքներով որպես արտաքին մասնագիտական խորհրդատվությունների ու փորձաքննությունների ձևաչափ սահմանվեց «Երևան-Մոսկվա-Վաշինգտոն-Բրյուսել» ոչ տրիվիալ քառանկյունին: Տվյալ ձևաչափում գործընկերային համագործակցության կարևոր մեթոդաբանական տարր դարձավ այն փաստը, որ Հայաստանը պարտավորվեց ինչպես ներքին, այնպես էլ միջազգային ձևաչափերում պահպանել ԱԱՌ-ի նախագծի մշակման գործընթացի թափանցիկության միջազգային չափանիշները և, ինչպես հետագայում նշեցին արտաքին փորձագետները, ամենայն պատասխանատվությամբ կատարեց այդ պարտավորությունը: Ելնելով այս դիրքերից՝ Հանձնաժողովի Նախագահը իր արտաքին գործընկերներին և Հայաստանի հասարակայնությանը նախապես տեղեկացրել էր անվտանգային խորհրդատվությունների վերաբերյալ խորհրդատվական-փորձաքննական «քառանկյունու» բոլոր օղակների հետ ձեռք բերված սկզբունքային համաձայնությունների մասին:

ՀՀ-ում ԱԱՌ-ի միջգերատեսչական մշակման կազմակերպման առանձնահատկությունն այն էր, որ ներքաղաքական ու արտաքին քաղաքական շրջաններն ըմբռնեցին Հայաստանի դիրքորոշումը արտաքին գործընկերային կենտրոնների հետ համագործակցության անհրաժեշտության հարցում: Այդ համագործակցությունը պետք է ծավալվեր գերազանցապես մեթոդաբանական մակարդակով (մտնեցումների, սկզբունքների, ստանդարտների, հասկացությունների պարարտի, գիտական գործիքակազմի և այլն), առանց յուրաքանչյուր պետության համար անհատական-յուրահատուկ բովանդակության մեջ արտաքին ներխուժում թույլ տալու: Հիմնվելով այդ համաձայնությունների վրա՝ Հանձնաժողովը կարողացավ ԱԱՌ-ի ՊԱՀ-ի Ազգային Ռազմական քոլեջի ակադեմիական կոմիտեում, ՌԴ Նախագահին առընթեր ՊՕՌԱ-ի

ազգային անվտանգության և միջազգային հարաբերությունների ամբիոնների համատեղ ելիստում, ինչպես նաև ՆԱՏՕ-ի եվրոպական անդամների Միջազգային անվտանգության ոլորտում խորհրդակցական խմբում հաջողությամբ փորձարկել ԱԱՌ-ի նախագծի համապատասխանությունը միջազգային մասնագիտական հանրության կողմից ընդունված մեթոդաբանական չափորոշիչներին: Հեղինակը նշում է ռազմական-անվտանգային քաղաքականության հարցերի վերաբերյալ ՀԱՊԿ-ի՝ Արտակարգ և լիազոր դեսպան, գեներալ-գեղապետ Նիկոլայ Բորոցուժայի գլխավորած Գիտավորածափագիտական խորհրդի կազմում իր անդամության շրջանակներում տեղի ունեցած մտքերի ու ռազմավարական գնահատականների ոչ պաշտոնական մասնագիտական փոխանակման կարևորությունը:

Նաև հաջողվեց եզված առաջատար մասնագիտական կենտրոնների կապուղիներով ազգային ու տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության առավել զգային տարրերի վերաբերյալ կողմնորոշիչ ազդակներ (մեխիզներ) փոխանակել՝ համաձայնեցված գլխավոր մեթոդաբանական կողմնորոշիչների պահպանման պայմանով: Քաղաքական կենտրոնների հետ Հայաստանի իշխանությունների գիտականորեն միջնորդավորված մասնագիտական փոխգործության տվյալ բաղադրիչը դարձավ ՀՀ ԱԱՌ-ի մշակման Միջգերատեսչական հանձնաժողովի մեթոդաբանական գործիքակազմի առանձնահատուկ, գործընկերների հետ համաձայնեցված տարրերից մեկը: Ոչ թե քողազերծ քաղաքական, այլ փոխակերպված՝ ակադեմիական, ձևաչափով կողմնորոշիչ ազդակների հավասարակշռված ու շահագրգիռ քննարկումը «Երևան-Մոսկվա-Վաշինգտոն-Բրյուսել» փորձաքննական քառանկյունու բոլոր կողմերին հնարավորություն տվեց իրենց պատկերացումները ճշգրտելու սեփական և գործընկերային անվտանգության շահերի «խաչման կետերում»:

Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի՝ հիմքային տեքստ հանդիսացող «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության ուղենիշները» զեկուցման բաժիններում փոփոխություններ կատարելու մասին Միջգերատեսչական հանձնաժողովի անդամների կողմից արվող առաջարկությունների մշակման ժամանակ կիրառվեցին միջգերատեսչական փորձաքննության գործընթացին հարմարեցված «Դեֆի» մեթոդիկայի տարրերը⁹: Հիմքային տեքստի բազմաթյալ փորձաքննության ժամանակ ՌԵՆԴ կորպորացիայի կողմից մշակված այս մեթոդի կիրառման առանձնահատկությունն այն էր, որ հիմքային տեքստի առանձին բաժինների վերա-

⁹ Stu «The Delphi Method, IV. Effect of Percentile Feedback and Feed-In of Relevant Facts» (http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM6118/, *buul*՝ http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/2008/RM6118.pdf, *buul*՝ <http://stinet.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=AD0702790>):

բերյալ գրավոր առաջարկությունները փուլ առ փուլ, փոխհամաձայնեցված ժամանակացույցին համապատասխան, «հեռակա կարգով» ներկայացվում էին Հանձնաժողովի քարտուղարություն: Որպես գլխավոր փորձագետներ հանդես էին գալիս փոխնախարարներն ու կարգավիճակով նրանց հավասարեցված ղեկավարները, որոնք ներգրավված գերատեսչություններում համադատում էին ռազմավարական պլանավորման բաժինները: Տեքստի փուլաշրջանային փորձաքննություններին աջակցում էին գերատեսչական փորձագիտական խմբերը:

Հանձնաժողովի քարտուղարության ղեկն ստանձնած ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտը՝ որպես համադատող-վերլուծական փորձագիտական կենտրոն, վերլուծում էր գեկուցման կոնկրետ բաժնի վերաբերյալ բոլոր առանձին փորձագիտական գնահատականներն ու առաջարկությունները, դրանք ներկայացնում Հանձնաժողովի Նախագահին և նրա հետ քննարկումների արդյունքներով ձևավորում այսպես կոչված «փորձագիտական խճանկար»: Այդ «խճանկարը» Հանձնաժողովի անդամների առաջարկությունների համադրությունն էր, որը փուլաշրջայնորեն վրադրվում էր փորձագիտության ենթարկվող բաժնի հիմքային տեքստին և ուղեկցվում փորձագիտական գնահատականների ու տեքստային նորամուծությունների հեղինակների վերաբերյալ լեզենդով, այնուհետև ուղարկվում էր Հանձնաժողովի անդամներին՝ երկրորդ փորձաքննության, որի արդյունքները նույն կերպ մշակվում էին և նիստից առաջ բաժանվում Հանձնաժողովի անդամներին: Հանձնաժողովի պլանային նիստերում ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի՝ փորձագիտության ենթարկվող բաժնի լրացուցիչ գնահատականներն ու առաջարկությունները տեքստի իմաստային բովանդակի հաջորդականությամբ ենթարկվում էին հրապարակային փորձաքննության և արձանագրվում: Յուրաքանչյուր դիտարկվող բաժնի երրորդ փորձաքննության և խմբագրման արդյունքները, Հանձնաժողովի Նախագահի հետ համաձայնեցումից հետո, երկրորդ կամ, անհրաժեշտության դեպքում, երրորդ նիստում ենթարկվում էին եզրափակիչ հրապարակային փորձաքննության՝ առաջարկությունների ներհանձնաժողովային քննարկմամբ և տեքստի կոնսենսուսային հաստատմամբ:

Հանձնաժողովի կողմից վերլուծության և փորձաքննության համակարգման արդյունքների փուլային առաքումը ՀՀ բոլոր գերատեսչություններ լուծում էր անվտանգության պրոբլեմների համապարփակ շրջանակի վերաբերյալ փոխադարձ փուլաշրջանային փորձագիտական խորհրդատվության խնդիրը ինչպես միջգերատեսչական շահերի համադասման, այնպես էլ բախման սենսանկոնից:

Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի ամբողջ տեքստի միջգերատեսչական փորձագիտական վերջնամշակման ավարտից հետո Հանձնաժողովի անդամների կողմից Քարտուղարություն ներկայացվեցին ռազմավարության իրականացման գերատեսչական ծրագրերի նախագծերը: Ազգային անվտանգության ռազմավարության իրականացման ուղղությամբ գերատեսչությունների գործունեության համակարգման համար գերատեսչական ծրագրերի նախագծերի ամբողջական փաթեթը փորձագիտական գնահատման նպատակով ուղարկվեց բոլոր գերատեսչություններ: ՀՀ ՊՆ ԱՌՆԻ-ն, ռազմավարության տեքստի վերջնախմբագրմանը զուգահեռաբար, Հանձնաժողովի Նախագահ Սերժ Սարգսյանի մտահղացմամբ, ավարտեց Հայաստանի նախարարությունների ու գերատեսչությունների կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում ԱԱՌ-ի իրականացման վերաբերյալ Հանձնաժողովի փորձագետ-անդամների վերլուծական հողվածների գիտախմբագրական ու հրատարակչական նախապատրաստումը¹⁰:

Ազգային անվտանգության ռազմավարության վավերացման վերաբերյալ ՀՀ Նախագահի հրամանագրի համաձայն՝ Հայաստանի Կառավարությունը որոշում կայացրեց ռազմավարության իրականացման գերատեսչական ծրագրերի հաստատման ժամանակացույցի վերաբերյալ: Հանձնաժողովի Նախագահը, որը դարձավ ՀՀ Վարչապետ, ծրագրեց, որ մտավոր ու կազմակերպական ջանքերի համադասման նպատակով ՀՀ ՊՆ ԱՌՆԻ-ն հրապարակի ԱԱՌ-ի իրականացման վերաբերյալ փոխնախարարների ու կարգավիճակով նրանց հավասարեցված պաշտոնատար անձանց հայեցակարգային հողվածների ամբողջական փաթեթը: Հանձնաժողովի քարտուղարության՝ ՀՀ ՊՆ ԱՌՆԻ-ի կողմից հանուկ ուշադրության արժանացավ ՀՀ ԱԱՌ-ի հայերեն տեքստի թարգմանությունների բնագրաբնութագրության ապահովման հարցը՝ ԱՄՆ-ում ու ՌԴ-ում քաղաքական անվտանգային գիտության մեջ ու պրակտիկայում ձևավորված հասկացությամբ տեքստի նախաբանական ավանդույթների հաշվառմամբ: Քարտուղարությունը նաև նկատելի ներդրում ունեցավ անվտանգային գիտության ու պրակտիկայի ոլորտում հայերեն տեքստաբնութագրության մշակման գործում: Այդ նպատակով աշխատանքներում որպես փորձագետներ ներգրավվեցին արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ, պատմական գիտությունների դոկտոր Ա. Ջ. Կիլիսկոյանը, ԱԳՆ սպառազինությունների վերահսկման և միջազգային անվտանգության վարչության պետ Ա. Ա. Շիլիգարյանը: Հայերեն տեքստի խմբագրման ժամանակ արժեքավոր առաջարկություններ ներկայացրեց Երևանի պետական համալսարանի (ԵՊՀ) փիլիսոփայության պատմության ամբիոնի վարիչ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ա. Ջաբարյանը:

¹⁰ Տես «Հայկական բանակ», 2007, հմ. 2-3:

Քարտուղարության մեթոդաբանական հետազոտություններում կարևոր տեղ հասկացվեց ՀՀ ազգային անվտանգության համակարգի հասկացության հասկացության մշակմանը: Այդ նպատակով ՀՀ ՊՆ ԱՌՆԻ-ում եղիկնակի կողմից՝ ԱՌՆԻ-ի պետի տեղակալ գեղապետ Դ. Ս. Չիլինգարյանի և ԵՊՀ հայոց լեզվի ամբիոնի պրոֆեսոր Ս. Ա. Գալստյանի ակտիվ մասնակցությամբ մշակվեց և Երևանի, Մոսկվայի, Վաշինգտոնի, Բրյուսելի մեթոդաբանական կենտրոններում փորձարկվեց ՀՀ ազգային անվտանգության հարցերին առնչվող հիմնական տերմինների հայերեն-ռուսերեն-անգլերեն բառարանը¹¹: Անգլերեն տեքստի մասնագիտական լրամշակման համար կիրառվեց Ռազմավարության նախագծի մշակման գիտական ղեկավարի և մասնագիտական քաղաքական-տերմինաբանական մշակույթի կրողներ հանդիսացող ամերիկահայ փորձագետների (ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում «Ամերիկայի հայկական համագումարի» տրամաշրջանային տնօրեն Արփի Վարդանյան, «Հայք» ԳՀԻ-ի ղեկավար Բարկեն Վարդանյան և ուրիշներ) միջև նորմատիվ թարգմանության վերաբերյալ պարբերական վերլուծական-լեզվաբանական քննարկումների մեթոդիկան:

Հատուկ պետք է շեշտել այն փաստը, որ ՀՀ ՊՆ ԱՌՆԻ-ն ապահովում էր ոչ միայն Ռազմավարության եռալեզու տեքստերի նույնությունը, այլև դրանց բնագրաբնութայնությունը: Տվյալ մտնեցման դրսևորում եղավ ոչ միայն այն, որ յուրաքանչյուր լեզվով տեքստում օգտագործվեց արևմտյան ու ռուսաստանյան դպրոցներին բնորոշ հասկացութատերմինային համակարգը, ինչով բացառվեց տառացիական թարգմանությունը մայր լեզվից՝ հայերենից, այլև յուրաքանչյուր լեզվում կատարվող խմբագրումների փոխադարձ ներգործությունը՝ հայերեն տեքստի գերակայության պահպանմամբ: Նման փոխներգործությունը հնարավորություն տվեց ապահովելու բարձր մասնագիտական մակարդակ երեք լեզուներով, ինչպես նաև Ռազմավարության ռուսերեն և անգլերեն տեքստերը դարձնելու ռուսախոս և անգլախոս ընթերցողների համար լիովին հասկանալի՝ «հարագատ»: Եռալեզու տեքստերի վրա գուցա-հեն աշխատանքի տվյալ փորձը հետագա զարգացման դեպքում կարող է շատ օգտավետ լինել այնպիսի կարևոր քաղաքական փաստաթղթերի մշակման ժամանակ, որոնք նախատեսվում են ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին մասնագիտական լսարանների համար: Այս առումով հատուկ նշենք «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի գլխավոր խմբագիր գեղապետ Դ. Չիլինգարյանի մասնակցությունը բազմալեզու տեքստերի և բառարանների բովանդակային խմբագրման գործին:

¹¹ Տես Հավելված 2. «Հիմնական տերմիններ և հասկացություններ»: «Հայկական բանակ», 2006, հմ. 2:

Նախագծի միջգերատեսչական մշակման թափանցիկության ապահովման գործում զգալի դեր խաղաց պաշտպանության նախարարության մամուլ ծառայությունը՝ պաշտպանության նախարարի մամուլ քարտուղար գեղապետ Ս. Շահումյանի գլխավորությամբ: Այն ապահովում էր ոչ միայն Հանձնաժողովի նիստերի ժամանակացույցի ու ծրագրի պատեհաժամ տեղադրումը պաշտպանության նախարարության էլեկտրոնային կայքում և նիստերին ՁԼՄ-ների ներկայացուցիչների մասնակցությունը, այլև հասարակայնության իրազեկումը Հանձնաժողովի աշխատանքների ընթացքի մասին:

Հարկ է նշել նաև Միջգերատեսչական հանձնաժողովի անդամների միջև ակխափան օպերատիվ կապի ապահովման գործում այն ակտիվ գործունեությունը, որ ծավալեցին ԱՌՆԻ-ի պետի տեղակալ գեղապետ Ա. Վ. Զաքարյանը, գործավարության պետ ենթասպա Մ. Ա. Մախոտյանը, ԱՌՆԻ-ի «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի գլխավոր խմբագրի տեղակալ փոխգեղապետ Ա. Կ. Հակոբյանը: Հանդեսի տեխնիկական խմբագիր կապիտան Ա. Պ. Նազարեթյանը սուղ ժամկետներում և բարձր որակով ապահովում էր եռալեզու տեքստերի համակարգչային մշակումը և դրանց պատրաստումը ինչպես էլեկտրոնային, այնպես էլ սպառն տարբերակներով: Նախագծի մշակման նախնական փուլում խմբագրական աշխատանքներում մասնակցություն ունեցավ ՀՀ Պաշտպանության նախարարի վարչատնտեսական ծառայության հրատարակչության պետ փոխգեղապետ Ա. Գ. Գրիգորյանը: Ռազմավարության հաստատված ու նախագծային եռալեզու տարբերակները տպագրությանը նախապատրաստելու գործին մասնակցեցին «Հայկական բանակ» հանդեսի խմբագրության բոլոր աշխատողները:

2006 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբերին տեղի ունեցան ԱԱՌ-ի գիտական քննարկումներ ԵՊՀ գիտխորհրդի և ԳԱԱ նախագահության ընդլայնված նիստերում՝ գիտական հանրության և հասարակական կազմակերպությունների փորձագետների մասնակցությամբ, ինչպես նաև բաց քննարկում ԱԺ-ում:

2007 թ. փետրվարին ՀՀ Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի կողմից ԱԱՌ-ի հաստատումը նշանավորեց ՀՀ պաշտպանական համակարգում երկարաժամկետ բարեփոխումների մշակման աշխատանքների ծավալում: Դրան հաջորդեց Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի ղեկուցումը, որում նա, հանդես գալով ՀՀ ՁՌԻ-ի ղեկավար կազմի առջև, նշեց, որ «ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարությունը» Հայաստանում պաշտպանական բարեփոխումների մշակման քաղաքական հիմքն է¹²: Եվ այս համատեղում

¹² Տես «ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի ղեկուցումը ՀՀ ՁՌԻ-ում ուժերում պաշտպանական բարեփոխումների իրականացման վերաբերյալ»: «Հայկական բանակ», 2007, հմ. 1:

ԱԱՌ-ի միջգերատեսչական մշակման մեթոդաբանությունը, որը գործնականում ապացուցեց իր արդյունավետությունը և մեթոդաբանական հիմք ստեղծեց ՀՀ Ռազմական դոկտրինի մշակման համար:

Ամերիկյան և ռուսաստանյան մի շարք փորձագետների կարծիքով՝ Հայաստանի ԱԱՌ-ի մշակման գործում ամերիկյան, ռուսաստանյան ու եվրոպական մասնագիտական կենտրոնների մեթոդաբանական աջակցության փոխազդեցական ներառմամբ ևորամուծական միջգերատեսչական տեխնոլոգիայի կիրառման փորձը կարող է օրինակ դառնալ գործընկեր երկրի կայուն զարգացման ընդհանուր ռազմավարական շահերի հիմքի վրա ԱՄՆ-ի և ՌԴ-ի միջև մտավոր անվտանգային արդյունավետ համագործակցության ծավալման համար: Միևնույն ժամանակ, հայկական պետական-քաղաքական պրակտիկայում միջգերատեսչական քաղաքական տեխնոլոգիայի կիրառման առաջին հաջող փորձը կարող է երաշխիք դառնալ ՀՀ-ում համապետական մասշտաբի փաստաթղթերի ապարատային-բյուրոկրատական նախապատրաստման՝ հետխորհրդային պետությունների րևորոշ ձևակերպության հաղթանարման համար:

Որպես ամփոփում հարկ է նշել, որ ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ժամանակ Միջգերատեսչական հանձնաժողովի քարտուղարության դերում ՀՀ ՊՆ ԱՌՀԻ-ի գործունեությունը դարձավ նրա հետագա հետազոտական գործունեության տրամաչափման տեսամեթոդաբանական ու կազմակերպական միջոց:

ՀԵՂԻՆԱԿ՝

քաղաքական գիտությունների դոկտոր (ՌԴ),
հակաահարելիչության գծով գիտական փորձագետ (ԱՄՆ)
գեներալ-մայոր Հ. Ս. ՔՈԹԱՆՁՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ
ՈՒՂԵՑՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՄԻ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ՎԱԵԻՆԳՏՈՆ – ԵՐԵՎԱՆ

2004 – 2005

Հեղինակն իր պարտքն է համարում գործընկերներին երախտիքի խոսք ասել այս աշխատության նախագծային տարբերակներում կատարված դիտողությունների և առաջարկությունների համար: Հեղինակը 2003–2004 թթ. ԱՄՆ-ի Պաշտպանության ազգային համալսարանում (ՊԱՀ) իր կատարած գիտական աշխատանքներին ժամանակ հատկացնելու և մեկնաբանություններ անելու համար շնորհակալություն է հայտնում ՊԱՀ-ի իր ակադեմիական խորհրդատուներին՝ Ազգային անվտանգության դպրոցի (ԱՄՂ) գիտության գծով ղեկան դոկտոր Ջեյլ Քանգապին, Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի (ԱՌՀԻ) ավագ գիտաշխատողներ գեղապետ էն Մոյսանին և դոկտոր Յուջին Ռումերին, ԱՄՆ-ի տնօրեն դոկտոր Ջոզեֆ Դը Սատերին և ԱՌՀԻ-ի գիտական ռեֆերենտ տիկին Լին Քիֆիին:

Հեղինակը բարձր է գնահատում այն խորագետ մասնագիտական խորհրդատուները, որոնք բարեհաճությամբ տրամադրել է ԱՄՆ-ի արտաքին ծառայության նախկին աշխատող այն. Էդվարդ Ալեքսանդրը, որն իր դիվանագիտական գործունեության ընթացքում մասնագիտացել է խորհրդային ու արևելաեվրոպական գործերում և որպես խորհրդական ծառայել է ԱՄՆ-ի Պետդեպարտամենտում, Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարությունում և Վաշինգտոնում Հայաստանի դեսպանատանը:

ՆԻՄԱՀԱՆՑԵՐ

Հարավային Կովկասը դառնում է աշխարհառազմավարական ամենադինամիկ կետերից մեկը, որն արտացոլում է Կենտրոնական Եվրասիայի հսկայական տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության հետամուշահերը: Սույն աշխատությանը հեղինակը փորձում է հայ և ամերիկյան գիտնականներին առաջարկել որոշ գաղափարներ Հարավային Կովկասում անվտանգության համապարփակ ճարտարապետության ձևավորման, ինչպես նաև այդ տարածաշրջանում տնտեսական աճի ու ժողովրդավարության խթանման ապահովումը Հայաստանի գործոնի հաշվառման կարևորության վերաբերյալ: Այս ուսումնասիրության մեջ հեղինակը նպատակ ունի արծարծել հայկական գործոնի որոշ առումներ՝ ԱՄՆ-ի քաղաքական կյանքին Հայոց սփյուռքի ակտիվ մասնակցության, ինչպես նաև Հարավային Կովկասում տարածաշրջանային անվտանգության ու ժողովրդավարության ամրապնդման գործում Հայաստանի Հանրապետության կարևորության հարցերը:

Այս աշխատությունը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության հետազոտման և կիրառական մշակման

համադրման փորձ է: Որպես կիրառական արգասիք վերջերս մշակվել է կից ներկայացվող ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության ճեպագիրը¹: Հայաստանի անվտանգության ռազմավարության մշակման գաղափարները և Հարավային Կովկասում անվտանգության ճարտարապետության վերակառուցումը կարող են հետաքրքրել պաշտպանական ու քաղաքական ծրագրերի մշակմամբ զբաղվող շրջաններին:

I. ՆԵՐԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

Տասնչորս տարի է անցել Հայաստանի Հանրապետության անկախության վերականգնման օրից: Արդյունքների ամբողջական գնահատման և հնարավորությունների, ակնկալիքների ու ձեռքբերումների համեմատության համար դա այնքան էլ երկար ժամանակահատված չէ: Նման հակիրճ ներկայացման մեջ գործնականում անհեար է արտացոլել Հարավային Կովկասում և հատկապես Հայաստանում տեղի ունեցող բարդ անցումային գործընթացների բոլոր կողմերը: Այնուամենայնիվ, մենք կփորձենք ամփոփ ձևով դիտարկել իրավիճակի դինամիկան, գնահատել հայ իրականությանը բնորոշ որոշ գծեր և առանձին պատմական զուգահեռներ տանել Կովկասյան տարածաշրջանի հարևան պետությունների հետ: Մենք կփորձենք տարածաշրջանի գլխավոր դերակատարների արտաքին քաղաքականության շրջանակներում գնահատել այս նորարարի ժողովրդավարությունների զարգացման դինամիկան: Այս աշխատության նպատակը Հայաստանում և Հարավային Կովկասում անվտանգության ճարտարապետության վերակառուցմանը վերաբերող գաղափարների քննարկումն է: Հուսով ենք, որ մեր կողմից արված որոշ առաջարկություններ կարող են արժանանալ այն մասնագետների ուշադրությանը, որոնք զբաղվում են այս տարածաշրջանին առնչվող ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության մշակմամբ:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանը հայտնվեց ավելի անբարենպաստ իրավիճակում, քան մյուս հետխորհրդային նորանկախ պետությունները: Կենտրոնացված էկոնոմիկայի քայքայման հետևանքով առաջացած պտրոլեմները, որոնք բնորոշ են բոլոր նորանկախ պետություններին, 1988 թ. երկրաշարժի, Ադրբեջանի հետ հակամարտության, ինչպես նաև տնտեսական շրջափակման ու փախստականների մեծ ներխոսի պատճառով Հայաստանում ստացան ավելի սուր բնույթ: Նման պարագայում երկրի ղեկավարությունը նախաձեռնեց տնտեսության մասնավորեցում և արմատական վերակառուցում:

¹ Տես «Հավելված» «Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության ճեպագիր», որը հիմք է ծառայել ՀՀ պաշտպանության նախարարի «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության ուղեկիշները» գեղութան մշակման համար:

ԱՄՆ-ը մինչև 1991 թ. վերջը պաշտոնապես ճանաչեց բոլոր նախկին խորհրդային հանրապետությունների, ներառյալ՝ Հայաստանի, Ադրբեջանի և Վրաստանի անկախությունը: Տարածված է այն կարծիքը, թե ԱՄՆ-ը չպահպանեց մեծ դեր է խաղացել առևտրի, անվտանգության և այլ հարաբերությունների ոլորտներում Ռուսաստանից այդ երկրների ունեցած կախվածությանը մասամբ վերջ դնելու և Արևմուտքի հետ նրանց կապերը զարգացնելու գործում, այդ թվում՝ նպաստել նրանց անդամակցությանը Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպությանը (ԵԱՀԿ), Եվրամիության «Եվրահարևանություն» և ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրերին: ԱՄՆ-ը Հայաստանի հետ սերտ կապեր է հաստատել որպես նախկին սոցիալիստական աշխարհում ժողովրդավարացման խթանման ընդհանուր քաղաքականություն, ինչպես նաև՝ որպես արձագանք ամերիկահայության արտահայտած մտահոգությանը: Նախքան Վրաստանի Նախագահի պաշտոնից իր վերջին հրաժարականը՝ Էդուարդ Շնարոն ասել է սերտ կապեր ունեն ԱՄՆ-ի հետ: 2005 թ. մայիսին ԱՄՆ-ի Նախագահի Ջորջ Բուշի այցելությունը Թբիլիսի և Վրաստանի ներկայիս Նախագահ Միխայիլ Սահակաշվիլիի հետ նրա բանակցությունները ԱՄՆ-ի ու Վրաստանի համագործակցության սերտացման վկայությունն են: Ադրբեջանի նախարարուհի Բերդյուխանյանը ոլորտում մասնավոր ներդրումների աճման, Բաբու-Ջեյհան խողովակաշարի կառուցման աշխատանքների մոտալուտ ավարտի հետևանքով ԱՄՆ-ն այնտեղ ես ունեցավ կարևոր շահեր և ընդլայնեց իր մասնակցությունը Կասպյան տարածաշրջանում անվտանգության ապահովման գործին: Որպես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի անդամ՝ ԱՄՆ-ը նաև ակտիվ ջանքեր է գործադրում տարածաշրջանում էթնիկական հակամարտությունների խաղաղ լուծման ուղղությամբ:

Ընդառաջելով Կոնգրեսում և այլուր հնչող կոչերին՝ ԱՄՆ-ի Կառավարությունը մշակեց նախկին Խորհրդային Միության կազմում եղած եվրասիական պետություններին օժանդակության քաղաքականություն: 1992 թ. սկզբին Նախագահ Ջորջ Բուշն առաջարկեց «Ազատության աջակցության ակտ», որը նույն թվականին ստացավ օրենքի ուժ, և, համաձայն «Օրենքների ժողովածուի» 102–511-րդ կետերի, եվրասիական պետություններին դրամական միջոցներ հատկացրեց մարդասիրական կարիքների, ժողովրդավարացման, շուկայական տնտեսության ստեղծման, առևտրի, ներդրումների համար և այլ նպատակներով: «Ազատության աջակցության ակտի» 907-րդ հոդվածը ԱՄՆ-ի Կառավարությանը կտրականապես արգելում էր օժանդակել Ադրբեջանի Կառավարությանը, քանի որ վերջինս չի դադարեցրել Հայաստանի շրջափակումը և նրա նկատմամբ ուժի այլ կիրառումներ: Տարիների ընթացքում Ադրբեջանի վերաբերյալ այդ դրույթի կիրառումը փոփոխվեց, և թույլ տրվեց անհրաժեշտ աջակցություն ցուցաբերել մարդասիրական օգ-

նության և ժողովրդավարացման համար, գեներալ չտարածմանը նպատակադրված սահմանային անվտանգության ապահովման ու մարային օժանդակության և այլ նպատակներով: Պաշտպանական համագործակցության ոլորտում Ադրբեջանին օժանդակության վրա դրված օրենսդրական արգելքը հավասարակշռելու համար Ամերիկայի Կառավարությունը վարչական արգելք դրեց նաև Հայաստանի հետ պաշտպանական համագործակցության վրա:

2001 թ. դեկտեմբերին Կոնգրեսը հաստատեց 2002 թ. ֆինանսական տարվա արտաքին հատկացումները («Օրենքների ժողովածու», 107–115-րդ կետեր)՝ Նախագահին իրավունք տալով ստեղծելու 907-րդ հոդվածի կիրառումը, ինչը որոշակի պայմաններում ամեն տարի ենթակա է վերահաստատման: Նախագահ Բուշն այդ առաջարկությունները հաստատեց 2002 թ. հունվարի 25-ին և 2003 թ. հունվարի 17-ին:

Բուշի ներկայիս վարչակազմը, էլեւելով ազգային անվտանգության նկատառումներից և հաշվի առնելով Ադրբեջանի նպաստը միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարին, Կոնգրեսին առաջարկեց վերացնել Ադրբեջանին օժանդակության վրա դրված արգելքը:

II. ՀԱՅՈՑ ՍՓՅՈՒՌԻ ԵՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՆՈՒՄՎԱՐԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Ցավօք, հայ ազգի նորագույն քաղաքական պատմության մեջ առավել նշանակալից իրադարձությունը առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ նրա պատմական տարածքում տեղի ունեցած աղետալի աշխարհաքաղաքական փոփոխությունն էր: Այդ ժամանակահատվածում Օսմանյան Թուրքիայի վարչակարգը, շարունակելով Փոքր Ասիայում բնիկ հայերի էթնիկական գտումների անմարդկային քաղաքականությունը, որոշեց, որ բոնի կերպով տեղահանված հայերը չպետք է վերադառնան իրենց հայրենիք: Փրկվածները 1920-ական թվականներին ի վերջո հասկացան, որ բռնագաղթեցումները հայ ժողովրդին իր պատմական հայրենիքից ընդմիջտ արտաքսելու միայն նախաբանն էին²: Դրանք էին ռազմաքաղաքական իրադրության այն պատմական առանձնահատկությունները, որոնք այսօր աշխարհով մեկ տարածված Հայոց սփյուռքի համար ստեղծեցին նոր աշխարհաքաղաքական ուրվանկար:

² Տես «Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանի ելույթը Եվրոպական համակենտրոնացման ժամաբանների ազատագրման 60-ամյակին նվիրված 28-րդ հատուկ նիստում»: Նյու Յորք, 2005 թ. հունվարի 24, «Միլիտորի լուրեր» կայքը (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html):

Հայոց սփյուռքի կազմակերպությունները տասնամյակներ շարունակ գործել են այն հույսով, որ Թուրքիայի ժամանակակից ժողովրդավարական հանրապետությունը հեռու կմնա Օսմանյան Կայսրության արդետալի օրինակից և կհետևի Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության դրվատելի փորձին, որը նացիստական Գերմանիային դատապարտեց հրեաների Ողջակիզումն իրագործելու համար:

Հայաստանի Հանրապետությունում այսօր հայերը կազմում են աշխարհի ամբողջ հայության ընդամենը մեկ երրորդը³: Անկախ ազգային պետության ստեղծումից հետո Հայաստանի և Սփյուռքի միջև համագործակցությունը, որը նախկինում՝ խորհրդային վարչակարգի օրոք, թե՛ գաղափարապես, թե՛ քաղաքականապես սահմանափակված էր, դարձավ աշխարհի և նորանկախ հայկական պետության միջև քաղաքական, տնտեսական, մշակութային ու տեղեկատվական համագործակցության կարևոր աշխարհառավարական գործոններից մեկը:

Որպես միջազգային իրավունքի դաշտում գործող անկախ պետություն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կանցնեց նոր մարտահրավերների առաջ, որոնք անվերապահորեն և անմիջապես չընկալվեցին Սփյուռքի կողմից, քանի որ այսպիսի պատմական զարգացումը բավական անսպասելի էր: Հայ ազգի այս երկու հատվածներին միայն տասներեք տարի առաջ անսահմանափակ հնարավորություն տրվեց ինքնուրույնաբար որոշելու, թե ինչ փոխհարաբերություններ և որ ոլորտներում կլինեն իրենց համար առավել շահավետ: Թեև երկու հատվածներն էլ համաձայնեցված ջանքեր են գործադրում միմյանց ընդառաջ գալու համար, այդուհանդերձ, դեռ շատ անելիք կա: Քաղաքական ու սոցիալական ոլորտներում փոխհամաձայնեցված կերպով շարժվելու և գործելու ցանկությանը զուգընթաց ի հայտ են եկել տարբեր տեսակի բարոյական, հոգեբանական, պատմական ու սոցիալական հարցեր և ձգտումներ, որոնք նոր պայմաններում ձեռք են բերել կարևոր նշանակություն:

ԱՄՆ-ի հայկական համայնքը Սփյուռքի սոցիալապես առավել զարգացած տարրերից է և բաղկացած է մոտավորապես մեկ միլիոն ծագումով հայ ամերիկացիներից, որոնք պատկանում են Հայ առաքելական, Հայ կաթոլիկ և Հայ բողոքական եկեղեցիներին, ինչպես նաև ազգային այլ հասարակական կազմակերպությունների: Ընդհանուր առմամբ, ամբողջ աշխարհում համայնքային մակարդակում էթնիկական փոքրամասնությունների լոբբիզինգ նրանց ինքնահաստատման գործունե մեխանիզմներից է:

Հայության շահերի պաշտպանության փորձը ցույց է տվել, որ խնդիր դուրս է գալիս նեղ համայնքային շրջանակներից, որովհետև նպաստվել շատ ավելի լայն է իրականում այն ունի համազգային մասշտաբ: Մինևոյն ժամանակ համաշխարհային հայության առանձին հատվածների միջև առկա փոխհարաբերություններում ձևավորվում է այն ըմբռումը, որ ցանկացած նախաձեռնություն, անկախ այն բանից, թե որքան կարևոր է և ինչ պատասխանատվությամբ է ստանձնած, չպետք է վտանգի ԱՄՆ-ի, ինչպես նաև նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության և այդտեղ բնակվող հայերի շահերը: Ընդհանուր առմամբ, ծրագրերը նպաստում են ամերիկահայության ավելի լայն մասնակցությանը ամերիկյան ժողովրդավարական գործընթացին և Հայաստանի քաղաքացիական ու տնտեսական զարգացմանը:

Ներկայումս Հայաստանում տեղի ունեցող իրադարձությունները Հայոց սփյուռքի ուշադրության կենտրոնում են. առանձին հայկական հասարակական կազմակերպություններ անընդհատ աշխատում են ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի և Վարչակազմի հետ: Այդ կազմակերպությունների բազմաթիվ նախաձեռնությունների շարքում կարող ենք նշել աջակցությունը հայկական հարցերի գծով կոնգրեսականների խմբի ստեղծմանը (2004 թ. ընդհանուր թվով ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի 128 անդամ)⁴:

Հայաստանի կողմից խորհրդային միակուսակցական համակարգի սահմանափակումների թրթռափման անցումային շրջանում Սփյուռքը դարձավ ազատականության և ժողովրդավարության արևմտյան մշակույթի ակտիվ տարածմանը նպաստող գործոն: Անկախության առաջին տարիներին ավանդական հայկական քաղաքական կուսակցությունները (Հայ Նեղափոխական Դաշնակցություն, Ռամկավար ազատական կուսակցություն և Սոցիալ-դեմոկրատական նչակյան կուսակցություն) վերադարձան ու վերակազմավորվեցին Հայաստանում: Նրանք նոր շուկա հաղորդեցին ազգային ոգուն և փորձեցին ներմուծել ազատականություն ու ժողովրդավարական արժեքներ, ինչն այդ ժամանակ զգալի չափով հիմք տվեց և առիթ դարձավ քաղաքական ու քաղաքացիական միությունների ազատ «մրցակցության» համար: Սա նշանակալի էրևույթ է, որը բացատրվում է նորահաղթ անկախությամբ և Հայաստանի Հանրապետությունում ժողովրդավարական սկզբունքների ու հիմնարար ազատությունների հետևողական առաջնումամբ:

Հայոց սփյուռքը փաստացի գոյություն ունի որպես համաշխարհային էթնամշակութային-տեղեկատվական, գործարարական ցանց՝ բաղկացած մոտ տասը միլիոն քաղաքականապես ակտիվ, բարգավաճ, կիրթ և Ամերիկայի ու Եվրոպայի տնտեսական, ֆինանսական և քաղաքական կյանքին

³ Տես «Армяне в мире». «Голос Армении», 22 августа 1996 г., № 92 (<http://www.iatp.am/economics/migr/hayga-r97.html>):

⁴ Տես <http://www.panarmenian.net/news/rus/?task=society&id=9782&date=2004-02-16>:

սերտորեն ինտեգրված մարդկանցից: Նա արդյունավետ օղակ է դարձել հայ-ամերիկյան, հայ-ֆրանսիական, հայ-ռուսական, հայ-արաբական, հայ-իրանական և այլ կապերի զարգացման, ինչպես նաև այս համեմատաբար փոքր, բայց դինամիկ ու լավ կազմակերպված աշխարհասփյուռ համայնքների ցանցի ընդհանուր աշխարհաքաղաքական շրջանակներում (Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում և նրա սահմաններից դուրս) հօգուտ փոխադրված ազգային ռազմավարական շահերի իրականացվող երկկողմ համագործակցության սերտացման գործում:

III. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԶԱՐԳԱՅՈՂ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԱՌԱՋՆԹԱՑ ԵՎ ԴԺՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1991 թ. մայիսի 20-ին կայացած ընտրություններում, որոնք Խորհրդային Միության պատմության մեջ մրցակցային հիմքի վրա անցկացված առաջին ժողովրդավարական ընտրություններն էին, Կոմունիստական կուսակցությունը պարտություն կրեց: Դա խթանի դեր կատարեց Հայաստանում բազմակուսակցական համակարգի հաստատման համար: Իշխանության եկավ Հայոց համազգային շարժումը (ՀՀԸ):

Նախորդ տարի՝ 1990 թ. օգոստոսի 23-ին, Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունվել էր Հայաստանի անկախության հռչակագիրը, որով արդեն իսկ սկիզբ էր դրվել ժողովրդավարական բարեփոխումներին: Նորընտիր խորհրդարանը (ձևավորված Հայաստանի անկախության հռչակումից առաջ) անմիջապես սկսեց օրենսդրական հիմք ստեղծել հասարակության ժողովրդավարացման համար: «Սեփականության մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՕ-185-Ն) և «Սեփականաշնորհման ֆոնդերի մասին» Կառավարության որոշումը (ընդունված, համապատասխանաբար, 1990 թ. հոկտեմբերի 31-ին և 1991 թ. դեկտեմբերի 13-ին) օրինական հիմք ապահովեցին պետական մենաշնորհից արտադրության միջոցների նկատմամբ տարբեր ձևերի սեփականության անցնելու համար: Բազմակարծությանն ու բազմակուսակցական համակարգին անցմանը սկիզբ դրվեց 1991 թ. փետրվարի 26-ին ընդունված «Հասարակական քաղաքական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով (Ն-0266-1): Խոսքի և տեղեկատվության ազատությունն ապահովվեց 1991 թ. հոկտեմբերի 8-ին ընդունված «Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» ՀՀ օրենքով (Ն-0420-1): Կրոնի ազատությունը պաշտպանելու համար 1991 թ. հունիսի 17-ին ընդունվեց «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը (Ն-0333-1): Այս և այլ օրենքներով հաստատված ժողովրդավարական իրավական նորմերը իրենց արտացոլումն ու բարգաճումն

ստացան 1995 թ. հուլիսի 5-ին ընդունված Սահմանադրության մեջ: 1996 թ. մայիսի 14-ին Ազգային ժողովն ընդունեց «Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՕ-62)՝ դրանով իսկ օրինական հիմք ստեղծելով տարածքային կառավարման մարմինների ընտրությունների համար, որոնք տեղի ունեցան նույն տարվա նոյեմբերի 10-ին: 1996 թ. նոյեմբերի 1-ին ուժի մեջ մտավ «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՕ-82), որը մեծ ներդրում էր՝ նպատակաուղղված քաղաքացիական հասարակության կառուցմանը:

Ներկայումս Սահմանադրության հիմքում դրված ժողովրդավարական նորմերից և անցած տասնչորս տարիների ընթացքում ընդունված օրենքներից շատերը հետագա զարգացման կարիք ունեն: Դա է հաստատում նաև Եվրախորհրդի անդամների կազմում Հայաստանի ընդգրկման մասին որոշումը, որն ընդունվել է Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի (ԵՆԽՎ) կողմից: Այդ որոշումը Հայաստանին կոչ է անում ստանձնելու որոշակի պարտավորություններ, այդ թվում՝ միանալու Եվրոպական համաձայնագրերին, և հավատարիմ լինելու եվրոպական ժողովրդավարական չափորոշիչներին համապատասխանեցված ազգային օրենսդրությանը՝: Ներկայումս մշակվում են օրենքների նախագծեր, որոնք մղված են համահունչ լինելու եվրոպական ժողովրդավարությունների օրենքներին: Գործընթացն արագանելու համար ԵՆ մասնագետները տալիս են փորձագիտական կարծիքներ ու խորհուրդներ: Սահմանադրական բարեփոխումների աշխատանքները, որոնք արդեն մի քանի տարի է, ինչ ընթացքի մեջ էին, մոտեցել են իրենց ավարտին, և սահմանադրական բարեփոխումների փաթեթը պատրաստ է Ազգային ժողովում քննարկմանը՝: Այդ ամենը, իր հերթին, մարդու իրավունքների պաշտպանության գլխավոր երաշխիքների թվում է:

1990 թ. օգոստոսի 23-ի Անկախության հռչակագրով Հայաստանը փաստորեն որդեգրեց նոր արժեհամակարգ, որն է՛լ ավելի մեծ է դարձնում ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների սկզբունքների նկատմամբ նրա ստանձնած պարտավորությունները: Անկախությունից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես ինքնիշխան կազմավորում, ճանաչեց ու միացավ մարդու իրավունքներին վերաբերող հիմնական համաձայնագրերին և

¹ Հայաստանի Հանրապետությունը 2001 թ. հունվարի 25-ին դարձավ Եվրոպայի խորհրդի (ԵՆ) անդամ: Որպես քաղաքական մարմին՝ ԵՆ-ն նպաստում է Եվրոպայում քաղաքական կայունությանը, տնտեսական ու սոցիալական առաջընթացին, ժողովրդավարությանն ու մարդու իրավունքների պաշտպանությանը: Միօրինակացված չափորոշիչներն ու մոտեցումները նպատակաուղղված են լուծելու նշված խնդիրները և այդ բնագավառում ապահովելու առաջընթաց:

² Սահմանադրական բարեփոխումները հանրաքվեով ընդունվել են 2005 թ. նոյեմբերի 27-ին:

այսմանագրերին, ինչպես նաև ձեռնամուխ եղավ այս ոլորտում գործող ներքին օրենսդրության բարեփոխումներին: Հետագայում մարդու հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները ամրագրվեցին Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության երկրորդ գլխում:

Չնայած ընտրական օրենսդրության նշված բարենորոգմանը՝ 1995 թ., 1996 թ., 1998 թ. և, մասամբ, 2003 թ. կայացած նախագահական ու խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ և՛ տեղացի, և՛ միջազգային դիտորդների կողմից արձանագրվեցին օրենքի տարբեր խախտումներ: Մարդու իրավունքները պաշտպանող շատ խմբեր ձեռքակալություններ դատապարտեցին որպես քաղաքականապես շարժառիթավորված, թեև ՀՀ Կառավարությունը պնդեց, որ ձեռքակալվածները մասնակցել են զանգվածային անկարգությունների: ԵԱՀԿ և ԵՆՆԿՎ դիտորդները 2003 թ. ընտրաբաշխումը համարեցին թեժ և դրա հետ մեկտեղ հանգեցին այն եզրակացության, որ քվեատուփերի «խամատարած լցումն»⁵, ձայների հաշվման ժամանակ թափանցիկության պակասի և այլ «ուլիք» խախտումների պատճառով ընտրությունները չէին համապատասխանում ազատ ու արդար մրցակցության միջազգային չափանիշներին⁶:

Վարկոր է համեմատել Հայաստանում մարդու իրավունքների կարգավիճակը Հարավային Կովկասի հարևան երկրների հետ: Մենք այս հարցի վերաբերյալ իրավիճակի համապարփակ գնահատման վառահեղի աղբյուրներից ենք համարում ամերիկյան հանրահայտ «Ֆրիդոմ Հաուզ» (*Ազատության տուն*) հասարակական կազմակերպության թողարկած «Քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ամենամյա զեկույցը»: 1970-ականների սկզբից ի վեր այդ կազմակերպությունը աշխարհում մշտազենում է ազատությունը և պաշտպանում ժողովրդավարությունը⁷: Հիմնվելով փորձագետների անկախ խմբի գնահատումների վրա՝ «Ֆրիդոմ Հաուզը» 2005 թ. Հայաստանն ու Վրաստանը ճանաչել է որպես մասամբ ազատ պետություններ, իսկ Ադրբեջանը՝ որպես ոչ ազատ պետություն⁸:

2. ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱՑՈՒՄ. ՁԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՄԱՐՏԱՀԱՐԱՎԵՐՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներն իրենց իշխանությունն իրականացնում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով: Այս մարմինների ձևավորումը, այն է՝ դրանց իրավասությունների, գործառույթների ու պարտականությունների հստակ սահմանազատումը, հիմք է ստեղծում զարգացող և բարգավաճող երկիր կառուցելու համար: Պետական իշխանության համակարգը Հայաստանի օրենսդրության, պետական կառավարման մարմինների ու հանրային ծառայության ոլորտի այն բաղկացուցիչ մասն է, որի միջոցով են իրականացվում պետության գլխավոր գործառույթները և լուծվում երկրի առջև ծառայող խնդիրները: Անկախ Հայաստանում պետական կառավարման համակարգը ներառում է գործադիր մարմինները, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությունը, որը բաղկացած է Վարչապետից և նախարարների կաբինետից, իրականացնում է գործադիր իշխանությունը: Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության համաձայն՝ ՀՀ Նախագահը, լինելով գործադիր իշխանության ղեկավարը, հանրապետության անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է:

Մեր կարծիքով՝ Հայաստանում կառավարման համակարգի ներկայիս վիճակը շատ առումներով չի համապատասխանում այսօրվա պահանջներին և բարեփոխումների հրատապ կարիք ունի: Պետական կառավարման անարդյունավետությունը թույլ հաստատութենացված հետամբողջատիրական իշխանության հայտնի «հիվանդությունների» արդյունք է: Դրանցից են, մասնավորապես, գործունեության ուղիներ նախանշող պաշտոնական ռազմավարության չլինելը, նաև տեղեկության ընդհանուր մատչելիության ապահովման և իշխանության օղակների միջև կրա փոխանակման համար անհրաժեշտ մեխանիզմների բացակայությունը:

Դեռ ավելին, իշխանության տարբեր մակարդակներում գործառույթների կրկնողականությունը և հրահանգների անհասկանալիությունը, հստակորեն տարբերակված նպատակներ և գերակայություններ չլինելը, անհիմն սահմանավորումն ու վարչարարությունը էապես նվազեցնում են պետական կառավարման արդյունավետությունը: Ծառայի հանրությունը չի գիտակցում պետական կառավարման տարբեր մակարդակներում ընդունված որոշումների նպատակն ու անհրաժեշտությունը: Դա իշխանությունների գործողությունների թափանցիկության պակասի և հասարակությանը նախօրոք իրենց ծրագրած քայլերի մասին չտեղեկացնելու հետևանք է: Ներկայումս արդյունավետ պետական կառավարման համակարգ ստեղծելու ռազմավարություն գործնականում գոյություն չունի: Այդ ռազմավարությունը պետք է հիմք

⁵ Sbu «Congressional Research Service (CRS) Report RS20812, Armenia Updates» (<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/crs/43390.pdf>):

⁶ Խաղաղության և ժողովրդավարության դեմ ուղղված սպառնալիքներով մտահոգված Էլենոր Ռոզվելտի և այլ ամերիկացիների կողմից ավելի քան 60 տարի առաջ ստեղծված «Ֆրիդոմ Հաուզը» այսօր աշխարհի այն երիտասարդ ժողովրդավարությունների պաշտպանության առաջատարն է, որոնք հաղթանարում են դիկտատուրայի և քաղաքական բռնաճշմունքների ժառանգությունը:

⁸ Sbu «Freedom in the World 2005. Table of Independent Countries Comparative Measures of Freedom» (http://www.mediainfocenter.org/journalism/freedom_of_the_press/independent.asp):

ստեղծի կառուցվածքային ու գործառույթային բարեփոխումների և հասարակական ծառայությունների բարելավման համար: Այս համատեքստում շատ կարևոր է հաջողության հասնել սահմանադրական բարեփոխումներում՝ ստեղծելով Հայաստանի իրավաբաղադրական համակարգի համընդգրկուն ժողովրդավարացման հիմք: Եվրախորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովը, անկողմնակալ կերպով համագործակցելով Հայաստանի խորհրդարանի և Մահմանադրական դատարանի հետ, Հայաստան-Եվրախորհուրդ հարաբերություններում հանդես է գալիս որպես վերոհիշյալ առանցքային բարեփոխումների համապատասխանեցված ազգային օրենսդրական փաստաթղթերի մասնագիտական մշակման երաշխավոր⁷:

Շուկայական տնտեսության զարգացման, քաղաքական ու սոցիալական նոր ենթակառուցքների հաստատման և Գենտրոնական ու Արևելյան Եվրոպայում, նախկին ՌՄՀՄ-ում (ներառյալ նաև Հայաստանը) նոր սոցիալական արժեքների ձևավորման գործընթացները նպաստավոր միջավայր ստեղծեցին կոռուպցիայի զարգացման համար: Ելնելով կոռուպցիայի լայն տարածվածությունից՝ պետք է ասենք, որ այն համաշխարհային պրակտիկայում գոյություն ունի անձնական, հաստատութենական և համակարգային մակարդակներում:

Դժբախտաբար, կոռուպցիան մեր օրերում տարածում է ստացել կյանքի բոլոր ոլորտներում և բոլոր ձևերում, այսինքն՝ հղի է համակարգային դառնալու վտանգով: Մինևույն ժամանակ հետաքրքիր է ուսումնասիրել Գովկայան գրասենյակի հաստատութենական բարեփոխումների ոչ պաշտոնական բաժնի ծրագրի շրջանակներում անցկացված հետազոտական հարցման արդյունքները. ըստ դրա՝ ներդրողները որոշել են, որ «Հայաստանում կոռուպցիայի մակարդակը ավելի ցածր է, քան ԱՊՀ այլ երկրներում, և այն համակարգային չէ: Կոռուպցիայի հին համակարգը վերացել է, իսկ նորը դեռ չի ձևավորվել»⁸:

Այնուամենայնիվ, ներդրողներն այս իրավիճակը սակավ նպաստավոր են համարում, քանի որ կոռուպցիան անկանխատեսելի է: Այլ աղբյուրներ, օրինակ, «Միջազգային թափանցիկություն»⁹ կազմակերպությունը, համարում են, որ

⁷ Stu «Venice Commission Discontent with RA Constitutional Amendments Draft», 30.05.2005 (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13532&date=2005-05-30>); CDL(2005)042 «Draft Amendments to the Constitution of the Republic of Armenia» (First Reading), «Recent Documents», European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Council of Europe, 26.05.2005 ([http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL\(2005\)042-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL(2005)042-e.asp)):

⁸ Stu «Corruption as an Obstacle for the Economic Development of the Country. National Human Development Reports», Caucasian Bureau of the Institutional Reforms of the Informal Sector (IRIS) (http://www.undp.am/publications/nhdr01/main.php?l=en&chapter=2&id=2_9):

⁹ «Միջազգային թափանցիկություն» միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպություն է, որն զբաղվում է կոռուպցիայի դեմ պայքարով՝ քաղաքացիական հասարակությունը, գործարարությունը և կառավարությունները միավորելով մեկ միասնական համաշխարհային հզոր դաշինքում (http://www.transparency.org/about_t/index.html):

Հայաստանում կոռուպցիան շատ բարձր մակարդակի վրա է՝ 10-ից (վերին աստիճանի մարտ) մինչև 0-ն (վերին աստիճանի կոռուպցիան) սակողով տալով 2,5 գնահատականը: Հարավային Գովկայի տարածաշրջանի երկրներում տիրող իրավիճակն ավելի հստակորեն պատկերացնելու համար կարող ենք ներկայացնել գնահատման նույն սկզբունքով ստացված թվերը Ադրբեյջանի (2,0) և Վրաստանի (2,4) համար¹⁰: Թեև Հայաստանում կոռուպցիայի մակարդակը բարձր է, այդուհանդերձ Հարավային Գովկասում այն ամենացածրն է:

Հասարակության ճնշման տակ Վրաստանի Նախագահ էդուարդ Շևարձնաձեի վերջերս կայացած հրաժարականը շեշտեց վրաց ժողովրդի դժգոհության աստիճանը՝ կապված ամբողջ կառավարության և հասարակության մեջ կոռուպցիայի տարածման անհանդուրժելի մակարդակի հետ:

Վրաստանի նորընտիր Նախագահ Միխայիլ Սահակաշվիլին, 2004 թ. հունվարին «Միջազգային թափանցիկություն» կազմակերպության հրավերով ելույթ ունենալով Եվրոպայում, կոռուպցիան համարեց Վրաստանի առջև ծառայած ամենագորեղ մարտահրավերներից մեկը¹¹: Վրաստանի ղեկավարության մեջ այս հեղափոխական փոփոխությունը՝ կոռուպցիան առաջնորդի անարյուն հեռացումը, վերակենդանացրեց նորանկախ երկրների քաղաքական կյանքում և ազատ շուկայական տնտեսությունում իրական ժողովրդավարական առաջընթաց ապրելու հույսը: Բայց մինևույն ժամանակ Վրաստանի «Վարդերի հեղափոխություն» Հարավային Գովկասում արթնացրեց անկայունության և բռնության վախը:

IV. ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂՂՎԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆԸ ԹԱՄՑԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հարավային Գովկասում էթնիկական հակամարտությունները մի գործոն են, որը խոչընդոտում է տարածաշրջանում խաղաղության ու կայունության հաստատման և տնտեսական առաջընթացի գործընթացներին: Երկրները շարունակ բախվում են սպառազինության մրցավազքի և փախստականների ու տեղահանվածների կարիքների հետ կապված բյուջետային խնդիրների: Էթնիկական հակամարտությունների հետևանքներ են սահմանակից պետութ-

¹⁰ Stu «Global Corruption» (http://www.globalcorruptionreport.org/download/gcr2003/24_Data_and_research.pdf):

¹¹ Stu «Yahoo Nyheder, Danmark». «News». 2004, 29 January, Thursday (<http://dk.news.yahoo.com/040129/33/30h0.html>); Mikhail Saakashvili. Five core principles for the world's reformers. «Financial Times», 2005, 26 May (<http://news.ft.com/cms/s/5b53dc192-cd83-11d9-aa26-00000e2511c8.html>):

յուններում դրանց տարածվելու վտանգը և տարածաշրջանի կամ երա սահմաններից դուրս եղած պետությունների էներգետիկ ռեսուրսների, առևտրային-տրանսպորտային ցանցերի լիարժեք շահագործման սահմանափակությունը: Հարավային Կովկասում խաղաղության ու հարատև անկախության խթանմանն ուղղված ԱՄՆ-ի և միջազգային հանրության ջանքերը հանդիպում են երկյուղալի մարտահրավերների: Էթնիկական ու քաղաքացիական հակամարտությունների թվի, ինտենսիվության և տևականության առումով տարածաշրջանը եղել է և՛սակկին Խորհրդային Միության առավել անկայուն մասերից մեկը: Երեք հանրապետություններում իշխող ազգությունները միմյանց նկատմամբ ունեն տարբեր հավակնումներ ու դժգոհություններ: Այս է հիմնական պատճառը, որ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև առկա տարածայնությունները հանգեցրել են Ադրբեջանից էթնիկական հայերի զանգվածային արտագաղթի, և հակառակը: Ժողովրդավարության տարածաշրջանային դիմամիկայի համընդհանուր պատկերը դիտելով՝ կարող ենք ասել, որ Հայաստանի, Ադրբեջանի ու Վրաստանի ազգ-պետությունները, ներկայումս գտնվելով հակամարտային վտանգի տակ, թերառում են ժողովրդավարության զարգացման գործում, և պատճառը միայն բանակին ու ռստիկանությանը աջակցմանն ուղղված բյուջետային վերաբաշխումը չէ: Կարևորելով ազգային ռեսուրսների նպատակաուղղումը առավելապես անվտանգության կարիքների բավարարման համար՝ այս պետությունները սահմանափակում են իրենց ազգային կյանքի սոցիալական քաղաքացիությունը և դանդաղեցնում ժողովրդավարության ու ազատական տնտեսության հաստատությունացումը¹²:

Այս սահմանափակումները հիմնականում վնասում են իրավական, քաղաքական ու տնտեսական բարեփոխումների ընդհանուր գործընթացին՝ նվազեցնելով այդ բարեփոխումների ազգային և անընթացային նշանակությունն ու ինտենսիվությունը, ինչի հետևանքով նվազում է դրանց սոցիալական արդյունավետությունը: Հարավային Կովկասի քաղաքական, վարչական ու տնտեսական կյանքում թափանցիկության պակասը, որն ուղեկցվում է կոռուպցիայով, քողարկված է այնպիսի սահմանափակումներով, որոնք արդարացիվում են ազգային անվտանգության գերակա շահերով: Տարածաշրջանային ազգային քաղաքականության՝ հակամարտությունների առկայությամբ արդարացվող այսպիսի անվտանգայնացումը Հայաստանում, Ադրբեջանում ու Վրաստանում նպաստում է իրական ժողովրդավարության արմատավորման ջանքերում որոշակի խոչընդոտների ձևավորմանը:

¹² Տես *Ambassador Harry Gilmore, Ambassador Richard Kanzlarich, Ambassador Kenneth Yalowitz. Pay Attention to the South Caucasus*, CSIS, 2002, January (http://www.csis.org/ruseura/caucasus/pubs/0201_sc.htm):

Եզրափակելով՝ կարող ենք ասել, որ Հարավային Կովկասի յուրաքանչյուր երկրում ժողովրդավարության իրական վիճակի մասին հստակ պատկերացումը և ժողովրդավարական զարգացման ռազմավարության բացակայությունը, երանց տնտեսությունների և սոցիալական կյանքի անվտանգային կաշկանդվածությունը մեզ հնարավորություն են տալիս դրանք գնահատելու որպես «ցածր ինտենսիվությամբ ժողովրդավարություններ»¹³: Սա նշանակում է, որ անհրաժեշտ է հատուկ մտեցում միջազգային ինտենսիվ ժողովրդավարական միջավայր ներգրավելու միջոցով այս երկրներում ժողովրդավարության և տնտեսության զարգացման արագացման նկատմամբ: Այս գործընթացը կարող է արդյունավետ լինել, եթե Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային կայունության դիմամիկ համատեքստում միախուսված անվտանգային խնդիրները հետազոտվեն ու մշակվեն և՛ տարածաշրջանային, և՛ ազգային առանձնահատկությունների հաշվառմամբ:

**V. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ.
ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿՈՂՄԱՈՂՈՇՈՒՄՆԵՐԻ
ՌԱԶՄՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՆԵՔՄԱՆԸ**

Նախ դիտարկենք Եվրասիական տարածքի և ԱՊՀ երկրների թվին պատկանող հիմնական գործընկերների հետ անվտանգության ոլորտում Հայաստանի համագործակցության շրջանակներն ու դիմամիկան: Այս համատեքստում ՆԱՏՕ-ի հետ Հայաստանի Հանրապետության համագործակցությունը հետապնդում է հեռամետ շահեր: Հայաստանի Զինված ուժերը 1994 թվականից մասնակցում են ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրին, այսինքն՝ ՆԱՏՕ-ն և Հարավային Կովկասի երեք երկրները համագործակցում են մի շարք հարցերում, ներառյալ՝ բարձր տեխնոլոգիաների և գիտատեխնոլոգիաների, անվտանգության և այլ օտար լեզուների ուսուցումը, ՆԱՏՕ-ի հաստատություններում ռազմական կրթությունը և քաղաքացիական արտակարգ իրավիճակների պլանավորումը: Հայաստանի համար օգտավետ են եղել արտակարգ իրավիճակների հաղթահարման ծրագրավորման քաղաքացիական աշխատանքները և ՆԱՏՕ-ի գիտական ծրագրերը: ՆԱՏՕ-ի կողմից ֆինանսավորվող նախագծերից մեկը, որը առանձնահատուկ կարևորություն ունի Հայաստանի համար, նպատակաուղղված է կապ ստեղծելու մի կողմից Հայաստանի, մյուս կողմից՝ Բոսնիայի, Հունաստանի և Մեծ Բրիտանիայի սեյսմոլոգիական հետազոտությունների ինստիտուտների տեղեկատվական համակարգերի միջև:

¹³ Տես *Steve Smith. American Democracy Promotion. US Democracy Promotion: Critical Questions*, Oxford, 2000, PP. 72–74:

Հայաստանի Ջինված ուժերը ակտիվացնում են իրենց մասնակցությունը «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում անցկացվող զորավարժություններին: Հայաստանի հատուկ նախնաշահակման ուժերի ստորաբաժանումները Թբիլիսիում կայացած «Համատեղ լավագույն ջանք-2002» զորավարժության ժամանակ (2002 թ. հունիսի 17–28) համագործակցեցին ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների՝ ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Կանադայի, Հունաստանի, Հունգարիայի և Մեծ Բրիտանիայի իրենց գործընկերների հետ: Այդ զորավարժության շրջանակներում Հայաստանի գործընկեր պետություններն էին Լան Ադրբեյջանը, Ավստրիան, Բուլղարիան, Լիտվան, Մոլդովան, Ռումինիան, Վրաստանը և Ռեկրաիան:

2003 թ. հունիսին Հայաստանն առաջին անգամ հյուրընկալեց ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում անցկացվող զորավարժությունը, որին մասնակցեց մոտ 400 հոգուց բաղկացած զորակազմ՝ ՆԱՏՕ-ի և այլ գործընկեր 19 երկրներից: Մասնակցում էին ԱՄՆ-ի, Ավստրիայի, Բուլղարիայի, Թուրքիայի, Իտալիայի, Լեհաստանի, Լիտվայի, Կանադայի, Հունաստանի, Հունգարիայի, Մակեդոնիայի Կալկին Հարավսլավական Հանրապետության, Մեծ Բրիտանիայի, Մոլդովայի, Ռումինիայի, Ռուսաստանի, Սլովակիայի, Վրաստանի և Ռեգենստանի զինծառայողները: Կարևոր է նշել, որ Ռուսաստանն առաջին անգամ էր բազմազգ ուժերի կազմին ինտեգրված իր շտաբային սպաներով ու ցամաքային զորախմբով մասնակցում Հայաստանի աջակցությամբ կազմակերպված այս տիպի զորավարժության¹⁴:

Կարևոր է նաև նշել, որ ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում իրականացվող զորավարժությունը, որը կազմակերպվել էր Երևանում, հայկական և թուրքական զորքերի համար լավ ենթակառուցված ստեղծեց անկախ հայկական պետության հողում նախկինում իր նախադեպը չունեցող համագործակցության համար: Հայաստանում կայացած այս զորավարժության նպատակն էր մեծացնել ցամաքային ուժերի արդյունավետությունը՝ ՆԱՏՕ-ին և գործընկերներին մղելով միասին աշխատելու ավելի լավ փոխըմբռնման ու փոխգործողության հասնելու համար, և այս նպատակը լիովին իրականացվեց:

2004 թ. Հայաստանը առաջին քայլն արեց ՆԱՏՕ-ի ղեկավարությամբ (հատկապես՝ Հունաստանի և ԱՄՆ-ի) միջազգային խաղաղապահական գործողություններին մասնակցելու ուղղությամբ: Պայմանագրային հիմունքով ծառայող 34 հայ զինծառայողներից բաղկացած դասակը հայկական խաղա-

ղապահ հատուկ զուսարտակի մասն է, որը ուսուցանվել, սպառազինվել և ֆինանսավորվել է Հունաստանի կողմից: Վերջերս այն անցել է Կոստոլոյում տեղակայված հունական ցամաքագորային զուսարտակի հրամանատարության ենթակայության տակ: Հայ զինծառայողները անցել են անցերեն լեզվի ինտենսիվ դասընթացներ, որոնք հովանավորվում են Մեծ Բրիտանիայի և ԱՄՆ-ի կողմից և ապահովված են հաղորդակցության ժամանակակից միջոցներով, ներառյալ՝ արբանյակային ավիակազմերը: Հստ պայմանավորվածության՝ հունական կողմն զբաղվելու է նաև հայ զինծառայողների սպահավագրական հարցերով:

«Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի պաշտպանության նախարարության անդամակցությունը ՆԱՏՕ-ի պաշտպանական ակադեմիաների և անվտանգության ուսումնասիրության ինստիտուտների Կոնսորցիումին պետք է համարվի ՆԱՏՕ-ի գործընկերների հետ մտավոր երկարատև համագործակցության ուղղված քայլերից (անդամակցությունը հաստատվեց 2004 թ. հունվարին)¹⁵:

1998 թ. Հայաստանի պաշտպանության նախարարությունն իր սպային նշանակեց Մոնսուր Դաշինքի գործընկերության համակարգման բաժնում: Հայաստանի ղեսպանը միաժամանակ գործում էր Բենիլյուքսի երկրներում և ՆԱՏՕ-ում, իսկ 2004 թ. Հայաստանը ՆԱՏՕ-ում դիվանագիտական առաքելություն ստեղծեց՝ ՆԱՏՕ-ի զորքերի շտաբ-կայանում ղեսպանի և ռազմական ներկայացուցչի մակարդակով:

2005 թ. Հայաստանը միացավ «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրին» (ԱԳԳԾ): Հայաստանի արտաքին գործերի և պաշտպանության նախարարները վերջերս (2005 թ. հունիսի 16-ին) Բրյուսելում, Հյուսիսատլանտյան կազմակերպության խորհրդի նիստում, որին մասնակցում էին ՆԱՏՕ-ի անդամ 26 պետությունների ղեսպանները, Գլխավոր քարտուղարին հանձնեցին Հայաստանի ԱԳԳԾ-ն ներկայացնող փաստաթուղթը: Այն հեռամետ համագործակցություն է ապահովում պլանավորման, հայեցակարգերի մշակման ու ներդաշնակեցման գործընթացներում: Հայաստանի Կառավարության և ՆԱՏՕ-ի ղեկավարության այս ռազմավարական որոշումը համապատասխանում է ՆԱՏՕ-ի հետ գործընկեր երկրի համագործակցության հնարավոր ամենաբարձր մակարդակին¹⁶:

¹⁴ Sku «NATO Exercise Takes Canadian, Russian Troops to Armenia». «Department of National Defence and the Canadian Forces (DND/CF)», 2003, 16 June (http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?id=1113):

¹⁵ Sku «NATO Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes». Armenia (<http://www.ndc.nato.int/outreach/pfp.html>):

¹⁶ Sku «Armenian Foreign Minister Presents Action Plans to NATO». «Armenia Daily Digest», 2005, 17 June, Friday (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypermail/200506/0032.shtml>):

Հայաստանը նաև ԵԱՀԿ ակտիվ անդամ է: Այդ կազմակերպության մեջ մտնում են բոլոր եվրոպական երկրները, ինչպես նաև ԱՄՆ-ն ու Կանադան. ընդամենը 55 անդամ¹⁷: Նպաստակ ունենալով ինտեգրվել մեծ Եվրոպային՝ Հայաստանը հանդես է գալիս որպես Եվրոպական խորհրդի անդամ: Այս անդամակցությունը Եվրամիության չափանիշներին Հայաստանի իրավաբանական համակարգի համապատասխանեցման լրացուցիչ գործոն է: Հայաստանի պաշտոնական քաղաքականությունն ունի հետևյալ ուղղվածությունը՝ «հարաձայն ինտեգրում Եվրամիության մոդելներին ու ստանդարտներին»: Այժմ Հայաստանը, ինչպես նաև Ադրբեյջանը և Վրաստանը համագործակցում են Եվրամիության հետ՝ միջնաժամկետ հեռանկարում նրան ակադամակցելու ակնկալիքով¹⁸:

Հայ-ամերիկյան անվտանգային համագործակցությունը 1998 թվականից ընթանում է երկկողմ միջկառավարական «Անվտանգության երկխոսություն» ծրագրի քաղաքական հովանու ներքո: 2000 թ. հուլիսին ԱՄՆ-ի և Հայաստանի պաշտպանական գերատեսչությունների ղեկավարներն ստորագրեցին զանգվածային ոչնչացման զենքի տարածման դեմ պայքարի ոլորտում համագործակցելու մասին պայմանագիր:

Հայաստանի և Ամերիկայի գիեծված ուժերը 2002 թվականից համագործակցել են ոչ միայն ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում, այլև երկկողմ ձևաչափով: Հենց այդ ժամանակ է ստեղծվել պաշտպանական ոլորտում երկկողմ խորհրդատվությունների մեխանիզմը, որը ղեկավարում են ԱՄՆ-ի պաշտպանության քարտուղարի օգնականի տեղակալը և Հայաստանի պաշտպանության փոխնախարարը: «Արտաքին ռազմական ֆինանսավորում» (FMF), ինչպես նաև «Միջազգային ռազմական ուսուցում և վարժանք» (IMET) ծրագրերը գործարկվում են՝ մշակվելով և վերահսկվելով երկկողմ ռազմական համագործակցության միասնական գործընթացում:

Անցած տարի Պենտագոնի, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի հայկական համայնքի աջակցությամբ հիմնադրվեց Հայաստանի մարդասիրական ակադեմիայի ակնազերծման կենտրոնը: Հայ-ամերիկյան ռազմական համագործակցության նոր փուլ նշանակորեց Հայաստանի մասնակցությունը Իրաքում գործող դաշնադրային ուժերին: 2004 թ. դեկտեմբերի 24-ին Հայաստանի խորհրդարանը հաստատեց իր գործերի տեղակայումը Իրաքում: Խորհրդարանի ընդունած օրինագծի համաձայն՝ Հայաստանի պաշտպանության նախարարությունը Իրաք ուղար-

կեց մեկ դասակ, որը ներառում էր հատուկ պատրաստված վարորդներով համալրված 30 բեռնատար մեքենաների շարասյուն, ինչպես նաև սակրավորներ ու մարդասիրական բուժօգնություն ցուցաբերելու գործում մասնագիտացած բժիշկներ¹⁹:

Միևնույն ժամանակ Հայաստանն ստանձնել է Անկախ պետությունների համագործակցության և Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (ՀԱՊԿ) անդամի պարտավորությունները՝ գործելով որպես Ռուսաստանի Դաշնության ռազմավարական գործընկեր:

Հայաստանի բազմաբևեռ կողմնորոշման մասին վկայող այս հատկանշական փաստերն ամփոփելիս որոշ փորձագետներ հետաքրքրվում են նման ուրույն աշխարհառազմավարական ուրվանկարի առանձնահատկություններով և նրա անվտանգային ու պաշտպանական կողմնորոշումների հավասարակշռվածությամբ: Օրինակ՝ Մոսկվայի որոշ վերլուծաբանների մտահոգում է այն փաստը, որ հավասարակշռված կերպով զարգանում է նաև «հայ-ռուսական, և՛ հայ-ամերիկյան, ինչպես նաև Հայաստան-ՀԱՊԿ և Հայաստան-ՆԱՏՕ (Գործընկերություն հանուն խաղաղության)» համագործակցությունը²⁰: Նման մտահոգություններ հնչում են նաև որոշ ամերիկացի փորձագետների կողմից: Այս անհանգստությունը, մեր կարծիքով, «ստոր պատերազմի» հոգեբանության վերապրուկներից է:

Արձագանքելով այդ քննադատությանը՝ մեք մեր գործընկերներին արդեն պարզաբանել ենք, որ Ռուսաստանը, Հռոմում կայացած ՆԱՏՕ-Ռուսաստան գագաթնաժողովում Մշտական խորհրդի անդամ դառնալով և Մոսկվայում ՆԱՏՕ-ի գրասենյակ բացելով, ՆԱՏՕ-ի հետ զարգացնում է ավելի ինտենսիվ ու լայն համագործակցություն, քան Հայաստանը: Դա չի հակասում անվտանգության գծով Ռուսաստանի պարտավորություններին՝ կապված ՀԱՊԿ-ի իր գործընկերների և, հատկապես՝ Հայաստանի հետ:

Մեր կարծիքով՝ ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի ղեկավարների միջև ռազմավարական երկխոսությունը ամենալավ միջոցն է ոչ միայն ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի, այլև նրանց գործընկերների, այդ թվում՝ Հայաստանի, Ադրբեյջանի ու Վրաստանի, անվտանգության ռազմավարական շահերի համակցման համար²⁰:

¹⁹ Տես «Non-US Forces in Iraq». 2004, 26 December (http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_orbat_coalition_041226.htm):

²⁰ Մեջբերումն արված է «Լեզվալիսիմայա զազետա» (ՌԴ) օրաթերթից, որը հայտնի է քաղաքական ուղղվածություն ունեցող իր հոդվածներով:

²⁰ Տես «Russia/U.S.: With Bush-Putin Summit C vers». Radio «Free Europe» and Radio «Liberty», 2005, 25 February, Friday (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/2/414E34DD-E8E2-48AC-B3D0-B12B32FE2FD8.html>):

¹⁷ Տես «OSCE Office in Yerevan» (<http://www.osce.org/yerevan/>):

¹⁸ Տես «The EU's relations with Armenia» (http://europa.eu.int/comm/external_relations/armenia/intro/):

Անվտանգության գործընկերության այս վերագրային համատեքստում Հայաստանը կարևորում է անվտանգության ու պաշտպանական բնագավառներում իր աջակցությունը հայ-ամերիկյան, հայ-թուսական, ինչպես նաև Հայաստան-ՀԱՊԿ, Հայաստան-ՆԱՏՕ համագործակցության ներդաշնակեցմանը²¹: Այս ռազմավարական հավասարակշռության առաջնահերթության առանձնահատուկ կարևորությունը բացատրվում է նաև սփյուռքահայության գոյությունը և Հայաստանի, ինչպես նաև իր բնակչության երկրների (Ռուսաստան, ԱՄՆ, Ֆրանսիա և այլն) քաղաքական կյանքի վրա նրա ունեցած ակտիվ ազդեցությամբ:

Հայաստանի անվտանգության քաղաքականության այս միջազգային կորոշիկետները պետք է դիտարկվեն տարածաշրջանային կայունության և շարավային Կովկասի անվտանգության խնդիրների համատեքստում: Հաջորդ գլուխներում կքննարկենք տարածաշրջանում անվտանգության ճարտարապետության վերակառուցման որոշ սկզբունքներ և ուղիներ: Հետագայում տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության խնդիրների այսպիսի վերլուծական պարզաբանման արդյունքները հեղինակի կողմից առաջարկվելու են որպես Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման գիտական հենք: Այդ նախագիծը ներկայացված է Հավելվածներում՝ որպես այս աշխատության մասնագիտացված կիրառական մաս:

VI. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒՄ

1. ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ²²

Հարավային Կովկասի կայուն զարգացման համար բնական կլիմեր անվտանգության ու դրան առնչվող խնդիրների նկատմամբ բազմակետոր մոտեցում ցուցաբերել, ինչը կապ կստեղծի տարածաշրջանում բոլոր հիմնական դերակատարների՝ Հայաստանի, Ադրբեջանի, Վրաստանի, Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի,

Թուրքիայի և Իրանի, ինչպես նաև ԵԱՀԿ, ԵՄ-ի, ԵՄ-ի, ՀԱՊԿ-ի, ՆԱՏՕ-ԵԱԳՆ և ՄՕՏՀ կազմակերպությունների միջև:

Աշխարհի այս հատվածում տարածաշրջանային անվտանգության ամրապնդումը չի պահանջում Եվրամիության կամ ՆԱՏՕ-ի կովկասյան տարբերակի շուտափույթ ստեղծում: Փոխարենը Հարավային Կովկասին անհրաժեշտ են կովկասյան բոլոր պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների միջև փոխկապվածությունն ապահովող, մասամբ համընկնող երկկողմ ու բազմակողմ հարաբերություններ, որոնք նպաստեն Կովկասի տնտեսական, հաղորդակցական, քաղաքական և ռազմական ինտեգրմանը ավելի մեծ Եվրոպային, ՀԱՊԿ-ին և Եվրասիական տնտեսական համագործակցությանը (ԵԱՏՀ), ինչպես նաև Եվրաստանյան գործընկերությանը: Ապագայում դրանց ցանցը՝ որպես ավելի լայն բազմակողմ գործընթացի լրացում, կօգնի ստեղծելու, օրինակ, Անդրկովկասյան տարածաշրջանային համաժողովի կամ Տարածաշրջանային միջխորհրդարանական ժողովի տիպի պաշտոնական կազմակերպություններ²³: Բազմակողմ ձևաչափով տարածաշրջանային համագործակցության այս մոդելները բազմաթիվ են, որպես օրինակ կարող են ծառայել աշխարհի տարբեր մասերում գոյություն ունեցող կազմակերպությունները՝ սկսած Սկանդինավյան խորհրդից մինչև Հարավարևելյան Ասիայի երկրների ասոցիացիան:

Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության ցանկացած մոդելի հաջողությունը, կամ ձախողումը, մեծապես կախված կլինի դրա նպատակաուղղվածությունից, կառուցվածքից, և այն բանից, թե ինչպիսի փոխազդման մեջ է այն գտնվելու տարածաշրջանային անվտանգության ոլորտի այլ համակարգերի ու մեխանիզմների հետ: Տարածաշրջանային անվտանգության մեջ դրական ներդրում ունենալու համար այդ ճարտարապետությունը պետք է կարողանա իրականացնել հետևյալ նպատակները.

- տարածաշրջանի բոլոր դերակատարների երկարատև խաղաղ համակեցության համար ապահովել փոխկապված անհատական, երկկողմ և հավաքական իրավաբաղադրական պայմանների անհրաժեշտ համակարգ (մի կողմից՝ Վրաստան և մյուս կողմից՝ Աբխազիա ու Հարավային Օսեթիա, ինչպես նաև մի կողմից՝ Ադրբեջան և մյուս կողմից՝ Հայաստան ու Լեռնային Ղարաբաղ),
- նպաստել անվտանգության խնդիրների շուրջ համագործակցության միջավայրի ձևավորմանը, ինչը կնվազեցնի տարածաշրջանում հակա-

²¹ Տես «В повестке-комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с Г. С. Котанджияном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.:

²² Տես Stuart E. Johnson, Martin C. Libicki, Gregory F. Treverton. What is Architecture? «New Challenges, New Tools for Defense Decisionmaking». «RAND», 2003; Joseph McMillan, Richard Sokolsky and Andrew Winner. Toward a New Regional Security Architecture. «The Washington Quarterly», 2003, Summer, PP. 161–175:

²³ Տես «The South Caucasus Parliamentary Initiative». «Parliamentary News Release», 2003, 17 December, Wednesday (<http://www.scottish.parliament.uk/nmCentre/news/news-03/gr03-001.htm>):

մարտող կողմերի միջև զինված բախումների վերականգնման կամ ծավալման հավանականությունը և նրանց հնարավորություն կտա համագործակցելու անդրազգային սպանալիքների դեմ, ինչպիսին, օրինակ, միջազգային անհաբեկչությունն է,

- տարածաշրջանին հնարավորություն տալ խաղաղության և կայունության արմատավորման գործում ունենալու իր համաձայնեցված դերակատարությունը իր սահմաններից դուրս, ներառյալ՝ հարևան տարածքները, օրինակ, Ռուսաստանի տարածքները Հյուսիսային Կովկասում, Մև և Կասպից ծովերի ավազանները, Կենտրոնական Ասիան և Մերձավոր Արևելքը,
- երկարաժամկետ հետևակարի հետ մեկտեղ ունենալ տարածաշրջանային հավաքական անվտանգության միասնական կառույց ստեղծելու ծրագիր, որի շնորհիվ Հարավային Կովկասի երկրներն ավելի իրարեւանական հնարավորություն կստանան իրենց կարճաժամկետ ու միջնաժամկետ շահերը ապահովելու ավելի լայն՝ անդրազգային, անվտանգության կազմակերպություններին անդամակցությամբ ու փոխադարձ համագործակցությամբ հաստատված հուսալի տարածաշրջանային անվտանգության պայմաններում:

Ինչպես արդեն նշվել է, ամերիկյան ռազմագետ վերլուծաբաններն ու ռազմավարական ծրագրերի մշակողները նկատել են, որ այս՝ համեմատաբար փոքր, տարածաշրջանին (Հայաստան, Ադրբեջան ու Վրաստան) հատկացվող ուշադրությունը կարելի է բացատրել այն բացառիկ աշխարհառազմավարական դերով, որ նա կատարում է ենթակառուցվածքային ու տրանսպորտա-էներգետիկական միջանցքի միջոցով Եվրոպան և Կենտրոնական Ասիան միավորելու գործում²⁴: Կասպյան ավազանում ու Կենտրոնական Ասիայում

²⁴ «Որոշ դիտորդներ համարում են, որ հեռխորհրդային տարածաշրջանների շարքում Հարավային Կովկասը Դաշինքի համար ունեցած ռազմավարական կարևորությամբ Բալթյան պետություններից հետո երկրորդն է, քանի որ նրա տարածքը սահմանակից է անպայման պետություն թուրքիային և Եվրոպայի բնական շարունակությունն է: Այն նաև ստեղծում է ռազմավարական նշանակություն ունեցող միջանցք, որը Հարավային Եվրոպան կապում է Կենտրոնական Ասիայի և Մերձավոր Արևելքի հետ: Նա կարող է օգտագործվել որպես Կասպյան տարածաշրջանի էներգետիկ ռեսուրսների փոխանցման միջոց, ինչը հավանաբար նշանակալից դեր կխաղա «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում Եվրոպայի էներգետիկ անվտանգության ապահովման գործում: Բացի այդ, հարավկովկասյան պետությունները՝ Հայաստանը, Ադրբեջանը և Վրաստանը, սերտ հարաբերություններ են ձևավորում Դաշինքի հետ: Այս զարգացումները տարածաշրջանի հետագա կայունության և համաշխարհային էներգետիկ շուկայի համար դրական կլինեն, եթե հարթախարվի տարածաշրջանային անկայունությունը» (*James De Temple, Military Engagement in the South Caucasus, 2001–2002, Autumn/Winter/JFQ* (<http://www.dtic.mil/doctrine/>

ծավալված ռազմավարական մրցակցության շրջանակներում քաղաքական ու տնտեսական ազդեցություն ձեռք բերելու համար Կովկասը հավակնում է դառնալու կարևոր հանգուցակետ իր աշխարհագրական սահմաններից դուրս գտնվող տարածքներում միջազգային անվտանգության ապահովման գործում: Որոշ ռազմավարական գնահատումներ ցույց են տալիս, որ ամբողջ Կենտրոնական Եվրասիայի համար անդրատարածաշրջանային անվտանգությունը պայմանավորված է Կովկասում տիրող խաղաղությամբ և կայունությամբ, հատկապես Ռուսաստանին, Իրանին և Թուրքիային սահմանակից հարավային տարածաշրջանում²⁵:

Այս ժամանակակից «Մետաքսի ճանապարհի» հուսալի և ապահով գործունեությունը հնարավոր կլինի միայն Հարավային Կովկասի բոլոր պետություններում երկարատև խաղաղության, կայուն ժողովրդավարական զարգացման ու համագործակցության պայմաններում: Հարավային Կովկասում առկա տարածաշրջանային կայունությունը խոցելի է և զգայուն է մի շարք գործոնների նկատմամբ, ինչպիսիք են քաղաքական, տնտեսական, ռազմական, ներքին, միջազգային, էթնիկական, կրոնական և տարածաշրջանի հարևան ժողովուրդների ու փոքրամասնությունների միջև թշնամական հարաբերությունների պատմական ժառանգության գործոնները: Հարավային Կովկասի երեք հարևան պետությունների համար առանձնապես զգայուն է երանց անվտանգության միջազգային երաշխիքների հարցը:

Տարածաշրջանային անվտանգության ներկայիս ճարտարապետության բարդությունները հիմնականում կապված են տարածաշրջանի պետությունների համար ազգային անվտանգության արտաքին երաշխավորների որոնման նկատմամբ տարբեր մոտեցումների հետ: Հայտնի է, որ Ադրբեջանն ու Վրաստանը մտադիր են դառնալու ՆԱՏՕ-ի անդամ: Ի տարբերություն այդ երկրներից, Հայաստանն իր անվտանգության քաղաքականությունը հիմնում է փոխլրացման սկզբունքի վրա: Հայաստանը, լինելով ՀԱՊԿ-ի անդամ, նախընտրում է ՆԱՏՕ-ի հետ հարաբերություններ զարգացնել «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրի «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի» (ԱԳԳԾ) շրջանակներում²⁶: Այս համատեքստում

jei/jfq_pubs/1429.pdf): ԱՄՆ-ի ռազմաօդային ուժերի փոխգնդապետ Ջեյմս Դը Թեմպլը Բոստոնի համալսարանին կից Հակամարտությունների, գաղափարախոսության և քաղաքականության ուսումնասիրությունների ինստիտուտի ազգային պաշտպանական հարցերով փորձագետ է և ՆԱՏՕ-ի շտաբի նախկին սպա:

²⁵ Տես «The Strategic Assessment of Central Eurasia», «Research Report published by CACI and the Atlantic Council of the US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff», 2001, February, PP. 56–71:

²⁶ Տես «Rome Declaration on NATO–Russia Relations: a New Quality», «NATO–Russia Summit Meeting», «Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian

տարածաշրջանում խաղաղություն ու կայունություն հաստատելու և տնտեսական առաջընթաց ապահովելու համար միջազգային հանրությանը, որը ներկայացված է ԵԱՀԿ-ով և Եվրաստրատեգիայի գործընկերության խորհրդով (ԵԱԳԽ), նպատակահարմար է ստեղծել նոր՝ ավելի արդյունավետ, մեխանիզմներ, որոնք ներառեն Կենտրոնական Եվրասիայի բոլոր երկրները (Կենտրոնական Ասիա և Կովկաս):

Հարավային Կովկասի համար տարածաշրջանային անվտանգության համընդգրկուն ճարտարապետությունը, հիմնված լինելով գերազանցապես տարածաշրջանային ինտեգրման տնտեսական գերակայությունների վրա, արդյունավետ կերպով չի գործի, եթե հաշվի չառնվեն փոքրամասնություն կազմող համայնքների անվտանգության շահերը, որոնք ԽՍՀՄ փլուզման ժամանակ մտան նախկին մետրոպոլիաների հետ առճակատման մեջ²⁷: Ինքնորոշման ժողովրդավարական մեխանիզմների կիրառմամբ այդ հակամարտությունների լուծումը սույն աշխատության մեջ ավելի մանրամասնորեն կքննարկվի ստորև:

2. ԿՈՎԿԱՍՏԻՄ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՐՀԻՂԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՉՍՓՈՒՄԼԵՐԻ ԱՎԱՐԿ

Ինչպես արդեն նշվել է, Խորհրդային Միության փլուզման հետևանքով Կովկասը դարձավ միջպետական և ներպետական մի շարք լուրջ հակամարտությունների օջախ, ինչպիսիք են, օրինակ, Աբխազական, Ղարաբաղյան և Հարավօսեթական հակամարտությունները: Տարածաշրջանի էթնոքաղաքական շարժումները ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտում մշակել են արմատական քաղաքական-քարոզչական ճարտասանություն, իսկ հարավ-կովկասյան պետությունների տեսակետների տարբերությունը սովորաբար հիմնված է լինում Հարավային Կովկասից դուրս գտնվող պետությունների կամ քաղաքական ուժերի հետ նրանցից յուրաքանչյուրի մտերիմ հարաբերությունների, մշակութային կապերի կամ դաշինքի առկայության վրա: Հարավային Կովկասի պետությունները անվտանգային դաշինքներ ստեղծեցին տարածաշրջանային և ոչ տարածաշրջանային ուժերի հետ: Հարավային

Կովկասում ստեղծված նոր պայմաններում առաջատար դեր պահպանելու համար Ռուսաստանն օգտվում է տարածաշրջանում իր ռազմական ներկայությունից, սակայն այդ դերը վերջերս թուլացել է՝ պայմանավորված Վրաստանից ռուսաստանյան զորակայանների ծրագրված դուրսբերմամբ, այդ հանրապետությունում հակառուսաստանյան տրամադրվածության ուժեղացմամբ, ինչպես նաև Հյուսիսային Կովկասում քաղաքական անկայունության պահպանվող սպառնալիքների առկայությամբ: Արևմտյան պետությունները տարածաշրջանում Ռուսաստանի ներկայությունը հակակշռելու ուղղությամբ քայլեր ձեռնարկելիս օգտագործում են իրենց տնտեսական ռեսուրսներն ու «ռազմական նուր հաուն»²⁸:

Սակայն նույնիսկ տարածաշրջանում Ռուսաստանի և Արևմտյան ուժերի ներկայության նշանակալի աճման դեպքում դժվար է սպասել, որ արագորեն փոխվի այստեղ որպես իրավաբաղաքական, ռազմական ու հոգեբանական իրողություն արմատավորված սեցեսիոնիստական էթնիկական հակամարտությունների կառուցվածքը: Հարավային Կովկասում առկա նշված տարածաշրջանային ուժային հավասարակշռությունը և հակամարտային իրողությունները փակուղի են տանում տարածաշրջանային անվտանգության, տնտեսական զարգացման, ինչպես նաև ժողովրդավարության առաջնման գործում ներգրավված բոլոր կողմերին²⁹:

Համատարածաշրջանային տրանսպորտային ուղիների ստեղծման մասին միջկառավարական համաձայնագրերի իրացման գործում անբավարար առաջընթացը և Կովկասում տնտեսական շրջափակումների վերացման մերժումը լուրջ ազդեցություն են գործում տարածաշրջանի պետությունների և ոչ տարածաշրջանային դերակատարների շահերի վրա: Այս քաղաքականության ուղղակի հետևանք՝ պայմանավորված ազգային անվտանգության հրամայականների գիտակցմամբ: Հարավային Կովկասի ազգային տնտեսական ու քաղաքական ճարտարապետության այսպիսի «անվտանգայնացումը» միտում ունի տնտեսական ու քաղաքական ոչ պետական դերակատարների շահերը ենթարկելու տեղային պետական շահերին և բոլոր տեսակի բանակցությունները դարձնելու բարդ ու հիմնականում անարդյունավետ: Հեղու չէ տարածաշրջանային միջպետական համագործակցության վերաբերյալ ընդունել

Federation». Rome, 28 May; *Mikhail Margelov*. Season of Content at Summer Political Summits. «The St. Petersburg Times», 2003, 6 June, Friday, № 873:

²⁷ *Sbu Viacheslav A. Chirikba*. The Georgian-Abkhazian Conflict: In Search of Ways Out (<http://www.abkhazia-georgia.parliament.ge/Publications/Abkhaz/Chirikba.htm>), *Isual*՝ *Dr. Hayk S. Kotanjian*. Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective. «Center for Defense Informations», Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>), *Isual*՝ (http://www.harvardbsp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf):

²⁸ *Sbu Paul Starobin, Vladimir Mukhin*. Moscow Flexes Its Muscles: a new rivalry with the U.S. is emerging south of Russia. «Business Week», 2003, 30 June:

²⁹ *Sbu James De Temple*. Military Engagement in the South Caucasus. 2001–2002, Autumn/Winter/JFQ (<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq-pubs/1429.pdf>): «The Concept of Stability within the framework of the OSCE». «South Caucasus: Regional and International Conflict Resolutions». Geneva, 2001, June (<http://www.hdcentre.org/Resources/Documents/South%20Caucasus.pdf>):

փոխդիտումային որոշում, եթե վտանգված են ժողովուրդների ու երկրների անվտանգության շահերը, ներառյալ՝ Հարավային Կովկասի բնիկ ժողովուրդների կողմից «դե ֆակտո» կազմավորված էթնիկական համայնքների կամ պետությունների գոյատևման ապահովման շահերը:

Տարածաշրջանում առկա հակամարտությունների լուծման վերաբերյալ բանակցությունները պատասխան են պահանջում այն հարցին, թե ինչպես կարելի է տարածաշրջանի պետությունների խաղաղ գոյակցության պայմաններում հուսալի կերպով երաշխավորել Հարավային Կովկասում բնակվող էթնիկական խմբերի անվտանգությունը: Այստեղ և՛ էթնիկական փոքրամասնությունների, և՛ ազգային պետությունների անվտանգության գաղափարի վերաձևակերպման գործընթացն ու նրանց տնտեսական կյանքի ինտեգրումը կարող են իրականացվել, եթե մշակված լինի անվտանգային ճարտարապետության ստեղծմանը միտված տարածաշրջանային քաղաքականությունը:

3. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏԱՐԱԶԱՑՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՏԱՐԱՄԱՐՏՈՒՄ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՆԱԿԸ

Հարավային Կովկասում տարածաշրջանային հակամարտությունների լուծման խնդիրը բարդ է՝ պայմանավորված այդ ճգնաժամների էության պարզման նկատմամբ հակամարտող կողմերի տրամագծորեն տարբեր մոտեցումներով, նրանք հակամարտության լուծման իրենց մոդելը կառուցում են տարբեր իրավաքաղաքական հիմքերի վրա:

Հարավային Կովկասի բոլոր երեք (Ղարաբաղյան, Արխազական և Հարավ-օսեթական) հակամարտությունները ինքնորոշման հակամարտություններ են՝ ուղղված նախկին խորհրդային գաղութակալ հանրապետություններից անկախացմանը: Նրանք այդ հանրապետությունների անդամ են դարձել ուժի գործադրմամբ՝ 1920-ական թվականներին Ստալինի ղեկավարությամբ իրականացված կոմունիստական քաղաքական մերենայությունների հետևանքով՝ այն ժամանակ, երբ եա Խորհրդային կառավարության ազդեցությունների գործերի ժողկոմ (նախարար) էր³⁰:

Ադրբեջանն ու Վրաստանը իրենց կազմից Արխազիայի, Հարավային Օսեթիայի և Լեռնային Ղարաբաղի դուրս գալը նույնականացնում են ապստամբական գործողությունների հետ և որպես այդ տարածքների նախկին տերեր պահանջում են իրենց տիրապետության վերականգնում Վրաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության և Ադրբեջանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության սահմաններում³¹: Արխազիան, Հարավային Օսեթիան և Լեռնային Ղարաբաղը պնդում են, որ Վրաստանի և Ադրբեջանի զինված ուժերի ագրեսիան, որը ծավալվեց ի պատասխան ինքնորոշման հարցում նախկին ազգային ինքնավարությունների կողմից կամքի դրսևորման, իրենց հարկադրել է կազմակերպելու սեփական բնակչության ինքնապաշտպանություն և դաշնակիցների աջակցությամբ հետ մղելու վրացական և ադրբեջանական ուժերը:

Տարածաշրջանային կայունության ու անվտանգության տեսանկյունից հարևան երկրի «ոչ ազատ լինելը» ի հայտ է գալիս Արևելյան Անդրկովկասի բնիկ ժողովուրդների իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ գաղութատիրական վերաբերմունքի ձևով, և առաջին հերթին՝ ժողովուրդների իրավահավասարության և ազատ արտաքին ու ներքին ինքնորոշման իրավունքի նկատմամբ: Ղարաբաղյան հարցի կարգավորման նկատմամբ հարևան երկրի իշխանությունների հակաժողովրդավարականությունը արտահայտվում է Լեռնային Ղարաբաղի և Ադրբեջանի միջև վարչաաստիճանակարգային հարաբերությունների օրինապատշաճ ժողովրդավարական դադարեցման փաստի ժխտմամբ³²:

Այս քաղաքական և իրավական փաստի անտեսման հիմքում դրված է այն, որ Ադրբեջանը 1991 թ. իր անկախությունը պաշտոնապես հռչակեց հակաիրավական եղանակով՝ առանց ԽՍՀՄ կազմից դուրս գալու հարցով հանրաքվե անցկացնելու³³: Որպես իրավախախտում է որակվում նաև այն փաստը, որ Ադրբեջանը իր անկախությունը հռչակեց՝ առանց բավարարելու ԼՂԻՄ-ի և հայերի ամփոփ բնակչության մյուս շրջանների հայ բնակչության իրավունքը՝ ազատ և ինքնուրույն ընտրելու իր քաղաքական կարգավիճակը, ինչը «ԽՍՀՄ-ից միութենական հանրապետության դուրս գալու հետ կապված

³⁰ Sku «Official Reception on behalf of President of Azerbaijan İlham Aliyev in Honor of President of Georgia Mikhaïl Saakashvili». «Azertag», 2004, 5 March (http://www.azertag.com/index_en.html):

³¹ Sku «Краткое результаты референдума о независимости Нагорно-Карабахской Республики». Нагорно-Карабахская Республика, Степанакерт, МИД, 10 декабря 1991 г. (<http://www.nkr.am/rus/facts/referendum.html>):

³² Sku «Конституционный Акт «О государственной независимости Азербайджанской Республики», 18 октября 1991 г., № 19–20:

³⁰ Sku *Thomas Buck*. Women, War and Displacement in Georgia. «Research & Reference Services Project». United States Agency for International Development, Center for Development Information & Evaluation. Document number: PN-ACF-180. 1999, 6 July; «Resolving conflict in the Caucasus». The Christian Science Monitor, «Letters», 2003, 28 May; «The Columbia Encyclopedia: Stalin Joseph Vissarionovich». 2001, Sixth Edition (<http://www.bartleby.com/65/st/Stalin-J.html>):

հարցերի լուծման կարգի մասին» ԽՍՀՄ գործող օրենքի խախտում էր³⁴։ Դրա փոխարեն, Ադրբեջանի Հանրապետությունը, ընդունելով Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավարության վերացման մասին օրենսդրական ակտ, իրեն դրսևորեց որպես մետրոպոլիայի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ազատ ինքնորոշման կամքի վրա գաղութարարական ճնշում գործադրող սուբյեկտ³⁵։ Լեռնային Ղարաբաղը, ի հակադրումն այդ հակաիրավական ակտի, գործող օրենքին և անմիջական ժողովրդավարության սկզբունքներին համապատասխան՝ հանրաքվեի միջոցով, դուրս եկավ Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմից։ Ադրբեջանի Հանրապետությունը, ի պատասխան ԼՂՀ նորընտիր իշխանությունների առաջարկությանը, այն է՝ սկսել խաղաղ բանակցություններ, 1992 թ. սկզբին սանձազերծեց գաղութարարական պատերազմ։

Պաշտոնական Բաքուն, ի հավելումն օրենսդրության այս խախտումների, 1991 թ. «Անկախության հռչակագրում» իրեն հայտարարելով Ադրբեջանի ժողովրդավարական Հանրապետության իրավահաջորդը, ինքն իրեն զրկեց Լեռնային Ղարաբաղը իր կազմի մեջ մտցնելու իրավունքից, քանի որ վերջինս, ունենալով վիճելի տարածքի կարգավիճակ, չի մտել Ադրբեջանի ժողովրդավարական Հանրապետության կազմի մեջ նրա գոյության ամբողջ ժամանակահատվածում՝ 1918–1920 թթ.³⁶։ Մինչ այդ Ղարաբաղը եղել էր Ռուսական Կայսրության, իսկ ավելի վաղ՝ Պարսկաստանի բաղադրիչ մասը, բայց՝ ոչ Ադրբեջանի, որը մինչև 1918 թ. որպես անկախ պետություն գոյություն չի ունեցել։

Ադրբեջանի Հանրապետության հակաժողովրդավարականության գաղութատիրական մեկ այլ հատկանիշ է նրա Սահմանադրության³⁷ անհամապատասխանությունը լիարժեք ազատության պայմաններում ինքնորոշվող բնակչության կամքի արտահայտման միջոցով իրենց ճակատագիրը ինքնուրույն սեփականելու ժողովուրդների իրավունքի մասին միջազգային-իրավական նորմերի ելույթները, ինչը ամրագրված է 1966 թ. Սարգոս իրավունքների մասին

միջազգային համաձայնագրերով և ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ³⁸։ Համաշխարհային պրակտիկան վկայում է, որ հենց այդ ճանապարհով՝ առանց մետրոպոլիայի միջամտության են իրացվել Բանգլադեշի, Էրիտրեայի, Արևելյան Թիմորի, Չեռնոգորիայի, իսկ այժմ նաև Կոսովոյի ժողովուրդների իրավունքները՝ ինքնորոշվելու հենց ինքնորոշվող ժողովուրդների, այլ ոչ թե նրանց նախկին մետրոպոլիաների՝ ի դեմս Պակիստանի, Եթովպիայի, Բուրունդիայի կամ Հարավսլավիա-Սերբիայի բնակչության շրջանում անկացվող հանրաքվեներում ազատ կամաարտահայտման միջոցով։

Ադրբեջանը պնդում է, որ սա ոչ թե Ղարաբաղի հայ ժողովրդի ինքնորոշման խնդիր է, այլ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև տարածքային վեճ։ Հակամարտող կողմերը միանգամայն տարբեր կերպ են գնահատում Հայաստանի Ձինված ուժերի օգնությունը Ղարաբաղի հայությանը՝ Ադրբեջանի Ձինված ուժերի ցամաքային և օդային հարձակումների դիմակայելու համար, Ադրբեջանի պարտությունը և նրա ու Հայաստանի սահմանագծում անվտանգության գոտու ստեղծումը։ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը և Հայաստանի Հանրապետությունը Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից սանձազերծված պատերազմի հետևանքները գնահատում են որպես Նորիդրոյի Ադրբեջանի կազմից օրինական ճանապարհով Լեռնային Ղարաբաղի դուրս գալուց հետո Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նկատմամբ Ադրբեջանի Հանրապետության ձեռնարկած գաղութարարական ագրեսիայի տրամաբանական արդյունք³⁹։ Բաքուն հակամարտությունը որակում է որպես Հայաստանի կողմից «ագրեսիա» ուղղված Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության դեմ։

Երբ նոր պետությունները՝ Արխազիան, Լեռնային Ղարաբաղը և Հարավային Օսեթիան, որոնք ավելի քան 12 տարի անկախ են, բայց դեռ չեն ճանաչվել նախկին խորհրդային գաղութարարների կողմից, նախաձեռնեցին իրենց ազգային պետությունների զարգացմանն ուղղված գործընթացներ և հասան որոշակի հաջողությունների։ Այդ իրավաբաղաբարական ձեռքբերումները լիովին ժխտվում են ինչպես Վրաստանի, այնպես էլ Ադրբեջանի կողմից։

³⁴ Ств «Закон СССР «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР» № 1410-1 от 3 апреля 1990 г.», Верховный Совет СССР (www.Bestpravov.ru/lussr/datao1/text10973.htm).

³⁵ Ств «Закон АзР «Об упразднении ИКАО АзР»,» 26 ноября 1991 года. Ведомости ВС АзР, 1991, № 24:

³⁶ Ств «Journal». League of Nations, Geneva, № 17, P. 130. Среди доводов, лежащих в основе решения Лиги Наций о непризнании Азербайджанской Демократической Республики, отмечался факт «невозможности точного определения настоящих границ Азербайджана в связи с его территориальными спорами с соседями»:

³⁷ Ств «Конституция Азербайджанской Республики», глава II. «Основы Государства», глава III. «Основные права и свободы человека и гражданина» (<http://www.azerbaijan.az/GeneralInfo/constitution01r.html>):

³⁸ Ств «Международный пакт о гражданских и политических правах. Резолюция ГА ООН 2200 А(XXI) от 16 декабря 1966 г.», Центр ООН по правам человека: «Права человека: Сборник международных договоров»; «Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Резолюция ГА ООН 2200 А (XXI) от 16 декабря 1966 г.», Центр ООН по правам человека. «Права человека: Сборник Международных договоров»:

³⁹ Ств Dr. Hayk S. Kotanjian. Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective. «Center for Defense Information», Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>), *Isuh*՝ http://www.harvard-bsp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf:

Գիտարկվող ժամանակահատվածում միջազգային հանրությունն անընդհատ փորձել է հարթել հակամարտող կողմերի միջև առկա հակասությունները: ԵԱՀԿ-ն և այլ միջազգային մարմիններ մասնակցել են բանակցությունների գործընթացին, սակայն, արձանագրելով որոշ համետո նախնական արդյունքներ, ցավոք, պետք է նշենք, որ երեք հակամարտություններն էլ դեռ փակուղում են:

Կովկասյան տարածաշրջանի հակամարտող կողմերի դիրքորոշումների միջև եղած անդունդի վերացման ուղիներն ավելի լավ հասկանալու համար համառոտակի վերլուծենք Ղարաբաղի օրինակը: Այդ եկատառումով Ղարաբաղյան հակամարտությունը համեմատվում է Կոսովոյի հակամարտության հետ: Տվյալ համեմատական ուսումնասիրությունը կարող է հետաքրքրական լինել այն փորձագետների և քաղաքական գործիչների համար, որոնք փորձում են նմանություններ գտնել ներկայումս Հարավային Կովկասում առկա հակամարտային իրավիճակների և Կոսովոյում ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի որոշումների լույսի ներքո ՄԱԿ-ի ու ԵԱՀԿ-ի կողմից Կոսովոյում ՄԱԿ-ի ժամանակավոր վարչական առաքելության ու ԵԱՀԿ-ի առաքելության միջոցով գործարկված ինքնորոշումային գործընթացների միջև⁴⁰:

⁴⁰ Տես «S/RES/1244 (1999) «Կոսովոյում միջազգային քաղաքացիական և անվտանգության ներկայացուցչության տեղաբաշխման մասին» Անվտանգության խորհրդի որոշում 1244 (1999), 1999 թ. հունիսի 10, էջ 8»: Պարունակում է ինդոնեզիացի Գլխավոր քարտուղարին՝ միջազգային քաղաքացիական ներկայության իրականացումը վերահսկելու համար նշանակել հատուկ ներկայացուցիչ և անդամ պետություններին ու համապատասխան միջազգային կազմակերպություններին տալ լիազորություն՝ Կոսովոյում միջազգային անվտանգության ներկայացուցչությունը հաստատելու համար: Ուրվագծել երկու ներկայացուցչությունների պարականոնությունները, նաև հայտնել Կոսովոյի ճգնաժամի լուծման սկզբունքները՝ ընդունված 1999 թ. մայիսի 6-ին Փոտոնբերգում «Մեծ ությակի» արտաքին գործերի նախարարների կողմից: *Նաև՝* «S/RES/1239(1999)», «Կոսովոյի փախստականներին և Կոսովոյից, Չեռնոգորիայի Հանրապետությունից և Հարավսլավիայի Դաշնային Հանրապետության այլ տարածքներից ներքին տեղահանվածներին աջակցության մասին», Անվտանգության խորհրդի որոշում 1239 (1999), 1999 թ. մայիսի 14, էջ 2: Բովանդակում է հանձնարարություն ՄԱԿ-ի փախստականների գծով հանձնակատարին, միջազգային մարդասիրական օգնությամբ զբաղվող այլ կազմակերպությունների և ուրիշներին՝ ռեսուրսներ հատկացնել փախստականներին և ներքին տեղահանվածներին մարդասիրական օգնություն ցույց տալու համար: Եեշտվում է, որ մարդասիրական իրադրությունը կշարունակի վարսթարակալ, էթն ճգնաժամը չստանա քաղաքական լուծում՝ համաձայն Գերմանիայի, Իտալիայի, Կանադայի, Ճապոնիայի, Մեծ Բրիտանիայի, ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի Դաշնության և Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարարների 1999 թ. մայիսի 6-ին որդեգրած սկզբունքների (S/1999/516), և փախստել է ներկայացվում բոլոր շահագրգռված կողմերին՝ աշխատել այս ուղղությամբ (<http://www.unmilkonline.org/misc/N9914375.pdf>):

4. ԿՈՍՈՎՈՅԻ ԵՎ ԼԵՆՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՆՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՂԻՐԲԵՃԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԵՔՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կոսովոյում հարյուր հազարավոր էթնիկ այբնացիների բռնի տեղահանությունը Բալկանյան դրամայի ողբերգական դրվագներից մեկն է⁴¹: Թեև 1992 և 1993 թթ. տեղի ունեցած աղբերջանական զինված հարձակումներից յուրաքանչյուրը Լեռնային Ղարաբաղում առաջացրեց մարդասիրական աղետ, որը մոտ 60 % հայկական բնակավայրերի հայաթափման և Ղարաբաղի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի դաժան հրետակոծումների ու օդային հարվածների հետևանք էր, այնուամենայնիվ Աղբերջանիկ չաջողվեց իրականացնել Լեռնային Ղարաբաղի բնիկ հայերի զանգվածային տեղահանում, ինչը ակնհայտորեն տարբերվում է Կոսովոյի դեպքերից: Երբ Լեռնային Ղարաբաղի պաշտպանական ուժերը ազատագրեցին Ղարաբաղի այն տարածքները, որոնք զավթված էին աղբերջանիկ զինվորականների կողմից, հայ փախստականները վերադարձան իրենց տները՝ առանց արտասահմանի մարդասիրական զինված միջամտության:

Նետաքրքրական է, որ սերբական և աղբերջանական կառավարությունները Կոսովոյի այբնացիների և Ղարաբաղի հայերի դեմ ուղղված իրենց ազգայնամուլական խաչակրաց արշավանքներն սկսեցին զրեթե միաժամանակ՝ 1987 թ. կեսերին⁴²: Այդ ժամանակ աղբերջանցիները հանրապետության

⁴¹ Տես «Ethnic Cleansing in Kosovo: an Accounting», U.S. State Department Report, 1999, December (http://www.state.gov/www/global/human_rights/kosovoi/homepage.html):

⁴² Արևելյան Անդրկովկասի բնիկների թյուրքացմանը միտված ուղեգիծը, ուղեցվելով Հարավային Կովկասում եկվոր թյուրքերի պատմության մեջ երանց պատմության ու մշակույթի ներառումը, ինչը կատարվում էր Կրեմլի համար նմանարկվող պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի բողի հեթոք, դարձավ Աղբերջանի կամուխ կենտրոնի գաղտնի էրեքադաքականությունը: Այն առաջին հերթին իրականացվում էր՝ իրենց իսկական էթնիկական ծագման նույնականացումից հրապարակավ հրաժարվող թաթերին, թալիշներին, լեզգիներին, ավարներին, բրդերին մասնագիտական և սոցիալական առաջնադասման համար գաղտնի կերպով արտոնություններ տրամադրելով: Այդ գործընթացի ղեկավարմանը, բացի թյուրքերից, հաճախ մասնակցում էին նաև էթնիկական փոքրամասնությունների այն ներկայացուցիչները, որոնք ներառված էին ընտրախալի կազմում: Երան ուժեղացած ուրացողական ազգայնականության դիմաց որպես պարզ շնորհվող արտոնությունների ձեռքբերման, բարենաջող կարիերայի և բարեկեցության սեփական օրինակով իրենց դեռ չբյուրքացած ցեղակիցներին ցուցադրել և ցուցադրում են աղբերջանացման յուրքացման գերադասելիությունը:

Ի վրա հարևան պետության բնիկ ժողովուրդների իրավահավասարության իրականացվող տիրադասյան ազգի գերակայության պաշտոնական քաղաքականությունը իր անդրադարձն է ստանում տարածաշրջանի ժողովուրդների գիտական պատմության նպատակաուղղված վերափոխմամբ՝ միտված երանց ազգային ինքնության աղճատմանը, ինչպես նաև

հյուսիսարևմտյան մասում գտնվող հայաբնակ Չարդախլու գյուղում կազմակերպեցին հակահայկական բռնաճնշումներ, իսկ Հարավսլավիայում Սլոբոդան Միլոշևիչի կարգադրությամբ իրապարակվեց Մերքիայի արվեստների և գիտությունների ակադեմիայի տխրահռչակ հուշագիրը, որում, ինչպես ցույց տվեցին հետագա զարգացումները, նախանշվում էին Բալկաններում դժբախտությունների ուղեցույցները: Իրենց մարդը Նորիդդային Հայաստանի իրավաենթակայությանը հանձնելու խնդրանքով խորհրդային ղեկավարության

Արևելյան Անդրկովկասի մշակույթի պատմական զարգացման գործում բնիկների տեղի ու դերի նվազեցմանը: Պատմական նենգափոխումների քաղաքականության մեջ հատուկ տեղ է հատկացվում Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաստանում բնիկ հայերի հազարամյա բնակման տարածքներին տիրելու՝ Ադրբեջանի պատմական իրավունքի հիմնավորումը: Ինչպես երևում է Գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիայի ինքնաշխատական ժողովում Լախագան Ալինի գեղուցման տեքստից, նա 2005 թ. դեկտեմբերի 14-ին տվեց Արևելյան Անդրկովկասի պատմության նենգափոխման քաղաքական պատվեր (տե՛ս «Речь Президента Азербайджана Ильхам Алиева на торжественном собрании, посвященном 60-летию Национальной Академии наук» (14-12-2005 14:15) (http://www.president.az/print.php?item_id=200708100425435235&sec_id=11):

Համատարած հաստիկ քարոզչության արդյունքում Հայաստանի նենգափոխման քաղաքականության հետևանքով ստեղծվում է Արևելյան Անդրկովկասի ժողովուրդների՝ իրականությանը լրիվ հակասող հակագիտական պատմություն, որը հորինվում է իշխանությունների ընդդեմում:

Միջազգային ակադեմիական հանրությունը արդեն արձանագրում է հարևան պետության ղեկավարի քաղաքական պատվերի իրացման կոնկրետ փորձեր՝ հետևելու Արևելյան Անդրկովկասի՝ Պարսկաստանին եթեպես տարածքում թյուրքերի պարփակ բնակման պատմությունը: Հարավային Կովկասում թյուրքերի 900-ամյա բնակման գիտական փաստը Բաքվի իշխանություններին ներկայանում է որպես անընդունելի չափով փոքր ժամանակահատված: Կեղծարարները փորձում են երկարաձգել այդ պատմությունը՝ այն տանելով 10 հազար տարով հեռու, ընդունալ մինչև այն ժամանակները, երբ քարի դարի Գոթուստանի նախնարդի տեղեղն էր միջին քարեդարյան նյութական արժեքներ: Անցայի այս՝ վերջին պատվիրված, խեղաթյուրումները սոցիոլոգն են «Ադրբեջան» իրանական տեղական հետկատարվող ձեռնածություններով՝ Պարսկաստանի անդրկովկասյան նախնիին նահանգների նկատմամբ այդ տերմինի հակագիտական կիրառմամբ այն ժամանակաշրջանների համար, որոնք եղել են շատ ավելի վաղ, քան այդ տերմինն սկսել է քաղաքականացնել կիրառվել Արևելյան Անդրկովկասում թյուրքերի բնակման տարածքի նկատմամբ: Հայտնի է, որ Ռուսական Կայսրության պաշտոնական փաստաթղթերում կովկասյան նահանգների թյուրքերը՝ որպես «ադրբեջանցիներ», և նրանց տարաբանկեցման տարածքը՝ որպես «Ադրբեջան», նույնպես հիշատակված չեն: Մի խառնակ՝ «ԽՍՀՄ-ը անկանխատեսելի անցյալ ունեցող երկիր է» հայտնի կատակը լիովին վերաբերում է Ադրբեջանին, որտեղ իշխանությունների պատվերով գրվում է տարածաշրջանի նոր պատմություն՝ նուստակց բնիկ ժողովուրդներին և նկվոր քաղվոր ցեղերի տեղի ու դերի արմատական փոփոխմամբ: Հենց այդ ձեռնածվական դիրքերից էլ Բաքվի իշխանությունները «ադրբեջանական ժողովուրդի դեմ» կատարված հանցագործություններ են վերագրում հայերին նույնիսկ այն ժամանակաշրջաններում, երբ ներկայիս ադրբեջանցիների թյուրք նախնիները Կենտրոնական Ասիայից դեռ չէին կ երթափանցել Հարավային Կովկաս:

ուղղված դարաբազահայերի դիմումներին Ադրբեջանը պատասխանեց 1988–1989 թթ. Սոււզայիթում և Կիրովաբադում (այժմ՝ Գյանջա), իսկ ավելի ուշ՝ 1990 թ., Բաքվում կազմակերպված տեղաբնակ հայության դաժան ջարդերով⁴²:

Անսպասելի չէր, որ, երբ Ղարաբաղի հայկական զինված ուժերը 1992 թ. նախաձեռնեցին զլխավոր հակահարձակումը՝ ադրբեջանական բանակի կողմից մարդկ ավելի քան երկու տարի խեղդանան անող շրջափակումը ճեղքելու նպատակով, նրանք շահագրգռված չէին համոզելու Լեռնային Ղարաբաղում և շրջակա տարածքներում խուճապի մատնված ադրբեջանցի քաղաքացիական բնակչությանը՝ չլքել իրենց բնակավայրերը: Դա բացատրվում է այն հանգամանակով, որ ադրբեջանական բնակչության արական հատվածը մասնակցել էր հայերի դեմ ձեռնարկված մարտական գործողություններին և, փաստորեն լինելով «կոմբատանտներ» ընկերակցություն ու վախենալով վերջնադրությունից, ադրբեջանական զորքի հետ հեռացել էր Ղարաբաղից: Այնուամենայնիվ, ի հակադրություն Հարավսլավիայի ոստիկանության կողմից Կոսովոյի այրանացիների ջարդերի, հայերի գրաված տարածքներից ադրբեջանցի խաղաղ բնակչության հեռացումը, առանձին սակավաթիվ դեպքերից բացի, ոչ թե Ղարաբաղի ղեկավարության կողմից կանխամտածված ծրագրի արդյունք էր, այլ իրենց հայ հարևանների դեմ զինյալ աշխարհագրայինների դերում գեղեց կիրառած ադրբեջանցի անարարդկանց ընտանիքների գանգվածային փախուստի ինքնաբերական խուճապային արձագանք: Ղարաբաղում տեղի հայ բնակչությունը մոբիլիզացվեց ճնշող թվային գերազանցություն ունեցող ադրբեջանական բանակի հարձակումը հետ մղելու համար, և ի պատասխան ագրեսիայի՝ ծավալված գործողությունների ժամանակ չծրագրված կորուստներ կրեց նաև հակառակորդի խաղաղ բնակչությունը, մինչդեռ դա կանխամտածված կերպով էր արվել Կոսովոյի ազատագրական բանակի կողմից:

Լեռնային Ղարաբաղում ակտիվ մղվածական գործողություններն ավարտվեցին 1994 թ. մայիսին՝ Ռուսաստանի միջնորդությամբ կնքված զինադադարով: Այդ ժամանակ Ղարաբաղի հայկական ուժերն իրենց հսկողության տակ էին առել Լեռնային Ղարաբաղի տարածքի մեծ մասը՝ բացառությամբ Մարտունու և Մարտակերտի շրջանների որոշ արևելյան հատվածների և հյուսիսում՝ ամբողջությամբ Շահումյանի շրջանի: Բացի այդ, նրանք, վերահսկողության

⁴² *Stu Adrian Lyntelton, Agnes Heller, Alain Finkielkraut, Andre Glueckmann, Benjamin L. Hooks, Charles Taylor, David Aaron, Emmanuel Levinas, Hans-Georg Gadamer, Hilary Putnam, Isaiah Berlin, Jacques Derrida, Jacques Poulain, Jerome J. Shestak, Jürgen Habermas, Leszek Kolakowski, Luc Ferry, Paul Ricoeur, Reginald E. Zelnick, Reiner Wiegler, Richard Rorty, Sartre, Vartan Gregorian, William M. Chace. An Open Letter on anti-Armenian Pogroms in the Soviet Union (սու Ֆրանսիայում Չեխիական պայմանագրի վերանախիչ կոմիտեի և Փարիզի Փիլիսոփայության միջազգային քոլեջի մտավորականների համատեղ նախաձեռնություն էր): «The New York Review of Books», 1990, 27 September, Vol. 37, № 14 (<http://www.nybooks.com/articles/3505>):*

տակ առեւելով Քելբաջարի, Լաչինի, Քուբաթլիի, Ջանգելանի և Ջերբայիի շրջաններն ամբողջությամբ և տարածքներ Ֆիզուլու ու Աղդամի շրջաններից, մարզի շուրջն ստեղծեցին անվտանգության՝ «Գուլանի բարձունքների» տիպի մի յուրօրինակ գոտի: Մա կրճատեց ռազմաճակատի գիծը և Ղարաբաղի հայերին հնարավորություն տվեց իրենց հայրենիքը հաջողությամբ պաշտպանելու թվապես գերազանցող և ավելի լավ սպառազինված ադրբեջանական բանակի հետագա հնարավոր ներխուժումից:

4.1. ԿՈՂՄԱՆՈՐԾԵՉ ԱՋՂԱԿԻ ՍՄԱԼ ԸՄԲՈՒՆՈՒՄ

Կոտովոյում սերբական բռնաճշմունքը դադարեցնելու նպատակով ՆԱՏՕ-ի արշավը մեծ արձագանք է ստացել Բալկաններից դուրս: Այժմ, երբ էթնիկական գոմանը նպատակաուղղված Ադրբեջանի գործողությունները ձախողվել են շնորհիվ Լեռնային Ղարաբաղի զինված ուժերի հակահարվածի, Բաքվում որոշ քաղաքական ուժեր փնտրում են արտաքին աջակցություն՝ փորձելով գտնել ՆԱՏՕ-ի նոր միջամտությունից օգուվելու միջոցներ: Նրանք հույս ունեն, որ Կասպից ծովի նավթի և գազի պաշարները, Բաքվի իշխանությունների կողմից ցուցադրական կողմնակցությունը դեպի արևելք ՆԱՏՕ-ի ծավալման այսօրվա նախաձեռնությանը և իրենց սերտ կապերը այդ կազմակերպության անդամ Թուրքիայի հետ վաղ թե ուշ կգայթակղեն ՆԱՏՕ-ին՝ Ղարաբաղյան հակամարտության մեջ ներգրավվելու ադրբեջանցիների կողմից: Մասամբ նույն կերպ Ադրբեջանը շահարկում էր Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցության ադրբեջանամետ դիրքորոշումը Ղարաբաղյան հակամարտության սկզբնական շրջանում:

Մոսկվայում կենտրոնական իշխանության պահպանողական տարրերը հակառակապետական դարաբաղյան շարժումը համարում էին վտանգավոր և կոմունիստական վարչակարգի սկզբունքների դեմ ուղղված: 1991 թ. Մոսկվայի և Բաքվի միջև ձևավորված համագործակցությունն իր այլատերված դրսևորումն ստացավ այսպես կոչված «Օղակ» օպերացիայի ձևով, մի ռազմաքաղաքական ձեռնարկման, որի նպատակն էր Հյուսիսային Արցախի բիկի հայերի էթնիկական գոտուրը: Այս օպերացիան, որը հաստատեղ իրականացրին խորհրդային բանակի դեսանտայինները և Ադրբեջանի միլիցիայի հատուկ նախանշանակման ուժերի՝ ՕՄՕՆ-ի պատմիչ ստորաբաժանումները, գոեհիկ փորձ էր՝ դարաբաղյան պրոբլեմը «լուծելու» ԽՍՀՄ փլուզման անմիջականորեն նախորդող ժամանակաշրջանում, երբ Կրեմլում հասկապես ուժեղ էր Միխայիլ Գորբաչովի դեմ գործող հակաժողովրդավարական ընդդիմությունը: «Օղակ» օպերացիայի իրական նպատակն էր անձնագրերի ստուգման քողի տակ հայերին դուրս բջել Լեռնային Ղարաբաղի քսանչորս ծայրամասային գյուղերից: Դա հանգեցրեց բռնության ու մարդու իրավունքների պարբերական ոտնահարմամբ հարյուրավոր հայերի ձերբակալման ու կալանման,

իրենց տներից հագրաբար հայ ընտանիքների տեղահանման: Այն բոլոր վայրերում, որտեղ կազմակերպվեց դիմադրություն, ինչպես, օրինակ, Գետաշենում (Չայքենը), խորհրդային «հատուկ նախանշանակման ջոկատի» դեսանտայինների աջակցությամբ գործող ադրբեջանական ջոկատների անխնայ կրակով սպանվեցին խաղաղ բնակիչներ:

Թվում է՝ Ադրբեջանը չցանկացավ հասկանալ այն արմատական տարբերությունը, որ գոյություն ունի ՆԱՏՕ-ի դաշնակցային ուժերի գործողությունների մարդասիրական բնույթի և Մոսկվայի՝ 1990-ական թվականների սկզբներին դարաբաղյան ժողովրդավարական շարժման դեմ ուղղված բռնաճշմունք գործողությունների միջև: Ջարմանալի է նաև այդ առնչությամբ Բելգրադի և Բաքվի դիրքորոշումների նմանությունը, քանի որ երկուսն էլ ՆԱՏՕ-ն դիտում են որպես մի ուժի, որը պատրաստ է գրավելու աշխարհը: Տարբերությունն այն է, որ Բելգրադը խորապես անհանգստացած էր ՆԱՏՕ-ի գործողություններով, մինչդեռ Բաքուն փորձում է բարեկամանալ ՆԱՏՕ-ի հետ, որպեսզի տարածաշրջանի իր թշնամիներն ընդգրկվեն այն երկրների ցանկում, որոնք ապագայում պետք է «ահաբեկվեն» ՆԱՏՕ-ի կողմից: Բաքվի այն քաղաքական շրջանները, որոնք կողմ են Ղարաբաղի հայերի հետ նոր պատերազմի միջոցով դարաբաղյան հարցի ուժային լուծմանը, հուսում էին, որ երբ ՆԱՏՕ-ն ձեռնամուխ լինի Կովկասում խաղաղության պարտադրման կամ խաղաղապահության իրեն առաջարկվող օպերացիային, «անելանելիության» ռազմավարության տրամաբանությունը նրան կտիպի շատ արագ ներքաշվելու հակամարտության մեջ՝ ընդլայնելով իր գործողությունները, դրանք դարձնելով ինքնաբացատրելի և ինքնարդարացվելի, առանց հաշվի առնելու բարոյական, քաղաքական ու նյութական վնասները: Հավանական է, որ այդ ադրբեջանական օղակները ակնկալում էին, որ ՆԱՏՕ-ն Ադրբեջանին կօգնի Լեռնային Ղարաբաղից դուրս բջելու էթնիկ հայ բնակչությանը այն նույն ձևով, ինչպես 1991 թ. խորհրդային բանակը և ԽՍՀՄ ՆԳՆ-ն օգնում էին Ադրբեջանին էթնիկական գոման գործողություններում⁴³:

Թվում է՝ տարածաշրջանի երկրների բևեռացումը Հարավսլավիայի վրա ՆԱՏՕ-ի օղային հարձակումների ընթացքում մեկ այլ գործոն է, որն Ադրբեջանը ձգտում է օգտագործելու որպես Ղարաբաղի հայերի վրա ճնշման միջոց, գտնելու իր գոյատևման բանաձևը՝ բախտը կապելով Կովկասում արհեստականորեն վերակառուցված մի նոր «սառը պատերազմի» իրավիճակի հետ: Դրան հակառակ, Հայաստանն իր անվտանգության խնդիրները լուծում է՝ կիրառելով այսպես կոչված «փոխլրացման ռազմավարություն», այսինքն՝ ՆԱՏՕ-ի ու ՀԱԳԿ-ի, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի ու Ռուսաստանի՝ որպես տարա-

⁴³ Shu *Caroline Cox and John Eimer*, *Ethnic Cleansing in Progress, War in Nagorno Karabakh* (http://www.nkrusa.org/nk_conflict/ethnic_cleansing_campaigns.shtml):

ծաշրջանային անվտանգության նոր համագործակցային բանեւակարգում իր գործընկերների հնարավոր մերձեցմանը նպաստելու քաղաքականություն:

Եթե Հարավսլավիային ՆԱՏՕ-ի հասցրած օդային հարվածներն ուղղակի պատասխան էին Կոսովոյում սերբական ոստիկանության ձեռնարկած պարբերական էթնիկական գոտիների, որոնց կողային անվտանգում էր «Պայտ», ապա Լեոնային Ղարաբաղում պատերազմը պաշտոնապես ավարտվեց կրակի դադարեցման համաձայնագրի ստորագրմամբ, որը տեղի ունեցավ 1988 թ. սեպտեմբերի 6-րդ տարում: Այսպիսով՝ առկա իրավիճակում այս գոտում չկա քաղաքացիական բնակչությանը ոչնչացումից փրկելու համար միջազգային մարդասիրական ռազմական ուժեր մտցնելու անհրաժեշտություն:

ԱՄՆ-ի պաշտոնյաները և ՆԱՏՕ-ի ներկայացուցիչները մերժեցին Ադրբեջանի նորագաղութարարների փորձերը՝ օգտագործելու Կոսովոյի ճգնաժամը: ՆԱՏՕ-ի արտաքին հարաբերությունների խորհրդի նիստում, որը կայացավ հունիսի 28-ին Լոյո Յորքում, ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Մադլեն Օլբրայտն ասաց. «Ումանք հույս ունեն, իսկ ոմանք էլ վախենում են, որ դա (Կոսովոն. - Ղ. Ք.) նախադեպ կդառնա ամբողջ աշխարհում ՆԱՏՕ-ի կողմից նմանատիպ միջամտությունների համար: Ես կզգուշացնեի, որ նման անիմոն հետևություն չարվի»⁴⁴: Մադլեն Օլբրայտի դիրքորոշմանը հետագայում կողմ արտահայտվեց նաև ՆԱՏՕ-ի նախկին Գլխավոր քարտուղար Խավիեր Մոլանան, որը նույնպես դեմ արտահայտվեց Ղարաբաղյան հակամարտության մեջ ՆԱՏՕ-ի ներքաշմանը:

2001 թ. ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած ահաբեկչական հարձակումներից հետո Ադրբեջանի նորագաղութարարական կառավարությունն սկսեց դիմել նոր խորամանկությունների: Նա փորձում է ամերիկյան հակաահաբեկչական ռազմավարությունը կիրառել ընդդեմ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչության: Ադրբեջանցի քարոզիչները փորձում են Ղարաբաղը ներկայացնել որպես այսպես կոչված «մոխրագույն գոտի», որն իբր ապաստան է տալիս հանցագործներին և ահաբեկչական խմբերի⁴⁵: Նպատակը նույնն է. ՆԱՏՕ-ի ուղղությամբ Ադրբեջանի առաջնադասման կողմնակիցների շրջանում ապաստեղծելույթ տարածելով՝ գայթակղել ԱՄՆ-ին և 'Դաշինքը՝ ներգրավելու ընդդեմ Լեոնային Ղարաբաղի ժողովրդի ծավալվելիք պատժիչ գործողութ-

յուններում: Այս պարագայում տեղին է ԱՄՆ-ի Ազգային անվտանգության ռազմավարությունից մեջբերել հետևյալ հատվածը:

«Տարածաշրջանային հակամարտությունների լարվածության թուլացման համար համագործակցել այլոց հետ: Շահագրգռված պետությունները պետք է շարունակեն ակտիվորեն մասնակցել տարածաշրջանային կրիտիկական վեճերին՝ հակամարտության պայթյունավտանգ սրույնից խուսափելու և մարդկային տառապանքը նվազեցնելու համար: Ծայրաստիճան կապակցված աշխարհում տարածաշրջանային ճգնաժամը կարող է լարվածություն ստեղծել մեր դաշինքներում, գերտերությունների միջև մրցակցություն բորբոքել և սարսափելի վիթրանքներ հասցնել մարդկային արժանապատվությանը: Երբ ժայթքում է բռնություն, և պետությունները անկայուն վիճակում են հայտնվում, ԱՄՆ-ը պատրաստ է համագործակցելու բարեկամների ու գործընկերների հետ, մեղմելու տառապանքն ու վերականգնելու կայունությունը: Ոչ մի ղեկավարի չի կարող կանխատեսել այն բոլոր հանգամանքները, որոնցում ԱՄՆ-ի գործողությունները՝ ուղղակի կամ անուղղակի, երաշխավորված լինեն: Մեր համընդհանուր գերակայություններն իրականացնելու համար մենք ունենք սահմանափակ քաղաքական, տնտեսական ու ռազմական ռեսուրսներ: ԱՄՆ-ը յուրաքանչյուր դեպքի կվերաբերվի՝ ելնելով հետևյալ ռազմավարական սկզբունքներից.

- ԱՄՆ-ը պետք է ժամանակ և ռեսուրսներ ներդրի այնպիսի միջազգային հարաբերություններ ու հաստատություններ կառուցելու համար, որոնք կօգնեն հաղթահարելու տեղական ճգնաժամները՝ դրանց առաջացման դեպքում,
- ԱՄՆ-ը պետք է իրատեսական լինի իր կարողություններում, երբ օգնում է երանց, ովքեր չեն ցանկանում կամ պատրաստ չեն իրենք իրենց օգնելու: Երբ և որտեղ մարդիկ պատրաստ կլինեն իրենց բաժինն անելու, մենք պատրաստ ենք վճարակառնել գործերը»⁴⁶:

Մեր տեսակետից՝ որպես այս գլխի տրամաբանական եզրափակում շատ տեղին է ժամանակին կլինի մեջբերել Նախագահ Ջորջ Բուշի հետևյալ միտքը ԱՄՆ-ի Ազգային անվտանգության ռազմավարության ներածականից (Գերմանիա, 2002 թ. մայիսի 23). «Մենք կառուցում ենք արդարության աշխարհ, հակառակ դեպքում մենք կապրենք բռնության աշխարհում: Մեր ընդհանուր պատասխանատվությունների մեծության առաջ մեր տարածայնություններն այնքան փոքր են երևում»:

⁴⁴ «U.S. National Security Strategy: Work with others to Defuse Regional Conflicts». US Department of State (<http://www.state.gov/r/pa/ci/wh/c7889.htm>).

⁴⁴ EPF2002 06/29/99. «Transcript: Albright Remarks to Council on Foreign Relations», 28 June (U.S. action in Kosovo is «unique», Secretary of State says) (2850), «USIS» Washington File, 1999, 28 June (<http://canberra.embassy.gov/hyper/WF990629/cp202.htm>).

⁴⁵ Shu Azad Isadzade. Sociopolitical and Cultural self-Identification Factor. «The South Caucasian Countries on the Road to Europe. On the Results of a Joint Conference of the Concord Center and the F. Ebert Foundation», Sevan, 2003, 23-27 June (http://www.ca-c.org/journal/eng-05-2003/16_hjaprimen.shtml):

ԱՄՆ-ի Նախագահի այս համընդգրկուն գաղափարները հաստատում են այն միտքը, որ Հարավային Կովկասում, ներառյալ՝ Աբխազիայի, Լեռնային Ղարաբաղի և Հարավային Օսեթիայի հակամարտությունների գոտիները, տարածաշրջանային անվտանգության իրական դինամիկայի մշտազենման միջազգային համակարգի առկայությունը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում փխրուն կայունության ու անվտանգության արդարացի գնահատման և դրանց պահպանմանն ուղղված հուսալի համագործակցային պատասխանատու ջանքերի երաշխիքներից մեկն է:

4.2. ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՆՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՐՁՐԱԿԸ

Ժողովրդավարական զարգացումը և ինքնակառավարումը ժամանակակից քաղաքականության մշակման իրողություններ են և՛ Լեռնային Ղարաբաղում, և՛ Կոսովոյում: Լեռնային Ղարաբաղում այս գործընթացները տվյալ փուլում ավելի ցայտունորեն են արտահայտված: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը (ԼՂՀ) ժողովրդավարական պետություն է, որը կիրառում է նախագահական հանրապետության եվրոպական մոդելը: Նախարարների կաբինետի 13 նախարարություններն ու գերատեսչությունները ղեկավարում է վարչապետը⁴⁷: Ժողովուրդն օրենքին համապատասխան ընտրում է Նախագահն հինգ տարի ժամկետով: Մինևույն անձը չի կարող ընտրվել ավելի քան երկու ժամկետով: Նախագահի՝ որպես պետության և ժողովրդի անվտանգության երաշխավորի հիմնական պարտականությունն է արտաքին ու ռազմական քաղաքականությունների ձևավորումն ու իրականացումը, բոլոր պետական հաստատությունների բնականոն գործունեության ապահովումը:

Ազգային ժողովը հանրապետության բարձրագույն օրենսդիր ներկայացուցչական մարմինն է: Նախագահը վավերացնում է Ազգային ժողովի ընդունած օրենքները: Ազգային ժողովն իր պարտականությունները կատարում է «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Ազգային ժողովի մասին» օրենքում ձևակերպված դրույթների համաձայն: Խորհրդարանի անդամներն ընտրվում են հինգ տարի ժամկետով: Վերջին խորհրդարանական ընտրությունները հաջողությամբ անցկացվեցին 2005 թ. հունիսին⁴⁸: Մշտական խորհրդարանական հանձնաժողովները նախապատրաստում ու քննարկում են օրինագծեր և այլ հարցեր, որոնք գտնվում են Ազգային ժողովի իրավասությունների շրջանում:

⁴⁷ Տես «Nagorno Karabakh Republic. Authorities: The President of the NKR, the Government of the NKR, the Parliament of the NKR (National Assembly)» (<http://nkr.am/eng/gov/parl.htm>):

⁴⁸ Տես «NKR Parliamentary election: Nagorno Karabakh Successfully Concluded Its Fourth Parliamentary Elections», «Permanent Mission of the Republic of Armenia to the United», 2005, 20 June (http://www.nkrusa.org/news/daily_news.php?id=82):

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Պաշտպանության բանակը կայացնելու կանոնավոր ռազմական կազմակերպություն է, որն ակտիվ կերպով ներգրավված է Հարավային Կովկասում կրակի դադարեցման ու կայունության հաստատման գործում: Նրա արդի կարողություններն ու պատրաստվածությունը, ինչպես նաև միջազգային մարդասիրական կազմակերպությունների (հատկապես՝ Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի) ներկայացուցիչների հետ համագործակցելու պատրաստակամությունը ճանաչված են ամերիկյան և միջազգային փորձագետների կողմից⁴⁹:

Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական վարչակարգն ու անկախ դատական համակարգը գործում են օրենսդրի կողմից ժողովրդավարորեն (ժողովրդավարական ընթացակարգերի հիման վրա) մշակված օրենքների շրջանակներում (խորհրդարանն արդեն ընդունել է մոտ 200 օրենք, որոնք օրինական կարգով կարգավորում են պետական և քաղաքացիական կյանքի տարբեր կողմեր)⁵⁰:

Ժողովրդավարական պետութենաշինության նմանատիպ գործընթաց Կոսովոյում ձեռնարկել է Միավորված ազգերի կազմակերպությունը: Կոսովոյում ՄԱԿ-ի հատուկ ներկայացուցչի առաջարկած բանաձևումներին համապատասխան հաստատվել է նաև ժամանակավոր ինքնակառավարման սահմանադրական շրջանակը:

Այս համեմատական վերլուծությունն ապացուցում է, որ ինչպես Լեռնային Ղարաբաղում, այնպես էլ Կոսովոյում, թեև արտաքին միջամտության շնորհիվ, տեղի է ունենում շարունակական ժողովրդավարական զարգացում, որն իր հերթին հաստատութենացնում է ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունք⁵¹:

⁴⁹ «Հայաստանի բանակի ամենամեծըն է Հարավային Կովկասում, իսկ աստձին ստորաբաժանումներ՝ նաև ԱՂՀ-ում, շնորհիվ ազգային ամուր կամքի, հրամանատարական փորձի և լավ սպասարկության: 2000 թվականի կեսերի տվյալների համաձայն՝ նրա զորակազմի թվաքանակը 44000 է, «20000-25000 հոգուց բաղկացած Ղարաբաղի բանակը էլ ավելի ամուր է, քան Հայաստանինը: Երկաթյա կարգապահությունը և ջերմ-ուսեղ հայրենասիրությունը բնորոշում են Ղարաբաղի հայ բնակչությանը: Նրանք նաև ունեն ռազմական դարավոր ավանդույթներ: Ղարաբաղը Խորհրդային Միությանը տվել է երեք մարշալ, մարշալին համագոր մեկ ծովակալ և 30 գեներալ: Մեքսիկոյաներն արված են «Կենտրոնական Եվրասիայի ռազմավարական գնահատական» գիտահետազոտական զեկույցից: Այն հրատարակված է ԱՄՆ-ի CACI-ի և «Atlantic Council»-ի կողմից՝ ԱՄՆ-ի Շտաբների պետերի միավորված կոմիտեի խնդրանքով: 2001 թ. փետրվար, էջ 59, 60-61 (http://www.acus.org/docs/0101-Strategic_Assessment_Central_Eurasia.pdf):

⁵⁰ Տես «List of laws, adopted by the NKR National Assembly» (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>):

⁵¹ Տես «Constitutional Framework for Provisional self-Governments». US Office, Prishtina, Kosovo, UNMIK/REG/2001/9. 2001, 15 May (<http://www.unmikonline.org/constframework.htm>):

5. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՏՈՒՄ ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ
ԱՆՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄ.
ՏԱՐԱՍԱԵՐԶԱՆԻ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՆՔՆԱՐՈՂՈՇՄԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ
(ՏԱՐԱՍԱԵՐԶԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՌԱՂՆԱՀԱՍԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ)

Խորհրդային Միության փլուզումը հնարավորություն տվեց վերացնելու Մտալիիի ամբողջատիրական քաղաքականության գոհերի՝ կախյալ էթնոքաղաքական գոյացությունների գաղութային ենթարկումը խորհրդային հանրապետություններին: Այդ քաղաքական գոյացությունների սեցեսիոնիստ առաջնորդները նշում են, որ ԽՍՀՄ փլուզման ընթացքում իրենց երկրները ապագադուրթացել են, ուստի պետք է դիտվեն իբրև ինքնիշխան պետություններ: Հակառակ դրա, խորհրդային հանրապետությունների գաղութատեր-«սիտ-դոսային» ազգերը պատրաստ չեն համակերպվելու խորհրդային ժամանակաշրջանում իրենց պատկանող տարածքների նկատմամբ վերահսկողության կորստի հետ⁵²:

Անկախացած քաղաքական գոյացությունների ուժային (հարկադիր) «վերամիավորման» վրա հիմնվող հանգուցալուծումը չի կարող արժանանալ նախկին խորհրդային հանրապետություններից անջատված էթնիկ ինքնավարությունների և նրանց անվտանգության տարածաշրջանային երաշխավորների աջակցությանը: Միևնույն ժամանակ, ենթադրվում է, որ Ռուսաստանը, Վրաստանը և Ադրբեջանը չեն համաձայնվի ճանաչել անջատված շրջանների լիակատար անկախությունը՝ առանց միջազգայնորեն ղեկավարվող որոշակի ընթացակարգի, որը օրինականացներ անջատման քաղաքական, ժողովրդագրական ու բարոյական իրողությունները:

Առավել հավանական է, որ Հարավային Կովկասում (Աբխազական, Ղարաբաղյան, Հարավօսեթական հակամարտություններ) բանակցությունների փակուղին կարող է հաղթահարված լինել Կովկասի երկրները միավորող նոր քաղաքական-իրավական ճարտարապետության հետևյալ այլընտրանքային պայմաններով⁵³:

⁵² Տես Հ. Ա. *Քոստոյցյան*, Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման առանձնահատկությունները (քաղաքագիտական փորձաքննություն): «Ղարաբաղ. հակամարտություն-համաձայնություն» պատմաքաղաքագիտական ժողովածու: «Հայկական բանակ», 1997:

⁵³ Տես *Marco Gestri and Ettore Greco*, Human Rights and Regional Co-operation in the Caucasus. The Role of Georgia (<http://www.ciaonet.org/wps/gem01/gem01.pdf>):

- արևմտյան տիպի բազմազգ ժողովրդավարությունների համադաշնություն՝ իբրև հակամարտության ազգային-էթնիկական կողմերի միջև բանակցությունների մեկնարկային հիմք⁵⁴,
- «ընդհանուր պետության»⁵⁵ ստեղծում, ինչը կհամապատասխանի ինչպես տարածքային ամբողջականության սկզբունքին, այնպես էլ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքին, երաշխավորված անվտանգության պայմաններում կապահովի անջատված էթնիկ համայնքների հավասար կարգավիճակն ու օրենսդրորեն հավասար իրավունքները և ներքին ու արտաքին քաղաքականության մեջ համադաշնության քաղաքական-իրավական հասանկիցների միջև ոչ աստիճանակարգված հարաբերությունները,
- ժողովրդական հանրաքվեների անցկացում (ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կողմից), որոնցով վերջնականապես կհաստատուրենացվեն Աբխազիայի, Հարավային Օսեթիայի և Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակները:

Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման համար պատասխանատու ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի դիրքորոշումը վկայում է, որ ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան և Ռուսաստանը ցանկանում են հասնել Ղարաբաղյան հակամարտության խաղաղ լուծմանը, որը հիմնված լինի փոխզիջումների վրա: Որո՞նք են այդ փոխզիջումները, և որո՞նց կարող է համաձայնվել հայկական կողմը:

Որպես սկզբունքային փոխզիջում հայտնության ազգային առաջնորդներն ընդունում են այն փաստը, որ Հայաստանը դեռևս պաշտոնապես չի ճանաչել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, թեև այն հիմնադրվել է օրենքի պահանջներին համապատասխան և տարիներ ի վեր գոյություն ունի որպես անկախ, ժողովրդավարական ուղիով զարգացող պետություն: Դա կարող է դիտվել իբրև բարի կամքի արտահայտություն՝ միայն ուղղված Մինսկի խմբի գործողություններից աջակցությանը: Այս փոխզիջումը նաև ներդաշնակ է Եվրոպայի խորհրդի հունվարի 25-ի հմ. 1416 բանաձևին, ըստ որի՝ տարածաշրջանի (Լեռնային Ղարաբաղ) անջատումը կամ անկախացումը երկրից (Ադրբեջան) հնարավոր է միայն

⁵⁴ Տես *Nanette Newahl*, Cyprus, Which Way? «Pursuit of a Confederal Solution in Europe». NYU School of Law, Jean Monnet Center, 2000 (<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/00/000401.html#TopOfPage>):

⁵⁵ «Հնդհանուր պետության բանաձևը շարունակում է առանցքային մնալ Մինսկի խմբի հետագա բոլոր առաջարկներում, ներառյալ՝ 2001 բովանակի սկզբին Ֆորդիայում և Փարիզում ակտիվ խաղաղ բանակցությունների ընթացքում, ըստ եզած տեղեկությունների, որպես Ալիևի և Քոչարյանի կողմից ընդունելի համարված առաջարկներ» («A Look Back at Armenia since Ter-Petrosian». «Russia and Eurasia Review», 2002, 3 December, Vol. 1, Issue 13):

տարածաշրջանի ժողովրդի ժողովրդավարական համաձայնությանը կամ արտահայտմանը համապատասխան⁵⁶:

Այս համատեքստում հետաքրքրություն է ներկայացնում ՆԱՏՕ-ի Խորհրդարանական վեհաժողովի Գերագույն խորհրդի նախագահ պարոն Պիեր Լելուշի առաջարկը: Համաձայն այդ առաջարկի՝ նպատակահարմար է Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության ժողովրդավարական ինքնորոշման հարցը լուծելու նպատակով նրա համար կազմակերպել լրացուցիչ հանրաքվե⁵⁷:

Հայաստանի երկրորդ սկզբունքային փոխզիջումը կարող է հիմնված լինել հենց այս առաջարկության վրա: Հայկական կողմը, շեշտելով 1991 թ. կայացած հանրաքվեի օրինապատշաճությունը, կարող է համաձայնվել հանրաքվեի կազմակերպմանը Լեռնային Ղարաբաղում և նախկին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի բնակիչներով բնակեցված այդքեջանական շրջաններում, եթե դա արվի ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ հովանու ներքո: Այս առումով կարող է ուսումնասիրվել և օգտագործվել Կոսովոյում ՄԱԿ-ի ժամանակավոր վարչակազմի փորձը⁵⁸:

Կարևոր է հաշվի առնել նաև այն փաստը, որ Հայաստանը պաշտոնապես հայտարարում է, որ չի պատրաստվում Լեռնային Ղարաբաղը միացնել Հայաստանին: Սա բանալիական մեթոդաբանական հարց է Ղարաբաղյան հակամարտության ճիշտ նույնականացման համար. դա ոչ թե միավորական (իրեղենտիստական) բնույթի, այլ ինքնորոշման խնդիր է: Հետամուտ լինելով մեթոդաբանական ստանդարտներին՝ Հայաստանը կարող է հաստատել իր դիրքորոշման լիակատար համապատասխանությունը Եվրախորհրդի հմ. 1416 բանաձևում ձևակերպված պահանջներին: Այս փաստը կարող է վճռորոշ ազդեցություն ունենալ հակամարտության լուծման այն վերջնական արդյունքների վրա, որոնցում արտացոլվեն Ղարաբաղի կարգավիճակի հաստատութեանցման իրական հեռանկարները:

Նման հանրաքվեներ՝ որպես Հարավային Կովկասում հակամարտության լուծման մոդել, կարող է պատշաճ գործիք դառնալ տարածաշրջանային հակա-

մարտությունների բոլոր կողմերի քաղաքական վերնախավերի կայացրած որոշումների ընդունումն օրինականացնելու համար: Այն կարող է նաև Ադրբեջանի ու Վրաստանի վերնախավերի համար դառնալ իրենց «դեմքը պահպանելու» միջոց: Ինքնորոշման նմանօրինակ հանրաքվեն պետք է հաջորդվի հակամարտության ամբողջական լուծման ծրագրով՝ խաղաղության պայմանագրի ստորագրմամբ, պահվող տարածքների հանձնմամբ, իրենց տները փախստականների վերադարձով, շրջակայքում ու Եմբարզուի դադարեցմամբ, միջազգային խաղաղապահ ուժերի կողմից մարդկանց անվտանգության ապահովմամբ և համաշխարհային տերությունների ու միջազգային կազմակերպությունների կողմից տրվող երաշխիքներով: Հակամարտությունների նմանօրինակ համընդգրկուն լուծման բանաձևը պետք է մշակեն այդ հակամարտությունների կողմերը՝ ՄԱԿ-ի ու ԵԱՀԿ օժանդակությամբ և նրանց երաշխիքների առկայության պայմաններով:

6. ՀԱՆՐԱՔՎԵՆ՝ ՈՐՊԵՏ ՏԱՐԱՄԱՇԵՐՁԱՆՈՒՄ ԵՐԿԱՐԱՏԵՎ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Իրողությունն այն է, որ Ադրբեջանին դժվար թե հաջողվի Ղարաբաղի բնակչության մեծամասնություն կազմող հայությանը իր կամքը պարտադրել կա՛մ նավթի արտահանումներով, կա՛մ առանց դրա, միջազգային անաբեկիչների ներգրավմամբ⁵⁹, որոնց նա սովոր էր վարձելու, կամ այլ արտաքին աջակցությամբ: Նույն առումով քիչ հավանական է Հարավսլավիայի կողմից Կոսովոյի կլանումը: Այժմ անհրաժեշտ է գտնել առկա իրավիճակը պաշտոնապես հաստատութեանցնելու խելամիտ ու միջազգայնորեն օրինական ճանապարհ, և Հարավսլավիայի ու Ադրբեջանի վերնախավերին տալ արդարանալու և իրենց բարի համբավը փրկելու հնարավորություն՝ հասարակությունները համոզելով, որ Հարավսլավիայի և Ադրբեջանի ներկայիս կազմում երկու նախկին ինքնավար պետությունների ուժային ընդգրկումը ցնորր է: Ինքնորոշման վերաբերյալ հանրաքվեները կծառայեն այդ նպատակին: Վրաստանն այլ դեպք է. Աբխազիայի բնակչությունը հակամարտությունից առաջ մեծ մասամբ ուներ ցայտունորեն արտահայտված վրացամետ ուղղվածություն, քանի որ բաղկացած էր զգալի թվով էթնիկ վրացիներից: Կարելի է ենթադրել հեղինակավոր միջազգային կազմակերպությունների վերահսկողությամբ Աբխազիայի կարգավիճակի հաստատութեանցման հարցով

⁵⁶ Տես «Լուսիններ Ազգային ժողովում: Ղարաբաղյան հակամարտություն: Ղարաբաղը չի եղել և չի պատրաստվում դառնալ Ադրբեջանի մասը» արտգործնախարար Վ. Օսկանյանի և պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի ներկայացումները: «Ազգային ժողովի ամսագիր», 2005 թ. ապրիլ, հմ. 4, էջ 10-14:

⁵⁷ Տես «Will Referendum Decide Karabakh's Fate?». Oskanian And Mammediarov Resume Bilateral Meetings. «AZG», «Armenian Daily», 12/01/2005, № 002 (<http://www.azg.am/?lang=EN&num=2005011201>):

⁵⁸ Տես «UNMIC-UN System in Action. United Nations Interim Administration in Kosovo» (<http://www.unmikonline.org/unsystem.htm>): «OSCE Mission in Kosovo. Elections» (<http://www.osce.org/kosovo/13208.html>):

⁵⁹ Տես «Непризнанные государства и международный терроризм». «Новая политика», 3 октября 2005 г.: «После прихода к власти в 1993 г. Гейдар Алиев стал привлекать афганских и чеченских боевиков к войне против Нагорного Карабаха» (<http://www.novopol.ru/text3419.html#R1>):

հանրաքվեի կազմակերպման հնարավորությունը, ընդամեն այդ հանրաքվեն պետք է անցկացվի նախկին Աբխազական ԻնՍՆ բնակչության շրջանում, որը ներկայումս բնակվում է ինչպես Աբխազիայի սահմաններում, այնպես էլ դրանից դուրս՝ Վրաստանի տարածքում:

Եվ իրոք իրավական տեսանկյունից Լեռնային Ղարաբաղի հարցը առավել առաջնություն է ինքնորոշման հանրաքվեն արդեն անցկացվել է 1991 թ. դեկտեմբերի 10-ին՝ հաստատելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը ձևավորվել է խորհրդային օրենսդրությանը համապատասխան: 1990 թ. ապրիլի 3-ի «ԽՍՀՄ-ից միութենական հանրապետության դուրս գալու հետ կապված հարցերի լուծման կարգի մասին» ԽՍՀՄ օրենքը ինքնավար կազմավորումներին և էթնիկ խմբերին իրավունք տվեց դուրս գալու միութենական հանրապետությունների կազմից և մնալու ԽՍՀՄ-ի կազմում, եթե տվյալ միութենական հանրապետությունը որոշել է դուրս գալ ԽՍՀՄ-ից: Նշված հանրաքվեն անցկացվել է նախքան ԽՍՀՄ պաշտոնական կազմավորման հռչակագրի ընդունումը (1991 թ. դեկտեմբերի 21, Ալմա-Աթա): Սակայն, եթե լինի անհրաժեշտություն ԼՂՀ անկախության հաստատությունացման, ապա կարելի է ենթադրել նորից հանրաքվե անցկացնելու հնարավորությունը:

Լեռնային Ղարաբաղում անցկացված օրինապատշաճ հանրաքվեի շտրիխվ դարաբաղյան հարցը տարբերվում է հարավկովկասյան այլ տարածաշրջանային պրոբլեմներից: Ի տարբերություն Լեռնային Ղարաբաղից, Հարավային Օսեթիայի հանրաքվեն տեղի ունեցավ 1992 թ. հունվարին, իսկ Աբխազիայի հանրաքվեն կայացավ ավելի ուշ՝ 1999 թ.: Այս հանրաքվեներին ոչ մեկը չուներ միջազգայնորեն ճանաչված պետության իրավանորմատիվ ակտերով հաստատվող հիմք (Լեռնային Ղարաբաղի դեպքում դա ԽՍՀՄ գործող օրենսդրությունն էր)⁶⁰:

Կոսովոյի ու Ղարաբաղի հակամարտությունների նույնականացման և միջազգային իրավական ու քաղաքական եղանակներով լուծման համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս հակամարտող կողմերի միջև ինքնակախ պետությունների կարգավիճակի հաստատությունացմամբ երկարատև խաղա-

⁶⁰ Տես «Աբխազիայի Հանրապետության պետական անկախության ակտ», Աբխազիայի Հանրապետության Նախագահ Վ. Արձիբա, Աբխազիայի Հանրապետության ժողովրդական համագումարի խոսակ Ա. Ջինջոլիա, Աբխազիայի Հանրապետության ժողովրդական համագումարի պատգամավորներ: Սուխում, 1999 թ. հոկտեմբերի 12, *Խան*՝ «Չեղկայացված ազգերի և ժողովուրդների կազմակերպություններ: Աբխազիա» (http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=03&par=705), «Հարավային Օսեթիայի պետականության ժամանակագրության հաստատում» (http://www.lawabovepower.org/en_chronic.html), *Թիմ Գորիեր*, Լեռնային Ղարաբաղի, Աբխազիայի և Հարավային Օսեթիայի հակամարտությունները իրավական գնահատական (<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/law/law031-2.php>):

դության ձեռքբերման գործում հանրաքվեով ընձեռնվող ժողովրդավարական միջոցների գերադասելիությունը: Կոսովոյում ՄԱԿ-ի ժամանակավոր առաքելության և ԵԱՀԿ առաքելության փորձի համադրումը հաստատում է հակամարտության ձևափոխման այս ուղու՝ ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կողմից երաշխավորված ինքնորոշումային իրավական և վարչական միջոցների կառուցողականությունը:

7. ԵՎՐԱՎԱՑՅՆ ԿՈՎՎԱՍԻ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐՈՒՄԸ ՀՎՐԱՍՏԱՆՆՑՑԱՆ ՀԱՆՐԱՌԹՅԱՆԸ. ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐՈՒՄ ԱՌԿԱ ՀԱՎԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄ

Տարածաշրջանի պետությունների կառավարություններից ոչ մեկը դեռ մշակված տեսքով չի ներկայացրել տարածաշրջանային անվտանգության համաձայնագրի գաղափար⁶¹: Ինչ խոսք, դրա իրականացումը կախված կլինի տարածաշրջանում տեղի ունեցող այնպիսի բանակցությունների ընթացքից, ինչպիսիք են, օրինակ, Աբխազիայի, Լեռնային Ղարաբաղի և Հարավային Օսեթիայի քաղաքական կարգավիճակներին վերաբերող բանակցությունները: ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կողմից ղեկավարվող ինքնորոշումային հանրաքվեների միջոցով այս հակամարտությունների լուծումը արմատական փոփոխություններ կառաջացնի Հարավային Կովկասի բոլոր հարևան պետությունների հարաբերություններում՝ տարածաշրջանում մեծացնելով նոր համագործակցության հնարավորությունները:

Կովկասում գործող որոշ արտատարածաշրջանային կազմակերպություններ և տարածաշրջանի անվտանգության անչլվող ծրագրերին դրանց մասնակցությունը ազդում են ազգային անվտանգության տարածաշրջանային ճարտարապետության վրա, որն ի դեպ ձևավորման ընթացքում է: Հարավային Կովկասում բոլոր առկա դերակատարների այն գործողությունները, որոնք առնչվում են անվտանգության պրոբլեմներին, կատարվում են ԵԱՀԿ և ԵԱԳՆ շրջանակներում, ինչպես, օրինակ, ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերության հանուն խաղաղության» ծրագրի ընդլայնումը:

Զարգացում են ապրում նաև երկկողմ կապերը: Ադրբեջանն ու Վրաստանը վերջերս կերբցին անվտանգության ոլորտում համագործակցության համաձայնագիր⁶²: Վրաստանի և Հայաստանի իշխանությունների միջև տեղի են ունենում Ջավախքի մարզի կայուն զարգացման ու անվտանգության պրոբլեմների շուրջ որոշ խորհրդատվություններ: Այդուհանդերձ Հայաստանի, Վրաս-

⁶¹ Տես *Timko Khidasheli*, The Stability Pact for the Caucasus (<http://www.socsci.uci.edu/studies/peace/progs/pdfs/english7.htm>):

⁶² Տես «Azerbaijan and Georgia mull pipeline security». «Azercnews», 2002, № 14 (248) (http://www.bakupages.com/pubs/azercnews/7937_en.php):

տանի և Ադրբեջանի միջև եռակողմ համագործակցություն չկա: Մի պատճառը Ադրբեջանի և Վրաստանի կազմից դուրս եկած մարզերի վերաբերյալ տեսակետների որոշակի տարբերությունների առկայությունն է: Երկրորդ պատճառը Եվրաստլանտյան հանրության հետ համագործակցության նկատմամբ մոտեցումներում եղած տարբերությունն է: Ադրբեջանն ու Վրաստանը ձգտում են դառնալու ՆԱՏՕ-ի անդամ, միեջեղե Հայաստանն ունի ավելի համատե մոտեցում՝ Եվրաստլանտյան անվտանգության ճարտարապետությանը ինտեգրվել ԱԳԳՄ և ԳՀՆ ծրագրերի միջոցով⁶³:

Իրականում, ԱԳԳՄ և ԳՀՆ ծրագրերի միջոցով տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության կառուցումը շատ առավելություններ ունի: Այն գործուն միջոց է, որպեսզի Եվրասիայի երկրները ռազմավարական առումով մտադ գործեն ՆԱՏՕ-ի անվտանգության միջավայր, ընդամեն այդ դեպքում անցումային պորբլեմները կարող են մեղմված լինել: Մկսած 1999 թվականից՝ ՆԱՏՕ-ի ընդլայնման դասերը հստակորեն լուսաբանում են այդ հարցը. կային խնդիրներ՝ կապված ընդլայնված ՆԱՏՕ-ում համաձայնեցված որոշումների կայացման⁶⁴, այդ երկրների գինված ուժերի սպառազինության և այլ տեխնիկական բաղադրիչների արդիականացման, համապատասխան ռազմական հաստատությունների իրավական հարցերի կարգավորման, ինչպես նաև ռազմական կրթության, վարժանքների, սոցիալական անվտանգության խնդիրների, պաշտոնաթողության, ֆինանսավորման և այլ հարցերի հետ: Մեր կարծիքով՝ «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագիրը, հատկապես, երբ կատարվում են որոշակի բարեփոխումներ, գործընկեր երկրներին հնարավորություն կտա աստիճանաբար ինտեգրվելու Եվրաստլանտյան կառույցներին՝ առանց ցավալի կորուստների, որոնք առաջանում են ՆԱՏՕ-ին հապճեպ անդամակցելու դեպքում:

ԱԳԳՄ և ԳՀՆ ծրագրերի զարգացման տրամաբանական շարունակություն կարող է դառնալ Եվրաստլանտյան գործընկերության խորհրդի համապարփակ արդիականացումը: ԵԱԳԻ այս փոխակերպումը կազմի հավաքական անվտանգության հիմնական հետխորհրդային կազմակերպության՝ ՀԱՊԿ-ի հետագա կառուցողական փոխակերպման և վերջինիս հետ գործընկերության զարգացման վրա:

⁶³ Տես «Statement by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia» (<http://www.armeniaemb.org/News/Index.htm>), *Isis*՝ «Romania Pledges Support for Azerbaijan's Bid for NATO Membership», 2003, 8 April, Tuesday (<http://www.eurasianet.org/resource/azerbaijan/hypermail/200304/0021.shtml>):

⁶⁴ Տես Jeffrey Simon. Prepared Statement for Committee on Foreign Relations, United States Senate Hearing on NATO Enlargement. Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2003, 3 April:

2004 թ. ՆԱՏՕ-ի Ստամբուլյան գագաթնաժողովի ոգով թարմացված ԵԱԳԻ-ն կարող է ավելի ակտիվ դեր ունենալ հատկապես Հարավային Կովկասում՝ կարևորելով համատեղ անվտանգության ճարտարապետությունը և այն պահպանելով ի նպաստ անվտանգության ծրագրերում Հայաստանի, Ադրբեջանի ու Վրաստանի ներգրավման, ծրագրեր, որոնք ֆինանսավորվում են միայն նրանց համատեղ մասնակցության հստակ սահմանված պայմանով⁶⁵:

ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կողմից ղեկավարվող ու վերահսկվող ինքնորոշման հանրաքվեների միջոցով անկախացած մարզերի քաղաքական կարգավիճակի հաստատությունացման հարցի լուծումը իրական իրավաբանական հիմք կդառնա Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային նոր՝ ոչ գաղութային⁶⁶, ինտեգրման համար: Համագործակցության շրջանակներում ծավալվող անվտանգային երկխոսության հաստատությունացումը տարածաշրջանային տնտեսությունները կազատի անվտանգության ապահովման ծանր բեռից:

VII. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Արևմտյան Եվրոպայում և աշխարհի մի շարք այլ տեղերում կիրառվող ընդհանուր բազմամակարդակ ինքնիշխանության հասկացությունը Հարավային Կովկասի քաղաքական վերելակալի կողմից դեռ համապատասխան ձևով չի ընկալվում: Խոսքով ժողովրդավարության ջատագովի դերում հանդես գալով՝ տարածաշրջանի երկրները դեռ գտնվում են կոնկրետ էթնիկական տարածքի նկատմամբ «սոխտոսային ազգի» աստիճանակարգային գերիշխանության խորհրդային ավանդության ազդեցության տակ, ինչը շարունակական էթնիկական լարվածության պատճառ է հանդիսանում: Կարելի է պատկերացնել, թե որքան դժվար կլինի համաձայնեցվածփոխզինումային ժողովրդավարական մոտեցում կիրառել Կովկասում, որտեղ դեռ առկա են

⁶⁵ Տես «Center for Defense Information. NATO Issues. Press Briefing Growing Pains: The Debate on the Next Round of NATO Enlargements», 2002, 13 May (<http://www.cdi.org/nato/nato-press-briefing-051302.cfm>):

⁶⁶ Անհրաժեշտ է նշել այն փաստը, որ Ադրբեջանի և Վրաստանի ներկայիս Սահմանադրությունները չեն ներառում էթնիկական փոքրամասնությունների ինքնորոշման օրենսդրական նորմեր: Իրենց սահմանադրական օրենքներով այս պետությունները միանման են և հասկանալի խորհրդային ինքնավար հանրապետությունների՝ Աբխազիայի, Հարավային Օսեթիայի և Լեռնային Ղարաբաղի բնակչությանը գործնականում թույլ չեն տալիս բնակչության շրջանում հայտ ներկայացնելու՝ իր ներկայիս բնակչության վայրերում ինքնորոշման հանրաքվեներ անցկացնելու վերաբերյալ: Տես «Վրաստանի Սահմանադրություն», գլուխ I, հոդված 2 (<http://members.tripod.com/ggdavid/georgia/const8.htm>), *Isis*՝ «Ադրբեջանական Հանրապետության Սահմանադրություն», գլուխ II «Պետության Հիմք», հոդվածներ 7 և 11 (<http://www.constitutional-court-az.org/const-chapter2.htm>):

կեղծ ժողովրդավարական տերմինաբանությամբ քողարկվող խորհրդային գաղութատիրական ճնշիչ մշակույթն ու կոռուպցիան: Այնուամենայնիվ, արդյունավետ տարածաշրջանային քաղաքականության նոր ճարտարապետության հեռանկարում տվյալ մոտեցումը կարող է իրականություն դառնալ բոլոր շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ: Կոստվոյում ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ ժամանակավոր առաքելությունների դասերի ու փորձի օգտագործմամբ կարելի է լուծել նաև Աբխազիայի, Հարավային Օսեթիայի և Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունները: Դրա ճանապարհն է ինքնորոշման վերը նկարագրված հանրաքվեների անցկացումը:

Իհարկե, տարածաշրջանային ճարտարապետության ձևավորումը չի կարող իրականացվել միանգամից՝ մեկ ուսույնով: Փոխարենը կարելի է ակնկալել մի շարք պակաս հավակնոտ քայլեր՝ ուղղված ժամանակի ընթացքում տարածաշրջանային անվտանգության փաստացի հիմքերի ստեղծմանը: Ավելին, այդ վերջնական նպատակին հասնելու գործընթացը նախապես կպահանջի կենտրոնացում այն պրոբլեմների վրա, որոնց համընկնումը տարածաշրջանային պետությունների համար տրամաբանորեն ակնկալելի է, ինչպես, օրինակ, ապօրինի տարանցումների կանխումը, շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը, աղետների արձագանքումն ու փրկարար-որոնողական գործողությունները: Հայաստանի ու Վրաստանի, ինչպես նաև Վրաստանի ու Ադրբեջանի միջև որոշ երկկողմ առաջընթաց եղել է: Սակայն երկու հակամարտող երկրների՝ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև համագործակցություն չկա:

Որպես այս երեք հարևան պետությունների միջև հարաբերությունների մեկուսացածության բնորոշ օրինակ կարելի է բերել հակահաբեկչական պայքարի ոլորտում ստեղծված իրավիճակը, բոլոր երեք երկրներն էլ ակտիվորեն ներգրավված են ամերիկյան հակահաբեկչական ծրագրերում, սակայն հարավկովկասյան պետությունների միջև միջասիանական համագործակցություն ղեկն չկա: Անա թե ինչու տրամաբանական է թվում տարածաշրջանում հակահաբեկչական պայքարի և թմրադեղերի ապօրինի տարանցման ու վաճառքի դեմ միջոցների համատեղ ձեռնարկումը: Այդ միջոցների շարքը կարելի է դասել տարածաշրջանի պետությունների իրավապահ իշխանությունների ու հատուկ ծառայությունների միջև աշխատանքային մակարդակով տեղի ունեցող շփումների զարգացումը:

Նևրապոլիտիկայի դեպքում այս գործընթացը կարելի է ընդլայնել՝ գործադրելով փոխադարձ վստահության ձևավորման այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են ընդհանուր վաղորդ ահազանգումը Ադրբեջանի և Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կամ Վրաստանի և Աբխազական Հանրապետության ու Հարավային Օսեթիայի Հանրապետության հակամարտության ասպարեզում, գորավարություններին փոխադարձաբար դիտորդ-

ներ ուղարկելը, հակամարտող կողմերի սահմանային միջադեպերի ռիսկի նվազեցման գործընթացների հաստատումը՝ ԵԱՀԿ, ՆԱՏՕ-ի ԳՆԽ, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի ընդհանուր հովանավորությամբ և ակտիվ խթանմամբ:

Բազմակողմ տարածաշրջանային համագործակցության զարգացումը՝ որպես տնտեսական առաջընթացի, քաղաքական ու տնտեսական կայունացման և բարիդրացիական հարաբերությունների հաստատման հիմք, կարող է դառնալ կովկասյան տարածաշրջանի բոլոր նախաձեռնությունների գլխավոր նպատակը⁶⁷: Հովանավոր կազմակերպությունները, ինչպիսիք են Եվրամիությունը, Համաշխարհային բանկը, Արտարժույթի միջազգային հիմնադրամը և Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը, կարող են նպաստել կովկասյան երկրների ժողովրդական տնտեսության ազատականացմանը: Դրան հիմք կարող է ծառայել Սևծովյան տնտեսական համագործակցության շրջանակներում իրագործվող ներտարածաշրջանային համագործակցության երկկողմ ծրագրերի առաջնահերթ ֆինանսավորումը:

Կոնկրետ տնտեսական համագործակցության գործողությունները բազմազան են և ներառում են այն բոլոր խնդիրները, որոնք կարող են որևէ հետաքրքրություն ներկայացնել տարածաշրջանի երկրների համար: Սևծովյան երկրների տնտեսական համագործակցության շրջանակներում բազմազգ աշխատանքային խմբերի ակտիվ ֆինանսական աջակցությամբ բոլոր ազգային պետություններն ու նորաստեղծ էթնիկական կազմավորումները կարող են կազմակերպել քննարկումներ այնպիսի ոլորտներին առնչվող ընդհանուր տնտեսական շահերի վերաբերյալ, ինչպիսիք են, օրինակ, տեղեկատվության ու հեռահաղորդակցության, էներգետիկայի, տրանսպորտի ենթակառուցվածքի, գյուղատնտեսության, քաղաքացիական պաշտպանության, արտագաղթի, փոքր ձեռնարկատիրության, վիճակագրական, վերապատրաստման և կրթության, գիտատեխնիկական, զբոսաշրջության, ֆինանսական, շրջակա միջավայրի պաշտպանության, կոռուպցիայի վերացման, ապօրինի տարանցումների և առևտրի, կազմակերպված հանցագործության և այլ ոլորտներ:

Ամփոփելով այս վերլուծությունը՝ կարող ենք ենթադրել, որ Կովկասում երկարատև խաղաղության ու կայունության, ինչպես նաև ամբողջ Կենտրոնական Եվրասիայի տարածաշրջանում ինտեգրման ծրագրերի իրականացմանը հիմնականում կարելի է հասնել Կովկասում ընդհանուր անվտանգության նոր ճարտարապետության զարգացմամբ: Դա կարող է ապահովված լինել անվճար հետևյալ եռակողմ գործընթացների միջոցով:

⁶⁷ Shu Notella Akaba. The Stability Pact for the Caucasus as a Model of Caucasian Integration (<http://www.socsci.uci.edu/studies/peace/progs/pdfs/english7.htm>):

- Անվտանգության հայեցակարգի վերաձևակերպում և՛ էթնիկ խմբերի, և՛ նախկին խորհրդային գաղութակալ «տիտղոսային ազգերի» համար: Ենթադրվում է, որ այս մոդելը պետք է ձևավորվի նախկին խորհրդային ինքնավարությունների՝ Աբխազիայի, Լեռնային Ղարաբաղի ու Հարավային Օսեթիայի բնակչության ինքնորոշման հարցով ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կողմից անցկացվելիք հանրաքվեների միջոցով: Դա կապահովվի Աբխազիայի, Հարավային Օսեթիայի և Լեռնային Ղարաբաղի, ինչպես նաև Կրասնայի և Ալթրեյանի փոխհարաբերություններում հետխորհրդային քաղաքական իրողությունների իրավակառուցման հիմնավորված հաստատման ժողովրդավարական ձևաչափը:

- Կովկասյան պետությունների ազգային անվտանգության առկա ռազմավարությունների ու քաղաքականությունների վերաձևակերպում: ԵԱՀԿ և ԵԱԳՆ-ՆԱՏՕ-ի, ինչպես նաև ՀԱԳԿ-ի տարածաշրջանային ծրագրերի շրջանակներում ինտենսիվ կերպով փոխգործելու և Հարավային Կովկասում առաջատար դերակատարների՝ ԱՄՆ-ի ու Ռուսաստանի ակտիվ մասնակցության անհրաժեշտության գիտակցում: Այս լույսի ներքո Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության ուղենիշները, որ առաջ են քաշվել այս փաստաթղթում, կարող են համարվել ազգային, տարածաշրջանային և միջազգային մակարդակներում Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության մշակման մեջ պրագմատիկ ներդրում կատարելու փորձ:

- Կովկասյան պետությունների ժողովրդական տնտեսությունների համաձայնեցված ազատականացում ազգային անվտանգության շահերով պայմանավորված սահմանափակումից, ինչը կարող է իրականացվել Մեծովյան երկրների տնտեսական համագործակցության շրջանակներում, Եվրամիության, Համաշխարհային բանկի, Արտարժույթի միջազգային հիմնադրամի և Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության կողմից ֆինանսավորվող և ԵԱՀԿ ու ԵԱԳՆ հովանու ներքո իրագործվող ներտարածաշրջանային տնտեսական ծրագրերի խորացման միջոցով:

Ստորև որպես հավելված բերվող «Ազգային անվտանգության ռազմավարության ճեպագրում» հեղինակը Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության վերակառուցման գծով կատարված այս ուսումնասիրության համատեքստում ներկայացնում է Հայաստանի անվտանգության հեռանկարների վերաբերյալ իր պատկերացումը:

VIII. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՊԱԳԻՐ (ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ)

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ԻՏԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

20-րդ դարի վերջը նշանավորվեց գաղափարական առճակատման և «սառը պատերազմի» ավարտով: Որպես արդյունք՝ հնանում են միջազգային դաշինքների, առանձին պետությունների և տարբեր կազմակերպությունների անվտանգության մասին ավանդական պատկերացումները և հայացքները:

Վերջին տարիներին ի հայտ են եկել մի շարք երևույթներ, որոնք իբրև միջազգային հարաբերություններ ձևավորող գործոններ ներագրում են միջազգային անվտանգության կառույցների ու ռազմաքաղաքական ուժերի վրա: Այդ երևույթների վտանգավորությունը պայմանավորված է նրանց համընդգրկուն համաշխարհային բնույթով: Օրինակ՝ միջազգային ահաբեկչությունը, լինելով արդի միջազգային անվտանգության համար հիմնական սպառնալիք, ներագրում է անվտանգության պետական և միջազգային համակարգերի զարգացման, ընդլայնման ու վերակառուցման, և առաջին հերթին՝ ինտեգրման գործընթացների ինտենսիֆիկացման վրա:

Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է մի տարածաշրջանում, որտեղ առկա են անցումային ժամանակաշրջանին բնորոշ բոլոր զարգացումները: Խորհրդային Միության փլուզումից հետո այստեղ ի հայտ եկան անվտանգության դեմ ուղղված և՛ ներտարածաշրջանային, և՛ արտատարածաշրջանային սպառնալիքներ: Եթե ներտարածաշրջանային սպառնալիքները առավելապես պայմանավորված էին ազգամիջյան հակամարտություններով, ապա արտատարածաշրջանային սպառնալիքները հետևանք էին մի քաղաքական վակուումի, որը փորձում էին լրացնել տարբեր շահեր ունեցող զանազան ուժեր: Լինելով Արևելքի և Արևմուտքի, Հյուսիսի և Հարավի, Եվրոպայի և Ասիայի, Ռուսաստանի, Միացյալ Նահանգների և Եվրամիության, ՆԱՏՕ-ի և ՀԱԳԿ-ի շահերի հանգուցակետ՝ հարավկովկասյան տարածաշրջանը կրում է այդ շահերի համարման ու մրցակցության ազդեցությունը: Դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ անվտանգության ապահովման ոլորտն ու դրանում տեղի ունեցող գործընթացներն էապես քաղաքականացած են և այս տարածաշրջանի երկրների համար ունեն առաջնահերթ նշանակություն:

Վերջին շրջանում Հայրավային Կովկասում ծավալվող ռազմաքաղաքական գործընթացների ազդեցությունը էապես ուժեղացել է, ինչի հետևանքով տարածաշրջանում ակտիվացել է տարբեր շահագրգիռ ուժերի, գերտերությունների և անվտանգության համակարգերի գործունեությունը: Դա պայմանավորված է ահաբեկչության դեմ պայքարի համընդհանրացմամբ, Իրաքում ծավալված մարտական գործողություններով, ՆԱՏՕ-ի ու ԵՄ-ի ընդլայնմամբ և ԱՊՀ ու ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում ընթացող ինտեգրմամբ:

2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՑԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄՎՋՐՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի ներկան գեախատելու և ապագան կառուցելու համար անհրաժեշտ է հստակ պատկերացում ունենալ ազգային անվտանգության հետևյալ հիմնադրույթների մասին⁶⁶.

–Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունը Հայաստանի՝ որպես պետության և հայ հասարակության՝ որպես բաղաբացիական հասարակության անվտանգ գոյությունն է.

–Հայաստանի ազգային անվտանգության երաշխիքն է համընդհանուր ժողովրդավարական արժեքների՝ պետության, հասարակության և անհատի (իրենց հիմնարար իրավունքներով և ազատություններով հանդերձ) երաշխավորված պաշտպանության գործուն համակարգը.

–Հայաստանի ազգային անվտանգության ապահովումը պետության գոյության դեմ ուղղված սպառնալիքների գեախատումն է, դրանց կանխումն ու չեզոքացումը, ինչպես նաև նրա կայուն զարգացման երաշխավորումը.

–Հայաստանի ազգային անվտանգության դեմ ուղղված հիմնական սպառնալիքներն են՝ ժողովրդի ֆիզիկական գոյությունը, Հայաստանի տարածքային

ամբողջականությանն ու անկախությանն սպառնացող, ինչպես նաև միջազգային ու տարածաշրջանային մեկուսացման վտանգները:

Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարությունը խարսխվելու է նշված սկզբունքների վրա⁶⁷:

3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՑԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎՆԵՐՆԵՐԸ. ԱԶԳԱՑԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի կայուն զարգացմանը խոչընդոտում են բազմաթիվ մարտահրավերներ և վտանգներ, որոնք իրավունքի գերակայության վրա հիմնված սոցիալական պետության կառուցման ճանապարհին սպառնում են նրա ազգային անվտանգությանը: Դրանք նաև խոչընդոտում են այն համընդհանուր ժողովրդավարական արժեքների պաշտպանությանը, որոնք կարող են ձեռք բերվել կայուն և շարունակական զարգացման միջոցով: Այդ սպառնալիքներն ու վտանգները դրսևորվում են ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին հարաբերություններում: Դրանք առկա են մեր պետության զարգացմանը և ունեն համաչափ կամ անհամաչափ բնույթ⁶⁸:

⁶⁶ Տես «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с советником Министра обороны по политическим вопросам, доктором политологии Г. С. Котанджяном. «Голос Армении», 11 февраля 2003 г.:

⁶⁷ Հեղինակի տեսակետից արդի պայմանների բնորոշ եղբ անհամաչափ սպառնալիքներն այն սպառնալիքներն են, որոնք պետության անվտանգության դեմ ուղղված են ոչ թե մեկ այլ պետության (համաչափ սուբյեկտ), այլ այն սուբյեկտների կողմից, որոնք չունեն պետությանը բնորոշ հատկանիշներ և ունակ են գործելու իշխանությունների դեմ թե՛ երկրի ներսում, թե՛ երկրի սահմաններից դուրս: Անհամաչափ սպառնալիքները հանգեցնում են տեղիային, տարածաշրջանային, արտատարածաշրջանային և միջազգային քաղաքական մակարդակներում հասարակական կազմակերպությունների (Էթնիկական, էթնիկ-կրոնական, ահաբեկչական, ապստամբական և հանցագործ խմբավորումներ, շարժումներ, ցանցային կազմակերպություններ և այլն) և կանոնավոր կառավարական ուժերի (բանակ, անվտանգության հաստատություններ և այլն) միջև հակամարտության:

Մի շարք դեպքերում այս անհամաչափ սպառնալիքների իրական աղբյուրներն են թշնամական պետությունների կառույցները կամ միջկառավարական դաշինքները, որոնք կա՛մ պահանջում ու սնուցում են այդ սպառնալիքների իրացումը, կա՛մ էլ ոչ կառավարական կազմակերպության թողի տակ մասնակցում են դրանց իրականացմանը: Անհամաչափ սպառնալիքների տարբերակիչ հատկանիշն այն է, որ դրանց աղբյուրներն ու իրականացման ուղիները դրսևորվում են ավելի մեծ անորոշությամբ, ինչպես նաև այդ սպառնալիքներն ու դրանց նեոտանքները ի հայտ են գալիս անկանխատեսելիորեն: Կործանարար բնական ու տեխնածին աղետները, որոնք ուղղված են պետության անվտանգության դեմ և ներկայա չեն կառավարության կողմից վերահսկման, նույնպես կարող են դիտվել որպես անհամաչափ սպառնալիքներ:

⁶⁸ Տես «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առնիթեր Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, Հայաստանի Հանրապետության Պաշտպանության նախարար Մերժ Սարգսյանի «Հայաստան. մարտահրավերներ և պատասխաններ» հարցազրույցը» (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>), *հան՝* «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի ելույթը Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական վեճաժողովի նստաշրջանում»: Ստրասբուրգ, 2004 թ. հունիսի 23 (<http://news.president.am/arm/?sub=news&day=23&month=06&year=2004>), «22 ԱԳ նախարար Վարդան Օսկանյանի ելույթը ԵԱՀԿ նախարարների խորհրդի 12-րդ հանդիպմանը»: Սոֆիա, 2004 թ. դեկտեմբերի 7 (http://www.armeniasforeignministry.com/speeches/041206_vo_osce.html):

Արտաքին համաչափ սպառնալիքներն են՝ ժողովրդի ֆիզիկական գոյության, պետության անկախության և տարածքային ամբողջականության նկատմամբ հնարավոր ոտնձգությունները, Լեռնային Ղարաբաղի ռազմակազման նպատակով Ադրբեջանի կողմից ռազմական գործողությունների վերականգնման ծրագիրը, Հայաստանի շրջափակումը, թշնամական պետությունների կողմից իրականացվելիք քաղաքական, տնտեսական ու հաղորդակցական մեկուսացումը և դրա հետևանքով Հայաստանի միջազգային դերի նվազումը, բարեկազմական դաշինքների թուլացումը կամ քայքայումը, թշնամական ռազմաքաղաքական դաշինքների ստեղծումն ու ամրապնդումը: Սպառնալիք կարող են լինել Հայաստանի՝ կենսական ու ռազմավարական նշանակություն ունեցող շահերին վնասելու նպատակով թշնամական պետությունների կողմից նրա վերաբերյալ սպաստեղնկոյթի տարածման փորձը և միջազգային հանրության բացասական կարծիքի ձևավորումը:

Արտաքին անհամաչափ սպառնալիքներն են՝ Հայաստանի դեմ ոչ կանոնավոր ռազմական ուժի կիրառումը, Հայոց սփյուռքի դերի անկումը նրա ուժացման ու ինքնության կորստի պատճառով և համաշխարհային, այդ թվում՝ կիրեո- և տեղեկուբային, անարեկտությունը:

Ներքին համաչափ սպառնալիքներն են՝ իրավական սոցիալական պետության և քաղաքացիական հասարակության կայացման համար անհրաժեշտ օրենսդրական ու վարչահաստատութենական հատկանիշների ձևավորման ոչ բավարար որակն ու տեմպերը: Այս սպառնալիքների շարքում են նաև պետական համակարգի անկատարությունն ու ոչ լիարժեքությունը, արդարադատության և ներքին անվտանգության կառույցների գործունեության անբավարար մակարդակը, ներքին հաղորդակցությունների խաթարումը և պետական տեղեկատվական հնարավորությունների անբավարարությունը:

Այսպիսով՝ սպառնալիքների անհամաչափությունը բնորոշվում է այն փաստով, որ պետության, կառավարական հաստատությունների կամ տվյալ ազգի քաղաքացիական հասարակության դեմ ուղղված սպառնալիքների աղբյուրները, ինչպես նաև դրանց իրագործման մեխանիզմներն ու ճանապարհները բնույթով ոչ կառավարական են: Անհամաչափ սպառնալիքների աղբյուրները և իրականացման մեխանիզմները կարող են ունենալ կա՛մ ներքին, կա՛մ արտաքին ծագում (տես «Հայաստան. մարտահրավերներ և պատասխաններ», հարցազրույց ՀՀ Նախագահին առընթեր Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի հետ»: «Երկիր» (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>), *Isis*՝ Colin S. Gray. Thinking Asymmetrically in Times of Terror. «Parameters», 2002, Spring, PP. 5-14 (<http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/02spring/gray.htm>); *Vice Admiral Thomas R. Wilson*, Director, Defense Intelligence Agency. Global Threats and Challenges Through 2015. «Statement for the Record», Senate Armed Services Committee, 2000 (http://russia.shaps.hawaii.edu/security/us/wilson_2000.html):

Ներքին անհամաչափ սպառնալիքներն են՝ սոցիալական շերտավորման խորացումն ու աղքատությունը, կոռուպցիան, հասարակական հարաբերությունների հնարավոր քրեականացումը, պետական համակարգի նկատմամբ ժողովրդավարական վերահսկողության գործում հասարակական կազմակերպությունների դերի նվազումը, իշխանությունների հակդեպ հանրության անվտանգությունը, հասարակության ազդեցիկ խմբերի միջև անհանդուրժողության մթնոլորտի ձևավորումը և իշխանություններին անհնազանդության հնարավոր դրսևորումները, ժողովրդագրական բացասական միտումները և արտագաղթը, խոսքի ազատության պակասը, զանգվածային լրատվության միջոցների հնարավորությունների սահմանափակությունը, գիտական ու մշակութային ներուժի արտահոսքը, հոգևոր ու բարոյական արժեքներին հասցվող վնասը, բնական աղետները կամ միջավայրի վատթարացումը, ինչպես նաև մահաբեր համաճարակները:

3.1. Հայաստանի ներքին անվտանգության ռազմավարությունը

Հայաստանի ներքին անվտանգության ապահովումը պայմանավորված է առաջին հերթին ժողովրդավարական արժեքների արմատավորմամբ, պետության և հասարակության գոյության ու կենսագործունեության բոլոր բնագավառներում թափանցիկության ապահովմամբ: Գիտակցելով դրա անհրաժեշտությունը և երկրի համար անվտանգ ապագա կերտելու կարևորությունը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը որդեգրել է բարեփոխումների ռազմավարություն: Դրանք իրականացնելիս Հայաստանի Հանրապետությունն առաջնորդվում է իր ազգային-պետական շահերով: Այդ շահերը կապատեն միջազգային հանրության աջակցությամբ պետության և հասարակության ամրապնդմանն ու միջազգային ինտեգրմանը՝ ազգային ինքնության պահպանման պայմանով:

Ժողովրդավարական բարեփոխումների ռազմավարության նպատակը ներքին սպառնալիքների կանխումն է: Այն նախատեսում է ժողովրդավարական արժեքների արմատավորում պետության և հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում, ներառյալ նաև անվտանգության ոլորտը: Միևնույն ժամանակ ժողովրդավարական բարեփոխումները Հայաստանի ներքին ու արտաքին անվտանգության երաշխիքն են:

ա) Միջազգային ինտեգրում ժողովրդավարացման միջոցով

Հայաստանի ազգային-պետական կառուցման գերնպատակը ժողովրդավարացման միջոցով միջազգային ինտեգրումն է⁷¹: Դա է կայուն առաջընթացի,

⁷¹ Տես «Եվրախորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Բեքերտ Քոչարյանի ելույթը»: Ստրասբուրգ, 2004 թ. Առևիսի 23

անվտանգ ապագայի կերտման բանալին և ազգային անվտանգության համար սպանելիքների չեզոքացման արդյունավետ ճանապարհը:

Ժողովրդավարական բարեփոխումների ռազմավարությունը պահանջում է պետական գերատեսչությունների, բոլոր մակարդակների կառավարման մարմինների և հասարակության միասնական ու կառուցողական աշխատանք: Բարեփոխումների ձախողումը կդառնա անմիջական և համընդգրկուն սպանելիք՝ ուղղված ազգային անվտանգության դեմ, քանի որ կարող է խոչընդոտել երկրի կայուն զարգացմանը: Եվ վերջապես, Հայաստանին կարող է սպանել աչպսե կոչված «չկայացած պետություն» դառնալու վտանգը⁷²:

Այսպիսով՝ ժողովրդավարական բարեփոխումների միջոցով Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացման քաղաքականությունը համարվում է պետության այն ռազմավարությունը, որն ապահովում է ազգային անվտանգությունն ու կայուն զարգացումը, ըստ առաջնահերթությունների լուծում է պետության հիմնախնդիրները, այդ նպատակին հասնելու համար մշակում է իրականացնում է միասնական ծրագրեր:

բ) Օրենսդրական բարեփոխումներ

Անցումային շրջանում գտնվող այնպիսի երկրում, ինչպիսին Հայաստանն է, օրենսդրական բարեփոխումները առողջ և կայուն քաղաքացիական հասարակության կայացման նախապայման են, քանի որ դրանք կոչված են իրավունքի գերակայության ամրապնդմանը և օրենսդրորեն կարգավորելու են պետության, հասարակության ու անհատի կենսագործունեության բոլոր բնագավառները: Օրենսդրական բարեփոխումները նպաստում են ազգային ինքնության պահպանմանը և միջազգային ինտեգրման միջոցով երկրի կայուն ու շարունակական զարգացմանը⁷³:

(http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html), նաև՝ «Արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանի «Քաղաքական մարտահրավերներ և զարգացման հեռանկարներ» ելույթը Հարավային Կովկասի հարցերով համաժողովում: Բեռլին, 2003 թ. նոյեմբերի 12 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031112vo_berlin.html):

⁷² Stu «Failed and Collapsed States in the International System». The African Studies Centre, Leiden; The Transnational Institute, Amsterdam; The Center of Social Studies, Coimbra University; and The Peace Research Center-CIP-FUHEM, Madrid, 2003, December (<http://www.globalpolicy.org/nations/sovereign/failed/2003/12failedcollapsedstates.pdf>); Daniel Thürer. The «Failed States» and International Law. «International Review of the Red Cross», 1999, 31 December, № 836, PP. 731–761:

⁷³ «Հայաստանում կոռուպցիան արմատախիլ անելուն ուղղված անհետաձգելի միջոցառումների շարքին առաջին հերթին կղանքի դատախազական համակարգի բարեփոխումների խորացման անհրաժեշտությունը, հարկային և մարսային մարմիններում վարչաբարության կատարելագործումը, պետական ծառայության արդյունավետ համակարգի

Հայաստանում ժողովրդավարական արժեքները դեռ նոր են արմատավորվում, և ազգային պետությունը չի կարող միայնակ իրականացնել բոլոր բարեփոխումները: Կայացած ժողովրդավարական պետությունները (ԱՄՆ, Եվրամիության երկրներ) տասնամյակներ շարունակ տրեքսան աշխատել և, ատանդորդելով «փորձի ու սխալի» մեթոդով, զարգացրել են իրենց ժողովրդավարությունը: Հայաստանը որդեգրել է այդ երկրների հետ սերտ համագործակցության քաղաքականություն: Հայաստանն իր օրենսդրական համակարգը այսօր ձևավորում է եվրոպական կառույցների (Եվրամիություն, Եվրախորհուրդ, ԵԱՀԿ) և առաջատար եվրոպական հաստատությունների, հատկապես՝ օրենքի միջոցով ժողովրդավարության եվրոպական հանձնաժողովի (Կենտրոնական կոմիտե)՝⁷⁴ օջակցությամբ: Հայաստանը խորհրդարանական անգնահատելի օժանդակություն է ստացել ԱՄՆ-ից և Ֆրանսիայից:

Հայաստանը հաստատական է օրենսդրական բարեփոխումների շարունակական առաջմղման գործում՝ համագործակցելով իր միջազգային գործընկերների հետ⁷⁵:

գ) Հաստատությունական բարեփոխումներ

Հաստատությունական բարեփոխումները միտված են կառավարման հաստատությունների շինարարության համակարգմանը, դրանց թափանցիկ գործունեության ապահովմանը, կոռուպցիայի հաղթահարմանը, արդյունավետ հասարակական ժողովրդավարական վերահսկողության մեխանիզմների ստեղծմանը: Այդ նպատակով Հայաստանը միջազգային հանրության օջակ-

Անվտանգության հարցերի հակակոռուպցիոն քաղաքականության իրականացման գործունեության իմաստների ստեղծումը:

Ոլիգաներ կոռուպցիոն ռիսկերի կրճատման տեսանկյունից հատկապես կնշելի մրցակցային միջավայրի հաստատման կարևորությունը, կառավարության գործողությունների ինստիտուցիոնալությունը, ընթացակարգերի պարզեցումը, դրանց թափանցիկությունն ու հասարակական վերահսկողությունը: Այսպիսին են այսօրվա մեր առաջնահերթություններն ու դրանք նպատակն է ապահովել Հայաստանում տնտեսական բարեփոխումների և ժողովրդավարացման գործընթացի անշրջելիությունը» (տես «Եվրախորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Ռոբերտ Բաղդասարյանի կույրք»: Ստրասբուրգ, 2004 թ. հունիսի 23 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html):

⁷⁴ Stu «Opinion no. 212/2002, European Commission For Democracy Through Law» (Venice Commission). «Conclusions of the Meeting of the Working Group on Legislative Reforms to be Carried Out in the Republic of Armenia before the Entry into Force of the Revised Constitution». Strasbourg, 2002, 11–12 July ([http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)109-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)109-e.pdf)):

⁷⁵ Stu *Mkrtchyan (Sos) Gimishyan*. Political and Constitutional Reform in Armenia (Reforms Process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined). IDEA, 2005, 30 March (http://www.idea.int/europe_cis/reform_05.cfm):

ցությանը պետք է իրականացնի բազմաթիվ երկարաժամկետ ծրագրեր⁷⁶: Դրանք ներառում են «Արդատության հաղթահարման ռազմավարական» ծրագիրը, «Հակակոռուպցիոն ռազմավարության և դրա իրականացման միջոցառումների» ծրագիրը և այլն:

Հայաստանի համար առաջնահերթություններից պետք է լինեն հասարակական կազմակերպությունների միջոցով քաղաքացիական հասարակության զարգացման և հասարակության միավորումը տնտեսական, քաղաքական ու սոցիալական առաջընթացը խթանող ազգային ծրագրերի շտաբը: Այս նպատակով Հայաստանը համագործակցում է տարբեր եվրոպական հասարակական կազմակերպությունների հետ և իրականացնում է մի շարք հասարակական կրթական-ուսուցողական ծրագրեր:

դ) Տնտեսական բարեփոխումներ

Հայաստանում տնտեսական բարեփոխումները նպատակաուղղված են շուկայական տնտեսության կառուցմանը, ազատ շուկայական հարաբերությունների հաստատմանը, փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացմանը, գործարարության ոլորտում ազատ ու արդար մրցակցության ապահովմանը, բարձր տեխնոլոգիաների և տնտեսության գիտատար ճյուղերի զարգացմանը, էներգիայի այլընտրանքային աղբյուրների ստեղծմանը և հաղորդակցության ուղիների հնարավորությունների ընդլայնմանը: Սակայն դրանք այսօրևնով չեն սահմանափակվում⁷⁷: Տնտեսական բարեփոխումներ իրականացնելիս Հայաստանը պետք է կարևորի ներդրումների համար բարենպաստ միջավայրի ստեղծումը, խրախուսի կապիտալի ներհոսքը, մեծացնի արտահանման ծավալները, ինչպես նաև մշակի թափանցիկ մարսային ու հարկային օրենսդրությունը՝ Եվրոպայի տնտեսությանը Հայաստանի տնտեսության ինտեգրումն ապահովելու համար: Այդ քաղաքականության կարևոր բաղադրիչը տնտեսության մենաշնորհային-օլիգարխիական վերահսկման հաղթանակումն է:

⁷⁶ Տես «World Bank Supports Implementation of Poverty Reduction Strategy in Armenia». Washington, 2004, 18 November (http://www.worldbank.org/WSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0_contentMDK:20284788-menuPK:301584-pagePK:141137-piPK:141127-theSitePK:301579,00.html): «Lessons from Armenia's Institutional and Governance Review: Armenia's experience with a new World Bank tool offers valuable guidance for similar efforts elsewhere». The World Bank, «Prem Notes», 2002, December (<http://www1.worldbank.org/prem/PREMNotes/premnote76.pdf>):

⁷⁷ Տես «European Economic Chamber to Contribute to Economic Reforms in Armenia». «Armenian News Network», «Groong», 2005, 22 May (<http://www.network54.com/Forum/149359/thread/1116860670/1116860670/ArCNews+NewsLetter>): *hulu*՝ «New Armenian Economic Plan Targets Poverty». Eurasianet Organization, 2004, 29 June (http://www.aiprg.net/en/content/65/#new_armenian), «Հայերի դիրք միջազգային հանրության մեջ: Լուս Անգլիանի Համաշխարհային հարաբերությունների խորհրդում 22 Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի ելույթը», 1998 թ. սեպտեմբերի 28 (<http://www.lawac.org/speech/pre%20sept%2004%20speeches/kocharian.html>):

ե) Սոցիալական բարեփոխումներ

Սոցիալական բարեփոխումները հիմնականում նպատակաուղղված են սոցիալական անվտանգության մեխանիզմների մշակմանը: Դրանք ներառում են սոցիալական և ապահովագրական ֆոնդերի ստեղծում, բնակչության սոցիալական վիճակի բարելավում, նոր աշխատատեղերի ստեղծում, սոցիալական արդարության հաստատում: Հայաստանի բնակչության բարգավաճմանը միտված ռազմավարական բարեփոխումների անհրաժեշտությունը հիմնվում է այն հանգամանքի վրա, որ պետության անվտանգությանը քաղաքացու նվիրվածությունն զգալիորեն կախված է նրա անձնական սոցիալական անվտանգության աստիճանից և կոռուպցիայի դեմ իշխանությունների պայքարի արդյունավետության նկատմամբ նրա ունեցած վստահությունից:

3.2. Հայաստանի արտաքին անվտանգության ռազմավարությունը

Միջազգային ինտեգրումն ու փոխլրացման սկզբունքով միջազգային հարաբերությունների զարգացումը Հայաստանի արտաքին անվտանգության ապահովման ռազմավարությունն է: Ներկայումս աշխարհում տեղի են ունենում ինտեգրման ինտենսիվ գործընթացներ, և առանձին պետություններ չեն կարող ապահովել իրենց ազգային անվտանգությունը՝ առաջնորդվելով միայն իրենց ներքին շահերով: Հայաստանի արտաքին անվտանգությունը կապված է այնպիսի միջազգային ռազմաքաղաքական և աշխարհաքաղաքական զարգացումների հետ, որոնք անմիջականորեն ազդում են Հայաստանի միջազգային ու տարածաշրջանային անվտանգության միջավայրի ձևավորման վրա: Հետևաբար, արտաքին անվտանգության դեմ ուղղված համաչափ և անհամաչափ սպառնալիքների չեզոքացումը հնարավոր է միջազգային ինտեգրման միջոցով⁷⁸: Հայաստանն այդ քաղաքականությունը որդեգրել է տարածաշրջանային և միջազգային մակարդակներում:

⁷⁸ Տես «Եվրասիայի Ռոբերտ Քոչարյանի ելույթը: Ստրասբուրգ, 2004 թ. հունիսի 23 (http://www.armenianforeignministry.com/speeches/040623_president.html), *hulu*՝ Հայաստանում ԱՄՆ-ի դեսպան Ջոն Էվանս ԱՄՆ-ի համագործակցությունը Հայաստանի հետ: «Երկիր», 2005 թ. մայիսի 9 (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=31>), *hulu*՝ Հայաստանը կարևոր քայլեր է ձեռնարկում միջազգային անարևելյան դեմ պայքարում: 22 Ազգային ժողով, 2005 թ. մայիսի 13 (http://www.parliament.am/news.php?do=view&ID=1181&cat_id=2&day=13&month=05&year=2005&lang=eng), «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с Г. С. Котанджяном: The National Security Strategy of the United States of America», 2002, 17 September (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nssa.html>): «Концепция Национальной Безопасности Российской Федерации» (утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 (<http://www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.html>)):

Ինտեգրման միջոցով արտաքին անվտանգության ապահովման ռազմավարությունը նպատակաուղղված է տարբեր խնդիրների լուծմանը, տարածաշրջանային ու միջազգային համաչափ և անհամաչափ սպառնալիքների նախանկախմանն ու չեզոքացմանը: Տարբեր ոլորտներում Հայաստանի արտաքին անվտանգության ռազմավարության հիմնական առաջնահերթություններն են.

– *պաշտպանական ոլորտ*՝ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ, արդար ու ժողովրդավարական լուծում,

– *տնտեսական ոլորտ*՝ Հայաստանի տնտեսական մեկուսացման փորձերի չեզոքացում,

– *քաղաքական ոլորտ*՝ Հայաստանի և Հայոց սփյուռքի միջազգային դերի ու քաղաքական ազդեցության նվազեցման սպառնալիքների նախանկախում և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային հեղինակության բարձրացում,

– *տեղեկատվական ոլորտ*՝ միջազգային հանրության ապահովում Հայաստանի մասին ճշմարիտ տեղեկությունով, ապատեղեկույթի տարածման փորձերի կանխում և հաղթահարում:

Արդյունավետ ինտեգրման ռազմավարություն իրականացնելու համար Հայաստանն իր արտաքին քաղաքականության մեջ որդեգրել է փոխլրացման սկզբունքը⁷⁹: Այդ քաղաքականության էությունը հարևան երկրների և ուժի տարբեր համաշխարհային կենտրոնների հետ հավասարակշռված ու բազմակողմանի հարաբերություններ ունենալն է: Փոխլրացման սկզբունքը չի նշանակում հավասարակշռության պահպանում ամեն գնով: Այն միտված է միջազգային հարաբերություններով ընձեռող ինտեգրման հնարավորությունների արդյունավետ օգտագործմանը: Լինելով միջազգային հանրության մի մասը՝ Հայաստանը պետք է իր փոխլրացման քաղաքականությունը հիմնի ոչ թե հակասությունների, այլ առավելապես մոտեցումների ընդհանրությունների համադրման վրա:

3.2.1. Տարածաշրջանային մակարդակ

Տարածաշրջանային մակարդակում Հայաստանի ինտեգրման ռազմավարությունը նպատակաուղղված է այնպիսի մեխանիզմների ստեղծմանը, որոնք

⁷⁹ Տես «Նոր արտասահմանից դեպի նոր հարևանություն. Հարավային Կովկասը Եվրոպայի ճանապարհին: Սևծովյան համատեքստի որոշ ենթատեքստ» (Հայաստանի Հանրապետության փոխարտգործնախարար, ԱՄՆ-ում ՀՀ նախկին դեսպան Ռուբեն Շուգարյանի 2004 թ. հոկտեմբերի 22-ին Դետրոյտում կայացած ելույթից (<http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/04shugarian.html>)):

երկրին հնարավորություն տան չեզոքացնելու տարածաշրջանային սպառնալիքները: Հայաստանը պատրաստակամ է ձևավորելու տարածաշրջանային համագործակցության միջավայր, ստեղծելու անվտանգության համակարգ և կառուցողական հարաբերություններ հաստատելու հարևան երկրների հետ: Այսպիսով՝ հնարավոր է օրենքի շրջանակներում լուծել տարածաշրջանային հակամարտությունները, առաջին հերթին Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը, և կանխել պատերազմի վերսկսման վտանգը: Անհրաժեշտ է նաև հաղթահարել Հարավային Կովկասում առկա բաժանարար գծերը և հակազդել այն ռազմաքաղաքական դաշինքներին, որոնք հակառակ են Հայաստանի ազգային շահերին: Հայաստանի ռազմավարությունը պետք է նաև չեզոքացնի Հայաստանի դեմ ուղղված սպառնալիքները՝ դիմակայելով միջազգային անվտանգության որոշ համակարգերի և առանձին պետությունների այնպիսի քաղաքականություններին, որոնք կարող են Հայաստանը դուրս թողնել տարածաշրջանային ծրագրերից և տնտեսապես ու քաղաքականապես մեկուսացնել: Միայն տարածաշրջանային համագործակցության միջոցով է հնարավոր դիմակայել միջազգային ու տարածաշրջանային անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքներին, հասնել տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային զգալի առաջընթացի և ապահովել կայուն զարգացում⁸⁰:

Հակասական և անկայուն տարածաշրջանային միջավայրում Հայաստանի համար սպառնալիքները բազմազան են: Դրանց դիմակայելու համար պահանջվում են հատուկ միջոցներ: Հետևաբար, առանձին երկրների հետ հարաբերություններ կառուցելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել դրանք:

ա) Հարաբերություններ Վրաստանի հետ

Հայ-վրացական հարաբերությունները Հայաստանի համար ունեն ռազմավարական կարևորություն, քանի որ դրանք առնչվում են անվտանգության մի շարք առաջնահերթ հիմնախնդիրների⁸¹:

Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից իրականացվող շրջափակման պայմաններում Վրաստանը այն հիմնական երկիրն է, որի միջոցով տրանսպորտային կապ է ապահովվում Ռուսաստանի և Եվրոպայի հետ: Բացի այդ, իր աշխար-

⁸⁰ Տես «Armenia's Foreign Relations in 2003», «A Summary», 2004, 14 January (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html); *Isak*՝ «Statement by Vartan Oskanian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at Chatham House», London, 2004, 16 April (http://www.armeniaforeignministry.com/html/speeches/040416_vo_uk.html):

⁸¹ Տես «Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի պաշտոնական այցը Վրաստան», 2004 թ. հոկտեմբերի 22–24 (<http://news.president.am/eng/?sub=official&id=124&from=0&year=2004>), *Isak*՝ «Saakashvili Comments on the Armenian President's Visit» (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?t=22181>); «National Security Concept Finalized, Civil Georgia», UNA, «Georgia Online Magazine», 2005, 15 May (<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=9887>):

հագրական դիրքի շնորհիվ՝ Վրաստանը հանդես է գալիս որպես Հայաստանի, Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև տնտեսական ու առևտրային միջնորդ: Երկու երկրների միջև հարաբերություններին ռազմավարական բնույթ է հաղորդում նաև այն հանգամանքը, որ Վրաստանի մարզերում կա հայազգի բնակչություն, հատկապես՝ հայաբնակ Ջավախք (Մամքիև-Ջավախեթին):

Այս առումով Հայաստանի համար մտահոգության առիթ է Վրաստանում ներքաղաքական իրավիճակի ցանկացած ապակայունացում, որը կապված է էթնիկական անհանդուրժողության, Աբխազիայում և Հարավային Օսեթիայում հակամարտությունների, Ռուսաստանի և Վրաստանի միջև հարաբերությունների լարվածության հետ: Վրաստանի հայկական համայնքների դերի նվազումը, որը նրանց մասնագիտական ու սոցիալ-տնտեսական կառուցվածքի հետզարգացման հետևանք է, սպառնում է երկկողմ կապերի կայունությանը, քանի որ կարող է խարխլել այն միջէթնիկական միջավայրը, որը մի ժամանակ համախմբում էր այս երկու բարիդրացիական ժողովուրդներին:

Վրաստանի ներքաղաքական իրավիճակի ապակայունացումն սպառնում է արտաքին աշխարհի հետ Հայաստանի տնտեսական ու տրանսպորտային կապերին, իսկ էթնիկական անհանդուրժողությունը կարող է հարուցել հակահայկական տրամադրություններ, որոնք կկտրվեն Ջավախքի հայերի արտագաղթը: ՈՒՍտի Հայաստանը մեծապես շահագրգռված է Վրաստանի կայունության, հաստատուն և անվտանգ զարգացման մեջ: Մրանք են այն սկզբունքները, որոնցով առաջնորդվում է Հայաստանը՝ Վրաստանի հետ ունեցած հարաբերություններում: Հայաստանն աջակցում է Վրաստանին՝ Ջավախքում սոցիալ-տնտեսական ծրագրերի իրականացման գործում:

Վրաց-թուրքական և վրաց-ադրբեջանական համատեղ տնտեսական, տրանսպորտային ու ռազմական ծրագրերը միտված են տարածաշրջանում հավասարակշռության խախտմանն ու Հայաստանի մեկուսացմանը: Այս առումով սպառնալից է Կարս-Ախալքալաք երկաթգծի կառուցման նախագիծը⁸²: Դրա նպատակը հարավկովկասյան պետություններին Ռուսաստանի և Եվրոպայի հետ կապող ուղի բացելն է՝ Թուրքիայի, Վրաստանի և Ադրբեջանի միջև երկաթգծի կառուցմամբ, ընդսմին՝ առանց Հայաստանի մասնակցության: Ռազմավարական տեսանկյունից այդ նախագծի իրականացումը նպատակաուղղված է գոյություն ունեցող, բայց Թուրքիայի կողմից արգելափակված Գյումրի-Կարս երկաթգծի դերի նվազեցմանը:

⁸² *Stu Artyom Yerkanyan*. The new «Project of the Century» against Armenia: it is decided to create a consortium for implementing the construction works of Kars-Akhalkalaki railway. «PanARMENIAN Network» analytical department, 2005, 6 April (<http://www.panarmenian.net/details/eng?id=513&date=2005-04-06>):

Հայաստանի տրանսպորտային մեկուսացման ուղղությամբ Թուրքիայի և Ադրբեջանի նախաձեռնած այս ծրագրերը միաժամանակ նաև արտաջլում են Վրաստանի ազգային անվտանգության շահերը: ՈՒՍտի Հայաստանը փորձում է հավասարակշռել դրանք՝ Վրաստանին առաջարկելով վերագործարկել Մոխիում-Թբիլիսի երկաթգծը, որը ռազմավարական նշանակություն ունի Հայաստանի համար: Իր տնտեսական-տրանսպորտային մեկուսացման սպառնալիքը չեզոքացնելու նպատակով Հայաստանը զուգահեռաբար փորձում է նաև բանակցություններ վարել Կարս-Գյումրի-Թբիլիսի երկաթգծի բացման շուրջ: Այս ծրագիրը տարածաշրջանային շրջափակումից դուրս գալու իրատեսական ուղիներից մեկն է, և Հայաստանը կշարունակի ջանքեր գործադրել այն իրականացնելու ուղղությամբ:

Հայ-վրացական հարաբերությունները նաև կարևոր են փոխադարձ շահերի տեսանկյունից, քանի որ երկու երկրների աշխարհագրական դիրքը հնարավորություն է տալիս առևտրատրանսպորտային համագործակցության միջոցով Հայաստանին կապ հաստատելու Ռուսաստանի ու Եվրոպայի հետ, և՛ Վրաստանին՝ Իրանի ու Միջին Արևելքի հետ: Բացի այդ, և՛ Հայաստանը, և՛ Վրաստանը, էլ ենթվում ազգային ու տարածաշրջանային անվտանգության շահերից, տարածաշրջանային հակամարտությունների խաղաղ լուծման կողմնակից են: Երկու երկրներն էլ ընտրել են եվրոպական ինտեգրման միջոցով զարգացման ճանապարհը, նույնիսկ եթե այդ նպատակին հասնելու ուղիները տարբեր լինեն:

Երկու երկրների միջև ռազմական համագործակցություն գործնականում գրեթե չկա, թեև երկու պետությունն էլ նշում են, որ հայ-վրացական ռազմական համագործակցությունը ռազմավարական տեսանկյունից նույնպես փոխշահավետ է: Հայաստանը քայլեր է ձեռնարկում այդ կապերն ավելի ակտիվացնելու ուղղությամբ: Հայաստանի Նախագահի՝ 2004 թ. Վրաստան կատարած այցի վերջում պաշտոնապես հայտարարվեց, որ ռազմադիվանագիտական հարաբերությունների ընդլայնման նպատակով սկզբունքորեն ձեռք է բերվել համաձայնություն երկու երկրներում ռազմական կցորդի գրասենյակ բացելու վերաբերյալ*:

Հայ-վրացական հարաբերությունները կարևոր են ոչ միայն երկու երկրների համար, այլև հարավկովկասյան տարածաշրջանում անվտանգության արդյունավետ ճարտարապետության տեսանկյունից: Այդ հարաբերությունները կա-

* Այս որոշումը Նախագահ Մ. Սահակաշվիլու կողմից իրապարակվեց Նախագահ Բոչայրյանի Թբիլիսի կատարած այցի վերջում՝ 2004 թ. հոկտեմբերի 24-ի մամուլ ասուլիսի ժամանակ:

բող են լինել Հարավային Կովկասում կայունության պահպանման կարևոր գործոն:

բ) Հարաբերություններ Իրանի հետ

Հայաստանի հարաբերությունները Իրանի հետ⁸³ կարևորվում են այն հանգամանքով, որ երկուսն էլ ցանկանում են տարածաշրջանում պահպանել ռազմաքաղաքական հավասարակշռություն ու կայունություն: Լինելով տնտեսական, ռազմական ու մշակութային մեծ ներուժ ունեցող և անկախ արտաքին քաղաքականություն վարող երկիր՝ Իրանը կարևոր դեր է խաղում տարածաշրջանում ռազմաքաղաքական իրադրության ձևավորման գործում և Թուրքիայի հետ մրցակցում է և՛ տնտեսական, և՛ քաղաքական ոլորտներում: Իրանի արտաքին քաղաքականության հայեցակարգում Թուրքիան, որը ՆԱՏՕ-ի անդամ է և Իսրայելի ու ԱՄՆ-ի դաշնակից, Իրանի ազգային անվտանգության համար սպառնալիք է ներկայացնում: Թուրք-իրանական մրցակցությունը հանդես է գալիս որպես տարածաշրջանային հավասարակշռության ապահովման գործոններից մեկը, և այս առումով հայ-իրանական համագործակցությունը միտված է թուրք-ադրբեջանական դաշինքի հակահայկական քաղաքականության չեզոքացմանը:

Իրանի հետ Հայաստանի հարաբերությունները հիմնականում կրում են տնտեսական և մշակութային բնույթ: Տնտեսական հարաբերությունների մեջ զգալի առաջընթաց է տեղի ունեցել հատկապես էներգետիկայի ոլորտում: Մշակվել է այժմ իրագործվում են մի շարք տնտեսական ու էներգետիկական ծրագրեր, որոնց շնորհիվ կստեղծվի էներգիայի այլընտրանքային ռեսուրս՝ Հայաստանի էներգետիկ անվտանգությունն ապահովելու նպատակով:

Հայաստանի կողմից Իրանը կարևորվում է որպես մի երկիր, որն ապահովում է ռազմավարական ելք դեպի Ասիա և Կենտրոնական Արևելք: Մա հատկապես կարևոր է տնտեսական և տրանսպորտային շրջափակման պայմաններում Հայաստանի մեկուսացումը չեզոքացնելու առումով: Իրանը նաև այլընտրանքային կապ է ապահովում Ռուսաստանի հետ: Բացի այդ, Իրանը Ղարաբաղյան հակամարտության գոտուն հարևան երկիր է, որը հակամարտության լուծման գործում որդեգրել է հավասարակշռված քաղաքականություն:

Իրանի վրա ազդելու Ադրբեջանի փորձերը սպառնալիք են Հայաստանի համար: Հատկապես, որ Իրանը, լինելով իսլամական երկիր և ստանձնելով

⁸³ Տես «Հայաստանի Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի և Իրանի Նախագահ Մոհամադ Խաթամիի համատեղ մամուլի ասուլիսը», 2005 թ. մայիսի 25 (<http://news.president.am/eng/?sub=press&id=84&year=2004>), նաև՝ «Azerbaijan's President in Iran». «Eurasia Daily Monitor», 2005, 3 February, Vol. 2, Issue 24 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=407&issue_id=3220&article_id=2369199):

իսլամական ժողովուրդների պաշտպանի դերը, իսլամական աշխարհում ունի զգալի ազդեցություն: Ադրբեջանը շահարկում է այս հանգամանքը՝ Ղարաբաղյան հակամարտությունը ներկայացնելով կրոնական լուսի ներքո, իր ճարտասանությունը համեմելով «մոտ մեկ միլիոն մուսուլման փայտասականների» վերաբերյալ գոեհիկ բանասրկություններով: Բացուն իրանա-ամերիկյան լարված հարաբերություններն օգտագործում է որպես երկու կողմի վրա էլ ճնշում գործադրելու միջոց: Իրանի հետ ռազմավարական բանակցությունների ընթացքում Ադրբեջանն սպառնում է աջակցել ԱՄՆ-ին՝ Իրանի հետ նրա հնարավոր պատերազմի դեպքում, և հակառակը, շրջվելով դեպի Իրան՝ Բացուն շանտաժ է ենթարկում Վաշինգտոնին: Պատերազմի սպառնալիքը կարող է Իրանին ստիպել տեղի տալ Ադրբեջանի ճնշումներին և հրաժարվել իր հավասարակշռված դիրքից: Իսլամական կազմակերպությունները, հատկապես՝ Իսլամական Համաժողովը, որտեղ ընդունվել են հակահայկական որոշումներ, ստեղծել է այդ հավասարակշռությունը խախտելու նախադեպեր:

Հայաստանը փորձում է չեզոքացնել այդ սպառնալիքը՝ հավասարակշռված հարաբերություններ պահպանելով Իրանի հետ: Այդ նպատակով Հայաստանը ԱՄՆ-ի հետ իր համագործակցությունը չի ծառայեցնում ի վնաս Իրանի շահերի: Տվյալ համատեքստում Իրանի հետ քաղաքական և տնտեսական համագործակցությունը Հայաստանի քաղաքականության մի կարևոր մասն է, և այն նույնպես միտված է իսլամական աշխարհում Հայաստանի նկատմամբ բարենաճ վերաբերմունքի ձևավորմանը:

Միևնույն ժամանակ Իրանի հետ տարածաշրջանային անվտանգության հարցերով մշտական խորհրդատվությունները Հայաստանի համար ավելի ընկալելի են դարձնում այդ երկիրը՝ միջազգային, այդ թվում՝ տարածաշրջանային, քաղաքականության ոլորտում Իրանի դիրքորոշումը գնահատելու առումով:

գ) Հարաբերություններ Թուրքիայի հետ

Հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորումը մնում է տարածաշրջանի ամենախրատապ հարցերից մեկը: Այն ոչ միայն ներառում է պարզապես երկու պետությունների միջև հարաբերությունները, այլև անմիջակաևորեն ազդում է տարածաշրջանում կայունության ու անվտանգության ապահովման, ինչպես նաև տարածաշրջանային համագործակցության զարգացման վրա: Այս հանգամանքը կանխորոշում է մի շարք կարևոր գործընթացներ: Հայ-թուրքական հարաբերությունների լարված բնույթն ստեղծում է Հայաստանի ազգային անվտանգության դեմ ուղղված որոշակի սպառնալիքներ՝ խոչընդոտելով երկրի կայուն զարգացմանը:

Հայ-թուրքական հարաբերությունները բնորոշվում են հետևյալ հիմնախնդիրների առկայությամբ, որոնք սպառնալիք են Հայաստանի ազգային անվտանգության համար:

Առաջին. կարևոր խնդիր է Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը⁸⁴: Հայ-թուրքական հարաբերությունները հաճախ համեմատվում են մի այնպիսի մտացածին իրավիճակի հետ, երբ Բարայելին մտահոգում է իր անվտանգությունը՝ կապված այն հանգամանքի հետ, որ իր սահմանակից Գերմանիան հրաժարվում է Ողջակիզման փաստի ճանաչումից: Ավելին, Թուրքիան ձեռնարկում է ցեղասպանության փաստի հերքման նպատակամղված անբարոյական արշավ: Հայաստանի վրա ճնշում գործադրելով՝ նա փորձում է աշխարհի բոլոր հայերին ստիպել դադարեցնել ցեղասպանության ճանաչմանն ուղղված իրենց ջանքերը, քանի որ կարծում է, թե Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը կարող է սպառնալիք լինել իր հեղինակության և տարածքային ամբողջականության համար: Ի լրումն դրա՝ նա այդ հարցի գոյությունն իսկ դիտում է որպես Եվրամիությանը իր ինտեգրման համար հնարավոր խոչընդոտ: Անա թե ինչու է Թուրքիան, նենգափոխելով փաստերը, բուռն գործունեություն ծավալել միջազգային մասշտաբներով Եղեռնի պետական անվանարկմանն ուղղությամբ:

⁸⁴ Տես «Գերազույն ոճիր, գերազույն մարտահրավեր» (Հայոց ցեղասպանության 90-րդ տարեկիցին նվիրված միջազգային համաժողովում 22 արտգործնախարար Վարդան Օսկանյանի եզրափակիչ խոսքը, 2005 թ. ապրիլի 21 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050421_vo_confrence.html)), *Խան*՝ «Վ. Օսկանյանի հայտարարությունը նացիստական համակենտրոնացման ճամբարներից ազատագրման 60-րդ տարեկիցին նվիրված 28-րդ հատուկ հանդիպման ժամանակ»: *Լյու Յոքք*, 2005 թ. հունվարի 24 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html), «Turkey Introduces Sanctions for Mentioning Armenian Genocide». «PanARMENIAN.Net», 2005, 27 May (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=world&id=13511&date=2005-05-27>); «Chirac Appeals Armenians on Turkish EU Bid». «Turkish Weekly», 2005, 26 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=11197>); *Charles Tannock*. Turkey, Armenia, and the burden of memory. «Daily Times», 2005, 20 May (http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-5-2005_pg3_4); «Turkish PM: We'll Retaliate against States that Recognize «Genocide»». «TNA Parliament Bureau», Ankara, «Turkish Weekly», 2005, 19 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=10553>); «Peace plans with Armenia put on ice, for now». «Turkish Daily News», 2005, 18 May (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?newsid=13509>); «Kocharian brings up «genocide» again». Ankara, «Turkish Daily News», 2005, 17 May (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?newsid=13409>); «Kocharian Showed Yerevan's True Intentions». Latest wire from «AFP BY SEMIH IDIZ», «MILLIYET», «Turkish Digest», 2005, 17 May (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_05_01_archive.html); *Գայանե Դանիելյան*, Թուրք գիտականն օգտվում է հայկական արխիվներից օստանյան պատմության մեջ հետազոտություններ կատարելու համար, 2005 թ. մայիսի 11 (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/2A616C16-7E2B-433C-A49B-2BD5C1D83278.asp>), *Suleyman Kurt, Huseyin Akkas*. Ankara Moderate to Erdogan-Kocharian Meeting. 2005, June (<http://www.todayzaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=19223>); «Switzerland to Arrest Turkish Prof. for Armenian Allegations». «Journal of Turkish Weekly», 2005, 3 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=9415>);

Բացի այդ, վերջին ժամանակներս Հայոց սպիտոքը որոշակի հաջողությունների է հասել. մի շարք պետություններ են ճանաչել են Հայոց ցեղասպանության փաստը: Հայաստանը Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը դիտում է պատմական արդարության վերականգնման, Թուրքիայի կողմից իր անցյալի նորոլի արժեքավորման համատեքստում, որպեսզի բացառվի հայ ժողովրդի հանդեպ ցեղասպանության կրկնության վտանգը: Հայաստանը գիտակցում է, որ ցեղասպանության ճանաչումը մի դժվարին գործընթաց է, որն անմիջականորեն կապված է Թուրքիայում ժողովրդավարական արժեքների հաստատման հետ⁸⁵: ՈՒՍտի և Հայաստանը այս հարցի լուծումը տեսնում է Թուրքիայի ելրոպական ինտեգրման համատեքստում, որը նրա ժողովրդավարացման գործոնն է:

Երկրորդ. Թուրքիան ձգտում է ազդեցություն գործելու Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման վրա՝ հօգուտ Ադրբեջանի⁸⁶: Թուրքիան հասկանում է, որ Ղարաբաղյան հիմնախնդրի արդարացի լուծումը Հայաստանի անվտանգության ապահովման անցանկալիություններից մեկն է: Մոդրի լուծումը հօգուտ Ադրբեջանի, ինչը ենթադրում է հայկական քաղաքակրթության վերացում իր ծագման ու զարգացման օջախներից մեկում՝ Լեռնային Ղարաբաղում, կհանգեցնի Հայաստանի միջազգային ու տարածաշրջանային դերի նվազմանը և սպառնալիք կդառնա հայ ժողովրդի հետագա գոյության համար: Այդ նպատակին հասնելու միտումով Թուրքիան լայնամասշտաբ ռազմական օջախություն է ցուցաբերում Ադրբեջանիս՝ փորձելով խախտել Ղարաբաղյան հակամարտության գոտում առկա ռազմական հավասարակշռությունը և ստեղծել ռազմական ճանապարհով հիմնախնդրի «լուծման» հետևանքներ⁸⁷:

Հայ-թուրքական հարաբերությունների լարվածությունը պայմանավորված է նաև այն փաստով, որ Թուրքիան իրականացնում է տարածաշրջանային նշանակություն ունեցող մի շարք տնտեսական ու տրանսպորտային ծրագրեր՝

⁸⁵ Տես «EU Criticizes Turkey for Refusing to Host Conference on Armenian Genocide». Yerevan, «Arminfo», 2005, 27 May (<http://www.arminfo.am/news.htm#3>); *Խան*՝ «Turkish universities postpone Armenian conference under pressure». Detroit, «Free Press», 2005, 25 May (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?id=27880>):

⁸⁶ Տես «Լեռնային Ղարաբաղ. «Սպիտակ թուրք»: Ազգային և միջազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոն»: Ե., 1997 թ. մարտ, *Խան*՝ *Շահեն Ավագյան*, Լեռնային Ղարաբաղ. օրինական մտնցումներ (http://www.armeniaforeignministry.com/fr/nk/legalaspects/legalaspect_full.pdf), «ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանի հայտարարությունը Մարդու իրավունքների ՄԱԿ-ի հանձնաժողովի 61-րդ նստաշրջանում», 2005 թ. մարտի 15 (http://www.armeniaforeignministry.am/speeches/050315_un_vo.html), *Suleyman Kurt*. Armenia Consents to Negotiate Without «Pre-Condition». 2005, 27 April (<http://www.zaman.com/?hl=international&alt=&tr=20050427&hn=18898>):

⁸⁷ Տես «ԼՂ արտգործնախարար Արման Մելիքյանի հարցազրույցը թուրքական «TRT1» հեռուստաընկերությանը»: ԼՂ, 2005 թ. ապրիլի 19 (<http://nkr.am/eng/mid/press/press.htm>):

առանց Հայաստանի մասնակցության: Բարո-Ջեյհան Եավթատարի ու Բարո-Էրզրում գազատարի անցկացումը, Կարս-Ախալքալք երկաթգծի կառուցումը և այլ նախագծեր ծառայում են հենց այդ նպատակին: Այս նախագծերը, իրականացվելով Թուրքիայի աջակցությամբ, նպատակաուղղված են Հայաստանի տնտեսական ու տրանսպորտային մեկուսացմանն ու տարածաշրջանում կրա դերի նվազեցմանը: Այդ քաղաքականությունը նաև խթանում է Հայաստանի նկատմամբ Ադրբեջանի թշնամանքը և դառնում վերջինիս ագրեսիվ ռազմավարության ու ռեանշիզմի քաղաքականության դրոպաուճառներից մեկը⁸⁶:

Այդ սպառնալիքների չեզոքացումը հնարավոր կլինի Հայաստանի նկատմամբ Թուրքիայի ոչ թշնամական վերաբերմունքի ձևավորման միջոցով: Միջազգային հանրությունն այս առումով կարող է եական դեր խաղալ. կարևորվում է հատկապես այնպիսի եվրոպական հաստատությունների միջնորդային դերը, ինչպիսիք են Եվրամիությունը, ՆԱՏՕ-ն, ԵԱՀԿ-ն, Եվրոպայի խորհուրդը, ՀԱՊԿ-ը, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի ու ՌԴ դերը: Հայաստանի արտաքին անվտանգության ռազմավարությունը նպատակաուղղված է այդ գործադրվող ջանքերի ու Թուրքիայի վրա ազդեցությունների է՝ լավելի ակտիվացմանը:

Պատահական չէ, որ Եվրամիությանը Թուրքիայի անդամակցության պայմաններից մեկը բոլոր հարևանների, հատկապես Հայաստանի հետ⁸⁹ հարաբերութ-

յունների կարգավորումն է: Այն փաստը, որ հարավկովկասյան տարածաշրջանն ընդգրկված է «Եվրոպական հարևանություն» ծրագրում, շեշտում է այս պարտադիր ու միաժամանակ բնական պահանջը: Եթե Եվրամիությունը տարածվի մինչև Թուրքիա, ապա վերջինս չի կարող փակ սահման ունենալ Հայաստանի հետ:

Եվրամիությանը Թուրքիայի անդամակցությունը չի հակասում Հայաստանի ազգային անվտանգության շահերին, քանի որ դա այդ երկրին կլորախուսի դառնալու ավելի կանխատեսելի: Եվրամիությանը անդամակցությամբ Թուրքիայում կհաստատվի ազատական ժողովրդավարություն, կփոխվեն նրա առաջնահերթությունները արտաքին քաղաքականության, տնտեսական զարգացման և մարդու իրավունքների ոլորտներում⁹⁰:

Նկատի ունենալով Թուրքիայի և Ադրբեջանի հակահայկական համագործակցությունը՝ Հայաստանը պետք է կատարելագործի միջազգային ասպարեզում իր տեղեկատվական և իրազեկությունն ապահովող գործունեության որակը, մասնավորապես՝ հայ ժողովրդի պատմության ու նույնականության, Հայոց ցեղասպանության և Ղարաբաղյան հիմնախնդրի շուրջ թշնամական քարոզչության և ապատեղեկատվության կանխման կամ դրան հակազդման նպատակով:

դ) Հարաբերություններ Ադրբեջանի հետ

Հայ-ադրբեջանական հարաբերությունները չլինելու պատճառը չլուծված Ղարաբաղյան զինված հակամարտությունն է⁹¹: Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի դեմ Ադրբեջանի վարած քաղաքականությունը՝ Ղարաբաղյան

⁸⁶ Stu David E. Sanger. There's Democracy, and There's an Oil Pipeline. «New York Times», 2005, 29 May (<http://www.nytimes.com/2005/05/29/weekinreview/29sanger.html>):

⁸⁷ Տես «Հասարակական կարծիքի հարցման արդյունքները («Հայ-թուրքական հարաբերություններ. ետր սերունդ, ետր մոտեցումներ» անցկացված Հասարակական երկխոսության և զարգացման կենտրոնի կողմից կազմակերպված Բաց համաժողովից առաջ)»: Ե., 2004 թ. նոյեմբեր (http://www.cpd.am/publications_November.html):

Հասարակական երկխոսության և զարգացման կենտրոնը Երևանում անցկացրեց 100 հոգու հարցում (47 %-ը՝ կանայք, 53 %-ը՝ տղամարդիկ, ինչպես նաև՝ 28 %-ը՝ 16-25 տարեկան, 45 %-ը՝ 26-45 տարեկան, 13 %-ը՝ 45-60 տարեկան և 14 %-ը՝ 60 և ավելի տարեկան անձինք):

1. Միշտ է՝ ն եր վերաբերվում հայ-թուրքական սահմանի բացմանը:

Պրակտիկ 73 %, Բացասական 19 %, Չեզոք 8 %:

2. Կարո՞ղ է արդյոք հասարակական նախաձեռնությունն արդյունավետ լինել այս հարցում:

Այո՛, կարող է՝ 51 %, Այո՛, բայց ոչ այնքան՝ 35 %, Ո՛չ, բացարձակապես չի կարող 14 %:

3. Չե՞ր ատոյա կանխում դուք օգտագործո՞ւմ եք թուրքական ապրանքներ:

Հաճախ՝ 26 %, Երբեմն՝ 58 %, Երբեք՝ 16 %:

4. Կարո՞ղ են արդյոք հայ-թուրքական շփումներն արդյունավետ լինել տարածաշրջանային խեղդիքների լուծման հարցում (օրինակ՝ Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման, տրանսպորտային և այլն):

Իհարկե, կարող են՝ 29 %, Մասամբ՝ 53 %, Ո՛չ, չեն կարող՝ 18 %:

5. Կարո՞ղ է Հայաստանը լուծել իր տնտեսական խնդիրները առանց հարևանների, հատկապես՝ Թուրքիայի հետ կարգավորված հարաբերություններ ունենալու:

Այո՛, բայց դժվարությամբ՝ 57 %, Այո՛, անկասկած կարող է՝ 13 %, Ո՛չ, ոչ սի կերպ չի կարող՝ 30 %:

⁹⁰ Stu V. Oskanian. We see no connection between European Constitution and Turkey's Accession to EU. «PanARMENIAN Network», 2005, 24 May (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13433&date=2005-05-24>): *hulu*՝ «Turkey accession to EU fits Armenia interests» «PanARMENIAN Network», 2005, 19 April (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_04_01_archive.html); *Keith Nuthall*. EU demands legal reform in Turkey. «Lawyer News», 2005, 16 May (<http://www.thelawyer.com/lawyernews.html>):

⁹¹ Տես «ԵՆ» Խորհրդարանական վեճաժողովում Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Ուրեղտ Բոչայրյանի ելույթը: Ստրասբուրգ, 2004 թ. հունիսի 23 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html), *hulu*՝ «Address by Mr. Ilham Aliyev, Head of the Parliamentary Delegation of Azerbaijan to the PACE on item «Europe's Fight Against Economic and Transnational Organized Crime»». Strasbourg, 2001, 23-27 April (http://www.azerbembassy.org.az/eng/statements_1.html), «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահ, խորհրդարան, կառավարություն: ԼՂՀ Ազգային ժողովի ընդունած օրենքների ցանկ՝ ԼՂՀ խորհրդարան» (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>), «ԼՂՀ արագործախարար Արման Մելիքյանի հարցազրույցը ԼՂՀ հանրային հեռուստա- և ռադիոընկերությանը», 2005 թ. մայիսի 22 (<http://www.nkr.am/eng/news/index.htm>):

հակամարտության առումով, ստեղծում է Հայաստանի ազգային անվտանգության դեմ ուղղված տարբեր համաչափ և անհամաչափ սպառնալիքներ:

Ադրբեջանի ռազմատենչ քաղաքականությունը, այն է՝ Հայաստանի նկատմամբ ռազմական գերակշռության ձեռքբերումը⁹² Ղարաբաղյան հակամարտությունը էթնիկական գոտիների միջոցով կարգավորելու անթաքույց նպատակը, անմիջական ռազմական սպառնալիք է և վտանգում է անվտանգության միջավայրի կայունությունը ամբողջ տարածաշրջանում: Բացի այդ, մշտական ռազմական սպառնալիքի արկայությունը խոչընդոտում է Հայաստանում պաշտպանական ոլորտի բարեփոխումների իրականացմանը և հանգեցնում սպառազինությունների մրցավազրի: Ավելին, Բաքուն պետության ղեկավարի գլխավորությամբ շարունակաբար ադրբեջանական ժողովրդի մեջ հայերի նկատմամբ ատելություն է սերմանում: Այդ դիրքորոշումը պատշաճ չէ եվրոպական արժեքների համակարգին իր հավատարմությունը հռչակած

⁹² Տես «U.S. Congress Armenian Caucus Co-chairs Call for U.S. Response to Azerbaijan's Aggression». Washington, DC. «Ամերիկայի հայկական համագումարը շեռնակալություն է հայտնել Կոնգրեսի հայկական հարցերի գծով խմբի համահեղինակներ Կոնգրեսականներ Ջո Լոլենբերգին (Հանրապետական կուսակցություն, Միջիգանի նահանգ) և Ֆրենկ Փալոու-Նի (Ժողովրդավարական կուսակցություն, Կոլ Ջեքսի նահանգ)՝ Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի հասցեին բազմիցս կրկնվող հանդուգ սպառնալիքների նկատմամբ իրենց վճռական դիրքորոշման և պետաքարտույզ ֆոլիի Փառելի աջակցությամբ «լուրջ հարցի» բարձրացման համար: Ուրբաթ օրը Փառելիի ուղղված համատեղ նամակում, որի պատճենները ուղարկվել են ազգային անվտանգության գծով խորհրդակցական ֆորումից Ռայսին և Եվրասիական հակամարտությունների գծով հատուկ համադասող ղեկավար Ստիվեն Մանին, կոնգրեսականներ Լոլենբերգը և Փալոունը հայտնում էին, որ մի ադրբեջանցի պետական պաշտոնյայի վեբլոգը արած՝ Հայաստանի բռնազավթման և «Կովկասից ամբողջ հայ բնակչության հեռացման» կոչին ԱՄՆ-ի արձագանքը լուրջյամ չի կարելի «համարել սուսկ ճարտասանություն»: 2004, 25 August (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?threadid=8658>), *hulu*՝ «Azerbaijan and Democracy. A watermelon revolution?» «The Economist print edition», 2005, 2 June (http://www.economist.com/World/europe/displayStory.cfm?story_id=4034088); *Igor Torbakov*, *Baku seeks to break Karabakh deadlock*. «Eurasia Daily Monitor», 2004, 13 August, Vol. 1, Issue 73 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3048&article_id=2368405):

* Վերջին Ադրբեջանի որոշ շրջաններ երկրի իշխանությունների անմիջական ղեկավարությամբ փորձում են ստեղծել և տարածել «հայերի կողմից ադրբեջանցիների նկատմամբ իրականացված ցեղասպանության» առասպելը՝ որպես հակակշիռ Օսմանյան Թուրքիայում 1915 թ. և Ադրբեջանում 1920-ական թվականներին (Շուշի), 1988 թ. (Մուսալիբի ու Կիրովաբադ) և 1990 թ. (Բաքու) իրականացված և փաստացի ապացուցված հայկական կոտորածների: 1998 թ. անգամ իրապարակվեց Ադրբեջանի Նախագահի «Ադրբեջանցիների ցեղասպանության մասին» հրամանագիրը (<http://www.human.gov.az/?sehife=etraf&id=r&side=MTMMyMjMzMTA4MTMMyNjEIMw==>): Այս առումով Ադրբեջանի իշխանությունները մեծ տեղ են հատկացնում «Թոքայուի իրադարձություններին», որոնց անկողմնակա վերլուծությունը վկայում է, որ դա ոչ թե հայերի կողմից իրականացված դաժանություն էր, այլ Ադրբեջանում իշխանության համար մղվող պայքարի հետևանք:

երկրի համար և վկայում է, որ քաղաքական շահերին հետամուտ Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից այդ սկզբունքների հայտարարումը բողոքարկում է իրական քաղաքական նպատակները և կրում է գուտ դեկլարատիվ բնույթ: ՌԻստի և Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովումը պահանջում է, որ երբ Ջիված ուժերը մշտապես լինեն մարտական բարձր պատրաստականության վիճակում՝ սահմանների անձեռնմխելիությունը պաշտպանելու, ցանկացած ագրեսիայի արժանի հակահարված տալու համար:

ԵԱՀԿ Մինսկի խումբը՝ Ռուսաստանի Դաշնություն, ԱՄՆ⁹³ և Ֆրանսիա, որն ստանձնել է հակամարտող հայկական և ադրբեջանական կողմերի միջև բանակցություններ վարելու առաքելությունը, ստեղծել է հակամարտության լուծման միջոցառական և խորհրդատվական-բանակցային մեխանիզմ: Դրա կազմե արտացոլում է Կովկասում միջազգային շահերի հիմնական վեկտորները, և խմբի անդամ երկրներն էլ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամներ են: ՌԻստի և դժվար է պատկերացնել ավելի պատշաճ միջոցառական ձևաչափ: Հայաստանը հիմնախնդրի լուծումը տեսնում է Մինսկի խմբի շրջանակներում փոխզիջումային և խաղաղ լուծման ճանապարհով՝ հիմնված Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության ֆիզիկական անվտանգության երաշխավորման պահանջի, Լեռնային Ղարաբաղի պետական կառույցների շարունակական զարգացման, ազատական ժողովրդավարության ու շուկայական տնտեսության սկզբունքներով տարածաշրջանի կայուն զարգացման ապահովման պայմանների վրա: Հայաստանի կողմից ընդունելի կլինեն միայն հետևյալ երեք սկզբունքների վրա խարսխվող լուծումները⁹⁴.

–Ադրբեջանին Լեռնային Ղարաբաղի ենթակայության անհնարինություն,

–Լեռնային Ղարաբաղի անկալվային գոյության անհնարինություն, Հայաստանի հետ ցամաքային սահմանի անկայություն, և համաշխարհային առաջադիմական տնտեսական ու քաղաքական գործընթացներում Լեռնային Ղարաբաղի ներգրավվածության միջազգային երաշխավորվածություն,

–պատերազմը չվերակվելու միջազգային հստակ երաշխիքների ապահովում, ևսույնպիսի երաշխիքներ են անհրաժեշտ նաև Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության անվտանգության համար:

⁹³ Տես *General Charles Wald*. USA will increase efforts for settlement of conflict. «Azer Tag», 2005, 2 April (<http://www.demaz.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?m=001&p=0055&n=000809&g>):

⁹⁴ Տես 22 Ազգային ժողովում արտգործնախարար Վարդան Օսկանյանի ելույթը «Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիր: Կարգավորման ուղիները» թեմայով խորհրդարանական լուսնակի ժամանակ, 2005 թ. մարտի 29 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050329_v_ana_nk.html):

Բոլոր հնարավոր փոխդիտումները պետք է կատարվեն այդ երեք սկզբունքներին հաշվառմամբ*:

Հայաստանի անվտանգության համար այլ լուրջ սպառնալիք են Ադրբեջանի կողմից իրականացվող Հայաստանի տնտեսական ու տրանսպորտային շրջափակումը և տարածաշրջանային էներգետիկական ու տնտեսական ծրագրերից իրեն դուրս թողնելու քաղաքականությունը⁶⁵: Այդ քաղաքականությունը նպատակաուղղված է տարածաշրջանային գարգացման բոլոր տակ Հայաստանի տնտեսական մեկուսացմանը և ինտեգրման գործընթացներին դանդաղեցմանը⁶⁶:

Հայաստանը բազմիցս է հայտարարել, որ տարածաշրջանի գարգացման և Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման միակ իրատեսական ուղին է համագործակցություն սկսելը՝ համատեղ տնտեսական ծրագրերի իրականացումը, այդ թվում նաև համագործակցությունը տրանսպորտի բնագավառում: Տնտեսական կապերի աստիճանական վերահաստատումը կարող է հիմք ծառայել երկու հարևան ժողովուրդների միջև փոխվստահության մթնոլորտ ստեղծելու համար, ինչը հակամարտության կարգավորման գլխավոր նախադրյալներից մեկն է⁶⁷:

* Ղարաբաղյան հարցի քաղաքական լուծման ժամանակ այս երեք սկզբունքներին կիրառման առանձնահատկությունները կներկայացնենք ստորև՝ այդ հարցի հնարավոր լուծումներից առջիկող հատվածում:

⁶⁵ ԱՄՆ-ի Կոնգրեսը 1992 թ. արձագանքեց Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակմանը՝ ընդունելով «Ազատության օժանդակման ակտը (գրանցված օրինագիծ (ուղարկված Նախագահին)), մաս 907: Ադրբեջանին տրամադրվող օգնության սահմանափակում»: ԱՄՆ-ի օգնությունը այս կամ ցանկացած այլ Ակտի շրջանակներում (ի տարբերություն այդ Ակտի V բաժնով օգնությունը) չի կարող տրամադրվել Ադրբեջանի կառավարությանը, քանի դեռ Նախագահը չի համոզվել և չի հայտնել Կոնգրեսին, որ Ադրբեջանի կառավարությունը ակնհայտ քայլեր է ձեռնարկում Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակման և ուժի ակտիվ կիրառման մյուս բոլոր ձևերի վերացման ուղղությամբ: Այդ օրենքը դադարեց գործել Նախագահի 2002 թ. հրամանով:

⁶⁶ Տես «US Ambassador Considers Statement of Armenian Prime Minister as Groundless». «Today.Az, Politics», 2005, 28 May (<http://www.today.az/news/politics/19460.html>), նաև՝ Հայաստանի Կաղաքական Անդրանիկ Մարգարյանի Բաքու-Տեղիսի նավթատարի բացումը իսլամում է տարածաշրջանային տնտեսական հավասարակշռությունը: Ե., 2006 թ. մայիսի 25 (<http://www.arka.am/en/archive/n05/n2505/250506.html>): «Russia to Help Build Iranian Railroads». Tehran, «RIA Novosti», 2005, 3 May (<http://en.rian.ru/world/20050503/39789387.html>): «Ceremony on the commissioning of Azerbaijan part of Baku-Tbilisi-Ceyhan main export pipeline named after Heydar Aliyev. Speech of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev». Baku, «Azer Tag», 2005, 26 May (http://www.president.az/articles.php?item_id=20070814165442402&sec_id=15):

⁶⁷ Տես *Thomas de Waal*. Crossing the Line Reflections on the Nagorno Karabakh peace process. «Conciliation Resources». «Practitioners' Notes 3», 2001 (http://azer.com/aiweb/categories/karabakh/media/key_west_after/media_waal.html):

Ադրբեջանի իշխանությունները Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորումը կապում են Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հետ, այն էլ միայն այն պայմանով, որ այն լուծվի իրենց օգտին: Այս կոչող դիրքորոշումը ոչ մի հեռանկար չունի: Ի վերջո, Հայաստանն ու Ադրբեջանը հարևաններ են, ներգրավված են բազմաթիվ միջազգային կազմակերպություններում՝ ԱՊՁ-ում, ՄԱԿ-ում ու ԵԱՀԿ-ում, ինչպես նաև ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրում, «Եվրոպական հարևանություն» ծրագրում, ունեն միայնակ հետ բարիդրացիական հարաբերություններ գարգացնելու վերաբերյալ բազմաթիվ միջազգային պարտավորություններ:

Տարածաշրջանային ինտեգրման գործընթացների գարգացման համեմատ միջազգային հանրությունը ավելի մեծ ակտիվություն է ցուցաբերում՝ օժանդակելով Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև համագործակցության եզրեր գտնելու հարցում⁶⁸: Այս ջանքերը հետագա ակտիվացման կարիք ունեն, և Ադրբեջանի վրա միջազգային հանրության կողմից գործադրվող ճնշումը կարող է աջակցել Հայաստանի տարածաշրջանային տնտեսական մեկուսացման կանխմանը:

3.2.2. Միջազգային մակարդակ

Արտաքին հարաբերությունների ոլորտում համագործակցության միջոցով միջազգային ինտեգրման ռազմավարությունը Հայաստանի անվտանգության ապահովման հիմնական ուղենիշն է: Դա ժողովրդավարական հաստատությունների և քաղաքացիական հասարակության կառուցման լավագույն ուղին է, քանի որ հնարավորություն է տալիս իրականացնելու միջազգային չափանիշներին համապատասխանող բարեփոխումներ և ստանալու միջազգային հանրության պատշաճ աջակցությունը: Հայաստանի անվտանգության մի շարք հարցեր գտնվում են միջազգային հարաբերությունների ոլորտում, մասնավորապես՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը գտնվում է ԵԱՀԿ շրջանակներում, բարեփոխումների և ժողովրդավարացման գործընթացը՝ Եվրախորհրդի և Եվրամիության շրջանակներում, իսկ ռազմական անվտանգության խնդիրները ԵԱՀԿ, ՀԱՊԿ-ի և ՆԱՏՕ-ի տիրույթում են: ՈՒՍտի Հայաստանն իր միջազգային ինտեգրման ռազմավարությունն իրականացնում է տարածաշրջանում իր շահերն արտացոլող անվտանգության տարբեր համակարգերի հետ հավասարակշռված սերտ համագործակցությամբ: Նա ներգրավված է տնտեսական և քաղաքական բնույթի բազմաթիվ ծրագրերում, ինչպիսիք են «Եվրոպական հարևանության» ծրագիրը Եվրամիության, «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագիրը ՆԱՏՕ-ի հետ և այլն:

⁶⁸ Տես «Azerbaijan: Turning over a New Leaf?». International Crisis Group, Europe Report № 156, 2004, 13 May (<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=2752&l=1>):

Հայաստանն անդամակցում է մի շարք միջազգային ու տարածաշրջանային կազմակերպությունների, որոնք դավանում են համամարդկային սկզբունքներ, տեսակետներ և արժեքներ, և օգտվում է այդ կազմակերպությունների մյուս անդամների հետ միևնույն իրավունքներից ու կրում է համապատասխան պարտավորություններ: Միջազգային անվտանգության առումով Հայաստանն իրեն համարում է ոչ միայն միջազգային անվտանգության ռեսուրսների սպառող, այլև անվտանգության ապահովման ակտիվ մասնակից, աջակցում է միջազգային խաղաղապահական առաքելություններին և մասնակցում է ահաբեկչության դեմ միջազգային պայքարին, զանգվածային ոչնչացման զենքի չտարածմանն ուղղված նախաձեռնություններին և նման այլ գործողություններին: Հայաստանը վարում է հետխորհրդային տարածքում և Եվրոպական հանրությունում, ինչպես նաև միջազգային հարաբերություններին ոլորտում առաջատար դեր խաղացող առանձին պետությունների հետ ինտեգրման քաղաքականություն⁹⁹:

ա) Ռազմավարությունը հետխորհրդային տարածքում. ԱՊՀ/ՀԱՊԿ

Անկախ պետությունների համագործակցության նպատակն էր լրացնել այն ռազմաքաղաքական ու տնտեսական վակուումը, որն առաջացել էր ԽՍՀՄ փլուզումից հետո: Այդ առումով ԱՊՀ-ն և կառուցողական դեր խաղաց նախկին խորհրդային հանրապետությունների միջև տնտեսական, ռազմական ու քաղաքական կապերի լիակատար փլուզումը կանխելու գործում:

ԱՊՀ երկրների մեծ մասն ընտրեց եվրոպական զարգացման, ժողովրդավարության և բարեփոխումների ուղի: Այսօր այդ երկրները գտնվում են քաղաքական զարգացման համեմատելի մակարդակներում, ունեն տնտեսական, ռազմական և սոցիալական հետխորհրդային կերպափոխման միանման խնդիրներ, և նրանց միջև եղած տնտեսական ու մշակութային կապերը դեռ համամատաբար ամուր են: Միջազգային հանրությունը ևս ԱՊՀ երկրների ինտեգրման գործընթացներում առաջադրում է նման խնդիրներ: Այս առումով ԱՊՀ շրջանակներում Հայաստանի համագործակցությունը բխում է անվտանգության հիմնախնդիրներից, քանի որ դրանք ընդհանուր են ԱՊՀ երկրների համար:

Հայաստանը ՀԱՊԿ-ը դիտում է որպես իր անվտանգության ապահովման ամենակարևոր բաղադրատարրերից մեկը¹⁰⁰, առաջին հերթին այն պատճառ-

ով, որ այդ կազմակերպությունը նպաստում է ԱՊՀ շրջանակներում երկկողմ ռազմական կապերի զարգացմանը: ՀԱՊԿ-ի գործունեության արդյունավետությունը բխում է այն իրողությունից, որ այն զարգանում է երեք առանձին աշխարհառազմավարական ուղղություններով: Բնուեզման ընդհանուր գործընթացներից բացի, յուրաքանչյուր ուղղություն զարգանում է՝ բխելով յուրահատուկ պրոբլեմների լուծման անհրաժեշտությունից: Այսօր Կովկասյան ուղղությունը իրականացվում է հայ-ռուսական ռազմական համագործակցության միջոցով և, հետևաբար, ավելի ու ավելի է կարևորվում և՛ Հայաստանի, և՛ ՀԱՊԿ-ի, և՛ Ռուսաստանի համար¹⁰¹:

Մասնավորապես՝ ՀԱՊԿ-ի ռազմական բաղադրյալի զարգացումը նպատակաուղղված է այնպիսի միջազգային սպառնալիքների չեզոքացմանը, ինչպիսիք են անդրազգային ահաբեկչությունը, թմրանյութերի ու զենքի տարանցումն ու ապօրինի վաճառքը, դրանց հակազդման արդյունավետ մեխանիզմների ստեղծմանը և այս ոլորտում տեղեկայթի փոխանակմանը: Դա կլուծեր Հայաստանի ռազմական անվտանգության մի շարք կենսականորեն կարևոր հարցեր:

բ) Եվրոպական ինտեգրում

Հայաստանն իր կայուն ու անվտանգ զարգացումը տեսնում է եվրաինտեգրման տնտեսական ու քաղաքական համատեքստում¹⁰²: Եվրոպական հաստատությունների հետ հարաբերությունները Հայաստանի համար ունեն առաջնային կարևորություն: Զարգացման եվրոպական ուղու ընտրությունը պատահական չէ. այն համընկնում է հայ ժողովրդի եվրոպական խոր արմատների (վաղ քրիստոնեական ընդհանուր արժեքներ, հարյուրամյակներ շարունակ չընդհատվող պատմամշակութային կապեր, հնդեվրոպական ընտանիքի լեզու, Եվրոպայում լայնորեն տարածված Միլյոնը և այլն) և եվրոպական աշխարհայացքի հետ: Միևնույն ժամանակ, եվրոպական հանրության լիարժեք անդամ դառնալու պաշտոնական պետական նպատակը պետք է ներառի ժամանակակից եվրոպական արժեքների տարածումը

համատեղ», *but*՝ *Sophie Mathaut. ...And Collective-Security Talks.* «Eurasianet. Org», «Kazakhstan Daily Digest», 2005, 28 May (<http://www.eurasianet.org/resource/kazakhstan/hypermail/200406/0054.shtml>):

⁹⁹ Տես «В повестке – комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником по военной политике Министра обороны РА Гайком Котанджяном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.:

¹⁰⁰ Տես *Ռուբեն Շուգարյան* Գլոբալիզացիան Հայաստանի արտաքին քաղաքականության համատեքստում. Հայաստանը Եվրոպայի ճանապարհին: Ե., 2003 թ. հոկտեմբերի 21–22 (http://www.armeniaforeignministry.am/htmls/speeches/shugarian_yervan_03.10.22.html):

կառավարության և հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում, այդ թվում՝ անվտանգության:

Այսօր Հայաստանը հակված է Եվրոպայի խորհրդի և Եվրամիության, ինչպես նաև ՆԱՏՕ-ի և ԵԱՀԿ-ի հետ արդյունավետ ու երկարաժամկետ համագործակցության, համակարգեր, որոնք ապահովում են համաեվրոպական անվտանգություն և կայուն ժողովրդավարական զարգացում:

–Եվրոպայի խորհուրդ

Հայաստանը Եվրոպայի խորհրդի անդամ է և ներգրավված է նրա հաստատություններում՝ Խորհրդարանական վեհաժողովում, Նախարարական կոմիտեում և այլն¹⁰³: Եվրոպայի խորհրդի առջև ստանձնած իր պարտավորությունների կատարումը Հայաստանը համարում է բարեփոխումների ու ժողովրդավարական արժեքների ամրապնդման համար առաջնային: Հայաստանի անվտանգության վրա դրանց դրական ազդեցությունը շոշափելի է: Այնուամենայնիվ Ղարաբաղյան հակամարտության լուծման վերաբերյալ այս կազմակերպությունում տեղի ունեցած քննարկումների, ինչպես նաև սահմանադրական բարեփոխումների մասին Հայաստանի Ազգային ժողովում խորհրդարանական մասնագիտացված լսումների ժամանակ՝ պարզ դարձավ, որ Հայաստանի համագործակցությունը Եվրոպայի խորհրդի և նրա Խորհրդարանական վեհաժողովի հետ մինչ այժմ բավարար չի եղել: Ապաստակաբար մեր կիսեր, որ Հայաստանն իր ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ ավելի շեշտված կերպով արտացոլեր Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության միջավայրում Եվրոպայի խորհրդի դերի մեծացման իրողությունը:

–ԵԱՀԿ

Հայաստանի համար հատկապես կարևոր է ԵԱՀԿ-ն: Հայաստանի անվտանգության կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկը՝ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ լուծումը, իրականացվում է ԵԱՀԿ շրջանակներում:

¹⁰³ Տես «Եվրախորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովում Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի ելույթը»: Ստրասբուրգ, 2004 թ. հունիսի 23 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html), *Լաև*՝ «Են Նախարարական հանձնաժողովի 113-րդ նստաշրջանում արտգործնախարար Կարոյան Օսկանյանի ելույթը»: Քիշնև, 2003 թ. նոյեմբերի 6 (http://www.armeniaforeignministry.com/html/speeches/v_o_kishinev_03.11.06.html), «Venice Commission: The Draft Armenian Constitution Needs Drastic Changes», Council of Europe, Strasbourg, 2005, 27 May (<http://www.coe.int/NewsSearch/Default.asp?p=nwz&id=6575&lmLanguage=1>):

* Հայաստանի Ազգային ժողովում կայացած խորհրդարանական լսումներից հետո 22 ազգային անվտանգության նախագծի սկզբնական տեսքում կատարվել են համապատասխան լրացումներ:

Քանի որ ԵԱՀԿ դերի ամրապնդումն արտացոլում է Հայաստանի շահերը, նա պետք է շարունակի ակտիվ կերպով համագործակցել ԵԱՀԿ հաստատությունների հետ, մասնավորապես՝ իրականացնելով Եվրոպայում սովորական զինված ուժերի (ԵՄՁՈՒ) մասին պայմանագրի և Վիեննայի փաստաթղթի պահանջները: Ղարաբաղյան հակամարտության խաղաղ լուծման նպատակով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում ընթացող համագործակցությունը բխում է Հայաստանի ռազմավարական շահերից: Հայաստանը կարևորում է ԵԱՀԿ գործունեությունը տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության ձևավորման ուղղությամբ:

–Եվրամիություն

Եվրամիության հետ Հայաստանի հարաբերությունները գնահատվում են Եվրախնտեզման գործընթացի աշխարհառազմավարական մասշտաբների տեսանկյունից: Մասնավորապես՝ կարևոր է Եվրամիության ընդլայնման հետևանքով համաշխարհային քաղաքականության ու տնտեսության մեջ նրա ազդեցության մեծացումը: Հարավային Կովկասի ներգրավումը եվրախնտեզման ծրագրերում ևույնպես նշանակալից փաստ է: Եթե համաեվրոպական հաստատությունների զարգացումն ու ամրապնդումը կարելի է համարել Եվրախնտեզման ներքին քաղաքականություն, ապա արտաքին քաղաքականությունը բնորոշվում է նաև Հարավային Կովկասը ներառող Եվրոպական հարևանության ծրագրով¹⁰⁴:

«Եվրոպական հարևանության» քաղաքականությունը Հայաստանի համար կարևոր է ոչ միայն տնտեսական ու պաշտպանական անվտանգության տեսանկյունից, այլև առավել ընդհանուր՝ հայեցակարգային, առումով: Այն միտված է ինտեգրման գործընթացների կայունացմանն ու փոխվստահության մթնոլորտի ձևավորմանը երկկողմ և տարածաշրջանային ձևաչափերում, ինչը ներառում է Հարավային Կովկասում գոյություն ունեցող, և հատկապես, երկու կողմից շրջափակման մեջ անվան Հայաստանի առջև ծառայած հիմնախնդիրների լուծումը:

¹⁰⁴ Թվով 60 հեղինակավոր քաղաքական գործիչներ, ակադեմիկոսներ հարավկովկասյան երեք երկրներում (Հայաստան, Ադրբեյջան, Վրաստան) բարեփոխումների իրականացման և կրթական ինտեգրման հարցում նրանց հետևյալների շուրջ բանավեճեր ունեցան մարտի 18–19-ը Թբիլիսիում կազմակերպված համաժողովի ընթացքում, որի հովանավորներն էին ժողովրդավարության և ընտրական օժանդակության միջազգային ինստիտուտը (IDEA) և Խաղաղության, ժողովրդավարության և զարգացման կովկասյան ինստիտուտը (CIPDD), «Reform process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined». International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) 2005, 30 March (http://www.idea.int/europe_cis/reform_05_cfm); *Sergey Minastan*. EU-Armenia Cooperation and the New European Neighborhood Policy. Tbilisi, 18–19 March (http://www.idea.int/europe_cis/upload/EU-Armenia_cooperation-3.pdf):

Չպետք է մոռանալ, որ այսօր Հայաստանի անվտանգության հիմնական գործոնները գտնվում են եվրոպական ասպարեզում: Այդ գործոններն են՝ Լեռնային Դարաբաղի հակամարտության լուծումը ԵԱՀԿ շրջանակներում, հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման, սահմանների բացման ու Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հնարավորությունը՝ որպես, Եվրամիությանը անդամակցության ձգտող Թուրքիային ներկայացված ցանկություն-առաջարկություն:

Հայաստանի համար «Եվրոպական հարևանությունը» ունի նաև մեծ տնտեսական նշանակություն: Եվրամիությունը Հայաստանի խոշորագույն առևտրային գործընկերներից է: Նրա կողմից ձեռնարկված կարևոր քայլերը նպաստակատարված են տարածաշրջանային համագործակցության եվրոպական մոդելի հաստատմանն ու բարեփոխումների իրականացմանը:

-ՆԱՍՕ

Հայաստան-ՆԱՍՕ հարաբերությունների հետևողական առաջընթացը կարող է վճռորոշ դեր ունենալ Հայաստանի անվտանգության համակարգի ասպագայի համար: Հայաստանն ընտրել է զարգացման եվրոպական ուղին: Հետևաբար, եվրոպական անվտանգության հիմնական կազմակերպության՝ ՆԱՍՕ-ի հետ հարաբերությունները մնալովրվում են բնականորեն՝ զարգանալով եվրա-ինտեգրման գործընթացներին զուգահեռաբար:

Վերջին ժամանակներս Հայաստան-ՆԱՍՕ համագործակցությունը դառնում է առարկայական՝ բարձրանալով որակապես նոր մակարդակի: Դա հիմնված է ոչ միայն այդ հարաբերությունները զարգացնելու Հայաստանի ցանկության, այլև ՆԱՍՕ-ի նոր քաղաքականության ու որոշումների վրա¹⁰⁵: ՆԱՍՕ-ն Հարավային Կովկասը ներառել է իր ռազմավարական շահերի գոտու մեջ և խորացված կերպով անհատական հարաբերություններ է զարգացնում գործընկեր պետությունների հետ: Մասնավորապես՝ «Ղևնավորման և վերանայման գործընթացի» (ՊՎԳ) միջոցով մշակվել են Հայաստանի Հանրապետության «Գնահատման փաստաթուղթը» և «Գործընկերության նպատակների փաթեթը»¹⁰⁶, ընդամեն համաձայնեցվել է գործընկերության 33 նպատակ: Դրանք միտված են ՆԱՍՕ-ի և Հայաստանի գնված ուժերի ստորաբաժանում-

ների միջև ներդաշնակ համագործակցության ու համատեղելիության զարգացմանը:

2004 թ. Հայաստանը միացավ նաև «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրին» (ԱԳԳԾ)¹⁰⁷: ԱԳԳԾ «Ներկայացման փաստաթղթի» մշակումը ներկայումս ընթացքի մեջ է: Այս փաստաթղթով նախատեսվում է համագործակցություն պլանավորման, հայեցակարգերի մշակման ու ներդաշնակեցման գործընթացներում¹⁰⁸:

Ինչ վերաբերում է «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» (ԳՀՆ) ծրագրի լայն առումով իրականացմանը, ապա այստեղ առաջնահերթություն է տրվում

¹⁰⁷ Տես «Armenia's destination: Europe via the Baltics» (http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/041125_armenia_europe.html):

¹⁰⁸ Մի բարձրատիճան հայ գիտնական պաշտոնյա այս շարքից հրատարակեց նախավարության մտադրությունը՝ կարևոր ջանքեր գործադրելու մեկ տասնամյակ տևողությամբ ռազմական բարեփոխումների մշակման և իրագործման ուղղությամբ, ինչը պետք է արվի Հյուսիսատլանտյան դաշինքի խորհրդատվությամբ: Պաշտպանության նախարարի տեղակալ Արթուր Ադաբեկյանը, ելույթ ունենալով Անվտանգության ուսումնասիրությունների Ջոք Մարշալի ակվան կենտրոնի կողմից կազմակերպված երևանյան սեմինարում, նշեց, որ Մարշալի կենտրոնի փորձագետները օգնում են Հայաստանին մշակելու «Անհատական գործընկերության գործողությունների» ծրագիրը, որով ուրվագծվում են ՆԱՍՕ-ի հետ Հայաստանի համագործակցության շրջանակները, և որը պետք է վերջնական տեսքի բերվի միևնույնիստ հաջորդ ամսվա վերջը (տես «Armenia Announces Major Security Reform Plans». «Armenian Assembly of America». «Armenia This Week», 2005, 12 April (<http://www.aaainc.org/ArTW/article.php?articleID=1913#>)), նաև՝ «Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Standing Committee on Defence, National Security and Internal Affairs of the National Assembly». «Caucasus Journalists Network», 2005, 18 April (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/interview.asp?idinterview=50>):

¹⁰⁹ Շարք՝ Մ. Մարտիրոսյան (Հայաստան). «Վերջերս մի հայտարարություն եղավ, որ մտապահ 10 տարիների ընթացքում Հայաստանը ամբողջովին նորացնելու է իր բանակը ԱԳԳԾ-ի շրջանակներում: Նշանակում է սա արդյոք, որ հայկական բանակը կվերափոխվի խորհրդայինից ՆԱՍՕ-ականի»:

¹¹⁰ Պատասխան՝ Մ. Եսեղեղյան. «ԱԳԳԾ-ի շրջանակներում մշակվող նախագիծը, որը ընտրվել էր երևանյան սեմինարում, նույնպես առնչվում է ռազմական զարգացումներին: Հայաստանի Ձիված ուժերի հետագա զարգացման սկզբունքների առումով ծրագրի մասին հնարավոր կլինի խոսել միայն նրա ընդունումից հետո: Ես ուզում եմ նշել, որ Հայաստանի աշխարհառաջավարական դիրքը և Դարաբաղյան հակամարտության լուծման գործընթացն իրենց ազդեցություն են թողնում հայկական բանակի նորացման վրա: Սակայն մենք հաշվի ենք առնում այն փաստը, որ Հայաստանը մեծապես կարևորում է ԱԳԳԾ նախագիծը: ՆԱՍՕ-ի ներկայացուցիչները, Ջ. Մարշալի կենտրոնը և միջազգային փորձագետները ԱԳԳԾ մշակվող նախագիծը գնահատեցին որպես բավական իրատեսական»:

¹⁰⁵ Տես «Final Communiqué. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters». Brussels, 2004, 9 December (<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2004/12/mil-041209-nato01.htm>), նաև՝ Robert A. Bradtke. U.S. Initiatives at NATO's Istanbul Summit. Washington, DC, 2004, 16 June (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/33701.htm>):

¹⁰⁶ Տես «Armenia and NATO». «Armenian Assembly of America», «Fact Sheets», «Research and Information Office». Washington, DC, 2004, 17 February (<http://www.aaainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>):

բուն ռազմական բնույթի համագործակցությանը, մասնավորապես՝ մասնակցությանը ՆԱՏՕ–ԳՂՆ գորավարժություններին՝:

ՆԱՏՕ-ի հետ համագործակցության զարգացումը խթանում է նաև առանձին եվրոպական երկրների (Հունաստան, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա և այլն) և ԱՄՆ-ի հետ երկկողմ կապերի ամրապնդումը, քանի որ այդ երկրների գերակշիռ մասը ՆԱՏՕ-ի անդամ է, և Հյուսիսատլանտյան դաշինքն է նպաստում Հայաստանի հետ նրանց համագործակցության զարգացմանը¹⁰⁹:

¹⁰⁹ 2003 թ. հունիսին Հայաստանում առաջին անգամ անցկացվեցին ՆԱՏՕ–ԳՂՆ գորավարժությունները, որոնց մասնակցեցին ՆԱՏՕ-ի անդամ և գործընկեր 19 արտեր երկրների՝ Ավստրիայի, Բուլղարիայի, Թուրքիայի, Իտալիայի, Լեհաստանի, Լիտվայի, Կանադայի, Հայաստանի, Հունաստանի, Հունգարիայի, Մակեդոնիայի նախկին Հարավսլավիայի Հանրապետության, Միացյալ Թագավորության, Միացյալ Նահանգների, Մոլդովայի, Ռումինիայի, Ռուսաստանի, Սլովակիայի, Վրաստանի, Ուրգվեյստանի մոտ 400 զինծառայողներ: Կարևոր է նշել, որ Ռուսաստանը Հայաստանի աջակցությամբ առաջին անգամ մասնակցեց այդ տեսակի գորավարժությունների՝ ներկայացնելով սպայական կազմ և հետևակային ջոկ, որն ինտեգրված էր գորավարժությունների բազմազգ ուժային կառույցում: Կարևոր է նաև նշել, որ Երևանում անցկացված ՆԱՏՕ–ԳՂՆ գորավարժությունները առաջին անգամ անկախ հայկական պետության տարածքում համագործակցելու լավ օրինակներ ստեղծեցին թե՛ հայկական, թե՛ թուրքական զորքերի համար: Հայաստանում այդ գորավարժությունների անցկացման նպատակն էր ՆԱՏՕ-ի և գործընկեր մասնակիցների համատեղ գործողությունների միջոցով դաշտային պայմաններում ցամաքային զորքերի արդյունավետության մեծացումը, փոխըմբռնման և փոխգործելիության բարելավումը, և այդ նպատակը լիովին իրականացվեց:

¹⁰⁹ Տես «22 արտաքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանի հայտարարությունը Եվրասիական զորքերի կազմակերպության խորհրդի զագաթնաժողովում»: Ստամբուլ, 2004 թ. հունիսի 29 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040629_vo_istanbul.html), *Խան՝ Justin Burke. Agency Sees Reapproachment Between Armenia and NATO.* «Armenia Daily Digest», «Eurasianet.Org», 2005, 29 May (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypermail/200404/0019.shtml>): «Անցած շաբաթ ՆԱՏՕ-ին միացան յոթ նոր անդամ, իսկ Հայաստանի խորհրդարանը վավերացրեց բազմակողմ ԳՂՆ «Ձորքերի կարգավիճակի մասին համաձայնագիր» (ԳՂՆ ԶԿՂ՝ P/P SOFA):

Այս համընկնումը կարելի է համարել խորհրդանշական, հատկապես՝ եթե նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ և՛ Երևանը, և՛ Բյուրսեյը համաձայնագրի վավերացմանը մոտենում են որպես բոլորովին էլ ոչ առօրեական ձևակերտության: Այնուամենայնիվ, եթե հաշվի առնվի Հայաստան–ՆԱՏՕ հարաբերությունների առանձնահատուկ բնույթը, կասկած չի լինի, որ, ԳՂՆ ԶԿՂ-ին միանալու որոշում կայացնելով, Երևանը մի որոշակի ազդակ էր հղում ՆԱՏՕ-ին, ինչը կարելի է մեկնաբանել հետևյալ կերպ. Հայաստանն այնևս կորականապես չի հրաժարվում ՆԱՏՕ-ի հետ հարաբերությունների նոր փուլ սկսելուց (ինչպես վաղ տպագրված էր), որի արդյունք մի օր կարող է դառնալ Դաշինքին միանալու հայտը: «ARMENIA and NATO». «Research and Information Office». «Armenian Assembly of America», 2004, 17 February (<http://www.aaainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>):

գ) Հարաբերություններ առաջատար երկրների հետ

– Ռուսաստանի Դաշնություն

Հայաստանի հարաբերությունները Ռուսաստանի Դաշնության հետ կրում են ռազմավարական բնույթ և իրենց նշանակությամբ կարևոր են Հայաստանի անվտանգության համար շրջափնիլ երաշխիքների ապահովման առումով¹¹⁰: Այս բազմակողմ հարաբերությունները բխում են Հայաստանի և Ռուսաստանի փոխադարձ հետևակարային շահերից: Դրանք ներառում են երկու երկրների ու ժողովուրդների միջև համագործակցության բոլոր հնարավոր ոլորտները: Այդ հարաբերությունները կանոնավորվում են զրեթե 160 երկկողմ պայմանագրերով: Հատկանշական է, որ այս լայն համագործակցության բոլոր բաղկացուցիչները գտնվում են բարձր ակադրաթիվի վրա և կարևոր դեր են խաղում Հայաստանի անվտանգության ապահովման գործում: Բավական է նշել թեկուզ ռազմական, առևտրատնտեսական, էներգետիկայի, գիտության և այլ ոլորտներ, հատկապես այն հանգամանքը, որ վերջին շրջանում աճում է ռուսաստանյան կապիտալի ներդրումը Հայաստանում¹¹¹:

Հայաստանի շահերի տեսանկյունից հայ-ռուսական համագործակցությունը լուծում է հետևյալ խնդիրները.

- Հայաստանի Զինված ուժերի ռազմական և ռազմատեխնիկական կառիքների բավարարում,
- տարածաշրջանում ուժերի հավելչելի պահպանում:

Հայ-ռուսական ռազմական համագործակցությունը զարգանում է երեք կարևոր ուղղություններով.

- դաշնադրային խմբավորումներ,
- հակաօդային պաշտպանության միացյալ համակարգ,

¹¹⁰ Տես «Հայաստանի ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանն ընդունում է Ռուսաստանի ԱԳ նախարար Ա. Լավրովին», 2005 թ. փետրվարի 17 (http://www.armeniaforeignministry.com/pr_05/050217_lavrov.html), *Sergei Blagov. Kocharian's Moscow Visit Underscores Strengthening Armenian-Russian Security Cooperation.* «EURASIA INSITE», 2003, 21 January (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012103.shtml>); «Vladimir Putin Stresses Importance of Industrial Cooperation Between Russia and Armenia». «Pravda.Ru» (<http://english.pravda.ru/cis/2001/09/15/15286.html>); «ԱԳ նախարար Օսկանյանը հանդիպում է Ռուսաստանի ԱԳ նախարար Իվանովի հետ», 2003 թ. նոյեմբերի 14 (<http://www.armeniaforeignministry.com/PR/PR290.html>):

¹¹¹ Տես «В новости – комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником по военной политике Министра обороны РА Гайком Котанджяном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.; *Խան՝ Александр Тихонов. Друзья, прекрасен наш союз?* «Красная звезда», 19 декабря 2002 г. (http://www.redstar.ru/2002/12/19_12/3_02.html):

– համագործակցություն ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում:

Հայ-ռուսական ռազմական համագործակցությունը, հատկապես՝ Հայաստանում ռուսական զորակազմի առկայությունը, միտված է Թուրքիայի կողմից բխող ռազմական սպառնալիքի չեզոքացմանը:

Հայ-ռուսական հարաբերությունները, իրենց երկկողմ ձևաչափից բացի, ոչ պակաս կարևոր են բազմակողմ շրջանակում: Որպես օրինակ կարող են ծառայել ԱՊՇ հակաօդային պաշտպանության միացյալ համակարգը և սահմանի համատեղ հայ-ռուսական պարեկությունը: Ավելի լայն առումով՝ տարածաշրջանային անվտանգության համակարգերում (օրինակ՝ ՀԱՊԿ-ում), հայ-ռուսական ռազմական դաշինքը կարևոր դեր է կատարում հարավկովկասյան տարածաշրջանում և միջազգային հարաբերություններում ռազմաքաղաքական հավասարակշռության պահպանման գործում:

Չեայժ այս փաստերին՝ հայ-ռուսական ռազմավարական հարաբերությունները ամենին էլ չեն խոչընդոտում Հայաստանի արտաքին հարաբերությունների զարգացմանն այլ վեկտորներով ևս, օրինակ՝ եվրասիական ինտեգրման ուղղությամբ: Ընդհակառակը՝ Ռուսաստանը նույնպես ընտրել է զարգացման եվրոպական ուղին: Ռուսաստան-Եվրամիություն հարաբերությունների նկատելի բարելավումը Հայաստանի համար նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում, որ ևս իր ռազմավարության մեջ ներդաշնակեցիկ այս երկու առաջնահերթ ուղղությունները և արտաքին քաղաքականության ոլորտում հասնի ցանկալի արդյունքների:

–Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ

ԱՄՆ-ի հետ բազմակողմ համագործակցության զարգացումը Հայաստանի համար ռազմավարական կարևորություն ունի ժողովրդավարական պետության կայացման, կայուն և անվտանգ զարգացման ապահովման առումով:

ԱՄՆ-ը համաշխարհային տերություն է: Հայաստանի անկախացումից ի վեր ևս իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետությանը կառավարական օժանդակություն ցուցաբերելու քաղաքականություն¹¹²: Հայ-ամերիկյան հարաբերությունները վերջին մի քանի տարում զգալի առաջընթաց են ապրել: Հայաստանը ներգրավված է «Հազարամյակի մարտահրավերներ» նախաձեռնության մեջ, որով կապահովվի նրա զարգացման համար մասշտաբային ֆինանսական և խորհրդատվական աջակցություն:

¹¹² Տե՛ս «US Government Assistance to Armenia. Activities/Programs by region and type». Embassy of the United States of America, Yerevan, Armenia (<http://www.usa.am>):

Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային ոլորտներում և այլ բնույթի համագործակցությանը զուգընթաց զգալի առաջընթաց ունեն նաև հայ-ամերիկյան պաշտպանական հարաբերությունները¹¹³: Այսօր ռազմական անվտանգության ապահովմանն աջակցության ծրագրերը զարգանում են մի շարք ուղղություններով¹¹⁴: Իրականացվում են տարբեր ծրագրեր, մասնավորապես՝ «Արտաքին ռազմական ֆինանսավորում» (FMF), «Միջազգային ռազմական ուսուցում և վարժանք» (IMET) ծրագրերը, «Համատեղ կոնսուլտային խումբ» ծրագիրը ԱՄՆ-ի եվրոպական հրամանատարության հետ, «Նահանգային գործընկերություն» ծրագիրը Կանգաս նահանգի հետ և մի շարք այլ ծրագրեր¹¹⁵:

Հարկ է ավելացնել, որ ԱՄՆ-ի հետ պաշտպանական համագործակցությունը Հայաստանի Ձիկված ուժերի համար կարևոր է ոչ միայն ռազմական առումով, այլև քաղաքական տեսանկյունից: Պատճառն այն է, որ այդ համագործակցությունը, նպաստելով Հայաստանի Ձիկված ուժերի մարտունակության բարձրացմանը, հանգուցային դեր է խաղում տարածաշրջանի պետությունների ռազմական քաղաքականության մեջ հավասարակշռության պահպանման առումով: Հայաստանի համագործակցության զարգացումն ինչպես բազմակողմ ձևաչափով ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում, այնպես էլ եվրոպական երկրների

¹¹³ Տե՛ս «Armenia and USA Sign Military Agreement», «Pravda.RU» (<http://newsfromrussia.com/world/2004/04/26/53642.html>):

¹¹⁴ Հայաստանում անվտանգության ծրագրերը, ինչպիսիք են, օրինակ, «Արտահանման վերահսկում» և «Սահմանային անվտանգության օժանդակություն» ծրագրերը, նպատակաուղղված են մեծացնելու զենքի և այլ իրերի ապօրինի տարանցումն ու առևտուրը կանխելու ուղղությամբ Հայաստանի հետազոտությունները՝ Հայաստանի մարտային և սահմանային պաշտպանության ծառայությունների ապահովելով արքայազորաներով և վերապատրաստելով նրանց կադրերը: Աջակցություն է ցուցաբերվում միջուկային ռեակտորի անվտանգության բարձրացման և ռադիոակտիվ կոթորի տարածման սպառնալիքի գնահատման ու հակազդման ծրագրին: «Արտաքին ռազմական ֆինանսավորում» և «Միջազգային ռազմական ուսուցում և վարժանք» միջազգային ծրագրերը նպատակաուղղված են արդիական ռազմական կրթությանը, Հայաստանի Ձիկված ուժերի խաղաղապահական ունակությունների ամրապնդմանը, ռազմական հաղորդակցության հնարավորությունների նորացմանը: ԱՄՆ-ը նաև դրամաշնորհներ է տրամադրում գիտական կենտրոնների սպառազինության ոլորտի նախկին մասնագետներին կենսաքիմիական կոդմոտորման և Քաղաքացիական հետազոտության ու զարգացման հիմնադրամների միջոցով (տե՛ս «Fact Sheet», «Bureau of European and Eurasian Affairs», U.S. Department of State, Washington, DC, 2004, 17 February (<http://www.state.gov/p/eur/els/fs/29484.htm>):

¹¹⁵ Տե՛ս «Armenia, USA discuss military cooperation», «Armenian Diaspora», 2004, 11 August (<http://www.armeniandiaspora.com/index.php?do=-rintable&id=9057>); Emil Danielyan. U.S. Officers Inspect Armenian Military. PIP News (<http://www.armenialibrary.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4E09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>):

հետ երկկողմ ձևաչափով զգալիորեն պայմանավորված է ԱՄՆ-ի հետ Հայաստանի հարաբերություններով¹¹⁶:

Հայ-ամերիկյան հարաբերություններում էական դեր է խաղում ամերիկահայ համայնքը, որը առանձնահատուկ կարևորություն է տալիս դրանց: Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից Հայաստանի շրջափակումից ի վեր ամերիկահայ համայնքը ԱՄՆ-ի կառավարական շրջաններում մեծ ջանքեր է գործադրում Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության անվտանգության աջակցություն ապահովելու համար: Միյուրը նաև նպաստում է ԱՄՆ-ի տարածաշրջանային քաղաքականության մեջ հավասարակշռությունը հոգուտ Ադրբեջանի խախտելու փորձերի չեզոքացմանը: Միյուրի դերն այսօր էլ էական է¹¹⁷:

Ելևելով իր ազգային անվտանգության ապահովման գերակայություններից՝ Հայաստանը կշարունակի իր կայուն համագործակցությունը ԱՄՆ-ի հետ¹¹⁸:

4. ՀԱՄԱՆԱՅՆԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱԿՆ ՌԱԾՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունն ունի մի յուրահատկություն, որը բնորոշ է միայն եզակի երկրների. այն պայմանավորված է Հայոց սփյուռքի առկայությամբ¹¹⁹:

¹¹⁶ Stu «Coalition Forces: Armenia: Military agreement on providing mutual services». «DARPA TIDES» Iraq Reconstruction Report, 2004, 29 April, № 179 (<http://tides.carebridge.org/TIRR/D-TIRR179.htm>):

¹¹⁷ «ԱՄՆ-ը նպաստ է Հայաստանի հետ ունեցած իր ամուր կապերով: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո և 1991 թ. Հայաստանի անկախացումից ի վեր մեր երկիրը հետամուտ է եղել Հայաստանի հետ գործընկերության, որը խթանում է ժողովրդավարությունը, անվտանգության համագործակցությունը և ազատ շուկան: Այսօր մեր պետությունը պարտավոր է գտնել Ղարաբաղյան հակամարտության խաղաղ լուծումը և երախտագրարտ է Հայաստանին՝ ահաբեկչության դեմ պայքարում շարունակական համագործակցության համար: Ընթացման և բարի կամքի միջոցով ազատ պետությունները կարող են աշխարհի համար ավելի պայծառ ապագա կառուցել: Մեր երկիրը ցանկանում է օգնել Հայաստանին՝ ընդարձակելու իր ռազմավարական հարաբերությունները ԱՄՆ-ի և մեր եվրոպական դաշնակիցների հետ» (տես *Ջորջ Քուչ* ԱՄՆ-ի Նախագահի 2004 թ. ապրիլի 24-ի ելույթը Հայերի հիշատակի օրվա կապակցությամբ (http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.286/current_category.4/affirmation_detail.html):

¹¹⁸ Հայաստանում ԱՄՆ-ի վերջերս նշանակված դեսպան Ջոն Էվանսը 2005 թ. փետրվարի 17-ին այցելել է Կալիֆոռնիայի համալսարանի՝ ուսանողների, դասախոսների և հասարակության հետ «Ջեկույց Հայաստանի մասին, 2005 թ.» թեմայով տեղեկատվական գրույց ունենալու համար (տես <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=21127>):

¹¹⁹ Տես սույն աշխատության 2-րդ գլուխը՝ «Հայոց սփյուռքի և Հայկական ազգային պետության աշխարհառազմավարական առումները»:

Ռկայա արդեն նշվել է, Հայոց սփյուռքի թվաքանակը ավելի քան երկու անգամ գերազանցում է Հայաստանի բնակչությանը և ցրված է աշխարհով մեկ: Նա բնորոշվում է իր բնակչության պետությունների սոցիալական կառուցվածքին ինտեգրվածությամբ: Սա կարևոր է ինչպես իր իսկ Սփյուռքի, այնպես էլ այն պետությունների հետ կապերի ամրապնդման համար, որտեղ կան հայկական համայնքներ:

Սփյուռքը հատուկ դեր ունի Հայաստանի ազգային անվտանգության ապահովման հարցում, քանի որ մի յուրօրինակ կամուրջ է Հայաստանի և միջազգային հանրության միջև: Համահայկական հաստատությունները մեծապես աջակցում են Հայաստանի միջազգային ինտեգրմանը և երկրների առաջընթացին ժողովրդավարության կերտման ուղով¹²⁰:

Համահայկական ինտեգրման ռազմավարությունը հայ ժողովրդի անվտանգության պրոբլեմն ու խնդիրն է: Մի կողմից՝ այն նպատակաուղղված է կանխելու Միյուրքի կողմից իր ազգային ու մշակութային ինքնության կորուստը և ուժացումը, մյուս կողմից՝ պետության հետ համագործակցությանը Հայաստանից արտագաղթի վերահսկման գործում: Ի թիվս այս երկու սպանակիցների դիմակայության տարբեր միջոցների որպես նախընտրելի մեխանիզմ դիտվում է, երկքաղաքացիության հաստատությունը¹²¹: Համահայկական ինտեգրումն ունի նաև մեծ տեստեսական ու մշակութային կարևորություն, քանի որ նպաստում է զբոսաշրջության զարգացմանը և մշակութային արժեքների պահպանմանն ու տարածմանը¹²²:

Սերտորեն համագործակցելով Միյուրքի բազմաթիվ համահայկական կազմակերպությունների հետ՝ Հայաստանը լիովին հաշիվ է առնում այն, որ Միյուրքի ներկայացուցիչները այլ պետությունների քաղաքացիներ են: Այս

¹²⁰ Հայաստան-Միյուրք համագործակցության հետագա զարգացման ու խորացման նպատակով 2002 թ. մայիսի 27-28-ը տեղի ունեցավ Հայաստան-Միյուրք երկկողմ համաժողովը (<http://www.armeniasdiaspora.com/conference2002/index.html>):

¹²¹ «Մեր սերնդին բաժին է ընկել ևս մի պարտականություն, այն է՝ բոլոր հայերի ջանքերի միավորումը և Միյուրքի հայության ակտիվ մասնակցության ապահովումը մեր հանրապետության սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական կյանքին: Երկքաղաքացիության ինդրի սահմանադրական լուծումը նույնպես կնպաստի այդ հարցին: Հայաստանը պետ է լինի բոլոր հայերի սուրբ հայրենիքը, երա հաղթանակը՝ բոլորի հաղթանակը, երա սպասակ՝ բոլորի սպասակ: Մենք պետք է հասկանանք, որ այն ազգը, որը գիտի իր հավաքական ուժի արժեքը, երբեք չի կարող պարտվել» (տես «ՀՀ Ազգային ժողովում 2000 թ. մայիսի 21-ին Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի խոսքը երդման արարողության ժամանակ»):

¹²² Հայաստան-Միյուրք համագործակցության ուղղությամբ աշխատում են մի շարք հասնածառույցներ, որոնցից են՝ «Հայաստան-Միյուրք կազմակերպական և կառուցվածքային հարցերով», «Քաղաքական և քաղաքացիական հարցերով», «Գործարարության և տնտեսական զարգացման», «Կրթության, գիտության և մշակութային», «Մամուլի և տեղեկատվական հարցերով» հանձնաժողովները (<http://www.armeniasdiaspora.com>):

առումով համահայկական ինտեգրումը և Հայաստան-Սփյուռք հարաբերությունների ամրապնդումը անմիջականորեն կապված են Հայաստանի միջազգային ինտեգրման հետ: Որքան ավելի արդյունավետ լինի այդ ինտեգրումը, այնքան ամրու ու բազմազան կլինեն Սփյուռքի հետ հարաբերությունները¹²³:

5. ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՆԻՄԵՆԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի ազգային անվտանգության մեջ առանձնահատուկ դեր է խաղում ռազմական անվտանգությունը: Հարավային Կովկասը շարունակում է մնալ աշխարհի առավել անկայուն տարածաշրջաններից մեկը: Տարածաշրջանը գտնվում է անհանգիստ անցումային շրջանում, երբ այստեղի երկրները անվտանգության խնդիրների լուծման համար գերազանցապես կիրառում են ռազմական գործոնը: Սա հանգեցնում է երկրների ռազմականացման և սպառազինությունների մրցավազքի:

Նման ռազմականացված միջավայրում Հայաստանի համար առաջանում են բազմաթիվ ռազմական սպառնալիքներ, որոնց չեզոքացումը ենթադրում է հզոր ու մարտունակ զինված ուժերի արկայություն: Հետևաբար, ռազմական անվտանգության ապահովումը Հայաստանի կայուն զարգացման գերակա առաջնահերթություն է: Ի տարբերություն այլ գերակայություններից, որոնք գերազանցապես բխում են նույնականության պահպանման ու կայուն զարգացման բնական շահերից, ժամանակակից հզոր բանակ ունենալու առաջնահերթությունը Հայաստանի համար արտաքինից պարտադրված գերակայություն է:

Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության ապահովման երաշխիքն են ռազմական սպառնալիքների չեզոքացմանը և ռազմական անվտանգության խնդիրների անվերապահ լուծմանը մշտապես պատրաստ մարտունակ զինված ուժերը¹²⁴: Նրանց զարգացումն ու կատարելագործումը,

և որ մարտահրավերներին դիմակայելու կարողության ապահովումը շարունակական և դինամիկ գործընթացներ են:

Ռազմական անվտանգության ապահովման և Զինված ուժերի մարտունակության բարձրացման ամենաարդյունավետ ուղիներն են միջազգային ինտեգրումն ու համակարգված բարեփոխումները: Սակայն մշտական ռազմական սպառնալիքների գոյության պայմաններում այս ռազմավարության կիրառումը պահանջում է որոշակի գոյազվորություն: Ե՛վ միջազգային ինտեգրումը, և՛ բարեփոխումները պետք է ծառայեցնեն այլընտրանքային հնարավորությունների ստեղծմանը, որպեսզի ստեղծվեն ռազմական անվտանգության այնպիսի ռեսուրսներ, որոնք համապատասխանեն 21-րդ դարի մարտահրավերներին:

Միջազգային համագործակցության միջոցով ռազմական անվտանգության ապահովման երաշխիք են ինչպես հայ-ուսական ռազմական դաշինքը երկկողմ ձևաչափով և ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում, այնպես էլ ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի կառույցների հետ համագործակցության զարգացումը¹²⁵:

Հայաստանն իր պաշտպանական ոլորտում Եվրասիական տարածքային ուղղությամբ հետևողական բարեփոխումներ է իրականացնում «Պլանավորման և վերանայման գործընթացի» և «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի» շրջանակներում: Այս առումով կշված բարեփոխումները կկրեն համակարգի արդիականացումը, հատկապես պաշտպանական պլանավորման և կառավարման բնագավառներում: Ինչ վերաբերում է ինտեգրմանը, ապա այն հավասարակշռված է և միտված այնպիսի ստորաբաժանումների, մասնավոր-

վորած ամերիկյան պատվիրակությունը գոն է հայկական զինվորական միավորումների «ռազմական գնահատումից» և հայկական զինվորականությանը շնորհակալություն է հայտնում «անկեղծության և թափանցիկության» համար: Գերապես Անդրեանը նկատել է, որ «չնայած հայկական բանակը համեմատաբար երիտասարդ է, այն արդեն նպարտահալու շատ բան ունի», ասվում էր գեկոյցի մեջ:

¹²³ Տես «Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Standing Committee on Defence, National Security and Internal Affairs of the National Assembly». «Caucasus Journalists Network», 2005, 18 April (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/interview.asp?idinterview=50>); *Emil Danielyan*. U.S. Officers Inspect Armenian Military. «PIF News» (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>); U.S. Department, Foreign Military Training and DoD Engagement Activities of Interest: Joint Report to Congress. «Report Home Page», The Bureau of Political-Military Affairs, 2003, May; «Foreign Policy Objectives-Newly Independent States (NIS) Region, Armenia» ([http://www.fas.org/asp/campaigns/training/FMTR%202003/III_Foreign%20Policy%20Objectives%20%20Newly%20Independent%20States%20\(NIS\)%20Region.htm](http://www.fas.org/asp/campaigns/training/FMTR%202003/III_Foreign%20Policy%20Objectives%20%20Newly%20Independent%20States%20(NIS)%20Region.htm)); «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с доктором политических наук Г. С. Котанджияном. «Голос Армении», 11 февраля 2003 г.:

¹²³ Տես *Ուրբեն Եուզարյան*, Գլոբալիզացիան Հայաստանի արտաքին գործերի համատեքստում, Հայաստանը Եվրոպայի միջազգային համաձուլվի ճանապարհին (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031022shugarian_yervan.html):

¹²⁴ Տես *Charles Fairbanks, Frederick Starr, Richard Nelson, Kenneth Weisbrode*. Strategic assessment of Central Eurasia. Chapter: «Armenia». «The Atlantic Council of the United States», Central Asia-Caucasus Institute, SAIS, Washington, PP. 58-61; *Emil Danielyan*. U.S. Officers Inspect Armenian Military. «PIF News» (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>): Մի խումբ ամերիկացի սպաներ ուրբաք օրը հանդիպում ունեցան Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի հետ այն բանից հետո, երբ վերջերսցվեն Հայաստանի Զինված ուժերում աննախադեպ տեսչական ստուգումը, որով շեշտվում է Երևանի և Վաշինգտոնի միջև աճող ռազմական համագործակցությունը: Ս. Սարգսյանի մամուլ ծառայությունից հայտնեցին, որ գեղապետ Մայլ Անդրեանի գլխա-

րապետ՝ խաղաղապահ ուժերի ստեղծմանը, որոնք ունակ լինեն փոխգործելու ինչպես ՆԱՏՕ-ի, այնպես էլ ՀԱՊԿ-ի ուժերի հետ¹⁷⁶:

ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում բարեփոխումների ռազմավարությունը միտված է անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքների չեզոքացման ընդհանուր և արդյունավետ մեխանիզմների ստեղծմանը: Ինչ վերաբերում է ինտեգրմանը, ապա այդպիսի օրինակներ են հայ-տուսական դաշնադրային միացյալ զորախումբը, հակաօդային պաշտպանության միացյալ համակարգը և այլն:

Եվրաստանային ուղղությամբ շարունակաբար ակտիվացող կապերը պայմանավորված են ՆԱՏՕ-ի ու Եվրամիության ընդլայնմամբ, «Եվրոպական հարևանություն» ծրագրում Հարավային Կովկասի ներառմամբ և այն հանգամանքով, որ Եվրաստանային հաստատությունների ինտեգրումը ճանաչվել է որպես Հայաստանի արտաքին քաղաքականության առաջնահերթություն: ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում համագործակցության զարգացումը (Ռուսաստանի հետ ռազմավարական դաշինքի գոգահեռաբար), այնուամենայնիվ, կապված է այդ կազմակերպությունում տեղի ունեցող շոշափելի փոփոխությունների և նրա անցած պետությունների կոլեկտիվ անվտանգության ապահովման իրական մեխանիզմների ստեղծման հետ: Այս երկու ուղղություններով անվտանգության քաղաքականության հավասարակշռված զարգացման հնարավորությունները կապված են նաև անվտանգության այդ երկու համակարգերի համար համընդհանուր սպառնալիքների առկայության հետ: Այս հանգամանքն ստիպում է նրանց ավելի ընդլայնել համագործակցության շրջանակները՝ հետին պլան մղելով ցանկացած տարաձայնություն:

Հայաստանը, իր անվտանգության քաղաքականության մեջ հետևելով փոխըմբռնման սկզբունքին, փորձում է կառուցել փոխադարձ շահերի վրա հիմնվող ամբողջական համակարգ: Քանի որ կողմերն առաջնորդվում են ընդհանուր

շահերով, գոյություն ունեցող որոշ հակասություններ մեղմվում են: Մասնավորապես՝ թեև Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում ընթացող ռազմաքաղաքական ինտեգրմանը, նաև ծավալել է ռազմական գործընկերություն Ռուսաստանի հետ, սակայն դա ամենևին էլ չի խանգարում կառուցողական համագործակցություն զարգացնելու նաև ՆԱՏՕ-ի հետ: Այսօր Հայաստանը մի շարք պաշտպանական ծրագրեր է իրականացնում ԱՄՆ-ի հետ, սակայն միաժամանակ անվտանգության հարցերով խորհրդավորություններ է վարում Իրանի հետ:

6. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՑԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետությունը, առաջնորդվելով իր անվտանգության և կայուն զարգացման շահերով, միջազգային ինտեգրման ու ներքին բարեփոխումների ռազմավարությամբ, գերակա է համարում իր գործունեությունը հետևյալ ուղղություններով¹⁷⁷:

արտաքին անվտանգության ապահովման բնագավառում՝ կառուցել բազմ-երաշխիք ու հավասարակշռված հարաբերություններ բոլոր պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ, իրականացնել փոխըմբռնման բազմակողմ քաղաքականություն դաշնակիցների ու գործընկերների հետ, իրականացնել օպերատիվ և երկարաժամկետ ծրագրեր արտաքին վտանգների կանխարգելման ու չեզոքացման համար՝ բացառելով հայ ժողովրդի նկատմամբ ցեղասպանության կրկնման հնարավորությունը, Հայաստանի ազգային անվտանգության շահերն առաջադրել Ղարաբաղյան հակամար-

¹⁷⁷ Այս ուսումնասիրության մեջ հեղինակի համար մեթոդաբանական հիմք են ծառայել հետևյալ հայկական, ամերիկյան ու ռուսաստանյան փաստաթղթերն ու կրթերը. «Հայաստանի Հանրապետության Մասնախորհուրդներ» (ընդունված 1995 թ. հունիսի 5-ին), «ՀՀ Նախագահին առջև ընդհանուր Ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար. ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի «Հայաստան. մարտահրավերներ և պատասխաններ» հարցազրույցը: «Երկիր», 2005 թ. փետրվարի 5 (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&iid=11>); *hamb*՝ «A National Security Strategy for a New Century» (1997, May). «An Electronic Journal of the U.S. Department of State», 2002, December, Vol. 7, № 4 (<http://elintion3.nara.gov/WH/EOP/NSC/Strategy>); «The National Security Strategy of the United States of America», 2002, 17 September (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>); *Chairman of the Joint Chiefs of Staff, General Richard B. Myers. The U.S. Military: A Global View of Peace and Security in the 21st Century*. «An Electronic Journal of the U.S. Department of State», 2002, December, Vol. 7, № 4 (<http://usinfo.state.gov/journals/itps/1202/itpe/pj7-4myers-2.htm>); «Концепция Национальной безопасности Российской Федерации» (утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 (<http://www.iss.niit.ru/doktrinas/doktr01.htm>)); *Dr. Blau. National Security Decision Making. Class 1, «From anecdotes to models»*, SNSKE 6940, NDU, Washington, DC, 2004; «New Challenges and New Tools for Defense Decisionmaking», «RAND», 2003:

¹⁷⁶ «ՀՀ Պաշտպանության նախարարի տեղակալ Արթուր Աղաբեկյանը ապրիլի 12-ին հայտարարեց, որ Հայաստանը պլանավորում է ռազմական համընդգրկուն բարեփոխումների մի ծրագիր: Խոսելով ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում Հայաստանի դերի ընդլայնման հարցով երևանյան համաժողովում՝ նա նշեց, որ բարեփոխումների ծրագիրը կլինի ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին համապատասխանող և «նոր մարտահրավերներին» պատասխանելու ունակ ժամանակակից զինված ուժերի զարգացման երկարաժամկետ նպատակի արտացոլում: Դա կպահանջի տարիներ շարունակ գործադրել մեծ ջանքեր: Նա նաև հավաստեց, որ պաշտպանության նախարարությունը հավան է «պաշտպանական հարցերում քաղաքացիական տարրերի ավելի ակտիվ մասնակցություն» և Ջինված ուժերում ավելի մեծ չափով «ժողովրդավարական վերահսկողության» հասնելուն» (տես «Armenian Deputy Defense Minister comments on Military Reform Plans», «RFE/RL Newsline», «HR-NET Hellenic Resources Network», 2005, 14 April (http://www.hri.org/news/balkans/rferl/2005/05-04-14_rferl.html#10)); «Armenian official, NATO envoy discuss IPAP», «Arminfo», 2005, 25 February (<http://www.armeniandiaspora.com/archive/21152.html>); *John C. K. Daly. Azerbaijan Military Reform and Armenian National Security Strategy. «PIP News»* (http://www.pimswiki.org/index.php?title=PIP_News):

տության կարգավորմամբ զբաղվող բոլոր միջազգային կազմակերպություններում ու հասկապես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում, ամրապնդել Հայաստանի ռազմական հնարավորությունները, արդիականացնել Ձինված ուժերը, միջազգային ահաբեկչության և զանգվածային ոչնչացման զենքի տարածման դեմ պայքարի բնագավառում համագործակցել առանձին պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ, զարգացնել բազմակողմ համագործակցություն անվտանգության համակարգերի՝ ՀԱՊԿ-ի և ՆԱՏՕ-ի, ինչպես նաև երկկողմ հարաբերություններ՝ Ռուսաստանի և ԱՄՆ-ի հետ, հաղթահարել արտագաղթը և ամրապնդել Հայաստան-Սփյուռք համագործակցությունը երկքաղաքացիության և հայրենադարձության միջոցով, ակտիվորեն մասնակցել տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման ծրագրերին, ստեղծել Հայաստանի կենսական ու ռազմավարական շահերի դեմ և Հայաստանի շուրջ միջազգային բացասական կարծիքի ձևավորման ուղղված ոչ բարեկամ պետությունների ապատեղեկատվությանը հակազդելու արդյունավետ համակարգ,

ներքին անվտանգության ապահովման բնագավառում՝ ապահովել Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական անվտանգությունը, տարածքային ամբողջականությունը և ինքիշխանությունը, հաղթահարել աղքատությունը, իրականացնել կայուն և սոցիալական ուղղվածությամբ տնտեսական քաղաքականություն, խրախուսել մանր ու միջին գործարարությունը, ինչպես նաև ենթակառուցվածքի և գիտատար արդյունաբերության ոլորտներում վարել ակտիվ ներդրումային քաղաքականություն, ապահովել Հայաստանի Հանրապետության գիտատեխնիկական առաջընթացը և բարձր տեխնոլոգիաների զարգացումը, երկրում արմատապես բարելավել բնապահպանական իրավիճակը, հետևողական պայքար մղել օտարերկրյա լրտեսական գործակալությունների, հատուկ ծառայությունների քայքայիչ գործունեության դեմ, մշակել և իրականացնել տեղեկատվական անվտանգության մեխանիզմներ:

Ներքին անվտանգության ոլորտում կարևորվում է ժողովրդավարացման, կայուն զարգացման ապահովման ասպարեզը՝ մարդու և քաղաքացու անձնական անվտանգության, նրա սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ապահովում, պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մեխանիզմների և օրենսդրության կատարելագործում, հետևողական պայքար կոռուպցիայի դեմ, իրավակարգի ամրապնդում, հավասարակշռված միջլեռնակական հարաբերությունների, հասարակության սոցիալ-քաղաքական կայունության ապահովում, օրենքի առջև ՀՀ բոլոր քաղաքացիների, այդ թվում՝ պաշտոնատար անձանց, պետական մարմինների, քաղաքական կուսակցությունների, հասարակական ու կրոնական կազմակերպությունների հավասարության ապահովում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ

ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

ՆԱԽԱԳԻԾ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ
ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ
ՄԵԱԿՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ
ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ
ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագիծը մշակելու նպատակով որոշում եմ.

1. Ստեղծել ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողով:

2. Հաստատել ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի անհատական կազմը՝ համաձայն 1-ին հավելվածի:

3. Հաստատել ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովի գործունեության կարգը՝ համաձայն 2-րդ հավելվածի:

4. Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի մշակման աշխատանքները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովին՝ մինչև 2006 թվականի սեպտեմբերի 1-ը Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին ներկայացնել ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագիծը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ

Ռ. ՔՈՉԱՐՅԱՆ

2005 թ. դեկտեմբերի 15
Երևան

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ
ՄԵԱԿՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ
ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

Մերժ ՄԱՐԳՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր ազգային անվտանգության խորհրդի քարտուղար, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարար (հանձնաժողովի նախագահ)
Միևր ՇԱՀԵԼԴՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պաշտպանության, ազգային անվտանգության և ներքին գործերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ (համաձայնությամբ)
Տիգրան ՄԱՐԳՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկի նախագահ
Սամվել ՆԻԿՈՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավոր (համաձայնությամբ)
Հրայր ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավոր (համաձայնությամբ)
Գուրգեն ԱՐՄԵՆՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավոր (համաձայնությամբ)
Հակոբ ՀԱՎՈՐՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավոր (թիվ 31 ընտրատարածք, համաձայնությամբ)
Գառնիկ ԻՄԱՆՈՒԼՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի խորհրդակալ
Արթուր ԱՂԱԲԵԿՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի տեղակալ
Արման ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ
Պավել ՄԱՏԱՐՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարի առաջին տեղակալ
Գագիկ ԳԱԳՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի ղեկավար – նախարարի տեղակալ

Արծվիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարի տեղակալ
Հայկ ԴԱՐՔԻՆՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի տեղակալ
Գագիկ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարի տեղակալ
Աշոտ ԱԲՈՎԻՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի տեղակալ
Միմոն ԴԱՊՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարի տեղակալ
Մամվել ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարի տեղակալ
Արեգ ԳԱԼՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկայի նախարարի տեղակալ
Արա ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության կրթության և գիտության նախարարի տեղակալ
Գագիկ ԳՅՈՒՐՋՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարի տեղակալ
Վաչե ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման նախարարի տեղակալ
Հրանտ ԲԵԳՆԱՐՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության տրանսպորտի և կապի նախարարի տեղակալ
Ռուզաննա ԱՄԱՎԵՐԴՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության քաղաքաշինության նախարարի տեղակալ
Հրաչյա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության տնօրենի առաջին տեղակալ
Արարատ ՄԱՀՏԵՍՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության պետի առաջին տեղակալ
Էմիլ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիայի պրեզիդենտի տեղակալ
Հայկ ՔՈՒՍԱՋՅԱՆ	Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի խորհրդական (հանձնաժողովի քարտուղար)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ

Ո ԱԶՄՍՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

Ն ԱԽԱԳԻԾ*

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ
ՂԵԿԱՎԱՐ

Ա. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

* ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարության նախագծի սույն տարբերակը Միջկերպ-տեսչական հանձնաժողովի գործունեության վերջնական արզանագրի է, որը գիտական և հասարակական-մասնագիտական փորձաքննություն է անցել Երևանի, Մոսկվայի, Վաշինգտոնի և Քրյուսեյի առաջատար կենտրոններում, ինչպես նաև ՀՀ Ազգային ժողովում և ներկայացվել ՀՀ Նախագահին:

I. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄՍՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ*

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը համապետական քաղաքական այն փաստաթուղթն է, որում համակարգված ձևով ներկայացվում են անհատի, հասարակության և պետության անվտանգության ապահովման, ինչպես նաև համայն հայության ինքնության պահպանման ու կայուն զարգացման պետական քաղաքականության հիմնական սկզբունքները:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը իրականացվում է կենսագործունեության բոլոր ոլորտների համար միասնական պետական քաղաքականության շարակարգված պլանավորման և իրագործման միջոցով: Այդ քաղաքականությունը իշխանությունները մշակում են՝ համագործակցելով քաղաքացիական հասարակության հետ և հաշվի առնելով անվտանգության գերատեսչական ու տարածքային առանձնահատկությունները:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության հիմքում դրված են ժողովրդավարական արժեքների համակարգը և փոխլրացման սկզբունքը, որը նպատակաուղղված է միջազգային համագործակցության միջոցով ազգային անվտանգության ապահովմանը՝ արտաքին քաղաքական հարաբերությունների բազմազանեցմամբ և պաշտպանական համակարգի կատարելագործմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը ներթափ է ճշգրտումների՝ ըստ ներպետական և միջազգային իրադրության, սպառնալիքների ու մարտահրավերների համակարգի և գերակայությունների փոփոխման, ինչպես նաև սույն փաստաթղթում նշված նպատակների իրականացման:

* Մայր տեքստը հայերեն տարբերակն է:

II. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի ներկյան զնահատելու և ապագան կառուցելու համար հիմնարար նշանակություն ունեն ազգային անվտանգության հետևյալ սկզբունքները:

–Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունը ապահովում է հայ ժողովրդի ու Հայաստանի բոլոր բնակիչների՝ մարդու, ընտանիքի, էթնիկական խմբերի, Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես ինքնիշխան, ժողովրդավարական, շուկայական տնտեսություն ու հարուստ հոգևոր-մշակութային արժեքներ ունեցող իրավական, սոցիալական պետության և նրա ձևավորվող քաղաքացիական հասարակության պաշտպանված գոյությունն ու կայուն զարգացումը, ինչպես նաև իրավունքի գերակայությունը, գաղափարախոսական, քաղաքական բազմակարծությունը:

–Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության համար հիմնական սպառնալիքներն են Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությանը, անկախությանն ու տարածքային ամբողջականությանը, նրա բնակչության և համայն հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյությանը, հայ ժողովրդի և հանրապետության տարածքում բնակվող բոլոր էթնիկական համայնքների ներդաշնակ համակցությանը, կենսագործունեությանը և հոգևոր-մշակութային արժեքներին սպառնացող վտանգները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես անկախ հայկական պետականության ամրապնդման ու կայուն զարգացման համար անհրաժեշտ ազատ շուկայական տնտեսությամբ ժողովրդավարական համակարգի կայացման և զարգացման խաթարումը:

–Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հիմնական երաշխիքն է ժողովրդավարական արժեքների՝ պետության, հասարակության, անհատի հիմնարար իրավունքների և ազատությունների երաշխավորվածության ու պաշտպանության, ինչպես նաև հայ ժողովրդի և Հայաստանի տարածքում բնակվող բոլոր էթնիկական համայնքների ներդաշնակ զարգացման գործուն համակարգը:

–Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովումը իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետությանը, նրա սահմանադրական ժողովրդավարական կարգին, բնակչության, հայ ժողովրդի գոյությանը, ինքնությանն ու կայուն զարգացմանը, քաղաքացիական հասարակությանը սպառնացող վտանգների պատեհաժամ բացահայտմամբ, կանխմամբ և չեղարացմամբ:

III. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԾԱՆԵՐԸ, ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ՆՆՆԻՐՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային շահերն արտահայտող նպատակներն են՝

- Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես ժողովրդավարական, իրավական ու սոցիալական պետության, տնտեսության շուկայական համակարգի, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության կայացումը, կայուն զարգացումն ու բարգավաճումը,
- Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական գոյության պաշտպանության երաշխավորված ապահովումը,
- համաշխարհային քաղաքակրթության մեջ ավանդ ունեցող, մտավոր մեծ ներուժով օժտված, հարուստ մշակութային ժառանգություն կրող հայ ժողովրդի ազգային ինքնության պահպանումն ու զարգացումը գլոբալացման պայմաններում,
- Հայաստանի Հանրապետության միջազգային դերի ու հեղինակության ամրապնդումը, տարածաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատումը, բոլոր երկրների, մասնավորապես՝ տարածաշրջանի պետությունների հետ բարիդրացիական հարաբերությունների և համագործակցության զարգացումը,
- համայն հայության հնարավորությունների համակողմանի համախմբմամբ Հայաստանի Հանրապետության կայուն անվտանգության, խաղաղության, զարգացման և բարգավաճման ապահովումը,
- մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների երաշխավորվածության ու պաշտպանվածության ապահովումը,
- Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բնակվող բոլոր էթնիկական խմբերի հոգևոր-մշակութային արժեքների պահպանումն ու զարգացումը, կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում ազգային, կրոնական կամ այլ բնույթի խտրականության ցանկացած դրսևորման բացառումը,
- Հայաստանի Հանրապետությունում հասարակության և տնտեսության զարգացումը գիտահեռքի վրա, միջազգային չափանիշներին համապատասխանող, մրցունակ, ազգային արժեքների վրա խարսխվող գիտակրթական համակարգի արմատավորումը և հայագիտական ճյուղերի՝ հայոց լեզվի, գրականության, պատմության ու մշակույթի՝ որպես ազգային հոգեմտավոր ժառանգության հարատևությունն ապահովող և ազգային ինքնությունը մարմնավորող գործոնների զարգացումը,

- Հայաստանի Հանրապետությունում կայուն ժողովրդագրական աճի, ինչպես նաև պարենային ու բնապահպանական անվտանգության ապահովումը և առողջապահության համընդգրկուն ու արդյունավետ համակարգի զարգացումը բարձրագույն միջազգային չափանիշներին համապատասխան,

- տեղեկությունների ստացման և օգտագործման ոլորտում մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների իրականացումը, Հայաստանի մասին տեղեկությունների միջազգային մատչելիության ապահովումը:

Նշված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ ռազմավարական խնդիրների կատարումը.

- Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական անվտանգության պաշտպանության և տնտեսական, սոցիալական ու հոգևոր շարունակական զարգացման երաշխավորված ապահովումը,
- Հայաստանի Հանրապետությունում ժողովրդավարական ազգային-պետական ու քաղաքացիական-հասարակական կացութաձևի կայացումը և պաշտպանությունը,
- Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի, պետականության բոլոր բաղադրատարրերի, տարածքային ամբողջականության, սահմանների անձեռնմխելիության պաշտպանությունը և պետական կառավարման համակարգի բնականոն գործունեության ապահովումը,
- Հայաստանի Հանրապետության կենսապահովման, կառավարման, իրավապահության, էներգետիկայի, տրանսպորտի և կապի ենթակառուցվածքի հուսալի գործունեության ապահովումն ու պաշտպանությունը,
- պայքարը վերազգային հանցագործությունների, այդ թվում՝ միջազգային անաբեկության, զանգվածային ոչնչացման գեների ու դրա բաղադրամասերի, թմրանյութերի ու կեղծված դեղորայքի տարածման, մարդկանց առևտրի, անորակ սննդամթերքի արտադրության և ներմուծման դեմ,
- համայն հայության համակողմանի ինտեգրման գաղափարական հենքի և պետական հայեցակարգի մշակումն ու կազմակերպական իրականացումը,
- միասնական պետական գիտակրթական քաղաքականության մշակումն ու կենսագործումը՝ որպես ուղենիշ ունենալով ազգային տնտեսության միջազգային մրցունակության և գիտակրթական համակարգի բարձր արդյունավետության ապահովումը՝ հատկապես ինովացիոն զարգացմամբ,

- ազգային մշակույթի համակողմանի զարգացումը ինքնատիպության հիմքի պահպանմամբ և համամարդկային մշակույթի նվաճումների յուրացմամբ,
- միասնական պետական տեղեկատվական քաղաքականության մշակումը և հետևողական իրականացումը այդ նպատակով ստեղծված համակարգող մարմնի միջոցով, ազգային տեղեկատվական համակարգի համապատասխանեցումը միջազգային չափանիշներին՝ որպես ելակետ ունենալով տեղեկատվություն ստանալու և օգտագործելու մարդու և քաղաքացու իրավունքների իրականացումն ու Հայաստանի վերաբերյալ տեղեկատվության միջազգային մատչելիության լիարժեք ապահովումը,
- Հայաստանի Հանրապետությունում ներկա և գալիք սերունդների կենսագործունեության համար բարենպաստ միջավայրի ձևավորումն ու հարստն զարգացումը, բնական ռեսուրսների պահպանումն ու արդյունավետ օգտագործումը, բնապահպանական իրավիճակի համակարգված առողջացումը, բնական և տեխնածին բնույթի արտակարգ իրավիճակների ժամանակակից մեխիորդինգի և կանխման միջազգային կառույցներին ինտեգրումը, բնական և տեխնածին վտանգների հուսալի կանխատեսումը, կանխարգելումն ու չեզոքացումը, քաղաքաշինական համակարգերի անվտանգության, հուսալիության և կայունության ապահովումը:

**IV. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ՋԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՆՔՍՈՒՄ**

Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացումը և անվտանգ ապագայի կերտումը անհրաժեշտ է դիտարկել տարածաշրջանային ու միջազգային անվտանգության համատեքստում, քանի որ Հայաստանի անվտանգությունն ունի ոչ միայն ներպետական, այլև միջազգային չափում: Այս առումով Հայաստանի զարգացման ու անվտանգության ապահովման սկզբունքները, ռազմավարության հիմնադրույթները, հիմնված լինելով ազգային և համընդհանուր ժողովրդավարական արժեքների վրա, նպատակ ունեն լուծելու միջազգային, այդ թվում՝ տարածաշրջանային, ինտեգրման խնդիրները:

20-րդ դարի վերջին վերականգնելով իր անկախությունը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը դեռ պահպանում է անցումային ժամանակաշրջանին բնորոշ կերպափոխման առանձնահատկությունները: Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանի մերձատարածքում երեսն եկան անվտանգության համար ներտարածաշրջանային և արտատարածաշրջանային սպառնալիք-

ներ: Ներտարածաշրջանային սպառնալիքներն առավելապես պայմանավորված են տարածաշրջանում առկա ազգամիջյան հակամարտություններով, զինված բախումներով, իսկ արտատարածաշրջանային սպառնալիքները հետևանք են այն արտաքին ուժերի գործունեության, որոնք փորձում են տարբեր ձևերով ու միջոցներով վերահսկել կամ իրենց շահերին համապատասխանեցնել տարածաշրջանում առկա ռազմաքաղաքական իրավիճակը:

Որպես Արևելքի և Արևմուտքի, Հյուսիսի և Հարավի, Եվրոպայի և Ասիայի, Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի, Եվրամիության և այլ կողմերի շահերի հանգուցակետերից մեկը՝ հարավկովկասյան տարածաշրջանը ենթակա է այդ շահերի գուգակցման ու մրցակցության ազդեցությանը: Առկա իրավիճակը ավելի է բարդանում անվտանգության ապահովման բնագավառի և տարածաշրջանում ընթացող զարգացումների նկատելի քաղաքականացման պատճառով:

Հայաստանի Հանրապետության կայուն և անվտանգ զարգացումը պահանջում է փոխպայմանավորված արտաքին ու ներքին անվտանգության ապահովման ուղղությամբ իրականացվող գործունեության պետական համադրում: Այդ համադրման հիմնական ուղին Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդավարացումն է, որը պետք է ընթանա Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացման ու միջազգային ինտեգրման միջոցով նրա զորացմանը զուգընթաց: Դրա անհրաժեշտության գիտակցմամբ Հայաստանի Հանրապետությունը որդեգրում է շարունակական բարեփոխումների ռազմավարությունը: Հայաստանի Հանրապետությունը այդ ռազմավարությունն իրականացնում է ազգային ինքնության պահպանման պայմանով՝ առաջնորդվելով իր շահերով, հենվելով առավելապես ազգային ներուժի վրա, օգտագործելով միջազգային հանրության փորձն ու աջակցությունը:

Ժողովրդավարական բարեփոխումների ռազմավարությունը պետական մարմիններից և հասարակությունից պահանջում է համակարգված կառուցողական գործունեություն: Բարեփոխումների ձգձգումը կամ ձախողումը անմիջական սպառնալիք է ազգային անվտանգության համար, քանի որ կարող է խաթարել երկրի կայուն զարգացումը:

**V. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ
ՈՒՂՂՎԱԾ ՄՊԱՌԱՎԻՔՆԵՐԸ
ԵՎ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ**

Կայուն զարգացման միջոցով իրավական և սոցիալական պետության կայացման, հանրընդհանուր ժողովրդավարական արժեքների արմատավորման գործընթացում ի հայտ են գալիս Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության սպառնացող, նրա կայուն զարգացմանը խաչընդոտող վտանգներ և մարտահրավերներ: Վերջին տարիներին երևան են գալիս այնպիսի երևույթներ, որոնք, իբրև միջազգային հարաբերություններին բնորոշ գործոններ, էապես ազդում են միջազգային անվտանգության կառույցների ու ռազմաքաղաքական ուժերի վրա՝ նրանց պարտադրելով վերանայել իրենց ռազմավարական նպատակները և վերակառուցել գործունեությունը: Այսպես, միջազգային անաբեկչությունը, նրա ֆինանսավորումը և հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացումը ազդում են պետությունների ու միջազգային անվտանգության համակարգերի զարգացման, ընդլայնման, վերակառուցման և, առաջին հերթին, ինտեգրման գործընթացների արագացման վրա:

Մպանալիքները, դրսևորվելով Հայաստանի Հանրապետության ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին հարաբերություններում, առկվում են պետության կենսագործունեության ու զարգացման բոլոր բնագավառներին և ունեն համաչափ կամ անհամաչափ բնույթ:

Արտաքին համաչափ սպանալիքներ են՝ Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական գոյության, պետության անկախության, ինքնիշխանության ու տարածքային ամբողջականության նկատմամբ ոտնձգությունները, Ղարաբաղյան հիմնախնդրի ռազմական լուծման նպատակով Ադրբեջանի կողմից մարտական գործողությունների վերսկսումը, Հայաստանի Հանրապետությանը սահմանակից պետություններում ներքին քաղաքացիական բախումները և լայնածավալ պատերազմական գործողությունները, բարեկամական ռազմաքաղաքական դաշինքների թուլացումը կամ քայքայումը, ինչպես նաև թշնամական դաշինքների ստեղծումն ու գորացումը, Հայաստանի տնտեսության քայքայմանը նպաստակառուցիվ արտաքին ոտնձգությունները, այլ պետությունների հատուկ ծառայությունների քայքայիչ գործունեությունը, Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, հաղորդակցային մեկուսացումը, նրա վերաբերյալ ապատեղեկատվությունը և ըստ այդմ՝ բացասական միջազգային կարծիքի ձևավորումը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային հեղինակության նվազումը:

Արտաքին անհամաչափ սպանալիքներ են՝ Հայաստանի Հանրապետության դեմ արտաքին ոչ կանոնավոր ռազմական ուժի կիրառումը, Հայկական սփյուռքի ազգամշակութային ինքնության թուլացումը, միջազգային անաբեկչության, զանգվածային ոչնչացման զենքի և թմրանյութերի տարածումն ու տարանցումը, փողերի «վաճումը» և անաբեկչության ֆինանսավորումը, Հայաստանին սահմանակից շրջաններում, ինչպես նաև համընդհանուր մասշտաբների մահաբեր անդրազգային համաճարակների բռնկումը և բնական ու տեխնածին աղետները:

Ներքին համաչափ սպանալիքներ են՝ իրավական ու սոցիալական պետության հատկանիշների ձևավորման ոչ բավարար որակը, տեմպերը և դրսևորումները, քաղաքական համակարգի անկատարությունը և պետության կենսագործունեության բնագավառների զարգացման անկայունությունը, քաղաքացիական հասարակության կայացածության անբավարար մակարդակը, մարդու իրավունքների պաշտպանության ոչ լիարժեք համակարգի ձևավորումը, սոցիալական արդարության պետական երաշխիքների բացակայությունը, ներքին անվտանգության համակարգի գործունեության և իրավապաշտպանության ու արդարադատության անբավարար մակարդակը, ֆինանսատնտեսական մեխանիզմների պետական կառավարման անկատարությունը և ֆինանսական համակարգի անկայունությունը, հուսալի էներգամատակարարումները, ներքին հաղորդակցությունների ու կապի պետական ոչ արդյունավետ կառավարումը, տնտեսական ոլորտում մենաշնորհի առկայությունը և ընդլայնումը, պետության անբավարար դերը տնտեսության տարբեր ճյուղերում և պրոֆեսիոնալ զբաղվածության այլ ոլորտներում մարդկային ռեսուրսների համամասնական ներգրավման գործում, գիտակրթական համակարգի սոցիալական դերի անկումը և տնտեսական առնչվածության բացակայությունը, հոգևոր-մշակութային ժառանգության պահպանմանն ու զարգացմանը միտված պետական գործունեության անբավարարությունը, էրիտասարդության շրջանում անկախ պետականությանը հարիք արժեքային համակարգի արմատավորման պետական քաղաքականության անկատարությունը, բնական ռեսուրսների անարդյունավետ պետական կառավարումը, ինչպես նաև տեղեկատվության ոլորտում պետության հնարավորությունների անբավարարությունը:

Ներքին անհամաչափ սպանալիքներ են՝ սոցիալական շերտավորման խորացումն ու աղքատությունը, տնտեսության ստվերային մասի բարձր մակարդակը, գրաղվածության և սոցիալական պաշտպանության համակարգերի խաթարումը, ազգային ինքնության, հոգևոր ու բարոյական արժեքների աղճատումը, խոսքի ազատության ճնշման և իրազեկման պակասի հետևանքով առաջացած սոցիալական լարվածությունը, ընտանիքի և անհատի դերի նվազումը, հասարակական և պետական հարաբերությունների քրեականացումը,

կոռուպցիան, հատկապես՝ կաշառակերությունը, իշխանությունների հանդեպ հանրության զանգվածային անվտանգությունը, պետական համակարգի նկատմամբ ժողովրդավարական վերահսկողության գործում քաղաքացիական հասարակության դերի նվազումը, հասարակության մեջ անհանդուրժողության մթնոլորտի ձևավորումը, բացասական ժողովրդագրական միտումները (ցածր ծնելիություն, հիվանդացության և մահացության, կյանքի միջին տևողության ու որակի ցուցանիշների վատթարացում, արտագաղթ), չկառավարվող և անօրինական միգրացիան, կրթական, գիտական ու մշակութային ներուժի արտահոսքը և փոշիացումը, պետության տարածքում մահաբեր համաճարակների բռնկումը, ավերիչ երկրաշարժները և այլ բնական ու տեխնածին աղետները, բնական ռեսուրսների սպառումը:

Եւլված սպառնալիքների նախկանխման ու դրանց հետևանքների վերացման, պետության և հասարակության կայուն զարգացման ապահովման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության վարած քաղաքականության հիմքում դրվում է ազգային անվտանգության ռազմավարությունը:

VI. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ռազմավարության հիմքում դրված է հայ ժողովրդի ձգտումը՝ միջազգային հանրությունում զբաղեցնելու արժանավայել տեղ, առավելագույն դրսևորելու իր կարողակա- նությունը, հնարավորինս նպաստելու համաշխարհային քաղաքակրթության զարգացմանը, պաշտպանելու մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունք- ներն ու գաղտությունները:

Հայաստանը հաշվի է առնում, որ համընդհանուր ինտեգրմամբ բնորոշվող արդի աշխարհակարգում շատ դժվար է առանձին պետությունների ազգային անվտանգության ապահովումը զուտ սեփական ուժերով: Ուստի Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ապահովման հիմնական ուղիներն են միջազգային ինտեգրումը:

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ռազմավարու- յան հիմնական նպատակները տարբեր ոլորտներում հետևյալներն են.

– պաշտպանական ոլորտ՝ հայ ժողովրդի և Հայաստանի բնակչության ֆիզիկական անվտանգության, Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշ- խանության, անկախության և տարածքային ամբողջականության ու սահ- մանների անձեռնմխելիության պաշտպանություն արտաքին ռազմական սպառնալիքներից, մասնակցություն միջազգային խաղաղության ու անվտանգության ամրապնդմանն ուղղված գործունեությունը և ահաբեկ- չության ու թմրանյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարին, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության և բնակչության ֆիզիկական գոյության երաշխավորություն,

– քաղաքական ոլորտ՝ ինտեգրում անվտանգության միջազգային համա- կարգերին, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային վարքի բարձ- րացում, միջազգային երկխոսության ու տարածաշրջանային համագոր- ծակցության զարգացում, Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահանդի խաղաղ և արդար լուծում՝ Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ինքնորոշման իրավուն- քի և հանրապետության միջազգային ճանաչման հիման վրա, Հայկական սփյուռքի հոգևոր ու լեզվամշակութային ուժացման և ազգային ինքնու- յան թուլացման վտանգի կանխում,

– տնտեսական ոլորտ՝ Հայաստանի Հանրապետության կայուն տնտեսա- կան զարգացման ապահովում, արտաքին մրցունակության բարձրացում և տնտեսական մեկուսացման փորձերի չեղոցացում, գործուն մասնակ- ցություն աշխատանքի միջազգային նոր բաժանման գործընթացներին,

– տեղեկատվական-հաղորդակցական ոլորտ՝ Հայաստանի ինտեգրում մի- ջազգային տեղեկատվական տարածությանը և միջազգային հանրության համար Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական դաշտի մատ- չելիության ապահովում, արդյունավետ հակազդում Հայաստանի Հանրա- պետության դեմ ուղղված ապատեղեկատվությանն ու քարոզչությանը:

Արտաքին անվտանգության ռազմավարությունն իրականացնելու համար Հայաստանը իր արտաքին քաղաքականության մեջ որդեգրել է փոխլրացման սկզբունքը: Դրա էությունն է արտաքին հարաբերությունների հնարավորինս ընդլայնումը և տարբեր ուժային կենտրոնների հետ համագործակցության իրատեսական հավասարակշռումը՝ որոշումների կայացման գործում իր ինքնուրույնությունը պահպանելու նպատակով: Փոխլրացման սկզբունքը չի նշանակում հավասարակշռության պահպանում ամեն գնով, այլ միտված է միջազգային հարաբերություններով ընձեռնվող ինտեգրացիոն հնարավորու- յունների արդյունավետ օգտագործմանը: Հայաստանը իրագործում է փոխ- լրացման քաղաքականությունը՝ իրատեսորեն հաշվի առնելով այն ռազմավա- րական շահերը, որոնք ընդհանուր են միջազգային հանրության և Հայաստա- նի համար:

1.1 Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ռազմավարությունը տարածաշրջանային անկարգակում

Հայաստանի Հանրապետությունը հանդես է գալիս տարածաշրջանում համագործակցության համար բարենպաստ միջավայրի ձևավորման, անվտանգության գործունե համակարգի ստեղծման, պետությունների հետ բարիդրացիական փոխշահավետ հարաբերությունների հաստատման դիրքերից: Աման մտնեցումը նախադրյալներ է ստեղծում, որպեսզի տարածաշրջանում հաստատվի կայուն խաղաղություն, խաղաղ ճանապարհով լուծվեն հակամարտությունները և, առաջին հերթին, Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը, վերացվի ռազմական գործողությունների վերականգնման փաստը, հաղթանակը անկա բաժանարար գծերը:

Բարդ և անկայուն տարածաշրջանային միջավայրում սպառնալիքները բազմազան են և ունեն իրենց առանձնահատկությունները, չեզոքացման յուրահատուկ միջոցները, ուստի դրանք հարկ է դիտարկել առանձին պետությունների հետ հարաբերությունների ձևաչափում:

1.1.1 Հարաբերությունները Վրաստանի հետ

Հայաստանի և Վրաստանի միջև գոյություն ունեցող հարաբերություններն ունեն ռազմավարական նշանակություն, քանի որ նպաստում են Հայաստանի Հանրապետության և ամբողջ Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության մի շարք առաջնային խնդիրների լուծմանը: Դրանք կարևոր են նաև փոխշահավետության տեսանկյունից, որովհետև երկու պետությունների աշխարհագրական դիրքը հնարավորություն է տալիս տնտեսական և տրանսպորտային համագործակցությամբ ապահովելու Հայաստանի կապը Ռուսաստանի ու Եվրոպայի այլ պետությունների հետ, և Վրաստանի կապը՝ Իրանի ու Մերձավոր Արևելքի հետ: Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից իրականացվող Հայաստանի շրջափակման պայմաններում Վրաստանն այն երկիրն է, որի միջոցով հիմնականում ապահովվում է Հայաստանի տնտեսական և տրանսպորտային ելքը դեպի արտաքին աշխարհ: Բացի այդ, իր աշխարհագրական դիրքի և աշխարհաքաղաքական զարգացումների շնորհիվ Վրաստանը հանդես է գալիս որպես տնտեսական և առևտրային միջնորդ Հայաստանի, Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև: Եվրոպական ինտեգրման հիմնահարցերի նկատմամբ Հայաստանի և Վրաստանի քաղաքական մոտեցումները հիմքեր են ստեղծում, որպեսզի հետևակարգում խորանան երկու երկրների միջև բարեկամությունն ու ռազմավարական գործընկերությունը, ինչը կնպաստի Եվրասիանությունյան ծրագրում ներգրավված հարավկովկասյան պետությունների տարածաշրջանային ինտեգրմանը:

Հայաստանի և Վրաստանի հարաբերություններին կարևոր բնույթ է հաղորդում նաև վիրահայության, հատկապես՝ Վրաստանի հայաբնակ Ջավախքի գործունե: Այս առումով Հայաստանի համար մտահոգության առիթ է Վրաստանում իրավիճակի ցանկացած ապակայունացում: Այն կարող է վտանգել Հայաստանի տնտեսական և տրանսպորտային կապը արտաքին աշխարհի հետ, իսկ ազգամիջյան լարվածությունը՝ ստեղծել հակահայկական տրամադրություններ և սպառնալ Ջավախքի հայության անվտանգությանը: Հայաստանի Հանրապետությունը և Վրաստանը միջազգային մի շարք կազմակերպությունների անդամակցելիս, մասնավորապես՝ ընդգրկված լինելով «Եվրոպական հարևանության» ծրագրում, կամավոր ստանձնեն ազգային ու կրոնական փոքրամասնությունների ժողովրդավարական ազատությունները պաշտպանելու և քաղաքական ու քաղաքացիական, սցիալ-տնտեսական, կրթամշակութային իրավունքները եվրոպական նորմերին համահունչ կերպով իրականացնելու պարտավորությունը: Այս առումով Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է Վրաստանի հետ նպատակային համագործակցությունը ջավախահայության և ընդհանրապես ամբողջ վիրահայության՝ երկրի հասարակության զարգացմանը համընթաց սցիալական ու հոգևոր-մշակութային կայուն և անվտանգ զարգացման ուղղությամբ:

Միևնույն ժամանակ Հայաստանը համարում է, որ բացառապես վրաց-թուրքական, վրաց-ադրբեջանական տնտեսական, տրանսպորտային, ռազմական ծրագրերի ծավալման միտումները հղի են հարավկովկասյան տարածաշրջանում հավասարակշռության խախտման հնարավոր վտանգով՝ կապված Հայաստանի մեկուսացման հետ: Այդ նկատառումով Հայաստանը փորձում է հավասարակշռել այդ ծրագրերը՝ առաջարկելով վերագործարկել ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ ամբողջ տարածաշրջանի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող Մուխում-Թբիլիսի և Կարս-Գյումրի-Թբիլիսի երկաթուղագծերը:

Ռազմական բնագավառում երկու երկրները գործնականում գրեթե չեն համագործակցում, մինչդեռ ռազմավարական տեսանկյունից հայ-վրացական ռազմական համագործակցությունը նույնպես փոխշահավետ է: Այդ համագործակցության աշխուժացումը նպաստելու և տարածաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատմանն ու անվտանգության ամրապնդմանը:

Այսպիսով՝ Հայաստանը համարում է, որ Վրաստանի հետ բարիդրացիական հարաբերությունները բխում են երկու պետությունների ռազմավարական շահերից:

1.1.2 Հարաբերությունները Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ

Հայաստանի հարաբերությունները Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ կարևորվում են տարածաշրջանում քաղաքական և տնտեսական կայունության պահպանման առումով:

Տնտեսական, ռազմական, մշակութային մեծ ներուժ ունեցող Իրանը կարևոր դերակատարներից է տարածաշրջանում ռազմաքաղաքական իրադրության ձևավորման գործում: Հայաստանը կարևորում է Իրանի ներգրավվածությունը Հարավային Կովկասի հիմնախնդիրների լուծման գործում և այն դիտում է որպես Հարավային Կովկասում կայունության պահպանման գործոններից մեկը: Իրանը Լեռնային Ղարաբաղին սահմանակից պետություն է, որն այդ հիմնախնդրի լուծման գործընթացում վարում է հավասարակշռված քաղաքականություն: Բացի այդ, Իրանում հայկական համայնքի նկատմամբ ձևավորված ավանդական դրական վերաբերմունքը հավելյալ նպաստավոր պայման է ստեղծում հայ-իրանական միջպետական հարաբերությունների զարգացման համար:

Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ Հայաստանի հարաբերությունները կրում են առավելապես տնտեսական և մշակութային բնույթ: Հայաստանն այդ համագործակցությունը շարունակելու է զարգացնել առևտրի ծավալների մեծացման, էներգետիկայի, հաղորդակցության նոր ուղիների ձևավորման և կողմերի առկա տնտեսական ու մշակութային ներուժի արդյունավետ օգտագործման նպատակով:

Տնտեսական համագործակցության ռազմավարական ծրագրերը ներառում են.

- Իրան-Հայաստան էներգետիկ ծրագրերը, որոնց շնորհիվ Հայաստանը կմիանա տարածաշրջանային խողովակաշարերի նոր ցանցին, կապահովի իր էներգետիկ համակարգի սնուցման աղբյուրների բազմազանեցումը՝ դրանով իսկ ամրապնդելով իր էներգետիկ, տնտեսական անվտանգությունը,
- Հայաստան-Իրան երկաթուղու և երկրորդ ավտոմոբիլային մայրուղու կառուցումը:

Իրանի հետ համագործակցությունը Հայաստանի քաղաքականության այն կարևորագույն մասն է, որը նպատակաուղղված է նաև իսլամական աշխարհում Հայաստանի համար բարենպաստ մթնոլորտի ձևավորմանը: Հայաստանը փորձում է չեզոքացնել Ադրբեջան-Իրան փոխհարաբերություններում իսլամական համերաշխության գործոնի չարաշահման հնարավոր վտանգը՝

պահպանելով Իրանի հետ հավասարակշռված հարաբերություններ: Հայաստանը կարևորում է նաև հայ-իրանական պարբերական խորհրդակցությունները անվտանգության բնագավառում:

Գտնվելով քրիստոնեական և իսլամական քաղաքակրթությունների սահմանագծում՝ Հայաստանը կարող է դերակատարություն ունենալ Իրան-Արևմուտք լարվածության մեղմացման առումով՝ տալով քաղաքակրթությունների երկխոսության և համակեցության օրինակ: Հայաստանի որդեգրած քաղաքականությունն է ներդաշնակորեն զուգակցել իր համագործակցությունը Արևմուտքի և Իրանի հետ:

1.1.3 Հարաբերությունները Թուրքիայի Հանրապետության հետ

Հայ-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման հարցը մնում է տարածաշրջանի կարևոր խնդիրներից մեկը, քանի որ այն անմիջականորեն ազդում է տարածաշրջանում կայունության հաստատման, տարածաշրջանային համագործակցության զարգացման վրա: Հայ-թուրքական հարաբերությունների լարված բնույթը, որի հիմնապատճառը Թուրքիայի կողմից Հայաստանին որոշակի նախապայմանների առաջադրումն է և որպես դրա հետևանք՝ դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայությունը, Հայաստանի ազգային անվտանգության համար ստեղծում է մի շարք սպառնալիքներ:

Հայ-թուրքական հարաբերությունները բնորոշվում են հետևյալ խնդիրների առկայությամբ:

Թուրքիան նպատակ է հետապնդում Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը կարգավորել իր դաշնակից Ադրբեջանի շահերին համահունչ: Այդ նպատակին հասնելու համար Թուրքիան, որը ձգտում է անդամակցելու Եվրամիությանը, Ադրբեջանին ցուցաբերվող ռազմական և քաղաքական-դիվանագիտական օգնության շրջանակներում շրջափակման է ենթարկում «Եվրամիության հարևանության ծրագրում» ներառված Հայաստանը:

Հատուկ ուշադրության է արժանի Օսմանյան կայսրությունում իրագործված Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցի շուրջ ստեղծված իրավիճակը: Հայաստանի Հանրապետությունը, համաձայն լինելով արևմտահայության օրինական պահանջին՝ վերականգնել Օսմանյան կայսրության բնիկ հայ ժողովրդի և նրա սերունդների նկատմամբ պատմական արդարությունը, միևնույն ժամանակ Եդենի ճանաչումը դիտում է Հայաստանի բնակչության նկատմամբ նոր ցեղասպանության հնարավորության բացառման համատեքստում, այսինքն՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության բնակչության գոյության անվտանգության երաշխիքներից մեկը: Հայաստանը խնդրի լուծումը տեսնում է նաև Թուրքիա-Եվրոպա հարաբերությունների հարթությունում,

քանի որ Թուրքիայի եվրախնտեզորումը ենթադրում է նրա քաղաքականության համապատասխանեցում եվրոպական արժեքներին:

Հայաստանի Հանրապետությունը ձգտում է Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը և հաստատակամորեն նպատակամղված է սկսելու նրա հետ հետևողական կառուցողական երկխոսությունը, ներառյալ՝ ուղղակի շփումները ինչպես պետական, այնպես էլ ոչ կառավարական կազմակերպությունների մակարդակով: Հայաստանը պատրաստ է Թուրքիայի հետ երկխոսությանն առանց որևէ նախապայմանի:

1.1.4 Հարաբերությունները Ադրբեջանի Հանրապետության հետ

Հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների և դրանց հետագա զարգացման հիմքում Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրն է: Հայաստանն ու Ադրբեջանը հարևաններ են, նրանք ներգրավված են ՄԱԿ-ում, ԱՊՀ-ում, ԵՄԻ-ում, այլ միջազգային կազմակերպություններում, ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» ծրագրում, «Եվրոպական հարևանություն» ծրագրում և ստանձնել են միմյանց հետ բարեդրացիական հարաբերություններ ձևավորելու բազում միջազգային պարտավորություններ: Ինտեգրման տարածաշրջանային գործընթացների ակտիվացմանը զուգընթաց ավելի հրամայական է դառնում Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև համագործակցության հաստատման համար եզրեր գտնելու անհրաժեշտությունը:

Ադրբեջանի իշխանությունները Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորումը պայմանավորում են Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի՝ բացառապես իրենց օգտին լուծմամբ: Նման դիրքորոշումը արգելակում է հիմնախնդրի լուծումը: Հայաստանը համարում է, որ միջպետական և առաջին հերթին տնտեսական հարաբերությունների կանոնավորումը կնպաստի տարածաշրջանի զարգացման ու ինտեգրման գործընթացներին և նախադուր կդառնա Ղարաբաղյան հիմնախնդրի իրատեսական հանգուցալուծման համար:

Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ Հայաստանի Հանրապետության դիրքորոշումը խարսխվում է հետևյալ հիմնավոր փաստերի վրա.

1. ինքնիշխան Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրինական կազմավորումն իրականացվել է ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը և օրենսդրությանը համապատասխան՝ դրանց իրավափորձության ժամանակային շրջանակներում: Օրինական հանրաքվեն ու դրան հաջորդած ԽՍՀՄ փլուզումն արձանագրել են ԱդրՆՍՁ-ին Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության և տարածքի վարչական ենթակայության դադարեցման, ինչպես նաև ԽՍՀՄ իշխանություններին նրանց քաղաքական ենթակայության դադարեցման իրավաբանական փաստը,

2. ԼՂՀ ամբողջ տարածքում 1991 թվականից անընդմեջ իրականացվում է ժողովրդավարության միջոցով ստեղծված ներկայացուցչական, գործադիր ու դատական իշխանություն, հանրաքվեով ընդունվել է ԼՂՀ սահմանադրությունը, զարգացվում է միջազգային նորմերին համահունչ օրենսդրություն, ժողովրդավարական սկզբունքներով ընտրվում են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության խորհրդարանն ու նախագահը, իշխանության տեղական մարմինները, կազմավորվել և արդյունավետ կերպով գործում են ինքնապաշտպանության կանոնավոր բանակը, հասարակական կարգի պահպանման, ինչպես նաև սոցիալական, գիտակրթական, մշակութային ոլորտների հաստատությունները, ժամանակակից տնտեսավարմանը միտված բանկային, ֆինանսավարկային, հարկային ու մաքսային համակարգերը:

Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման առաքելությունն ստանձնել է ԵԱՀԿ Մինսկի խումբը: Այն՝ ի դեմս համանախագահներ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի և Ֆրանսիայի, որը նաև Եվրամիության անդամ է, առավելագույն արդյունավետությամբ է արտահայտում տարածաշրջանային զարգացումներում շահագրգիռ ուժերի հարաբերակցությունը: Բացի այդ, Մինսկի խումբը առավել պատշաճ միջնորդական ձևաչափն է, քանի որ երեք համանախագահ երկրներն էլ, լինելով ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի մշտական անդամներ, ծանրակշիռ դերակատարություն ունեն միջազգային հարաբերություններում: Հայաստանը խնդրի լուծումը տեսնում է Մինսկի խմբի շրջանակներում՝ փոխզիջումային և խաղաղ կարգավորման միջոցով՝ ելնելով Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի ֆիզիկական անվտանգության երաշխավորման և ինքնորոշման իրավունքի միջազգային ճանաչման պահանջներից, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ եվրախնտեզորմանը միտված կայուն ժողովրդավարական զարգացման համար անհրաժեշտ պայմաններից:

Հայաստանն ընդունելի է համարում կարգավորման միայն այն տարբերակները, որոնք կբխեն հետևյալ երեք սկզբունքներից.

1. Ադրբեջանին Լեռնային Ղարաբաղի ենթակայության անհնարինություն,
2. Լեռնային Ղարաբաղի անկլավային գոյության անհնարինություն, Հայաստանի հետ ցամաքային սահմանի առկայություն և ինտեգրման համաշխարհային առաջադիմական գործընթացներին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության մասնակցության համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծման միջազգային երաշխավորվածություն,
3. պատերազմի չվերսկսման և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչության անվտանգության սպառնալուծման որոշակի միջազգային երաշխիքների անհրաժեշտություն:

Հայաստանի անվտանգության համար անմիջական ռազմական սպառնալիք է Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի նկատմամբ Ադրբեջանի վարած ռազմատենչ քաղաքականությունը, այն է՝ այդ հիմնախնդիրը լուծել Հայաստանի նկատմամբ ռազմական գերազանցության հասնելու միջոցով: Մշտական ռազմական սպառնալիքի առկայությունը խոչընդոտում է Հայաստանի պաշտպանական բնագավառում արմատական բարեփոխումների իրականացմանը և հանգեցնում սպառազինությունների մրցավազքի: Ուժտի Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետության Ձինված ուժերից պահանջում է մշտական բարձր մարտական պատրաստակալության վիճակ: Այս ասպարեզում Հայաստանի Ձինված ուժերի գլխավոր խնդիրն է Հայաստանի Հանրապետության ու Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական անվտանգության և նրանց սահմանների անձեռնմխելիության ապահովումը:

Հայաստանի անվտանգության համար լուրջ սպառնալիք է նաև Ադրբեջանի կողմից իրականացվող տնտեսական ու տրանսպորտային շրջափակումը, տարածաշրջանային էներգետիկ և տրանսպորտային ծրագրերից Հայաստանին դուրս մղելու քաղաքականությունը: Այն նպատակաուղղված է նաև Հայաստանի տնտեսական մեկուսացմանն ու քայքայմանը՝ խափանելով տարածաշրջանային զարգացման նպատակով ձեռնարկվող ինտեգրման գործընթացը:

Հայաստանը բազմիցս հայտարարել է, որ տարածաշրջանի զարգացման, այդ թվում նաև Ղարաբաղյան հիմնախնդրի լուծման իրատեսական ուղին տարածաշրջանային համագործակցության սկզբնավորումն է, որը ներառում է ընդհանուր տնտեսական ծրագրերի իրականացումը, ճանապարհատրանսպորտային, բնապահպանական և այլ ասպարեզներում համագործակցությունը: Որոշակի կապերի հաստատումը կարող է ապահովել այն շփման դաշտը, որի շնորհիվ հնարավոր կդառնա երկու ժողովուրդների միջև փոխվտաստության մթնոլորտի ձևավորումը, ինչը էլ հիմնախնդրի լուծման և տարածաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատման վճռորոշ նախադրյալն է:

1.2 Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ռազմավարությունը միջազգային մակարդակում

Հայաստանը, անդամակցելով համընդհանուր ժողովրդավարական սկզբունքներ ու արժեքներ դավանող, և դրանց համապատասխան իրավապայմանագրային դաշտում գտնվող մի շարք միջազգային ու տարածաշրջանային կազմակերպությունների, օգտվում է դրանից բխող իրավունքներից և կատարում համապատասխան պարտավորություններ: Հայաստանի Հանրապե-

տությունը մասնակցում է միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարին, զանգվածային ոչնչացման զենքի շտարածմանն ուղղված նախաձեռնություններին, միջազգային խաղաղաբարակյան առաքելություններին, ներգրավված է բազմաթիվ նախագծերում, ինչպիսիք են՝ «Եվրոպական հարևանությունը» Եվրամիության հետ, «Հազարամյակի մարտահրավերները» ԱՄՆ-ի հետ, լայնածավալ ներդրումային ծրագրերը Ռուսաստանի Դաշնության հետ:

Հայաստանի Հանրապետությունը ոչ միայն միջազգային անվտանգության սպառողն է, այլև դրա ապահովման ակտիվ մասնակիցը:

1.2.1 Հայաստանի Հանրապետության ռազմավարությունը հետխորհրդային տարածքում. ինտեգրում ԱՊՀ/ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում

Ստեղծվելով հետխորհրդային տարածքում՝ ԱՊՀ-ն նպատակ ուներ լրացնելու այն ռազմաքաղաքական, տնտեսական վակուումը, որն առաջացավ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո: Այս առումով ԱՊՀ-ն զգալի դեր կատարեց նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների միջև եղած քաղաքական, տնտեսական, ռազմական, գիտակրթական, մշակութային, տեղեկատվական կապերի լիակատար խզումը կասնելու գործում:

Հայաստանի Հանրապետությունը, ակտիվորեն մասնակցելով ԱՊՀ շրջանակներում (այդ թվում՝ ռազմական բնագավառում) տեղի ունեցող գործընթացներին, այդուհանդերձ առաջնությունը տալիս է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը (ՀԱՊԿ)՝ այն դիտելով որպես Հայաստանի անվտանգության ապահովման կարևորագույն գործոններից մեկը:

ՀԱՊԿ-ի գործունեության կովկասյան ուղղությունը իրականացվում է հայ-ռուսական ռազմական համագործակցության միջոցով, ուստի նրա նշանակությունը Հայաստանի համար հետզհետե աճում է: Մասնավորապես, ՀԱՊԿ-ի ռազմական բաղադրյալի զարգացումը նպատակաուղղված է ՀԱՊԿ-ի անդամ պետությունների միջև ռազմատեխնիկական համագործակցության գործուն մեխանիզմների ստեղծմանը, միջազգային կազմակերպված հանցագործությունների, ներառյալ՝ միջազգային ահաբեկչության, զենքի ու թմրանյութերի անօրինական շրջանառության, այլ վերազգային սպառնալիքների դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցների մշակմանը, այդ ասպարեզում տեղեկությունների փոխանակմանը: Այդ ամենը նպաստում է Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության համար կենսական նշանակություն ունեցող խնդիրների լուծմանը:

Հայաստանը ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում համագործակցության հետագա սերտացման հեռանկարը տեսնում է փոխընթացման իր արտաքին քաղաքական ռազմավարության համատեքստում:

1.2.2 Միջազգային կազմակերպություններ և Եվրոպական ինտեգրում

Հայաստանը հետևողականորեն շարունակում է և կշարունակի իր արդյունավետ ու հեռահար համագործակցությունը ՄԱԿ-ի, Եվրոպայի խորհրդի և Եվրամիության, ինչպես նաև միջազգային անվտանգությունն ապահովող համակարգերի՝ ՆԱՏՕ-ի և ԵԱՀԿ-ի հետ:

Հայաստանն իր կայուն և անվտանգ զարգացումը տեսնում է եվրաինտեգրման խորացման համատեքստում: Եվրոպական կառույցների հետ հարաբերությունները Հայաստանի համար ունեն առանցքային նշանակություն: Ջարգացման Եվրոպական ուղու ընտրությունը պատահական չէ: այն պայմանավորված է Եվրոպական հոգևոր ու մշակութային պատմական անկյունքներ և աշխարհայացքային-արժեքային նմանատիպ կոլլեկտիվներ ունեցող հայ ժողովրդի հասարակական գիտակցությամբ:

- Միավորված ազգերի կազմակերպություն (ՄԱԿ)

Միջազգային կազմակերպությունների, անվտանգության և համագործակցության միջազգային կառույցների համակարգում Հայաստանի Հանրապետությունը առաջնային նշանակություն է տալիս Միավորված ազգերի կազմակերպությանը: Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է ՄԱԿ-ի մարմինների աշխատանքներին և ներկայացված է ՄԱԿ-ի տարբեր հանձնաժողովներում ու կոմիտեներում, սերտորեն համագործակցում է ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի հովանու ներքո ստեղծված հակահարեկչական կոմիտեի հետ: Հայաստանը շահագրգռված է շարունակելու իր անվտանգության, տնտեսական և մարդասիրական խնդիրներով թելադրող գործունեությունը ՄԱԿ-ի տարբեր կառույցներում:

- Եվրոպական Միություն (ԵՄ)

Եվրոպական Միության հետ Հայաստանի հարաբերությունները պայմանավորված են օբյեկտիվ աշխարհառազմավարական զարգացումներով, նոր ժողովրդավարական աշխարհակարգի ստեղծման տրամաբանությամբ: Առավել նշանակալից են Եվրամիության ընդլայնման հետևանքով համաաշխարհային քաղաքականության ու տնտեսության մեջ նրա ազդեցության մեծացումը և, որպես արդյունք, Հարավային Կովկասի ներառումը Եվրամիության հարևանության ծրագրում:

Եվրոպական հարևանության քաղաքականությունը Հայաստանի համար կարևորվում է ոչ միայն անվտանգության տեսակետից, այլև առավել ընդհանուր՝ հայեցակարգային, առումով: Այն նախատեսում է ինտեգրման գործընթացների նպատակաուղղում կայունության ու փոխվստահության մթնոլորտի հաստատմանը և՛ անհատական, և՛ տարածաշրջանային ձևաչափով, դա նախանշում է ինչպես շրջափակման հետևանքով Հայաստանի, այնպես էլ ամբողջ Հարավային Կովկասի համար առկա խնդիրների լուծումը:

Եվրոպական հարևանությունը Հայաստանի համար ունի նաև մեծ տնտեսական նշանակություն. Եվրամիությունը Հայաստանի խոշորագույն առևտրային գործընկերն է, նրա ձեռնարկած քայլերը միաված են տարածաշրջանային համագործակցության զարգացմանը, Հայաստանում շուկայական տնտեսակարգի կայացմանն ու բարեփոխումների ծրագրերի իրագործմանը:

Այսպիսով՝ Հայաստան-Եվրամիություն հարաբերությունների ռազմավարական բնույթն ապահովում է դրանց հեռահարությունը, ընդլայնման ու խորացման շարունակականությունը: Եվրոպական ինտեգրման ճանապարհին Հայաստանն իրականացրել և իրականացնում է բարեփոխումներ կառավարման համակարգում, օրենսդրական, տնտեսական, սոցիալական ոլորտներում, շարունակում է տնտեսության ազատականացման գործընթացը, ապահովում է իր կայուն տնտեսական աճը: Եվրամիության հետ հարաբերությունների զարգացման հիմքում դրված է «Եվրոպական հարևանության» ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի կողմից իրականացվող «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը», որն այդ հարաբերությունների զարգացմանը հաղորդում է համակարգված բնույթ:

- Եվրոպայի խորհուրդ (ԵԽ)

Հայաստանը Եվրոպայի խորհրդի անդամ է և ներգրավված է նրա մարմիններում՝ Խորհրդարանական վեհաժողովում, նախարարների կոմիտեում և մի շարք այլ կառույցներում: Բարեփոխումների իրականացման և ժողովրդավարական արժեքների արմատավորման գործում Հայաստանը առաջնային է համարում Եվրոպայի խորհրդի առջև ստանձնած պարտավորությունների կատարումը: Եվրոպայի խորհրդի շրջանակներում Հայաստանը կշարունակի բարեփոխումները՝ երկրում մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ու ժողովրդավարությունը Եվրոպական չափորոշիչներին համապատասխանեցնելու և իրավունքի գերակայությանն ապահովելու նպատակով: Եվրոպայի խորհրդի հետ համագործակցության դրական ազդեցությունը Հայաստանի անվտանգության ապահովման վրա շոշափելի է: Հայաստանը իր արտաքին քաղաքականության մեջ պետք է ավելի նպատակային ձևով արտացոլի Հա-

րավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտանգության ապահովման բնագավառում Եվրախորհրդի դերի մեծացման իրողությունը:

– Հյուսիսատլանտյան դաշինքի կազմակերպություն (ՆԱՏՕ)

Հայաստան–ՆԱՏՕ հարաբերություններն իրենց կարևոր դերն ունեն Հայաստանի անվտանգության ապահովման համակարգում: ՈՒՄտի Հայաստանը շարունակելու է այդ կազմակերպության հետ համատեղ ծրագրերի իրականացումը:

Վերջին տարիներին Հայաստան–ՆԱՏՕ համագործակցությունը դառնում է առարկայական՝ բարձրանալով նոր մակարդակի: Դա պայմանավորված է ոչ միայն Դաշինքի հետ իր հարաբերությունները խորացնելու Հայաստանի ցանկությամբ, այլև ՆԱՏՕ-ի կողմից այն նոր քաղաքականության որդեգրմամբ, ըստ որի հատուկ ուշադրություն է դարձվում ռազմավարական առումով կարևոր հարավկովկասյան տարածաշրջանին և գործընկերների հետ անհատական հարաբերությունների զարգացմանը:

Հայաստան–ՆԱՏՕ հարաբերությունները զարգանում են «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի» շրջանակներում: Այդ ծրագրի իրացումը միտված է Հայաստանում պաշտպանական և լայն քաղաքական հաստատություններին բարեփոխումների իրականացմանը, անվտանգության, պաշտպանության և ճգնաժամային կառավարման կառույցների արդիականացմանը, Եվրատլանտյան գործընկերների հետ ռազմական փոխգործունակության և համակարգային համատեղելիության ապահովմանը: Այս նպատակով որպես գործիք Հայաստանի Հանրապետությունը օգտագործում է ՆԱՏՕ-ի ԳՀԽ պաշտպանական և ուժային պլանավորման ծրագրերը: Հայաստանը «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագիրը» դիտում է որպես ՆԱՏՕ-ի հետ քաղաքական երկխոսության հետագա զարգացման կարևոր մեխանիզմ:

ՆԱՏՕ-ի հետ փոխհարաբերությունների զարգացումն ուղղված է նաև Եվրոպական երկրների հետ երկկողմ համագործակցության ամրապնդմանը, քանի որ այդ երկրների գերակշիռ մասը ՆԱՏՕ-ի անդամ է, և Հայաստանի հետ նրանց համագործակցության զարգացմանը մեծապես նպաստում է Հյուսիսատլանտյան դաշինքը:

– Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն (ԵԱՀԿ)

ԵԱՀԿ-ն Հայաստանի համար ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ Հայաստանի անվտանգության առաջնային խնդիրներից մեկը՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի խաղաղ լուծման շուրջ խորհրդատվություններն ու բանակ-

ցային գործընթացը, գտնվում է ԵԱՀԿ շրջանակներում, ուստի և Հայաստանը լիովին աջակցում է ԵԱՀԿ Մինսկի խմբին: Հայաստանի Հանրապետության տարածաշրջանային անվտանգության միջավայրի ամրապնդման գործում կարևոր դեր են խաղում նաև ԵԱՀԿ՝ սպառազինությունների վերահսկման ԵՍՁՈՒ պայմանագիրը, Վիեննայի փաստաթուղթը: Հետևաբար Հայաստանի ռազմավարական շահերից է բխում ԵԱՀԿ դերի ամրապնդումը, ինչպես նաև երկրում ժողովրդավարական գործընթացների խորացմանն ու դրանց անշրջելիությանն ուղղված սերտ համագործակցությունը ԵԱՀԿ համապատասխան կառույցների հետ:

– Առևտրի համաշխարհային կազմակերպություն (ԱՀԿ)

Հայաստանի Հանրապետությունը, ելնելով իր կայուն զարգացման ու տնտեսական անվտանգության ապահովման շահերից, անհրաժեշտ է համարում հետևողականորեն մասնակցել Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության շրջանակներում տեղի ունեցող գործընթացներին: Իր անդամակցությունն այդ կազմակերպությանը Հայաստանը դիտում է որպես առևտրի և արտաքին ուղղակի ներդրումների խթանման, ներքին շուկայի, ինչպես նաև մտավոր սեփականության պաշտպանության, իր տնտեսության մեջ միջազգային ստանդարտների արմատավորման կարևոր միջոցներից մեկը:

1.2.3 Հարաբերությունները առաջատար երկրների հետ

– Ռուսաստանի Դաշնություն

Ռուսաստանի Դաշնության հետ Հայաստանի Հանրապետության հարաբերություններն ունեն ռազմավարական բնույթ, առանձնանում են Հայաստանի ազգային անվտանգության առավելագույն երաշխիքների համար իրենց ունեցած դերով ու նշանակությամբ և կարևոր են ինչպես երկկողմ, այնպես էլ բազմակողմ ձևաչափերում:

Այդ բազմաչափ հարաբերությունները խարսիվում են Հայաստանի և Ռուսաստանի հեռահար ռազմավարական շահերի ընդհանրության վրա: Դրանք ընդգրկում են երկու պետությունների համագործակցության բազմաթիվ ոլորտներ՝ համակարգվելով շուրջ 160 երկկողմ միջազգային պայմանագրերով: Նշանակալից է, որ բոլոր բաղկացուցիչները գտնվում են բարձր մակարդակի վրա: Համագործակցության մասշտաբայնությունն առավել մեծ է ռազմական, առևտրատնտեսական, էներգետիկայի, գիտության, կրթության, մշակույթի, տեղեկատվության ոլորտներում: Վերջին շրջանում ակտիվանում են ընդլայնվում է նաև ռուսաստանյան կապիտալի ներհոսքը Հայաստան:

Հայ-ռուսական ռազմավարական համագործակցության համակարգում բացառիկ կարևոր է ռազմական բնագավառը: Հայաստանը Ռուսաստանի հետ ռազմական համագործակցությունը և հատկապես Հայաստանի տարածքում ռուսաստանյան զորակայանի ներկայությունը դիտում է որպես արտաքին ռազմական սպառնալիքների չեզոքացման կարևոր գործոններից մեկը: Հայաստանի շահերի տեսանկյունից այդ համագործակցությունն ուղղված է հետևյալ հիմնարար խնդիրների լուծմանը.

- Հայաստանի Հանրապետության Զինված ուժերի ռազմական և ռազմատեխնիկական կարիքների ապահովում,
- տարածաշրջանում ուժերի հաշվեկշռի պահպանում:

Հայ-ռուսական ռազմական համագործակցության զարգացումն իրականացվում է երեք կարևոր նպատակային ուղղություններով.

- կռիվից խուսափելու խմբավորումներ,
- ՀՕՊ-ի միացյալ համակարգ,
- համագործակցություն ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում:

Հատկանշական է, որ ԱՊՀ ՀՕՊ-ի միացյալ համակարգը, ներառյալ Հայաստանում հայ-ռուսական համատեղ հերթապահությունը, էապես նպաստում է Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության կարևորագույն խնդիրներից մեկի լուծմանը, իսկ հայ-ռուսական ռազմական դաշինքը տարածաշրջանային անվտանգության այնպիսի համակարգում, ինչպիսին Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությունն է, կարևոր դեր ունի հարավկովկասյան տարածաշրջանում ռազմաքաղաքական հավասարակշռության պահպանման գործում և առհասարակ՝ միջազգային հարաբերություններում:

- *ԱՄՆ*

ԱՄՆ-ի հետ բազմաբևույթ համագործակցության զարգացումը Հայաստանի համար հատուկ նշանակություն ունի ժողովրդավարական պետականության կայացման, տնտեսության կայուն զարգացման, ազգային անվտանգության ապահովման գործում:

ԱՄՆ-ն առաջնային դեր ունի թե՛ միջազգային, թե՛ տարածաշրջանային գործընթացներում: Հայաստանի անկախացումից ի վեր ԱՄՆ-ն առաջնորդվել է Հայաստանին էական պետական օժանդակություն ցուցաբերելու քաղաքականությամբ: Ժողովրդավարական ու տնտեսական բարեփոխումների ասպարեզում տարածաշրջանային պետությունների, այդ թվում և Հայաստանին, ԱՄՆ-ի ցուցաբերած աջակցությունը հիմնարար նշանակություն ունի քաղա-

քացիական հասարակության և Ժողովրդավարական հասարակարգի կառուցման համար:

Քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, գիտակրթական, մշակութային և այլ ոլորտներում իրականացվող համագործակցությանը զուգընթաց լուրջ կերպով զարգանում են հայ-ամերիկյան պաշտպանական հարաբերությունները, իրականացվում են տարբեր ծրագրեր, մասնավորապես՝ «Արտաքին ռազմական ֆինանսավորում», «Միջազգային ռազմական ուսուցում և վարժանք» ծրագրերը, «Համատեղ կոնտակտային խումբ» ծրագիրը ԱՄՆ-ի եվրոպական հրամանատարության հետ, «Նահանգային գործընկերություն» ծրագիրը Կանգաս նահանգի հետ:

ԱՄՆ-ի հետ ռազմական համագործակցության առումով Հայաստանի ԶՈՒ-ի համար կարևոր են վերափոխումների վերաբերյալ այն առաջարկությունները, որոնք մշակվել են «Հայաստանի Հանրապետության ԶՈՒ-ի պաշտպանական գնահատման» արդյունքների հիման վրա: Այդ համագործակցությունը, նպաստելով Հայաստանի Հանրապետության ԶՈՒ-ի մարտական կարողությունների մեծացմանը, փոխլրացնող ռազմական համագործակցության տեսակետից անկունաքարային դեր ունի Հայաստանի ռազմական քաղաքականության հավասարակշռությունը պահպանելու համար: Մեծ մասամբ ԱՄՆ-ի հետ հարաբերություններով է պայմանավորված երկկողմ ձևաչափով Հայաստանի Հանրապետության համագործակցության զարգացումը ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում:

1.2.4 Հարաբերությունները իսլամական երկրների հետ

Հայաստանի Հանրապետությունն իր արտաքին քաղաքականության մեջ հաշվի է առնում այն փաստը, որ Հայաստանը և հայ ժողովուրդը պատմականորեն և աշխարհագրական առումով շփումների մեջ են եղել և զոյակցել իսլամական երկրների ու ժողովուրդների հետ: Իսլամական մի շարք երկրներում ապաստան են գտել ցեղասպանությունը վերապրած հայ ժողովրդի զանգվածներ, և մինչ օրս գոյություն ունեն հայ համայնքներ, որոնց հնարավորություն է տրված պահպանելու իրենց ազգային հոգևոր ու մշակութային ինքնությունը: ՈՒստի Հայաստանի Հանրապետության և հայ ժողովրդի համար կարևոր է շարունակել այդ երկրների հետ ավանդական բարեկամական հարաբերությունները՝ դրանք խարսխելով փոխադարձ հարգանքի վրա:

Հայաստանը փոխլրացման իր արտաքին քաղաքականության շրջանակներում բարեկամական և փոխշահավետ հարաբերություններ է զարգացնում նաև աշխարհի այլ ուժային կենտրոնների, մասնավորապես՝ Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության և Հնդկաստանի Հանրապետության հետ:

Հայաստանի Հանրապետության կայուն զարգացումը պահանջում է պետության կենսագործունեության բոլոր ներքաղաքական ոլորտներում ժողովրդավարական բարեփոխումների իրագործում: Դրա կարևորագույն նախադրյալն է ներքին անվտանգության ապահովումը միասնական պետական քաղաքականության իրականացմամբ, ինչը կատարվում է ըստ ազգային անվտանգության ռազմավարության գերակայությունների համակարգված գերատեսչական ռազմավարությունների մշակման ու իրացման միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության ներքին անվտանգության ռազմավարության հիմնական նպատակները տարբեր ոլորտներում հետևյալներն են.

- պաշտպանական ոլորտ՝ պետության այնպիսի պաշտպանական ներուժի ապահովում, որն անհրաժեշտ է որևէ ագրեսիա հետ մղելու, Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի ֆիզիկական գոյությունը, ինքնիշխանությունն ու անկախությունը, պետության տարածքային ամբողջականությունը պաշտպանելու համար,
- քաղաքական-իրավական ոլորտ՝ քաղաքական կայունության ապահովում, ժողովրդավարական արժեքների և, առաջին հերթին, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանություն, քաղաքացիական հասարակության զարգացում, ժողովրդավարության հաստատմանը և միջազգային ինտեգրման ապահովմանը նպատակաուղղված օրենսդրության ձևավորում, պետության կառավարմանը հասարակության լայն շրջանների մասնակցության ապահովում,
- հաստատությունական ոլորտ՝ իշխանության ժողովրդավարական հաստատությունների և հասարակական վերահսկողության արդյունավետ ապահովման մեխանիզմների զարգացում, կոռուպցիայի վերացում,
- սոցիալ-տնտեսական ոլորտ՝ տնտեսության կայուն աճի ապահովում և բնակչության կենսամակարդակի հարատև բարձրացում, սոցիալական արդարության արմատավորում, սոցիալական համերաշխության հաստատում, գիտահեղինակ վրա կազմակերպվող տնտեսությանը միտված և միջազգային չափանիշներին համապատասխանող գիտակրթական համակարգի ձևավորում, հոգևոր-մշակութային ոլորտների շարունակական զարգացում, անձի հոգեբանական անվտանգության ապահովման նպատակով կյանքի որակի և կենսամակարդակի բարձրացում, բնապահպանական անվտանգության ապահովում,

տեղեկատվական-հաղորդակցական ոլորտ՝ բնակչության իրազեկվածության ու տվյալ ոլորտում անձի իրավունքների ու ազատությունների ապահովմանը, պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությի պաշտպանությանը, տեղեկատվական ենթակառուցի արդիականացմանը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմանն ու համընդգրկուն կիրառությանը նպատակաուղղված միասնական պետական տեղեկատվական քաղաքականության մշակում և իրականացում:

Նշված նպատակների իրականացման համար Հայաստանի Հանրապետությունը նախատեսում է հետևյալ բարեփոխումները:

2.1 Օրենսդրական բարեփոխումներ

Օրենսդրական բարեփոխումները կայուն ու բարեկեցիկ քաղաքացիական հասարակության կայացման նախապայմաններն են: Դրանք կոչված են անհատի, հասարակության և պետության գործունեության բոլոր բնագավառների իրավական կարգավորմանն ըստ միջազգային իրավունքի սկզբունքների ու նորմերի: Հայաստանի Հանրապետությունը օրենսդրական բարեփոխումներն իրականացնում է ինքնիշխանության, անկախության և ազգային ինքնության պահպանման հենքի վրա՝ իր օրենսդրությունը համապատասխանեցնելով միջազգային իրավունքով ամրագրված ժողովրդավարական օրինակնության, մարդասիրության, հրապարակայնության չափանիշներին, գրանցելով իսկ նպատակով երկրի կայուն զարգացմանն ու անվտանգությանը միտված միջազգային ինտեգրման գործընթացներին: Այս առումով հիմնարար ու վճռական նշանակություն ունի սահմանադրական բարեփոխումների գործընթացը:

Հայաստանի Հանրապետությունը նպատակամղված է ժողովրդավարական արժեքների արմատավորմանը՝ իրականացվող օրենսդրական բարեփոխումների գործընթացում սերտորեն համագործակցելով կայացած ժողովրդավարական երկրների հետ: Արդի ժամանակաշրջանում Հայաստանն իր օրենսդրությունը ձևավորում է եվրոպական կառույցների՝ Եվրամիության, Եվրոպայի խորհրդի, ԵԱՀԿ, և տվյալ բնագավառում այլ միջազգային անդամադարձ հաստատությունների աջակցությամբ: Եվրոպական չափանիշներին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համապատասխանեցման նպատակով մշակվել և իրացվում է «Եվրամիության ինտեգրմանն ուղղված Հայաստանի Հանրապետության և եվրոպական համայնքների ու գրանց անդամ պետությունների միջև գործընկերության և համագործակցության մասին համաձայնագրի իրականացման 2006–2009 թվականների ծրագիր»:

Օրենսդրական ոլորտում Հայաստանի Հանրապետությունը կարևոր է համարում մեկ նորմատիվ-իրավական ակտերով ամրագրել իր մասնակցությունը այն սիջազային ձեռնարկումներին, որոնց նպատակն է պայքարը միջազգային ահաբեկչության, զանգվածային ոչնչացման զենքի ու թմրանյութերի տարածման, մարդկանց առևտրի դեմ:

2.2 Հաստատութեանկան բարեփոխումներ

Հաստատութեանկան բարեփոխումները միտված են ժողովրդավարական պետության գործցմանը, պետական կառավարման մարմինների ձևավորման համակարգմանը և դրանք թափանցիկ գործունեության ապահովմանը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիարժեք կայացմանը, արդյունավետ հասարակական վերահսկողության ժողովրդավարական մեխանիզմների արմատավորմանը, կոռուպցիայի, մասնավորապես՝ կաշառակերության դեմ պայքարի ուժեղացմանը: Այս նպատակով Հայաստանի Հանրապետությունը միջազգային հանրության աջակցությամբ իրականացնում է համապատասխան պետական հետևակարային ծրագրեր, այդ թվում՝ աղքատության հաղթահարման, «Հազարամյակի մարտահրավերներ», հակակոռուպցիոն ռազմավարական ծրագրերը:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման առաջնահերթ խնդիրներից են քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը, հասարակության համախմբումը՝ քաղաքական, տնտեսական ու սոցիալական զարգացման ազգային ծրագրերի իրագործման նպատակով, ճգնաժամային իրավիճակների արդյունավետ կառավարման համակարգի հաստատումը: Հիմնարար մոտեցումն է պետության կառավարման գործընթացներում ոչ կառավարական կազմակերպությունների, հասարակության լայն շրջանների ներգրավումը:

Որպես պետության սահմանադրական կարգի պահպանության, իրավունքի գերակայության, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեության ապահովման հիմնարար խնդիր՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է իրավապահպանության ոլորտի ռազմավարական բարեփոխումները: Դրանք ուղղված են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ապահովմանը, հակաիրավական ոսնձգություններից անհատի և հասարակության պաշտպանությանը, իրավախախտումների վերացմանը, այդ թվում՝ միջազգային ահաբեկչության, զանգվածային ոչնչացման զենքի ու թմրանյութերի տարածման, մարդկանց առևտրի դեմ պայքարին: Այդ բարեփոխումների նպատակն է իրավախախտումների դեմ հետևողական պայքարում իրավապահ մարմինների և քաղաքացիական հասարակության ներդաշնակ համագործակցության ապահովումը:

2.3 Տնտեսական բարեփոխումներ

Հայաստանն իր կայուն տնտեսական առաջընթացի ապահովման, նոր տնտեսակարգի հաստատման գործում կարևորում է տնտեսության մրցունակության բարձրացմանը նպատակաուղղված օրենսդրական դաշտի և դրա կիրառման մեխանիզմների ստեղծումն ու ներդաշնակ զարգացումը, ազատ շուկայական հարաբերությունների արմատավորումը և դրանց պետական կարգավորման համակարգի ձևավորումը, մակրոտնտեսական և ֆինանսական կայունության ապահովումը, ֆինանսական համակարգի զարգացման արդյունավետ մեխանիզմների և ըստ այդմ՝ նոր ֆինանսական հաստատությունների ձևավորումը, գործարարության ասպարեզում մրցակցային միջավայրի բարելավումը, տնտեսության ստվերային մասի էական նվազեցումը, փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության խթանումը, տնտեսության առանձին ճյուղերի մենաշնորհացման կանխման գործուն մեխանիզմների մշակումն ու ներդրումը, ազգային անվտանգության ապահովման շահերից ֆոտոդ հետևողական ներդրումային քաղաքականության իրականացումը, գյուղատնտեսության աճման շնորհիվ բնակչության կենսամակարդակի բարձրացումը, տարածքային ու ճյուղային սոցիալ-տնտեսական զարգացման համաչափությունը, ենթակառուցվածքի համակարգումը, տնտեսության կառուցվածքում գիտատար, աշխատատար, ոչ կոթաբատար ճյուղերի և բնապահպանության տեսակետից մաքուր տեխնոլոգիաների կիրառման գերակայության ապահովումը, գիտատեխնիկական ոլորտի՝ որպես ինովացիոն տնտեսության գիտահետևողական և շարժիչ ուժի վերակազմակերպումը, արտահանման դինամիկ աճի ապահովումը, տնտեսական հանցագործությունների կախկանիսումը:

Հայաստանի Հանրապետությունը, կարևորելով գերատեսչական-ճյուղային բարեփոխումների համալիրը, այն նպատակաուղղում է.

- Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ անվտանգության աստիճանի բարձրացմանը, ինչը ենթադրում է գաևազան աղբյուրների հիման վրա էներգետիկների ներմուծման ուղիների բազմազանեցում, նոր էներգետիկ, այդ թվում՝ միջուկային, հզորությունների ստեղծում, արտահանման կողմնորոշում ունեցող կայուն ու հուսալի էներգահամակարգի կառուցում,
- Ժամանակակից շուկայական տնտեսության զարգացմանը միտված ազգային ֆինանսավարկային քաղաքականության իրականացմանը, ֆինանսարկային համակարգի համապարփակ, կայուն ու դինամիկ զարգացման ապահովմանը, ֆինանսական, դրամավարկային ազատական քաղաքականության իրականացմանը, միջազգային տնտեսական և ֆինանսական կառույցների հետ համագործակցության ընդլայնմանն ու նվուն կապերի հաստատմանը, ինչպես նաև միջազգային համագործակ-

ցության ու տարածքային տնտեսական ծրագրերի ընդլայնմանը՝ Միլոնոքի ֆինանսական ու կազմակերպական ներուժի ներգրավմամբ,

- հանրապետության տրանսպորտային համակարգի կայուն զարգացման ապահովմանը և այդ ապարեզում միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցության սերտացմանը՝ տարանցիկ ապրանքափոխադրումների համակարգում Հայաստանի տրանսպորտային ուղիների ինտեգրման և այլընտրանքային հաղորդակցային ուղիների ստեղծման, դրանով իսկ՝ տրանսպորտային շրջափակման վերացման նպատակով,
- առողջ շրջակա միջավայրի, բնական պաշարների, այդ թվում՝ նաև ջրային ռեսուրսների ու Սևանա լճի բնահամակարգի վերականգնմանը, պահպանությանը և օպտիմալ օգտագործմանը, գենետիկորեն վերափոխված բուսական ու կենդանական օրգանիզմներից Հայաստանի կենսաբազմազանության անվտանգության ապահովմանը, առումային էներգիայի անվտանգ օգտագործմանը, վտանգավոր քիմիական ու ռադիոակտիվ նյութերի և թափոնների պահման համապարփակ վերահսկմանը, բնական և տեխնածին աղետների կանխատեսմանն ու վաղ ազդարարմանը, դրանց արագ արձագանքման համակարգի զարգացմանը, արտակարգ իրավիճակների բացահայտման և հաղթահարման կառույցների ստեղծմանը, հիդրոէներգետիկաբանական անվտանգության ապահովմանը, բնակչության բնապահպանական իրազեկության ու կրթվածության ապահովմանը,
- բնակչության կենսաբանական անվտանգության և երկրի պարենային անվտանգության ապահովմանը, այդ թվում՝ գյուղատնտեսական արտադրանքի ու սննդամթերքի արտադրության ավելացմանը, ներուժման և արտանման հաշվեկշռի բարելավմանը, սննդամթերքի անվտանգության միջազգային չափանիշների ապահովմանը, տարածքային համալիր ծրագրերի իրականացմանը, հատկապես սահմանամերձ ու լեռնային շրջանների բնակավայրերի տնտեսական ու սոցիալական զարգացմանը, առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով ազդարարային հատվածում արտադրողականության մակարդակի բարձրացմանը,
- քաղաքաշինության հարատև զարգացմանը, ինչը ներառում է՝ ներդաշնակ կենսատարածության ձևավորում ու քաղաքաշինական միջոցներով բնակչության կյանքի որակի հետևողական բարելավում, բնակչության տարածքային բաշխվածության համապատասխան ապահովում, պատմամշակութային, բնական ու տարածքային ռեսուրսների, լանդշաֆտի մասնագիտորեն հիմնավորված նպատակային օգտագործում, հայ ազգային ճարտարապետության ինքնության պահպանում ու զարգացում, Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում և հատկապես

Երևան քաղաքում և կրա պլոմերացիայում սեյսմիկ ռիսկի ծրագրավորված նվազեցում, շենքերի ու կառույցների սեյսմակայունության և անվտանգ շահագործման ապահովում և սեյսմակայուն շինարարության նոր մեթոդների մշակում և կիրառում:

2.4 Սոցիալական բարեփոխումներ

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է ժողովրդի սոցիալական պաշտպանվածության ռազմավարությունը՝ որպես պետության անվտանգությանը քաղաքացու նվիրվածության էական գործոն:

Հայաստանում սոցիալական բարեփոխումները հիմնականում նպատակադրված են սոցիալական պետության կերտմանը, սոցիալական արդարության արմատավորմանը, հանրային համերաշխության հաստատմանը, մարդկային զարգացման համակարգերում բարեփոխումների իրականացմանը և բնակչության սոցիալական պահանջումների բավարարմանը, ինչպես նաև նոր աշխատատեղերի ստեղծմամբ ու ապահովագրական համակարգի ներդրմամբ բնակչության սոցիալական վիճակի հարաճուն բարելավմանը, կենսաթոշակային համակարգի արդյունավետության մեծացմանը, կենսաթոշակի նվազագույն չափի համապատասխանեցմանը կենսաբանական պահանջումներին միջազգային չափանիշներին, սոցիալական ենթակառուցյունների ծառայություններից օգտվելու մատչելիության ապահովմանը, պետության ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավմանը, բնակչության անբնականոն արտահոսքի և ներհոսքի, ցածր ծնելիության պայմաններում տնտեսության և հասարակության կայուն զարգացման համար անհրաժեշտ մասնագիտական աշխատուժի, մասնավորապես՝ գիտական և գիտամանկավարժական ներուժի վերաբարձրությանը և այս կապակցությամբ բարձրագույն ու հետուսական կրթության ոլորտում մասնագետների թողարկման անհրաժեշտ համամասնությունների և որակի ապահովմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է գիտակրթական ոլորտի հետևողական զարգացմանը և Հայաստանի մտավոր ներուժի հզորացմանը միտված հեռահար պետական քաղաքականության իրականացումը, գիտակրթական համակարգի վերակառուցումը և համապատասխանեցումը գիտական ու կրթական եվրաինտեգրման պահանջներին, երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարիքներին, ուղեղների արտահոսքի կանխումը, գիտական արտադրանքի ապրանքայնացումը, բարձրակարգ մասնագետներ պատրաստելու և գիտակրթական ոլորտում բնական սերնդափոխությունն ապահովելու նպատակով կրթական համակարգի կառավարվածությունը, հայոց լեզվի՝ որպես հայ ազգի լեզվամտածողության հենքի և Հայաստանի Հանրապետության պետական լեզվի դերի բարձրացումը, առաջատար գիտատեխնիկական ու

գիտավերլուծական կենտրոնների զարգացման երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացումը, արդիական հիմնարար ու կիրառական գիտական հետազոտությունների համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը, բնական և հումանիտար գիտությունների համաչափ զարգացումը, ազգային գիտական ներուժի ներգրավումը կենսագործունեության բոլոր ոլորտներին և առաջին հերթին պաշտպանական ոլորտի արդյունավետ արդիականացման ասպեհովման համար, մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանության համակարգի զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման կարևոր խնդիրներից էն հոգևոր ու մշակութային ոլորտների զարգացումը, համամարդկային ու ազգային արժեքների, ազգային ավանդույթների, հոգևոր ու մշակութային ժառանգության պահպանման և դրանց վերարտադրության ու զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման ուղղությամբ պետական ծրագրային քաղաքականության իրականացումը, մշակութային արժեքներին հաղորդակցվելու, մշակութային ծառայություններից ու բարիքներից օգտվելու մատչելիության ապահովումը, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հոգևոր, բարոյական, սոցիալական և մշակութային գործունեության խրախուսումը, հայ ժողովրդի հոգևոր-մշակութային ինքնությանն ու բարոյական արժեքներին ապաստացող երևույթների նախականիումը, այլ պետությունների հետ համագործակցությունը՝ նրանց տարածքում գտնվող հայկական պատմական, հոգևոր ու մշակութային արժեքների, ինչպես նաև Հայաստանի տարածքում բնակվող էթնիկական խմբերի պատմական, հոգևոր, մշակութային արժեքների և էթնիկական ինքնության պահպանման նպատակով:

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևոր խնդիր է համարում առողջապահության առավել արդյունավետ համակարգի ստեղծումը: Այն պետք է օժտված լինի բնակչության կենսաբանական անվտանգության ապահովման, այդ թվում՝ կեղծված դեղորայքի տարածման նախականիման, հիվանդացության, հատկապես՝ ճառագայթային, սուր վարակիչ, համաճարակային հիվանդությունների, կենսաբանական ահաբեկչության ու թմրամոլության կանխարգելման, լայն տարածում ստացած հիվանդությունների վաղ հայտնաբերման, ախտորոշման ու բուժման, առողջ ապրելակերպի արմատավորման հնարավորություններով, առողջարանների և հանգստյան տների, ֆիզիկական կուլտուրայի օջախների գործունե համակարգով, մայրության ու մանկության պաշտպանության արդիական հաստատություններով:

Հայաստանի Հանրապետությունն իր ապագայի կերտման գործում առանձնակի կարևորություն է տալիս համամարդկային-ազգային արժեքային համակարգի հարստացմանն ու ավանդույթների շարունակականության ապահովմանը, մարդկային-ազգային ոգով տոգորված, բազմակողմանի զարգացած ու

վսեմ բարոյական արժեքներ դավանող հայրենասեր սերունդների դաստիարակությանը, նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության ու ժողովրդավարական արժեքների սերմանմանը, աշխատանքի և զբաղվածության շուկայում նրանց մշտական մասնագիտական բարձր մրցունակության ապահովմանը, ազգային ինքնագիտակցությանը օժտված օրինապահ և պատասխանատու քաղաքացիների նոր սերնդի ձևավորման խնդիրներին:

2.5 Տեղեկատվական բարեփոխումներ

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է տեղեկատվական ոլորտի հետևողական զարգացմանը միտված հեռահար միասնական պետական քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը և նախատեսում է՝

- տեղեկատվական քաղաքականության մշակման և իրականացման պետական մարմնի ստեղծումը,
- պետության՝ որպես տեղեկատվական հարաբերությունների լիիրավ և մրցունակ սուբյեկտի, այդ ոլորտում տեղեկատվական արտադրանքի ու ծառայությունների արտադրողի և տարածողի դերի ուժեղացումը,
- տեղեկատվական ոլորտում քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների իրականացում՝ երկրի բաց տեղեկատվական ռեսուրսների միջազգային մատչելիության ապահովմամբ, հասարակության տեղեկութացում, պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունի պաշտպանություն,
- Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրում միջազգային տեղեկատվական տարածությանը, Հայաստանի և հայության մասին ճշմարտության արհեստավարժ ներկայացում միջազգային հանրությանը, արդյունավետ հակազդում քայքայիչ ապատեղեկատվությանը և քարոզչությանը,
- կապի համակարգի շարունակական զարգացում, տեխնիկատեխնոլոգիական արդիականացում, առանձնակի նշանակություն ունեցող այլընտրանքային ու պահուստային կառույցների ստեղծում, ավանդական և ինտերնետային տեղեկատվական ենթակառուցյունների կատարելագործում ու պաշտպանություն, ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հայրենական տեղեկատվական-ծրագրային արդյունաբերության, մասնավորապես՝ տեղեկութացման, հեռահաղորդակցման և կապի միջոցների արտադրության զարգացում, մրցունակ արտադրանքով ներքին շուկայի պահանջարկի բավարարում և միջազգային շուկայահանում, ինչպես նաև ազգային ու միջազգային տեղեկատվական ռեսուրսների օրինապատշաճ կուտակման, պահպանման և արդյունավետ օգտագործման ապահովում:

3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ԲԱՐԵՓՈՒՅՈՒՄՆԵՐԻ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության երաշխիքը մարտունակ, արտաքին սպառնալիքների հետմղման խնդիրների լուծմանը մշտապես պատրաստ Ձինված ուժերն են և արդյունավետ պաշտպանական հաստատությունները:

Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության ապահովման, նրա Ձինված ուժերի մարտունակության ամրապնդման ու զարգացման, նոր մարտահրավերներին և սպառնալիքներին համարժեքորեն դիմակայելու հնարավորությունների ստեղծման արդյունավետ միջոցներն են հայկական պետության պաշտպանական ոլորտում նպատակային արդյունավետ բարեփոխումները և միջազգային ռազմաքաղաքական կառույցների ու առանձին պետությունների հետ համագործակցությունը:

ՀԱՊԿ-ի շրջանակներում համագործակցության զարգացումը, Ռուսաստանի հետ ռազմավարական գործընկերությանը զուգընթաց, միտված է այդ կազմակերպության անդամ պետությունների անվտանգության համար սպառնալիքների համատեղ չեզոքացման միացյալ և արդյունավետ մեխանիզմների ստեղծմանը: Այս ուղղությամբ ինտեգրման լավագույն օրինակներ են հայտնական միացյալ զորախումբը և ՇՕՊ-ի համատեղ համակարգը:

Հայաստանը ՆԱՏՕ-ի և իր եվրաստրատեգիական գործընկերների հետ համագործակցությամբ իրականացնում է պաշտպանական և անվտանգության ոլորտի համակարգային բարեփոխումներ, որոնք փոխադրաձայր համաձայնեցվել են «Պլանավորման և վերանայման գործընթացի» և «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի» շրջանակներում: Բարեփոխումները ներառում են պաշտպանական և անվտանգության հաստատությունների դերի հստակեցման, Ձինված ուժերի եկատամար քաղաքացիական վերահսկման, պաշտպանական պլանավորման ու բյուջետավորման, անձնակազմի կառավարման, սահմանների պաշտպանության և Հայաստանի Հանրապետության ՁՈՒ-ի՝ միջազգային խաղաղապահական գործողությունների իրականացման համար հատկացվող ստորաբաժանումների փոխգործունակության ապահովման բնագավառները:

Այս բարեփոխումներն ու համագործակցությունը իրականացվում են ի նպաստ Հայաստանի Հանրապետության շահերի և ուղղված չեն երրորդ երկրների դեմ:

4. ՀԱՄԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովումն ունի մի այնպիսի յուրահատկություն, որը բնորոշ է եզակի պետությունների, այն պայմանավորված է Հայկական սփյուռքի առանձնահատկությամբ: Հայկական սփյուռքն իր թվաքանակով գերազանցում է Հայաստանի բնակչությանը, սփռված է աշխարհով մեկ և մեծ մասամբ արդյունք է ցեղասպանության ու բռնի տեղահանման: Նա բնորոշվում է տարբեր պետություններում բարձր մակարդակի ինտեգրվածությամբ, դրանց պետական և հասարակական կյանքում իր զգալի դերակատարությամբ: Հատկապես մեծ համայնքներ կան ՌԴ-ում, ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Իրանում և մի շարք արաբական երկրներում: Հայաստան-Սփյուռք կապերի ամրապնդումը խիստ կարևոր է: Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետությունը մշտապես հաշվի է առնում այն իրողությունը, որ Սփյուռքի հայության մեծ մասը այլ պետությունների քաղաքացի է:

Համահայկական ինտեգրման ռազմավարությունն ուղղված է ինչպես Սփյուռքի ուժացման և լեզվամշակութային ինքնության կորստի կանխմանը, այնպես էլ Հայաստանից անբնականոն արտագաղթի դադարեցմանը:

Հայ ժողովրդի ինտեգրումը Հայաստանի համար ունի նաև տնտեսական ու մշակութային մեծ նշանակություն, քանի որ խթանում է մասնավորապես առևտուրը, զբոսաշրջությունը, ազգային մշակութային արժեքների պահպանումը, զարգացումն ու տարածումը:

Սփյուռքի հետ կապերը առանձնահատուկ դեր ունեն Հայաստանի զարգացման գործում, քանի որ Սփյուռքը մի յուրօրինակ կամուրջ է Հայաստանի և միջազգային հանրության միջև: Հայկական սփյուռքի տարբեր բնագավառների կազմակերպությունները զգալիորեն նպաստում են տվյալ երկրների հետ Հայաստանի երկկողմ կապերի զարգացմանը, Հայաստանի միջազգային ինտեգրմանը և Հայաստանում ժողովրդավարության ամրապնդման արագացմանը:

Հայության ինտեգրման ու զարգացման համատեքստում որպես ազգային եկեղեցի կարևոր առաքելություն ունեն Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի կենտրոնով, Մեծի Տանն Կիլիկյոս Կաթողիկոսության և Երուսաղեմի ու Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքությունների՝ Արիապետական Աթոռներով, աշխարհի տարբեր երկրներում գործող թեմական Առաջնորդություններով, ինչպես նաև Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիների հայկական համայնքները:

VII. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետությունը, առաջնորդվելով իր անվտանգության և կայուն զարգացման շահերով, միջազգային ինտեգրման ու ներքին բարեփոխումների ռազմավարությամբ, հայ ժողովրդի գոյության, ազգային ինքնության պահպանման և հոգևոր առաջընթացի ապահովման իր պատմական առաքելությամբ, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության չափանիշներով, զերակա է համարում իր նպատակային գործունեությունը հետևյալ ուղղություններով.

- **պաշտպանական ոլորտում**՝ արտաքին ոսնձգություններից պաշտպանել Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի ֆիզիկական գոյությունը, ինքնիշխանությունը, անկախությունը, պետության տարածքային ամբողջականությունը, երաշխավորել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական գոյությունը, ինքնիշխանությունը, անկախությունը, ամբարպետել Հայաստանի ռազմական հնարավորությունները Ձիևված ուժերի արդիականացմամբ, զարգացնել Ձիևված ուժերի քաղաքացիական վերահսկողության համակարգ, արտաքին վտանգների նախականխման ու չեզոքացման համար իրականացնել օպերատիվ և երկարաժամկետ պաշտպանական ծրագրեր, իրականացնել օտարերկրյա լրտեսական գործակալությունների ու հատուկ ծառայությունների քայքայիչ գործունեության դեմ հետևողական պայքար, մասնակցել միջազգային խաղաղության և անվտանգության ամրապնդմանն ուղղված գործունեությանը և ահաբեկչության դեմ մղվող պայքարին,
- **քաղաքական-իրավական ոլորտում**՝ զարգացնել համագործակցություն Եվրամիության հետ «Եվրոպական հարևանության ծրագրի» շրջանակներում, բազմակողմ համագործակցություն անվտանգության համակարգերի՝ ՀԱՊԿ-ի ու ՆԱՏՕ-ի հետ, և երկկողմ՝ Ռուսաստանի ու ԱՄՆ-ի հետ, շարունակել դիվանագիտական ջանքերը Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի նկատմամբ զեղարկություններ չլրացնելու երաշխավորման ուղղությամբ, կատուցել բազմերաշխիք ու հավասարակշռված հարաբերություններ բոլոր պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ, դաշնակիցների և գործընկերների հետ հարաբերություններում վարել փոխլրացման բազմակողմ քաղաքականություն, Հայաստանի ազգային շահերն առաջադրել և պաշտպանել Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի կարգավորմամբ զբաղվող միջազգային կազմակերպություններում, հաղթահարել անբնականոն արտագաղթի միտումը և

ամբարպետել ու զարգացնել Հայաստան-Սփյուռք համագործակցությունը երկքաղաքացիության ու հայրենադարձության միջոցով, միջազգային ահաբեկչության, զանգվածային ոչնչացման զենքի ու թմրանյութերի տարածման դեմ պայքարում համագործակցել շահագրգիռ պետությունների և միջազգային կազմակերպությունների հետ, ապահովել հասարակության սոցիալ-քաղաքական կայունությունը՝ ելնելով մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության գերակայությունից, օրենսդրությունը համապատասխանեցնել ժողովրդավարության չափանիշներին, ամբարպետել ժողովրդավարական իրավակարգը, հետևողականորեն պայքարել կոռուպցիայի դեմ, պահպանել միջէթնիկական հարաբերությունների հավասարակշռվածություն, ապահովել օրենքի առջև Հայաստանի Հանրապետության բոլոր քաղաքացիների, այդ թվում՝ պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև պետական մարմինների, քաղաքական, հասարակական ու կրոնական կազմակերպությունների հավասարությունը, ապահովել օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջների միատեսակ ու հետևողական կատարումը և հանրային ծառայության մեջ գտնվող անձանց խստագույն պատասխանատվությունը պետության և հասարակության առջև,

- **հաստատությունական ոլորտում**՝ կատարելագործել պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մեխանիզմները և ապահովել դրանց գործունեության թափանցիկությունը, ապահովել քաղաքացիական հասարակության, հասարակայնության լայն շրջանների մասնակցությունը պետության կառավարման գործընթացներին,
- **սոցիալ-տնտեսական ոլորտում**՝ հասնել երկրի տրանսպորտային շրջափակման վերացմանը, գործուն մասնակցություն ունենալ տարածաշրջանային տնտեսական ու մշակութային ինտեգրման ծրագրերին, հարթահարել աղքատությունը, ապահովել մակրոտնտեսական ու ֆինանսական կայունությունը, ֆինանսական համակարգի համապարփակ ու դինամիկ զարգացումը, կենդանիկայի, ագրարային և գիտատարարդյունաբերության ոլորտներում իրականացնել գործուն ներդրումային քաղաքականություն, խրախուսել սեփական կենդանատնտեսության յուրացումն ու ատոմային կենդանիկայի զարգացումը, խթանել տնտեսության մրցունակության բարձրացմանը միտված գիտատեխնիկական զարգացումը, ինչպես նաև գիտակրթական համակարգի արդյունավետության մեծացումը, առաջատար, բնապահպանության տեսակետից մաքուր, ռեսուրսախնայող և էներգափնայող տեխնոլոգիաների մշակումն ու ներդրումը, ապահովել մշակութային համակողմակի առաջընթացը, երկրում արմատապես բարելավել ժողովրդագրական, առողջապահական ու բնապահպանական իրավիճակն ու քաղաքաշինական միջավայ-

րը, ստեղծել ուժեղ երկրաշարժների և այլ բնական ու տեխնածին բնույթի արտակարգ իրավիճակների մոնիտորինգի ապահովման և դրանց ծանր հետևանքների նվազեցման ու աղետի դեպքում դրանց հաղթահարման արդյունավետ համակարգ,

- տեղեկատվական-հաղորդակցական ոլորտում՝ մշակել միասնական պետական տեղեկատվական քաղաքականություն և դրա իրականացման համար ստեղծել համակարգող մարմին, ինտեգրվել միջազգային տեղեկատվական տարածության մեջ, ապահովել համաշխարհային հանրության համար Հայաստանի մասին արհեստավարժ տեղեկատվության մատչելիությունը, մշակել և իրականացնել տեղեկատվական անվտանգության արդիական մեխանիզմներ, ստեղծել Հայաստանի կենսական ու ռազմավարական շահերին հակասող և նրա վերաբերյալ բացասական միջազգային կարծիքի ձևավորմանը նպաստակաուղղված ապատեղեկատվությանը հակազդելու արդյունավետ համակարգ, ապահովել տեղեկատվական ոլորտում մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների իրականացումը, խթանել Հայաստանում ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունը առաջին հերթին կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում Հայաստանի ժողովրդի՝ որպես իշխանության միակ աղբյուրի և կրողի իրավունքների ու ազատությունների ապահովումն է, ազգային շահերի պաշտպանությունը՝ համաձայն նպատակների ու գերակայությունների:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ

ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ

ԵՎ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ԲԱՌԱՐԱՆ

**ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՇԱՀԵՐ**

Ազգի գոյության, ինքնության պահպանման, զարգացման ու վերարտադրության համար գերակա նշանակություն ունեցող հոգևոր-բարոյական, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և այլ պահանջ-մունքների համախումբ:

Ազգային անվտանգության շահերը բխում են ազգի նպատակների (առարկելության) և նրա հոգևոր-բարոյական արժեքների մասին պատկերացումներից: Ազգային անվտանգության կարևորագույն շահերն են պետության ինքնիշխանության ու տարածքային ամբողջականության ապահովումը, ավանդույթով պայմանավորված ազգային կացութաձևի պահպանումը, կայուն տնտեսական զարգացումը և հասարակության ու անհատի սոցիալական առաջընթացը:

**– ազգային
անվտանգության շահեր
արտաքին**

Ուղղված են պետության արտաքին անվտանգության ապահովմանը, միջազգային քաղաքական, տնտեսական, ռազմական, տեղեկատվական, մշակութային, բնապահպանական համագործակցության հարցերում պետության համար շահավետ դիրքերի հասնելուն:

**– ազգային
անվտանգության շահեր
ներքին**

Արտահայտում են ազգի ձգտումը՝ պաշտպանելու իր հասարակական կարգն ու իրավակարգը, հիմքեր ստեղծելու հասարակության արդյունավետ տնտեսական զարգացման ու սոցիալական առաջընթացի ապահովման համար, մեծացնելու պետության հոգևոր-մշակութային, բարոյախայրենասիրական ու գիտատեխնիկական ներուժը, ապահովելու մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, բարձր ժողովրդագրական ցուցանիշները, ներկա և ապագա սերունդների կենսագործունեության համար բարենպաստ միջավայրի պահպանումը:

**ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՋՏՄԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆ**

Համապետական քաղաքական փաստաթուղթ, որում ներպետական ու միջազգային իրադրության վերլուծության հիման վրա ազգային-պետական, տարածաշրջանային ու միջազգային մակարդակներով որոշված և գնահատված են ազգային անվտան-

գության համար սպառնալիքները, ցույց են տրված սպառնալիքների չեզոքացման և պետության կայուն զարգացման ապահովման համար անհրաժեշտ հետահար գործունեության հիմնական ուղղությունները: Ազգային անվտանգության ռազմավարության հիման վրա մշակվում են ազգային անվտանգության ապահովման համակարգված ռազմավարություններ յուրաքանչյուր գերատեսչության համար: Ազգային անվտանգության ռազմավարության գերակայությունները հաշվի են առնվում պետության տարեկան բյուջեի կազմման ժամանակ:

ԱՆԱՐԵԿՂՈՒԹՅՈՒՆ

Անհատի կամ մարդկանց խմբի կողմից իրականացվող կանխամտածված բռնություն, որը կատարվում է սարսափեցման միջոցով պետական իշխանության կամ հասարակության վրա ներգործելու և այդ ճանապարհով քաղաքական, տնտեսական, գաղափարական նպատակների հասնելու համար:

**ԱՆԿԱՌՈՒԹՅՈՒՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ**

Պետության վիճակ, որի դեպքում երաշխավորված ձևով ապահովվում է լրիվ ծավալով նրա ինքնիշխան իրավունքների իրականացումը ինչպես նրա տարածքում, այնպես էլ միջազգային հարաբերություններում:

**ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԱՊԱՀՈՎՎՈՒՄ**

Պետության և հասարակության կարողությունը՝ հաջողությամբ դիմագրավելու ներքին և արտաքին բռնություններին, որոնք կատարվում են պետության ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության ու կայուն զարգացման խախտման, հասարակական-պետական կյանքի տարբեր ոլորտներում կայունության խաթարման, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման նպատակով:

**ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՉՕՓԱՆԻՇՆԵՐ**

Ցուցանիշներ, որոնք որակապես ու քանակապես բնութագրում են միջազգային, տարածաշրջանային և ազգային անվտանգության ձեռք բերված մակարդակը:

ԱՂՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Հնարավոր վնասից պաշտպանվածության վիճակ, վտանգավոր ներգործությունները զսպելու կամ հեռ մղելու, ինչպես նաև հասցված վնասն արագ կերպով համակշռելու կարողություն, համակարգի կողմից կայունության, հաստատունության և ինքնագարգացման հնարավորության պահպանում:

- անվտանգություն ազգային

Ռեալ և հնարավոր արտաքին ու ներքին սպառնալիքներից անձի, ընտանիքի, հասարակության ու պետության կենսականորեն կարևոր շահերի պաշտպանվածության վիճակ: Ապահովվում է պետության ռազմական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, բնապահպանական և այլ կարողություններով:

- անվտանգություն ազգային՝ տեսակներ ու ոլորտներ

Ազգային անվտանգության տեսակներն ու ոլորտները բնութագրվում են որպես անվտանգության ամբողջական համակարգերի նեթահամակարգեր, որոնք բաղկացած են կենսագործունեության կոնկրետ բնագավառների փոխկապված այն տարրերի համալիրից, որոնք կարելի է տարանջատել ու վերլուծել (ռազմական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, հոգևոր, բնապահպանական և այլն):

- անվտանգություն արտաքին

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութագրում է արտաքին համայնափ և անհամայնափ սպառնալիքներից պետության, հասարակության, ընտանիքի, անձի պաշտպանվածության վիճակը:

- անվտանգություն բնապահպանական

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութագրում է հասարակության և անձի բնակության ու կենսագործունեության միջավայրի պաշտպանվածության վիճակը: Ներառում է վերահսկողությունը շրջակա միջավայրի (բնական ռեսուրսների, ջրի, մթնոլորտի, հողի, կենդանական ու բուսական աշխարհի) վիճակի նկատմամբ և այնպիսի միջոցների մշակումը, որոնցով բացառվեն մարդու և հասարակության բնականոն կենսագործունեության սպառնացող բնապահպանական ճգնաժամներն ու աղետները:

- անվտանգություն էներգետիկ

Տնտեսական անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչ, որը բնութագրում է պետության պաշտպանվածությունը այլ պետությունների կողմից էներգակիրների մատակարարումը որպես քաղաքական,

տնտեսական և/կամ այլ բնույթի ճնշում գործադրելու միջոց կիրառելու հնարավորությունից: Ներառում է համալիր միջոցներ հուսալի և կայուն էներգամատակարարման ապահովման նպատակով, այդ թվում՝ էներգակիրների տեսակների և դրանց մատակարարման ռալիների տարատեսականցում, սեփական վերականգնվող էներգապաշարների առավելագույն օգտագործում:

- անվտանգություն կենսաբանական

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութագրում է կենսաբանական վնասակար ազդեցություն ունեցող գործոնների (սենդամթերք, դեղորայք, սենդային և դիետային հավելումներ, վիրուսներ, բակտերիաներ, ռադիոակտիվ ազդակներ և մահաբեր կամ ատոլոգությունը քայքայող այլ գործոններ) ներազդումից պաշտպանվածության վիճակը: Ներառում է այդպիսի գործոնների ներագրումը նախակակախող միջոցների համակարգը:

- անվտանգություն համագործակցությամբ

Անվտանգության բնագավառում գերիշխող հայեցակարգ, որը հատուկ ուշադրություն է դարձնում պետությունների միջև գործակալ և, որոշ դեպքերում, հաստատութեական ձև ստացած համագործակցության վրա՝ որպես մի միջոցի, որով հաթոսահարվեն նրանց միջև անվտանգությունն ու թշնամանքը և ստեղծվի նոր, փոխադարձ անվտանգությունն ապահովող ընկերակցություն:

- անվտանգություն հոգևոր

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութագրում է հասարակության կենսակերտվածքի, պատմության և մշակույթի ավանդույթները, հասարակության բարոյաքաղաքական միասնության մակարդակն արտացոլող ազգային ինքնագիտակցության պաշտպանվածությունը, ինչպես նաև ազգի կարողությունը ընդունելու իր առաջադիմական զարգացման համար անհրաժեշտ նոր արժեքներ և գաղափարներ առանց ազգային նույնականությանը վնաս պատճառելու:

- անվտանգություն միջազգային

Միջազգային հարաբերությունների այնպիսի վիճակ, որի դեպքում ապահովվում են պետությունների ու նրանց բոլորների, զախիքների, միավորումների և ամբողջ համաշխարհային ընկերակցության կենսագործունեությունը, համագործակցությունն ու փոխգործ-

դրությունը՝ տարբեր վտանգներից երանց կենսակա-
նորեն կարևոր շահերի երաշխավորված պաշտպան-
վածության պայմանով: Նվազեցնում է միջպետական
հավամարտությունների մակարդակը և ապահովում
աշխարհում ռազմական ու ռազմավարական կայու-
նությունը, ինչպես նաև ընդլայնում է տարբեր պե-
տությունների և ազգերի համագործակցությունը:
Նախատեսում է ծագող սպառնալիքների նախա-
կանխման ու վերացման նպատակով միջազգային
ռազմապաշտպանական, կազմակերպական ու տեխ-
նիկական ծրագրերի համադասված իրականացում:

Ներառում է նաև մեծամասշտաբ ահաբեկչական
գործողությունների, բնական ու տեխնածին աղետ-
ների, մահաբեր համաճարակների տարածման նա-
խականխման և/կամ դրանց հետևանքների նվա-
զեցման նպատակով ձեռնարկվող միջոցների համա-
կարգը:

**- անվտանգություն
ներքին**

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութա-
գրում է ներքին համայնափ և անհամաչափ սպառնա-
լիքներից պետության, հասարակության, ընտանիքի,
անձի պաշտպանվածության վիճակը:

**- անվտանգություն
պարենային**

Ազգային անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչ,
որը բնութագրում է պետության տնտեսության այն
վիճակը, երբ ապահովված է երկրի պարենային
անկախությունը և բնակչության համար երաշխա-
վորված է ֆիզիոլոգիական նորմերին համապա-
տասխանող, սպառողների առողջության համար ան-
վտանգ սննդամթերքի ֆիզիկական և տնտեսական
մատչելիությունը: Պետության պարենային անկա-
խությունը կենսապես կարևորագույն սննդամթերք-
ների ներմուծման անհնարիության կամ անբավա-
րարության դեպքում և պարենային ճգնաժամի կան-
խարգելման նպատակով սննդամթերքի տեղական
արտադրության անհրաժեշտ մակարդակի ապա-
հովման հնարավորությունն է:

**- անվտանգություն
պետական**

Ազգային անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչ,
որը կապված է պետական ինքնիշխանության ու
տարածքային ամբողջականության, սահմանադրա-
կան կարգի հիմքերի, իրավական և կառավարման
համակարգերի պաշտպանության հետ:

**- անվտանգություն
ռազմական**

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որն ապահով-
վում է զինված ուժերի և հասարակության այն հաս-
տատությունների վիճակով, որոնց շնորհիվ պետու-
թյան պաշտպանական իրավունքները պահպանվում է
այն անհրաժեշտ մակարդակում, որի դեպքում այլ
պետությունների հետ հաստատվում են բարենպաստ
հարաբերություններ և բացառվում է առճակատումը
ուժի կիրառումը: Երաշխավորում է ներքին և արտա-
քին սպառնալիքներից քաղաքացու, հասարակու-
թյան, ազգի ու պետության կենսականորեն կարևոր
շահերի պաշտպանվածությունը ռազմական ուժի
կիրառումը կամ դրա կիրառման սպառնալիքով:

**- անվտանգություն
սոցիալական**

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնու-
թագրում է մարդու և քաղաքացու սոցիալական
իրավունքների ու ազատությունների երաշխավոր-
ված ապահովումը:

**- անվտանգություն
տարածաշրջանային**

Միջազգային անվտանգության բաղադրիչ, որոշակի
տարածաշրջանի սահմաններում գտնվող պետու-
թյունների անվտանգության ապահովման նպատակով
իրականացվող համաձայնեցված միջոցների համա-
լիր: Միջազգային անվտանգության առումով առավել
մեծ նշանակություն ունեն համեմտաբան, մեր-
ձավորաբնեյան և սափական-խաղաղօվկիանոսյան
տարածաշրջանային անվտանգությունները: Հայաս-
տանի համար տարածաշրջանային անվտանգու-
թյունն է հարավկովկասյան տարածաշրջանի ան-
վտանգությունը:

**- անվտանգություն
տեղեկատվական**

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնու-
թագրում է այն վիճակը, որի դեպքում ապահովվում
են տեղեկատվության բնագավառում մարդու և քա-
ղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պահ-
պանումը, տեղեկատվական միջոցների ու կապուղի-
ների պաշտպանվածությունը, ինչպես նաև տեղե-
կատվական աղբյուրների մատչելիությունը: Նախա-
տեսում է բնակչության բարոյախայրենասիրական
ոգու բարձրացման ուղղությամբ տեղեկատվական
միջոցառումներ, ինչպես նաև համալիր միջոցներ
հավանական հակառակորդի տեղեկատվական ձեռ-
նարկումներին հակազդելու կարողության ապա-
հովման նպատակով:

– անվտանգություն
տնտեսական

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը համապատասխանում է պետության կողմից տնտեսական անկայության ձեռքբերմանը՝ արտաքին տնտեսական ճնշմանը, արտաքին շրջափակման փորձերին և տնտեսական պատժամիջոցներին դիմակայելու կարողություն, ազգային տնտեսության կայուն զարգացման վրա հենվելով՝ ազգային խնդիրները լուծելու պատրաստություն:

– անվտանգություն
քաղաքական

Ազգային անվտանգության բաղադրիչ, որը բնութագրում է անձի, ընտանիքի, հասարակության, ազգի ու պետության անվտանգությունը նրանց շահերի նկատմամբ արտաքին ու ներքին (ընտանիքի, հասարակության և պետության դեպքում) հակաիրավական ոտնձգություններից: Ապահովում է արտաքին քաղաքական (դիվանագիտական), ռազմաքաղաքական, տնտեսական, հասարակական, բնապահպանական և այլ բնույթի նպատակաուղղված գործունեությամբ, որի դեպքում արդյունավետ կերպով սահմանափակվում, չեղոքացվում կամ վերացվում են արտաքին ու ներքին սպառնալիքները:

ԷԵՆՈՆԱՑՎԱՍ
ՊԱՆԱՎՈՐՈՒՄ

Տես *Շարանկարգված պլանավորում*

ԺՈՂՈՎՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Պետական կարգի ձև, որի հիմքում դրված են ժողովրդի ճանաչումը որպես իշխանության աղբյուրի, հավասարության և ազատության սկզբունքները: Ժողովրդավարության դեպքում պաշտոնապես ճանաչվում է՝ մեծամասնության իշխանությունը փոքրամասնության իրավունքների պահպանման պայմանով, բնակչության զանգվածների մասնակցությունը կարևոր որոշումների ընդունման գործընթացներին, քաղաքացիների իրավահավասարությունը, օրենքի գերակայությունը, իշխանությունների տարանջատումը (օրենսդիր, գործադիր և դատական), իշխանության հիմնական մարմինների ազատ ընտրությունը:

ԻՆՔՆԻՇՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ

Պետության կարողությունը՝ իր ամբողջ տարածքի սահմաններում լիարժեք կերպով իրականացնելու իր իշխանությունը և ինքնուրույնաբար ձևավորելու միջազգային հարաբերություններ այլ պետությունների հետ:

ԼԵԳԻՏԻՄՈՒԹՅՈՒՆ

Տես *Օրինակաւնություն*

ԼԵՌՆԱՅԻՆ

Տես *Ղարաբաղյան հակամարտություն*

ՂԱՐԱԲԱՂԻ

ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համակարգի էական հատկությունների երկարատև պահպանում կամ նրա վրա զգալի բացասական ներգործություն չլինելու հետևանքով, կամ՝ երկար ժամանակաընթացում նման ներգործությունների նկատմամբ համակարգի հաստատունության անպահովման շեղումները:

ԿՈՌՈՒՊՏԻԱ

Քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և այլ հասարակական հնարավորությունների ապօրինի օգտագործում հոգուտ անձնական շահերի: Առավել տարածված են կաշառակերությունը և կաշառատվությունը:

ՀԱՄԱԿԱՐԳ

1. Օրինակափորեն իրար հետ կապված տարրերի բազմություն, որը ներկայացնում է մեկ ամբողջական գոյացում, մասերի փոխդասավորվածության, փոխկապվածության, ինչպես նաև գործողությունների որոշակի կարգ:

2. Որն է բանի կառուցվածքային, կազմակերպական ձև, եղանակ, հասարակական կարգի ձև, հասարակարգ:

– համակարգ
ազգային
անվտանգության
ապահովման
քաղաքական

Անվտանգության ապահովման քաղաքական համակարգեր են Անվտանգության և Կառուցվածքով կազմակերպությունները՝ ազգային հանրությունները, պետությունները, պետությունների խմբերը: Տվյալ համակարգը որոշարկող հատկանիշների թվին են դասվում տարրերի և նրանց միջև հաստատված առնչությունների բազմության առկայությունը, հնարավոր վիճակների բազմակիությունն ու բազմազանությունը, զերակա գործառույթի առկայությունը, որոշակի վարքագիծը:

Ազգային անվտանգության ապահովման քաղաքական համակարգի գործառույթային բաղադրատարրերն են՝

– *ինացաբանական բաղադրատարր* ներառում է գործողություններ՝ կապված անվտանգության արտաքին և ներքին միջավայրի մասին նոր գիտելիքների, ինչպես նաև ազգային շահերի, նպատակների և վարքի գերակայությունների, ռեալ ու հեարավոր սպառնալիքների վերաբերյալ տեղեկույթի կուտակման և վերլուծության հետ,

– *ծրագրային բաղադրատարր* ներառում է գործողություններ՝ կապված քաղաքական համակարգերի նպատակների հիման վրա ազգային անվտանգության հայեցակարգերի ու ռազմավարությունների, ինչպես նաև ազգային անվտանգության ապահովման ուղղությամբ գործունեության պլանների մշակման հետ,

– *կառուցողական բաղադրատարր* ներառում է գործողություններ՝ կապված անվտանգության արտաքին և ներքին միջավայրի վրա ներգործության ռեսուրսների կառուցավորման հետ,

– *հաղորդակցային բաղադրատարր* ներառում է գործողություններ՝ կապված համակարգի մեջ կառուցվածքային բաղադրատարրերի, ինչպես նաև արտաքին միջավայրի հետ որպես ամբողջություն վերցված համակարգի օպտիմալ կապերի ու փոխգործողությունների հաստատման հետ,

– *կազմակերպչական բաղադրատարր* ներառում է գործողություններ՝ կապված անվտանգության արտաքին և ներքին միջավայրի վրա ազգային անվտանգության կենսականորեն կարևոր շահերին ուղղված սպառնալիքների տեղայնացման կամ վերացման նպատակով իրականացվող նպատակաուղղված և պլանավորված կոնկրետ ներգործության իրացման հետ:

– **համակարգ
Հայաստանի
Հանրապետության
ազգային
անվտանգության
ռազմավարության
իրացման ապահովման**

Հայ ազգի ֆիզիկական գոյության, Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանության, տարածքային ամբողջականության և կայուն զարգացման, սահմանադրական կարգի, հայության և Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների ազգային ինքնության, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների և

նրա կենսագործունեության համար անհրաժեշտ պայմանների պահպանմանն ուղղված արտաքին և ներքին սպառնալիքների նախականման, չեզոքացման և վերացման նպատակով իրականացվող գործողությունների համալիր, ինչպես նաև իրենց գործառույթով այդ գործողությունների կատարումն ապահովող պետական ու հասարակական հաստատությունների ամբողջություն:

ՀԱՍՏԱՏՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համակարգի ընդունակությունը պահպանելու իր հիմնական բնութագրերը տարբեր քայքայիչ գործունեության ազդեցության պայմաններում: Իրացվում է անբարենպաստ հետևանքների նվազմանը հանգեցնող հակադարձ կապերի գործարկման միջոցով կամ որպես անբարենպաստ արտաքին ներգործությունների նկատմամբ բնական ճկունության ու դիմակայունության արդյունք:

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱՎԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հակամարտություն ԽՍՀՄ փլուզման շրջանում նախկին ԱդրբժՄ տարածքում օրինակալուծած ձևով ստեղծված երկու ինքնիշխան պետությունների՝ ԼՂՀ-ի և Ադրբ-ի միջև (տես՝ *Օրինակալուծություն Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության*): Մազել է ԽՍՀՄ կազմավորման ժամանակաշրջանում, երբ բոլշևիկյան կամայականության հետևանքով Լեռնային Ղարաբաղը, անջատվելով Գաշտային Ղարաբաղից, որի հետ կազմում էր հին հայկական Արցախ աշխարհը, մտցվել է ԱդրբժՄ կազմի մեջ որպես ինքնավար մարզ (ԼՂԻՄ): Խորհրդային տարիներին Լեռնային Ղարաբաղի հայությունը ի պատասխան Խորհրդային Ադրբեջանի իշխանությունների հայա-հալած քաղաքականության բազմիցս հանդես է եկել ԱդրբժՄ կազմից դուրս գալու պահանջով:

Սկզբում ունեցել է վերամիացական բնույթ՝ պայմանավորված ՀՄՄ հետ վերամիավորման վերաբերյալ ԼՂԻՄ-ի հայության պահանջով: Այնուհետև փոխել է իր կողմնորոշումը՝ ստանալով ինքնորոշմամբ պետական անկախության ձեռքբերման ուղղվածություն: Ադրժ իշխանությունների կողմից այդ հակամարտությունը ուժային մեթոդներով լուծելու փորձի հետևանքով, օրինական ձևով ստեղծված

ԱՂՀ ինքնապաշտպանության ընթացքում ձեռք է բերել զինված հակամարտության բնույթ: ԱՂՀ Պաշտպանության բանակը ի պատասխան ԱդրՀ զինված ագրեսիայի պարտության է մատնել ագրեսորին և ԱդրՀ որոշ սահմանամերձ շրջաններից ստեղծել անվտանգության գոտի:

**ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ**

Հիմնարար իրավունքներ, որոնք մարդն ունի իր ծննդյան օրից: Ներառում են կյանքի, ազատության և արժանավայել գոյության իրավունքները: Հարկ է դրանք տարբերել սահմանադրական և իրավաբանական իրավունքներից, որոնք ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են և կախված են կոնկրետ քաղաքական համակարգից: Կարգավորվում են միջազգային իրավունքի նորմատիվ ակտերով:

**ՄԱՐՏԱՀԱՎԵՐ
ԱՆՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ**

Այնպիսի ռեալ վտանգի հատկանիշ, որը հնարավոր վնասի նախականիսման և/կամ եվազեցման համար հակազդում է պահանջում, ինչպես նաև անվտանգության սուբյեկտին հրավիրում է մրցակցության: Անհրաժեշտություն է ստեղծում անվտանգության առկա ռեսուրսները համապատասխանեցնելու այդ բնագավառում ծագած մրցակցության պահանջներին:

**ՇԱՐՄԱՆԱԿԱՐԳՎԱԾ
ՊԼԱՆԱՎՈՐՈՒՄ**

Պլանավորում, որը կատարվում է մի քանի՝ համապետական, գերատեսչական և տարածքային, փոխլրացնող մակարդակներում:

**ՉԿԱՑԱԾ
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**

Պետություն, որն ի վիճակի չէ իր ամբողջ տարածքում լրիվ չափով իրականացնելու իր ինքնիշխանական իրավունքները և միջազգային հարաբերություններում հանդես գալու որպես ճանաչված արտաքին քաղաքական սուբյեկտ:

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքականորեն կազմակերպված հասարակություն, որն ունի իշխանության հաստատությունների, իրավական նորմերի ու տնտեսական կապերի համակարգ, ինչպես նաև ինքնիշխանական տարածք:

ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Պլանավորման, ինչպես նաև համակարգերի՝ իրենց ստանվել կարևոր ու մատչելի առաքելությունների իրականացմանը նպատակաուղղված գործունեության ղեկավարման գիտության ու արվեստի բարձրագույն ձև:

ՌԻՍԿ

Որոշակի ծանրությամբ ու բովանդակությամբ վնաս կրելու հնարավոր վտանգի հատկանիշ, անվտանգության ապահովմանն ուղղված գործունեության փաստացի արդյունքների շեղում անվտանգության նախատեսված չափանիշներից:

**ՌԻՍԿԻ
ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՆԵՐ**

Ռազմաօպերատիվ հասկացություն, որով որոշվում են թաքնված ռազմական սպանալիքների մակարդակն ու հնարավոր հետևանքները: Մոլորաբար կապվում են այս կամ այն պետության քաղաքական ուղեգծի կտրուկ փոփոխման, նրանց կողմից ռազմական պատրաստությունների ակտիվացման, նոր ռազմական խմբավորումների ծավալման, պետության և ազգի կենսակետերն կարևոր շահերի նկատմամբ բացահայտ ոտնձգությունների հետ: Գործածության մեջ է դրվել 1992 թ.՝ կապված ՆԱՏՕ-ի կողմից նոր ռազմավարության մշակման հետ: Ներկայումս օգտագործվում է ԱՄՆ-ի, ՌԳ և այլ պետությունների ռազմական դոկտրիններում:

ՄՊԱՌՆԱԼԻՔ

Ռեալ կամ հնարավոր երևույթ, գործընթաց, որը կարող է վնաս պատճառել պետության, հասարակության կամ անձի շահերին: Բնութագրվում է և՛ մտադրության, և՛ հնարավորության ասկայությամբ: Ըստ իր աղբյուրի կարող է լինել արտաքին և ներքին, ըստ ներագրման ոլորտի՝ համաչափ և անհամաչափ:

**– սպանալիք
արտաքին անհամաչափ**

Սպանալիք, որի աղբյուրներն են տվյալ պետության սահմաններից դուրս գտնվող ոչ պետական կառույցները, ներառյալ՝ հասարակական, կրոնական, ահաբեկչական կազմակերպությունները, ինչպես նաև այլ պետությունների տարածքում տեղի ունեցած կործանարար բնական ու տեխնոլոգիական աղետները և տարածված մահաբեր համաճարակները:

– սպառնալիք արտաքին համաչափ

Սպառնալիք, որի աղբյուրն է մեկ այլ պետություն (պետությունների դաշինք) կամ նրա որևէ կառույց:

– սպառնալիք ներքին անհամաչափ

Սպառնալիք, որի աղբյուրներն են տվյալ պետության տարածքում գործող ոչ պետական կառույցները, ինչպես նաև պետության կողմից անվերահսկելի երևույթներն ու գործընթացները:

– սպառնալիք ներքին համաչափ

Սպառնալիք, որի աղբյուրը պետությունն ինքն է՝ իր ոչ բավարար զարգացածության պատճառով:

ՎՆԱՍ

Համակարգի հատկությունների և/կամ գոյության պայմանների այնպիսի փոփոխություն, որի հետևանքով փոխվում են այդ համակարգի կարևորագույն բնութագրերը, ինչը հանգեցնում է նրա կայունության կամ հաստատունության նվազմանը:

ՎՏԱԿ

Վիճակ, որի դեպքում կա համակարգին վնաս պատճառելու հնարավորություն:

ՓՈՆԼԻԴՅՄԱՆ ՄԿԶԲՈՒԲ

Արտաքին քաղաքականության իրականացման նկատմամբ մոտեցում, որը նպատակատարված է միջազգային հարաբերությունների հնարավորինս ընդլայնմանը, տարբեր ուժային կենտրոնների հետ հավասարակշռված բազմակետոր համագործակցության իրատեսական զարգացմանը: Կառուցվում է պետության ազգային շահերի և այդ ուժային կենտրոնների շահերի համընկնման հիմքի վրա:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Համախումբ պետությունից համեմատաբար մեկուսի կամավոր ընկերակցությունների, որոնք գործում են ինքնագործունեության հիմունքներով: Ներառում է՝ անդամակցություն միություններին և շարժումներին, պատրաստակամության հանդուրժողաբար վերաբերվելու տարբեր քաղաքական հայացքների, ինչպես նաև քաղաքացիների մասնակցությանը տարբեր միություններին, մարդու քաղաքացիական պատասխանատվությունը հասարակության առջև: Առաջին հերթին պաշտպանում է անձի շահերը, իրավունքներն ու սզատությունները պետության ոտնձգություններից:

ՕԴՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավունքների, քաղաքական, հասարակական, սոցիալական և այլ բնույթի երևույթների ու գործընթացների համապատասխանությունը տվյալ պետության օրենսդրությանը ամրագրված նորմերին:

ՕԴՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԼԵՆԱՑԻՆ ՂԱՂԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Լենային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ որպես անկախ ինքնիշխան պետության կազմավորման օրինակատեսակ: Պայմանավորված է հետևյալ փաստերով ու հանգամանքներով:

ԼՂՀ կազմավորումն իրականացվել է ՆՍՀՄ Մասնաճաղրության և «ՆՍՀՄ-ից միութենական հանրապետության դուրս գալու հետ կապված հարցերի լուծման կարգի մասին» ՆՍՀՄ 1990 թ. օրենքի (տե՛ս «Закон о порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР», М., изд. Верховного Совета СССР, «Ведомости Съезда народных депутатов Верховного Совета СССР», 1990, № 15) իրավակիրառության ժամանակային շրջանակներում: Ադրձ Գև-ն պետական անկախության մասին սահմանադրական ակտն ընդունել է 1991 թ. հոկտեմբերին (տե՛ս «Конституционный акт о государственной независимости Азербайджанской Республики». «Баку», 7 ноября 1991 г.), 1991 թ. դեկտեմբերի սկզբին Լենային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզում միջազգային դիտորդների հսկողությամբ անցկացվել է Լենային Ղարաբաղի անկախության հռչակման, ԼՂՀ կազմավորման ու ԼՂժ օրինական իշխանությունների ձևավորման հարցերով հակաբովն (տե՛ս «Акт о результатах референдума о независимости Нагорно-Карабахской Республики», «Статус Нагорного Карабаха в политико-правовых документах и материалах», Е., 1995, сс. 85-87), որն իրականացվել է նախքան 1991 թ. դեկտեմբերի կեսերին Ալմա-Աթայում ՆՍՀՄ լուծարման մասին հռչակագրի ստորագրումը (տե՛ս «Алмаатинская декларация» (О прекращении существования Союза Советских Социалистических Республик и образовании Содружества Независимых Государств). Алма-Ата, 21 декабря 1991 г. Университет Миннесоты. Библиотека По Правам Человека. <http://hrlibrary.ngo.ru/russian/cis/Ralmatydecl.html>):

ԼՂՀ իշխանության միակ աղբյուրը և կրողը նրա

ժողովուրդն է, որն իշխանական իրավունքներով է օժտում իր իսկ կողմից ընտրվող ներկայացուցչական, գործադիր ու դատական իշխանության մարմիններին:

ԼՂՀ ամբողջ տարածքում 1991 թվականից անընդմեջ իրականացվում է ժողովրդավարության միջոցով ստեղծված ու զարգացող օրինական օրենսդրական, գործադիր և դատական իշխանություն, մշակվել, իրագործվում և զարգանում է միջազգային նորմերին համահունչ օրենսդրություն, միջազգայնորեն ընդունված չափանիշներին համապատասխան համաժողովրդակետորեն ընտրվում են ԼՂՀ խորհրդարանն ու նախագահը, իշխանության տեղական մարմինները, կազմավորվել և արդյունավետ կերպով գործում են ինքնապաշտպանության կանոնադր քանակը, հասարակական կարգի պահպանման հաստատությունները, սոցիալական, գիտակրթական, մշակութային ոլորտներն սպասարկող հաստատությունները, ինչպես նաև ժամանակակից տնտեսավարմանը միտված բանկային, ֆինանսավարկային, հարկային ու մաքսային համակարգերը:

Միջազգային հարաբերություններում ԼՂՀ-ն հանդես է գալիս որպես ժողովրդավարական զարգացմանը միտված պետություն: Նա իր քաղաքականությունը, տնտեսությունն ու ռազմական ուժը ծառայեցնում է տարածաշրջանում խաղաղության ու կայունության հաստատման շահերին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԶԵԿՈՒՑՈՒՄ

ԱՄՆ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ (ՊԱՀ) ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱՆ ՔՈՒԼԵԶԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ (ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ, 2006 թ. ՀՈՒՆԻՍԻ 16) ԵՎ ՆԱՏՕ-Ի ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԲԻ ՀԱՄԱՐ (ԲԲՑՈՒՍԵԼ, 2006 թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 11)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ (ԱԱՌ) ՄԵՎԿՄՆԱՆ ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՔԱՐՏՈՂԱՐ ԳՆԵՐՄԱՆ ՄԱՅՈՐ ՀԱՅԳ ՔՈԹԱՋՑԱՆ

ԲՈՎԱՆՆԵՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- ՀԻՄՔԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ
- ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՍՏԵՂՈՒՄ
- ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ
- ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
- ԱԱՌ-Ի ՎՐԱՆԵՐԱԶԻՆՆԵՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐ
- ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ
- ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ՓՈՐՁԱՐԿՈՒՄ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՂԻՆԱԿԱԿՈՐ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐՈՒՄ
- ԱԱՌ-Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆՍՑՈՒՄ
- ՆԱՏՕ-Ի ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԲՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ՓՈՐՁԱՐԿՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

**ԱԱՌ-ի ՍՏԵՂՈՄԱՆ ԼԱԽՈՊԱՏՐԱՄՍԱԿԱՆ ՓՈՒԼ,
ՀՀ ՊԵ-ՈՒՄ ԱԱՌ-ի ՄՇԱԿՄԱՆ ՄԵԿԼԱՐԿԱՅԻՆ ՓՈՒԼ (2001-2005)**

- 2001 թ. ԱԱՌ-ի ԼՈՐ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԱՑՈՒՄ «ՌԵՆԴ» ՄԱԳԻՍՏՐԱՄԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ ԴԱՄԸԹԱՅԻՆԵՐՈՒՄ,
- 2003-2005 թթ. ՊԱՀ-ի ՀԵՏ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿԼԱՐԿՈՒՄ. ԱՇԽԱՏԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ-ՍՏԱԺԱՎՈՐՈՒՄ ՊԱՀ-ՈՒՄ (ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ-ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ (ԱՈՀԻ)- ԼԱՏՕ-Ի ՇՏԱԲԱՅԻՆ ՄՊԱՆԵՐԻ ԴԱՄԸԹԱՅԻՆԵՐ) ՀԱՅԳԱԿԱՆ ԱՌՆԻ-Ի՝ ՈՐՊԵՍ ՀՀ ԱԱՌ-Ի ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍԵՅՍԱԿԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՔՆԵՐԸ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ ՄԱՌԱՅԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏՈՒԹՅԱՆ ԼԱՍԱԳՐՈՒ ՄՇԱԿՄԱՆ ԵՎ ՉԻՆԱՐԿՐՄԱՆ ԵՊԱՏԱԿՈՎ:
- 2004-2005 թթ.-ԱԱՌ-ի ՈՒՂԵՆԻՇՆԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒՄ ՀՀ ՊԵՇՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼԱՍԱՐԱՐԻ ԴԵԿՎԱՐՈՒԹՅԱՄԲ:

Շ Ա Ր Ո Ւ Ն Ն Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

**ՀՀ ԱԱՌ-Ի ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՆՔԻ ՍՏԵՂՈՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՍՄԱՐԱՆԻ
ՀԱԿԱԱՀԱԲԵԿՉԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ԿԻՐԱՈՒՄ
(2003 - 2005 թթ.)**

- ՀՀ ԱԱՌ-Ի ԼԱՍԱԳՐՈՒ ՀԱՄԱՐ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՔ ՊԱՀ-ՈՒՄ
- 2004 թ.-ՇԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄԱՄԱՆԻ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ԱՐՏԱՔԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՊԱՀ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ, ՀԱՐԱՐԻ ՄԵՎՈՒՑՄԱՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ),
- 2003 - 2004 թթ.-ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀՀ ԱԱՌ-Ի ՄՇԱԿՈՒՄԸ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԱՍՄԻ ՏԱՐԱԾԱՐԱՅՄԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ (ՊԱՀ՝ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԴՊՐՈՑ, ԼԱՏՕ-Ի ՇՏԱԲԱՅԻՆ ՄՊԱՆԵՐԻ ԴԱՄԸԹԱՅԻՆ, «ԱՏԱՍ»),
- ՊԱՀ-Ի ԱՌՆԻ-Ի ՀԱՅԳԱԿԱՆ ԼՄԱՆԱԿԻ ՍՏԵՂՈՄԱՆ ԼԱՍԱԳՐՈՒ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (ՊԱՀ, ԱՌՆԻ ԳԻՏՈՐՀԱՆՈՐ, 2004 թ.):

Շ Ա Ր Ո Ւ Ն Ն Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

**ԱԱՌ-Ի ՊԱՀ-Ի «ՌԵՆԴ» ԴՊՐՈՑՈՒՄ
ԼՈՐ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԱՑՄԱՆ
ՀՀ ՊԵ ԵՊԱՏԱԿԵՐԸ (2001-2004 թթ.)**

- ԳՆԱՀԱՏՄԵԼ ԱՄՆ - ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԵՐԸ ՄԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 11-ԻՑ ՀԵՏՈ,
- ԿԱՆԽԱՏԵՄԵԼ ՊԵՆՏԱԳՈՒԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԻՎԱԾ ՈՒԹԵՐԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՃԵՊԱԳԻՐ ՈՒՂԵՔԱՐՏԶԸ,
- ՀՀ ԱԱՌ-Ի ՄՇԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՅՈՒՐԱՅՆԵԼ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՓԱԹԵԹԻ ԱՐԶԱԿԱՆՔԵԼՈՒ ՉԻՄՔ,
- ՊԱՏՐԱՍ ԼԻՆԵԼ ԶԵՎԱՎՈՐԵԼՈՒ ԼՈՐ ՏԱՐԱԾԱՐԱՅՄԱՅԻՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅՈՒՆ ԱԳԳԾ-ԼԱՏՕ ՉԻՄՔԻ ՎՐԱ (ԱԱՌ-Ը ՈՐՊԵՍ ՉԻՄՔ ԱԳԳԾ-ՈՎ ԼԱՍԱՆՇՎՈՂ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՄՈՏԵՑՄԱՆ ԳՈՐԾԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ):

Շ Ա Ր Ո Ւ Ն Ն Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

**ԱԱՌ-Ի ԼԱՍԱԳՐՈՒ ՄՇԱԿՈՒՄ,
ՀՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼԱՍԱՐԱՐԻ ԴՐԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ
ԵՎ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍՏԱՆԶՆՈՒՄԸ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԵՎ ԱԳԳԾ-Ի ԵԿԱՍՏԱՍԲ
(2004-2005 թթ.)**

- 2004 թ.- ՀՀ ՊԵ ԱՌՆԻ-Ի ՉԻՆԱՐՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ՃԵՊԱԳՐԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ,
- 2004-2005 թթ.-ՀՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼԱՍԱՐԱՐԻ ԴԵԿՎԱՐՈՒԹՅԱՄԲ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇՆԵՐԻ՝ ԼԱՍԱԳՐՈՒՄ ԵՎ ԵԿԻԳԱՑՈՒՄ ԶՈՒ-Ի ՀՐԱՄԿԱՅՄԵՆ (2005 թ. ՓԵՏՐՎԱՐ):

ԾԱՐՈՒՆԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԱԱՌ-Ը ՈՐՊԵՍ ՀԻՄՔ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԵՎ ԱԳԳԾ ՓԱԹԵԹԻ ՀԱՄԱՐ (2005-2006 թթ.)

- ՀՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻ «ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇԵՐԻՆ» ՈՐՊԵՍ ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱՎԿԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ ՆԱՏՕ-Ի ԴԵՎՍՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ
- ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԵՎ ՆԱՏՕ-Ի ՓՈՐՁԱԳԵՏՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՈՉ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱԿԱՆ «ՀՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇԵՐԻՆ» ՈՐՊԵՍ ԱԱՌ-Ի ՄԵՍԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՀԻՄՏԿԱՆ ՆՁՈՒԹՅ՝
- ՊԱՀ-Ի ՈՒԿՅՈՐ ԳԵՆԵՐԱԼ-ԷՅՑՆԵԱՏՏ Մ. ԴԱՆԻ ԵՎ ՄԵԾԱՐԳՈ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Դ. ՌԱՄՍՅԵԻՆԻ ԴՐԱԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆՔԸ ՄԵԾԱՐԳՈ ՆԱԽԱՐԱՐ Մ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԽՂՂՈՒՔԻՆ՝ ՊԱՀ-Ի ԱԶԳԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՆԵԿՏ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՈՆԶ՝ՈՂ ՄԱՄԱԿՈՏՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ:

ՀՀ ԱԱՌ-Ի ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՍՏԵՂՇՈՒՄ

ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՍՏԵՂՇՈՒՄԸ

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ 2005 թ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 15-Ի ՀՐԱՄԱՆԱԳՐՈՎ

- ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ, ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐ ՍԵՐՃ ՍԱՐԳՍՅԱՆ,
- ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝ ԳԵՆԵՐԱԼ-ՄԱՅՈՐ ՀԱՅԿ ՔՈՒՍՆԱՅԱՆ,
- ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆՂԱՄՆԵՐ՝ ԱՃ ՊԱՏԳԱՄՄԱՎՈՐՆԵՐ, ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ՏԵՂԱԿԱՆՆԵՐ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀԱՄԱՐԹԵՔ ՊԱՇՏՈՆԱՏԱՐ ԱՆՁԻՆՔ (28 ԱՆՂԱՄ):

ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆՂԱՄՆԵՐԸ

- ԱՃ 5 ՊԱՏԳԱՄՄԱՎՈՐ,
- ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ, ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ, ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ, ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ԵՎ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ, ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՅԻ, ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԱՌԵՎՏՐԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ, ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ, ՄԵՍԿՈՒՑԹԻ ԵՎ ԵՐԻՏԱՄԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ, ՔԱՂԱՔԱՇԽՈՒԹՅԱՆ, ԿԱՊԻ ԵՎ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԻ, ԲՆԱՊԱՀՂԱՆՈՒԹՅԱՆ, ԳՑՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ՏԵՂԱԿԱՆՆԵՐ,
- ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ, ԲՆԱԿԻ ՆԱԽԱԳԱՀ, ՆԱԽԱԳԱՀԻ՝ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏՆՕՐԵՆՆԵՐԻ ՏԵՂԱԿԱՆՆԵՐ, ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՎԱԶՄԻ ԴԵԿԱՎԱՐ:

ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆՂԱՍԱԿՆԵՐԸ

- ԱԱՌ-Ի ՄԵՍԿՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԹԱՅԻՆ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐԱՎՅՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂԱՄԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՂԵՆՈՒԹՅԱՆ ՄՊԱՀՈՎՈՒՄ,
- ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ՄԵՍԿՈՒՄ ՀԱՄԱԿԱՐԳՎԱԾ ՄԻՋԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ԶԱՆՔԵՐՈՎ,
- ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ԱԱՌ-Ի ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄ, ՄՊԱՀՈՎՈՂ ԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՓԱԹԵԹԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ՄԵՍԿՈՒՄ,
- ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ԵՎ ԴՐԱ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՓԱԹԵԹԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ:

Միջգերմանեսցումայան ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

- Ազգային ԱՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԻՔՔԱՐՏՈՒՂԱՐ, ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻ՝ 2006 թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻ 5-ԻՆ ԿԱՑՈՑՄԵ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԸ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՀԱՄԱՐ ԾԱՌԱՅԵՑ ՈՐՊԵՍ ՀԻՄՔԱՑԻՆ ՓԱՍՏԱԹՈՂՈՒՅԹ
- ԽՈՐՀՐԻՔԱՍԿԱՆ-ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՊԵՐ ԵՆ ՊԱՇՏՊԱՆՎՈՒՄ ՊԱՀ-Ի, ՆԱՏՕ-Ի (ԳԵՐՄԱՆԻԱ, ՄԵԾ ԲՈՒՏԱՆԻԱ, ԼԱՏՎԻԱ), ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ԴԵՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ (ԳԵՐՄԱՆԻԱ, ՊՐՈՍՏԱՆԻԱ) ՓՈՐՉԱԳԵՏՆԵՐԻ ՀԵՏ,
- ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀ-Ը ՄԻՋԳԵՐՄԱՆԵՍՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆՂԱՍՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵՑ ԵՆԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՍԵՄԻՆԱՐ:

ԸՄՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ 7 ՆԻՍՏ (2006 թ. ՓԵՏՐՎԱՐ-ՀՈՒՆԻՍ),
- ՊՆ ԱՌՉԻ-Ն ԾԱՌԱՑՈՒՄ Է ՈՐՊԵՍ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՍԱՌ-Ի ՄԻՋԳԵՐՄԱՆԵՍՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՂՈՐԱԿՑՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՎԵՐՈՒԾԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՂ ՄԱՐՄԻՆ,
- ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԲՈՒՈՐ ԱՆՂԱՍՆԵՐԻ ՀԵՏ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՑԻ ԵՎ ՓԱՍՏԱԹՂԱԹՅԱՆ ԴԻՆԱՄԻԿ ԿԱՐԻ ՀԱՍՏԱՑՈՒՄ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՄ: ՄԻԱՏԵՂՎԱԾ, ՓՈՒԱՐԱՐՉԱՑԻՆ ՈՒ ՀԱՄԱԽՈՒՄԲ ԱՌՁԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԲՈՒՈՐ ԱՆՂԱՍՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ,
- ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆՂԱՍՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ԽՈՐՀՐԻՔԱՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՓՈՒՊԱՆԱԿՈՒՄ:

ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ (ԱՌՉԻ-Ի) ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

- ԱՐՁԱՆԱԳՐԱՑԻՆ ՆԻՍՏԵՐ, ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԱՆՂԱՍՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՆԵՐԿԱՑԱՑՎԱԾ 615 ԱՌՁԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ, ՎԵՐՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ, ԽՄԲԱԳՐՈՒՄ ԵՎ ՆԱԽԱԿԱՆ ՀԱՄԱԶՅՆՆԵՑՈՒՄ,
- ԱՍՈ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒՄ ԵՎ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՑԵՐԵՆՑ ԱՆՂԱՍՆԵՐ ԵՎ ՈՒՈՒՍԵՐԵՆ,
- ԱՍՈ-Ի ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՄԵՄԿՈՒՄ,
- ԱՍՈ-Ի ԴԵՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ԱՍՈ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒՄ ՊԱՀ-Ի ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՋՄԱԿԱՆ ՔՈՒՆԵՔԻ ՓՈՐՉԱԳԵՏՆԵՐԻՆ (ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԿՑՈՐԳ),
- ԱՍՈ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒՄ ՊԱՀ-ԻՆ ԵՎ ՆԱՏՕ-Ի ԱՐՏԱՑԻՆ ԽՈՐՀՐԻՔԱՍԿԱՆ ԽՄԻՆ,
- ԱՍՈ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄ ՊՆ ԱՌՉԻ-Ի «ՀԱՑՎԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿ» ՈՒՋՄԱԿԱՑՄԱՆ ՀԱՆԳԵՄԻ ԵՌԱՒԵՁՈՒ ՄԱՆԱԳԻՏԱՑՎԱԾ ՀԱՄԱՐՈՒՄ:

ԱՍՈ-Ի ՎՐԱ ՆԵՐԱԶՂՈՂ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐ

- ՀԱՑԱՍՏԱՆՈՒՄ ՆՄԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԱԹ ԽՏԵՂՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՓՈՐՉԸ,
- ՀԱՑԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐԱՀԱՍՏԱՑ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ,
- ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԺՎԱԲԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱՌԱՋՄԱԿԱՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱՔՄՐԱՔԱԿԱՆ ԱՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԿԱՐԸ,
- ԼՂԻ-Ի ՇՈՒՐՁ ԸՄՐՈՒՆԱԿՎՈՂ ՀԱԿԱՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ,
- ԹՈՒՐԻՔԻՍՏԻ ԵՎ ԱՂԻԲԵՋԱՆԻ ՀԵՏ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՉԼԻՆԵԼԸ,
- ՈՒՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ, ԱՄՆ-Ի ԵՎ ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ԱՐՏԱՑԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՓՈՒՂՐԱՏՄԱՆ ՔՍՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁԱՍՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ:

ԱԱՌ-Ը ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՄ Է.

- ԵՐԿԿՈՂՄ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ, ԱՄՆ-Ի, ՎՐԱՍՏԱՆԻ, ԻՐԱՆԻ, ԹՈՒՐԹԻՍԱՅԻ, ՍՂՐԲԵՋԱՆԻ ԵՎ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ,
- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ՝ ՄԱԿ, ԵՄ, ԵԱՀԿ, ԵՆ, ՆԱՏՕ, ԱՊՀ/ՀԱՊԿ, ԱՀԿ,
- ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ ԱՄԲՈՂՋ ԿՈՑԻՍԼԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ, ՄԱՆԱԿՈՐԱՊԵՍ, ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՈՒՈՐՏՆԵՐՈՒՄ՝ ՕՐԵՆՍՂՐԲԱԿԱՆ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵՆԱԿԱՆ, ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ, ՊԵՏՂՅԱՆԱԿԱՆ:

ԱԱՌ-Ի ՆԱԽԱԳԾԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ԸԱՀԵՐԸ
3. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
4. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ե Ա Ր ՈՒ Ն Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

5. ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԻՂՂՎԱԾ ՄՊԱՌՆԱՄԻՔՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ԱՊԱՀՈՎԵԼՈՒ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
- 1.1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԹՈՒ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԱՐԱԾԱԵՐՋԱՆԱՅԻՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՒՄ
- 1.1.1. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ
- 1.1.2. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԻՐԱՆԻ ԽՍԱՄՄԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ
- 1.1.3. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹՈՒՐԹԻՍԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ
- 1.1.4. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍՂՐԲԵՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ. ԼԵՌԱՅԻՆ ԴԱՐԱՔԱՂԻ ՀԻՄՆԱՆՆԻՐԸ

Ե Ա Ր ՈՒ Ն Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

12. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԹՈՒ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՒՄ
- 12.1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԵՏՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔՈՒՄ. ԱՊՀ/ ՀԱՊԿ
- 12.2. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԽՏԵԳՐՈՒՄ
- 12.2. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՌԱՋԱՍԱՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՀԵՏ
2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԹԸ ԱՆՎՏԱԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
- 2.1. ՕՐԵՆՍՂՐԲԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ
- 2.2. ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ
- 2.3. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ
- 2.4. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ
- 2.5. ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒՄՆԵՐԸ

ՇԱՐՈՒՆԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

3. Հասարակական, հասցեագրման, ռազմավարոնթոցմանը
4. Պաշտպանություն, ուղևորների բարեփոխություններին ռազմավարոնթոցմանը
5. Հասարակական և արհեստագործություն, սննդամթեր, արհեստագործություն, ռազմավարոնթոցման, գերմանացիությունները

Հիմնական Տերմինները եզրափակող ծանուցանագրեր (ՀՀ ԱԱՌ-ի բաժնում)

ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՆ-Ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ

2006 թ. Հունիսի 19-20 – ՀՀ ԱԱՌ-ի Աստիճանական փոփոխությունները և ՊԱՆ-ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ

ՀԱՍՏԱՍԿԱՆ ԱՍԳԱՑՈՒ, ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ ԵՎ ՊԱՆ-Ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ ԿՈՒՆԵՐԱԿՈՒՄ 22 ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒՆ (ԱՎԵՍՏԻՎԱԿԱՆ ՊԱՆ-Ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՑ ԶԵՏՈՒՆ ԱԱՌ-Ի ԵՏԱՐ ՆԵՐԿԱՑՄԱՅՆՔՆՈՒ ՀԱՄԱՐ)։

«Մեր թիրախը՝ Գոյակող թերթի մասնակցները, չէին գլխավորությունները ճանաչում էին շեշտված, ԳՆԱՀԱՏԱԿՈՒՆ, ՀՀ ԱԱՌ-ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՄԱՍՑՈՒՄ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐ ԵՎ ՄԱՍԿՈՒՄ, ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻՆ, ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ, ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԱՍԻՆՈՒ ՄՊԵՎՏՈՒ ՄԱՌԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԵՐ ԵՎ ՊԱՍՏԵՆԻՆ ԱՅՆ ԲՈՒՐՈՒՆ, ԱՐ ԱՅՍ ՓԱՏԱԾՈՒՄԵՐ ԴԱՐՉԱԿ ԵՄՍ ԼԱՎ ՄԻԿՐՉ ԾԵՐ ԵՐԿՐԻ ԱՌԱՋՆԱԿՈՒԹՅԱՆ, ՈՒՂԱԿԱՆ ՄԻ ԵՎՊԵ ՍՊՈՒՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԼՈՒՍՈՒՄ, ՀԱՄԱՀԱՄԱՍՆՆԵՎԱԿԱՆ ՄԱՍՑՈՒՄ, ՄԵՍՑՈՒՄ, ԳԻՎԱՐՈՒՆ, ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ»:

Գեներալ-մայոր թերթի մ. ֆոնտան, ԱԱՌ-ի ՕՐԱՅԻՆ, ՈՒՇԵՐԻ ՀՐԱՄԱՆԱՍԱՐ, ՊԱՆ-Ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ

ԱԱՌ-Ի ՀԱՍՏԱՑՈՒՄ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄ

- 2006 թ. Նոյեմբեր – ԼՍՈՒՄՆԵՐ ԱՍԳԱՑՈՒ ԺՈՂՈՎՈՒՄ ԱՐԿԱՆԱԳՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ԵՆԻՐՋ,
- 2006 թ. Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր – ՄԻՋԳԵՐՈՍԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱՓՈՂՈՎԻ ԶԵԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍՏԱՑՈՒՄ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ՝ Ի ԴԵՄՍ ՆԱԽԱՍԿԱԿ,
- ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ԱՍԳԱՑՈՒ ԱՐԿԱՆԱԳՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐԱԲԵՐՑԱԼ ԳԵՐՈՍԵՍՉԱԿԱՆ ՀԱՅՑԱԿԱՐԳԵՐԻ, ԻՆՉՊԵՍ ՆԱԵՎ ԱԱՌ-Ի ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՈՒՂԱՌՈՒԹՅԱՄԵ ԳԵՐՈՍԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒ ՄԱՐՁԱՅՈՒ, ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԼԱՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՑՈՒՄ:

ՆԱՍՈ-Ի ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԲՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ՓՈՐՁԱՐԿՄԱՆ ՆԴԱՏԱԿՆԵՐԸ

- ՆԱՍՈ-Ի ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԲՈՒՄ ԶԵՏ 22 ԱԱՌ-Ի ԱՍԿԱՑՈՒ ԵՆԻՐՋ ՄՏՔԵՐԻ ՓՈՒՄԱՆԱԿՈՒՄ ԱԱՌ-Ի ՊԱՆ-Ի ԱՍԳԱՑՈՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՔՈՒԵՋՈՒՄ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԿՈՒՆԵՐԱԿՈՒՄ ՏԵՐՄ ՈՒՆԵՑԱՍՄ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՑ ԶԵՏՈՒՆ,
- 22 ԱԱՌ-Ի ԱՍԿԱՑՈՒ ՄԵՍՑՈՒՄ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ ԹԱՓԱՆՑՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՔԵՐՈՒՄ,
- ՆԱՍՈ-Ի ԱՐՏԱՔԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՄԲՈՒՄ ՓՈՐՁԱԳՆԵՆԵՐԻ ԿԱՐԵՔՆԵՐԻ ՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ
ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Մասնաճյուղության 49-րդ հոդվածով և հիմք ընդունելով Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2005 թվականի դեկտեմբերի 15-ի ՆԿ-293-Ն կարգադրությամբ ստեղծված միջգերատեսչական հանձնաժողովի առաջարկությունը՝ ո թ ո շ ու մ և մ.

1. Հաստատել Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը՝ համաձայն հավելվածի:

2. Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը՝ ապահովել սույն հրամանագրի 1-ին կետով հաստատված Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության դրույթներով նախատեսված ծրագրերի մշակումը և հաստատումը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ

Ռ. ՔՈՉԱՐՅԱՆ

2007 թ. փետրվարի 7
Երևան
ՆՀ-37-Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ՝

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ. «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ»
ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը պետության, հասարակության և անհատի անվտանգության ապահովման, կայուն զարգացման, հայ ինքնության պահպանման պետական քաղաքականության համակարգն է: Այն իրականացվում է կենսագործունեության բոլոր ոլորտների համար ժողովրդավարական արժեքների համակարգի վրա հիմնված միասնական պետական քաղաքականության մշակման և իրագործման միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը ենթակա է ճշգրտումների՝ ըստ ներպետական և միջազգային իրադրության, սպառնալիքների ու մարտահրավերների փոփոխման, ինչպես նաև՝ ըստ սույն փաստաթղթում նշված նպատակների իրականացման:

Ազգային անվտանգության ռազմավարության իրագործման հիմնական երաշխիքներն են՝

- պետական կառավարման համակարգի արդյունավետություն,
- իրավունքի գերակայության ապահովում,
- ժողովրդավարական արժեքների արմատավորում,
- դատական իշխանության անաչառություն ու անկախություն,
- զինված ուժերի մարտունակություն,
- անվտանգության և իրավապահ մարմինների արդյունավետ գործունեություն,
- արդյունավետ միջազգային ներգրավվածությունն ապահովող արտաքին քաղաքականություն,
- սոցիալական արդարության ապահովում:

¹ ՀՀ Նախագահի 2007 թ. փետրվարի 7-ի ՆՀ-37-Ն հրամանագրի հավելվածը, որը կանխորոշում է արժանացել ՀՀ Նախագահին առջև ծառայող ազգային անվտանգության խորհրդի 2007 թ. հունվարի 26-ի նիստում:

I. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱՐԺԵՔՆԵՐԸ, ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՆՐԱ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԸ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱՐԺԵՔՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքներն են՝

- **ԱՆԿԱՌՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է:
- **ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՇՏՊԱՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունն ապահովում է իր տարածքային ամբողջականությունը, սահմանների անձեռնմխելիությունը, բնակչության ֆիզիկական գոյությունը:
- **ՆԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունը ձգտում է իր միջազգային ներգրավվածության աստիճանի բարձրացմանը, նպաստում տարածաշրջանում և աշխարհում խաղաղության ու անվտանգության ապահովմանը:
- **ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունը հետամուտ է հայ ժողովրդի ազգային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը՝ Հայրենիքում և Սփյուռքում:
- **ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունը ձգտում է կայուն զարգացման միջոցով բնակչության համար ապահովել կյանքի բարձր որակ:

2. ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքների ծառայող գործոններն ու գործողություններն են՝

ԱՆՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ.

- սահմանադրական կարգի, պետականության բոլոր բաղադրատարրերի, պետական կառավարման համակարգի բնականոն և արդյունավետ գործունեության ապահովում,

- ժողովրդավարական համակարգի զարգացում և պաշտպանություն,
- մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների ապահովում,
- Հայաստանում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների լիարժեք ինտեգրում և պաշտպանվածություն,
- շուկայական հարաբերությունների խորացում ու արմատավորում, տնտեսության զիտատար, ինովացիոն, արտահանման ուղղված ճյուղերի խթանում,
- էներգետիկայի, տրանսպորտի և կապի ենթակառուցվածքների հուսալի գործունեության ապահովում ու պաշտպանություն:

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ.

- զինված ուժերի մարտունակության, անվտանգության և իրավապահ մարմինների գործունեության արդիականացում ու արդյունավետության բարձրացում,
- մասնակցություն վերազգային հանցագործությունների, այդ թվում՝ միջազգային ահաբեկչության, զանգվածային ոչնչացման զենքի ու դրա բաղադրամասերի, թմրանյութերի ու կեղծված դեղորայքի տարածման, մարդկանց առևտրի, անտրակ սնդամթերքի արտադրության և ներմուծման դեմ միջազգային պայքարին,
- ներկա և գալիք սերունդների կենսագործունեության բարենպաստ միջավայրի ձևավորում,
- բնական պաշարների պահպանում և արդյունավետ օգտագործում, բնապահպանական իրավիճակի համակարգված բարելավում,
- բնական և տեխնածին բնույթի արտակարգ իրավիճակների ժամանակակից մոնիտորինգով և կանխարգելմամբ զբաղվող միջազգային կառույցներում ներգրավում, բնական և տեխնածին վտանգների հուսալի կանխատեսում, կանխարգելում ու չեզոքացում, քաղաքաշինական համակարգերի անվտանգության, հուսալիության և կայունության ապահովում:

ՆԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ.

- Հայաստանի Հանրապետության միջազգային հեղինակության արմատավորում, տարածաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատում, երկրի միջազգային ներգրավվածության աստիճանի բարձրացում, այդ թվում՝ խաղաղության և անվտանգության պահպանման միջազգային ջանքերին և խաղաղապահ գործողություններին մասնակցելու միջոցով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ

- Հայաստան–Սփյուռք փոխհարաբերությունների համապարփակ հալեցակարգի մշակում ու իրականացում, Սփյուռքի ներուժի համակողմանի համախմբում,
- հայագիտական ճյուղերի՝ հայոց լեզվի, գրականության, պատմության և մշակույթի՝ որպես ազգային հոգևոր ժառանգության հարատևությունն ապահովող և ազգային ինքնությունը մարմնավորող գործոնների զարգացում,
- ազգային մշակույթի համակողմանի զարգացում՝ ինքնատիպության հիմքերի պահպանմամբ և համամարդկային մշակութային արժեքների ու նվաճումների յուրացմամբ, արտերկրում հայկական մշակութային ժառանգության ու նվաճումների արդյունավետ ներկայացում:

ԲԱՐԵՎԵՑՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ

- աղքատության հաղթահարում,
- խոցելի խմբերի պաշտպանվածությունն ապահովող սոցիալական քաղաքականության իրագործում,
- արդյունավետ և մրցունակ գիտակրթական քաղաքականության մշակում ու կենսագործում՝ հատկապես նորարարական զարգացման ուղղությամբ,
- առողջապահության համընդգրկուն ու արդյունավետ համակարգի զարգացում միջազգային բարձրագույն չափանիշներին համապատասխան,
- անհատի և հասարակության հոգևոր-մշակութային զարգացման պայմանների ապահովում:

3. ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՄՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԸ

Ազգային անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքներն են պետության, հասարակության, ընտանիքի և անհատի գոյության դեմ ուղղված, դրանց հիմքերը խարխլող կամ հեռակարային վտանգ ներկայացնող երևույթները, գործողություններն ու անգործությունը: Այդպիսի սպառնալիքներ կարող են ծագել երկրի ներսում (ներքին սպառնալիքներ) և երկրի սահմաններից դուրս (արտաքին սպառնալիքներ):

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության առանցքային խնդիրն է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորումը:

20-րդ դարի վերջին վերականգնելով իր անկախությունը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը դեռևս պահպանում է անցումային ժամանակաշրջանին բնորոշ կերպափոխման առանձնահատկությունները, որոնցով էլ պայմանավորված են հիմնական ներքին սպառնալիքները:

Նույն ժամանակահատվածում Հայաստանի մերձակա տարածքներում ի հայտ եկան անվտանգության համար ներտարածաշրջանային և արտատարածաշրջանային սպառնալիքներ: Ներտարածաշրջանային սպառնալիքներն առավելապես պայմանավորված են տարածաշրջանում առկա ազգամիջյան հակամարտություններով, զինված բախումներով: Արտատարածաշրջանային սպառնալիքները հիմնականում բխում են տարածաշրջանի նկատմամբ բոլոր հիմնական ուժային կենտրոնների շահերի խաչաձևումից:

ԱՐՏԱՐԻՆ ՄՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԸ ԵՆ՝

- **ԶԻՂՎԱԾ ՈՒԺԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄ.** Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության հանդեպ զինված ուժի կիրառման բացահայտ սպառնալիքներ են հեշտում Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից: Թեև առկա են այդպիսի զարգացումը կանխող բազմաթիվ գործոններ, այնուամենայնիվ ամենաբարձր մակարդակով հենդլ բացահայտ ռազմաշուկայից հայտարարությունները հիմք են տալիս դրանք համարելու անմիջական սպառնալիքներ: Այդպիսի զարգացման պարագայում Թուրքիայի Հանրապետությունը, լինելով Ադրբեջանի ռազմավարական դաշնակիցը, նույնպես կարող է նման սպառնալիք ստեղծել: Հայաստանի Հանրապետությունը, հենվելով միջազգային իրավունքի հանրահայտ նորմերի վրա, Ադրբեջանի և Թուրքիայի կողմից շրջափակումը դիտարկում է որպես իր դեմ ուժի կիրառում:
- **ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՆԵՐՔԻՆ ԲԱՊՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ՈԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԱՀՄԱՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.** Հայաստանի համար նման զարգացումները կարող են ներկայացնել տարաբնույթ սպառնալիքներ՝ տարանցիկ ենթակառուցվածքների դեմ դիվերսիոն գործողություններից մինչև հարևան պետություններում ծավալվող ռազմական գործողությունների անդրասահմանային ներագրեցությունները:
- **ՄԱՀՄԱՆԱՄԵՐԸ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՏՈՒԿ ՈՒՂԻՆԵՐԻ ՌԱՓԱՆՈՒՄ.** Հայաստանի Հանրապետությունն արդեն իսկ զգում է Թբիլիսի-Մոսկովա երկաթգծի և Վրաստանից Ռուսաստան տանող ավտոճանապարհների չգործելու հետևանքները: Հայաստանի ազգային անվտանգությա-

յան համար անմիջական սպառնալիք կարող է դառնալ Իրանի հանդեպ միջազգային հանրության կողմից լայնածավալ տնտեսական պատժա-միջոցների հնարավոր կիրառումը:

- **ՈԱԶՄՍՎԱՐԱԿԱՆ ԴԱԵԻՆՔՆԵՐԻ ԹՈՒՆԱՑՈՒՄ ԿԱՄ ՈՉ ԲԱՎԱՐԱՐ ԼԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ ԴՐԱՆՑՈՒՄ.** Հայաստանի Հանրապետությունը համարում է, որ ռազմավարական դաշինքներին անդամակցությունը պետք է բացառի դաշինքի մեկ անդամի կողմից մեկ այլ անդամի շահերին հակասող գործողությունները: Անհրաժեշտ է հստակեցնել Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (ՀԱՊԿ) շրջանակներում մեկ անդամ-պետության դեմ զինված ագրեսիայի դեպքում այլ անդամների մասնակցության կանոնակարգերը:
- **ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ԱՆԴՐՄԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԼԵՐ.** Հայաստանի Հանրապետության համար անմիջական սպառնալիք են ներկայացնում միջազգային անարեկչությունը՝ իր բոլոր դրսևորումներով, զանգվածային ոչնչացման զենքի և թմրանյութերի տարածումն ու տարանցումը, «փողերի լվացումը», մարդկանց առևտուրը (թրաֆիկինգ):
- **ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԿԱՌՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.** Հայաստանի Հանրապետությունը, ունենալով սահմանափակ բնական պաշարներ, ունի էներգետիկ կախվածություն: Իրագործված բարեփոխումները թույլ են տվել նվազեցնել այդ կախվածությունը՝ էներգետիկայի ոլորտում ձևավորելով արդյունավետ հարաբերություններ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ՝ էներգակիրներ մատակարարող հիմնական գործընկեր Ռուսաստանի Դաշնության հետ:
- **ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵԿՈՒՍԱՑՈՒՄ ՏԱՐԱՍՏԵՐԶԱՆԱՅԻՆ ԾՐԱԿՐԵՐԻԾ.** Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է իր ներգրավվածությունը տարածաշրջանային ենթակառուցվածքային ծրագրերին: Այդ առումով հատկապես կարևոր են Եվրոպական միության (ԵՄ) ՏՐԱՄՍԵԿՄ և ԻՆՕԳԵՅՑ ծրագրերը: Նշված ծրագրերից Հայաստանի Հանրապետության դուրսնդմանը միտված Ադրբեջանի Հանրապետության ջանքերը անմիջական սպառնալիքներ են:
- **ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԱԶԳԱՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԹՈՒՆԱՑՈՒՄ.** Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է Սփյուռքում հայապահպանության խնդիրը: Կազմակերպված և բնակության երկրներում արդյունավետ կերպով ներգրավված Սփյուռքի առկայությունը կարևոր է Հայաստանի միջազգային ներգրավվածության մակարդակի բարձրացման տեսակետից: Հայաստան-Սփյուռք կապի թուլացումը, փոխհարստացնող շփման բացակայությունը կարող են վտանգ հանդիսանալ Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքների համար:

- **ՀԱՄԱՃԱՐԱԿՆԵՐ ԵՎ ԱՂԵՏՆԵՐ.** Հայաստանի անվտանգության համար սպառնալիք կարող են հանդիսանալ սահմանակից շրջաններում, ինչպես նաև անդրազգային համընդհանուր մահաբեր համաճարակների բռնկումը և բնական ու տեխնոսֆերայի աղետները:

ՆԵՐՔԻՆ ՄՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐՆ ԵՆ՝

- **ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԼՎԱԶՈՒՄ, ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԼՎԱՍՄԱՐ ՎՍԱՀՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱՍ.** Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է անցումային շրջանում և բարեփոխումների ակտիվ փուլում: Ազգային անվտանգությանն ուղղված սպառնալիք կարող են լինել պետական կառավարման համակարգի արդյունավետության նվազումը և բարեփոխումների գործընթացի դանդաղումը: Դատական իշխանության արդյունավետ, անաչառ և անկախ գործունեությունը բացառիկ կարևոր էջանակություն ունի Հայաստանի համար: Պետական կառավարման համակարգի արդյունավետության կարևոր ցուցանիշ է դրա նկատմամբ հասարակության վստահության մակարդակը:
- **ՔՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՆԿՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ.** Ազգային անվտանգության համար վտանգ է ներկայացնում քաղաքական կուսակցությունների կայացման դեռևս ոչ բավարար մակարդակը: Ներկուսակցական ժողովրդավարացումը կարևոր է՝ որպես երկրում ժողովրդավարության ամրապնդման առանցքային նախապայման:
- **ԺՈՂՎՈՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՄԱՍԱՎՈՐՄԱՆ ՈՉ ԲԱՎԱՐԱՐ ՄԱԿՐԴԱԿ.** Անցումային շրջանում գտնվող պետություններում վտանգված են ժողովրդավարական համակարգի հարատևությունն ու արդյունավետությունը: Անմիջական սպառնալիքներ են՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոչ լիարժեք համակարգի ձևավորումը, ընտրական գործընթացներում առկա թերությունները, քաղաքացիական հասարակության ոչ բավարար ներգրավվածությունը:
- **ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԵՎԵՈՒՑՈՒՄ.** Սոցիալական արդարության պետական արդյունավետ երաշխիքների ոչ բավարար լինելը, արդատության մակարդակը, մասնագիտական կրթության, առողջապահական և սոցիալական ծառայությունների մատչելիության մակարդակը, կառավարության մեջ անհանդուրժողականության մթնոլորտի ձևավորումը անցումային շրջանի ավանդական մարտահրավերներ են: Թեև Հայաստանի Հանրապետությունը կայուն առաջընթաց է գրանցում այս ուղղություններով, այնուամենայնիվ այդ ոլորտները շարունակում են մնալ բարձր ռիսկայնության դաշտում:

- **ՈՒՐԲԱՆԻԶԱՑՈՒՄ.** Դեռևս ԽՍՀՄ կազմում գտնվելու ժամանակաշրջանում Հայաստանում բարձր էր ուրբանիզացման մակարդակը: Այս գործընթացը շարունակվեց նաև անկախացումից հետո: Դրա հիմնական պատճառը գյուղական շրջանների և քաղաքների՝ հատկապես մայրաքաղաքի միջև աշխատանքի շուկայի, կրթական հնարավորությունների, կյանքի որակի անհամաչափությունն է: Հայաստանի հետագա ուրբանիզացումը սպառնալիք է երկրպագնում ազգային անվտանգության համար: Դա կապված է սեյսմիկ գոտիներում բնակչության խիտ բնակեցման, գյուղական շրջաններում ժողովրդագրական իրավիճակի վատթարացման, սահմանամերձ գյուղերի ամայացման վտանգների հետ:
- **ՇՈՒԿԱՑԱՎԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՑԱՑՄԱՆ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱԲՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐ.** Արդար մրցակցային միջավայրի ձևավորման և բնական մենաշնորհների կտառվարման ոչ բավարար մակարդակը, սովորաբար տնտեսության և կանխիկ դրամաշրջանառության մեծ ծավալները պոտենցիալ սպառնալիք են երկրի համար: Հայաստանի Հանրապետությունը ձգտում է պահպանել տնտեսական զարգացման բարձր ցուցանիշները՝ ապահովելով անհրաժեշտ պայմաններ ազատական առևտրի, փոքր և միջին գործարարության զարգացման, ներդրումներ ներգրավելու և դրանք պաշտպանելու համար:
- **ԵՆԹԱԿԱՌՈՒԹՎԱԾՔՆԵՐԻ ՑԱՆՑԻ ՈՉ ԲԱՎԱՐԱՐ ՄԱԿԱՐԴԱՎ.** Հայաստանի Հանրապետությունը շարունակում է լրացուցիչ ճանապարհների, ջրատարների, կապի համակարգերի և այլ ենթակառուցվածքների զարգացման կարիք զգալ:
- **ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՐԴՑՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ՑԱՄԸ ՄԱԿԱՐԴԱՎ.** Կրթությունը ավանդաբար մեծ դեր ունի Հայաստանում: Գիտակրթական համակարգի կառավարման անարդյունավետությունը, միջազգային ներգրավվածության ոչ բավարար մակարդակը, ինչպես նաև յուրաքանչյուրի համար մասնագիտական կրթության ոչ լիարժեք մատչելիությունը սպառնալիքներ են ազգային անվտանգության համար:
- **ԲԱՐՈՑԱՀԱՐՑԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԱՄԻՐԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԱՌԹՅԱՆ ԹԵՐԻ ՎԻՃԱԿ.** Հասարակության և անհատի բարոյաձոգեբանական և հայրենասիրական դաստիարակությունը պետք է սկսվի ընտանիքում և շարունակվի կրթության բոլոր մակարդակներում: Պետականության հանդեպ պատշաճ հարգանքի, առողջ ապրելակերպի, ընտանիքի ավանդական դերի նկատմամբ վերաբերմունքի դաստիարակության դեռևս ոչ բավարար մակարդակը և ազգային ինքնության աղավաղումը սպառնալիքներ են ազգային անվտանգության համար:

- **ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱՑԱՄԱԿԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ.** Հայաստանի Հանրապետությունը որպես իր ազգային անվտանգության սպառնալիք է դիտում ցածր ծնելիությունը, հիվանդացության և մահացության դեռևս ոչ ցածր և կյանքի միջին տևողության ու որակի ոչ բավարար ցուցանիշները, չկառավարվող և անօրինական արտագաղթը, հատկապես կրթական, գիտական ու մշակութային ներուժի արտահոսքը:
- **ԲՆԱՊԱՇՊԱՆԱԿԱՆ ԽՂԻՐՆԵՐ ԵՎ ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ԱՆԱՐԴՑՈՒՆԱՎԵՏ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ.** Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է լեռնահանքային արդյունաբերության, բնական, հատկապես՝ անտառային և ջրային պաշարների օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը: Բնապահպանական անվտանգության տեսակետից առանձնահատուկ նշանակություն ունեն Սևանա լճի պահպանումն ու դրա պաշարների զրագետ օգտագործումը:
- **ՀԱՄԱՃԱՐԱՎՆԵՐ ԵՎ ԱՂԵՏՆԵՐ.** Պետության տարածքում մահաբեր համաճարակների բռնկումը, ավերիչ երկրաշարժերը և այլ բնական ու տեխնածին աղետները սպառնալիք հանդիսացող գործոններ են:

Նշված սպառնալիքների կանխման և դրանց հետևանքների վերացման, պետության և հասարակության կայուն զարգացման ապահովման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության վարած քաղաքականության հիմքում դրվում է ազգային անվտանգության ռազմավարությունը:

II. ՆԵՐՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի Հանրապետության կայուն և անվտանգ զարգացումը պահանջում է կառավարման համակարգի արդյունավետության բարձրացում, ժողովրդավարական արժեքների արմատավորում, տնտեսական աճի պահպանմանն ուղղված քայլերի ձեռնարկում: Դրա անհրաժեշտության գիտակցմամբ Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնամուխ է եղել համապարփակ բարեփոխումների իրագործմանը: Բարեփոխումներն իրականացվում են ազգային ինքնության պահպանման պայմանով՝ հենվելով առավելապես ազգային ներուժի վրա, օգտագործելով միջազգային հանրության փորձն ու ջանկերությունը: Բարեփոխումների ձգձգումը կամ ձախողումը անմիջական սպառնալիքներ են ազգային անվտանգության համար:

Բարեփոխումների իրագործումն ապահովվում է միասնական պետական քաղաքականության իրականացմամբ: Այն արտահայտվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության դրույթների, միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունների, օրենքների, Հայաստանի Հանրապե-

տության Նախագահի հրամանագրերի և կարգադրությունների, Կառավարության որոշումների և դրանցից բխող նորմատիվ ակտերի համալիրի միջոցով:

1. ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ

Նպատակներն են՝ պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացումը, քաղաքական համակարգի լիարժեք կայացումը, կայունության ապահովումը, ժողովրդավարական արժեքների և առաջին հերթին մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, քաղաքացիական հասարակության զարգացումը:

Հաստատութենական (ինստիտուցիոնալ) բարեփոխումները միտված են ժողովրդավարական պետության զորացմանը, պետական կառավարման մարմինների արդյունավետ գործունեության, դատական իշխանության անկախության և անաչառության ապահովմանը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիարժեք կայացմանը, որոշումների նախապատրաստման և վերահսկողության գործընթացներում քաղաքացիական հասարակության դերի բարձրացմանը, կոռուպցիայի, մասնավորապես՝ կաշառակերության դեմ պայքարի ուժեղացմանը: Այս նպատակով Հայաստանի Հանրապետությունն իրականացնում է համապատասխան պետական հեռանկարային ծրագրեր, այդ թվում՝ հակակոռուպցիոն ռազմավարական ծրագիր, վարչական արդարադատության համակարգի ձևավորման և էլեկտրոնային կառավարման համակարգի ներդրման նախագծեր:

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման առաջնահերթ խնդիրներից է ճգնաժամային իրավիճակների արդյունավետ կառավարման համակարգի հաստատումը:

Որպես պետության սահմանադրական կարգի պահպանության, իրավունքի գերակայության, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեության ապահովման հիմնարար խնդիր՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է իրավապահպանության բնագավառի ռազմավարական բարեփոխումները: Դրանք ուղղված են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ապահովմանը, հակաիրավական ոտնձգություններից պետության, հասարակության և անհատի պաշտպանությանը:

2. ԲԱՆԱԿԱՇԵՐՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նպատակն է՝ պետության այնպիսի պաշտպանական ներուժի ապահովումը, որն անհրաժեշտ է հետ մղելու որևէ ագրեսիա՝ Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի ֆիզիկական գոյությունը, ինքնիշխանությունն ու անկախությունը, պետության տարածքային ամբողջականությունը պաշտպանելու նպատակով:

Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգությունն ապահովում են մարտունակ, արտաքին սպառնալիքների հետմղման խնդիրների լուծմանը մշտապես պատրաստ զինված ուժերը: Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության բնագավառի առաջնայնություններն ու նպատակները պետք է ներկայացվեն ռազմական դոկտրինի միջոցով: Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերը գործում են պաշտպանողական ռազմավարության սկզբունքով:

Հայաստանի Հանրապետությունը հետևողական է զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության և ռազմական բյուջեի պլանավորման ժողովրդավարական հիմնարար սկզբունքների ապահովման խնդրում:

Գիտակցելով արդի մարտահրավերների նկատմամբ մեկ պետության կարողությունների սահմանափակ լինելը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է ակտիվ ռազմաքաղաքական համագործակցությունը ինչպես տարածաշրջանի, այնպես էլ արտատարածաշրջանային պետությունների հետ: Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերը մասնակցում են խաղաղության և անվտանգության ապահովման միջազգային գործողություններին:

Այս բարեփոխումներն ու համագործակցությունը իրականացվում են ի նպաստ Հայաստանի Հանրապետության շահերի և ուղղված չեն երրորդ երկրների դեմ:

3. ԱԶՍԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Նպատակներն են՝ տնտեսության կայուն աճը, մանր և միջին գործարարության զարգացումը, էներգետիկ անկախությունը, գործարարության համար ստավել ազատական պայմանների ստեղծումը:

Մասնավոր սեփականության հանդեպ հարգանքն ու ձեռնարկատիրական ջիղը պատմականորեն բնորոշ են Հայաստանի ազգաբնակչությանը: Այդ յուրահատկությունները և դրանք արտացոլումը բարեփոխումների քաղաքականության մեջ նպաստավոր պայմաններ ստեղծեցին Հայաստանի տնտեսության արագընթաց աճի համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը հատկապես կարևորում է մանր և միջին գործարարության զարգացումը և նպաստում դրա զարգացմանը՝ հաշվի առնելով դրա բացառիկ նշանակությունը ժողովրդավարական հասարակության կայացման, ինչպես նաև Հայաստանի համար ավանդական ընտանեկան կապերի պահպանման համար:

Հայաստանն իր կայուն տնտեսական առաջընթացի ապահովման գործում կարևորում է՝

- շուկայական հարաբերությունների հետագա զարգացումը,
- տնտեսության մրցունակության բարձրացումը,
- մակրոտնտեսական և ֆինանսական կայունության ապահովումը, ֆինանսական համակարգի զարգացումը,
- ֆինանսական միջնորդության խորացումը,
- մրցակցային միջավայրի բարելավումը, տնտեսության սովերային մասի կրճատումն ու դալարացման էակալի նվազեցումը,
- տնտեսության ճյուղերի մեկաշնորհացման կանխումը, բնական մեկաշնորհների արդյունավետ կառավարումն ու վերահսկումը,
- ներդրումների խթանման հեռանկարային ծրագրի իրագործումը,
- տարածքային ու ճյուղային սոցիալ-տնտեսական զարգացման համաչափությունը, ենթակառուցվածքների արդյունավետ կառավարումը,
- տնտեսության կառուցվածքում գիտատար ճյուղերի և բնապահպանության տեսակետից մաքուր տեխնոլոգիաների կիրառման գերակայության ապահովումը,
- արտահանման խթանումը:

Հայաստանի Հանրապետությունը, կարևորելով գերատեսչական ճյուղային բարեփոխումների համալիրը, այն նպատակաուղղում է.

- **Էներգետիկ անվտանգության** մակարդակի բարձրացմանը, ինչը ենթադրում է էներգակիրների ներմուծման ուղիների և արտադրության ձևերի բազմազանեցում, նոր էներգետիկ, այդ թվում՝ միջուկային, հզորությունների ստեղծում, արտահանման կողմնորոշում ունեցող կայուն ու հուսալի էներգահամակարգի կառուցում,
- հանրապետության **տրանսպորտային համակարգի** կայուն զարգացման ապահովմանը, տարանցիկ ապրանքափոխադրումների համակարգում Հայաստանի տրանսպորտային ուղիների ներգրավմանը և դրանով իսկ՝ տրանսպորտային շրջափակման վերացմանը,
- մաքուր **ջրակա միջավայրի**, բնական պաշարների, այդ թվում նաև՝ ջրային պաշարների ու Սևանա լճի բնահամակարգի վերականգնմանը, պահպանությանը և օպտիմալ օգտագործմանը, անտառածածկույթի պահպանմանն ու վերականգնմանը, ատոմային էներգիայի անվտանգ օգտագործմանը, վտանգավոր քիմիական ու ռադիոակտիվ նյութերի և թափոնների պահման համապարփակ վերահսկմանը, բնական և տեխնածին աղետների կանխատեսմանն ու վաղ ազդարարմանը, դրանց արագ արձագանքման համակարգի զարգացմանը, արտակարգ իրավիճակների բացահայտման և հաղթահարման կա-

ռույցների ստեղծմանը, բնակչության բնապահպանական իրազեկության ու կրթվածության ապահովմանը,

- բնակչության **կենսաբանական անվտանգության և երկրի պարենային անվտանգության** ապահովմանը, այդ թվում՝ գյուղատնտեսական արտադրանքի ու սննդամթերքի արտադրության ավելացմանը, ներմուծման և արտահանման հաշվեկշռի բարելավմանը, սննդամթերքի անվտանգության միջազգային չափանիշների ապահովմանը, տարածքային համալիր ծրագրերի իրականացմանը, հատկապես սահմանամերձ ու լեռնային շրջանների բնակավայրերի տնտեսական ու սոցիալական զարգացմանը, առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով ազդարարային հատվածում արտադրողականության մակարդակի բարձրացմանը:

4. ԿՑԱՆՔԻ ՆՈՐ ՈՐԱԿ ԵՎ ԲԱՐՈՑԱՀԱՆԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄՅՆՈՒՈՐՏ

Նպատակներն են՝ աղբատության հաղթահարումը, բնակչության կենսամակարդակի հարաճուն բարձրացումը, սոցիալական արդարության արմատավորումը, հասարակության բնեռացման վերացումը, գիտակրթական համակարգի արդիականացումը, կրթության մատչելիությունը, հոգևոր-մշակութային ոլորտների շարունակական զարգացումը:

Կյանքի նոր որակ ապահովելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետության սոցիալական, գիտակրթական, հոգևոր-մշակութային ոլորտներում վարած քաղաքականությունը միտված է՝

- սոցիալական պետության կերտմանը և սոցիալական արդարության արմատավորմանը,
- հանրային համերաշխության հաստատմանը,
- բնակչության սոցիալական պահանջումների բավարարմանը, սոցիալական ենթակառուցվածքների ծառայություններից օգտվելու մատչելիության ապահովմանը,
- նոր աշխատատեղերի ստեղծմամբ և ապահովագրական համակարգի ներդրմամբ բնակչության սոցիալական վիճակի հարաճուն բարելավմանը,
- կենսաթոշակային համակարգի արդյունավետության բարձրացմանը, կենսաթոշակի նվազագույն չափի համապատասխանեցմանը կենսաբանական պահանջումների միջազգային չափանիշներին,
- ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավմանը,

- տնտեսության և հասարակության կայուն զարգացման համար անհրաժեշտ մասնագիտական աշխատուժի, մասնավորապես՝ գիտական և գիտամանկավարժական ներուժի վերարտադրությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է՝

- Հայաստանի մտավոր ներուժի զորացմանը միտված հեռանկարային պետական քաղաքականության իրականացումը, գիտակրթական համակարգի վերակառուցումն ու համապատասխանեցումը եվրոպական չափանիշներին և երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման կարիքներին, ուսուցման առաջատար տեխնոլոգիաների ներդրումը,
- գիտական արտադրանքի ապրանքայնացումը, գիտական ներուժի ներգրավումը կենսագործունեության բոլոր, ներառյալ՝ պաշտպանական, ոլորտներում դրանց արդիականացումն արդյունավետ կերպով ապահովելու նպատակով,
- «ուղեղների արտահոսքի» կանխումը,
- հայոց լեզվի՝ որպես հայ ազգի լեզվամատածողության հենքի և Հայաստանի Հանրապետության պետական լեզվի դերի բարձրացումը,
- մտավոր սեփականության արդյունավետ պաշտպանությունը,
- համամարդկային ու ազգային արժեքների, ազգային ավանդույթների, հոգևոր ու մշակութային ժառանգության պահպանման և դրանց վերարտադրության ու զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը,
- մշակութային արժեքների հաղորդակցվելու մատչելիության ապահովումը,
- աջակցությունը Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգևոր, բարոյական, սոցիալական և մշակութային գործունեությանը,
- հայ ժողովրդի հոգևոր-մշակութային ինքնությանն ու բարոյական արժեքներին սպառնացող երևույթների կանխարգելումը,
- այլ պետությունների հետ համագործակցությունը նրանց տարածքում գտնվող հայկական պատմական, հոգևոր ու մշակութային արժեքների պահպանման նպատակով,
- Հայաստանի տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների պատմական, հոգևոր, մշակութային արժեքների և էթնիկական ինքնության պաշտպանությունը,
- ներգրավումը միջազգային տեղեկատվական դաշտին, Հայաստանի և հայության մասին ճշմարտության արհեստավարժ ներկայացումը միջազգային հանրությանը, հակազդումը ապատեղեկատվությանն ու քարոզչությանը,

- «Ինտերնետ» համացանցում հայալեզու և Հայաստանին, հայագիտության բոլոր ճյուղերին և հայությանն առնչվող բովանդակության անհրաժեշտ ծավալի և որակի, ինչպես նաև՝ դրանց համաչափության ապահովումը,
- քաղաքաշինության հարատև զարգացումը, ներառյալ՝ ներդաշնակ կենսատարածքի ձևավորումը և նպաստումը բնակչության տարածքային համաչափ բաշխվածությանը: Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում և հատկապես Երևանում սեյսմիկ ռիսկի ծրագրված նվազեցումը,
- առողջապահության առավել արդյունավետ համակարգի ստեղծումը, որը նախատեսում է՝ առողջ ապրելակերպի արմատավորում, կեղծված դեղորայքի տարածման կանխում, հիվանդացության, հատկապես՝ ճառագայթային, սուր վարակիչ համաճարակային հիվանդությունների, կենսաբանական սնարկությանն ու թմրամոլության կանխարգելում, լայն տարածում ստացած հիվանդությունների վաղ հայտնաբերում, պիտոքոշում ու բուժում, մայրության ու մանկության պաշտպանություն:

III. ԼԵՌԱՑԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Որպես Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության (Արցախի) բնակչության անվտանգության երաշխավորի՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ և արդար կարգավորման խնդիրն ունի առանցքային նշանակություն:

Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորմանն աջակցելու առաքելությունը կողմերի համաձայնությամբ վստահվել է ԵԱՀԿ Մինսկի խմբին՝ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի և Ֆրանսիայի համաեվրոպացիությանը: Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է խնդրի կարգավորման շուրջ ծավալվող քննարկումների մասնակիցների փորձագիտական բարձր մակարդակը: Հայաստանի Հանրապետությունը նպատակահարմար չի համարում խնդրի կարգավորման վերաբերյալ այլ կառույցների կողմից հայտարարությունների քննարկումն ու ընդունումը, ինչպես նաև՝ միջազգային տարբեր կազմակերպությունների ներգրավումը կարգավորման գործընթացներին:

Հայաստանի Հանրապետությունը հետամուտ է հակամարտության կարգավորմանը միայն խաղաղ և փոխզինումային ճանապարհով:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության հռչակման իրավական հիմքերն անխոցելի են: Մշտապես ելնելով այն սկզբունքից, որ ցանկացած վերջնական համաձայնություն կամ վերջնական փաստաթուղթ պետք է ստանա նաև դարաբաղյան կողմի հավանությունը, Հայաստանն ընդունելի է համարում կարգավորման միայն այն տարբերակները, որոնք ուղղված կլինեն Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության փաստացի գոյության անշրջելի իրողությունն անրացրելուն: Լեռնային Ղարաբաղը պետք է աշխարհագրական կապ ունենա Հայաստանի հետ: Անվտանգությունը պետք է երաշխավորված լինի:

Հայաստանի Հանրապետության դեմ ուղղված անմիջական ռազմական սպառնալիք է Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի նկատմամբ Ադրբեջանի վարած ռազմատեչ քաղաքականությունը, այն է՝ այդ հիմնախնդիրը լուծել Հայաստանի նկատմամբ ռազմական գերազանցության հասնելու միջոցով: ՈՒՍտի, Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետության Ջինված ուժերից պահանջում է մշտական բարձր մարտական պատրաստակալություն: Այս գործում Հայաստանի Ջինված ուժերի գլխավոր խնդիրն է Հայաստանի Հանրապետության սահմանների անձեռնմխելիության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բնակչության ֆիզիկական անվտանգության ապահովումը:

IV. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանն իր արտաքին անվտանգության ռազմավարությունն իրականացնում է՝ առաջնորդվելով հետևյալ գլխավոր սկզբունքներով.

ՓՈՆԼԸԱՑՈՒՄ

Հայաստանը միջազգային ասպարեզում հարաբերությունները կառուցում է գործընկերության հիմքի վրա՝ արդյունավետ հարաբերություններ գարգացնելով տարածաշրջանում գործող շահագրգիռ բոլոր ուժերի հետ միաժամանակ: Այն ուղղված է տարածաշրջանում հավասարակշռության պահպանմանը:

Անաբեկչության դեմ պայքարում, զանգվածային ոչնչացման զենքի չտարածման խնդիրներում միջազգային հանրության համախմբումը և միջազգային կայունության արդի մարտահրավերների շուրջ մեծ տերությունների միջև ծավալված երկխոսության դրական ընթացքը ներկայումս նպաստում են Հայաստանի կողմից փոխլրացման արտաքին քաղաքականության իրականացմանը:

ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանը տարածաշրջանային և համաշխարհային ներգրավման գործընթացներին մասնակցող երկիր է և իրեն դիտում է որպես տարածաշրջանում և միջազգային ասպարեզում տեղի ունեցող գործընթացների լիիրավ մասնակից: Ներգրավվածությունը ենթադրում է մասնակցություն միջազգային ասպարեզում ընթացող այն զարգացումներին, որոնց համահունչ են Հայաստանի որդեգրած նպատակները:

Ռուսաստանի հետ ռազմավարական հարաբերությունները, զարգացման եվրոպական ուղու որդեգրումը, ԱՄՆ-ի և Իրանի հետ փոխառնակալ համագործակցությունը, ԱՊՀ-ին ու ՀԱՊԿ-ին անդամակցությունը, ՆԱՏՕ-ի հետ համագործակցության զարգացումն ընդլայնում են փոխլրացման քաղաքականություն վարելու ներուժը:

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին անվտանգության ապահովման ռազմավարությունը իրականացվում է երեք հիմնական հարթություններով՝ միջազգային, տարածաշրջանային և համահայկական:

1. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

Միջազգային գործընթացների հետ համահունչ քայլելու, դրանց դրական և բացասական միտումներին համարժեք արձագանքելու նպատակով Հայաստանը որդեգրել է միջազգային ակտիվ ներգրավման միջոցով ազգային շահերը պաշտպանելու ռազմավարությունը: Այն ենթադրում է ակտիվ մասնակցություն միջազգային արդի գործընթացներին, բազմակողմ, բազմաշերտ և երկկողմ ակտիվ քաղաքականության իրականացում:

Միջազգային ներգրավման ռազմավարությունն իրականացվում է հետևյալ հիմնական ուղղություններով.

- մասնակցություն համընդհանուր նշանակության ծրագրերին, մասնավորապես՝ միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարին և խաղաղապահ գործողություններին,
- մասնակցություն սպառազինությունների վերահսկման ռեժիմներին,
- ակտիվ ներգրավվածություն միջազգային կարևորագույն կազմակերպություններում,
- համաշխարհային ուժային կենտրոնների և տարածաշրջանային գործընթացներում ներգրավված երկրների հետ փոխհարաբերությունների զարգացում,
- մասնակցություն Եվրոպայում և հետխորհրդային տարածքում ընթացող ներգրավման գործընթացներին:

**1.1. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՋՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՂԱՂԻՆՆԵՐԸ**

Երկրի անվտանգության ապահովմանն են նպատակաուղղված ինչպես Հայաստանի ռազմական ոլորտի համագործակցությունն առանձին երկրների հետ, այնպես էլ՝ անդամակցությունն անվտանգության միջազգային և տարածաշրջանային կազմակերպություններին, մասնակցությունը դրանց շրջանակներում իրականացվող միջազգային ծրագրերին: Հայաստանի անվտանգության ռազմաքաղաքական ապահովման հիմնական բաղադրիչներն են.

- Ռուսաստանի հետ երկկողմ հարաբերությունները, համագործակցությունը պաշտպանական և ռազմատեխնիկական ոլորտներում, երկու երկրների միջև հաստատված ռազմավարական գործընկերությունը,
- անդամակցությունը Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը,
- երկկողմ ռազմական համագործակցությունը, մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ի և Հունաստանի հետ,
- համագործակցությունը ՆԱՏՕ-ի հետ,
- անվտանգության միջազգային կազմակերպությունների, այդ թվում՝ Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության անվտանգության մարմինների գործունեությունը, որոնցով ապահովվում է սպառազինությունների վերահսկման բաց և թափանցիկ լինելու հանգամանքը:

**ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ (ՀԱՊԿ)**

Հայաստանը Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության հիմնադիր անդամ է: Պայմանագրի նպատակն է միասնական ուժերով կանխել, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ վերացնել մասնակից պետությունների դեմ ուղղված ռազմական սպառնալիքը:

Անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին Հայաստանի անվտանգության ապահովման բաղադրիչներից է, որն ապահովվում է անդամ-պետությունների միջև բազմակողմ կապերի շնորհիվ: Պայմանագրի ռազմական բաղադրիչն արտոնյալ պայմաններ է ընձեռում անդամ-պետություններին ռազմատեխնիկական մատակարարումների հարցում, ինչն առաջնային կարևորություն ունի Հայաստանի համար:

ՀԱՊԿ-ի ռազմական բաղադրիչի զարգացումը միտված է անդամ-պետությունների միջև ռազմական համագործակցության գործուն մեխանիզմների

ստեղծմանն ու կայացմանը, միջազգային սպառնալիքների՝ անաբեկչության, բմրանյութերի և զենքի անօրինական շրջանառության դեմ պայքարի արդյունավետ միջոցների ստեղծմանը, այս ասպարեզում տեղեկատվության փոխանակմանը:

ՆՅՈՒՄԻՍԱՏՆԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ (ՆԱՏՕ)

Հայաստանը հետամուտ է Հյուսիսատլանտյան դաշինքի հետ ակտիվ և արդյունավետ հարաբերությունների զարգացմանը: ՆԱՏՕ-ի հետ Հայաստանի համագործակցությունն ընթանում է Եվրաստլանտյան գործընկերության խորհրդի (ԵԱԳՆ) և «Գործընկերություն հանուն խաղաղության» (ԳՀՆ) ծրագրի շրջանակներում:

Ակտիվ մասնակցությունը Գործընկերության շրջանակներում կարևորվում է ոչ միայն Եվրոպական անվտանգության առանցքը հանդիսացող կառույցի՝ ՆԱՏՕ-ի հետ պատշաճ մակարդակի հարաբերություններ ունենալու անհրաժեշտությամբ, այլև ԱՄՆ-ի և դաշնակից այլ պետությունների հետ երկկողմ հարաբերությունների զարգացման, ինչպես նաև՝ Հայաստանի Եվրոպական ներգրավման քաղաքականության տեսանկյունից:

Հայաստանը ընդլայնում է քաղաքական երկխոսությունը ՆԱՏՕ-ի հետ, խաղաղապահ գործողությունների մասնակցության նպատակով կառուցում է դաշնակիցների հետ զինված ուժերի համատեղելի ստորաբաժանումներ: Հայաստանն իր խաղաղապահ գումարտակով և մի շարք այլ ուժերով մասնակցում է «Պլանավորման և վերանայման գործընթացին»:

Հայաստան-ՆԱՏՕ «Անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի» (ԱԳԳԾ) արդյունավետ իրագործումը նպաստելու է պաշտպանության համակարգի կատարելագործմանն ու արդիականացմանը, բարձրացնելու է վերջինիս արդյունավետությունը և ապահովելու է համատեղելիությունը զարգացած պետությունների պաշտպանական համակարգերի, ներառյալ՝ զինված ուժերի հետ:

**1.2. ԱՆՂԱՄԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՄԻԱՎՈՐԿՎԱԾ ԱԶԳԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԱԿ)

1992 թ. դառնալով ՄԱԿ-ի անդամ և ընդունելով համամարդկային արժեքների՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության, ժողովրդավարության և իրավական պետության հաստատման սկզբունքները որպես պետական գաղափարախոսության անբաժանելի մաս՝ Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է

կազմակերպության շրջանակներում ծավալվող աշխատանքներին և համագործակցում կազմակերպության բազմաթիվ կառույցների, օժանդակ մարմինների և օգակների հետ:

Հայաստանը շարունակելու է մասնակցել ու գործնական ներդրում կատարել ահաբեկչության դեմ միջազգային պայքարին և ՄԱԿ-ի խաղաղապահ գործունեությանը՝ նպաստելով անվտանգության և կայունության ապահովման միջազգային ջանքերին:

Կարևորելով միջազգային անվտանգության և խաղաղության պահպանման հարցում ՄԱԿ-ի առաջնային դերակատարությունը՝ Հայաստանը մինևույն ժամանակ համարում է, որ նոր աշխարհաքաղաքական իրողությունների պայմաններում նոր մարտահրավերներին ավելի արդյունավետ արձագանքելու նպատակով ՄԱԿ-ը բարեփոխելու անհրաժեշտություն է առաջացել:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐ

ա) ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ (ԵՄ)

Եվրոպական կառույցների, առաջին հերթին ԵՄ-ի և նրա անդամ երկրների հետ հարաբերությունների զարգացումն ու ամրապնդումը ՀՀ արտաքին քաղաքականության առաջնային ուղղություններից է:

ԵՄ-ի հետ բազմակողմ համագործակցության հետագա խորացումը դրական անդրադարձ կունենա Հայաստանում ժողովրդավարության ամրապնդման և իրավական պետության կայացման, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վրա:

Եվրոպական միության՝ որպես համաշխարհային քաղաքականության և տնտեսության խոշորագույն ուժային կենտրոններից մեկի հետ հարաբերությունների զարգացումը կարևորվում է նաև առևտրատնտեսական կապերի առումով, ինչը նշանակալի գործոն է Հայաստանի տնտեսական զարգացման համար:

ԵՄ-ի կողմից հովանավորվող տարածաշրջանային ծրագրերը նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում Հարավային Կովկասում հարստև կայունության և համագործակցության մթնոլորտի հաստատման համար: Հայաստանի ընդգրկումը «Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն» (ԵՀԹ) ծրագրում զգալի առաջընթաց է եվրոպական ներգրավման ճանապարհին:

ԵՄ-ի հետ սերտ հարաբերությունների հաստատումը բխում է Հայաստանի Հանրապետության երկարամյակետ շահերից:

բ) ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴ (ԵԽ)

Եվրոպայի խորհրդին անդամակցությունն ամրագրեց Հայաստանի տեղը եվրոպական ընտանիքում, քաղաքական, իրավական, մարդու իրավունքների ու մշակութային բնագավառներում եվրոպական չափանիշներին հետևելու երկրի ընտրությունը:

Հայաստանը կարևորում է Հարավային Կովկասում միջպետական մակարդակով և քաղաքացիական հասարակության դերակատարների միջև շփումները խթանելու Եվրոպայի խորհրդի պատրաստակամությունը, ինչը կարևոր գործոն է տարածաշրջանային համագործակցության խթանման, հակամարտությունների կարգավորման և տարածաշրջանային կայունության ապահովման համար:

գ) ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ (ԵԱՀԿ)

Հայաստանի անդամակցությունը ԵԱՀԿ-ին կարևորվում է Եվրոպայի անվտանգության ու կայունության ապահովման, ժողովրդավարության և իրավական պետության չափանիշների տարածման ուղղությամբ իրականացվող աշխատանքների առումով:

ԵԱՀԿ-ն Հայաստանի համար առանձնապես կարևորվում է Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման տեսակետից՝ կապված այդ նպատակով ձևավորված ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի գործունեության հետ:

ԵԱՀԿ գործունեության երեք հիմնական՝ ռազմաքաղաքական, մարդկային և տնտեսական-բնապահպանական, չափումներում Հայաստանի ակտիվ ներգրավվածությունը լրացուցիչ կարևոր գործոն է երկրի անվտանգության և կայունության համար:

ԱՆԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՊՀ)

Հայաստանը ԱՊՀ կառույցի հիմնադիրներից է և նրա շրջանակներում համագործակցության ծրագրերի մշակման ու իրականացման ակտիվ մասնակիցը: Դա պայմանավորված է տնտեսական, հումանիտար, քաղաքական, ռազմաքաղաքական և այլ բնագավառներում երկրի ունեցած շահերով:

ԱՊՀ-ն զգալիորեն նպաստում է անդամ երկրների միջև տնտեսական կապերի, սոցիալական և հումանիտար ոլորտներում համագործակցության զարգացմանը:

ԱՊՀ-ի շրջանակներում ջանքեր են գործադրվում նաև մի շարք ոլորտներում համագործակցության արդյունավետ մեխանիզմներ ստեղծելու ուղղությամբ, այդ թվում՝ ռազմաքաղաքական, արտաքին սահմանների պաշտպանության

ու վերահսկման, ինչպես նաև՝ միջազգային ահաբեկչության, կազմակերպված հանցավորության, բմբարմիջոցների տարանցման և տարածման, ապօրինի արտագաղթի դեմ պայքարի:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայաստանը մեծապես շահագրգռված է տնտեսական համագործակցության միջազգային կառույցներում իր ներգրավմամբ և դրանց շրջանակներում ծավալվող գործունեությամբ: Այս ուղղությամբ նշանակալի ձեռքբերում է Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը (ԱՀԿ) Հայաստանի անդամակցությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունը սերտ և արդյունավետ համագործակցում է Համաշխարհային բանկի և Արժույթի միջազգային հիմնադրամի հետ: Այդ շարունակական համագործակցությունը և նշված կառույցների կողմից Հայաստանի Հանրապետությանը ցուցաբերած աջակցությունը մեծապես նպաստել է և իրականացվող բարեփոխումների արդյունավետությանը:

Հայաստանի Հանրապետությունը մասնակցում է Մեծովյան տնտեսական համագործակցության կազմակերպության (ՄՕՏՀԿ) գործունեությանը:

1.3. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԵՐԿԿՈՂՄ ՁԵՎԱԶՍՓՐ

ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կովկասի տարածաշրջանի մի մասը ներառող Ռուսաստանի հետ հարաբերություններն ունեն տարածաշրջանային մակարդակով չսահմանափակվող բնույթ և ներուժ: Դրանք կրում են ռազմավարական բնույթ, ինչը պայմանավորված է Հայաստանի անվտանգության ապահովման գործում Ռուսաստանի կարևոր դերով, հայ-ռուսական ավանդական բարեկամական կապերով, առևտրատնտեսական լայնածավալ համագործակցությամբ, Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման գործում Ռուսաստանի ունեցած դերակատարմամբ, ինչպես նաև՝ Ռուսաստանում հայկական սովոր համայնքի առկայությամբ:

Երկու երկրների միջև կնքված «Բարեկամության, համագործակցության և փոխադարձ օգնության մասին» պայմանագրով և «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև 21-րդ դար ուղղված դաշնակցային փոխգործակցության մասին» հռչակագրով՝ կողմերի միջև հաստատվել է ռազմավարական գործընկերություն: Նշված պայմանագրերը և պաշտպանության ոլորտում երկու երկրների սերտ համագործակցությունը, այդ թվում՝ Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության շրջանակ-

ներում, հանդիսանում են Հայաստանի անվտանգության համակարգի հիմնասյուններից մեկը:

Ռուսաստանի ռազմական ներկայությունը Կովկասում կարևորվում է որպես Հայաստանի անվտանգության և տարածաշրջանում ռազմաքաղաքական հավասարակշռության ապահովման գործոն: Հայաստանի Հանրապետությունը և Ռուսաստանի Դաշնությունը համատեղ մարտական հերթապահություն են իրականացնում սահմանային անվտանգության ապահովման և հակաօդային պաշտպանության բնագավառներում:

Հայաստանը մեծապես կարևորում է Ռուսաստանի հետ համագործակցությունը պաշտպանական, ռազմատեխնիկական և էներգետիկայի բնագավառներում, տրանսպորտային երթուղիների գործարկման, տարածաշրջանային կայունության և անվտանգության խնդիրներում, Հայաստանի ռուսաստանաբնակ քաղաքացիների իրավական կարգավիճակի բարելավման հարցերում:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՅՑԱԼ ՆԱՀԱՐԿՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հարաբերությունները դինամիկ զարգացում են ապրում: Դա պայմանավորված է ոչ միայն համաշխարհային, տարածաշրջանային ռազմաքաղաքական ու տնտեսական գործընթացներում և միջազգային հարաբերություններում ԱՄՆ-ի կարևոր դերակատարությամբ, այլև Հայաստանին ԱՄՆ-ի կողմից ցուցաբերվող բազմաբնույթ աջակցությամբ:

Հայաստանի Հանրապետությունը սերտորեն համագործակցում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների հետ՝ երկրի ժողովրդավարական զարգացմանը միտված բարեփոխումների իրականացման ուղղությամբ: Շնորհաձև և բազմաբնույթ տնտեսական համագործակցություն է ծավալվել: Մեծ է ԱՄՆ-ի բաժինը Հայաստանի տնտեսության մեջ ներդրումների ծավալում:

Որպես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ՝ ԱՄՆ-ը ներգրավված է նաև Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման խնդրում և իր նպաստն է բերում այդ ուղղությամբ տարվող միջնորդական ջանքերին: Հայաստանը կարևորում է նաև տարածաշրջանում կայունության և անվտանգության հաստատումը, ինչպես նաև տարածաշրջանային համագործակցության կայացմանն ուղղված ԱՄՆ-ի կողմից գործադրվող ջանքերը:

Հայաստանը համագործակցում է ԱՄՆ-ի հետ միջազգային ահաբեկչության դեմ պայքարում, խաղաղապահ գործողություններում, միջուկային զենքի չտարածման և համընդհանուր անվտանգության հետ կապված այլ հարցերում:

Հայ-ամերիկյան հարաբերություններում կարևոր դերակատարություն ունի Հայկական սփյուռքը, որը Միացյալ Նահանգներում ներկայացված է բազմաթիվ կազմակերպություններով և կենտրոններով:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Եվրոպական երկրների հետ երկկողմ հարաբերությունները Հայաստանի եվրոպական ներգրավման ընդհանուր գործընթացների մասն են կազմում: Երկկողմ հարաբերությունների օրակարգում Հայաստանը կարևորում է մեր երկրի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման, եվրոպական ներգրավման, Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման և տարածաշրջանում կայունության հաստատման ու տարածաշրջանային համագործակցության զարգացման գործընթացները: Դա հնարավորություն է ընձեռում ընդարձակել առևտրային կապերը, մուտք գործել եվրոպական շուկա, խթանել Հայաստանի տնտեսության մեջ արվող ներդրումները:

Հայաստանը շահագրգռված է զարգացնելու բազմաբնույթ հարաբերությունները եվրոպական երկրների հետ՝ առաջնային համարելով քաղաքական, տնտեսական ոլորտներում երկկողմ կապերի ամրապնդումն ու ընդլայնումը: Միջազգային կազմակերպություններում համագործակցության հնարավորությունների կենսագործումը, ինչպես նաև՝ մի շարք երկրներում մեծաթիվ հայ համայնքների առկայությունը և դրանց դրական ներուժը լրացուցիչ խթան են այդ երկրների հետ փոխշահավետ համագործակցության զարգացման համար:

Հայաստանի Հանրապետությունը կարևորում է բարեփոխումների գործընթացում Արևելյան Եվրոպայի փորձի ուսումնասիրությունը և կիրառումը:

ՄԵՐՉԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔ

Հայաստանի համար Մերձավոր Արևելքի երկրների հետ հարաբերությունների կարևորությունը պայմանավորված է մերձավորարևելյան տարածաշրջանին հարևան լինելու հանգամանքով և այնտեղ ծավալվող գործընթացների՝ միջազգային քաղաքականության վրա ունեցած ազդեցությամբ, ինչպես նաև՝ այն հանգամանքով, որ հայ ժողովուրդը դարձրել է շարունակ բազմաբնույթ կապերով կապված է նդել Մերձավոր Արևելքի երկրների հետ, հիմնել է ստվար համայնքներ, իր գործուն մասնակցությունն է ունեցել տարածաշրջանի հասարակական, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքում:

Հայաստանը շարունակելու է ջանքեր գործադրել Մերձավոր Արևելքի իր ավանդական գործընկեր երկրների հետ համագործակցության զարգացման ուղղությամբ, նոր լիցք է հաղորդելու Պարսից ծոցի և Միջերկրականի արաբական երկրների հետ հարաբերություններին, առևտրատնտեսական համագործակցությանը:

ԱՄԻԿԱՆ-ԽԱՂԱՂՈՎԿԻՒՆՈՍՅԱՆ ՏԱՐԱՍՏԱԵՐՋԱՆԻ (ԱՄՏ) ԵՐԿՐՆԵՐ

Կայուն կերպով ընդլայնվում և խորանում են Հայաստանի հարաբերությունները Ասիական-խաղաղովկիանոսյան տարածաշրջանի երկրների հետ ինչպես երկկողմ, այնպես էլ՝ բազմակողմ համագործակցության ուղղությամբ: Այս տարածաշրջանի հետ Հայաստանի հարաբերությունների զարգացումը կարևորվում է ԱՄՏ-ի խոշոր պետությունների, առաջին հերթին՝ Չինաստանի, Հնդկաստանի, Ճապոնիայի միջազգային դերակատարման բարձրացմամբ, տարածաշրջանի երկրների տնտեսական ներուժով և առաջընթացով, ինչպես նաև՝ միջազգային կազմակերպություններում նրանց հետ համագործակցելու հնարավորություններով:

2. ՏԱՐԱՍՏԱԵՐՋԱՆԱՅԻՆ

Հայաստանի անվտանգությունը գլխավորապես պայմանավորված է հարևան երկրների հետ հարաբերություններով, ինչպես նաև՝ նրանցում և նրանց շուրջ ընթացող իրադարձություններով:

Հայաստանը մշտապես հանդես է գալիս տարածաշրջանային համագործակցության միջավայրի ձևավորման, անվտանգության համակարգի ստեղծման, հարևան պետությունների միջև կառուցողական հարաբերությունների հաստատման օգտին: Տարածաշրջանում առկա են չկարգավորված հակամարտություններ, տարաձայնություններ հարևանների հետ: Չեն ձևավորվել կայունության, անվտանգության, հաղորդակցության ուղիների և տնտեսական համագործակցության համընդհանուր ու միասնական համակարգեր:

Երկխոսության և համագործակցության ճանապարհով է հետաքննվում լուծել տարածաշրջանային հակամարտությունները, հարթել հակասություններն ու պատմական կնճիռները, կանխել տարածաշրջանում բաժանարար գծերի առաջացումը և դրանց բացասական հետևանքները:

Հայաստանի անվտանգության ապահովման տարածաշրջանային ռազմավարությունը նպատակաուղղված է.

- տարածաշրջանային կայունության ամրապնդմանը, երկկողմ և բազմակողմ փոխշահավետ համագործակցության զարգացմանն ու ծավալմանը,
- Վրաստանի և Իրանի հետ բարիդրացիական հարաբերությունների հետագա զարգացմանը և համագործակցության բազմաբնույթ ձևաչափերի կենսագործմանը,
- դարաբաղյան հակամարտության հանգուցալուծմանը, Ադրբեջանի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը,

- Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը,
- տարածաշրջանում ժողովրդավարական արժեքների տարածմանն ու առավել խորացմանը,
- տարածաշրջանում իրականացվող միջազգային տնտեսական ծրագրերին Հայաստանի մասնակցության ապահովմանը:

2.1. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԵՐԿԿՈՂՄ ՁԵՎԱԶՄՓԸ

ԻՐԱՆԻ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի համար Իրանի հետ ավանդական բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացումը պայմանավորված է էական նշանակություն ունեցող մի շարք օբյեկտիվ գործոններով՝ հարևանության հանգամանքով, պատմամշակութային կապերով, փոխադարձ տնտեսական շահերով:

Իրանի տարածքով են անցնում Հայաստանն արտաքին աշխարհին կապող տրանսպորտային երթուղիները: Հարևան երկու երկրների կողմից տնտեսական և տրանսպորտային շրջափական պայմաններում կարևորվում է Իրանի՝ որպես դեպի Ասիա և Միջին Արևելք ռազմավարական նշանակության ճանապարհ ապահովող երկրի դերը:

Փոխգործակցում են երկու երկրների էներգետիկ համակարգերը, իրականացվում են մի շարք ծրագրեր, որոնց նպատակն է Հայաստանի էներգետիկ անվտանգության այլընտրանքային աղբյուրների ապահովումը:

Հայաստանի համար Իրանի հետ հարաբերություններն արժեքավորում են նաև այն հանգամանքով, որ վերջինս, հանդիսանալով տարածաշրջանի և իսլամական աշխարհի ծանրակշիռ ներկայացուցիչ, դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հարցում հիմնականում հանդես է բերում հավասարակշռված մոտեցում:

Իրանի հետ տնտեսական համագործակցությունը Հայաստանը շարունակելու է զարգացնել էներգետիկայի, առևտրի ծավալների մեծացման, հաղորդակցության նոր ուղիների ձևավորման և արդեն առկա ներուժի արդյունավետ օգտագործման ուղղություններով:

Հայաստանը կարևորում է Իրանի ներգրավվածությունը Հարավային Կովկասում ընթացող տարաբնույթ գործընթացներում և այն դիտարկում որպես կայունության և հավասարակշռության պահպանման գործոններից մեկը:

ՎՐԱՍՏԱՆ

Հայաստանի և Վրաստանի փոխհարաբերություններն ավանդաբար բարեկամական են և իրենց նշանակալի նպաստն են բերում տարածաշրջանում կայունության պահպանման գործին:

Վրաստանը կարևորվում է որպես տարածաշրջանում Հայաստանի հետ բարձր մակարդակի հարաբերություններ ունեցող պետություն, և տարբեր ոլորտներում փոխշահավետ համագործակցության զարգացումն ու խորացումը բխում են Հայաստանի և Վրաստանի ռազմավարական երկարաժամկետ շահերից:

Հայաստանը մեծապես շահագրգռված է Վրաստանի կայուն և անվտանգ զարգացմամբ, ինչպես նաև՝ առկա հակամարտությունների խաղաղ և արբողջական կարգավորմամբ: Դա կնպաստի Հայաստանի համար կենսական նշանակություն ունեցող տարանցիկ ուղիների անվտանգ և վստահելի օգտագործմանը, ինչպես նաև՝ ողջ տարածաշրջանի համար մեծ նշանակություն ունեցող Թբիլիսի-Մոսկուս երկաթգծի վերաշահագործմանը:

Վրաստանը Հայաստանի համար կարևորվում է նաև այդ երկրում բնակվող մեծաքանակ հայ համայնքի առկայության հանգամանքով: Հայաստանի Հանրապետությունը համագործակցում է Վրաստանի կառավարության հետ վրացահայության, այդ թվում՝ Ջավախքի երկրամասի հայ համայնքի սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ:

ԹՈՒՐԹԻՆՍՏԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանը և Թուրքիան չունեն դիվանագիտական հարաբերություններ: Դրանց խոչընդոտող հանգամանքներն են Թուրքիայի կողմից Հայաստանին ներկայացվող մի շարք նախապայմանները:

Հայաստանը հանդես է գալիս Թուրքիայի հետ առանց նախապայմանների դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման օգտին և շարունակելու է ձեռնարկել համապատասխան քայլեր խոչընդոտների հաղթահարման, երկկողմ հարաբերությունների բարելավման ուղղությամբ:

Ձեռամուտ լինելով Հայոց ցեղասպանության համընդհանուր, մասնավորապես՝ Թուրքիայի կողմից ճանաչմանը և դատապարտմանը՝ Հայաստանն այն դիտարկում է ոչ միայն պատմական արդարության վերականգնման, այլև տարածաշրջանում փոխադարձ վստահության մթնոլորտի բարելավման և ապագայում նման ոճիների կանխարգելման համատեքստում:

Հայ-թուրքական հարաբերությունների չկարգավորված բնույթը, մասնավորապես՝ փակ սահմանը, Հայաստանի ազգային անվտանգության համար ստեղ-

ծում է սպառնալիքներ և խոչընդոտում Հայաստանի կայուն զարգացման գործընթացին: Այդ հարաբերությունների չկարգավորվածությունն իր անմիջական բացասական ազդեցությունն է ունենում նաև տարածաշրջանում կայունության ամրապնդման, տարածաշրջանային համագործակցության զարգացման վրա:

Փոխհարաբերությունների կարգավորման արդյունքում կնվազեն տարածաշրջանում բաժանարար գծերի ձևավորման վտանգները, բարենպաստ մթնոլորտ կստեղծվի նաև դարաբաղյան հակամարտության վերջնական կարգավորման շուրջ:

Հայաստանի Հանրապետությունն ուշադրությամբ հետևում է ԵՄ-ին անդամակցելու Թուրքիայի ցանկության կապակցությամբ երա հետ վարվող բանակցությունների գործընթացին: Հայաստանը կարևորում է այդ գործընթացում երկակի չափանիշների կիրառման բացառումը և համարում է, որ բանակցությունների վարման կարևոր պայման պետք է լինի Թուրքիայի Հանրապետության կողմից Հայաստանի Հանրապետության շրջափակման վերացումը, ինչը հատկապես արդիական է Եվրոպական հարևանության քաղաքականությանը Հայաստանի անդամակցելու համատեքստում:

ԱՂՐԲԵՋԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև դիվանագիտական հարաբերություններ չեն հաստատվել, ինչը պայմանավորված է Ղարաբաղյան հակամարտությամբ: Ադրբեջանը որդեգրել է տարածաշրջանային համագործակցության ծրագրերից Հայաստանին մեկուսացնելու քաղաքականություն:

Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հարցում Հայաստանի դիրքորոշման վրա ներազդելու նպատակով Ադրբեջանը հրաժարվում է ինչպես միայնակ կապող տրանսպորտային երթուղիների շահագործումից, այնպես էլ՝ երկու երկրների միջև տարածաշրջանային ծրագրերի շրջանակներում համագործակցության եզրեր փնտրելու Հայաստանի և միջազգային հանրության առաջարկություններին:

Հայաստանը համարում է, որ տարածաշրջանային և սահմանային համագործակցությունը՝ որպես փոխմտահույության մթնոլորտի ստեղծման և ամրապնդման միջոց, նշանակալի դրական ազդեցություն կարող է ունենալ: Հայաստանը շարունակելու է ջանքեր գործադրել հակամարտության կողմերի միջև փոխմտահույության մթնոլորտի ձևավորման ուղղությամբ և այդ նպատակով խրախուսելու է տարբեր մակարդակներով համագործակցությունը, շփումներն ու փոխայցելությունները:

3. ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓՅՈՒՌՔ ՀԱՆՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության կարևոր յուրահատկություններից է Սփյուռքին առնչվող խնդիրների համալիրը: Հայկական Սփյուռքն իր թվաքանակով գերազանցում է Հայաստանի բնակչությանը, ստիված է ողջ աշխարհով և մեծ մասամբ ցեղասպանության ու բռնի տեղահանման արդյունք է: Սփյուռքը բնորոշվում է տարբեր պետություններում բարձր մակարդակի ներգրավվածությամբ, պետական և հասարակական կյանքում զգալի դերակատարությամբ: Հատկապես մեծ համայնքներ կան ՌԴ-ում, ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Իրանում, Վրաստանում և մի շարք արաբական երկրներում: Սփյուռքահայության մեծ մասը այլ պետությունների քաղաքացի է:

Հայաստան-Սփյուռք կապերի ամրապնդման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության ջանքերն ուղղված են ինչպես Սփյուռքի ուժացմանը դիմակայելուն և լեզվամշակութային ինքնության կորստի կանխմանը, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության համար կենսական նշանակություն ունեցող խնդիրների լուծմանը Սփյուռքի համակարգված մասնակցության ապահովմանը:

Սփյուռքի ներգրավումը Հայաստանի համար ունի նաև տնտեսական ու մշակութային մեծ նշանակություն, քանի որ խթանում է մասնավորապես առևտուրը, զբոսաշրջությունը, ազգային մշակութային արժեքների պահպանումը, զարգացումն ու տարածումը:

Սփյուռքի հետ կապերն առանձնահատուկ դեր ունեն Հայաստանի զարգացման համար, քանի որ Սփյուռքը մի յուրօրինակ կամուրջ է Հայաստանի և միջազգային հանրության միջև: Սփյուռքի տարբեր բնագավառների կազմակերպությունները զգալիորեն նպաստում են տվյալ երկրների հետ Հայաստանի երկկողմ կապերի զարգացմանը, Հայաստանի միջազգային ներգրավմանը և Հայաստանում ժողովրդավարության ամրապնդմանը:

Հայության ներգրավման ու զարգացման համատեքստում՝ որպես ազգային եկեղեցի, կարևոր առաքելություն ունի Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին:

ԶՋՐԱՓԱԿԻՉ ԴՐՈՒՑՅՈՒՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունն ընդունվում է որպես ուղեցույց պետության ներքին և արտաքին անվտանգության ռազմավարության հիմնական ուղղությունները, մարտահրավերներն ու առաջնահերթությունները ներկայացնելու համար: Ռազմավարության դրույթների վերանայման հաճախակաևությունը պայմանավորված է երկրում, տարածաշրջանում և աշխարհում ընթացող դինամիկ գործընթացներով, իրավիճակի և քաղաքական գերակայությունների փոփոխություններով:

Հայաստանի Հանրապետության անունից, ինչպես նաև պետական պաշտոնյաների կողմից ի պաշտոնե արվող հայտարարություններում պարտադիր է պահպանել ազգային անվտանգության ռազմավարության մեջ բերված ձևակերպումների ու դիրքորոշումների ոգին:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության, պետական կառավարման մարմինների կողմից միասնական քաղաքականության իրագործումն ապահովելու նպատակով ընդունվող որոշումները պետք է համահունչ լինեն ազգային անվտանգության ռազմավարության դրույթներին:

«Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության» հիմնադրույթները կենսագործվում են Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքական, ռազմական, տնտեսական, պարենային, էներգետիկ, բնապահպանական, հաղորդակցական և տեղեկատվական անվտանգության, ժողովրդագրական, գիտակրթական, հոգևոր-մշակութային զարգացումների հայեցակարգերի և դրանցից բխող նպատակային ծրագրերի հիման վրա, որոնք, Հայաստանի Հանրապետության Մասնաճյուղության 85-րդ, 86-րդ և 89-րդ հոդվածների պահանջներից էլ ենլով, մշակում է Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությունը:

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ

ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ ՂԵԿԱՎԱՐ

Ա. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՓՈՆՈՐԱՑՄԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆԲԸ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

ՆԱՏՕ-ի Գլխավոր քարտուղար Խավիեր Սոլանայի և ՀՀ Պաշտպանության նախարար Վազգեն Սարգսյանի հանդիպման ժամանակ, Երևան, 1997 թ.

ՀԱՊԿ-ի Գլխավոր քարտուղար Նիկոլայ Բորդյուժայի և ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի հանդիպման ժամանակ, Երևան, 2006 թ.

ՀՀ-ի և ՈՂ-ի միջև ռազմավարական գործընկերության ռազմական փաթեթի ստորագրման ժամանակ, Երևան, 1996 թ.

ՀՀ և ՈՂ ռազմավարական գործընկերության գծով իրավապայմանագրային փաստաթղթերի փաթեթի աշխատանքային քննարկում հեղինակի և ՈՂ ՋՈՒ-ի ՊՇ ներկայացուցչի միջև, Երևան, ՀՀ ՊՆ, 1997 թ.

ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանը և ԱՄՆ-ի Պաշտպանության քարտուղար Ռիկյամ Քոենը ստորագրում են անվտանգության ոլորտում առաջին հայ-ամերիկյան պայմանագիրը (ԱՄՆ-ում ՀՀ ռազմական կցորդի պաշտոնում Հայկ Քոթանջյանի ծառայելու ժամանակաշրջանում), Պենտագոն, Վաշինգտոն, 2000 թ.

Դրվագ ՀՀ-ում ԱՄՆ-ի դեսպանության գործերի ժամանակավոր հավատարմատար Ջոզեֆ Փենինգտոնի և ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սեյրան Օհանյանի հանդիպումից, Երևան, 2008 թ.

ՆԱՏՕ-ի Վաշինգտոնյան զագաթնաժողովում՝
հայկական պատվիրակության կազմում,
Վաշինգտոն, ԱՄՆ, 1999 թ.

ՆԱՏՕ-ի Վաշինգտոնյան զագաթնաժողովի ժամանակ
«Հայկական մանդատի» հեղինակ, ԱՄՆ-ի Նախագահ Վուդրո Վիլսոնի շիրիմին
ՀՀ պատվիրակության կողմից ծաղկեպսակ դնելու արարողության ժամանակ,
Ազգային Մայր տաճար (The National Cathedral), Վաշինգտոն, ԱՄՆ, 1999 թ.

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌԻՅՈՒՆԸ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՈՒՋՄԱՐԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՊԱՐԵԶՈՒՄ

Ահմադ Շահ Մաստուդի խմբի հետ բանակցություններից առաջ,
Անավա, Փանջշերի կիրճ, Աֆղանստան, 1983 թ.
(ձախից երրորդը՝ հեղինակը)

ԽՄԿԿ ԿԿ խորհրդական-դեսպանորդ Հայկ Քոթանջյանը՝
որպես Քաղաքական վերլուծության և հակազդման գծով
մշտապես գործող միջգերատեսչական հանձնաժողովի համադատող,
Քարով, Աֆղանստան, 1983 թ.

Դոկտոր Հ. Քոթանջյանը եղել է գլխավոր զեկուցող
 ՀՀ ՊՆ Դրաստամատ Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական
 հետազոտությունների ինստիտուտի ստեղծման համար միջոցների
 հանգանակման նպատակով ԱՄՆ-ում և Կանադայում «Դոկ կոմիտեի» կողմից
 կազմակերպված ժողովներում,
 ժողով Նյու Ջերսիում, ԱՄՆ, 1998 թ.

Հեղինակին ԱՄՆ-ի Պաշտպանական ազգային համալսարանի դիպլոմի
 հանձնման պաշտոնական արարողությունը. (ծախից աջ. ԱՄՆ-ի պաշտպանության
 քարտուղարի օգնականի՝ հատուկ օպերացիաների և ահաբեկչության դեմ
 պայքարի գծով տեղակալ, հատուկ օպերացիաների և ցածր ինտենսիվությամբ
 հակամարտությունների ուղղության ղեկավար Ջեյմս Ուրբերտս (Պենտագոն),
 հեղինակ, տիկին Ռոզա Քոթանջյան-Սարգսյան,
 ՊԱՀ-ի առաջին փոխնախագահ ղեսպան Ջոնի Քարսոն):
 Վաշինգտոն, 2004 թ.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ
 СТРАТЕГИИ
 НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ
 В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
 РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ЕРЕВАН
 ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
 ИМ. ДРАСТАМАТА КАНАЯНА МО РА
 2008

Котанджян Гайк С.

Основные направления разработки стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности. Е., 2008 – 604 с.

Книга является монографическим сборником, в котором отражены методологические, теоретические, прикладные и организационные основы межведомственной разработки Проекта Стратегии национальной безопасности РА. Автор – руководитель Института национальных стратегических исследований МО РА, научный руководитель разработки Проекта, доктор политических наук, генерал-майор Гайк Саргисович Котанджян – на основе методологической-теоретической подготовки в ведущих специализированных центрах РФ и США, знаний и опыта, накопленных им в процессе многолетней научно-практической деятельности в сферах безопасности и военной политики, пытается дать ответ на жизненно важные для всего армянства вопросы обеспечения национальной безопасности и стабильного развития.

Книга, имеющая как теоретическое, так и прикладное значение, адресована специалистам в области политологии национальной безопасности и оборонной политики, государственным и политическим деятелям, занимающимся проблемами обеспечения безопасности, а также широкому кругу читателей.

Автор выражает глубокую благодарность за эффективное сотрудничество при разработке политологических задач национальной безопасности своим коллегам*:

ИЗ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ ПО КООРДИНАЦИИ РАЗРАБОТКИ ПРОЕКТА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ:

Министру обороны РА, Секретарю Совета национальной безопасности при Президенте РА, Председателю Межведомственной комиссии по координации разработки Проекта Стратегии национальной безопасности РА **Сержу Саркисяну**; заместителю Министра юстиции РА, кандидату юридических наук **Ашоту Абовяну**; заместителю Министра образования и науки РА, доктору физико-математических наук, члену-корреспонденту НАН РА **Ара Аветисяну**; первому заместителю Министра сельского хозяйства РА, доктору экономических наук, профессору **Самвелу Аветисяну**; заместителю Министра обороны РА, генерал-лейтенанту **Артуру Агабекяну**; депутату НС РА, члену постоянной комиссии по финансово-кредитным, бюджетным и экономическим вопросам Национального Собрания **Акопу Акопяну**; заместителю Министра градостроительства РА **Рузан Алавердяну**; депутату НС РА, члену постоянной комиссии по внешним сношениям НС РА **Гургену Арсеняну**; первому заместителю Директора Национальной службы безопасности при Правительстве Республики Армения, генерал-лейтенанту **Грачя Арутюняну**; первому заместителю Министра транспорта и связи РА **Гранту Бегларяну**; заместителю Министра торговли и экономического развития РА **Гагику Варданяну**; действительному члену НАН Армении, доктору медицинских наук **Эмилю Габриеляну**; заместителю Министра-руководителю аппарата Правительства РА, кандидату технических наук, доценту **Гаеику Гагяну**; заместителю Министра энергетики РА, кандидату технических наук, доценту **Арегу Галстяну**; заместителю Министра по вопросам культуры и молодежи РА **Гагику Гюрджяну**; первому заместителю Министра здравоохранения РА, кандидату медицинских наук, доценту **Гайку Дарбиняну**; советнику Президента РА **Гарнику Исагуляну**; депутату НС РА, кандидату педагогических наук **Трайру Карапетяну**; заместителю Министра иностранных дел РА, доктору исторических наук **Арману Киракостяну**; первому заместителю Начальника полиции РА при Правительстве Республики Армения, генерал-лейтенанту **Аравату Махтесяну**; заместителю Министра труда и социальных вопросов РА, кандидату экономических наук **Аривику Минасяну**; депутату НС РА **Самвелу Никояну**; первому заместителю Министра экологии РА, кандидату экономических наук **Симону Папяну**; Председателю Центрального банка РА, кандидату экономических наук **Тиграну Саргсяну**; первому заместителю Министра финансов и экономики РА, кандидату экономических наук **Павлу Сафаряну**;

* Ниже приведены те должности, которые данные личности занимали во время профессиональных контактов с автором.

заместителю Министра территориального управления РА, кандидату экономических наук, доценту **Ваче Тертеряну**; Председателю постоянной комиссии по обороне, национальной безопасности и внутренним делам НС РА, кандидату политических наук **Мгеру Шахгельдяну**;

ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА:

депутату НС РА, председателю постоянной комиссии НС РА по внешним отношениям **Армену Рустамяну**; Председателю Национального Собрания РА, доктору политических наук **Тиграну Торосяну**;

ПОСЛАМ РА:

Чрезвычайному и полномочному послу РА в США **Татулу Маргаряну**;
Чрезвычайному и полномочному послу РА в РФ **Армену Смбацяну**;

ИЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА РА В НАТО:

руководителю миссии РА в НАТО, послу **Самвелу Мкртчяну**; военному представителю РА в НАТО, полковнику **Давиду Тонояну**;

ИЗ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК АРМЕНИИ:

действительному члену НАН, доктору физико-математических наук **Сергею Амбарцумяну**; Президенту НАН, действительному члену НАН, доктору физико-математических наук **Радику Мартиросяну**; члену-корреспонденту НАН, доктору исторических наук **Николаю Оганесяну**;

ИЗ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА:

Ректору ЕГУ, доктору исторических наук, профессору **Араму Симоняну**;

ИЗ АРМЯНСКОЙ АПОСТОЛЬСКОЙ ЦЕРКВИ:

Викарию и Патриаршему Наместнику Араратской Патриаршей епархии **Архиепископу Навасарду (Самвелу) Кчояну**; Главе Канцелярии Первопрестольного Св. Эчмиадзина **Епископу Аршаку Хачатряну**;

ИЗ АППАРАТА ПРЕЗИДЕНТА РА:

Главному советнику Президента РА по вопросам национальной безопасности **Ашоту Манучаряну**; помощнику Президента РА **Вигену Саргсяну**;

ИЗ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ:

Генеральному секретарю ОДКБ, председателю научно-экспертного совета ОДКБ, Чрезвычайному и полномочному послу, генерал-полковнику **Николаю**

Бордюже; завкафедрой ВАГШ ВС РФ, доктору философских наук, профессору, генерал-майору **Игнату Даниленко**; Ректору-Президенту Российской академии государственной службы при Президенте РФ (РАГС), доктору философских наук, профессору **Владимиру Егорову**; завкафедрой внешнеполитической деятельности России РАГС при Президенте РФ, доктору философских наук, профессору **Вячеславу Михайлову**; завкафедрой национальной безопасности РАГС при Президенте РФ, доктору экономических наук, профессору, генерал-майору **Алексее Прохожеву**; заместителю Главкома Сухопутных войск СССР, первому заместителю Министра обороны РА, генерал-лейтенанту **Норату Тер-Григоряну**; руководителю Центра социологических исследований Российской академии управления при Президенте РФ, доктору философских наук, профессору **Жану Тощенко**; проректору РАГС, кандидату исторических наук, профессору **Анатолию Туникину**; директору Центра методологии исследования международных отношений Дипломатической академии МИД РФ, доктору юридических наук, профессору **Эдуарду Скакуну**; Президенту Международного фонда национальной и международной безопасности, генерал-майору **Леониду Шершиневу**;

ИЗ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ:

военному атташе США в РА, полковнику **Расселу Гримли**; Президенту НУО США, генерал-лейтенанту **Майклу Данну**; декану по науке Школы национальной безопасности (ШНБ) НУО, доктору **Джеку Кангасу**; директору Программы безопасности Черноморского бассейна Школы государственного Гарвардского университета, доктору **Сергею Коноплеву**; начальнику Штаба ИНСИ НУО, полковнику **Энни Мойсан**; директору Программы национальной безопасности Школы государственного университета им. Джона Ф. Кеннеди Гарвардского университета, генерал-лейтенанту **Тэду Ольстрему**; руководству Программы «Вызовы, новые техники оборонного анализа XXI века» Магистерской школы корпорации «РЭИД»; старшему исследователю Института национальных стратегических исследований (ИНСИ) НУО, доктору **Юджину Румеру**; профессору Военного колледжа Национального Университета Обороны (НУО) США, доктору **Тересе Сабонис-Хэлф**; старшему исследователю ИНСИ НУО, доктору **Джеффри Саймону**; директору ШНБ НУО, доктору **Джозефу Де Самтеру**; декану по науке Программы «Формулирование стратегии национальной безопасности. Управление стратегическими изменениями» Колледжа международных и безопасностных исследований Европейского центра безопасностных исследований им. Джорджа Маршалла **Виктору Стейми**; региональному директору офиса Секретаря по обороне США, полковнику **Эрику фон Тэршу**; руководителю Программы стажеров по контртерроризму НУО **Саре (Бетти) Франкен**; директору Программы штабных офицеров НАТО НУО **Лоуренсу Чалмеру**; Чрезвычайному и полномочному послу США в РА **Джону Эвансу**.

* Секретарем Межведомственной комиссии по координации разработки Проекта Стратегии национальной безопасности Республики Армения являлся автор монографии.

СОДЕРЖАНИЕ

❖	ПРОФЕССИОНАЛЬНО, ВДУМЧИВО, С ЧУВСТВОМ НОВИЗНЫ И С УЧЕТОМ ИНТЕРЕСОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ	243
❖	ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	245
•	О МЕТОДОЛОГИИ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ	246
•	ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ	257
•	ПРИЛОЖЕНИЕ. ОЧЕРК СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ (ПРАКТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)	299
❖	ПРИЛОЖЕНИЯ:	
•	ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ПРОЕКТ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ	334
•	ПРИЛОЖЕНИЕ 2: СЛОВАРЬ ОСНОВНЫХ ТЕРМИНОВ И ПОНЯТИЙ ПРОЕКТА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ	369
•	ПРИЛОЖЕНИЕ 3: СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: ДОКЛАД НА СОВМЕСТНОМ ЗАСЕДАНИИ КАФЕДР «НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ» И «МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ» РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ, 5 ОКТЯБРЯ, 2006 (ПРЕЗЕНТАЦИЯ)	381
•	ПРИЛОЖЕНИЕ 4: СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ	393
❖	СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ	598

ПРОФЕССИОНАЛЬНО, ВДУМЧИВО, С ЧУВСТВОМ НОВИЗНЫ И С УЧЕТОМ ИНТЕРЕСОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ

Я бы так охарактеризовал труды доктора политических наук, генерал-майора Гайка Котанджяна, посвященные изучению различных аспектов военно-политической науки и проблем национальной безопасности. Важная часть этих исследований представлена в его ценном монографическом сборнике под названием «Ориентиры разработки Стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности Южного Кавказа». Данный сборник имеет непосредственное отношение к разработке проекта стратегии национальной безопасности независимой Армении. Как известно, в 2007 году Президент Республики Армения утвердил первую в истории армянской государственности Стратегию национальной безопасности, которая была разработана Межведомственной комиссией под председательством тогдашнего министра обороны РА Сержа Саркисяна (ныне Президент РА). А доктор Гайк Котанджян был назначен научным руководителем межведомственной разработки Проекта стратегии национальной безопасности. Возложение важной обязанности научного руководства столь многосложным процессом, не имевшим прецедента, на генерала Котанджяна было вполне закономерным. Он один из немногих специалистов в области политологии национальной безопасности, который внес весомый вклад в формирование и развитие этого нового направления науки в нашей республике. Он имеет высокую теоретическую подготовку и обладает необходимыми практическими данными для руководителя такой масштабной работы.

Доктор политологии, генерал Гайк Котанджян является действительным членом Академии военных наук России, научным экспертом в области антитерроризма Национального университета обороны США, хорошо знаком с теоретическими разработками и научными школами Российской Федерации, США, НАТО и Европы. Он прошел системную подготовку по политологии безопасности, что дало ему возможность синтезировать знания, полученные в ведущих российских военно-политических школах (Центр методологии международных исследований Дипломатической академии МИД СССР-РФ, Кафедра военной политики Военной академии Генерального штаба ВС России, Российская Академия управления при Президенте РФ, член Научно-экспертного совета Организации договора о коллективной безопасности-ОДКБ) и западных престижных военных исследовательских центрах (Европейский Центр им. Джорджа Маршалла, «РЭНД корпорейшн», Национальный университет обороны США, Школа государственного управления им. Джона Кеннеди Гарвардского университета и т.д.). Он известен среди своих российских и западных коллег, которые считают с его мнением и подходами к различным спорным проблемам национальной безопасности и геополитики на Южном Кавказе, и пользуются их уважением.

Доктор Гайк Котанджян—исследователь широкого профиля и автор многих ценных работ. Он одним из первых приступил к разработке такой сложной и малоизученной проблемы, как цивилизационный аспект национальной безопасности. Его перу принадлежит монографическое исследование «Военная политика Республики Армения»—первая работа по данной теме в истории независимой Армении. Достойны внимания также его многочисленные статьи и интервью по актуальным проблемам внешней политики и международных отношений в нашем регионе,

разоблачению агрессивной и фальсификаторской политики азербайджанского руководства в Карабахской проблеме и т.д.

Труды доктора Гайка Котанджяна спроецированы на геополитические и военно-политические реалии южнокавказского-ближневосточного региона с учетом особенностей внешней политики России, США, НАТО, ЕС и их стратегических и экономических интересов, что в значительной степени помогает более полному пониманию проблем, стоящих перед народами и государствами указанного региона.

В настоящий монографический сборник доктора политических наук, генерал-майора Гайка Котанджяна включены материалы, отражающие основные методологические, теоретические, прикладные и организационные аспекты разработки Стратегии национальной безопасности Армении. С основным материалом органически связаны включенные в сборник Приложения, которые вместе составляют единое целое. Фактически, мы имеем дело с комплексным подходом к разработке темы, в результате чего охвачены все ключевые вопросы проблемы, имеющие жизненно важное значение для армянства всего мира.

Многие вопросы, которые рассматриваются в материалах сборника, обсуждаются также на страницах первого в истории Армении военно-научного журнала «Айкакан банак» («Армянская армия»), учредителем-главным редактором которого являлся доктор Гайк Котанджян, ныне возглавляющий редколлегия. Среди его заслуг следует отметить также успешное выполнение поручения руководства Республики по разработке и осуществлению проекта, а также сбору средств среди американских и канадских армян под эгидой действующего в США Комитета «Дро» для создания первого в истории обороны Армении Института национальных стратегических исследований (ИНСИ), который он возглавляет с момента его создания. За этот период по его инициативе был создан еще один научный журнал – «Рабочие тетради», на страницах которого публикуются продукты прикладных стратегических исследований в политико-безопасностной сфере – статьи, материалы круглых столов, симпозиумов и т. д. За короткий период своего существования, этот научный коллектив достиг значительных успехов. ИНСИ в Армении фактически выполняет функции мозгового центра в области военной политологии и проблем национальной безопасности. Во всем этом большая заслуга доктора политических наук, директора ИНСИ, генерал-майора Гайка Котанджяна.

Можно сказать, что представленная на рассмотрение читателя данная трехязычная монография свидетельствует о формировании и развитии нового направления науки в армянской действительности – военно-политической науки со всеми ее составными, в частности, формирование национальной школы политологии безопасности Армении.

Хочется верить, что данный сборник станет подспорьем для исследователей, будет стимулировать научные работы в области военной науки как и по проблемам национальной безопасности, и представит повышенный интерес для военных и гражданских специалистов.

НИКОЛАЙ ОГАНЕСЯН
доктор исторических наук,
член-корреспондент НАН Армении

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ
СТРАТЕГИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ
В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

ЕРЕВАН – МОСКВА – ВАШИНГТОН – БРЮССЕЛЬ
2005 – 2007

О МЕТОДОЛОГИИ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ РАЗРАБОТКИ
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

*Г. С. КОТАНДЖЯН, генерал-майор, научный руководитель
межведомственной разработки проекта СНБ РА,
Действительный член Российской Академии военных наук,
доктор политических наук (РФ),
научный эксперт (феллоу) по контртерроризму (США)*

Текст монографии «Основные направления разработки Стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности на Южном Кавказе» публикуется в редакции, отражающей особенности политической обстановки в 2003–2004 гг.¹

Монографическое исследование было проведено в период академической стажировки автора в Школе Национальной Безопасности Национального Университета Обороны (НУО) США в 2003–2004 гг. Дополнение текста монографии Приложением было осуществлено в 2005 г.—по итогам подготовки под руководством Министра Обороны РА Сержа Саркисяна материалов к его докладу «Основные ориентиры Стратегии национальной безопасности Республики Армения»².

Ко времени электронной публикации монографии³ были завершены экспертный анализ базовых материалов по всему кругу безопасностных проблем Армении, а также процесс межведомственной разработки проекта главного политического документа РА. Научно-организационная часть данной работы по поручению Министра Обороны, Секретаря Совета национальной безопасности РА Сержа Саркисяна была выполнена Институтом национальных стратегических исследований (ИНСИ) Министерства Обороны РА.

Настоящее предисловие к монографии служит раскрытию для профессиональной аудитории ключевых этапов методологического сотрудничества

¹ См. Г. С. Котанджян. Основные направления разработки Стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности на Южном Кавказе. «Рабочие тетради», 2007, № 1, а также в настоящем сборнике.

² См. «Доклад Секретаря Совета национальной безопасности при Президенте РА, Министра обороны РА Сержа Саркисяна «Основные ориентиры Стратегии национальной безопасности РА» для высшего командного состава ВС РА». Е., 2005.

³ См. H. S. Kotanjian. South Caucasus: Developing a Regional Security Architecture. Harvard University, JFK School of Government, «Black Sea Security Program» (http://www.harvard-bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf).

специалистов РА с экспертами ведущих профессиональных центров США, РФ и европейских государств—членов НАТО. Предисловие нацелено также на краткое прослеживание логики процесса концептуализации проблем национальной безопасности Министерством обороны и другими государственными учреждениями Республики Армения, как и на освещение наиболее существенных особенностей методологического портфеля Межведомственной комиссии, сформированного на базе изучения национальных интересов армянства, а также передового опыта ведущих специализированных центров мира.

В 1991 г. автору, в бытность докторантом и старшим научным сотрудником Российской академии управления, довелось выполнять миссию координатора переговоров по приглашению на должность Командующего вновь создаваемыми Вооруженными силами восстановившей свою независимость Армении бывшего Заместителя Главкома Сухопутных войск СССР генерал-лейтенанта Нората Тер-Григорьянца, который в последующем в должности заместителя Министра Обороны РА возглавил процесс профессионального проектирования и строительства армянской национальной армии. В качестве одного из ключевых компонентов военного строительства руководством МО РА была определена разработка военной политики армянского государства как основы для осмысления целей создания и применения системы обороны Армении в условиях агрессии Азербайджана в отношении легитимно созданной НКР, а также военно-политической навигации РА в катастрофически меняющейся bipolarной системе международной безопасности. Именно задание по разработке военно-политического аспекта национальной безопасности Армении было поставлено перед автором при его приглашении в 1992 г. из Москвы в Ереван для создания Отдела военной политики МО РА.

В 1992 г. состоялась издание первого продукта Отдела военной политики Министерства обороны под названием «Основы военной политики Республики Армения: военно-политический аспект национальной безопасности»⁴. Особенностью данной разработки явилось то, что ее методологическая база была сформирована в процессе тесного сотрудничества автора с экспертами Центра методологии исследования международных отношений МИД СССР–РФ (ЦМИМО), а также Российской ассоциации теории и моделирования международных отношений (РАТММО), разработавшими основы национальной и международной безопасности вновь обретшей независимость Российской Федерации. Автор в качестве ученого секретаря РАТММО под руководством доктора юридических наук, профессора международного права в области безопасности Эдуарда Скакунова принимал

⁴ См. Г. С. Котанджян. Основы военной политики Республики Армения: военно-политический аспект национальной безопасности. Отдел военной политики МО РА. Е., 1992; его же: Введение в этнополитологию консенсуса—конфликта. Теоретико-методологические проблемы цивилизационного анализа. М., 1992; его же: Этнополитология консенсуса—конфликта. Цивилизационный аспект национальной безопасности. М., 1992.

участие в методологических семинарах, организованных в ЦМИМО МИД РФ в рамках проектов «Стабильность» и «Конфликт». Теоретико-методологическому осмыслению военно-политического аспекта национальной безопасности Армении способствовало взаимодействие автора с кафедрой военно-политических наук Военной Академии ГШ ВС РФ, возглавляемой доктором философских наук, генерал-майором Игнатом Даниленко*.

В последующем разработка проблем оборонной политики Армении с учетом итогов Карабахской войны в значительной мере осуществлялась с точки зрения осмысления места оборонного компонента в политическом курсе РА на многовекторное безопасностное партнерство по принципу комплементаризма. Будучи в 1995–1998 г. руководителем Управления внешних сношений и международного сотрудничества МО РА, автор принимал участие в завершающих рабочих консультациях по оформлению членства РА в программе НАТО «Партнерство ради мира», а также в переговорах и договорно-правовом оформлении двустороннего и многостороннего оборонного сотрудничества РА, в том числе в подготовке военно-политической части портфеля соглашений по стратегическому партнерству РА и РФ.

В ходе концептуализации взглядов военно-политического руководства РА на участие Армении в процессах трансформирования системы международной безопасности после окончания «холодной войны» возникла необходимость освоения и систематизации безопасностных знаний в ведущих школах мира. С этой целью автором по заданию руководства были освоены специализированные программы «Формулирование стратегии национальной безопасности. Управление стратегическими изменениями» (Генеральские курсы Европейского Центра Безопасностных Исследований им. Дж. Маршалла, Германия, 1998) и «Вызовы. Новые техники оборонного анализа для XXI века» (Магистрская школа корпорации «РЭНД», США, 2001).

В 2003–2004 г. по заданию Министра Обороны, Секретаря Совета национальной безопасности РА Сержа Саркисяна автор, будучи его советником, был командирован на академическую стажировку в НУО США.

В связи с необходимостью осмысления позиции РА в отношении Программы действий по индивидуальному партнерству НАТО и Оборонных оценок ВС РА, а также с разработкой Стратегии национальной безопасности в программу стажировки советника Министра обороны, по согласованию с американской стороной, были включены соответствующие компоненты. Для решения поставленных задач к основной программе в

* Эта кафедра в 1992 г. была ведущей организацией диссертационной работы автора на соискание ученой степени доктора политических наук по специализации «Политические процессы и институты».

Школе Национальной Безопасности НУО (директор Школы доктор Джозеф Де Саттер, бывший заместитель руководителя аппарата по вопросам национальной безопасности Вице-Президента США; декан по науке доктор Джек Кангас, бывший заместитель помощника по вопросам стратегии Секретаря США по обороне; старший научный сотрудник ИНСИ НУО доктор Джеффри Саймон, ведущий эксперт по политике трансформирования НАТО) были добавлены Программа Штабных Офицеров НАТО, а также разработка в ИНСИ НУО США проекта создания Института национальных стратегических исследований МО РА как инструмента научного руководства и координации процесса межведомственной разработки первой СНБ РА. Данная трехкомпонентная стажировка позволила Министерству обороны РА с помощью ведущих экспертов НУО в процессе решения академических задач освоить американскую методологию межведомственной разработки СНБ и определить основные содержательные ориентиры проекта первого подобного документа Армении. Вместе с тем на ученом совете ИНСИ НУО был успешно защищен проект создания ИНСИ МО РА.

Основные методологические ориентиры в разработке первой в истории армянской государственности СНБ можно очертить следующим образом³. Из альтернативных предложений европейцев и американских партнеров по двухшаговой или одношаговой разработке концептуальных безопасностных документов был выбран одношаговый американский подход. Европейский-российский подход к разработке концепции национальной безопасности предполагает сосредоточение внимания на выработке системы взглядов на угрозы национальной безопасности и меры по их парированию. Затем на данной статической основе осуществляется разработка СНБ как системы деятельностных ориентиров в сфере национальной безопасности. Американская методология была оценена как системный и динамичный подход к целостной разработке деятельностной стратегии, нацеленной на достижение безопасного и стабильного развития общества как в национальном, так и в международном измерениях. Особое внимание было уделено стратегической задаче использования подготовки СНБ для приобретения из ведущих американских профессиональных центров и внедрения в политическую практику Армении инновационной методологии межведомственной разработки сложных общенациональных проблем, требующих синергической консолидации национальных ресурсов.

Другая принципиально важная методологическая особенность позиции Межведомственной комиссии нашла отражение в рекомендации руко-

³ См. «Open public hearings of Draft NSS at the National Assembly, Republic of Armenia. Report of the Honorable Serzh Sargsyan, Chairman, NSS Elaboration Interagency Commission, Secretary, National Security Council to the President of the Republic of Armenia, Minister of Defense of the Republic of Armenia». 2006, 1 December (http://www.harvard-rgp.org/static/files/273/national_security_armenia_01_15_2007.pdf).

водству РА не идти путем трансформирования СНБ в Закон, как это рекомендовалось европейскими коллегами и нашло применение в политико-правовой практике ряда постсоветских государств. По мнению Председателя Комиссии, на переходном этапе продвижения демократии трансформирование СНБ в систему законодательных нормативов могло стать «смирительной рубашкой» для прогрессивного реформирования армянского общества. Исходя из этих методологических принципов и прагматических расчетов национальных интересов безопасного и стабильного развития РА и опираясь на опыт РФ и США, армянские власти предпочли внести изменение в Закон РА «О нормативных актах» для последующего утверждения СНБ как главного политического документа государства Президентом РА⁶.

Важным результатом методологических консультаций экспертов Министерства обороны РА с авторитетными специалистами Школы Национальной Безопасности, Военного Колледжа и ИНСИ НУО США явилось решение Комиссии разрабатывать параллельно с СНБ всеобъемлющий портфель проектов ведомственных программ ее имплементации⁷.

В качестве общеметодологической базы разработки первой Стратегии национальной безопасности Республики Армения был принят системный подход⁸. Его применение в подготовке главного политического документа РА нацелило экспертный ресурс всех ведомств, представленных в Межведомственной комиссии, на раскрытие целостности национальной безопасности Армении как объекта междисциплинарной и межотраслевой разработки. Системный подход позволил в процессе межведомственной разработки проекта выявить многообразие системообразующих параметров и существенных связей между главными элементами национальной безопасности Армении, а также свести их в целостное концептуальное видение Стратегии безопасного и стабильного развития независимого армянского государства.

⁶ См. «Интервью с Секретарем Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения, Министром обороны Республики Армения, Председателем Межведомственной комиссии по координации разработки проекта Стратегии национальной безопасности Республики Армения Сержем Саркисяном» (<http://www.mil.am/arm/?page=2&id=23&p=4&y=2007&m=10&d=03>); «Указ Президента Республики Армения об утверждении Стратегии национальной безопасности Республики Армения» (<http://www.president.am/president/arm/?task=16&id=329>). «Стратегия национальной безопасности РА». Военно-научный журнал МО РА «Айакан банак», 2007.

⁷ См. «Вступительное слово Премьер-министра Республики Армения, Председателя Межведомственной комиссии по координации разработки проекта Стратегии национальной безопасности Республики Армения Сержа Саркисяна». Военно-научный журнал МО РА «Айакан банак», 2007, № 2–3.

⁸ См. E. S. Quade. The Systems Approach and Public Policy. «RAND Papers»; Д. Истон. Категории системного анализа политики (http://grachev62.narod.ru/Hrest_2/Easton.htm).

В основу разработки проекта СНБ и ведомственных программ по ее имплементации были положены усвоенные в 2004–2005 гг. методология, использованная в монографической разработке основных структурных ориентиров СНБ, а также синтезирование полученной от всех ведомств информации, касающейся безопасности, и формирование стратегических оценок для всей совокупности проблем внутренней и внешней безопасности РА. При разработке военно-политического аспекта проекта СНБ существенную помощь оказали Оборонные оценки ВС, проведенные в 2005 г. Еврокомандованием ВС США совместно с Министерством обороны РА в рамках двустороннего армяно-американского военного сотрудничества.

Неоценимую полезность в методологическом оснащении процесса разработки СНБ имели консультации в РАГС при Президенте РФ (президент РАГС профессор Владимир Егоров, проректор доцент Анатолий Тупикин, завкафедрой национальной безопасности профессор Алексей Прохожев, завкафедрой международных отношений профессор Вячеслав Михайлов), а также специализированный семинар, проведенный в Ереване в начале 2006 г. экспертами Национального Военного Колледжа США. Данный семинар под руководством профессора НУО в области энергетической безопасности совместности членов Межведомственной комиссии, представлявшей 19 различных ведомств Армении на уровне замминистров и эквивалентных им должностных лиц.

Принципиально важную роль в формировании методологического портфеля Комиссии по разработке СНБ сыграло решение Председателя Комиссии Сержа Саркисяна по выбору в качестве профессиональных сред для академической апробации проекта СНБ наиболее продвинутых в области безопасностной науки организаций мира. Существенно, что Председатель Комиссии, объективно оценив факт отсутствия в Армении сложившейся безопасностной научной школы, по согласованию с партнерами определил конфигурацию консультационного и апробационного сотрудничества в соответствии с принципом комплементаризма внешней политики РА. По результатам переговоров и официальной переписки Министра обороны, Секретаря Совета национальной безопасности РА Сержа Саркисяна с руководителями Совета национальной безопасности РФ, Пентагона и НАТО формат внешних профессиональных консультаций и апробаций был определен в нетривиальном четырехугольнике «Ереван–Москва–Вашингтон–Брюссель». Важным методологическим элементом партнерского сотрудничества в данном формате стало взятие и, как в дальнейшем отметили внешние эксперты, ответственное выполнение Арменией обязательств по соблюдению международных стандартов прозрачности процесса разработки проекта СНБ как во внутреннем, так и в международном форматах. Исходя из этих позиций, Председатель Комиссии заранее уведомил своих внешних партнеров и

общественность Армении о достигнутых им со всеми звеньями консультационно-апробационного «четырёхугольника» принципиальных договорённостях по безопасностному консалтингу.

Особенностью организации межведомственной разработки СНБ в РА стало достижение понимания во внутриведомственной и внешнеполитической средах позиции Армении в отношении необходимости сотрудничества с внешними партнёрскими центрами преимущественно на уровне методологии (подходов, принципов, стандартов, понятийного аппарата, научного инструментария и др.)—без внешних вторжений в индивидуально-специфическое для каждого государства содержание. В свете этих договорённостей Комиссии удалось успешно апробировать в Академическом Комитете Национального Военного Колледжа НУО США, на совместном заседании кафедр национальной безопасности и международных отношений РАГС при Президенте РФ, а также в Советнической Группе Международной Безопасности европейских членов НАТО соответствие проекта СНБ методологическим стандартам, принятым в международном профессиональном сообществе. Автор отмечает важность неформального профессионального обмена идеями и стратегическими оценками по вопросам военно-безопасностной политики в рамках своего членства в составе Научно-экспертного совета ОДКБ, возглавляемого Чрезвычайным и Полномочным Послом, генерал-полковником Николаем Бордюжей.

При соблюдении согласованных генеральных методологических ориентиров удалось также по каналам указанных выше ведущих профессиональных центров обменяться мессиджами по наиболее чувствительным элементам архитектуры национальной и региональной безопасности с соблюдением главных методологических ориентиров. Данный компонент академически опосредованной профессиональной интеракции властей Армении с политическими центрами стал одним из специфических, согласованных с партнёрами элементов методологического инструментария Межведомственной комиссии Армении. Уравновешенное и заинтересованное обсуждение мессиджей не в обнадёженном политическом, а в превращённом—академическом—формате позволило всем сторонам апробационного четырёхугольника «Ереван—Москва—Вашингтон—Брюссель» уточнить свои представления в перекрестье собственных и партнёрских безопасностных интересов.

При обработке предложений, вносимых членами Межведомственной комиссии в разделы базового текста доклада Председателя Комиссии Сержа Саркисяна «Основные ориентиры Стратегии национальной безопасности Республики Армения», применялись адаптированные к процессу межведомственной экспертизы элементы методики «Дельфи»⁹. Особен-

⁹ См. «The Delphi Method, IV. Effect of Percentile Feedback and Feed-In of Relevant Facts» (http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM6118/), а также http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/2008/RM6118.pdf, а также <http://stinet.dtic.mil/oai/oa1?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=AD0702790>.

ностью применения данного, разработанного корпорацией «РЭНД» метода в многошаговой экспертизе базового текста являлось то, что письменные предложения по отдельным разделам базового текста поэтапно, в соответствии с согласованным графиком «заочно» представлялись всеми членами Комиссии в Секретариат Комиссии. В качестве главных экспертов выступали замминистры и их эквиваленты, в вовлечённых ведомствах координирующие разделы стратегического планирования. Циклические экспертизы текстов поддерживались ведомственными экспертными группами.

Выступающий в роли Секретариата Комиссии ИНСИ МО РА как координационно-аналитический экспертный центр анализировал все отдельные экспертные оценки и предложения по конкретному разделу доклада, представлял их Председателю Комиссии и по результатам обсуждения с ним формировал так называемую экспертную «мозаику». Мозаика, представлявшая собой композицию предложений членов Комиссии, циклически накладываемую на базовый текст экспертируемого раздела, с приложенной легендой по авторам экспертных оценок и текстовых новаций отправлялась членам Комиссии на повторную экспертизу. Результаты повторной экспертизы обрабатывались таким же образом и вновь рассылались членам Комиссии до ее заседания. На плановых заседаниях Комиссии дополнительные оценки и предложения в последовательности смысловых блоков текста обсуждались публично и протоколировались. Результаты третьей экспертизы и редактирования каждого из рассматриваемых разделов после согласования с Председателем Комиссии выносились на завершающую публичную экспертизу с внутрикритическим обсуждением предложений и консенсусным утверждением текста на втором или, при необходимости, третьем заседании Комиссии.

Поэтапная рассылка Комиссией во все ведомства РА продуктов анализа и систематизации экспертизы решала задачу циклического взаимного экспертного консалтинга по всеобъемлющему кругу безопасностных проблем с точки зрения как координации, так и конфликта межведомственных интересов.

К завершению межведомственной экспертной доработки всего текста проекта СНБ в Секретариат Комиссии ее членами были представлены проекты ведомственных программ по реализации Стратегии. С целью координации деятельности ведомств по реализации СНБ целостный портфель проектов ведомственных программ был также направлен на экспертные оценки во все ведомства. Параллельно с завершающим редактированием текста Стратегии Институт национальных стратегических исследований МО РА по замыслу Председателя комиссии Сержа Саркисяна завершил научно-редакционную и издательскую подготовку аналитических статей экспертов—членов Комиссии, посвященных импле-

ментации СНБ во всех сферах жизнедеятельности министерств и ведомств Армении¹⁰.

В соответствии с Указом Президента РА об утверждении Стратегии национальной безопасности Правительство Армении приняло решение по графику утверждения ведомственных программ реализации Стратегии. Согласно замыслу Председателя Комиссии, ставшего Премьер-министром РА, ИНСИ МО РА в целях координации интеллектуальных и организационных усилий издал целостный портфель концептуальных статей заместителей министров и их эквивалентов по имплементации СНБ. Со стороны ИНСИ МО РА особое внимание уделялось обеспечению аутентичности переводов оригинального армянского текста Стратегии национальной безопасности РА с учетом понятийно-терминологических традиций политико-безопасностной науки и практики США и РФ. Секретариат также внес заметный вклад в разработку армянской терминологии в области безопасностной науки и практики. В этих целях в качестве экспертов были привлечены заместитель Министра иностранных дел, доктор исторических наук А. Дж. Киракосян и начальник управления контроля над вооружениями и международной безопасностью МИД А. А. Едигарян. Ценные предложения при редактировании армянского текста были внесены заведующим кафедрой истории философии Ереванского государственного университета (ЕГУ), доктором философских наук, профессором С. А. Закарян.

В методологических исследованиях Секретариата особая роль отводилась разработке понятийного аппарата системы национальной безопасности РА. С этой целью в ИНСИ МО РА автором при активном участии заместителя начальника ИНСИ полковника Д. С. Чилингаряна и профессора кафедры армянского языка ЕГУ С. А. Галстяна был разработан и в методологических центрах Еревана–Москвы–Вашингтона–Брюсселя апробирован армяно-русско-английский глоссарий основных терминов по вопросам национальной безопасности Республики Армения¹¹. При профессиональной доработке англоязычного текста была использована методика регулярных аналитико-лингвистических консультаций по нормативному переводу между научным руководителем разработки проекта Стратегии и носителями специальной политико-терминологической культуры экспертами, являвшимися американцами армянского происхождения (Региональный Директор в РА и НКР «Армянской Ассамблеи Америки» Арпи Вартанян, руководитель НИИ «Айк» Бабкен Вартанян).

Следует особо подчеркнуть тот факт, что ИНСИ МО РА обеспечивал не просто идентичность текстов Стратегии на трех языках, но и их аутентичность. Проявлением данного подхода явилось не только использование

в каждом языке понятийно-терминологического аппарата, характерного для западной и российской школ, что исключало буквальный перевод с армянского–языка оригинала, но и взаимовлияние редактирования на каждом языке при сохранении приоритетности армянского текста. Подобное взаимовлияние позволило как обеспечить высокий профессиональный уровень текста на всех трех языках, так и сделать русский и английский тексты Стратегии понятными–«родными»–для русскоязычных и англоязычных читателей. Данный опыт параллельной работы над трехязычными текстами при дальнейшей разработке может стать хорошим подспорьем при создании важных политических документов, рассчитанных и на внутреннюю, и на внешнюю профессиональные аудитории. В этом аспекте следует выделить участие главного редактора военно-научного журнала «Айкакан банак» полковника Д. Чилингаряна в содержательном редактировании многоязычных текстов и глоссариев.

Значительную роль в обеспечении прозрачности процесса межведомственной разработки Проекта сыграла пресс-служба Министерства обороны, возглавляемая пресс-секретарем Министра Обороны полковником С. Н. Шахсуваряном, которая своевременно обеспечивала размещение на сайте Министерства обороны графика и плана заседаний Комиссии и участие на них представителей СМИ, а также информирование общественности о ходе работ Комиссии.

Необходимо отметить активную деятельность заместителя начальника ИНСИ полковника А. В. Закаряна, начальника делопроизводства прапорщика М. А. Махсоян и заместителя главного редактора военно-научного журнала ИНСИ «Айкакан банак» подполковника А. К. Акопяна по обеспечению бесперебойной оперативной связи между членами Межведомственной комиссии. Технический редактор журнала капитан А. П. Назаретян в сжатые сроки и качественно обеспечивала компьютерную обработку текстов на трех языках и их подготовку как в электронном, так и печатном вариантах. На начальном этапе разработки проекта в редакционной работе принял участие начальник издательства административно-хозяйственной службы Министра Обороны РА подполковник А. Г. Григорян. В процессах подготовки утвержденной Стратегии и ее проектов к публикации на трех языках участвовали все сотрудники редакции журнала «Айкакан банак».

По завершении межведомственной разработки Проекта СНБ в ноябре–декабре 2006 г. состоялись его научные апробации на расширенных заседаниях научного совета Ереванского государственного университета и Президиума Национальной академии наук РА с участием экспертов от научной общественности и неправительственных организаций республики, а также открытые слушания в Национальном собрании РА.

Утверждение Президентом РА Робертом Кочаряном «Стратегии национальной безопасности» в феврале 2007 г. ознаменовало развертывание разработки долгосрочного реформирования системы обороны РА. Как

¹⁰ См. «Айкакан банак», 2007, № 2–3.

¹¹ См. Приложение 2 «Основные термины и понятия». «Айкакан банак», 2006, № 2.

отметил в своем докладе перед руководящим составом ВС РА Министр Обороны Серж Саркисян, «Стратегия национальной безопасности РА» является политической базой для разработки оборонных реформ в Армении¹². И в данном контексте доказавшая на деле свою продуктивность методология межведомственной разработки СНБ создала методологическую основу для разработки Военной доктрины РА.

По мнению ряда американских и российских экспертов, опыт применения при разработке СНБ Армении инновационной межведомственной технологии с интерактивным включением методологической помощи ведущих американских, российских и европейских профессиональных центров может стать примером успешности интеллектуального безопасностного сотрудничества между США и РФ на базе общих стратегических интересов стабильного развития страны-партнера. Вместе с тем первый успешный опыт применения в армянской государственно-политической практике межведомственной политехнологии может стать залогом для преодоления в РА типичной для постсоветских государств инерционности процессов аппаратно-бюрократической подготовки документов общегосударственного масштаба.

В заключение следует отметить, что деятельность ИНСИ МО РА в роли Секретариата Межведомственной комиссии в процессе разработки Стратегии национальной безопасности стала теоретико-методологическим и организационным инструментом для калибровки его будущей исследовательской практики.

АВТОР:

доктор политических наук (РФ),
научный эксперт (феллоу) по контртерроризму (США)
генерал-майор Г. С. КОТАНДЖЯН

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ
В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ**

**ВАШИНГТОН–ЕРЕВАН
2004–2005**

¹² См. «Доклад Министра обороны Республики Армения Сержа Саркисяна об осуществлении оборонных реформ в Вооруженных силах РА», «Айкакан банак», 2007, № 1.

БЛАГОДАРСТВЕННОЕ СЛОВО

Автор считает своим долгом выразить благодарность коллегам за их рекомендации и замечания по проектным версиям данной работы. Автор благодарит своих научных консультантов из Национального Университета Обороны (НУО): декана по науке Школы национальной безопасности (ШНБ) доктора Джека Кангаса, старших научных сотрудников Института национальных стратегических исследований (ИНСИ) полковника Энн Мойзан и доктора Юджина Руммера, директора ШНБ доктора Джозефа Де Саттера и научного референта ИНСИ мисс Линн Кици—за уделенное ими время и комментарии относительно исследования, проведенного автором в НУО в 2003–2004 гг.

Автор высоко ценит профессиональные консультации, любезно предоставленные бывшим сотрудником иностранной службы США г-ном Эдвардом Александром, который в своей дипломатической карьере специализировался по советским и восточноевропейским делам и служил советником в Государственном Департаменте США, Министерстве иностранных дел Армении и посольстве Армении в Вашингтоне.

КЛЮЧЕВЫЕ МОМЕНТЫ

Южный Кавказ становится одним из самых динамичных геостратегических пунктов, который отражает долгосрочные интересы внешней политики США в огромном регионе Центральной Евразии. В настоящей работе автор пытается предложить армянским и американским ученым некоторые идеи о важности учета армянского фактора в формировании всеобъемлющей архитектуры безопасности на Южном Кавказе, а также в развитии экономики и демократии в этом регионе. В данном исследовании автор преследует цель затронуть некоторые аспекты армянского фактора в плане активного участия Армянской диаспоры в политической жизни Соединенных Штатов, а также значимости Республики Армения в продвижении региональной безопасности и демократии на Южном Кавказе.

Данная работа является попыткой синтеза исследования и практической разработки Стратегии национальной безопасности Армении в контексте архитектуры региональной безопасности Южного Кавказа. Прилагаемый «Проект Стратегии национальной безопасности» был разработан совсем недавно как практический продукт¹. Идея разработки стратегии безопасности Армении и реконструирования архитектуры безопасности на Южном Кавказе могут представлять интерес для кругов, занимающихся разработкой оборонных и политических программ.

¹ См. Приложение: «Очерк стратегии национальной безопасности Армении», который послужил основой для разработки доклада Министра Обороны РА «Основные ориентиры Стратегии национальной безопасности Республики Армения».

I. ВВЕДЕНИЕ

Прошло четырнадцать лет с тех пор, как Республика Армения восстановила свою независимость. Это не столь длительный период для всеобъемлющей оценки результатов и сравнения возможностей, ожиданий и достижений. В подобном кратком представлении фактически невозможно полностью выявить все аспекты сложных переходных процессов, происходящих на Южном Кавказе, и, в частности, в Армении. Однако мы попробуем в сжатом виде рассмотреть динамику ситуации, оценить некоторые особенности армянской действительности и провести определенные исторические параллели между соседними государствами Кавказского региона. Мы попробуем также оценить динамику развития этих новоиспеченных демократий в рамках внешней политики главных акторов в регионе. Целью данной работы является обсуждение идей о перестройке архитектуры безопасности Армении и Южного Кавказа. Мы надеемся, что некоторые из наших предложений привлекут интерес профессионалов, разрабатывающих внешнюю политику США в отношении этого региона.

С распадом Советского Союза Армения оказалась в более неблагоприятной ситуации, чем другие обретшие независимость постсоветские государства. Свойственные всем вновь обретшим независимость государствам проблемы, являющиеся результатом развала централизованной экономики, в Армении приняли еще более острый характер вследствие землетрясения 1988 г., конфликта с Азербайджаном, а также экономической блокады и большим притоком беженцев. Именно исходя из этих обстоятельств, руководство страны предприняло радикальное реконструирование экономики и процесс приватизации.

К концу 1991 г. Соединенные Штаты официально признали независимость всех бывших советских республик, включая Армению, Азербайджан и Грузию. Существует мнение, что Соединенные Штаты, в целях ослабления зависимости этих государств от России в сферах торговли, безопасности и иных отношений, сыграли решающую роль в развитии их связей с Западом, включая членство в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), в Программе Европейского соседства ЕС и программе НАТО «Партнерство ради мира» (ПРМ). Соединенные Штаты установили тесные отношения с Арменией в плане общей политики поддержки демократизации в постсоциалистическом мире и как отклик на озабоченность армян, живущих в Америке. До своей недавней отставки Президент Грузии Эдуард Шеварднадзе также имел тесные контакты с Соединенными Штатами. Визит Президента США Джорджа Буша в Тбилиси в мае 2005 г. и переговоры с действующим грузинским Президентом Михаилом Саакашвили явились свидетельством укрепления американо-грузинского сотрудничества. Рост частных инвестиций в нефтяной сектор Азербайджана, близкое завершение работ по строительству трубопровода Баку–Джейхан укрепили интересы США и там, способствуя расширению участия Соединенных Штатов в обеспечении безопасности в

Каспийском регионе. Соединенные Штаты в качестве члена Минской группы ОБСЕ прилагают активные усилия в целях поиска путей для мирного разрешения региональных этнических конфликтов.

В ответ на призывы, звучащие в Конгрессе и в иных местах, Правительство США разработало политику содействия евразийским государствам бывшего Советского Союза. В начале 1992 г. Президент Джордж Буш выдвинул «Акт поддержки свободы», который получил законную силу в том же году, а также в соответствии с пунктами 102–511 «Сборника законов» выделил денежные средства евразийским государствам на их гуманитарные нужды, демократизацию, создание рыночной экономики, торговли и инвестиций и для других целей. 907-я статья «Акта поддержки свободы» решительно запрещала американскому Правительству оказывать помощь Азербайджану, пока он не откажется от блокады и иных видов агрессивного применения силы против Армении. Однако в течение нескольких лет применение данного положения относительно Азербайджана претерпело частичное изменение: было разрешено оказание необходимой поддержки для гуманитарной помощи и демократизации, обеспечения пограничной безопасности и таможенного содействия в целях недопущения трансфера оружия и т. д. Чтобы сбалансировать законодательное запрещение помощи Азербайджану в сфере оборонного сотрудничества, Правительство США на административном уровне запретило также оборонное сотрудничество с Арменией.

В декабре 2001 г. Конгресс одобрил иностранные ассигнования на 2002-ой финансовый год («Сборник законов», пункты 107–115), предоставив Президенту право заморозить применение 907-ой статьи, что подлежит ежегодному подтверждению при определенных условиях. Президент Буш подтвердил эти предложения 25 января 2002 г. и 17 января 2003 г.

Нынешняя администрация Буша, исходя из соображений национальной безопасности и учитывая содействие Азербайджана в борьбе против международного терроризма, предложила Конгрессу отменить запрет на помощь Азербайджану.

II. ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АРМЯНСКОЙ ДИАСПОРЫ И АРМЯНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

К сожалению, самым примечательным событием в новейшей политической истории армянского народа является катастрофическое геополитическое изменение, произошедшее на территории его исторической родины во время Первой мировой войны. В этот период политический режим Османской Турции, продолжая бесчеловечные этнические чистки в Малой Азии в отношении местных армян, решил, что насильственно изгнанные армяне никогда не должны возвращаться в свои дома. Выжившие в 1920-ые годы армяне наконец поняли, что высылки были

только прелюдией к навечному изгнанию армянского народа с его исторической родины². Это были те исторические особенности военно-политической обстановки, которые создали новую геополитическую конфигурацию рассеянной ныне по всему миру Армянской диаспоры.

Организации Армянской диаспоры в течение десятилетий действовали в надежде на то, что современная демократическая Турецкая Республика дистанцируется от катастрофического опыта Османской империи и последует похвальному примеру Федеративной Республики Германии, осудившей нацистскую Германию за Холокост в отношении евреев.

Армяне, живущие в Республике Армения, составляют лишь треть всего армянства в мире³. После создания независимого национального государства взаимодействие между Арменией и Диаспорой, ранее идеологически и политически ограничиваемое советским режимом, стало одним из важнейших геостратегических факторов политического, экономического, культурного и информационного сотрудничества между вновь обретшим независимость армянским государством и остальным миром.

Как независимое государство, действующее в пространстве международного права, Республика Армения столкнулась с новыми вызовами, которые не были безоговорочно и сразу восприняты Диаспорой, поскольку такое историческое развитие было довольно неожиданным. Только тринадцать лет назад этим двум составляющим армянской нации были даны неограниченные возможности для решения вопроса о том, какие сферы и какие формы взаимных отношений будут наиболее взаимовыгодными для них. Хотя обе стороны предприняли согласованные усилия по встречному продвижению, однако еще многое предстоит сделать. Наряду с желанием взаимосогласованно продвигаться и действовать в политической и социальной сферах, выявились многочисленные проблемы и устремления морального, психологического, исторического и социального характера, которые в новых условиях приобрели важное значение.

Армянская община в США – один из наиболее социально продвинутых элементов Диаспоры и состоит приблизительно из одного миллиона американцев армянского происхождения, принадлежащих к Армянской Апостольской, Армянской Католической и Армянской Протестантской церквям, а также к иным национальным общественным организациям. В целом лоббирование интересов этнических меньшинств на общинном

² См. «Выступление Министра иностранных дел Республики Армения Вардана Осканяна на 28-ом Специальном заседании, посвященном 60-летию освобождения из нацистских концентрационных лагерей», Нью-Йорк, 24 января 2005 г., «Из молчания Диаспоры» (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html).

³ См. «Армяне в мире», «Голос Армении», 22 августа 1996 г., № 92 (<http://www.iatp.am/economics/migr/hayga-r97.html>).

уровне во всем мире является одним из действенных механизмов их самоутверждения.

Опыт защиты интересов армянства показал, что данная проблема выходит за узкие общинные рамки, потому что цель намного шире: она, фактически, имеет общенациональный масштаб. В то же время во взаимоотношениях между частями мирового армянства складывается понимание того, что любые инициативы, какими бы важными они ни являлись и на каком бы уровне ответственности ни были предприняты, никогда не должны угрожать ни интересам США, ни интересам независимой Республики Армения и живущих в ней армян. В целом, программы поощряют более существенное участие американских армян как в американском демократическом процессе, так и в гражданском и экономическом развитии Армении.

Происходящие ныне в Армении события находятся в центре внимания Армянской диаспоры: отдельные армянские общественные структуры постоянно работают с Конгрессом и Администрацией США. Среди многих успешных начинаний армянских общественных организаций можно отметить содействие формированию группы конгрессменов по армянским вопросам (в 2004 г. общим счетом 128 конгрессменов США)⁴.

В переходный период преодоления Арменией ограничений, налагаемых советской однопартийной системой, Диаспора стала фактором, содействующим распространению западной культуры либерализма и демократии. В первые годы независимости традиционные армянские политические партии (Армянская революционная федерация «Дашнакцутюн», Либеральная демократическая партия «Рамкавар» и Армянская социал-демократическая партия гнчакистов) вернулись в Армению и реорганизовались. Они внесли свежую струю в национальный дух и попытались внедрить либерализацию и демократические ценности, что в то время в значительной мере стало основой и причиной для свободной «конкуренции» политических и гражданских союзов. Это было знаменательным явлением, которое объясняется недавно обретенной независимостью и целенаправленным продвижением в Республике Армения демократических принципов и фундаментальных свобод.

Армянская диаспора существует фактически как глобальная этнокультурная-информационная, деловая сеть, состоящая приблизительно из 10 миллионов политически активных, преуспевающих, образованных и органично интегрированных в американскую и европейскую экономическую, финансовую и политическую жизнь людей. Она стала эффективным звеном в развитии армяно-американских, армяно-французских, армяно-русских, армяно-арабских, армяно-иранских и других отношений, а также в деле укрепления двустороннего сотрудничества на благо взаимных национальных стратегических интересов, осуществляемого в общих геополити-

ческих рамках этой, относительно малочисленной, но динамичной и хорошо организованной, рассеянной по всему свету сети общин (в регионе Южного Кавказа и за его пределами).

III. РАЗВИВАЮЩЕЕСЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В АРМЕНИИ

1. ПРОГРЕСС И ТРУДНОСТИ

В результате состоявшихся 20 мая 1991 г. выборов, которые в истории Советского Союза были первыми демократическими выборами на конкурентной основе, Коммунистическая партия Армении потеряла власть. Это послужило катализатором для создания многопартийной системы в Армении. К власти пришло Армянское общенациональное движение (АОД).

За год до этого—23 августа 1990 г.—Верховным Советом была принята Декларация о независимости, которая ознаменовала начало демократических реформ. Новоизбранный Парламент (сформированный еще до провозглашения независимости Армении) незамедлительно приступил к созданию законодательной основы для демократизации общества. Законы «О собственности» и Постановление Правительства «О приватизационных фондах» (принятые, соответственно, 31 октября 1990 г. и 13 декабря 1991 г.) обеспечили правовую основу для перехода от государственной монополии к разнообразным формам собственности на средства производства. Начало переходу к плюрализму и многопартийной системе было положено согласно Закону РА «Об общественных политических организациях», принятому 26 февраля 1991 г. Свобода слова и информации была обеспечена Законом РА «О прессе и других средствах массовой информации» от 8 октября 1991 г. Для защиты свободы вероисповедания 17 июня 1991 г. был принят Закон РА «О свободе совести и религиозных организациях». Демократические правовые нормы, обусловленные этими и другими законами, получили свое отражение и дальнейшее развитие в Конституции, принятой 5 июля 1995 г. А 14 мая 1996 г. Национальное собрание приняло Закон РА «О выборах в местные органы самоуправления», обеспечивающий правовую основу для выборов в органы территориального управления; эти выборы состоялись 10 ноября того же года. 1 ноября 1996 г. вступил в силу Закон РА «Об общественных организациях», который был важным вкладом в создание гражданского общества.

В настоящее время многие из заложенных в основу Конституции демократических норм и принятых в течение прошедших четырнадцать лет законов нуждаются в дальнейшем развитии. Это подтверждается также решением о включении Армении в состав членов Совета Европы, принятым Парламентской Ассамблеей Совета Европы. Данное решение

⁴ См. <http://www.panarmenian.net/news/rus/?task=society&id=9782&date=2004-02-16>.

призывает Армению к принятию определенных обязательств, включая присоединение к европейским конвенциям и приверженность национальному законодательству, соответствующему европейским демократическим стандартам*. Ныне готовятся законопроекты, нацеленные на обеспечение созвучия законодательствам европейских демократий. Для ускорения этого процесса специалисты из Совета Европы предоставляют экспертные мнения и консультации. Работы по конституциональному реформированию, осуществляемые уже в течение нескольких лет, близки к завершению, и пакет конституциональных реформ готов к обсуждению в Национальном собрании**. Все это, в свою очередь, является одной из главных гарантий защиты прав человека.

Декларацией от 23 августа 1990 г. Армения фактически приняла новую систему ценностей, ужесточая свои обязательства по отношению к принципам демократии и прав человека. После обретения независимости Республика Армения как суверенное образование приняла и присоединилась к главным конвенциям и соглашениям по правам человека, а также начала работу над преобразованием внутреннего законодательства в этой сфере. В дальнейшем вторая глава Конституции Республики Армения закрепила основные права и свободы человека.

Несмотря на отмеченное реформирование избирательного законодательства, и местные, и международные наблюдатели в процессе президентских и парламентских выборов в 1995 г., 1996 г., 1998 г. и частично в 2003 г. отметили различные нарушения. Многие группы, защищающие права человека, осудили аресты как политически мотивированные, хотя правительство и утверждало, что задержанные принимали участие в массовых беспорядках. Наблюдатели из ОБСЕ и ПАСЕ оценили избирательную кампанию 2003 г. как активную, но в то же время пришли к заключению, что выборы не соответствовали международным стандартам свободной и справедливой конкуренции из-за «широко распространенного заполнения» избирательных урн фальшивыми бюллетенями, отсутствия прозрачности в подсчете голосов и других «серьезных» нарушений⁵.

Важно сравнить положение с правами человека в Армении с соседними странами Южного Кавказа. Одним из валидных источников для всесторонней оценки ситуации по этому вопросу мы считаем «Ежегодный доклад по политическим правам и гражданским свободам», подготовленный такой

* Республика Армения стала членом Совета Европы (СЕ) 25 января 2001 г. СЕ в качестве политической организации способствует продвижению политической стабильности, экономического и социального прогресса, демократии и защиты прав человека в Европе. Были разработаны единые стандарты и подходы для решения вышеупомянутых проблем и обеспечения прогресса в этой области.

** Конституциональные реформы были приняты на референдуме 27 ноября 2005 г.

⁵ См. «Congressional Research Service (CRS) Report RS20812, Armenia Update» (<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/crs/43390.pdf>).

известной американской общественной организацией, как «Фридом Хаус» (*Дом Свободы*), которая с 1970-ых гг. осуществляет мониторинг свободы и защищает демократию в мире*. Независимой группой экспертов «Фридом Хауса» Армения и Грузия в 2005 г. были оценены как частично свободные государства, в то время как Азербайджан—несвободной страной⁶.

2. ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ: ДОСТИЖЕНИЯ И ВЫЗОВЫ

Граждане Республики Армения осуществляют свою власть через органы государственного управления и местного самоуправления. Формирование этих органов—четкое разделение их полномочий, функций и обязанностей—создает основы для построения развивающейся и процветающей страны. Система государственной власти является той неотъемлемой частью сферы законодательства, государственных органов управления и общественных услуг Армении, через которую осуществляются основные государственные функции и решаются проблемы, стоящие перед страной. Система государственного управления в независимой Армении включает исполнительные органы; Правительство Республики Армения, состоящее из Премьер-министра и Кабинета министров, осуществляет исполнительную власть. В соответствии с Конституцией РА, Президент Республики Армения, будучи главой исполнительной власти, является гарантом независимости, территориальной целостности и безопасности республики.

По нашему мнению, нынешнее состояние системы управления в Армении во многих отношениях не соответствует современным требованиям и нуждается в неотложном реформировании. Неэффективность государственного управления является результатом известных «болезней» слабо институированных посттоталитарных властей. Это, в частности, отсутствие официальной стратегии, очерчивающей направления деятельности, а также неразработанность механизмов обеспечения общей доступности информации и обмена ею между ветвями власти.

Кроме того, дублирование функций и неясность указаний на различных уровнях власти, отсутствие четко дифференцированных целей и приоритетов, необоснованные ограничения и администрирование в значительной мере снижают эффективность государственного управления. Часто общественность недополнимает цели и необходимость решений, принятых

* Организация «Фридом Хаус», основанная более чем 60 лет назад Элеonorой Рузвельт и другими американцами, озабоченными возникающими угрозами для мира и демократии, сегодня является лидером по защите по всему миру молодых демократий, которые преодолевают наследие диктатур и политических репрессий.

⁶ См. «Freedom in the World 2005. Table of Independent Countries Comparative Measures of Freedom» (http://www.mediaintocenter.org/journalism/freedom_of_the_press/independent.asp).

на различных уровнях государственного управления. Все это—результат отсутствия транспарентности деятельности властей и предварительного информирования общества о своих намерениях. В настоящее время практически нет стратегии формирования эффективной системы государственного управления. Подобная стратегия должна обеспечить основу для структурных и функциональных реформ и усовершенствования общественных услуг. В этом контексте очень важно достижение успеха в конституциональных реформах как основы для всесторонней демократизации политико-правовой системы Армении. Венецианская комиссия СЕ, беспристрастно сотрудничающая с Парламентом и Конституционным судом РА, в отношении Армения—СЕ выступает в качестве гаранта профессиональной разработки национальных законодательных документов в соответствии с этими ключевыми реформами⁷.

Процессы развития рыночной экономики, создания новых политических и социальных инфраструктур и формирования новых социальных ценностей в Центральной и Восточной Европе, бывшем СССР, включая Армению, привели к возникновению такой среды, которая способствует развитию коррупции. Исходя из широкой распространенности коррупции, должны отметить, что она в мировой практике существует на личном, институциональном и системном уровнях.

К сожалению, коррупция в Армении в настоящее время распространилась во всех сферах жизни и во всех формах, то есть она чревата опасностью перерасти в системную. В то же время интересно изучить результаты исследовательского опроса, проведенного в рамках программы неофициального отдела Кавказского бюро институциональных реформ. Согласно этому опросу, инвесторы решили, что «уровень коррупции в Армении ниже, чем в других странах СНГ, и коррупция там несистемна. Старая система коррупции ликвидирована, а новая еще не создана»⁸.

Однако инвесторы полагают, что эта ситуация не столь уж благоприятна, так как коррупция непредсказуема. Другие источники, например, «Международная транспарентность»⁹, считают, что коррупция в Армении нахо-

дится на довольно высоком уровне и оценивается в 2.5 по шкале от 10 (крайне чистый) до 0 (крайне коррумпированный). Чтобы иметь более полное представление о ситуации в странах Южно-Кавказского региона, мы можем представить цифры, полученные по тому же принципу оценки: в Азербайджане—2.0, в Грузии—2.4¹⁰. Таким образом, хотя уровень коррупции в Армении высок, однако является самым низким среди стран Южного Кавказа.

Недавняя отставка грузинского Президента Эдуарда Шеварднадзе, состоявшаяся в результате общественного давления, акцентировала степень недовольства грузинского народа в связи с невыносимым уровнем коррупции и в правительстве, и в обществе.

Новоизбранный грузинский Президент Микаел Саакашвили, выступая в январе 2004 г. в Европе по приглашению организации «Международная транспарентность», назвал коррупцию в Грузии самым большим вызовом, стоящим перед его страной¹¹. Революционное изменение, произошедшее в грузинском руководстве,—бескровное изгнание коррумпированного лидера—воскресило надежду на достижение реального демократического прогресса в политической жизни и свободной рыночной экономике во вновь независимых странах. Но в то же время «Революция роз» в Грузии проработала опасения в отношении нестабильности и насилия на Южном Кавказе.

IV. НАПРАВЛЕННОСТЬ БЕЗОПАСНОСТИ КАВКАЗСКИХ ГОСУДАРСТВ И ОГРАНИЧЕННОСТЬ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА

Этнические конфликты на Южном Кавказе являются фактором, препятствующим процессам установления мира и стабильности, а также экономического развития. Страны постоянно сталкиваются с бюджетными трудностями, связанными с гонкой вооружений и нуждами беженцев и перемещенных. Другими последствиями этнических конфликтов являются угроза их распространения в приграничных государствах и ограничение возможности полноценного использования энергоресурсов, торговых и транспортных сетей региональных или внерегиональных государств. Усилия США и международного сообщества по установлению мира и продолжительной независимости государств Южного Кавказа наталкиваются

¹⁰ См. «Global Corruption» (http://www.globalcorruptionreport.org/download/gcr2003/24_Data_and_research.pdf).

¹¹ См. «Yahoo Nyheder, Danmark». «News». 2004, 29 January, Thursday (<http://dk.news.yahoo.com/040129/33/30hh0.html>); *Nikheil Saakashvili*. Five core principles for the world's reformers. «Financial Times», 2005, 26 May (<http://news.ft.com/cms/s/b53dc192-cd83-11d9-aa26-0000e2511c8.html>).

⁷ См. «Venice Commission Discontent with RA Constitutional Amendments Draft», 2005, 30 May (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13532&date=2005-05-30>); CDL(2005)042 «Draft Amendments to the Constitution of the Republic of Armenia» (First Reading). «Recent Documents». European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Council of Europe, 2005, 26 May ([http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL\(2005\)042-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL(2005)042-e.asp)).

⁸ См. «Corruption as an Obstacle for the Economic Development of the Country. National Human Development Report». Caucasian Bureau of the Institutional Reforms of the Informal Sector (IRIS) (http://www.undp.am/publications/nhdr01/main.php?l=en&chapter=2&id=2_9).

⁹ «Международная транспарентность»—это международная общественная организация, которая занимается борьбой против коррупции, объединяя гражданское общество, предпринимательские круги и правительства в единый глобальный мощный союз (http://www.transparency.org/about_li/index.html).

на пугающие вызовы. По числу, интенсивности и длительности этнических и гражданских конфликтов регион был самой нестабильной частью бывшего Советского Союза. Правящие нации в трех государствах питают взаимные претензии и обиды. Это—главная причина того, что существующие между Арменией и Азербайджаном разногласия фактически привели к полной эмиграции этнических армян из Азербайджана, и наоборот. Изучая всеобщую картину динамики демократии в регионе, мы можем утверждать, что нации-государства Армения, Азербайджан и Грузия, в настоящее время находясь под угрозой конфликта, не уделяют достаточного внимания своему демократическому развитию, и причина не только в перераспределении бюджетов в интересах укрепления армии и полиции. Считая важным мобилизацию национальных ресурсов преимущественно на удовлетворение безопасностных нужд, эти государства ограничивают социальное разнообразие своей национальной жизни и замедляют институционализацию демократии и либеральной экономики¹².

Эти ограничения в основном вредят общему процессу юридических, политических и экономических реформ, снижая их национальную и транснациональную значимость и интенсивность, в результате чего снижается также их социальная эффективность. Отсутствие прозрачности в политической, административной и экономической жизни Южного Кавказа, сопровождаемое коррупцией, сокрыто ограничением, оправдываемыми приоритетными интересами национальной безопасности. Такая «секьюритизация» региональной национальной политики, обосновываемая наличием конфликтов, способствует возникновению бюрократических препон в усилиях по укоренению реальной демократии в Армении, Азербайджане и Грузии.

В заключение мы можем утверждать, что четкое представление о реальном положении дел с демократизацией и отсутствие стратегии демократического развития, безопасностная скованность экономической и социальной жизни в каждой из стран Южного Кавказа позволяют нам оценивать их как «демократии низкой интенсивности»¹³. Это означает, что необходим особый подход к ускорению развития демократии и экономики в этих странах путем их вовлечения в интенсивную международную демократическую среду. Этот процесс может быть эффективным, если безопасностные проблемы, тесно переплетенные в динамическом контексте региональной стабильности Южного Кавказа, будут исследованы и разработаны с учетом как региональных, так и национальных особенностей.

¹² См. *Ambassador Harry Gilmore, Ambassador Richard Kauzlarich, Ambassador Kenneth Yalowitz. Pay Attention to the South Caucasus*. CSIS, 2002, January (http://www.csis.org/roseura/caucasus/pubs/0201_sc.html).

¹³ См. *Steve Smith. American Democracy Promotion. US Democracy Promotion: Critical Questions*. Oxford, 2000, PP. 72–74.

V. СОТРУДНИЧЕСТВО АРМЕНИИ В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ: СТРАТЕГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОРИЕНТАЦИЙ

Сначала рассмотрим рамки и динамику сотрудничества Армении в сфере безопасности с главными партнерами из числа членов СНГ и евроатлантических стран. В этом контексте сотрудничество Республики Армения с НАТО действительно преследует далеко идущие интересы. Армянские Вооруженные силы участвуют в программе НАТО «Партнерство ради мира» (ПРМ) с самого начала ее задействования в 1994 г. Три страны Южного Кавказа сотрудничают с НАТО по ряду проблем, включая: научное сотрудничество в сфере высоких технологий; обучение английскому и другим иностранным языкам; военное образование в заведениях НАТО; планирование гражданских чрезвычайных ситуаций. Для Армении были полезными работы по планированию преодоления гражданских чрезвычайных ситуаций и научные программы НАТО. Один из финансируемых НАТО проектов, который имеет особо важное значение для Армении, нацелен на объединение информационных систем ее институтов, занимающихся сейсмологическими исследованиями, с аналогичными институтами в Греции, Италии и Великобритании.

Вооруженные силы РА активизируют свое участие в учениях, проводимых в рамках программы «Партнерство ради мира». Подразделения армянских сил особого назначения в учениях «Наилучшее совместное усилие—2002», состоявшихся в Тбилиси (Грузия) 17–28 июня 2002 г., сотрудничали со своими коллегами из стран НАТО: Великобритании, Венгрии, Греции, Канады, Соединенных Штатов Америки и Турции. Странами-партнерами Армении на этих учениях были также Австрия, Азербайджан, Болгария, Грузия, Литва, Молдова, Румыния и Украина.

В июне 2003 г. в Армении в первый раз прошли учения в рамках программы НАТО «Партнерство ради мира», в которых принимали участие приблизительно 400 военнослужащих из 19 различных стран НАТО и других стран-партнеров. Участвовали представители Австрии, Болгарии, Бывшей Югославской Республики Македония, Великобритании, Венгрии, Греции, Грузии, Италии, Канады, Литвы, Молдовы, Польши, России, Румынии, Словакии, Соединенных Штатов, Турции и Узбекистана. Важно упомянуть, что при содействии Армении Россия впервые присутствовала на таких военных учениях, участвуя группой штабных офицеров и сухопутным подразделением, интегрированными в структуру многонациональных сил¹⁴.

¹⁴ См. «NATO Exercise Takes Canadian, Russian Troops to Armenia». «Department of National Defence and the Canadian Forces (DND/CF)», 2003, 16 June (http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?id=1113).

Важно также отметить, что проведенные в рамках программы НАТО «Партнерство ради мира» в Ереване учения создали хорошую возможность для не имеющего в прошлом прецедента сотрудничества армянских и турецких войск на территории независимого армянского государства. Целью этих учений в Армении являлось повышение эффективности сухопутных войск путем побуждения НАТО и партнеров к сотрудничеству для достижения лучшего понимания и интероперабельности, и эта цель была в полной мере достигнута.

Армения в 2004 г. под руководством НАТО (в особенности—Греции и США) впервые участвовала в международных операциях по поддержанию мира. Взвод из 34 армянских военнослужащих-контрактников является частью специального армянского батальона по поддержанию мира, обученной, вооруженной и финансируемой Грецией. Недавно взвод был размещен под командой греческого сухопутного батальона, развернутого в Косово. Армянские военнослужащие прошли интенсивное обучение английскому языку на курсах, финансируемых Великобританией и США и снабженных современными средствами коммуникации, включая спутниковые антенны. По соглашению греческая сторона будет заниматься и вопросами страхования армянских миротворцев.

Членство Министерства обороны Армении в Консорциуме Оборонных академий и Институтов по безопасностным исследованиям в рамках программы НАТО «Партнерство ради мира» следует рассматривать как шаг в направлении долгосрочного интеллектуального сотрудничества с партнерами по НАТО (членство было утверждено в январе 2004 г.)¹⁵.

В 1998 г. Министерство обороны Армении направило своего офицера в Монс-в Координационный отдел альянса по партнерству. Посол Армении работает одновременно в странах Бенилюкса и в НАТО, а в 2004 г. Армения создала дипломатическую миссию в НАТО на уровне посла и военного представителя в штаб-квартире НАТО.

В 2005 г. Армения присоединилась к «Плану действий индивидуального партнерства» (ПДИП). Министры иностранных дел и обороны Армении недавно (16 июня 2005 г.) на заседании Североатлантического совета в Брюсселе в присутствии послов из 26 государств-членов НАТО представили Генеральному секретарю НАТО документ по «Плану действий индивидуального партнерства Армении». Этот документ предусматривает перспективное сотрудничество в процессах планирования, разработки и согласования концепций. Это стратегическое решение правительства

¹⁵ См. «NATO Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes», Armenia (<http://www.ndc.nato.int/outreach/pfp.html>).

Армении и руководства НАТО соответствует наивысшему возможному уровню сотрудничества страны-партнера с НАТО¹⁶.

Армения является также активным членом Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), в которую входят все европейские страны, а также Соединенные Штаты и Канада—всего 55 членов¹⁷. Армения в целях интегрирования в Большую Европу выступает в качестве члена Европейского совета. Это членство—дополнительный фактор для приведения армянской политико-правовой системы в соответствие со стандартами Европейского Союза (ЕС). Официальная политика Армении нацелена на «прогрессирующую интеграцию в модели и стандарты ЕС». В настоящее время Армения, как и Азербайджан и Грузия, сотрудничает с ЕС в предвидении членства в среднесрочной перспективе¹⁸.

Армяно-американское сотрудничество в сфере безопасности осуществляется с 1998 г. под политической эгидой двусторонней межправительственной программы «Диалог по безопасности». В июле 2000 г. главы американского и армянского оборонных ведомств подписали Соглашение о сотрудничестве в области борьбы против распространения оружия массового уничтожения.

Армянские и американские вооруженные силы с 2002 г. сотрудничают не только в рамках программы НАТО «Партнерство ради мира», но и в двустороннем формате. Именно в это время был создан механизм двусторонних консультаций в сфере обороны, который возглавляют заместитель помощника Секретаря по обороне США и Заместитель Министра обороны Армении. Программы «Внешнее военное финансирование» (FMF), а также «Международное военное обучение и тренинг» (IMET) планируются и контролируются в едином процессе двустороннего военного сотрудничества.

В прошлом году при содействии Пентагона, а также Армянской диаспоры в США был учрежден Армянский гуманитарный центр по разминированию. Новый этап американско-армянского сотрудничества в сфере обороны ознаменовало участие Армении в коалиционных силах, действующих в Ираке. 24 декабря 2004 г. Парламент Армении утвердил отправку своих войск в Ирак. Согласно законопроекту, принятому Парламентом, Министерство обороны Армении послало в Ирак взвод, состоящий из колонны из 30 грузовиков со специально обученными водителями, а также саперов

¹⁶ См. «Armenian Foreign Minister Presents Action Plans to NATO», «Armenia Daily Digest», 2005, 17 June, Friday (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypermail/200506/0032.shtml>).

¹⁷ См. «OSCE Office in Yerevan» (<http://www.osce.org/yerevan/>).

¹⁸ См. «The EU's relations with Armenia» (http://europa.eu.int/comm/external_relations/armenia/intro/).

и врачей, специализированных в области оказания гуманитарной медицинской помощи¹⁹.

Одновременно Армения взяла на себя обязательства по членству в Содружестве Независимых Государств (СНГ) и в Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), выступая как стратегический партнер Российской Федерации.

Обобщая эти симптоматичные факты, свидетельствующие о многополярности ориентации Армении, некоторые эксперты интересуются особенностями такой специфической геостратегической конфигурации и сбалансированностью ее ориентаций в сфере безопасности и обороны. Например: некоторых московских аналитиков обеспокоила уравновешенность развития как армяно-российского, так и армяно-американского сотрудничества, а также сотрудничества Армения–ОДКБ и Армения–НАТО (ПРМ)*. Подобное же беспокойство, хотя и реже, высказывают некоторые американские эксперты. Подобные опасения, на наш взгляд, являются одними из пережитков психологии «холодной войны».

В ответ на такую критику мы объяснили нашим коллегам, что Россия развивает сотрудничество с НАТО более интенсивно и шире, чем Армения, на саммите НАТО–Россия в Риме став членом Постоянного совета НАТО–Россия и открыв офис НАТО в Москве. Это не противоречит обязательствам России в сфере безопасности в отношении ее партнеров из ОДКБ, и в особенности Армении.

По нашему мнению, стратегический диалог между главами США и России является лучшим средством для сопряжения стратегических безопасностных интересов не только США и России, но и их партнеров, в том числе Армении, Азербайджана и Грузии²⁰.

В этом наднациональном контексте безопасностного партнерства Армения придает важное значение содействию синергичности армяно-американского, армяно-российского сотрудничества, а также партнерства Армения–ОДКБ и Армения–НАТО в сфере безопасности и обороны²¹. Особая важность приоритетности этого стратегического равновесия объясняется существованием и активным влиянием Армянской диаспоры на

политическую жизнь Армении и стран их проживания (Россия, США, Франция и т. д.).

Данные международные координаты безопасностной политики Армении должны рассматриваться в контексте региональной стабильности и безопасностных проблем на Южном Кавказе. В следующих главах мы обсудим некоторые принципы и способы реконструирования архитектуры безопасности в регионе. В дальнейшем результаты такого аналитического уяснения проблем архитектуры региональной безопасности будут предложены автором в качестве научной основы для разработки проекта Стратегии национальной безопасности Армении, который представлен в Приложениях как специализированная практическая часть данной работы.

VI. РАЗРАБОТКА АРХИТЕКТУРЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ

1. АРХИТЕКТУРА РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ВИДЕНИЕ И СУЩНОСТЬ²²

Для устойчивого развития Южного Кавказа было бы органично проявить многовекторный подход в отношении проблем безопасности и касающихся ее вопросов, которые связали бы всех главных акторов региона, а именно: Армению, Азербайджан, Грузию, Россию, США, Турцию и Иран, а также такие организации, как ОБСЕ, Совет Европы, Евросоюз, ОДКБ, НАТО–ЕАСП и ЭСЧМ.

Укрепление региональной безопасности в этой части света не требует незамедлительного создания кавказской версии Евросоюза или НАТО. Вместо этого Южный Кавказ нуждается в частично совпадающих двусторонних и многосторонних отношениях, обеспечивающих взаимосвязь всех кавказских государств и международных организаций и способствующих экономической, коммуникационной, политической, военной интеграции Кавказа в Большую Европу, ОДКБ и ЕврАзЭС, а также Евроатлантическое партнерство. В будущем, в дополнение к более широкому многостороннему процессу, сеть могла бы помочь созданию таких официальных организаций, как Закавказский региональный форум (ЗРФ), а также Региональная межпарламентская ассамблея²³. Существует множество

¹⁹ См. «Non-US Forces in Iraq». 2004, 26 December (http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_orbat_coalition_041226.htm).

* Цитируется русский ежедневник «Независимая газета», который известен своими статьями политической направленности.

²⁰ См. «Russia/U.S.: With Bush–Putin Summit Over», Radio «Free Europe» and Radio «Liberty», 2005, 25 February, Friday (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/2/414E34DD-E8E2-48AC-B3D0-B12632FE2FD8.html>).

²¹ См. «Комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с Г. С. Котанджяном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.

²² См. *Stuart E. Johnson, Martin C. Libicki, Gregory F. Treverton*. What is Architecture? «New Challenges, New Tools for Defense Decisionmaking». «RAND», 2003; *Joseph McMillan, Richard Sokolsky and Andrew Winner*. Toward a New Regional Security Architecture. «The Washington Quarterly», 2003, Summer, PP. 161–175.

²³ См. «The South Caucasus Parliamentary Initiative». «Parliamentary News Release», 2003, 17 December, Wednesday (<http://www.scottish.parliament.uk/nmCentre/news/news-03/gr03-001.htm>).

моделей такого регионального сотрудничества в многостороннем формате; примером могут служить существующие в различных частях света организации, начиная со Скандинавского Совета до Ассоциации стран Юго-Восточной Азии.

Успех или провал любой модели архитектуры региональной безопасности для Южного Кавказа будет в значительной степени зависеть от ее структуры, целенаправленности и взаимодействия с другими региональными безопасностными системами и механизмами. Чтобы иметь положительный вклад в региональную безопасность, эта архитектура должна быть в состоянии достичь следующих целей:

- обеспечить необходимую систему взаимосвязанных индивидуальных, двусторонних и коллективных политико-правовых условий для долгосрочного мирного сосуществования всех акторов региона (с одной стороны—Грузия, с другой—Абхазия и Южная Осетия, как и с одной стороны—Азербайджан, с другой—Армения и Нагорный Карабах);
- способствовать формированию такой среды сотрудничества по вопросам безопасности, которая уменьшит вероятность возобновления или эскалации вооруженных столкновений между региональными конфликтующими сторонами и позволит им сотрудничать в борьбе против транснациональных угроз, какими является, например, международный терроризм;
- дать возможность региону сыграть согласованную роль в укреплении мира и стабильности за пределами Южного Кавказа, включая и такие смежные регионы, как российские территории на Северном Кавказе, бассейны Черного и Каспийского морей, Центральная Азия, Ближний Восток;
- наряду с долгосрочной перспективой, иметь план по созданию единой структуры региональной коллективной безопасности, благодаря чему страны Южного Кавказа действительно получат более реальную возможность для обеспечения своих краткосрочных и среднесрочных интересов в условиях надежной региональной безопасности, достигнутой благодаря их членству и взаимовыгодному сотрудничеству в более широких рамках транснациональных организаций по безопасности.

Как уже отмечалось, американские военные аналитики и разработчики стратегических планов заметили, что внимание, уделяемое этому, относительно маленькому региону, включающему Армению, Азербайджан и Грузию, можно объяснить той исключительной геостратегической ролью, которую он играет в деле объединения Европы и Центральной Азии посредством инфраструктурного и транспортного-энергетического коридора²⁴.

В рамках стратегической конкуренции за приобретение политического и экономического влияния в Каспийском бассейне и Центральной Азии Кавказ претендует на то, чтобы стать ключевым фактором в обеспечении более широкой международной безопасности вне географических границ своей территории. Некоторые стратегические оценки показывают, что трансрегиональная безопасность для всей Центральной Евразии зависит от мира и стабильности на Кавказе, особенно в его южном регионе, граничащем с Россией, Ираном и Турцией²⁵.

Надежное и безопасное функционирование этого современного «Шелкового пути» будет возможно только при условии долгосрочного мира, стабильного демократического развития и сотрудничества всех государств Южного Кавказа. Региональная стабильность на Южном Кавказе уязвима и чувствительна к различным факторам, как то: политический, экономический, военный, внутренний, международный, этнический, религиозный, а также исторически унаследованные враждебные отношения между соседними народами и меньшинствами региона. Особенно чувствительной для всех трех кавказских государств является проблема международных гарантий их безопасности.

Осложнения в нынешней архитектуре региональной безопасности главным образом связаны с различиями в подходах к поиску внешних гарантов национальной безопасности региональных государств. Известно, что Азербайджан и Грузия намереваются стать членами НАТО. В отличие от них, Армения основывает свою политику безопасности на принципе комплементаризма. Армения, будучи членом ОДКБ, предпочитает развивать свои отношения с НАТО в рамках «Программы действий индивидуального

²⁴ «Некоторые наблюдатели считают, что среди постсоветских регионов Южный Кавказ по стратегической значимости является для Альянса вторым после Прибалтики, потому что его территория соседствует с членом НАТО—Турцией и является естественным продолжением Европы. Он также представляет собой стратегический коридор, связывающий Южную Европу с Центральной Азией и Ближним Востоком. Этот коридор может служить в качестве средства для транспортировки каспийских энергетических ресурсов, которые, вероятно, сыграют значительную роль в энергетической безопасности Европы в рамках программы «Партнерство ради мира (ПРМ)». Более того, три южнокавказских государства—Армения, Азербайджан и Грузия—развиваются в направлении укрепления связей с Альянсом. Эти процессы могут стать положительным фактором для будущей региональной стабильности и всемирного энергетического рынка, если будет преодолена региональная нестабильность» (James De Temple. *Military Engagement in the South Caucasus, 2001–2002, Autumn/Winter/JFQ* (http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/1429.pdf). Подполковник ВВС США Джеймс Э. де Темпл—научный эксперт по вопросам национальной обороны Института конфликтологии, идеологии и политологии Бостонского университета, бывший штабной офицер НАТО).

²⁵ См. «The Strategic Assessment of Central Eurasia». «Research Report published by CACI and the Atlantic Council of the US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff». 2001, February, PP. 56–71.

партнерства» (ПДИП) ПРМ²⁶. В этом контексте для достижения стабильности и мира и обеспечения экономического прогресса в регионе международному сообществу, представленному здесь Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе и Евроатлантическим Советом Партнерства, целесообразно создать эффективные механизмы с охватом всех стран Центральной Евразии (Центральная Азия и Кавказ).

Процесс создания всеобъемлющей архитектуры региональной безопасности для Южного Кавказа, основанной преимущественно на экономических приоритетах региональной интеграции, не будет эффективным, если не будут учтены безопасностные интересы общин национальных меньшинств, вступивших в конфронтацию с бывшими метрополиями во время распада СССР²⁷. Пути решения этих конфликтов с использованием демократических механизмов самоопределения в настоящей работе будут более подробно обсуждены ниже.

2. ОЧЕРК ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЙ ПРОБЛЕМ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА КАВКАЗЕ

Как было уже отмечено, с распадом Советского Союза Кавказ стал очагом ряда самых серьезных межгосударственных и внутригосударственных конфликтов, таких, как Абхазский, Карабахский и Южноосетинский. Этнополитические движения в регионе в сфере межнациональных отношений выработали радикальную политико-пропагандистскую риторику, а различия во взглядах южнокавказских государств в основном обусловлены близостью отношений, культурными связями или союзом каждого из них с государствами или политическими силами, находящимися вне пределов Южного Кавказа. Государства Южного Кавказа сформировали безопасностные союзы с региональными и супрарегиональными силами. Россия использует свое военное присутствие в регионе, чтобы в новых условиях удержать ведущую роль на Южном Кавказе, которая, однако, в последнее время была ослаблена вследствие запланированного вывода российских военных баз из Грузии, усиления в ней антироссийских настроений, а также наличия сохраняющейся угрозы политической нестабильности на Северном Кавказе. Чтобы сбалансировать российское присутствие в регионе,

²⁶ См. «Rome Declaration on NATO–Russia Relations: a New Quality», «NATO–Russia Summit Meeting». «Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation». Rome, 28 May; *Mikhail Margelov*. Season of Content at Summer Political Summits. «The St. Petersburg Times», 2003, 6 June, Friday, № 873.

²⁷ См. *Viacheslav A. Chirikba*. The Georgian–Abkhazian Conflict: In Search of Ways Out (<http://www.abkhazia-georgia.parliament.ge/Publications/Abkhazi/Chirikba.htm>); а также: *Dr. Hayk S. Kotanjian*. Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective. «Center for Defense Information», Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>); (http://www.harvard-bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf).

западные государства используют свои экономические ресурсы и «военное ноу-хау»²⁸.

Но даже при значительном увеличении присутствия России и западных держав в регионе невозможно ожидать быстрого изменения структуры сецессионистских этнических конфликтов, укorenившихся здесь как политико-правовые, военные и психологические реалии. Существующее региональное равновесие сил и отмеченные конфликтные реалии на Южном Кавказе создают тупиковую ситуацию для всех сторон, вовлеченных в процессы региональной безопасности, экономического развития и продвижения демократии²⁹.

Отсутствие прогресса в реализации межправительственных соглашений по созданию общерегиональных транспортных маршрутов и отказ от ликвидации существующих экономических блокад на Кавказе серьезно вредят интересам государств региона и супрарегиональных акторов. Эту политику можно рассматривать как прямое следствие ограниченности экономической политики, обусловленной осознанием императивов национальной безопасности. Такая «секуритизация» национальной экономической и политической архитектуры Южного Кавказа имеет тенденцию к подчинению интересов негосударственных экономических и политических акторов локальным государственным интересам и делает все виды переговоров трудными и в основном непродуктивными. Трудно принимать компромиссное решение по региональному межгосударственному сотрудничеству, если под угрозой находятся интересы безопасности народов и стран, включая интересы выживания и равноправного развития этнических общин или государств, де-факто образованных коренными народами Южного Кавказа.

Переговоры по разрешению конфликтов в регионе требуют ответов на вопрос о том, как можно при мирном сосуществовании государств региона надежно гарантировать безопасность этнических групп на Южном Кавказе. Процессы переформулирования идеи безопасности и для этнических меньшинств, и для национальных государств, а также интеграция их экономической жизни на Кавказе могут быть осуществлены в случае разработки региональной политики, нацеленной на создание безопасностной архитектуры.

²⁸ См. *Paul Starobin, Vladimir Mukhin*. Moscow Flexes Its Muscles: a new rivalry with the U.S. is emerging south of Russia. «Business Week», 2003, 30 June.

²⁹ См. *James De Temple*. Military Engagement in the South Caucasus. 2001–2002, Autumn/Winter/JFQ (<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq-pubs/1429.pdf>); «The Concept of Stability within the framework of the OSCE». «South Caucasus: Regional and International Conflict Resolution». Geneva, 2001, June (<http://www.hdcentre.org/Resources/Documents/South%20Caucasus.pdf>).

3. ЭТНИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ: РАЗНОГЛАСИЯ И КЛЮЧ К РЕГИОНАЛЬНЫМ ПРОТИВОРЕЧИЯМ

Разрешение региональных конфликтов на Южном Кавказе затруднено в связи с диаметрально различными подходами конфликтующих сторон к идентификации сущности этих кризисов, поскольку они основывают свои модели по разрешению конфликта на различных политико-правовых основаниях.

Все три конфликта на Южном Кавказе: Карабахский, Абхазский и Южноосетинский—являются конфликтами самоопределения для достижения независимости от прежних колониаторских советских республик, в состав которых они были введены насильно в результате коммунистических политических манипуляций, совершенных в 1920-ые годы под руководством Иосифа Сталина в то время, когда он был наркомом (министром) Советского правительства³⁰.

Азербайджан и Грузия идентифицируют сецессию Абхазии, Южной Осетии и Нагорного Карабаха в качестве мятежа и как бывшие «хозяева» этих территорий требуют восстановления своего господства в пределах Грузинской Советской Социалистической Республики и Азербайджанской Советской Социалистической Республики³¹. Абхазия, Южная Осетия и Нагорный Карабах утверждают, что агрессия грузинских и азербайджанских вооруженных сил в ответ на проявление воли бывших национальных автономий к самоопределению вынудила их организовать самооборону своего населения и при поддержке союзников отбросить грузинские и азербайджанские силы.

С точки зрения региональной стабильности и безопасности отмеченная выше «несвобода» Азербайджана прослеживается, в первую очередь, в проявлениях колониализма в отношении прав и свобод коренных народов Восточного Закавказья, преимущественно в отношении права народов на равноправие и свободное внешнее и внутреннее самоопределение. Антидемократизм властей соседней страны в отношении Карабахского урегулирования выражается в отрицании факта законосообразного

демократического прекращения административно-иерархических отношений между Нагорным Карабахом и Азербайджаном³².

В основе игнорирования данного политического и юридического факта лежит противоправность декларирования в 1991 году Азербайджаном своей независимости³³ без проведения референдума по вопросу о выходе из состава СССР. Правонарушением квалифицируется также факт объявления независимости Азербайджана без удовлетворения права армянского населения НКАО и других районов компактного проживания армян на свободный и самостоятельный выбор своего политического статуса—в нарушение действовавшего Закона СССР «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР»³⁴. Взамен этого, приняв законодательный акт о ликвидации автономии Нагорного Карабаха, Азербайджанская Республика проявила себя как субъект метропольного колониального подавления воли народа Нагорного Карабаха к свободному самоопределению³⁵. Нагорный Карабах, реагируя на данный противоправный акт, вышел из состава Азербайджанской ССР в соответствии с действовавшим Законом и принципами прямой демократии—путем референдума. Азербайджанская Республика в ответ на предложение вновь избранных властей Степанакерта о начале мирных переговоров по налаживанию добрососедства в начале 1992 года развязала против Нагорно-Карабахской Республики колониальную войну.

В дополнение к этим нарушениям законодательства, заявив в Декларации о независимости 1991 года о своем правопреемстве с Азербайджанской Демократической Республикой, официальный Баку лишил себя права на включение Нагорного Карабаха в свой состав в связи с тем, что Нагорный Карабах, имея статус спорной территории, в состав Азербайджанской Демократической Республики не входил в течение всего периода ее существования с 1918 по 1920 годы³⁶. До этого Карабах являлся составной частью Российской империи, а ранее Персии, но не Азербайджана, до 1918 года не существовавшего в качестве независимого государства.

³⁰ См. «Акт о результатах референдума о независимости Нагорно-Карабахской Республики», 10 декабря 1991 г., г. Степанакерт, Нагорно-Карабахская Республика, Министерство иностранных дел (<http://www.nkr.am/rus/facts/referendum.html>).

³¹ См. «Конституционный Акт «О государственной независимости Азербайджанской Республики», 18 октября 1991 г., № 19–20.

³² См. «Закон СССР «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР» № 1410-1 от 3 апреля 1990 г. Верховный Совет СССР (<http://www.bestpravo.ru/ussr/data01/text10973.htm>).

³³ См. «Закон АзР «Об упразднении НКАО АзР», 26 ноября 1991 г. «Ведомости ВС АзР», 1991, № 24.

³⁴ См. «Journals». League of Nations, Geneva, № 17, P. 130. Среди доводов, лежащих в основе решения Лиги Наций о непризнании Азербайджанской Демократической Республики отмечался факт «невозможности точного определения настоящих границ Азербайджана в связи с его территориальными спорами с соседями».

³⁰ См. Thomas Buck. Women, War and Displacement in Georgia. «Research & Reference Services Project». United States Agency for International Development, Center for Development Information & Evaluation. Document Number: PN-ACF-180. 1999, 6 July; «Resolving conflict in the Caucasus». The Christian Science Monitor. «Letters», 2003, 28 May; «The Columbia Encyclopedia: Stalin Joseph Vissarionovich». 2001, Sixth Edition (<http://www.bartleby.com/65/st/Stalin-J.html>).

³¹ См. «Official Reception on behalf of President of Azerbaijan Ilham Aliyev in Honor of President of Georgia Mikhail Saakashvili». «Azertag», 2004, 5 March (http://www.azertag.com/index_en.html).

Другим колониальным признаком антидемократизма Азербайджанской Республики является несоответствие ее Конституции³⁷ сути международно-правовой нормы о праве народов самостоятельно распоряжаться своей судьбой путем волеизъявления самоопределяющегося населения в условиях полной свободы, сформулированной Международными пактами о правах человека 1966 года и Уставом ООН³⁸. Мировая практика содействие тому, что именно таким путем—без вмешательства метрополий—были реализованы права народов Бангладеш, Эритреи, Восточного Тимора, Черногории, а ныне и Косово на самоопределение путем свободного волеизъявления на референдумах среди именно самоопределяющихся народов, а не населения их бывших метрополий в лице Пакистана, Эфиопии, Индонезии или Югославии-Сербии.

Азербайджан настаивает, что это не проблема самоопределения армян Карабахского региона, а территориальный спор между Арменией и Азербайджаном. Конфликтующими сторонами по-разному оцениваются содействие Вооруженных сил Армении карабахским армянам в целях противодействия сухопутным и воздушным нападениям азербайджанских вооруженных сил, поражение последних и создание зоны безопасности на границе между Азербайджаном и Арменией. Нагорно-Карабахская Республика и Республика Армения рассматривают последствия начатой Азербайджаном войны как логический результат предпринятой Азербайджаном колониаторской агрессии против Нагорно-Карабахской Республики после того, как Нагорный Карабах законосообразно вышел из состава Советского Азербайджана³⁹. Баку трактует конфликт как «агрессию» Армении в отношении территориальной целостности Азербайджана.

Три новых государства—Абхазия, Нагорный Карабах и Южная Осетия, за более чем 12 лет своей независимости пока еще не признанные своими прежними советскими колониаторами, предприняли активные шаги по развитию своей национальной государственности и достигли определенных успехов. Эти политико-правовые достижения полностью отрицаются как Грузией, так и Азербайджаном.

³⁷ См. «Конституция Азербайджанской Республики». Глава II «Основы государства», Глава III «Основные права и свободы человека и гражданина» (http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/_Constitution/constitution_01_r.html).

³⁸ См. «Международный пакт о гражданских и политических правах. Резолюция ГА ООН 2200 А (XXI) от 16 декабря 1966 г.». Центр ООН по правам человека. «Права человека: Сборник международных договоров»; «Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Резолюция ГА ООН 2200 А (XXI) от 16 декабря 1966 г.». Центр ООН по правам человека. «Права человека: Сборник международных договоров».

³⁹ См. *Dr. Hayk S. Kotanjian. Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective*. «Center for Defense Information», Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>); а также: (http://www.harvard-bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf).

В течение этого времени международное сообщество неоднократно пыталось разрешить глубокие противоречия, существующие между конфликтующими сторонами. ОБСЕ и другие международные органы были вовлечены в процесс переговоров, однако, несмотря на наличие некоторых скромных подвижек, мы должны с прискорбием отметить, что все три конфликта еще находятся в туиковой ситуации.

Для лучшего понимания путей преодоления глубоких расхождений во взглядах конфликтующих сторон на кавказские региональные конфликты мы вкратце проанализируем карабахский случай. С этой целью Карабахский конфликт сравнивается с конфликтом в Косово. Такое компаративное исследование может заинтересовать экспертов и политиков, пытающихся найти сходства между конфликтными ситуациями, существующими в настоящее время на Южном Кавказе, и продолжающимся процессом самоопределения, начатым ООН и ОБСЕ посредством Временной администрации ООН и Миссии ОБСЕ в Косово⁴⁰.

4. СРАВНЕНИЕ КОНФЛИКТОВ В КОСОВО И НАГОРНОМ КАРАБАХЕ: ПОЛИТИЧЕСКИЕ МАНИПУЛЯЦИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Выселение сотен тысяч этнических албанцев в Косово было одним из трагических эпизодов Балканской драмы⁴¹. Несмотря на то, что каждое вооруженное наступление Азербайджана в 1992 и 1993 гг. создавало в Нагорном Карабахе гуманитарную катастрофу, являвшуюся следствием обезармiania почти 60 % армянских поселений и жестоких артилле-

⁴⁰ См. «S/RES/1244 (1999) Резолюция Совета безопасности 1244 (1999) от 10 июня 1999 г. «О развертывании в Косово международных гражданских и безопасностных представительств», с. 8. Содержит обращение к Генеральному Секретарю с просьбой назначить Специального Представителя для контроля над осуществлением международного гражданского участия и делегировать полномочия государствам-членам и соответствующим международным организациям для институционализации представительства по международной безопасности в Косово, очертить круг обязанностей обоих представительств, а также изложить принципы разрешения кризиса в Косово, принятые министрами иностранных дел «Большой восьмерки» в Петербурге 6 мая 1999 г. Также: «S/RES/1239 (1999) Резолюция Совета безопасности «О помощи косовским беженцам и внутренним переселенцам из Косово, Республики Черногория и других частей Федеративной Республики Югославия» от 14 мая 1999 г.», с. 2. Содержит рекомендации Верховному комиссару ООН по делам беженцев, иным международным гуманитарным организациям и другим выделить ресурсы для оказания гуманитарной помощи беженцам и внутренним переселенцам. Подчеркивается, что гуманитарная ситуация будет продолжаться ухудшаться, если не будет достигнуто политическое решение кризиса согласно принципам, принятым министрами иностранных дел Германии, Италии, Канады, Российской Федерации, Соединенного Королевства, Соединенных Штатов, Франции и Японии 6 мая 1999 г. (S/1999/516), и убеждает всех заинтересованных в этом работать для этой цели (<http://www.unmikonline.org/misc/N9914375.pdf>).

⁴¹ См. «Ethnic Cleansing in Kosovo: an Accounting». «U.S. State Department Reports», 1999, December (http://www.state.gov/www/global/human_rights/kosovoii/homepage.html).

рийских обстрелов и воздушных бомбардировок столицы Карабаха Степанакерта, тем не менее Азербайджану, в отличие от событий в Косово, не удалось достичь массового выселения населения Нагорного Карабаха. Когда силы обороны Нагорного Карабаха освободили от азербайджанских вооруженных сил территории Карабаха, оккупированные азербайджанской военщиной, армяне-беженцы возвратились в свои дома без иностранного гуманитарного вмешательства.

Примечательно, что шовинистические «крестовые походы» югославского и азербайджанского правительства против косовских албанцев и карабахских армян начались почти одновременно – в середине 1987 г. – предпринятыми азербайджанцами армянскими погромами в армянонаселенном селе Чардаглу в северо-западной части республики* и распоряжением

* Целенаправленный курс на тюркизацию автохтонов Восточного Закавказья с включением их истории и культуры в историю пришедших на Южный Кавказ тюрков под личиной имитируемого для Кремля пролетарского интернационализма стал этнополитикой ЦК компартии Азербайджана. Он осуществлялся, в первую очередь, негласным предоставлением преференций в профессиональном и социальном продвижении татов, талышей, лезгин, аварцев, курдов, публично отказывающихся от идентификации своего истинного этнического происхождения. В руководстве этим процессом, кроме тюрков, нередко участвовали и сами выдвинувшиеся в элиты представители этнических меньшинств. Они собственным примером пользования привилегиями, успешности карьеры и достатка как вознаграждения за свой ренегатский гиперационализм демонстрировали и демонстрируют своим еще не тюркизированным соплеменникам предпочтительность азербайджанизации-тюркизации.

Официальная политика по доминированию титульной нации в ущерб равноправию с коренными народами Азербайджана отражается в целенаправленной модификации научной истории народов региона, направленной на искажение их идентичности, а также умаление места и роли автохтонов в историческом развитии культуры Восточного Закавказья. В политике исторических фальсификаций особое место занимает обоснование исторического права Азербайджана на владение территориями тысячелетнего автохтонного проживания армян в Нагорном Карабахе и Армении. Как известно из текста доклада Президента Алиева на юбилейном собрании Национальной академии наук, он 14 декабря 2005 года сделал политический заказ на фальсификацию истории Восточного Закавказья (см. «Речь Президента Азербайджана Ильхама Алиева на торжественном собрании, посвященном 60-летию Национальной академии наук» (14-12-2005 14:15) (http://www.president.az/print.php?Item_id=20070810125435235&sec_id=11)).

В результате государственной политики подмены научной истории тоталитарной спецпропагандой происходит полный разрыв с реальностью антинаучной истории народов Восточного Закавказья, фабрикуемой в недрах властей. Международное академическое сообщество уже регистрирует конкретные попытки реализации политического заказа главы соседнего государства – удревления истории компактного проживания тюрков на подвластной Персии территории Восточного Закавказья. Для властей Баку научный факт 900-летнего проживания тюрков на Южном Кавказе представляется сроком неприемлемо малым. Фальсификаторы пытаются растянуть эту историю на десять тысяч лет назад – вплоть до времени создания мезолитических артефактов Гобустана доисторическим человеком эпохи каменного века. Эти заказные сверху искажения прошлого пронизаны манипуляциями иранским топонимом «Азербайджан» с его антинаучным применением в отношении бывших закавказских провинций Персии для периодов, на много веков опережающих начало политического

Слободана Милошевича о публикации печально известного «Меморандума» Сербской Академии искусств и наук, в котором, как показали дальнейшие события, очерчивались ориентиры бедствий на Балканах. В ответ на обращение карабахских армян к Советским властям с просьбой о передаче их области под юрисдикцию Советской Армении Азербайджан организовал жестокие погромы местного армянского населения азербайджанских городов Сумгаит и Кировобад (ныне – Гянджа) в 1988 и в 1989 г., а позднее – в Баку в 1990 г.⁴².

Не стал неожиданностью и тот факт, что армянские вооруженные силы Карабаха, в 1992 г. начавшие главное контрнаступление с целью прорыва более чем двухлетней блокады области со стороны азербайджанских вооруженных сил, отнюдь не стремились убеждать охваченное паникой азербайджанское гражданское население Нагорного Карабаха и близлежащих территорий не покидать своих поселений. Это объясняется тем, что мужская часть азербайджанского населения участвовала в боевых действиях против армян и, практически будучи сообществом «комбатантов» и боясь возмездия, покинула Карабах вместе с азербайджанскими войсками. Однако, в отличие от погромов косовских албанцев со стороны югославской полиции, удаление мирного населения Азербайджана с занятых армянами территорий, за исключением нескольких отдельных случаев, было не результатом заранее разработанного карабахским руководством плана, а спонтанной панической реакцией массового бегства семей мужчин-азербайджанцев в роли ополченцев-комбатантов открыто применявших оружие против своих армянских соседей. В Карабахе местное население мобилизовывалось для отражения наступления численно многократно превосходящей азербайджанской армии, хотя в результате ответных действий понесло потери и гражданское население

употребления этого термина в отношении территории расселения тюрков Восточного Закавказья. Как известно, в официальной документации Российской Империи турки кавказских губерний как «азербайджанцы» и территория их расселения как «Азербайджан» также не фигурировали. Словом, известная шутка: «СССР – страна с непредсказуемым прошлым» в полной мере относится к Азербайджану, где по заказу властей пишется новая история региона с радикальным изменением места и роли оседлых коренных народов и пришедших кочевых племен. Именно с этих манипуляторских позиций власти Баку приписывают армянам «преступления против азербайджанского народа» даже в периоды, когда тюркские предки современных азербайджанцев еще не проникли из Центральной Азии на Южный Кавказ.

⁴² См. Adrian Lyttelton, Agnes Heller, Alain Finkelkraut, Andre Gluecksmann, Benjamin L. Hooks, Charles Taylor, David Aaron, Emmanuel Levinas, Hans-Georg Gadamer, Hillary Putnam, Isaiah Berlin, Jacques Derrida, Jacques Poulain, Jerome J. Shestack, Jürgen Habermas, Leszek Kolakowski, Luc Ferry, Paul Ricoeur, Reginald E. Zelnick, Reiner Wiehl, Richard Rorty, Vartan Gregorian, William M. Chace. An Open Letter on anti-Armenian Pogroms in the Soviet Union. (Это совместная инициатива Французского Комитета по наблюдению Хельсинского соглашения и интеллигенции из Парижского международного колледжа философии). «The New York Review of Books», 1990, 27 September, Vol. 37, № 14 (<http://www.nybooks.com/articles/3505>).

противника, в то время как Освободительная армия Косово этнические чистки осуществляла преднамеренно.

Активные военные действия в Нагорном Карабахе завершились в мае 1994 г. заключением при посредничестве России соглашения о прекращении огня. К этому времени армянские силы Карабаха контролировали большую часть Нагорного Карабаха, за исключением некоторых восточных частей Мартунинского и Мартакертского районов и всего Шаумянского района на севере. Кроме того, Карабахская армия, контролируя Кельбаджарский, Лачинский, Кубатлинский, Зангеланский и Джебраилский районы и частично Физулийский и Агдамский районы^{*}, создали зону безопасности наподобие «Голанских высот». Это сократило линию фронта и дало возможность армянам Карабаха в будущем с большим успехом защищать свою Родину в случае интервенции лучше оснащенной и численно значительно превосходящей азербайджанской армии.

4.1. НЕПРАВИЛЬНО ИСТОЛКОВАННЫЙ МЕССИДЖ

Кампания НАТО по прекращению сербских репрессий в Косово получила положительный резонанс за пределами Балкан. В настоящее время, когда потерпела фиаско кампания Азербайджана по осуществлению этнических чисток, некоторые политические силы в Баку начали искать внешнюю поддержку, пытаясь найти способ для извлечения выгоды из нового вмешательства НАТО. Они надеются, что фактор Каспийской нефти и газа, демонстративная поддержка со стороны Бакинских властей инициативы по расширению НАТО в восточном направлении и свои тесные отношения с членом НАТО—Турцией рано или поздно соблазнят НАТО вовлечься в Карабахский конфликт на стороне Азербайджана. Почти таким же способом Азербайджан пытался использовать в своих интересах политику Коммунистической партии Советского Союза на ранних стадиях Карабахского конфликта.

Консервативные элементы центральной власти в Москве Карабахское анти тоталитарное движение считали угрозой для принципов коммунистического режима. Сотрудничество Москвы и Баку в 1991 г. нашло свое извращенное выражение в так называемой операции «Кольцо»—военно-политической акции, нацеленной на этническую чистку армян—автохтонов Северного Арцаха. Эта операция, осуществленная совместно силами десантников Советской армии и карательных подразделений сил особого назначения милиции Азербайджана (ОМОН-а), была жестокой попыткой решения Карабахского вопроса еще до развала СССР, когда в Кремле была особенно сильна антидемократическая оппозиция Михаилу Горбачеву. Истинной целью операции «Кольцо», осуществляемой под прикры-

тием проверки паспортного режима, было выселение армян из 24 приграничных сел Нагорного Карабаха. Эти действия, сопровождаемые применением насилия и систематическими нарушениями прав человека, привели к задержанию и аресту сотен армян, к изгнанию из своих домов тысяч армянских семей. Где бы ни организовывалось сопротивление, как, например, в селе Геташен (Чайкенд), азербайджанские войска при поддержке десантников советского «спецназа» беспорядочным огнем убивали мирных жителей.

Кажется, что Азербайджан не захотел понять основное различие между гуманитарным характером действий Коалиционных сил НАТО и репрессивными действиями Москвы, направленными против демократического Карабахского движения в начале 1990-ых гг. Удивительно также сходство в этом отношении позиций Белграда и Баку, поскольку обе стороны рассматривали НАТО как силу, готовую захватить весь мир. Различие заключалось в том, что Белград был очень недоволен действиями НАТО, в то время как Баку пытался стать другом НАТО, чтобы включить своих региональных противников в список тех, кого НАТО в будущем должно будет «преследовать». Политические круги Баку, являющиеся адептами решения Карабахской проблемы силовым путем—посредством новой войны против карабахских армян, надеялись, что как только НАТО предпримет операции по принуждению к миру или по поддержанию мира на Кавказе, то по логике «стратегии безвыходности» будет все глубже и глубже втягиваться в конфликт и, невзирая на моральные, политические и материальные издержки, расширять свои действия, делая их самобъяснимыми и самооправдательными. Возможно, упомянутые круги Азербайджана ожидали, что НАТО окажет помощь Азербайджану в выселении этнических армян из Нагорного Карабаха точно так же, как Советская армия и МВД СССР помогли Азербайджану в его операциях по этническим чисткам в 1991 г.⁴³

Представляется, что поляризация стран региона в связи с воздушной кампанией НАТО против Югославии стала другим фактором, который Азербайджан пытался использовать в качестве средства для оказания давления на армян Карабаха и найти свою формулу выживания посредством искусственно воссозданной обстановки новой «холодной войны» на Кавказе. Армения, наоборот, свои безопасностные проблемы решает, применяя так называемую «стратегию комплементаризма», то есть политику содействия возможному сближению НАТО и ОДКБ, а также России и США как своим партнерам в новом режиме сотрудничества в сфере региональной безопасности.

Если воздушные удары НАТО по Югославии были прямым ответом на систематические этнические чистки, осуществляемые югославской поли-

^{*} Здесь перечисляются названия районов и городов Нагорного Карабаха и Азербайджана.

⁴³ См. *Caroline Cox and John Eibner. Ethnic Cleansing in Progress, War in Nagorno Karabakh* (http://www.nkrusa.org/nk_conflict/ethnic_cleansing_campaigns.shtml).

цией в Косово под кодовым названием «Подкова», то война в Нагорном Карабахе была завершена подписанием официального соглашения о прекращении огня шесть лет спустя после начала конфликта в 1988 г. Таким образом, нет необходимости в международной гуманитарной вооруженной интервенции в регион для спасения жизни гражданского населения.

Американские власти и представители Североатлантического Альянса отвергли попытки использования Косовского кризиса азербайджанскими неокOLONIALИСТАМИ. На встрече Совета внешних сношений НАТО, состоявшемся 28-го июня в Нью-Йорке, Госсекретарь США Мадлен Олбрайт заявила: «Кое-кто надеется, а остальные обеспокоены, что это [Косово—Г. К.] станет прецедентом для подобных вмешательств [со стороны НАТО—Г. К.] по всему земному шару. Я бы хотела предостеречь от подобных безосновательных выводов»⁴⁴. Позиция Мадлен Олбрайт была впоследствии поддержана Генсеком НАТО Хавьером Соланой, который в свою очередь высказал негативное мнение по поводу участия НАТО в Карабахском конфликте.

После террористических атак на США в 2001 г. неокOLONIALИСТСКОЕ правительство Азербайджана начало использовать новые трюки—оно пытается приспособить американскую контртеррористическую стратегию к применению против народа Нагорно-Карабахской Республики. Азербайджанские пропагандисты пытаются представить Нагорный Карабах в качестве так называемой «серой зоны», которая якобы предоставляет убежище криминальным и террористическим группам⁴⁵. Цель та же—распространяя дезинформацию среди сторонников продвижения Азербайджана в НАТО, привлечь США и Альянс к участию в карательных операциях против народа Нагорного Карабаха. В данных обстоятельствах уместна следующая цитата из СНБ США:

«Сотрудничать с другими для снижения напряженности региональных конфликтов. Заинтересованные государства должны оставаться активно вовлеченными в критические региональные споры во избежание взрывоопасных обострений и для уменьшения человеческих страданий. В крайне взаимосвязанном мире региональный кризис может создать напряженность в наших союзах, разжечь соперничество между великими державами и привести к ужасающему унижению человеческого достоинства. Когда изливается насилие и государства шатаются, США будут готовы к сотруд-

⁴⁴ EPF202 06/29/99. «Transcript: Albright Remarks to Council on Foreign Relations», 28 June (U.S. action in Kosovo is «unique», Secretary of State says) (2850). «USIS» Washington File, 1999, 28 June (<http://canberra.usembassy.gov/hyper/WF990629/epf202.htm>).

⁴⁵ См. Azad Isadzade. The Sociopolitical and Cultural self-Identification Factor. «The South Caucasian Countries on the Road to Europe. On the Results of a Joint Conference of the Concord Center and the F. Ebert Foundation». Sevan, 2003, 23–27 June (<http://www.ca-c.org/journal/eng-05-2003/16.hjaprimen.shtml>).

ничеству с друзьями и партнерами для смягчения страданий и восстановления стабильности. Никакая доктрина не в состоянии предвидеть все обстоятельства, в которых будут гарантированы действия США—прямые или косвенные. У нас есть ограниченные политические, экономические и военные ресурсы для осуществления наших глобальных приоритетов. Подходы США в каждом случае будут основываться на следующих стратегических принципах:

- США должны вкладывать ресурсы и время в строительство таких международных отношений и институтов, которые смогли бы помочь в преодолении локальных кризисов при их возникновении;
- США должны быть реалистичны в отношении своих возможностей при оказании помощи тем, кто не желает или не готов помочь самому себе. Мы готовы к решительным действиям тогда и там, где люди будут готовы выполнить свою часть»⁴⁶.

По нашему мнению, как логическое заключение этой главы было бы очень важным и уместным процитирование следующей мысли Президента Джорджа Буша, предвещающей СНБ США 2002 г. (Германия, 23 мая 2002 г.): «Мы строим мир справедливости, или же мы будем жить в мире насилия. Перед величием наших совместных обязательств наши разногласия кажутся столь незначительными».

Эти всеобъемлющие намерения Президента США подтверждают идею о пригодности международной системы мониторинга реальной динамики региональной безопасности на Южном Кавказе, включая конфликтные зоны в Абхазии, Нагорном Карабахе и Южной Осетии, в качестве одной из гарантий для обоснованных оценок и ответственных совместных усилий по поддержанию хрупкой стабильности и безопасности в Южно-Кавказском регионе.

4.2. КОНСТИТУЦИОННЫЕ РАМКИ САМОУПРАВЛЕНИЯ

Демократическое развитие и самоуправление являются реалиями современной политики и в Нагорном Карабахе, и в Косово. В Нагорном Карабахе на данном этапе эти процессы более выражены. Нагорно-Карабахская Республика (НКР) является демократическим государством, которое использует европейскую модель президентской республики. Премьер-министр руководит 13 министерствами и ведомствами Кабинета министров⁴⁷. Народ в соответствии с Законом избирает Президента на 5-летний срок. Одно и то же лицо не может быть избрано более, чем на два срока. Главной обязанностью Президента в качестве гаранта безопасности

⁴⁶ «U.S. National Security Strategy: Work with others to Defuse Regional Conflicts». US Department of State (<http://www.state.gov/ipa/ei/wh/c7889.htm>).

⁴⁷ См. «Nagorno Karabakh Republic. Authorities: The President of the NKR, the Government of the NKR, the Parliament of the NKR (National Assembly)» (<http://nkr.am/eng/gov/parl.htm>).

государства и населения является формирование и осуществление внешней и оборонной политики, обеспечение нормального функционирования всех государственных институтов.

Национальное собрание—это высший законодательный представительный орган республики. Президент утверждает законы, принятые Национальным собранием. Национальное собрание исполняет свои обязанности в соответствии с положениями, закрепленными в Законе «О Национальном собрании Нагорно-Карабахской Республики». Срок пребывания в выборной должности члена Парламента—5 лет. Последние парламентские выборы были успешно проведены в июне 2005 г.⁴⁸. Постоянные парламентские комиссии подготавливают и рассматривают законопроекты и иные вопросы, входящие в компетенцию Национального собрания.

Армия самообороны Нагорно-Карабахской Республики является регулярной военной организацией, активно включенной в процессы обеспечения прекращения огня и поддержания стабильности на Южном Кавказе. Ее возможности и выучка, а также готовность к сотрудничеству с представителями международных гуманитарных организаций (в особенности, с Международным Комитетом Красного Креста) признаны американскими и международными экспертами.⁴⁹

Политический режим и независимая судебная система Нагорно-Карабахской Республики функционируют в рамках законов, демократически разработанных законодателем (Парламент уже принял 200 законов о правовом регулировании различных аспектов государственной и гражданской жизни)⁵⁰.

Подобные же процессы демократического государственного строительства в Косово были задействованы со стороны ООН. В соответствии с резолюциями, предложенными Специальным Представителем Генерального

⁴⁸ См. «NKR Parliamentary Election: Nagorno Karabakh Successfully Concluded Its Fourth Parliamentary Elections». «Permanent Mission of the Republic of Armenia to the United», 2005, 20 June (http://www.nkrusa.org/news/daily_news.php?id=82).

⁴⁹ См. отрывок из «Стратегической оценки Центральной Евразии»—отчета о проведенных по просьбе Комитета Начальников Штабов США исследованиях, в феврале 2001 года опубликованного «САСИ» и Атлантическим Советом США: «Благодаря твердой национальной воле, боевому опыту и хорошей оснащенности Армения располагает самой сильной на Южном Кавказе армией и отдельными подразделениями, лучшими в СНГ. Ее войска к середине 2000 г. насчитывали 440000» (стр. 59); «Карабахская армия, состоящая из 20000–25000 человек, как известно, является еще более крепкой, чем армия Армении. Железная дисциплина и пылкий патриотизм характеризуют армянский народ Карабаха. У них есть также столетняя военная традиция: Карабах дал Советскому Союзу трех маршалов, одного адмирала (равного маршалу) и 30 генералов» (с. 60–61) (http://www.acus.org/docs/0101-Strategic_Assessment_Central_Eurasia.pdf).

⁵⁰ См. «List of laws, adopted by the NKR National Assembly» (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>).

Секретаря (СПГС) ООН в Косово, были также утверждены конституционные рамки временного самоуправления.

Данный сравнительный анализ показывает, что как в Нагорном Карабахе, так и в Косово—хотя при вмешательстве извне—продолжается процесс демократического развития, что, в свою очередь, институционализирует право народов на самоопределение⁵¹.

5. ПРЕОДОЛЕНИЕ ЭТНИЧЕСКИХ РАЗНОГЛАСИЙ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ: ИМПЕРАТИВ САМОПРЕДЕЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА (СПЕЦИФИКА РЕГИОНАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ)

Распад Советского Союза дал возможность ликвидировать колониальную подчиненность Советским республикам зависимых этнополитических образований—жертв сталинской тоталитарной политики. Сепционистские лидеры этих политических образований отмечают, что в процессе распада СССР их страны деколонизировались и, следовательно, должны рассматриваться в качестве суверенных государств. В отличие от этого, бывшие колонизаторские—«титulyные»—нации бывших советских республик не готовы мириться с потерей контроля над принадлежавшими им в советскую эпоху территориями.⁵²

Решение, базирующееся на силовом «воссоединении» отделившихся политических образований, не может найти поддержки со стороны населения вышедших из состава бывших советских республик этнических автономий и региональных гарантов их безопасности. В то же время предполагается, что Россия, Грузия и Азербайджан не согласятся признать полный суверенитет отделившихся районов без определенной международно-руководимой процедуры, которая бы легитимировала политические, демографические и моральные реалии сепцессии.

Переговорный тупик на Южном Кавказе⁵³ (в Абхазском, Карабахском, Южноосетинском конфликтах) вероятнее всего может быть преодолен благодаря следующим альтернативам для новой политико-правовой архитектуры, объединяющей Кавказские государства:

⁵¹ См. «Constitutional Framework for Provisional self-Government». US Office, Prishtina, Kosovo, UNMIK/REG/2001/9. 2001, 15 May (<http://www.unmikonline.org/constframework.htm>).

⁵² См. Г. С. Котанджян. Специфика разрешения Карабахского конфликта (политический комментарий и анализ). «Карабах: конфликт—консенсус». «Айжахан банак», 1997.

⁵³ См. Marco Gestri and Ettore Greco. Human Rights and Regional Co-operation in the Caucasus. The Role of Georgia (<http://www.ciaonet.org/wps/gem01/gem01.pdf>).

- конфедерация многонациональных демократий западного типа как стартовая основа для переговоров между национальными–этническими сторонами конфликта⁵⁴;
- создание «общего государства»⁵⁵, что бы соответствовало как принципу территориальной целостности, так и праву народов на самоопределение, при гарантированной безопасности обеспечивало бы равный статус и равные права легитимно отделившихся этнических сообществ и осуществление во внутренней и внешней политике неиерархических отношений между политико-правовыми участниками конфедеративных государств;
- проведение народных референдумов (под эгидой ООН и ОБСЕ), посредством которых были бы окончательно институтированы статусы Абхазии, Южной Осетии и Нагорного Карабаха.

Позиция Минской группы ОБСЕ, ответственной за урегулирование Карабахского конфликта, показывает, что США, Франция и Россия хотят достичь разрешения этого конфликта мирным путем, основанном на компромиссах. Какие шаги являются компромиссами и на какие из них могла бы согласиться армянская сторона?

В качестве принципиального компромисса армянские национальные лидеры рассматривают тот факт, что Армения пока официально не признала Нагорно-Карабахскую Республику, хотя она и была легитимно создана и на протяжении многих лет существует как независимое государство, развивающееся по пути демократизации. Данное обстоятельство может рассматриваться как проявление доброй воли в поддержку действий Минской группы. Этот компромисс адекватен Резолюции 1416 Совета Европы от 25 января, согласно которой *сецессия или независимость региона (Нагорного Карабаха) от страны (Азербайджана) возможны только в соответствии с демократическим согласием или выражением населения региона*⁵⁶.

В этом контексте представляет интерес предложение Председателя Высшего Совета Парламентской Ассамблеи НАТО Пьера Лелуша. Согласно

⁵⁴ См. *Nanette Neuwahl*. Cyprus, Which Way? «Pursuit of a Confederal Solution in Europe». NYU School of Law, Jean Monet Center, 2000 (<http://www.jeanmonetprogram.org/papers/00/000401.html#TopOfPage>).

⁵⁵ «Формула общего государства остается стержневой во всех последующих предложениях Минской группы, включая активные мирные переговоры, состоявшиеся в 2001 г. во Флориде и Париже, и, по имеющимся сведениям, признанным Алиевым и Кочаряном приемлемыми предложениями» («A Look Back at Armenia since Ter-Petrosian». «Russia and Eurasia Review», 2002, 3 December, Vol. 1, Issue 13).

⁵⁶ См. «Слушания в Национальном собрании. Карабахский конфликт. Карабах не является частью Азербайджана и не собирается стать ею». Презентации Министра иностранных дел В. Осканяна и Министра обороны С. Саркисяна. «Журнал Национального собрания» (на армянском языке), 2005, апрель, № 4, сс. 10–14.

ему, целесообразно организовать для населения Нагорного Карабаха дополнительный референдум, по результатам которого будет решен вопрос его демократического самоопределения⁵⁷.

Второй принципиальный компромисс Армении может быть основан именно на этом предложении. Армянская сторона, отмечая законосообразность проведения референдума 1991 года, может согласиться организовать референдум в Нагорном Карабахе и в регионах Азербайджана, в настоящее время населенных жителями бывшей Нагорно-Карабахской Автономной Области, если он будет проводиться под эгидой ООН и ОБСЕ. В этом аспекте может быть изучен и применен опыт Временной администрации ООН в Косово⁵⁸.

Важно учесть официальное заявление Армении о том, что она не собирается присоединять Нагорный Карабах. Данный факт является методологическим ключом для правильной идентификации Карабахского конфликта: это вопрос не воссоединительного (ирредентистского) характера, а самоопределения. Следуя данному методологическому стандарту, Армения может подтвердить совпадение своей позиции с требованиями Совета Европы, изложенными в резолюции 1416. Этот факт мог бы иметь решающее воздействие на окончательные результаты разрешения конфликта, в которых получили бы свое отражение реальные перспективы институционализации статуса Карабаха.

Подобный референдум как модель разрешения конфликта на Южном Кавказе мог бы стать подходящим инструментом для легитимации принятия решений политическими элитами всех сторон региональных конфликтов. Он мог бы также дать возможность элитам Азербайджана и Грузии сохранить «свое лицо». За таким референдумом по самоопределению должна следовать программа всеобъемлющего разрешения конфликта: подписание мирного договора, возврат удерживаемых территорий, возвращение беженцев в свои дома, прекращение блокады и эмбарго, обеспечение безопасности людей международными силами по поддержанию мира и гарантиями со стороны мировых держав и международных организаций. Подобная схема всестороннего разрешения конфликтов должна быть выработана самими сторонами этих конфликтов при содействии ОБСЕ и ООН и при наличии их гарантий.

⁵⁷ См. «Will Referendum Decide Karabakh's Fate?». Oskanian and Mammediarov Resume Bilateral Meetings. «AZG», «Armenian Daily», 12/01/2005, № 002 (<http://www.azg.am/?lang=EN&num=2005011201>).

⁵⁸ См. «UNMIC-UN System in Action. United Nations Interim Administration in Kosovo» (<http://www.unmikonline.org/unsystem.htm>); «OSCE Mission in Kosovo. Elections» (<http://www.osce.org/kosovo/13208.html>).

6. РЕФЕРЕНДУМ КАК СТРАТЕГИЯ ДОСТИЖЕНИЯ ДОЛГОСРОЧНОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И БЕЗОПАСНОСТИ

Реальность такова, что Азербайджану вряд ли удастся насильно навязать свою волю армянскому большинству Карабаха будь то посредством экспорта своей нефти или без него, путем привлечения международных террористов*, которых он обычно нанимает, или любой другой внешней поддержки. Точно так же маловероятно поглощение Косова Югославией. Что требуется сейчас—это найти осмысленный и международно признанный легитимный путь институционализации существующего статуса-кво и предоставить элитам Югославии и Азербайджана возможность оправдаться и спасти «свое лицо», убедив общественность отказаться от химеры «реинтегрирования» двух бывших автономий в состав сегодняшних Югославии и Азербайджана. Референдум по самоопределению создадут такую возможность. Иначе обстоит дело с Грузией—у Абхазии и Южной Осетии меньше оснований. Большинство населения Абхазии до конфликта имело ярко выраженную протбилисскую ориентацию, так как включало значительное число этнических грузин. Можно предположить возможность проведения под контролем авторитетных международных организаций референдума по институционализации статуса Абхазии среди населения бывшей Абхазской АССР, проживающего ныне как в пределах Абхазии, так и вне ее—на территории Грузии. По мнению автора, проведение подобного референдума под эгидой полномочных международных организаций может стать оптимальным инструментом легального разрешения абхазо-грузинской конфронтации мирными средствами прямой демократии.

Конечно, с правовой точки зрения вопрос Нагорного Карабаха является наиболее продвинутом: референдум по самоопределению, состоявшийся там еще 10 декабря 1991 г., свидетельствует, что Нагорно-Карабахская Республика была образована в соответствии с советским законодательством. Закон СССР «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР» от 3 апреля 1990 г. предоставлял автономным образованиям и комплектам проживающим этническим группам право выйти из состава союзных республик и остаться в составе СССР, если союзная республика решила выйти из Союза. Данный референдум состоялся до принятия Алмаатинской декларации об официальном упразднении СССР (21 декабря 1991 г.). Но при необходимости завершения институционализации независимости НКР можно предположить возможность проведения повторного референдума.

* См. «Непризнанные государства и международный терроризм». «Новая политика», интернет-журнал 3 октября 2005 г.: «После прихода к власти в 1993 г. Гейдар Алиев стал привлекать афганских и чеченских боевиков к войне против Нагорного Карабаха» (<http://www.novopol.ru/text3419.html#R1>).

Благодаря законосообразно проведенному в Нагорном Карабахе референдуму Карабахская проблема отличается от проблемы других отложившихся региональных образований на Южном Кавказе. В отличие от Нагорного Карабаха, в Южной Осетии референдум был проведен в январе 1992 г., а в Абхазии состоялся еще позднее—в 1999 г.; ни одно из этих голосований не имело оснований в виде нормативно-правовых актов признанного международным сообществом государства (в случае Нагорного Карабаха таковым являлся СССР)⁵⁹.

Сравнительный анализ идентификации Косовского и Карабахского конфликтов и их урегулирования международными правовыми и политическими методами показывает предпочтительность предоставляемых референдумом демократических средств для достижения долгосрочного мира между конфликтующими сторонами путем институционализации статуса самопровозглашенных государств. Опыт Временной администрации ООН и Миссии ОБСЕ в Косово подтверждает конструктивность подобного способа трансформации конфликта—посредством использования правовых и административных методов самоопределения, гарантируемых ООН и ОБСЕ.

7. ИНТЕГРАЦИЯ ЮЖНОКАВКАЗСКИХ ГОСУДАРСТВ В ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКОЕ СООБЩЕСТВО: ПРОДОЛЖЕНИЕ РАЗНОГЛАСИЙ В ПОДХОДАХ

Идея пакта о региональной безопасности в проработанной форме пока еще не представлена ни одним из вовлеченных правительств⁶⁰. Его принятие несомненно будет зависеть от проходящих в регионе переговоров, в частности тех, которые касаются политического статуса Абхазии, Нагорного Карабаха и Южной Осетии. Разрешение этих конфликтов посредством задействования процесса проводимых под эгидой ООН и ОБСЕ референдумов по самоопределению может вызвать существенные изменения в отношениях между всеми странами-соседями на Южном Кавказе, расширяя возможности для нового сотрудничества в регионе.

Некоторые супрарегиональные организации, вовлеченные в процессы на Кавказе, и их участие в региональных программах по безопасности

⁵⁹ См. «Акт о Государственной независимости Республики Абхазия». Президент Республики Абхазия В. Ардзинба, Спикер Народного Собрания Республики Абхазия С. Джинджолия, депутаты Народного собрания Республики Абхазия. Сухуми, 12 октября 1999 г.; также: «Непредставленные нации и народные организации. Абхазия» (http://www.unpro.org/news_detail.php?arg=03&par=705); «Установление хронологии государственности Южной Осетии» (http://www.lawabovepower.org/en_chronic.html); Тим Потье. Конфликт в Нагорном Карабахе, Абхазии и Южной Осетии: юридическая оценка (<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/law/law031-2.php>).

⁶⁰ См. Tiniko Khidasheli. The Stability Pact for the Caucasus (<http://www.socsci.uci.edu/istudies/peace/progs/pdfs/english7.htm>).

оказывают воздействие на начавшую уже вырисовываться архитектуру национальной безопасности региона. Безопасностная деятельность всех региональных акторов на Южном Кавказе в настоящее время осуществляется под эгидой Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Совета Евроатлантического партнерства (СЕАП), как, например, расширение ПРМ НАТО.

Развиваются также двусторонние связи. Азербайджан и Грузия недавно ратифицировали соглашение о сотрудничестве в области безопасности⁶¹. Между властями Армении и Грузии проводятся некоторые безопасностные консультации по Джавахети. Однако пока не осуществляется трехстороннее сотрудничество между Арменией, Азербайджаном и Грузией. Одной из причин является определенная общность во взглядах на сецессировавшие регионы в Азербайджане и Грузии. Другая причина — различие в подходах к сотрудничеству с Евроатлантическим сообществом: Азербайджан и Грузия стремятся стать членами НАТО, тогда как Армения придерживается более умеренной позиции — интеграции в Евроатлантическую архитектуру безопасности через партнерство ПРМ-ПДИП⁶².

Действительно, построение региональной архитектуры безопасности через программу ПРМ-ПДИП имеет много преимуществ. Это действенное средство для стратегического перехода евразийских стран в безопасностную среду НАТО, которое может значительно смягчить проблемы, связанные с таким переходом. Уроки расширения НАТО, начатого в 1999 г., свидетельствуют о следующем: в расширенном НАТО⁶³ возникли проблемы, связанные с единогласным принятием решений, с модернизацией вооружения и других технических компонентов вооруженных сил этих стран, с согласованием правовых вопросов соответствующих оборонных институтов, а также с вопросами военного образования, учений, социальной защиты, демобилизации и т. д. На наш взгляд, программа ПРМ, в особенности когда в нее будут внесены некоторые поправки, позволит странам-партнерам интегрироваться в евроатлантические структуры постепенно, без болезненных издержек, вызванных последним членством в НАТО.

Логическим продолжением развития ПРМ-ПДИП могла бы стать модернизация Совета Евроатлантического партнерства в целом. Такая трансформация СЕАП оказала бы свое воздействие на трансформацию главной

⁶¹ См. «Azerbaijan and Georgia mull pipeline security». «Azernews», 2002, № 14 (248) (http://www.bakupages.com/pubs/azernews/7937_en.php).

⁶² См. «Statement by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia» (<http://www.armeniaemb.org/News/Index.htm>); «Romania Pledges Support for Azerbaijan's Bid for NATO Membership». 2003, 8 April, Tuesday (<http://www.eurasianet.org/resource/azerbaijan/hypermail/200304/0021.shtml>).

⁶³ См. Jeffrey Simon. Prepared Statement for Committee on Foreign Relations, United States Senate Hearing on NATO Enlargement. Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2003, 3 April.

постсоветской организации по коллективной безопасности — ОДКБ и партнерство с ней.

СЕАП, модернизированный в духе Стамбульского саммита НАТО в 2004 г., мог бы сыграть более активную роль в особенности на Южном Кавказе, отдавая приоритет общей архитектуре безопасности и поддерживая ее в интересах вовлечения Армении, Азербайджана и Грузии в программы по безопасности, финансируемые только при четко сформулированных условиях их совместного участия⁶⁴.

Решение об институционализации политического статуса регионов, отделившихся посредством проводимых и контролируемых ООН и ОБСЕ референдумов по самоопределению, стало бы реальной политико-правовой основой для новой — неколониальной — региональной интеграции Южного Кавказа⁶⁵. Институционализация диалога по безопасности, осуществляемого в рамках сотрудничества, освободило бы региональные экономики от бремени жестких безопасностных требований.

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Понятие общего, многоуровневого суверенитета, реализуемого в Западной Европе и в некоторых других регионах мира, еще не нашло соответствующего восприятия со стороны политических элит Южного Кавказа. Будучи сторонниками демократии лишь на словах, страны региона все еще находятся под влиянием советской традиции иерархического доминирования «титულიной» нации над конкретной этнической территорией, что является причиной продолжающейся этнической напряженности. Можно представить, как трудно будет осуществить такой компромиссно-демократический подход на Кавказе с его инерционностью, скрываемой под псевдодемократическими формулировками репрессивной советской колониальной культуры, и коррупцией. Тем не менее в перспективе новой

⁶⁴ См. «Center for Defense Information. NATO Issues. Press Briefing Growing Pains: The Debate on the Next Round of NATO Enlargement». 2002, 13 May (<http://www.cdi.org/nato/nato-press-briefing-051302.cfm>).

⁶⁵ Необходимо отметить тот факт, что действующие Конституции Азербайджана и Грузии не включают законодательные нормы самоопределения этнических меньшинств. По своим конституционным законам эти государства схожи и практически не разрешают населению бывших советских автономных субъектов — Абхазии, Южной Осетии и Нагорного Карабаха — выдвигать требования о проведении референдумов по самоопределению среди населения на местах его нынешнего проживания. См. «Конституция Грузии», Глава I, Статья 2 (<http://members.tripod.com/gjddavid/georgia/const8.htm>); также: «Конституция Азербайджанской Республики», Глава II «Основа Государства», Статьи 7 и 11 (<http://www.constitutional-court-az.org/const-chapter2.htm>).

архитектуры оптимальной региональной политики данный подход может быть реализован при участии всех заинтересованных сторон. С использованием опыта и уроков Временных миссий ООН и ОБСЕ в Косово могут быть найдены пути для разрешения конфликтов в Абхазии, Южной Осетии и Нагорном Карабахе. Таким путем являются вышеописанные референдумы по самоопределению.

Конечно, формирование региональной архитектуры безопасности не может быть достигнуто сразу—одним махом. Вместо этого нужно идти вперед менее амбициозными шагами, в течение времени создавая фактические основы региональной безопасности. Кроме того, процесс достижения этой конечной цели потребует в начале сосредоточения на проблемах, схожесть которых для государств региона логически предсказуема, например, предупреждение провоза контрабанды, охрана окружающей среды, отклик на бедствия и поисково-спасательные операции. Был достигнут определенный прогресс в двусторонних отношениях между Арменией и Грузией, а также между Грузией и Азербайджаном. Однако нет сотрудничества между двумя конфликтующими государствами: Арменией и Азербайджаном.

Симптоматичным примером таких изоляционистских отношений между этими тремя соседями является ситуация, связанная с борьбой против терроризма: все три государства Южного Кавказа активно вовлечены в антитеррористические программы США, но взаимного сотрудничества между всеми тремя пока нет. Вот почему представляется вполне логичным совместное осуществление коллективных мер против терроризма и торговли наркотиками в регионе, включая расширение практических контактов между правоохранительными органами и секретными службами региональных государств.

При возможности этот процесс может быть расширен, чтобы охватить меры взаимного доверия, такие, как общее раннее оповещение конфликтующих сторон: Республики Армения и Нагорно-Карабахской Республики в отношении Азербайджана, а также Абхазской Республики и Южно-Осетинской Республики—в отношении Грузии, и обратно; взаимное обеспечение присутствия наблюдателей на военных учениях; утверждение процедур снижения риска инцидентов на границах конфликтующих сторон под общей протекцией и при активной поддержке ОБСЕ, ПРМ-НАТО, а также США и России.

Развитие многостороннего регионального сотрудничества как основы для экономического прогресса, политической и экономической стабильности и укрепления добрососедских отношений могло бы стать общей целью всех региональных инициатив на Кавказе⁶⁶. Спонсорские организации, такие,

как ЕС, МБ, МВФ и ВТО, могли бы облегчить процесс либерализации народных хозяйств кавказских стран. Для этого основой могло бы послужить первоочередное финансирование двусторонних программ по региональному сотрудничеству в рамках Черноморского экономического сотрудничества (ЧЭС).

Конкретные экономические действия по сотрудничеству разнообразны и включают все проблемы, которые могли бы представлять интерес для стран региона. При активной финансовой поддержке многонациональных рабочих групп в рамках Черноморского экономического сотрудничества все нации-государства и вновь созданные этнические образования могли бы совместно обсуждать общие экономические интересы в таких сферах, как информационно-телекоммуникационная, энергетическая, транспортная инфраструктуры, сельское хозяйство, гражданская оборона, миграция, малый бизнес, статистика, образование и переподготовка, наука и техника, туризм, финансы, защита окружающей среды, ликвидация коррупции, незаконная торговля и организованная преступность и т. д.

Подытоживая наш анализ, мы можем сказать, что длительный мир и стабильность на Кавказе, наряду с реализацией интеграционных программ во всем регионе Центральной Евразии, могут быть достигнуты главным образом путем развития новой архитектуры общей безопасности на Кавказе посредством по крайней мере следующих трехсторонних процессов.

- **Переформулировка** понятия безопасности для этнических групп и бывших советских колониальных «титовых» наций. Предположительно эта модель должна быть построена посредством референдумов по самоопределению населения бывших советских автономных субъектов (Абхазия, Нагорный Карабах и Южная Осетия) под эгидой ООН и ОБСЕ. Это обеспечило бы демократический формат для юридически обоснованного подтверждения постсоветских политических реалий в отношениях между Абхазией, Южной Осетией и Нагорным Карабахом, а также Грузией и Азербайджаном.
- **Переформулировка** существующих стратегий и политик национальной безопасности кавказских государств путем их ориентирования на интенсивное взаимодействие в совместных инициативах в рамках общих региональных программ ОБСЕ и ЕАСП-НАТО, а также ОДКБ при активном участии ведущих акторов на Южном Кавказе—США и России. В этом свете «Основные направления Стратегии национальной безопасности Армении», предлагаемые в данной работе, можно рассматривать как попытку внесения прагматического вклада в процесс разработки архитектуры региональной безопасности Южного Кавказа на национальном, региональном и международном уровнях.

⁶⁶ См. *Natella Akaba*, *The Stability Pact for the Caucasus as a Model of Caucasian Integration* (<http://www.socsci.uci.edu/istudies/peace/progs/pdfs/english7.htm>).

- **Согласованная либерализация** национальных экономик кавказских государств от ограничений, налагаемых интересами национальной безопасности, осуществленная путем интенсификации региональной экономической интеграции в рамках Черноморского экономического сотрудничества, спонсируемой ЕС, МБ, МВФ и ВТО и осуществляемой под эгидой ОБСЕ и СЕАП.

В прилагаемом ниже «Очерке Стратегии национальной безопасности» автор излагает свое представление о перспективах безопасности Армении в контексте данного исследования по реконструированию Архитектуры региональной безопасности Южного Кавказа.

VIII. ОЧЕРК СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ (ПРАКТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)

1. АРМЕНИЯ И МЕЖДУНАРОДНОЕ СООБЩЕСТВО

Конец XX века ознаменовался завершением идеологического противостояния и «холодной войны». Последствием этого стало то, что традиционные точки зрения и представления о безопасности международных альянсов, отдельных государств и различных организаций утратили свою актуальность.

В последние годы возникли явления, которые, будучи факторами, формирующими международные отношения, глобальным, всеохватывающим характером своей опасности влияют на международные структуры безопасности и военно-политические силы, вынуждая их пересмотреть стратегические цели и перестраивать деятельность. Например, международный терроризм, будучи первейшей угрозой международной безопасности, оказывает воздействие на процессы развития, расширения, реорганизации государств и систем международной безопасности и, в первую очередь, на интенсификацию интеграционных процессов.

Республика Армения находится в регионе, где представлены процессы, характерные для переходного периода. После распада Советского Союза здесь проявились внутрирегиональные и внерегиональные угрозы безопасности. Если внутрирегиональные угрозы преимущественно обусловлены наличием этнических конфликтов, то супрарегиональные угрозы являются следствием политического вакуума, который пытаются заполнить различные силы, преследующие разные цели. Находясь на стыке Востока и Запада, Севера и Юга, Европы и Азии, интересов России, США и Европейского Союза, НАТО и ОДКБ, Южно-Кавказский регион испытывает на себе воздействие сопряжения и соперничества этих интересов. По этой причине сфера обеспечения безопасности и происходящие здесь процессы заметно политизированы и имеют первоочередное значение для стран этого региона.

В последнее время влияние этих военно-политических процессов на Южном Кавказе стало существенно усиливаться, вследствие чего в регионе активизировалась деятельность заинтересованных сил, сверхдержав, систем безопасности. Это обусловлено борьбой с терроризмом, военными действиями, развернувшимися в Ираке, процессами расширения НАТО и ЕС, интеграцией в рамках СНГ и ОДКБ.

2. ОСНОВОПОЛОЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Для оценки настоящего и построения будущего Армении важно иметь четкое представление о следующих принципах национальной безопасности⁶⁷.

- **Национальная безопасность Армении**—это безопасное существование Республики Армения и армянского общества как государства и гражданского общества.
- **Гарантией национальной безопасности Армении** является действенная система защиты общечеловеческих ценностей—государства, общества, личности и ее основных прав и свобод.
- **Обеспечение национальной безопасности Армении** заключается в оценке опасностей, угрожающих существованию государства, их предупреждении и нейтрализации, а также в гарантировании его стабильного развития.
- **Основными угрозами национальной безопасности Армении** являются опасности, угрожающие физическому существованию народа, территориальной целостности и независимости Армении, а также угроза ее международной и региональной изоляции.

На этих принципах зиждется национальная безопасность Армении⁶⁸.

3. ВЫЗОВЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ. СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В процессе построения правового социального государства посредством стабильного и непрерывного развития, защиты всеобщих демократических ценностей проявляются многочисленные вызовы и опасности, препятствующие развитию Армении, угрожающие ее национальной безопасности. Они проявляются как во внутри-, так и во внешнеполитической плоскости,

⁶⁷ См. «Интервью с Секретарем Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения, Министром обороны РА Сержем Саркисяном «Армения: вызовы и ответы»» (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>); а также: «Выступление Президента Роберта Кочаряна на сессии в Парламентской Ассамблее Совета Европы». Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armenia.foreignministry.com/speeches/040623_president.html); «Выступление Министра иностранных дел Вардана Осканяна на 12-ом заседании Совета министров ОБСЕ». София, 7 декабря 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/041206_vo_osce.html).

⁶⁸ См. «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с советником Министра Обороны по политическим вопросам, доктором политологии Г. С. Котанджяном. «Голос Армении», 11 февраля 2003 г.

касаются всех сфер развития государства и имеют симметричный либо асимметричный характер⁶⁹.

Внешними симметричными угрозами являются: возможные посягательства на физическое существование народа, на независимость государства и его территориальную целостность; возобновление Азербайджаном боевых действий против Армении с целью военной оккупации Нагорного Карабаха; блокада Армении; политическая, экономическая и транспортно-коммуникационная изоляция Армении враждебными государствами и снижение в этой связи ее международной роли (маргинализация); ослабление или разрушение союзов, дружественных в отношении нашей страны, а также создание и укрепление враждебных военно-политических альянсов. Эти угрозы могут принять вид дезинформации со стороны недружественных государств, направленной против жизненных и стратегических интересов Армении, а также на формирование вокруг нее негативного международного общественного мнения.

⁶⁹ По мнению автора, асимметричными угрозами, свойственными современным условиям, являются угрозы, направленные против безопасности государства со стороны не другого государства (симметричного субъекта), а субъектов, которые не имеют прямых признаков государственной принадлежности и могут действовать против властей на территории страны, либо за ее пределами. Осуществление асимметричных угроз предполагает противостояние негосударственных субъектов политики как местного, так и регионального, надрегионального и международного уровня (этнические, этнорелигиозные, террористические, повстанческие, преступные группировки, движения, сетевые организации и т. д.) с регулярными силовыми структурами государства (армия, ведомства безопасности и т. д.).

В ряде случаев под видом асимметричных угроз действуют службы враждебных государств или межгосударственных альянсов, которые либо патроннируют и подпитывают осуществление асимметричных угроз, либо участвуют в этом осуществлении под прикрытием неправительственных организаций. Особенность источников и методов асимметричных угроз выражается в еще большей неопределенности и непредсказуемости угроз и последствий. В рамках асимметричных угроз можно рассматривать и разрушительные природные и техногенные катастрофы, направленные против безопасности государства и не поддающиеся непосредственному контролю со стороны государств.

Таким образом, асимметричность угроз—свойство, которое характеризуется тем, что источник угроз, направленных против государства или государственных структур, а также инструментарий или канал их осуществления носят негосударственный характер. Источники и инструментарий осуществления асимметричных угроз могут иметь внутреннее или внешнее происхождение (см. «Интервью с Секретарем Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения, Министром обороны РА Сержем Саркисяном «Армения: вызовы и ответы»», «Еррик» (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>); а также: Colin S. Gray, Thinking Asymmetrically in Times of Terror. «Parameters», 2002, Spring, PP. 5–14 (<http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/02spring/gray.htm>); Vice Admiral Thomas R. Wilson, Director, Defense Intelligence Agency. Global Threats and Challenges Through 2015. «Statement for the Record», Senate Armed Services Committee, 2000 (http://russia.shaps.hawaii.edu/security/us/wilson_2000.html).

Внешними асимметричными угрозами являются: применение против Армении нерегулярной военной силы; уменьшение роли Армянской диаспоры вследствие ее ассимиляции и утраты идентичности; международный, в том числе компьютерно-информационный, терроризм.

Внутренними симметричными угрозами являются: недостаточное качество и темпы формирования законодательных и административно-институциональных параметров, необходимых для правового социального государства и гражданского общества; несовершенство или несостоятельность государственной системы; недостаточный уровень деятельности органов юстиции и внутренней безопасности; снижение возможностей внутренних коммуникаций, а также правительственных информационных ресурсов государства.

Внутренними асимметричными угрозами являются: углубление социального расслоения и бедность; коррупция и взяточничество; возможная криминализация общественных отношений; снижение роли неправительственных организаций в деле осуществления демократического гражданского контроля за государственной системой; общественное недоверие к властям; наличие атмосферы нетерпимости между влиятельными слоями общества и возможных волнений против властей; негативные тенденции демографических процессов и эмиграция; недостаток свободы слова и снижение информационно-пропагандистских возможностей СМИ; отток образовательного и научного потенциала; подрыв духовных и нравственных ценностей; природно-экологические катастрофы; смертоносные эпидемии.

3.1. Стратегия внутренней безопасности Армении

Обеспечение внутренней безопасности нашей страны, в первую очередь, обусловлено упрочением демократических ценностей во всех сферах существования и жизнедеятельности государства и общества. Осознавая необходимость этого и важность построения безопасного будущего, Республика Армения приняла стратегию реформ. Осуществляя ее, Республика Армения руководствуется своими национально-государственными интересами, которые при содействии международного сообщества подчиняет делу укрепления государства и общества, международной интеграции, а также сохранения национальной идентичности.

Стратегия демократических реформ нацелена на предупреждение внутренних угроз и предусматривает внедрение демократических ценностей во все сферы государства и общества, включая область обеспечения безопасности. Одновременно демократические реформы являются залогом как внутренней, так и внешней безопасности Армении.

а) Международная интеграция через демократизацию

Международная интеграция Армении через демократизацию является сверхзадачей национально-государственного строительства Армении⁷⁰, ключом стабильного развития и созидания безопасного будущего, приоритетным путем нейтрализации угроз, направленных против национальной безопасности.

Стратегия демократических реформ требует скоординированной конструктивной работы государственных органов, всех звеньев власти и общества. Провал реформ будет означать непосредственную и всеобъемлющую угрозу обеспечению национальной безопасности, поскольку может подорвать стабильное развитие страны и сделать реальной опасностью оказаться в состоянии «несостоявшегося государства»⁷¹.

Таким образом, политика стабильного развития Республики Армения посредством демократических реформ является государственной стратегией по обеспечению национальной безопасности, которая решает возникающие перед государством задачи по их приоритетности путем разработки и осуществления комплексных программ.

б) Законодательные реформы

В таких переходных обществах, как Армения, законодательные реформы являются предпосылкой для становления благополучного и стабильного гражданского общества, поскольку призваны укрепить верховенство права и законосообразно регулировать все сферы деятельности государства, общества и личности. Кроме того, законодательные реформы способствуют сохранению национальной идентичности и непрерывному развитию страны путем международной интеграции⁷².

⁷⁰ См. «Выступление Президента РА Роберта Кочаряна в Парламентской Ассамблее Совета Европы», Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html); а также: «Выступление Министра иностранных дел Вардана Осканяна «Политические вызовы и перспективы развития» на конференции по Южному Кавказу», Берлин, 12 ноября 2003 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031112vo_berlin.html).

⁷¹ См. «Failed and Collapsed States in the International System». The African Studies Centre, Leiden; The Transnational Institute, Amsterdam; The Center of Social Studies, Coimbra University; and The Peace Research Center—CIP-FUHEM, Madrid, 2003, December (<http://www.globalpolicy.org/nations/sovereign/failed/2003/12failedcollapsedstates.pdf>); Daniel Thürer. The «Failed State» and International Law. «International Review of the Red Cross», 1999, 31 December, № 836, PP. 731–761.

⁷² «К ряду неотложных мероприятий, направленных на искоренение коррупции в Армении, я бы в первую очередь отнес необходимость углубления реформ в судебной системе, усовершенствование администрирования в налоговых и таможенных органах и формирование эффективной системы государственной службы, т. е. создание действенных механизмов осуществления антикоррупционной политики».

Демократические ценности в Армении еще только укореняются, и мы не можем осуществлять реформы в одиночку. Состоявшиеся демократические государства—США, страны ЕС—в течение десятков лет творчески и усердно созидали в данной области. Поэтому Армения и взяла курс на тесное сотрудничество с этими странами. Сегодня Армения формирует свое законодательное пространство при содействии европейских организаций—ЕС, Совета Европы, ОБСЕ, ведущих европейских институтов в этой области, в частности, Европейской комиссии «Через право—к демократии» (Венецианская комиссия)⁷³. Неоценимую консультационную помощь оказывают США и Франция.

Армения непреклонна в непрерывном продвижении процесса законодательных реформ совместно со своими международными партнерами. Решающее значение в этом отношении имеют конституционные реформы⁷⁴.

е) Институциональные реформы

Институциональные реформы направлены на координацию строительства органов государственного управления, обеспечение их транспарентной деятельности, преодоление коррупции и взяточничества, создание эффективных демократических механизмов общественного контроля. С этой целью Армения при содействии международного сообщества развивает ряд долгосрочных программ⁷⁵. Среди них—стратегическая программа

С точки зрения сокращения общих коррупционных рисков я бы в особенности отметил важность конкурентной среды, прогнозируемость действий правительства, упрощение процедур, их прозрачность и общественный контроль. Таковы наши сегодняшние приоритеты и их целью является обеспечение необратимости экономических реформ и процесса демократизации в Армении» (см. «Выступление Президента РА Роберта Кочаряна в Парламентской Ассамблее Совета Европы». Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html)).

⁷³ См. «Opinion no. 212/2002, European Commission For Democracy Through Law» (Venice Commission). «Conclusions of the Meeting of the Working Group on Legislative Reforms to be Carried Out in the Republic of Armenia before the Entry into Force of the Revised Constitution». Strasbourg, 2002, 11–12 July ([http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)109-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)109-e.pdf)).

⁷⁴ См. Mkrtych (Sos) Gimishyan. Political and Constitutional Reform in Armenia (Reforms Process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined). IDEA, 2005, 30 March (http://www.idea.int/europe_cis/reform_05.cfm).

⁷⁵ См. «World Bank Supports Implementation of Poverty Reduction Strategy in Armenia», Washington, 2004, 18 November (<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN0,contentMDK:20284788-menuPK:301584-pagePK:141137-piPK:141127-theSitePK:301579,00.html>); «Lessons from Armenia's Institutional and Governance Review: Armenia's experience with a new World Bank tool offers valuable guidance for similar efforts elsewhere». The World Bank, «Prem Notes», 2002, December (<http://www1.worldbank.org/prem/PREMNotes/premnote76.pdf>).

преодоления бедности, правительственная программа борьбы с коррупцией и другие.

Среди приоритетов Армении—формирование общественного поля через неправительственные организации и консолидация общества вокруг национальных программ экономического, политического и социального развития. С этой целью Армения сотрудничает с рядом европейских общественных организаций, реализуя многочисленные общественно-образовательные программы.

е) Экономические реформы

Цели экономических реформ—построение либеральной экономики, утверждение свободных рыночных отношений, развитие малого и среднего бизнеса, обеспечение равных условий для конкуренции в бизнесе, развитие передовых и наукоемких отраслей экономики, создание альтернативных возможностей в энергетике и в коммуникациях⁷⁶. В области экономических преобразований Армения придает важное значение формированию благоприятного инвестиционного климата, поощрению притока капитала, росту объемов экспорта, осуществлению с этой целью четкой таможенной и налоговой политики. Все это нацелено на европейскую интеграцию экономики Армении. Преодоление олигархически-монополистического контроля над экономикой является важным элементом этой политики.

д) Социальные реформы

Основной целью социальных реформ является применение механизмов социального обеспечения: создание социального фонда и фонда страхования, улучшение социального положения населения, создание рабочих мест, утверждение социальной справедливости. Необходимость стратегических инициатив по повышению благосостояния народа Армении опирается на ту истину, что приверженность гражданина национальной безопасности в значительной степени обусловлена уровнем его социальной защищенности и его доверием к эффективной деятельности властей в борьбе против коррупции.

⁷⁶ См. «European Economic Chamber to Contribute to Economic Reforms in Armenia». «Armenian News Network», «Groong», 2005, 22 May (<http://www.network54.com/Forum/149359/thread/1116860670/1116860670/ARCNews+NewsLetter>); а также: «New Armenian Economic Plan Targets Poverty», Eurasianet Organization, 2004, 29 June (http://www.aiprg.net/en/content/65/#new_armenian); «Роль Армении в международном сообществе». Выступление Президента РА Роберта Кочаряна в Совете всемирных отношений в Лос-Анджелесе, 28 сентября 1998 г. (<http://www.lawac.org/speech/pre%20sept%2004%20speeches/kocharian.html>).

3.2. Стратегия внешней безопасности Армении

Стратегия обеспечения внешней безопасности Армении заключается в международной интеграции. В условиях миропорядка, характеризующегося современными процессами интеграции, обеспечение безопасности отдельных государств невозможно лишь путем реализации внутригосударственных национальных интересов. Внешняя безопасность Армении увязана с международными военно-политическими и геополитическими явлениями, которые непосредственно влияют на формирование среды как международной, так и региональной безопасности Армении. Соответственно, нейтрализация внешних симметричных и асимметричных угроз безопасности возможна путем международной интеграции⁷⁷. Армения осуществляет такую стратегию на региональном и международном уровнях.

Стратегия обеспечения внешней безопасности путем интеграции нацелена на решение многообразных задач, предупреждение и нейтрализацию региональных и международных симметричных и асимметричных угроз. Отметим основные приоритеты стратегии внешней безопасности в различных сферах:

- *оборонная сфера* – мирное и справедливое решение Карабахского конфликта;
- *экономическая сфера* – нейтрализация попыток экономической изоляции Армении;
- *политическая сфера* – предупреждение опасности снижения роли и политического веса Армении и Армянской диаспоры, рост международного авторитета Армении;
- *информационная сфера* – противодействие дезинформации, направленной против Армении, и должное информирование международной общественности.

⁷⁷ См. «Выступление Президента РА Роберта Кочаряна в Парламентской Ассамблее Совета Европы». Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html); а также: *Посол США в Армении Джон Эванс*, Сотрудничество США с Арменией. «Еркир», 9 мая 2005 г. (<http://www.yerikir.am/eng/index.php?sub=interview&id=31>); «Армения предпринимает важнейшие шаги в борьбе с международным терроризмом». Национальное собрание РА, 13 мая 2005 г. (http://www.parliament.am/news.php?do=view&ID=1181&cat_id=2&day=13&month=05&year=2005&lang=eng); «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты» (интервью с Г. С. Котанджяном); «The National Security Strategy of the United States of America», 2002, 17 September (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>); «Концепция Национальной Безопасности Российской Федерации» (утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24) (<http://www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.htm>).

Для реализации эффективной интеграции Армении в основу своей внешней политики заложила принцип комплементаризма (дополнительности)⁷⁸, суть которого заключается в обеспечении взвешенной и многовекторной ориентации во взаимоотношениях с соседними государствами и различными мировыми центрами силы. Принцип комплементаризма не означает сбалансированности любой ценой, он направлен на эффективное использование интеграционных возможностей, предоставляемых международными отношениями. Являясь частью международного сообщества, Армения свою политику комплементаризма основывает не на противоречиях, а именно на сходстве подходов.

3.2.1. Региональный уровень

Стратегия интеграции Армении на региональном уровне нацелена на создание механизмов, посредством которых станет возможным противодействие региональным угрозам. Армения выступает с позиций формирования среды регионального сотрудничества, создания системы безопасности, установления конструктивных отношений с государствами. Таким путем возможно законосообразно разрешить региональные конфликты и, в первую очередь, Карабахскую проблему, предупредить возобновление военных действий, преодолеть разделительные линии, имеющиеся в регионе Южного Кавказа, противодействовать военно-политическому союдам, противоречащим национальным интересам Армении, нейтрализовать угрозы, возникающие перед Арменией вследствие политики некоторых международных систем безопасности и отдельных государств по вытеснению Армении из региональных программ, а также по ее экономической и политической изоляции. Лишь через региональное сотрудничество возможно противостоять угрозам международной и региональной безопасности, добиться существенного экономического, социального, культурного прогресса, обеспечить стабильное развитие⁷⁹.

В противоречивой и нестабильной региональной обстановке угрозы в отношении Армении многообразны и имеют свои особенности, специфические средства решения. В этой связи целесообразно их рассматривать в формате отношений с отдельными государствами.

⁷⁸ См. «Из нового зарубежья к новому соседству: Южный Кавказ на пути в Европу. Некоторый подтекст черноморского контекста». Из выступления Замминистра иностранных дел, бывшего посла РА в США Рубена Шугаряна, состоявшегося 22 октября 2004 г. в Детройте (<http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/04shugarian.html>).

⁷⁹ См. «Armenia's Foreign Relations in 2003». «A Summary», 2004, 14 January (http://www.armeniaforeignministry.com/pr_04/040114vo_summary.html); а также: «Statement by Vartan Oskanian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at Chatham House». London, 2004, 16 April (http://www.armeniaforeignministry.com/html/speeches/040416_vo_uk.html).

а) Отношения с Грузией

Отношения с Грузией⁸⁰ имеют для Армении стратегическое значение, поскольку решают ряд первостепенных задач безопасности.

В условиях блокады, осуществляемой Турцией и Азербайджаном, Грузия – основная страна, через которую обеспечивается транспортная связь с Россией и Европой. Кроме того, благодаря своему географическому положению Грузия выступает в роли экономического и торгового посредника между Арменией, Турцией и Азербайджаном. Стратегический характер отношения между двумя странами придает и фактор наличия армянского населения в регионах Грузии, в особенности, в регионе с армянским населением – Джавахке (Самцхе – Джавахети).

В этом смысле поводом для озабоченности Армении является любая дестабилизация внутривнутриполитической обстановки в Грузии, вызванная этнической непримиримостью, конфликтами в Абхазии и Южной Осетии, напряженными отношениями между Россией и Грузией. Маргинализация роли армянских общин Грузии, вызванная деградацией их профессиональной и экономико-социальной структуры, является угрозой стабильности двусторонних отношений, так как это ослабит межэтническую среду, которая объединяла эти два добрососедских народа.

Дестабилизация внутривнутриполитической ситуации в Грузии несет угрозу транспортно-экономическим связям Армении с внешним миром, а межнациональная нетерпимость может обусловить антиармянские настроения, став катализатором оттока армян из Джавахка. Поэтому Армения существенно заинтересована в стабильности, устойчивом и безопасном развитии Грузии и в своих отношениях с ней руководствуется именно этим принципом. Армения способствует Грузии в реализации социально-экономических программ в Джавахке.

Совместные грузино-турецкие, грузино-азербайджанские экономические, транспортные, военные программы направлены на нарушение равновесия в регионе и на изоляцию Армении. В этом смысле представляет опасность проект строительства железной дороги Карс – Ахалкалаки⁸¹, целью которого является установление сообщения этих закавказских республик с

⁸⁰ См. «Официальный визит Президента Роберта Кочаряна в Грузию», 22–24 октября 2004 г. (<http://news.president.am/eng/?sub=official&id=124&from=0&year=2004>); а также: «Saakashvili Comments on the Armenian President's Visit» (<http://www.armeniansdiaspora.com/forum/showthread.php?t=22181>); «National Security Concept Finalized, Civil Georgia». UNA, «Georgia Online Magazine», 2005, 15 May (<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=9887>).

⁸¹ См. *Artyom Yerkanyan*. The New «Project of the Century» Against Armenia: it is decided to create a consortium for implementing the construction works of Kars–Akhalkalaki railway. «PanARMENIAN Network» analytical department, 2005, 6 April (<http://www.panarmenian.net/details/eng/?id=513&date=2005-04-06>).

Россией и Европой путем создания железнодорожной связи между Турцией, Грузией и Азербайджаном без участия Армении. Реализация этого проекта со стратегической точки зрения направлена на утрату своего значения существующей, но заблокированной Турцией железной дороги Гюмри – Карс.

Эти программы по транспортной изоляции Армении, инициируемые Турцией и Азербайджаном, отражают интересы национальной безопасности Грузии, поэтому Армения пытается сбалансировать их, предлагая грузинской стороне вернуть в эксплуатацию имеющую для Армении стратегическое значение железную дорогу Сухуми – Тбилиси. С другой стороны, с целью нейтрализации опасности своей транспортно-экономической изоляции Армения пытается путем переговоров открыть железную дорогу Карс – Гюмри – Тбилиси. Эта программа – наиболее реалистическое средство снятия региональной блокады, и Армения продолжит прилагать усилия для ее претворения в жизнь.

Отношения между Арменией и Грузией важны и с точки зрения взаимной выгоды, ввиду того, что географическое положение обеих стран предоставляет возможность через торгово-экономическое сотрудничество обеспечить связь Армении с Россией и Европой и связь Грузии с Ираном и Ближним Востоком. Кроме того, ради своих национальных и региональных безопасных интересов и Армения, и Грузия выступают с позиции мирного урегулирования региональных конфликтов. Несмотря на разницу в избранных путях, обе страны предпочли путь развития через евроинтеграцию.

Практического сотрудничества двух стран в военной области почти не существует, однако стороны отмечают, что со стратегической точки зрения армяно-грузинское военное сотрудничество также взаимовыгодно. Армения предпринимает шаги по оживлению связей в этой сфере. По итогам визита Президента Республики Армения в Грузию в 2004 г. было официально заявлено, что достигнута принципиальная договоренность о расширении военно-дипломатических отношений путем открытия представительств Военных атташе в обеих странах*.

Армяно-грузинские отношения важны не только для двух стран, но и с точки зрения формирования эффективной архитектуры южнокавказской региональной безопасности. Эти отношения можно оценить как важный фактор сохранения стабильности на Южном Кавказе.

* Это решение было оглашено Президентом М. Саакашвили по завершении визита Президента Кочаряна в Тбилиси во время пресс-конференции 24 октября 2004 г.

б) Отношения с Ираном

Отношениям Армении с Ираном⁸² придает важность общее стремление к сохранению военно-политического равновесия и стабильности в регионе. Будучи страной, имеющей большой экономический, военный, культурный потенциал и проводящей независимую внешнюю политику, Иран играет стержневую роль в формировании региональной военно-политической обстановки и соперничает с Турцией в экономической и политической областях. В концепции внешней политики Ирана Турция, являющаяся членом НАТО и союзником Израиля и США, оценивается как угроза национальной безопасности этой страны. Турецко-иранское соперничество является одним из факторов обеспечения регионального баланса, и в этом отношении армяно-иранское сотрудничество направлено на нейтрализацию антиармянской политики турецко-азербайджанского альянса.

Отношения Армении с Ираном носят преимущественно экономический и культурный характер. В этих отношениях в экономической и, в особенности, энергетической сферах наблюдается значительный прогресс, спродюцирован и осуществлен ряд экономико-энергетических программ, целью которых является создание альтернативного ресурса обеспечения энергетической безопасности Армении.

С точки зрения нейтрализации изоляции Армении в условиях транспортно-экономической блокады для республики еще более акцентируется значение Ирана как страны, обеспечивающей важнейшую стратегическую дорогу к Азии и Ближнему Востоку. Она обеспечивает альтернативную связь и с Россией. Кроме того, Иран, будучи государством, расположенным по соседству с очагом Карабахского конфликта, проводит сбалансированную политику в процессе урегулирования этого противостояния.

Для Армении представляет угрозу давление, оказываемое Азербайджаном на Иран. В частности, будучи исламской страной и выступая в роли гаранта исламских народов, Иран имеет существенное влияние в исламском мире. Азербайджан использует этот факт и представляет Карабахский конфликт в религиозной окраске, спекулируя на теме «1 миллиона беженцев-мусульман». В качестве средства давления азербайджанская сторона использует напряженные отношения между США и Ираном и в стратегическом торге с Ираном грозит оказывать поддержку Соединенным Штатам в возможной войне против Ирана, и наоборот – склоняясь в сторону Тегерана, Баку шантажирует Вашингтон. Угроза войны может заставить Иран поддаться давлению Азербайджана и

⁸² См. «Совместная пресс-конференция Президента Армении Роберта Кочаряна и Президента Ирана Мохаммада Хатами, 25 мая 2005 г. (<http://news.president.am/eng/?sub=press&id=84&year=2004>); а также: «Azerbaijan's President in Iran». «Eurasia Daily Monitor», 2005, 3 February, Vol. 2, Issue 24 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=407&issue_id=3220&article_id=2369199).

отступить от своей сбалансированной позиции. Прецеденты нарушения баланса имеются в исламских организациях, в частности, в Исламской конференции, где принимаются решения не в пользу Армении.

Армения пытается нейтрализовать эту опасность, сохраняя с Ираном сбалансированные отношения. С этой целью Армения не противопоставляет свое сотрудничество с США интересам Ирана. В данном контексте политическое и экономическое сотрудничество с Ираном – важнейшая часть политики Армении, которая также направлена на формирование в исламском мире благоприятной для себя атмосферы.

В то же время, благодаря постоянным консультациям с Ираном по вопросам региональной безопасности, эта страна становится для Армении понятнее с точки зрения оценки ее позиций в международной, в том числе региональной, политике.

в) Отношения с Турцией

Нормализация армяно-турецких отношений остается одной из наиболее актуальных проблем в регионе. Она касается не только взаимоотношений двух государств, но и непосредственно влияет на укрепление стабильности в регионе, развитие регионального сотрудничества, тем самым предопределяя важные процессы. Напряженный характер армяно-турецких отношений создает ряд угроз для обеспечения национальной безопасности Армении, препятствует стабильному развитию республики.

Армяно-турецкие отношения характеризуются следующими проблемами, представляющими угрозу для национальной безопасности Армении:

Во-первых – обстановка, сложившаяся вокруг вопроса международного признания Геноцида армян⁸³. Отношения между Арменией и Турцией

⁸³ См. «Величайшее преступление, сверхвызовы». «Завершающая речь Министра иностранных дел Вардана Осканяна на международной конференции, посвященной 90-летию Геноцида армян», 21 апреля 2005 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050421_vo_confrence.html); а также: «Объявление В. Осканяна на 28-ом специальном заседании, посвященном 60-летию освобождения из нацистских концентрационных лагерей». Нью-Йорк, 24 января 2005 г. http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html); Turkey Introduces Sanctions for Mentioning Armenian Genocide». «PanARMENIAN.Net», 2005, 27 May (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=world&id=13511&date=2005-05-27>); «Chirac Appeases Armenians on Turkish EU Bid». Turkish Weekly, 2005, 26 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=11197>); Charles Tannock. Turkey, Armenia, and the burden of memory. «Daily Times», «A New Voice For A New Pakistan», 2005, 20 May (http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-5-2005_pg3_4); «Turkish PM: We'll Retaliate against States that Recognize «Genocide». «TNA Parliament Bureau». Ankara, «Turkish weekly», 2005, 19 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=10553>); «Peace plans with Armenia put on ice, for now». «Turkish Daily News», 2005, 18 May, Wednesday (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=13509>); «Kocharian brings up «genocide» again». Ankara, «Turkish Daily News», 2005, 17 May (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=13409>);

часто сравниваются с гипотетической ситуацией, описывающей безопасностную озабоченность Израиля, который будто бы граничит с Германией, упорно отказывающейся признать Холокост. Более того, Турция ведет целеустремленную аморальную кампанию по отрицанию факта Геноцида. Оказывая на Армению давление, она пытается заставить армян мира отказаться от усилий по признанию Геноцида армян, поскольку его международное признание, по мнению Турции,—одна из угроз ее репутации и территориальной целостности. Кроме того, уже само наличие вопроса является одним из основных препятствий на пути ее интеграции в ЕС. По этой причине Турция, искажая факты, развернула бурную деятельность по государственной диффамации Геноцида в международных масштабах.

Несмотря на это, в последнее время Армянская диаспора добилась определенных успехов—ряд стран признал факт Геноцида армян. Признание Геноцида армян Армения рассматривает в контексте восстановления исторической справедливости, переоценки Турцией своего прошлого, дабы тем самым исключить угрозу повторения геноцида в отношении армянского народа. Армения осознает, что признание Геноцида—трудный процесс, непосредственно связанный с утверждением демократических ценностей в Турции⁸⁴. В этой связи Армения видит решение проблемы в контексте евроинтеграции Турции, выступающей в качестве фактора ее демократизации.

Во-вторых—стремление Турции влиять на разрешение Карабахского конфликта в пользу Азербайджана⁸⁵. Турция хорошо понимает, что спра-

«Kocharian Showed Yerevan's True Intentions». «AFP BY SEMIH IDIZ», «MILLIYET», «Turkish Digest», 2005, 17 May (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_05_01_archive.html); *Гаяне Даниелян*. Турецкий ученый пользуется армянскими архивами для проведения исследований по Османской истории. 11 мая 2005 г. (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/2A616C16-7E2B-433C-A49B-2BD5C1D83278.asp>); *Suleyman Kurt, Huseyin Akkas*. Ankara Moderator to Erdogan—Kocharian Meeting. 2005, June (<http://www.todayzaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=19223>); «Switzerland to Arrest Turkish Prof. for Armenian Allegations». «Journal of Turkish Weekly», 2005, 3 May (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=9415>).

⁸⁴ См. «EU Criticizes Turkey for Refusing to Host Conference on Armenian Genocide». «Arminfo», Yerevan, 2005, 27 May (<http://www.arminfo.am/news.htm#3>); а также: «Turkish universities postpone Armenian conference under pressure». Detroit, «Free Press», 2005, 25 May (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?t=27880>).

⁸⁵ См. «Нагорный Карабах: «Белый лист»». Армянский центр национальных и международных исследований. Е., март, 1997 г.; а также: *Шаген Авакян*. Нагорный Карабах: законные подходы (http://www.armeniaforeignministry.com/tr/nkr/legalaspects/legalaspect_full.pdf); «Объявление Министра иностранных дел В. Осканяна на 61-ом заседании Комиссии ООН по правам человека», 15 марта 2005 г. (http://www.armeniaforeignministry.am/speeches/050315_un_vo.html); *Suleyman Kurt*. Armenia Consents to Negotiate Without «Pre-Condition». 2005, 27 April (<http://www.zaman.com/?b=international&it=&trh=20050427&hn=18998>).

ведливое решение Карабахской проблемы—один из приоритетов обеспечения национальной безопасности Армении, и разрешение конфликта в пользу Азербайджана, подразумевающее уничтожение армянской цивилизации в одном из очагов ее зарождения и развития—в Нагорном Карабахе, приведет к снижению дальнейшего существования армянского народа. Для поставит под угрозу дальнейшее существование армянского народа. Для достижения этой цели Турция оказывает масштабную военную помощь Азербайджану, пытаясь нарушить военное равновесие в зоне Карабахского конфликта и создать перспективы для военного «решения» проблемы⁸⁶.

Напряженность в армяно-турецких отношениях обусловлена и тем, что Турция осуществляет многочисленные экономические, транспортные программы регионального значения без участия Армении. Эти цели служат нефтепроводу Баку—Джейхан, газопроводу Баку—Эрзерум, программа строительства железной дороги Карс—Ахалкалаки. Все эти программы, реализуемые при поддержке Турции, направлены на транспортно-экономическую изоляцию Армении, маргинализацию ее роли в регионе. Такая политика также поощряет враждебную позицию Азербайджана в отношении Армении и становится одной из причин его политики агрессивного милитаризма и реваншизма⁸⁷.

Нейтрализация данных угроз возможна в случае формирования невраждебного отношения Турции к Армении. В этом смысле большое значение может иметь посредническая роль международного сообщества, в особенности, европейских структур—ЕС, НАТО, ОБСЕ, Совета Европы, ОДКБ, а также США и РФ. Стратегия внешней безопасности Армении нацелена на активизацию этих усилий и давления, оказываемого на Турцию.

Не случайно, для членства в ЕС перед Турцией выдвинута задача нормализации отношений с соседями, в частности, с Арменией⁸⁸. Это

⁸⁶ См. «Интервью Министра иностранных дел НКР Армана Меликяна турецкой телекомпании «TRT 1». НКР, 19 апреля 2005 г. (<http://nkr.am/eng/mid/press/press.htm>).

⁸⁷ См. *David E. Sanger*. There's Democracy, and There's an Oil Pipeline. «New York Times», 2005, 29 May (<http://www.nytimes.com/2005/05/29/weekinreview/29sanger.html>).

⁸⁸ См. «Результаты опроса общественного мнения (до Открытого форума «Армяно-турецкие отношения: новое поколение, новые подходы», организованного Центром общественного диалога и развития)». Е., ноябрь, 2004 г. (http://www.cpd.am/publications_November.html).

Центр общественного диалога и развития провел в Ереване опрос среди 100 человек, из которых 47 % — женщины; 53 % — мужчины; 28 % — 16–25-летние; 45 % — 26–45-летние; 13 % — 45–60-летние и 14 % — лица 60 лет и старше.

1. Как вы относитесь к открытию армяно-турецкой границы?
Положительно—73 %; Отрицательно—19 %; Нейтрально—8 %.
2. Может ли общественная инициатива быть эффективной в этом вопросе?
Да, может — 51 %; Да, но немного — 35 %; Нет, абсолютно не может — 14 %.

обязательное и одновременно естественное требование акцентируется тем фактом, что Южно-Кавказский регион включен в программу Европейского соседства, и граница ЕС, которая должна пройти через Турцию, не может оставаться закрытой для Армении.

Членство Турции в ЕС не противоречит интересам национальной безопасности Армении, поскольку мотивирует эту страну стать более предсказуемой и контролируемой, демократизировать ее, изменить приоритеты внешней политики, экономического развития, защиты прав человека⁶⁹.

Ввиду антиармянского сотрудничества Турции и Азербайджана, Армения должна качественно реорганизовать деятельность своей информационной системы на международной арене, в особенности—для предупреждения враждебной пропаганды и дезинформации в вопросах истории и идентичности армянского народа, Геноцида армян и Карабахской проблемы.

а) Отношения с Азербайджаном

В основе отсутствия армяно-азербайджанских отношений лежит неурегулированный Карабахский вооруженный конфликт⁹⁰. Политика Азербайджана в отношении Нагорного Карабаха и Армении создает различные симметричные и асимметричные угрозы национальной безопасности Армении.

3. В вашей повседневной жизни вы используете турецкие товары?
Часто — 26 %; Иногда — 58 %; Никогда — 16 %.
4. Могут ли дружественные армяно-турецкие контакты быть эффективными при решении региональных проблем (например: урегулировании Карабахского конфликта, транспортной проблемы и т. д.).
Конечно, могут — 29 %; Частично — 53 %; Нет, не могут — 18 %.
5. Может ли Армения решать свои экономические проблемы, не имея урегулированных отношений с соседями, особенно с Турцией?
Да, но с трудом — 57 %; Да, несомненно может — 13 %; Нет, никак не может — 30 %.

⁶⁹ См. «V. Oskanian: We see no connection between European Constitution and Turkey's Accession to EU», «PanARMENIAN Network», 2005, 24 May (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13433&date=2005-05-24>); а также: «Turkey accession to EU fits Armenia interests», «PanARMENIAN Network», 2005, 19 April (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_04_01_archive.html); Keith Nuthall. EU demands legal reform in Turkey. «Lawyer News», 2005, 16 May (<http://www.thelawyer.com/lawyernews.html>).

⁹⁰ См. «Выступление Президента Республики Армения в Парламентской Ассамблее Совета Европы». Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html); а также: «Address by Mr. Ilham Aliyev, Head of the Parliamentary Delegation of the Republic of Azerbaijan to the PACE on item «Europe's fight against economic and transnational organized crime»». Strasbourg, 2001, 23–27 April (http://www.azerbembassy.org/cn/eng/statements_1.html); «Нагорно-Карабахская Республика: Президент, парламент, правительство. Свод законов, принятых Народным собранием НКР. Парламент НКР» (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>); «Интервью Министра иностранных дел НКР Армана Меликяна общественной телерадиокомпании НКР», 22 мая 2005 г. (<http://www.nkr.am/eng/news/index.htm>).

Непосредственную военную угрозу представляет агрессивная политика Азербайджана, его открытое стремление путем достижения военного превосходства над Арменией⁹¹ добиться решения Карабахской проблемы путем этнических чисток. Подобная политика грозит дестабилизацией среды безопасности всего региона. Кроме того, наличие постоянной военной угрозы препятствует процессу реформирования нашей оборонной сферы и приводит к гонке вооружений. Более того, Баку беспрерывно прививает азербайджанскому народу чувство ненависти к армянам*. Такая позиция не подбоает стране, провозглашающей приверженность европейской системе ценностей, и подтверждает, что провозглашение этих принципов азербайджанскими властями маскирует истинные политические цели и носит сугубо декларативный характер. В этой связи необходимость обеспечения военной безопасности Армении требует от Вооруженных сил республики постоянного пребывания в состоянии высокой боевой готовности для обеспечения неприкосновенности границ и отпора любой агрессии.

Минская группа, которая является фасилитатором переговоров между конфликтующими сторонами—Арменией и Азербайджаном—и членами

⁹¹ См. «U.S. Congress Armenian Caucus Co-Chairs Call for U.S. Response to Azerbaijan's Aggression», Washington, DC. «Армянская Ассамблея Америки» выразила благодарность сопредседателям группы конгрессменов по армянским вопросам конгрессменам Джо Нолленбергу (Республиканская партия, штат Мичиган) и Фрэнку Палоуну (Демократическая партия, штат Нью-Джерси) за их твердую позицию в отношении неоднократных дерзких угроз в адрес Армении со стороны Азербайджана и за постановку этого «серьезного вопроса» перед Госсекретарем Коллином Пауэллом. В пятницу в совместном письме Пауэллу, копии которого были направлены Советнику по национальной безопасности Кондоллизе Райс и Специальному координатору по евроазиатским конфликтам Послу Стивену Манну, конгрессмены Нолленберг и Палоун сообщили, что молчание США относительно недавних заявлений азербайджанского чиновника с призывом к оккупации Армении и вытеснению всего армянского населения с Кавказа, не должно быть «отброшено как простая риторика». 2004, 25 August (<http://www.armeniansdiaspora.com/forum/showthread.php?threadid=8658>); «Azerbaijan and Democracy. A watermelon revolution?». «The Economist», 2005, 2 June (http://www.economist.com/World/europe/displayStory.cfm?story_id=4034088); Igor Torbakov. Baku Seeks to Break Karabakh Deadlock. «Eurasia Daily Monitor», 2004, 13 August, Vol. 1, Issue 73 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3048&article_id=2368405).

* В последнее время под непосредственным руководством властей страны некоторые регионы Азербайджана пытаются создать и распространить легенду о «геноциде азербайджанцев, осуществленном со стороны армян»—в противовес фактически доказанному армянским резням, осуществленным в Османской Турции в 1915 г. и в Азербайджане—в 1920-ые гг. (Шуши), в 1988 г. (Сумгаит и Кировзбад) и 1990 г. (Баку). В 1998 г. даже был опубликован Указ Президента Азербайджана «О геноциде азербайджанцев» (<http://www.human.gov.az/?sehife=etrafil&dil=ru&sid=MTMyMjZmZTA4MTMyNjE1Mw==>). В этом аспекте власти Азербайджана большое место уделяют «Ходжалинским событиям», беспристрастный анализ которых свидетельствует о том, что это не было жестокостью со стороны армян, а результатом борьбы за власть именно в Азербайджане.

которой являются Россия, США⁹², Франция, установила эффективный механизм урегулирования конфликта. Ее состав отражает основные международные векторы интересов на Кавказе, и ее члены являются постоянными членами Совета Безопасности ООН. Трудно представить более представительный формат посредничества. Армения видит решение проблемы в рамках Минской группы посредством взаимных компромиссов и мирного урегулирования, основываясь на требованиях гарантирования физической безопасности армян Карабаха, продолжении развития государственных учреждений Нагорного Карабаха, условиях, необходимых для стабильного развития региона в направлении либеральной демократии и рыночных отношений. Для Армении будут приемлемы лишь варианты решения, исходящие из следующих трех принципов⁹³:

1. невозможность подчинения Нагорного Карабаха Азербайджану;
2. невозможность анклавного существования Нагорного Карабаха, наличие сухопутной границы с Арменией и международные гарантии создания условий для участия Карабаха в прогрессивных мировых экономических и политических процессах;
3. необходимость ясных международных гарантий невозобновления войны и безопасности населения Нагорного Карабаха.

Все возможные компромиссы должны быть допущены в рамках соблюдения этих принципов*.

Другой серьезной угрозой безопасности является транспортно-экономическая блокада, осуществляемая Азербайджаном, его политика исключения Армении из региональных энергетико-экономических программ⁹⁴. Эта политика направлена на экономическую изоляцию Армении и снижает

⁹² См. *General Charles Wald*. «USA will increase efforts for settlement of conflict». «AzerTag», 2005, 2 April (<http://www.demaz.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0055&n=000809&g>).

⁹³ См. «Выступление Министра иностранных дел Вардана Осканяна во время парламентских слушаний в Национальном собрании РА на тему «Нагорно-Карабахская проблема. Пути урегулирования», 29 марта 2005 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050329_vo_ana_nk.html).

* Особенности применения этих трех принципов при политическом решении Карабахского вопроса представим ниже – в разделе, касающемся возможных решений этого вопроса.

⁹⁴ Конгресс США в 1992 г. прореагировал на предпринятую блокаду Армении и Нагорного Карабаха Азербайджаном принятием «Акта в поддержку свободы (зарегистрированный законопроект (посланный Президенту)), часть 907. Ограничение помощи Азербайджану»: помощь США в рамках этого или любого другого Акта (в отличие от помощи под титулом V этого Акта) не может быть оказано Правительству Азербайджана, пока Президент не определит и не сообщит Конгрессу, что Правительство Азербайджана предпринимает наглядные шаги для прекращения всех блокад и других видов активного применения силы против Армении и Нагорного Карабаха. Действие этого закона было приостановлено Президентом в 2002 г.

темп интеграционных процессов, осуществляемых во имя регионального развития⁹⁵.

Армения неоднократно заявляла, что единственным реалистическим путем регионального развития, в том числе урегулирования Карабахского конфликта, считает начало сотрудничества – осуществление совместных экономических программ, включая сотрудничество в транспортной сфере. Постепенное восстановление экономических связей может послужить основой для формирования атмосферы доверия между двумя соседствующими народами, что является главной предпосылкой для урегулирования конфликта⁹⁶.

Власти Азербайджана обуславливают нормализацию отношений с Арменией таким решением Карабахского конфликта, которое вытекало бы исключительно из его интересов. Эта жесткая позиция бесперспективна. В конце концов, Армения и Азербайджан – соседи; они вовлечены во многие международные организации – СНГ, ООН и ОБСЕ, программу НАТО «Партнерство ради мира», Программу европейского соседства и имеют многочисленные международные обязательства строить друг с другом добрососедские отношения.

Параллельно с активизацией региональных процессов интеграции в сознании международного сообщества начинает формироваться идея необходимости нахождения граней сотрудничества между Арменией и Азербайджаном⁹⁷. Для предупреждения региональной экономической изоляции Армении необходимо активизировать усилия в этом направлении, усилить давление, оказываемое через международное сообщество на Азербайджан.

3.2.2. Международный уровень

Стратегия международной интеграции – основной ориентир политики обеспечения безопасности Армении посредством сотрудничества в сфере

⁹⁵ «US Ambassador Considers Statement of Armenian Prime Minister as Groundless». «Today.Az, Politics», 2005, 28 May (<http://www.today.az/news/politics/19460.html>); *Премьер-министр Армении Андраник Маргарян*. Нефтепровод Баку–Джейхан нарушает экономический баланс региона. Е., 25 мая 2006 г. (<http://www.arka.am/en/archive/n05/n2505/250506.html>); «Russia to Help Build Iranian Railroad». Tehran, «RIA Novosti», 2005, 3 May (<http://en.rian.ru/world/20050503/39789387.html>); «Ceremony on the Commissioning of Azerbaijan Part of Baku–Tbilisi–Ceyhan main export pipeline named after Heydar Aliyev. Speech of the President of Azerbaijan Ilham Aliyev». Baku, «Azer Tag», 2005, 26 May (http://www.president.az/articles.php?item_id=20070814105442402&sec_id=15).

⁹⁶ См. *Thomas de Waal*. Crossing the Line Reflections on the Nagorno-Karabakh peace process. «Conciliation Resources». «Practitioners' Notes 3», 2001 (http://azer.com/aiweb/categories/karabakh/media/key_west_after/media_waal.html).

⁹⁷ См. «Azerbaijan: Turning Over a New Leaf?». International Crisis Group, Europe Report № 156, 2004, 13 May (<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=2752&l=1>).

международных отношений. Это наилучший метод построения демократических институтов, гражданского общества, поскольку дает возможность осуществления реформ, приведения их в соответствие с международными стандартами, получения соответствующей поддержки со стороны международного сообщества. Ряд вопросов обеспечения безопасности Армении находится в сфере международных отношений, в частности: проблема Нагорного Карабаха—в рамках ОБСЕ, процесс реформ и демократизации—в рамках Совета Европы и ЕС, вопросы обеспечения военной безопасности—в сфере ОБСЕ, ОДКБ и НАТО. Поэтому Армения осуществляет стратегию международной интеграции в тесном сотрудничестве с различными безопасностными системами, отражающими ее интересы в регионе, вовлекается во многие программы экономического и политического характера, какими являются «Европейское соседство»—с ЕС, «Вызовы тысячелетия»—с США и т. д.

Армения состоит в ряде международных и региональных организаций, исповедующих общечеловеческие принципы, точки зрения и ценности, и пользуется правами и обязанностями, вытекающими из данного членства. Армения рассматривает себя не только в качестве лишь потребителя международной безопасности, но и в роли активного участника ее обеспечения. Она участвует в международной борьбе с терроризмом, в инициативах, направленных на нераспространение оружия массового уничтожения, в международных миссиях по поддержанию мира и иных подобных мероприятиях, ведет политику интеграции с отдельными государствами, играющими ведущую роль в международных отношениях на постсоветском пространстве и в Европейском сообществе⁹⁸.

*а) Стратегия на постсоветском пространстве:
СНГ и ОДКБ*

Созданное на постсоветском пространстве СНГ преследовало цель восполнить тот военно-политический и экономический вакуум, который образовался после распада СССР. В этом смысле СНГ сыграло конструктивную роль в деле предупреждения полного разрыва экономических и военно-политических связей между бывшими советскими республиками.

Подавляющая часть стран СНГ избрала путь европейского развития, демократизации и реформ. Сегодня все эти государства находятся на сравнительно одинаковом уровне политического развития, имеют схожие проблемы экономического, военного, социального постсоветского трансформирования, пока их экономические и культурные связи относительно прочны. В процессе интеграции международное сообщество также ставит перед странами СНГ похожие задачи. В этом отношении сотрудничество Армении в рамках СНГ вытекает из необходимости решения безопас-

⁹⁸ См. «Выступление Роберта Кочаряна на Саммите по Балтийскому и Черноморскому сотрудничеству», 11 сентября 1999 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/990911rk_bs.html).

ностных вопросов общего характера и взаимной обусловленности этих проблем для стран СНГ.

Армения рассматривает Организацию Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) как одну из важнейших составляющих обеспечения собственной безопасности⁹⁹, в первую очередь, исходя из того факта, что ОДКБ способствует развитию двусторонних военных отношений в рамках СНГ. Эффективность деятельности ОДКБ вытекает из того обстоятельства, что эта структура развивается по трем отдельным стратегическим направлениям. Помимо общих интеграционных процессов, каждое направление развивается по мере необходимости решения определенных задач. Кавказским направлением сегодня считается армяно-российское военное сотрудничество, поэтому его значение для Армении все более возрастает¹⁰⁰.

В частности, развитие военной составляющей ОДКБ нацелено на создание действенных механизмов борьбы с международными угрозами: транснациональным терроризмом, незаконным оборотом наркотиков и оружия—и на обмен информацией в этой области. Это решает ряд вопросов, имеющих жизненное значение для военной безопасности Армении.

б) Европейская интеграция

Армения видит свое стабильное и безопасное развитие в экономическом и политическом контексте Евроинтеграции¹⁰¹. Отношения с европейскими структурами имеют для Армении первостепенное значение. Европейский путь развития избран не случайно: он обусловлен общественным сознанием армянского народа, имеющим глубокие европейские корни (обшире ценности древнего Христианства, непрерывные многовековые историко-культурные связи, индо-европейский язык, широко распространенная Диаспора и т.д.) и мировоззрение. Одновременно, стремление быть полноправным членом европейского сообщества в качестве цели, зафиксированной на государственном уровне, означает проникновение общеевропейских ценностей во все области жизнедеятельности государства и общества, в том числе, в сферу обеспечения безопасности.

⁹⁹ См. «Президент РА Роберт Кочарян на пресс-конференции после заседания заявил журналистам, что в борьбе против терроризма, распространения оружия массового уничтожения и наркотрафика ОДКБ может взаимодействовать с НАТО»; а также: *Sophie Mathiaut. ...And Collective-Security Talks.* «Eurasianet.Org», «Kazakhstan Daily Digest», 2005, 28 May (<http://www.eurasianet.org/resource/kazakhstan/hypermail/200406/0054.shtml>).

¹⁰⁰ См. «В повестке—комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником Министра обороны по военной политике РА Гайком Котанджяном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.

¹⁰¹ См. *Рубен Шугарян.* Глобализация в контексте внешней политики Армении: Армения на пути в Европу. Е., 21—22 октября 2003 г. (http://www.armeniaforeignministry.am/hms/speeches/shugarian_yervan_03.10.22.html).

Сегодня Армения целенаправленно продолжает свое эффективное и долгосрочное сотрудничество в рамках Совета Европы и ЕС, а также со структурами, обеспечивающими общеевропейскую безопасность и стабильное демократическое развитие, как то—НАТО и ОБСЕ.

– Совет Европы

Армения—член Совета Европы и состоит в его органах— Парламентской Ассамблее, Комитете министров и в ряде других структур¹⁰². В деле осуществления реформ и упрочения демократических ценностей Армения считает приоритетным выполнение обязательств, взятых перед СЕ. Их позитивное влияние на обеспечение безопасности Армении ощутимо. Однако недавние слушания в этой организации, посвященные карабахскому урегулированию, а также недавние парламентские слушания по Конституционным реформам в Национальном собрании Армении¹⁰³ выявили неудовлетворительный уровень нашей работы с СЕ и его Парламентской Ассамблеей. Армении в своей стратегии национальной безопасности было бы целесообразно более выражено отразить факт возрастания роли СЕ в сфере обеспечения региональной безопасности на Южном Кавказе.

– ОБСЕ

ОБСЕ имеет для Армении особое значение: одна из приоритетных задач безопасности республики—процесс мирного урегулирования Карабахского конфликта—проходит в рамках ОБСЕ.

Укрепление роли ОБСЕ отражает интересы Армении. В этой связи она продолжит свою активную деятельность в структурах ОБСЕ, в частности, в сфере выполнения требований Договора об обычных вооруженных силах в Европе и Венского документа, и в рамках Минской группы ОБСЕ, содействуя процессу мирного урегулирования Карабахского конфликта.

Армения придает важность региональной деятельности ОБСЕ в деле формирования архитектуры региональной безопасности.

¹⁰² См. «Выступление Президента РА Роберта Кочаряна в Парламентской Ассамблее Совета Европы». Страсбург, 23 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html); «Выступление Министра иностранных дел Вардана Осканяна на 113-ой сессии Комитета министров Совета Европы». Кишинев, 6 ноября 2003 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/htmls/speeches/v_o_kishinev_03.11.06.html); «Venice Commission: The Draft Armenian Constitution Needs Drastic Changes». Council of Europe, Strasbourg, 2005, 27 May (<http://www.coe.int/NewsSearch/Default.asp?p=nwz&id=6575&lmLangue=1>).

* В первичный текст проекта Стратегии национальной безопасности РА после парламентских слушаний в Национальном собрании Армении внесены соответствующие дополнения.

– Европейский Союз

Отношения Армении с ЕС оцениваются геостратегическим масштабом процесса Евроинтеграции. Наиболее значимые из них—усиление влияния ЕС во всемирной политике и экономике вследствие расширения Союза, а также включение Южного Кавказа в программы европейской интеграции. Если развитие и укрепление общеевропейских организаций можно считать внутренней политикой интеграции Европы, то в этом смысле внешняя политика характеризуется политикой «Европейского соседства», которой охвачен и Южный Кавказ¹⁰³.

Политика европейского соседства важна для Армении не только в экономическом и оборонном отношении, но и в более глобальном—концептуальном—смысле. Она предусматривает направление интеграционных процессов в русло утверждения атмосферы стабильности и взаимного доверия в двустороннем и региональном форматах, что предполагает решение проблем, существующих на Южном Кавказе и, в особенности, стоящих перед заблокированной с двух сторон Арменией.

Не следует забывать, что сегодня основные факторы обеспечения безопасности Армении находятся в пределах влияния ЕС: урегулирование Карабахского конфликта—в рамках ОБСЕ, возможность нормализации армяно-турецких отношений, открытия границ, признания Геноцида армян—в качестве пожеланий, которые выдвинуты перед Турцией, стремящейся стать членом ЕС.

Европейское соседство имеет для Армении и большое экономическое значение. ЕС—один из крупных торговых партнеров Армении, предпринимаемые им серьезные шаги нацелены на осуществление программ регионального сотрудничества и реформ по европейской модели.

– НАТО

Последовательный прогресс в отношениях Армении и НАТО играет решающее значение для будущего системы обеспечения безопасности Армении. Республика избрала путь европейского развития, следовательно, отношения с основной европейской безопасностной организацией,

¹⁰³ Во время конгресса, организованного 18–19 марта в Тбилиси, спонсорами которого являлись «Международный институт демократии и содействия выборам» (IDEA) и «Кавказский институт мира, демократии и развития» (CIPDD), 60 авторитетных политических деятелей, академиков провели дискуссии о перспективах трех Южнокавказских стран (Армении, Азербайджана, Грузии) в деле осуществления реформ и европейского интегрирования. «Reform process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined». International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), 2005, 30 March (http://www.idea.int/europe_cis/reform_05.cfm); Sergey Minasian. EU—Armenia Cooperation and the New European Neighborhood Policy. Tbilisi, 18–19 March (http://www.idea.int/europe_cis/upload/EU-Armenia%20cooperation%3.pdf).

каковой является НАТО, естественно, формируются, развиваясь параллельно с процессами европейской интеграции.

В последнее время сотрудничество Армении и НАТО обретает предметный характер, поднимается на качественно новый уровень. Это обусловлено не только желанием Армении развивать эти отношения, но и новой политикой, принятой НАТО, ее решениями¹⁰⁴ о включении Южного Кавказа в зону своих стратегических интересов и об углубленном развитии индивидуальных отношений со странами-партнерами. В частности, в рамках «Процесса планирования и оценки» разработаны и утверждены «Документ оценки Республики Армения» и «Пакет целей партнерства»¹⁰⁵, согласованы 33 цели партнерства, которые направлены на развитие гармоничной совместимости и сотрудничества подразделений вооруженных сил Армении и НАТО.

В 2004 г. Армения присоединилась к «Плану действий индивидуального партнерства»¹⁰⁶. В настоящее время идет формирование «Презентационного документа» «Плана действий индивидуального партнерства», которым предусматривается сотрудничество в процессах планирования, выработки и гармонизации концепций¹⁰⁷.

¹⁰⁴ См. «Final Communiqué. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters». Brussels, 2004, 9 December (<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2004/12/mil-041209-nato01.htm>); а также: Robert A. Bradtke. U.S. Initiatives at NATO's Istanbul Summit. Washington, DC, 2004, 16 June (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/33701.htm>).

¹⁰⁵ См. «Armenia and NATO». Armenian Assembly of America, «Fact Sheet», «Research and Information Office». Washington, DC, 2004, 17 February (<http://www.aaainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>).

¹⁰⁶ См. «Armenia's destination: Europe via the Baltics» (http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/041125_armenia_europe.html).

¹⁰⁷ «Armenia Announces Major Security Reform Plans». «Armenia This Week», 2005, 12 April. «Armenian Assembly of America» (<http://www.aaainc.org/ArTW/article.php?articleID=1913#>).

Один армянский высокопоставленный военный чиновник на этой неделе сообщил о намерении Правительства приложить усилия по разработке и осуществлению военных реформ сроком в декаду, что будет сделано с помощью консультации с Организацией Североатлантического договора (НАТО). Заместитель Министра обороны генерал Артур Агабекян, выступая на Ереванском семинаре, организованном Европейским Центром исследований по вопросам безопасности им. Джорджа Маршалла, отметил, что эксперты Центра Маршалла помогли Армении в разработке «Плана действий индивидуального партнерства» (ПДИП), который очерчивает рамки сотрудничества Армении с НАТО и который должен быть приведен к окончательному виду до конца следующего месяца; а также: «Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Standing Committee on Defence, National Security and Internal Affairs of the National Assembly». «Caucasus Journalists Network», 2005, 18 April (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/interview.asp?id=interview-50>).

Что касается осуществления программы «Партнерство ради мира» (ПРМ) в широком смысле, то здесь приоритет отдается непосредственному сотрудничеству в чисто военной сфере, в частности, участию в военных учениях в рамках программы ПРМ НАТО*.

Развитие сотрудничества с НАТО способствует также упрочению двусторонних отношений с европейскими странами (Греция, Великобритания, Франция, Германия, Италия и т. д.) и США, поскольку они в подавляющем большинстве являются членами НАТО, и именно Североатлантический альянс поощряет развитие их сотрудничества с Арменией¹⁰⁸.

Вопрос: С. Мартиросян (Армения). «Недавно было объявлено, что в ближайшие 10 лет Армения полностью модернизирует свою армию в рамках ПДИП. Означает ли это, что армянская армия трансформируется из советской в натовскую?»

Ответ: М. Шахгельдян. «В рамках ПДИП начальный проект, который недавно обсуждался на семинаре в Ереване, также касается развития военной сферы. Только после принятия программы будет возможно говорить об основоположениях дальнейшего развития армянских Вооруженных сил. Я хочу отметить, что геостратегическое положение Армении и процесс разрешения Карабахского конфликта влияют на модернизацию армянской армии. Однако мы учитываем тот факт, что Армения придавала важность проекту ПДИП. Представители НАТО, Центра Дж. Маршалла и международные эксперты оценили разрабатываемый проект как достаточно реалистичный».

* В июне 2003 г. в Армении впервые были проведены учения ПРМ НАТО, в которых участвовали почти 400 войсковых подразделений из 19 различных стран НАТО и партнеров, а именно: из Армении, Австрии, Болгарии, Венгрии, Греции, Грузии, Италии, Канады, Литвы, Молдовы, Польши, России, Румынии, Словакии, Соединенного Королевства, Соединенных Штатов, Турции, Узбекистана и Бывшей Югославской Республики Македонии. Важно отметить, что Россия впервые при содействии Армении участвовала в военных учениях такого рода, представив офицерский состав и пехотное отделение, интегрированное в многонациональную силовую структуру учений. Важно также отметить, что учения ПРМ НАТО в Ереване, создали хорошую возможность и для армянских, и для турецких войск впервые вступить в сотрудничество на территории независимого армянского государства. Целью этих учений в Армении являлось повышение эффективности сухопутных войск в полевых условиях путем совместных действий НАТО и партнеров-участников для улучшения взаимопонимания и интероперабельности, и эта цель была полностью достигнута.

¹⁰⁸ См. «Заявление Министра иностранных дел РА Вардана Осканяна на саммите Совета Еврoатлантического партнерства». Стамбул, 29 июня 2004 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040629_vo_istanbul.html); Justin Burke. «Agency sees rapprochement between Armenia, NATO». «Armenia Daily Digest», «Eurasianet.org», 2005, 29 May (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypemail/200404/0019.shtml>).

«На прошлой неделе к НАТО присоединились семь новых членов, и армянское правительство ратифицировало многосторонний «Договор о статусе Сил» ПРМ (ДОСС ПРМ). Это совпадение можно считать символическим, особенно если учесть то обстоятельство, что и Ереван, и Брюссель подходят к ратификации абсолютно не как к обыкновенной формальности. Все же, если принять во внимание специфический характер отношений Армения-НАТО, то не будет сомнений, что, приняв решение присоединиться к ДОСС ПРМ, Ереван посылает определенный мессидж НАТО,

в) Отношения с ведущими странами

– Российская Федерация

Отношения Республики Армения с Российской Федерацией носят стратегический характер и важны своей значимостью для возможно максимального гарантирования безопасности Армении¹⁰⁹. Эти многокомпонентные отношения вытекают из долгосрочных взаимных интересов Армении и России. Они включают все возможные сферы сотрудничества между двумя государствами и народами и регулируются почти 160 двусторонними договорами. Знаменательно, что все составляющие этого широкого круга сотрудничества находятся на высоком уровне и играют ведущую роль в деле обеспечения безопасности Армении. Достаточно отметить военную, торгово-экономическую, энергетическую, научную и другие сферы, в особенности, наметившийся в последнее время приток российского капитала в Армению¹¹⁰.

В целом, с точки зрения интересов Армении армяно-российское военное сотрудничество решает следующие задачи:

- обеспечение военных и военно-технических нужд Вооруженных сил Армении;
- поддержание баланса сил в регионе.

Развитие армяно-российского военного сотрудничества осуществляется по трем основным направлениям:

- коалиционные группировки;
- объединенная система ПВО;
- сотрудничество в рамках ОДКБ.

который может быть интерпретирован следующим образом: ныне Армения категорически не отказывается начинать новый этап отношений с НАТО (как было опубликовано ранее), результатом чего однажды может стать заявка на присоединение к Альянсу». «ARMENIA AND NATO». «Research and Information Office». «Armenian Assembly of America», 2004, 17 February (<http://www.aainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>).

¹⁰⁹ См. «Министр иностранных дел РА В. Осканян принимает Министра иностранных дел С. Лаврова», 17 февраля 2005 г. (http://www.armeniaforeignministry.com/pr_05/050217_lavrov.html); Sergei Blagov. Kocharian's Moscow Visit Underscores Strengthening Armenian-Russian Security Cooperation. «EURASIA INSITE», 2003, 21 January (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012103.shtml>); «Vladimir Putin Stresses Importance of Industrial Cooperation Between Russia and Armenia». «Pravda.Ru» (<http://english.pravda.ru/cis/2001/09/15/15286.html>); «FM Oskanian Meets With Russian FM Ivanov», 2003, 14 November (<http://www.armeniaforeignministry.com/PR/PR290.html>).

¹¹⁰ См. «В повестке – комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником по военной политике Министра обороны РА Гайком Котанджяном. «Голос Армении», 16 ноября 2002 г.; а также Александр Тихонов. Друзья, прекрасен наш союз? «Красная звезда», 19 декабря 2002 г. (http://www.redstar.ru/2002/12/19_12/3_02.html).

Армяно-российское военное сотрудничество, в особенности, присутствие российской военной базы на территории Армении, нацелено на нейтрализацию военной угрозы, исходящей от Турции.

Кроме двустороннего формата, армяно-российские отношения не менее важны и в многостороннем формате. Примером могут служить объединенная система ПВО СНГ и совместное армяно-российское патрулирование границы. В целом, армяно-российский военный союз в системах региональной безопасности (как, например, ОДКБ) сегодня играет важную роль в сохранении военно-политического равновесия в Южно-Кавказском регионе и в международных отношениях.

Наряду со всем этим, армяно-российские стратегические отношения ни в коей мере не препятствуют развитию других векторов внешних отношений, в частности, в направлении Евроатлантической интеграции Армении. Наоборот, Россия также приняла путь европейского развития, а заметное сближение России и ЕС создает для Армении благоприятное поле для гармонизации этих обоих приоритетных направлений своей стратегии и для достижения желаемых результатов в своей внешней политике.

– Соединенные Штаты Америки

Развитие разностороннего сотрудничества с США имеет для Армении первостепенное значение в становлении демократической государственности, обеспечение стабильного и безопасного развития.

США – мировая держава. Со времени провозглашения независимости Армении США руководствовались политикой оказания государственной поддержки Республике Армения¹¹¹. В армяно-американских отношениях в последние годы зафиксирован существенный прогресс. Армения включена в инициативу «Вызовы тысячелетия», которая обеспечит масштабное финансовое содействие и консалтинговую поддержку в ее развитии.

Параллельно с сотрудничеством в политической, экономической, культурной и других областях серьезное развитие получили армяно-американские оборонные отношения¹¹². Сегодня этими программами по обеспечению военной безопасности охвачен ряд направлений¹¹³, осуществляются

¹¹¹ См. «US Government Assistance to Armenia. Activities/Programs by region and type». Embassy of the United States of America, Yerevan, Armenia (<http://www.usa.am>).

¹¹² См. «Armenia and USA sign Military agreement». «Pravda.RU», 2004, 26 April (<http://newsfromrussia.com/world/2004/04/26/53642.html>).

¹¹³ «Такие программы безопасности в Армении, как «Экспортный контроль» и «Программа содействия приграничной безопасности», направлены на расширение возможностей Армении для предотвращения торговли и распространения оружия и других нелегальных товаров путем обеспечения оборудованием и подготовкой кадров служб таможенной и пограничной защиты Армении. Мы поддерживаем программы повышения безопасности ядерного реактора, оценки и противодействия

различные программы, в частности, «Внешнее военное финансирование», «Международное военное обучение и тренинг», программа «Совместная контактная группа» с Европейским командованием США, «Программа партнерства со штатами» (со штатом Канзас) и т. д.¹¹⁴

Следует отметить, что оборонное сотрудничество с США имеет для Вооруженных сил Армении не только военное значение, оно важно и в политическом аспекте, поскольку, способствуя повышению безопасности Вооруженных сил Армении, играет важную роль в сохранении сбалансированности военной политики государств региона. Развитие сотрудничества Армении как в многостороннем формате в рамках НАТО, так и с европейскими странами в двустороннем формате в значительной мере обусловлено отношениями с США¹¹⁵.

Существенную роль в армяно-американских отношениях играет армянская община США, которая придает этим отношениям особое значение. С начала блокады Армении со стороны Азербайджана и Турции армянская община в США приложила значительные усилия в правительственных кругах США по обеспечению содействия безопасности населения Армении и Нагорного Карабаха. Диаспора также содействует нейтрализации попыток нарушить сбалансированность региональной политики США в пользу Азербайджана. Эта роль имеет существенное значение и сегодня¹¹⁶.

угрозе распространения радиоактивных веществ. Программы «Внешнего военного финансирования», «Международного военного образования и подготовки» нацелены на профессиональное военное образование, увеличение миротворческих возможностей армянских Вооруженных сил и модернизацию возможностей военной коммуникации. Эти программы поддерживают взаимодополняемость и региональную стабильность. США также выделяют гранты ученым научных центров по оружию посредством фонда «Гражданского исследования и развития» (см. «Fact Sheets», «Bureau of European and Eurasian Affairs», U.S. Department of State, Washington, DC, 2004, 17 February (<http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/29484.htm>)).

¹¹⁴ См. «Armenia, USA discuss military cooperation». «Armenian Diaspora», 2004, 11 August (<http://www.armeniandiaspora.com/index.php?do=printable&id=9057>); *Emil Danielyan*. U.S. Officers Inspect Armenian Military. PIP News (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>).

¹¹⁵ См. «Coalition Forces Armenia: Military agreement on providing mutual services». «DARPA TIDES» Iraq Reconstruction Report, 2004, 29 April, № 179 (<http://tides.carebridge.org/TIRR/D-TIRR179.htm>).

¹¹⁶ «США гордятся своими прочными связями с Арменией. После окончания Первой мировой войны и начиная с независимости Армении в 1991 году наша страна стремится к партнерству с Арменией, которое стимулирует демократию, сотрудничество в сфере безопасности и свободные рыночные отношения. Сегодня наше государство обязано найти мирное решение Карабахского конфликта и благодарно Армении за ее продолжительное сотрудничество в борьбе против терроризма. Путем взаимопонимания и доброй воли свободные нации могут содействовать построению более светлого

Исходя из приоритетов обеспечения своей национальной безопасности Армения продолжит стабильно развивать сотрудничество с США¹¹⁷.

4. СТРАТЕГИЯ ВСЕАРМЯНСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Национальной безопасности Республики Армения присуща особенность, характерная лишь для единичных стран,—это наличие Диаспоры¹¹⁸.

Армянская диаспора, как это отмечалось выше, вдвое превышает население Армении и рассеяна по всему свету. В целом, она характеризуется интегрированностью в общественное устройство стран проживания, что имеет важное значение для укрепления связей Армении и Диаспоры и связей с теми государствами, в которых находятся общины Диаспоры.

Диаспора играет особую роль в деле обеспечения национальной безопасности Армении, ибо служит своеобразным мостом между Арменией и международным сообществом. Общеармянские организации в значительной степени способствуют международной интеграции Армении и продвижению в ней демократии¹¹⁹.

Стратегия общеармянской интеграции—проблема и задача безопасности армянского народа. Она направлена на предотвращение утраты Диаспорой своей национальной и этнокультурной идентичности и ее ассимиляции, с одной стороны, и на сотрудничество с государством в осуществлении контроля над эмиграцией из Армении—с другой. Среди разных способов противодействия этим двум угрозам в качестве приоритетного механизма рассматривается институт «двойного гражданства»¹²⁰. Общеар-

будущего для мира. Наша страна пытается помочь Армении расширить свои стратегические отношения с США и нашими европейскими союзниками» (см. *Дж. Буш*. Выступления Президента США 24 апреля 2004 года в День памяти Геноцида армян (http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.286/current_category/4/affirmation_detail.html)).

¹¹⁷ Недавно назначенный посол США в Армении Джон Эванс 17 февраля 2005 года посетил Калифорнийский университет, где представил «Доклад об Армении, 2005 года» и провел беседу со студентами и преподавателями (<http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=21127>).

¹¹⁸ См. II главу данной монографии «Геостратегические аспекты Армянской диаспоры и армянского национального государства».

¹¹⁹ С целью дальнейшего развития и углубления сотрудничества Армения—Диаспора 27–28 мая 2002 г. состоялась II конференция Армения—Диаспора (<http://www.armeniandiaspora.com/conference2002/index.html>).

¹²⁰ «На наше поколение возложена еще одна обязанность—объединение усилий всех армян и обеспечение активного участия армян Диаспоры в социальной, политической и экономической жизни нашей республики. Конституционное разрешение двойного гражданства также окажет содействие решению этой проблемы. Армения должна быть святой Родиной всех армян, и ее победа должна быть их победой, ее будущее—их будущим. Мы должны осознать, что нация, которая знает цену единству силы, никогда не может проиграть» (см. «Инаугурационная речь Президента Роберта Кочаряна на Специальном заседании Национального собрания 21 мая 2000 г.»).

мянская интеграция имеет также большое экономическое и культурное значение, поскольку поощряет туризм, сохранение и распространение культурных ценностей¹²¹.

Тесно сотрудничая с многочисленными общепармянскими организациями Диаспоры, Армения хорошо понимает, что представители Диаспоры являются гражданами других государств. В этом отношении общепармянская интеграция и упрочение взаимоотношений Армении и Диаспоры непосредственно связаны с международной интеграцией республики, и сколь эффективна эта интеграция, столь разнообразны и прочны отношения с Диаспорой¹²².

5. СТРАТЕГИЯ ОБОРОННЫХ РЕФОРМ

Военная безопасность играет особую роль в обеспечении национальной безопасности Армении. Южный Кавказ остается одним из наиболее нестабильных регионов мира. Он переживает бурный переходный процесс, когда страны региона для решения проблем безопасности прибегают преимущественно к использованию военного фактора. Это приводит к милитаризации стран и к гонке вооружений.

В такой милитаризованной обстановке перед Арменией возникают многочисленные угрозы военного характера, нейтрализации которых в большей степени предполагает наличие мощных и боеспособных вооруженных сил. Поэтому высшим приоритетом в обеспечении стабильного развития Армении становится обеспечение военной безопасности. В отличие от других приоритетов, преимущественно вытекающих из естественных интересов сохранения идентичности и обеспечения устойчивого развития, для Армении наличие мощных Вооруженных сил является вынужденным, навязанным извне приоритетом.

Основа военной безопасности Армении—боеспособные Вооруженные силы, постоянно готовые к нейтрализации военных угроз и гарантированному решению задач обеспечения военной безопасности¹²³. Развитие и

совершенствование Вооруженных сил для приведения их в соответствие с новыми вызовами—процесс непрерывный и динамичный.

Самым эффективным путем обеспечения военной безопасности и укрепления боеготовности Вооруженных сил являются международная интеграция и целевые реформы. Однако в условиях постоянных военных угроз применение данной стратегии требует большой осторожности. Как международная интеграция, так и реформы должны служить созданию альтернативных возможностей для развития соответствующих XXI веку ресурсов военной безопасности.

Гарантией обеспечения военной безопасности посредством международного сотрудничества являются как армяно-российский военный союз на двусторонней основе и в рамках ОДКБ, так и развитие сотрудничества с США и со структурами НАТО¹²⁴.

Армения осуществляет последовательные оборонные реформы в евроатлантическом направлении в рамках «Процесса планирования и оценки» и «Плана действий индивидуального партнерства». В этом аспекте данные реформы будут носить системный характер и обеспечат модернизацию стандартов оборонной системы Армении, особенно в области оборонного планирования и управления. Что касается интеграции, то она сбалансирована, направлена на создание подразделений, в частности, сил по поддержанию мира, которые были бы интероперабельны с силами как НАТО, так и ОДКБ¹²⁵.

Ереваном и Вашингтоном в оборонной сфере, состоялась встреча группы американских офицеров с Министром обороны Сержем Саркисяном. Пресс-служба Саркисяна сообщила, что делегация США под руководством полковника Майкла Андерсена удовлетворена «оборонной оценкой» подразделений Армянской армии и благодарит армянских военных за их искренность и транспарентность. Полковник Андерсен заметил, что «Армянская армия хотя и относительно молода, но уже может многим гордиться».

¹²⁴ См. «Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Committee on Defence, National Security and Internal Affairs of the National Assembly. «Caucasus Journalists Network», 2005, 18 April (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/Interview.asp?idinterview=50>); *Emil Danielyan*. U.S. Officers Inspect Armenian Military. «PFP News» (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>); «U.S. Department, Foreign Military Training and DoD Engagement Activities of Interest: Joint Report to Congress», «Report Home Page», The Bureau of Political-Military Affairs, 2003, May. «Foreign Policy Objectives—Newly Independent States (NIS) Region, Armenia» ([http://www.fas.org/asmp/campaigns/training/FMTR%202003/III.%20Foreign%20Policy%20Objectives%20-%20Newly%20Independent%20States%20\(NIS\)%20Region.htm](http://www.fas.org/asmp/campaigns/training/FMTR%202003/III.%20Foreign%20Policy%20Objectives%20-%20Newly%20Independent%20States%20(NIS)%20Region.htm)); «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с доктором политических наук Г. С. Котанджяном. «Голос Армении», 11 февраля 2003 г.

¹²⁵ «Заместитель Министра обороны РА Զրтур Агабекян 12 апреля объявил, что Армения планирует всеобъемлющую программу военных реформ. Говоря о Ереванской конференции по вопросу расширения роли Армении в рамках НАТО, он отметил, что план реформ будет соответствовать стандартам НАТО и отражать долгосрочные цели

¹²¹ В направлении сотрудничества Армения—Диаспора работают несколько комиссий: «Организационные и структурные вопросы Армении—Диаспоры», «Политические вопросы и пропаганда», «Бизнес и экономическое развитие», «Образование, наука, культура», «Информация и медиа» (<http://www.armeniasdiaspora.com/>).

¹²² См. *Рубен Шугарян*. Глобализация в контексте внешней политики Армении: Армения на пути в Европу (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031022shugarian_yervan.html).

¹²³ См. *Charles Fairbanks, Frederick Starr, Richard Nelson, Kenneth Weisbrode*. Strategic Assessment of Central Eurasia. Chapter: «Armenia». «The Atlantic Council of the United States», Central Asia, Caucasus Institute, «SAIS». Washington, PP. 58–61; *Emil Danielyan*. «U.S. Officers Inspect Armenian Military». «PFP News» (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>). «В пятницу, после завершения беспрецедентной инспекции Вооруженных сил Армении, подтверждающей факт растущего сотрудничества между

Стратегия реформ, осуществляемых в рамках ОДКБ, нацелена на создание единых и эффективных механизмов нейтрализации угроз безопасности. Что касается интеграции, то лучшими тому примерами являются армяно-российская объединенная группировка, объединенная система ПВО и т.д.

Активизация связей на евроатлантическом направлении обусловлена расширением НАТО и ЕС, включением Южного Кавказа в Программу европейского соседства и признанием интеграции в евроатлантические институты в качестве приоритетного направления внешней политики Армении. Развитие сотрудничества в рамках ОДКБ (параллельно со стратегическим союзом с Россией) объясняется существенными изменениями, происходящими внутри этой организации и процессами создания реальных механизмов коллективного обеспечения безопасности государств-членов организации. Возможности уравнившегося развития политики безопасности в этих двух направлениях обусловлены наличием глобальных угроз, возникших перед этими двумя системами безопасности, что отодвигает на второй план имеющиеся между ними противоречия, заставляя их все более и более расширять рамки сотрудничества.

Следуя принципу комплементаризма в политике безопасности, Армения стремится создать атмосферу, основанную на взаимных общих интересах, что приводит к смягчению имеющихся определенных разногласий. В частности, активно участвуя в процессах военно-политической интеграции в рамках ОДКБ, Армения осуществляет стратегическое партнерство с Россией, что отнюдь не мешает ей развивать конструктивное сотрудничество и с НАТО. Сегодня осуществляется ряд оборонных программ с США и одновременно в сфере безопасности проводятся консультации с Ираном.

развития современных вооруженных сил, способных противодействовать «новым вызовам». Агабекян также удостоверил, что Министерство обороны склонно к «более активному участию гражданских лиц в оборонных вопросах» и достижению большего «демократического контроля» в Вооруженных силах» (см. «Armenian Deputy Defense Minister comments on Military Reform Plans». «RFE/RL Newswire», «HR-NET Hellenic Resources Network», 2005, 14 April (<http://www.hri.org/news/balkans/rferl/2005/05-04-14.rferl.html#10>); «Armenian official, NATO envoy discuss IPAP», «Arminfo», 2005, 25 February (<http://www.armeniandiaspora.com/archive/21152.html>); John C. K. Daly, Azerbaijan Military Reform and Armenian National Security Strategy. «PIF News» (http://www.pimwiki.org/index.php?title=PIF_News).

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ: ПРИОРИТЕТЫ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ

Руководствуясь интересами стабильного развития Армении, внешней и внутренней стратегией реформ и интеграции, можно обобщить те задачи и проблемы, которые в качестве приоритетов находятся сегодня в повестке обеспечения национальной безопасности. Вот эти приоритеты¹²⁶:

в области внешней безопасности—формировать дружественные и сбалансированные отношения со всеми странами и международными организациями, осуществлять многостороннюю комплементарную политику с союзниками и партнерами; реализовывать оперативные и долгосрочные программы по предупреждению и нейтрализации внешних угроз с исключением возможности повторения геноцида в отношении армянского народа; продвигать интересы национальной безопасности Армении во всех международных организациях (в особенности—в рамках Минской группы ОБСЕ), занимающихся урегулированием Карабахского конфликта; упрочить военные возможности Армении, модернизировать Вооруженные силы; сотрудничать с отдельными государствами и международными организациями в борьбе с международным терроризмом и распространением оружия массового уничтожения; развивать многостороннее сотрудничество со структурами международной безопасности—ОДКБ и НАТО, а также с Россией и США—в двустороннем формате; преодолеть эмиграцию и упрочить сотрудничество Армении и Диаспоры через двойное гражданство и репатриацию; активно участвовать в программах региональной экономической интеграции; создать эффективную систему по противодействию дезинформации со стороны враждебных государств, направленной против жизненных и стратегических интересов Армении и на формирование негативного международного общественного мнения о ней;

¹²⁶ В этом исследовании для автора методологической основой послужили следующие армянские, американские, российские документы и материалы: «Конституция Республики Армения» (принята 5 июля 1995 г.); «Интервью с Секретарем Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения, Министром обороны РА Сержем Саркисяном «Армения: вызовы и ответы». «Еркир», 5 февраля 2005 г. (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>); «A National Security Strategy for A New Century», 1997, May. «An Electronic Journal of the U.S. Department of State», 2002, December, Vol. 7, № 4 (<http://clinton3.nara.gov/WH/EOP/NSC/Strategy/>); «The National Security Strategy of the United States of America». 2002, 17 September (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>); *Chairman of the Joint Chiefs of Staff General Richard B. Myers. The U.S. Military: A Global View of Peace and Security in the 21st Century.* «An Electronic Journal of the U.S. Department of State», 2002, December, Vol. 7, № 4 (<http://usinfo.state.gov/journals/itps/1202/ljpe/pj7-4myers-2.htm>); «Концепция Национальной безопасности Российской Федерации», утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 (<http://www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.htm>); Dr. Blau. National Security Decision Making. Class 1, «From anecdotes to models». SENSE 6940, NDU, Washington, DC, 2004; «New Challenges and New Tools for Defense Decisionmaking». «RAND», 2003.

в области внутренней безопасности—обеспечить физическую безопасность населения, территориальную целостность и суверенитет Республики Армения; преодолеть бедность, осуществлять стабильную экономическую политику социальной направленности; поощрять малый и средний бизнес, проводить активную инвестиционную политику в энергетике и в сфере наукоемкой промышленности; осуществлять научно-техническое обеспечение Республики Армения, обеспечить развитие передовых технологий; коренным образом улучшить экологическую обстановку в стране; разработать механизмы информационной безопасности; вести последовательную борьбу против подрывной деятельности иностранной шпионской агентуры и специальных служб.

В области внутренней безопасности важное значение придается демократизации и стабильному развитию: обеспечению личной безопасности человека и гражданина, их конституционных прав и свобод; совершенствованию механизмов государственного управления и местного самоуправления и законодательства; последовательной борьбе с коррупцией; укреплению правовой системы; обеспечению сбалансированных межэтнических отношений; обеспечению социально-политической стабильности общества; обеспечению равенства перед законом всех граждан Республики Армения, в том числе должностных лиц, государственных органов, политических партий, общественных и религиозных организаций.

ПРИЛОЖЕНИЯ

**ПРОЕКТ
СТРАТЕГИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

**РАСПОРЯЖЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

**О СОЗДАНИИ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ
ПО КООРДИНАЦИИ РАЗРАБОТКИ ПРОЕКТА
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

В целях разработки проекта стратегии национальной безопасности постановляю:

1. Создать межведомственную комиссию по координации разработки проекта стратегии национальной безопасности.
2. Утвердить персональный состав межведомственной комиссии по координации разработки проекта стратегии национальной безопасности согласно Приложению 1.
3. Утвердить порядок деятельности межведомственной комиссии по координации разработки проекта стратегии национальной безопасности согласно Приложению 2.
4. Межведомственной комиссии по координации разработки проекта стратегии национальной безопасности – проект стратегии национальной безопасности представить Президенту Республики Армения до 1 сентября 2006 г.

**ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ**

Р. КОЧАРЯН

15 декабря 2005 г.
Ереван

ПЕРСОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ

МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ ПО КООРДИНАЦИИ РАЗРАБОТКИ ПРОЕКТА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Серж САРГСЯН	Секретарь Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения, Министр обороны Республики Армения (председатель комиссии)
Мгер ШАХГЕЛЬДЯН	Председатель Постоянной комиссии по обороне, национальной безопасности и внутренним делам Национального собрания Республики Армения (по согласованию)
Тигран САРГСЯН	Председатель Центрального банка Республики Армения
Самвел НИКОЯН	Депутат Национального собрания Республики Армения (по согласованию)
Грайр КАРАПЕТЯН	Депутат Национального собрания Республики Армения (по согласованию)
Гурген АРСЕНЯН	Депутат Национального собрания Республики Армения (по согласованию)
Акоп АКОПЯН	Депутат Национального собрания Республики Армения (избирательный участок № 31; по согласованию)
Гарник ИСАГУЛЯН	Советник Президента Республики Армения
Артур АГАБЕКЯН	Заместитель Министра обороны Республики Армения
Арман КИРАКОСЯН	Заместитель Министра иностранных дел Республики Армения
Павел САФАРЯН	Первый заместитель Министра финансов и экономики Республики Армения
Гагик ГАГЯН	Заместитель Министра-руководителя аппарата Правительства Республики Армения
Арцвик МИНАСЯН	Заместитель Министра труда и социальных вопросов Республики Армения

Гайк ДАРБИНЯН	Заместитель Министра здравоохранения Республики Армения
Гагик ВАРДАНЯН	Заместитель Министра торговли и экономического развития Республики Армения
Ашот АБОВЯН	Заместитель Министра юстиции Республики Армения
Симон ПАПЯН	Заместитель Министра экологии Республики Армения
Самвел АВЕТИСЯН	Заместитель Министра сельского хозяйства Республики Армения
Арег ГАЛСТЯН	Заместитель Министра энергетики Республики Армения
Ара АВЕТИСЯН	Заместитель Министра образования и науки Республики Армения
Гагик ГЮРДЖЯН	Заместитель Министра по вопросам культуры и молодежи Республики Армения
Ваче ТЕРТЕРЯН	Заместитель Министра территориального управления Республики Армения
Грант БЕГЛАРЯН	Заместитель Министра транспорта и связи Республики Армения
Рузан АЛАВЕРДЯН	Заместитель Министра градостроительства Республики Армения
Грачья АРУТЮНЯН	Первый заместитель Директора Национальной службы безопасности при Правительстве Республики Армения
Арагат МАХТЕСЯН	Первый заместитель Начальника полиции Республики Армения при Правительстве Республики Армения
Эмиль ГАБРИЕЛЯН	Заместитель Президента Национальной академии наук Республики Армения
Гайк КОТАНДЖЯН	Советник Министра обороны Республики Армения (секретарь комиссии)

РУКОВОДИТЕЛЬ АППАРАТА
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

А. ТУМАНЯН

**ПРОЕКТ
СТРАТЕГИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ***

**I. СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ***

Стратегия национальной безопасности Республики Армения—это общегосударственный политический документ, в котором в систематизированном виде представлены основные принципы государственной политики по обеспечению безопасности личности, общества, государства, а также сохранения идентичности и стабильного развития всего армянства.

Стратегия национальной безопасности Республики Армения осуществляется путем эшелонированного планирования и реализации во всех сферах жизнедеятельности единой государственной политики, разрабатываемой властями в сотрудничестве с гражданским обществом и с учетом ведомственных и территориальных особенностей.

В основу стратегии национальной безопасности Республики Армения положены система демократических ценностей и принцип комплементарности, нацеленный на обеспечение национальной безопасности через международное сотрудничество посредством диверсификации внешнеполитических отношений и совершенствования системы обороны.

Стратегия национальной безопасности Республики Армения подлежит корректировкам в соответствии с изменениями внутригосударственной и международной обстановки, системы угроз и вызовов, приоритетов, а также по мере достижения указанных в настоящем документе целей.

**II. ПРИНЦИПЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

Для оценки настоящего и построения будущего Армении фундаментальное значение имеют следующие принципы национальной безопасности.

—Национальная безопасность Республики Армения обеспечивает защищенное существование и стабильное развитие армянского народа, всего населения Армении: человека, семьи, этнических групп, Республики Армения как суверенного, демократического, правового, социального государства с рыночной экономикой, богатого духовно-культурными ценностями, и ее формирующегося гражданского общества, а также верховенство права, идеологический, политический плюрализм.

—Основными угрозами национальной безопасности Республики Армения являются опасности, угрожающие суверенитету, независимости и территориальной целостности Республики Армения, физическому существованию ее населения и всего армянского народа, гармоничному

* Настоящий вариант Проекта Стратегии национальной безопасности РА является конечным продуктом деятельности Межведомственной комиссии, который прошел научную и общественно-профессиональную экспертизу в ведущих центрах Еревана, Москвы, Вашингтона и Брюсселя, а также в Национальном Собрании РА и был представлен Президенту РА на утверждение.

* *Оригинал текста на армянском языке.*

существованию, жизнедеятельности, национальным и духовно-культурным ценностям армянского народа и всех этнических общин, проживающих на территории республики, а также подрыв становления и стабильного развития Республики Армения как демократической системы со свободной рыночной экономикой, необходимой для укрепления и развития независимой армянской государственности.

–Основной гарантией национальной безопасности Республики Армения является действенная система гарантирования и защиты всеобщих демократических ценностей – государства, общества, фундаментальных прав и свобод личности, а также гармоничного развития армянского народа и всех этнических общин, проживающих на территории Армении.

–Обеспечение национальной безопасности Республики Армения осуществляется путем своевременного выявления, предупреждения и нейтрализации опасностей, угрожающих существованию, идентичности и стабильному развитию армянского народа, Республике Армения, ее населению, конституционному демократическому строю, гражданскому обществу.

III. НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Целями, выражающими национальные интересы Республики Армения, являются:

- становление, стабильное развитие и процветание Республики Армения как демократического, правового и социального государства, рыночной экономической системы, а также гражданского общества;
- гарантированное обеспечение защиты физического существования населения Республики Армения;
- сохранение и развитие в условиях глобализации национальной идентичности внесшего вклад во всемирную цивилизацию армянского народа, наделенного большим интеллектуальным потенциалом и являющегося носителем богатого культурного наследия;
- укрепление международной роли и авторитета Республики Армения, установление стабильного мира в регионе, развитие добрососедских отношений и сотрудничества со всеми странами, в частности, с государствами региона;
- обеспечение стабильной безопасности, мира, развития и процветания Республики Армения посредством всесторонней консолидации потенциала армянства;
- обеспечение гарантированности и защищенности фундаментальных прав и свобод человека и гражданина;

- сохранение и развитие духовно-культурных ценностей всех этнических групп, проживающих на территории Республики Армения, исключение любых проявлений дискриминации по национальному, религиозному или иному признаку во всех сферах жизнедеятельности;
- развитие в Республике Армения общества и экономики на научной основе, укоренение в Республике Армения соответствующей международным критериям, конкурентоспособной, базирующейся на национальных ценностях научно-образовательной системы и развитие арменоведческих дисциплин: армянского языка, литературы, истории и культуры как факторов обеспечения долговечности национального духовно-интеллектуального наследия и олицетворения национальной идентичности;
- обеспечение в Республике Армения стабильного демографического роста, а также продовольственной и экологической безопасности, развитие всеобъемлющей и эффективной системы здравоохранения, соответствующей высшим международным критериям;
- реализация конституционных прав и свобод человека и гражданина в области получения информации и пользования ею, обеспечение международной доступности информации об Армении.

Для достижения указанных целей необходимо выполнение следующих стратегических задач:

- гарантированное обеспечение защиты физической безопасности и продолжительного экономического, социального и духовного развития населения Республики Армения;
- становление и защита демократического национально-государственного и общественно-гражданского уклада Республики Армения;
- защита конституционного строя, всех компонентов государственности, территориальной целостности, неприкосновенности границ и обеспечение нормального функционирования системы государственного управления Республики Армения;
- обеспечение и защита надежного функционирования инфраструктуры жизнеобеспечения, управления, правоохраны, энергетики, транспорта и связи Республики Армения;
- борьба против транснациональной преступности, в том числе: международного терроризма, распространения оружия массового уничтожения и его составных частей, наркотрафика и фальсифицированных лекарственных средств, торговли людьми, а также производства и ввоза некачественных продуктов питания;
- разработка и организационное осуществление идеологической основы и государственной концепции всесторонней общепармянской интеграции;

- разработка и претворение в жизнь единой государственной научно-образовательной политики, имея ориентиром обеспечение международной конкурентоспособности национальной экономики и высокой эффективности научно-образовательной системы, в особенности путем инновационного развития;
- всестороннее развитие национальной культуры с сохранением основ ее своеобразия и усвоением достижений мировой культуры;
- разработка единой государственной информационной политики и ее последовательное осуществление посредством созданного с этой целью координирующего органа, приведение национальной информационной системы в соответствие с международными критериями, исходя из реализации прав человека и гражданина на получение информации и пользование ею, а также обеспечение международной доступности информации об Армении;
- формирование и непрерывное развитие в Республике Армения благоприятной среды для жизнедеятельности настоящего и будущих поколений, охрана и эффективное использование природных ресурсов, системное оздоровление экологической обстановки, интеграция в международные структуры по современному мониторингу и предупреждению чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, надежное прогнозирование, профилактика и нейтрализация природных и техногенных опасностей, обеспечение безопасности, надежности и устойчивости градостроительных систем.

IV. ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ КОНТЕКСТЕ

Стабильное развитие и построение безопасного будущего Республики Армения необходимо рассматривать в контексте региональной и международной безопасности, поскольку безопасность Армении имеет не только внутрисударственное, но и международное измерение. В этом аспекте принципы, основоположения стратегии развития и обеспечения безопасности Армении, базируясь на национальных и всеобщих демократических ценностях, нацелены на решение задач международной, в том числе региональной интеграции.

В Республике Армения, восстановившей в конце XX века свою независимость, еще сохраняются особенности трансформации, характерные для переходного периода. После развала Советского Союза на близлежащем к Армении пространстве возникли угрозы безопасности на внутрирегиональном и супрарегиональном уровнях. Внутрирегиональные угрозы в основном обусловлены существующими в регионе межэтническими

конфликтами, вооруженными столкновениями, а супрарегиональные угрозы являются следствием деятельности тех внешних сил, которые пытаются различными способами и средствами контролировать существующую в регионе военно-политическую ситуацию или приспособить ее к своим интересам.

Находясь на стыке интересов Востока и Запада, Севера и Юга, Европы и Азии, России, США, Евросоюза и других акторов, Южно-Кавказский регион испытывает воздействие сопряжения и соперничества этих интересов. Еще более усложняет сложившуюся ситуацию значительная политизация сферы обеспечения безопасности и происходящих в регионе процессов.

Стабильное и безопасное развитие Республики Армения требует государственного координирования деятельности по обеспечению взаимобусловленных внешней и внутренней составляющих безопасности. Основным путем их координирования является демократизация Республики Армения, которая должна осуществляться параллельно с процессами укрепления Республики Армения посредством ее стабильного развития и международного интегрирования. С осознанием необходимости этого, Республика Армения избирает стратегию осуществления перманентных реформ. Эту стратегию Республика Армения осуществляет при условии сохранения национальной идентичности, руководствуясь своими интересами, основываясь преимущественно на национальном потенциале, с использованием опыта международного сообщества и при его содействии.

Стратегия демократических реформ требует систематизированной конструктивной деятельности от всех государственных органов и общества. Затягивание или провал реформирования являются непосредственной угрозой для национальной безопасности, поскольку могут нарушить стабильность развития страны.

V. УГРОЗЫ И ВЫЗОВЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

В процессе построения правового и социального государства, укоренения всеобщих демократических ценностей посредством стабильного развития проявляются опасности и вызовы, угрожающие национальной безопасности Республики Армения, препятствующие ее неуклонному развитию. В последние годы возникают явления, которые, выступая в качестве характерных для международных отношений факторов, оказывают существенное воздействие на структуры международной безопасности и военно-политические силы, вынуждая их пересмотреть свои стратегические цели и трансформировать деятельность. Так, международный терроризм, его финансирование и легализация полученных преступным путем доходов влияют на ускорение процессов развития, расширения, трансформиро-

вания и, в первую очередь, интеграции государств и систем международной безопасности.

Угрозы, проявляясь как во внешних, так и во внутренних отношениях Республики Армения, касаются всех сфер жизнедеятельности и развития государства и имеют симметричный или асимметричный характер.

Внешними симметричными угрозами являются: посягательства на физическое существование населения Республики Армения, ее независимость, суверенитет и территориальную целостность; возобновление Азербайджаном боевых действий в целях военного разрешения Карабахской проблемы; внутренние гражданские столкновения и широко-масштабные военные действия в сопредельных Армении государствах; ослабление или распад дружественных военно-политических союзов, а также создание и укрепление враждебных альянсов; внешние посягательства в целях разрушения экономики Армении; подрывная деятельность иностранных спецслужб; политическая, экономическая, культурная, коммуникационная изоляция Армении; дезинформация в ее отношении и, в соответствии с этим, формирование негативного международного мнения, снижение международного авторитета Республики Армения.

Внешними асимметричными угрозами являются: применение против Республики Армения внешней иррегулярной военной силы; ослабление национально-культурной идентичности Армянской диаспоры; распространение международного терроризма, оружия массового уничтожения и наркотрафика, «отмывание» денег и финансирование терроризма; вспышки смертельных транснациональных эпидемий, природные и техногенные катастрофы в приграничных Армении районах, а также в глобальных масштабах.

Внутренними симметричными угрозами являются: недостаточные качество, темпы и проявления формирования атрибутов правового и социального государства; несовершенство политической системы и нестабильность развития сфер жизнедеятельности государства; недостаточный уровень состоятельности гражданского общества; несформированность полноценной системы защиты прав человека, отсутствие государственной гарантии социальной справедливости; недостаточный уровень деятельности системы внутренней безопасности, правоохраны и правосудия; несовершенство государственного управления финансово-экономическими механизмами и нестабильность финансовой системы; неэффективность государственного управления системами надежного энергоснабжения, внутренних коммуникаций и связи; наличие и расширение монополизма в экономической сфере; недостаточная роль государства в деле пропорционального вовлечения людских ресурсов в различные области экономики и другие сферы профессиональной занятости; падение социальной роли научно-образовательной системы и отсутствие ее экономической соответственности; недостаточность государственной деятельности по сохранению и развитию духовно-культурного наследия; несовершенство госу-

дарственной политики по укоренению среди молодежи системы ценностей, релевантной независимой государственности; неэффективное государственное управление природными ресурсами; недостаточность информационно-пропагандистских возможностей государства.

Внутренними асимметричными угрозами являются: углубление социального расслоения и бедность; высокий уровень теневой сферы экономики; нарушение систем социальной защиты и занятости; подрыв национальной идентичности, духовных и нравственных ценностей; социальная напряженность в результате подавления свободы слова и недостаточности информирования; снижение роли семьи и личности; криминализация общественных и государственных отношений, коррупция, в особенности, взяточничество; массовое недоверие общественности к властям, снижение роли гражданского общества в демократическом контроле над государственной системой; формирование атмосферы нетерпимости в обществе; отрицательные демографические процессы: низкая рождаемость, ухудшение показателей заболеваемости и смертности, средней продолжительности и качества жизни, эмиграция; неконтролируемая и незаконная миграция, отток и распыление образовательного, научного и культурного потенциалов; смертельные эпидемии, разрушительные землетрясения и другие природные и техногенные катастрофы на территории государства, истощение природных ресурсов. В основу политики Республики Армения, проводимой в целях предотвращения указанных угроз или нейтрализации их последствий и обеспечения стабильного развития государства и общества, положена стратегия национальной безопасности.

VI. СТРАТЕГИИ ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

1. СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

В основе стратегии внешней безопасности Республики Армения лежит стремление армянского народа занять достойное место в мировом сообществе, всецело раскрыть свой потенциал, максимально способствовать развитию мировой цивилизации, защищать фундаментальные права и свободы человека и гражданина.

Армения учитывает, что при нынешнем миропорядке, характеризующемся глобальной интеграцией, трудно достичь обеспечения национальной безопасности только собственными силами. Следовательно, одним из основных путей обеспечения внешней безопасности Республики Армения является международная интеграция.

Основными целями стратегии внешней безопасности Республики Армения в различных сферах являются:

- в оборонной сфере—защита физического существования армянского народа и населения Армении, суверенитета, независимости, территориальной целостности и неприкосновенности границ Республики Армения от внешних военных угроз, участие в деятельности по укреплению международного мира и безопасности, в борьбе против терроризма и незаконного оборота наркотиков, гарантирование независимости Нагорно-Карабахской Республики и физической безопасности ее населения;
- в политической сфере—интегрирование в международные системы безопасности, повышение международного рейтинга Республики Армения, развитие международного диалога и регионального сотрудничества, мирное и справедливое решение Карабахской проблемы, основанное на международном признании как права народа Нагорного Карабаха на самоопределение, так и самой республики, предотвращение опасности духовной и культурно-лингвистической ассимиляции и ослабления национальной идентичности Армянской диаспоры;
- в экономической сфере—обеспечение стабильного экономического развития Республики Армения, повышение внешней конкурентоспособности и нейтрализация попыток ее экономической изоляции, деятельное участие в процессах нового международного разделения труда;
- в информационно-коммуникационной сфере—интегрирование Армении в международное информационное пространство и обеспечение доступности для международного сообщества информационного пространства Республики Армения, эффективное противодействие дезинформации и пропаганде, направленных против Республики Армения.

Для осуществления стратегии внешней безопасности Армения в основу своей внешней политики заложила принцип комплементарности. Суть его заключается в максимально возможном расширении международных отношений и в реалистической сбалансированности взаимоотношений с различными центрами силы в целях сохранения самостоятельности в принятии решений. Принцип комплементарности не означает сохранение баланса любой ценой, а нацелен на эффективное использование представляемых международными отношениями интеграционных возможностей. Армения осуществляет свою комплементарную политику, реалистично учитывая стратегические интересы, общие как для международного сообщества, так и для Армении.

1.1 Стратегия внешней безопасности Республики Армения на региональном уровне

Республика Армения выступает с позиций формирования в регионе благоприятной среды для сотрудничества, конструирования действенной системы безопасности, развития добрососедских взаимовыгодных отношений с государствами. Такой подход создает предпосылки для установления стабильного мира в регионе, мирного разрешения конфликтов и, в первую очередь, Карабахской проблемы, ликвидации опасности возобновления военных действий, преодоления существующих разделительных линий.

В сложной и нестабильной региональной среде угрозы многообразны и обладают особенностями, предполагающими выбор специфических методов нейтрализации, вследствие чего их необходимо рассматривать в формате отношений с отдельными государствами.

1.1.1 Отношения с Грузией

Отношения между Арменией и Грузией имеют стратегическое значение, так как способствуют решению ряда первоочередных задач региональной безопасности Республики Армения и всего Южного Кавказа. Они важны и с точки зрения взаимовыгодности, поскольку географическое положение обоих государств дает возможность посредством экономического и транспортного сотрудничества обеспечить связь Армении с Россией и другими государствами Европы, а Грузии—с Ираном и Ближним Востоком. В условиях блокады Армении, осуществляемой Турцией и Азербайджаном, Грузия является государством, посредством которого в основном обеспечивается экономический и транспортный выход Армении во внешний мир. Кроме того, Грузия, благодаря своему географическому положению, а также геополитическим процессам, выступает в качестве экономического и торгового посредника между Арменией, Турцией и Азербайджаном. Политические подходы Армении и Грузии к проблеме евроинтеграции создают основу для углубления в перспективе дружбы и стратегического партнерства между обоими государствами, что будет способствовать региональному интегрированию южно-кавказских государств, вовлеченных в Программу «Европейского соседства».

Отношениям Армении и Грузии придает важный характер и фактор проживания армян в Грузии, в частности—армянонаселенной области Джавахк. В этом отношении для Армении поводом для беспокойства является любая дестабилизация ситуации в Грузии. Она может создать угрозу для экономической и транспортной связи Армении с внешним миром, а межнациональная напряженность—вызвать антиармянские настроения и стать угрозой для безопасности армян Джавахка. Республика Армения и Грузия при вступлении в ряд международных организаций, в частности будучи вовлеченными в Программу «Европейского соседства»,

добровольно приняли обязательства по защите демократических свобод национальных и религиозных меньшинств и осуществлению их политических и гражданских, социально-экономических и культурно-образовательных прав созвучно с европейскими нормами. В связи с этим Республика Армения придает важность целевому сотрудничеству с Грузией по обеспечению соразмерного с развитием всего общества стабильного и безопасного социального и духовно-культурного развития армянского населения как Джавахка, так и всей Грузии.

В то же время Армения считает, что тенденция разрывания исключительно грузино-турецких, грузино-азербайджанских экономических, транспортных, военных программ чревата потенциальной опасностью нарушения равновесия в Южно-Кавказском регионе в связи с изоляцией Армении. Исходя из этого, Республика Армения предпринимает попытки сбалансировать такие программы, выступая с предложением восстановить железнодорожные сообщения Сухуми—Тбилиси и Карс—Гюмри—Тбилиси, имеющие стратегическое значение не только для Армении, но и для всего региона.

В военной сфере обе страны практически не сотрудничают. Между тем армяно-грузинское военное сотрудничество также взаимовыгодно. Активизация этого сотрудничества будет способствовать установлению прочного мира и укреплению безопасности в регионе.

Таким образом, Армения считает, что добрососедские отношения с Грузией вытекают из стратегических интересов обоих государств.

1.1.2 Отношения с Исламской Республикой Иран

Отношения Армении с Исламской Республикой Иран важны с точки зрения сохранения в регионе политической и экономической стабильности.

Обладающий большим экономическим, военным, культурным потенциалом Иран является одним из государств, играющих важную роль в формировании военно-политической обстановки в регионе. Армения придает важность вовлеченности Ирана в разрешение южно-кавказских проблем, рассматривая это обстоятельство как один из факторов сохранения стабильности на Южном Кавказе. Иран является государством, граничащим с Нагорным Карабахом, и в процессах по урегулированию Карабахской проблемы проводит сбалансированную политику. Кроме того, существующее в Иране традиционно благоприятное отношение к армянской общине создает дополнительные благоприятные условия для развития армяно-иранских межгосударственных отношений.

Отношения Армении с Исламской Республикой Иран носят преимущественно экономический и культурный характер. Армения будет продолжать развивать сотрудничество с целью увеличения объемов торговли, формирования новых энергетических, коммуникационных путей и эффективного

использования имеющегося экономического и культурного потенциала сторон.

Стратегические программы экономического сотрудничества включают:

- энергетические программы Иран—Армения, благодаря которым Армения присоединится к новой сети региональных трубопроводов, обеспечит диверсификацию источников питания своей энергетической системы, тем самым укрепляя свою энергетическую, экономическую безопасность;
- строительство железной дороги и второй автомагистрали Армения—Иран.

Сотрудничество с Ираном является той важнейшей составляющей политики Армении, которая нацелена также на формирование в исламском мире благоприятной для Армении атмосферы. Армения старается путем сохранения уравновешенных отношений с Ираном нейтрализовать возможную опасность злоупотребления фактором исламской солидарности во взаимоотношениях Азербайджан—Иран. Армения придает также значение периодическим армяно-иранским консультациям в области безопасности.

Армения, находясь на линии соприкосновения христианского и мусульманского миров, может сыграть роль в смягчении напряженности в отношениях Иран—Запад, тем самым давая пример диалога и сосуществования цивилизаций. Армения придерживается политического курса на гармоничное сочетание сотрудничества с Западом и Ираном.

1.1.3 Отношения с Турецкой Республикой

Вопрос урегулирования армяно-турецких отношений является одной из важных региональных проблем, поскольку непосредственно влияет на установление стабильности в регионе и на развитие регионального сотрудничества. Напряженность в армяно-турецких отношениях, первопричиной которой является предьявление Турцией определенных предварительных условий Армении и, как следствие, отсутствие дипломатических отношений, создает ряд угроз национальной безопасности Армении.

Армяно-турецкие отношения характеризуются наличием следующих проблем.

Турция преследует цель урегулировать Карабахскую проблему в соответствии с интересами своего союзника—Азербайджана. Для достижения этой цели Турция, стремящаяся к членству в Евросоюзе, в рамках военной и политико-дипломатической помощи Азербайджану осуществляет блокаду Армении, вовлеченной в Программу «Европейского соседства» Евросоюза.

Особого внимания заслуживает обстановка, сложившаяся вокруг вопроса признания Геноцида армян в Османской империи. Республика Армения, поддерживая законное требование западных армян восстановить истори-

ческую справедливость в отношении коренного армянского населения Османской империи и его потомков, в то же время признание факта Геноцида армян рассматривает в контексте исключения возможности нового геноцида в отношении населения Армении, то есть, как одну из гарантий безопасности существования населения Республики Армения. Армения видит разрешение проблемы также в сфере отношений Турция–Европа, поскольку евроинтеграция Турции предполагает приведение ее внешней политики в соответствие с европейскими ценностями.

Республика Армения стремится к урегулированию отношений с Турцией и тверда в намерении продолжать последовательный конструктивный диалог с ней, включая прямые контакты как на государственном уровне, так и на уровне неправительственных организаций. Армения готова к диалогу с Турцией без каких-либо предварительных условий.

1.1.4 Отношения с Азербайджанской Республикой

В основе армяно-азербайджанских отношений и их будущего развития лежит проблема Нагорного Карабаха. Армения и Азербайджан являются соседями, входят в состав ООН, СНГ, СЕ, других международных организаций, вовлечены в программу «Партнерство ради мира» НАТО, Программу «Европейского соседства» и приняли множество международных обязательств по формированию добрососедских взаимоотношений. С активизацией процессов региональной интеграции все более императивной становится необходимость нахождения точек соприкосновения для налаживания сотрудничества между Арменией и Азербайджаном.

Власти Азербайджана урегулирование отношений с Арменией обуславливают разрешением Карабахской проблемы исключительно в свою пользу. Данная позиция препятствует разрешению проблемы. Армения считает, что упорядочение межгосударственных и, в первую очередь, экономических отношений будет способствовать процессам развития и интеграции в регионе и создаст основу для реалистического разрешения Карабахской проблемы.

Позиция Республики Армения в отношении Нагорного Карабаха основывается на следующих фактах:

1. легитимное образование суверенной Нагорно-Карабахской Республики было осуществлено в соответствии с Конституцией и законодательством СССР во временных рамках их правоприменения. Легитимный референдум и последующий распад СССР закрепили юридический факт прекращения административной подчиненности населения и территории Нагорного Карабаха бывшей АзССР и политической подчиненности властям СССР;

2. на всей территории НКР с 1991 г. непрерывно осуществляется созданная демократическим путем представительская, исполнительная и судебная власть, путем референдума принята Конституция НКР, развивается

созвучное международным нормам законодательство, по демократическим принципам избираются Парламент и Президент Нагорно-Карабахской Республики, местные органы власти, сформированы и эффективно функционируют регулярная армия самообороны, институты охраны общественного порядка и учреждения, обслуживающие социальную, научно-образовательную, культурную сферы, а также банковская, финансово-кредитная, налоговая и таможенная системы, нацеленные на современные методы хозяйствования.

Миссию урегулирования Карабахского конфликта взяла на себя Минская группа ОБСЕ. В лице сопредседателей–России, США и Франции, являющейся также членом Евросоюза,–Минская группа с наибольшей эффективностью отражает соотношение сил, заинтересованных в региональных развитиях. Кроме того, Минская группа представляет наиболее адекватный формат посредничества, поскольку все три сопредседательствующие страны, являясь постоянными членами Совета Безопасности ООН, играют важную роль в международных отношениях. Исходя из требования гарантированности физической безопасности народа Нагорного Карабаха и подтверждения его права на самоопределение, а также из условий, необходимых для нацеленного на евроинтеграцию стабильного демократического развития Нагорно-Карабахской Республики, Армения видит разрешение этой проблемы в рамках Минской группы посредством компромиссного и мирного урегулирования.

Армения считает приемлемыми только те варианты урегулирования, которые базируются на следующих трех принципах:

1. невозможность подчинения Нагорного Карабаха Азербайджану;
2. невозможность анклавного существования Нагорного Карабаха, наличие сухопутной границы с Арменией и международная гарантированность создания условий, необходимых для участия Нагорно-Карабахской Республики во всемирных прогрессивных интеграционных процессах;
3. необходимость определенных международных гарантий на невозобновление войны и обеспечение безопасности населения Нагорно-Карабахской Республики.

Неопосредственной военной угрозой безопасности Армении является воистественная политика Азербайджана в отношении проблемы Нагорного Карабаха, а именно: стремление разрешить ее путем достижения военного превосходства над Арменией. Наличие постоянной военной угрозы препятствует осуществлению Арменией коренных реформ в оборонной сфере и приводит к гонке вооружений. Вследствие этого, необходимость обеспечения военной безопасности Республики Армения требует от ее Вооруженных сил постоянного пребывания в состоянии высокой боевой готовности. Главными задачами Вооруженных сил Армении в этой области являются: обеспечение физической безопасности населения Республики

Армения и Нагорно-Карабахской Республики, а также неприкосновенности их границ.

Для безопасности Армении серьезную угрозу представляют также осуществляемые Азербайджаном экономическая и транспортная блокада, политика исключения Армении из региональных энергетических и транспортных программ. Эта политика преследует цель и экономически изолировать Армению, тормозя процессы интеграции, осуществляемой в интересах регионального развития.

Армения неоднократно заявляла, что единственным реалистическим путем для регионального развития, в том числе – разрешения Карабахской проблемы, считает начало регионального сотрудничества, включающее осуществление общих экономических программ, взаимосотрудничество в дорожно-транспортной, экологической и иных областях. Установление определенных связей может обеспечить поле для контактов, благодаря которым станет возможным формирование атмосферы взаимного доверия между двумя народами, что является решающей предпосылкой к разрешению проблемы и установлению прочного мира в регионе.

1.2 Стратегия внешней безопасности Республики Армения на международном уровне

Армения, будучи членом ряда международных и региональных организаций, приверженных всеобщим принципам и ценностям и находящихся в соответствующем им договорно-правовом пространстве, пользуется вытекающими из этого правами и выполняет соответствующие обязательства. Республика Армения участвует в инициативах по борьбе против международного терроризма и по предотвращению распространения оружия массового уничтожения, в международных миротворческих миссиях, вовлечена во многие программы, такие, как «Европейское соседство» с Евросоюзом, «Вызовы тысячелетия» с США, в крупномасштабные инвестиционные программы с Российской Федерацией.

Республика Армения является не только потребителем международной безопасности, но и активным участником ее обеспечения.

1.2.1 Стратегия Республики Армения на постсоветском пространстве. Интеграция в рамках СНГ/ОДКБ

Будучи созданным на постсоветском пространстве, СНГ имело целью заполнить военно-политический, экономический вакуум, возникший в результате развала СССР. В этом плане СНГ сыграло значительную роль в предотвращении полного разрыва политических, экономических, военных, научно-образовательных, культурных, информационных связей, существовавших между республиками бывшего СССР.

Республика Армения, активно участвуя в процессах, происходящих в рамках СНГ, включая военную сферу, вместе с тем первенство отдает Организации Договора о коллективной безопасности, рассматривая ее в качестве одного из важнейших факторов обеспечения своей безопасности.

Кавказское направление деятельности ОДКБ осуществляется посредством армяно-российского сотрудничества, следовательно, его значение для Армении все более возрастает. В частности, развитие военной составляющей ОДКБ нацелено на создание действенных механизмов военно-технического сотрудничества между государствами-членами ОДКБ, выработку эффективных средств борьбы против транснациональной организованной преступности, в том числе международного терроризма, незаконного оборота оружия и наркотиков и иных транснациональных угроз, на обмен информацией в этих областях. Все это способствует решению задач, жизненно важных для обеспечения военной безопасности Республики Армения.

Перспективы дальнейшего углубления сотрудничества в рамках ОДКБ Армения видит в контексте своей внешнеполитической стратегии комплексности.

1.2.2 Международные организации и европейская интеграция

Армения последовательно продолжает и будет продолжать свое эффективное и нацеленное на будущее сотрудничество с ООН, Советом Европы и Евросоюзом, а также с системами обеспечения международной безопасности НАТО и ОБСЕ.

Армения свое стабильное и безопасное развитие видит в контексте углубления евроинтеграции. Отношения с европейскими структурами имеют определяющее значение для Армении. Выбор европейского пути развития не случаен: он обусловлен общественным сознанием армянского народа, имеющего с Европой исторические духовные и культурные связи и схожие мировоззренческие-ценностные ориентации.

– Организация Объединенных Наций (ООН)

В числе международных организаций, в системе международных структур по безопасности и сотрудничеству Республика Армения придает перво-степенное значение Организации Объединенных Наций. Армения активно участвует в работе органов ООН и представлена в ее различных комиссиях и комитетах, тесно сотрудничает с Комитетом по антитерроризму, созданным под эгидой Совета Безопасности ООН. Армения заинтересована в продолжении в различных структурах ООН деятельности, продиктованной своими безопасными, экономическими и гуманитарными задачами.

– *Европейский Союз (ЕС)*

Отношения Армении с Европейским Союзом обусловлены объективными геостратегическими развитиями, логикой создания нового демократического миропорядка. Наиболее значительными являются возрастание влияния Евросоюза в области мировой политики и экономики в результате его расширения и, как следствие, охват Южного Кавказа в Программе соседства Евросоюза.

Политика европейского соседства важна для Армении не только с точки зрения безопасности, но и в более глобальном–концептуальном–аспекте. Она предусматривает нацеленность процессов интеграции на формирование атмосферы стабильности и взаимного доверия и в индивидуальном, и в региональном формате, что предопределяет решение проблем, стоящих как перед находящейся в блокаде Армении, так и перед всем Южным Кавказом.

Европейское соседство имеет для Армении и большое экономическое значение. Евросоюз является крупнейшим торговым партнером Армении, предпринимаемые им шаги нацелены на развитие регионального сотрудничества, становление в Армении рыночного экономического порядка и осуществление программ реформирования.

Таким образом, стратегический характер отношений Армения–Евросоюз обеспечивает их нацеленность на дальнюю перспективу, непрерывность расширения и углубления. Идя по пути европейской интеграции, Армения осуществляет реформы в системе управления, в законодательной, экономической, социальной сферах, продолжает либерализацию рынка, обеспечивает свой стабильный экономический рост. В основе развития отношений с Евросоюзом лежит «Программа индивидуальных действий», осуществляемая Арменией в рамках Программы «Европейского соседства» и придающая развитию этих отношений систематизированный характер.

– *Совет Европы (СЕ)*

Армения является членом Совета Европы и включена в его органы–в Парламентскую Ассамблею, комитет министров и ряд других институтов. Армения в деле осуществления реформ и укоренения демократических ценностей считает первичным выполнение своих обязательств перед Советом Европы. В рамках Совета Европы Армения продолжит осуществление реформ с целью приведения в стране защиты прав человека и демократии в соответствие с европейскими нормами и обеспечения верховенства права. Сотрудничество с Советом Европы оказывает положительное воздействие на обеспечение безопасности Армении. Армения в своей внешней политике будет более целенаправленно отражать реалии возрастания роли Совета Европы в области обеспечения региональной безопасности Южного Кавказа.

– *Организация Североатлантического Договора (НАТО)*

Отношения Армения–НАТО играют важную роль в системе обеспечения безопасности Армении. Следовательно, Армения будет продолжать осуществление совместных с этой организацией программ.

В последнее время сотрудничество Армения–НАТО вышло на новый уровень, приобретая более предметный характер. Это обусловлено не только желанием Армении углублять отношения с Альянсом, но и новой политикой НАТО с уделением особого внимания стратегически важному Южно-Кавказскому региону и развитию индивидуальных отношений с партнерами.

Отношения Армения–НАТО развиваются в рамках «Плана действий индивидуального партнерства». Реализация этого плана нацелена на осуществление Арменией оборонных и широких политических институциональных реформ, модернизацию структур безопасности, обороны и кризисного управления, обеспечение военной интероперабельности и системной совместимости с евроатлантическими партнерами. В этих целях Республика Армения в качестве инструментария использует программы НАТО оборонного и силового планирования ПРМ. Армения рассматривает «План действий индивидуального партнерства» в качестве важного механизма дальнейшего развития политического диалога с НАТО.

Развитие взаимоотношений с НАТО направлено и на укрепление двустороннего сотрудничества с европейскими странами, поскольку многие из них являются членами НАТО, и именно Североатлантический альянс в значительной мере содействует развитию их сотрудничества с Арменией.

– *Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ)*

Для Армении ОБСЕ имеет важное значение, поскольку одна из первейших задач безопасности Армении–консультации и переговорный процесс по мирному урегулированию Карабахской проблемы–осуществляется в рамках ОБСЕ, и в связи с этим Армения полностью поддерживает Минскую группу ОБСЕ. В укреплении региональной безопасности среды для Республики Армения важную роль играют также Договор ОБСЕ по контролю над вооружениями и Венский документ ОБСЕ. Следовательно, из стратегических интересов Армении вытекают укрепление роли ОБСЕ, а также тесное сотрудничество с ее соответствующими структурами, нацеленное на углубление в стране процессов демократизации и обеспечение их необратимости.

– *Всемирная Торговая Организация (ВТО)*

Республика Армения, исходя из интересов своего стабильного развития и экономической безопасности, считает необходимым последовательно участвовать в процессах, происходящих в рамках Всемирной торговой

организации. Свое участие в этой организации Армения рассматривает в качестве одного из важных средств стимулирования торговли и прямых внешних инвестиций, защиты внутреннего рынка, а также охраны интеллектуальной собственности, внедрения в экономику Республики Армения международных стандартов.

1.2.3 Отношения с ведущими странами

– Российская Федерация

Взаимоотношения Республики Армения с Российской Федерацией имеют стратегический характер, выделяются своей ролью и значением в вопросе гарантирования национальной безопасности Армении и важны как в двустороннем, так и в многостороннем форматах.

Эти многомерные отношения основываются на общности стратегических интересов Армении и России, нацеленных на дальнюю перспективу. Они охватывают многочисленные сферы сотрудничества двух государств, регламентированного около 160 двусторонними международными договорами. Примечательно, что все составляющие этого сотрудничества находятся на высоком уровне. Особенно велика масштабность сотрудничества в военной, торгово-экономической, энергетической, научной, образовательной, культурной, информационной сферах. В последнее время активизируется и расширяется также приток российского капитала в Армению.

Исключительную важность в системе армяно-российского стратегического сотрудничества представляет военная сфера. Армения рассматривает армяно-российское военное сотрудничество и, в особенности, наличие российской военной базы на территории Республики Армения в качестве одного из важных факторов нейтрализации внешних военных угроз. С точки зрения интересов Армении это сотрудничество направлено на решение следующих фундаментальных задач:

- обеспечение военных и военно-технических потребностей Вооруженных сил Республики Армения;
- сохранение баланса сил в регионе.

Развитие армяно-российского военного сотрудничества осуществляется в трех важных целевых направлениях:

- коалиционные группировки;
- объединенная система ПВО;
- сотрудничество в рамках ОДКБ.

Примечательно, что объединенная система ПВО СНГ, включая армяно-российское совместное дежурство, в значительной мере способствует решению одной из важнейших задач безопасности Республики Армения, а армяно-российский военный союз в такой системе региональной

безопасности, как Организация Договора о коллективной безопасности, играет важную роль в деле сохранения военно-политического равновесия в Южно-Кавказском регионе и вообще в международных отношениях.

– США

Развитие разнохарактерного сотрудничества с США имеет для Армении особое значение в деле становления демократической государственности, стабильного развития экономики, обеспечения национальной безопасности.

США играют первостепенную роль как в международных, так и в региональных процессах. Со дня провозглашения независимости Армении США руководствовались политикой оказания существенной государственной поддержки Армении. Помощь США, оказываемая государствам региона, в том числе Армении, в области демократических и экономических реформ, имеет основополагающее значение для построения гражданского общества и утверждения демократического строя.

Параллельно с сотрудничеством в политической, экономической, социальной, научно-образовательной, культурной и других сферах, произошли серьезные сдвиги и в области армяно-американских оборонных отношений, осуществляются различные программы, в частности: программы «Внешнее военное финансирование», «Международное военное обучение и тренинг», программы «Совместная контактная группа» с европейским командованием США и «Партнерство со штатами» со штатом Канзас.

В плане военного сотрудничества с США для ВС Армении важны рекомендации по трансформации, выработанные на основе результатов «Оборонной оценки ВС Республики Армения». Способствуя возрастанию боевых возможностей ВС Армении, это сотрудничество играет роль краеугольного камня в вопросе соблюдения равновесия в военной политике Армении в плане осуществления комплементарного военного сотрудничества. В большей части отношениями с США обусловлено развитие сотрудничества Республики Армения с государствами-членами НАТО в двустороннем формате.

1.2.4 Отношения с исламскими странами

Республика Армения в своей внешней политике учитывает тот факт, что Армения и армянский народ исторически и географически контактировали и сосуществовали с исламскими странами и народами. В ряде исламских государств нашли прибежище пережившие геноцид массы армянского народа и там по сей день существуют армянские общины, получившие возможность сохранить свою национальную духовную и культурную идентичность. Следовательно, для Республики Армения и армянского народа представляет особую важность сохранение с этими странами традиционных дружеских отношений, основанных на взаимном уважении.

Армения в рамках своей комплементарной внешней политики развивает дружеские и взаимовыгодные отношения и с другими мировыми центрами силы, в частности, с Китайской Народной Республикой и Республикой Индия.

2. СТРАТЕГИЯ ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Стабильное развитие Республики Армения требует осуществления демократических реформ во всех внутривнутриполитических сферах жизнедеятельности государства. Важнейшей предпосылкой для этого является обеспечение внутренней безопасности путем осуществления единой государственной политики посредством разработки и реализации скоординированных ведомственных стратегий согласно приоритетам стратегии национальной безопасности.

Основными целями стратегии внутренней безопасности Республики Армения в различных сферах являются:

- в **оборонной сфере**—обеспечение оборонного потенциала государства, необходимого для отражения возможной агрессии, защиты физического существования, суверенитета и независимости населения Республики Армения, территориальной целостности государства;
- в **политико-правовой сфере**—обеспечение политической стабильности, защита демократических ценностей и, в первую очередь, прав и свобод человека и гражданина, развитие гражданского общества, формирование законодательства, нацеленного на утверждение демократии и обеспечение международной интеграции, обеспечение участия широких слоев общества в управлении государством;
- в **институциональной сфере**—развитие демократических институтов власти и формирование механизмов обеспечения эффективного общественного контроля, изжитие коррупции;
- в **социально-экономической сфере**—обеспечение стабильного роста экономики и непрерывное повышение жизненного уровня населения, укоренение социальной справедливости, установление социального согласия, формирование научно-образовательной системы, нацеленной на организацию экономики на научной основе и соответствующей международным критериям, непрерывное развитие духовно-культурных сфер, повышение качества и уровня жизни в целях обеспечения психологической безопасности личности, обеспечение экологической безопасности;
- в **информационно-коммуникационной сфере**—разработка и осуществление единой государственной информационной политики, нацеленной на обеспечение информированности населения и прав и свобод

личности в данной сфере, защиту информации, являющейся государственной тайной, модернизацию информационной инфраструктуры, развитие и всестороннее применение современных информационных технологий.

Для достижения указанных целей Республика Армения предусматривает следующие реформы.

2.1 Законодательные реформы

Законодательные реформы являются предусловием для становления стабильного и процветающего гражданского общества. Они призваны обеспечить правовое регулирование всех сфер деятельности личности, общества и государства в соответствии с принципами и нормами международного права. Республика Армения законодательные реформы осуществляет на основе сохранения суверенитета, независимости и национальной идентичности путем приведения законодательства в соответствие с критериями демократической законности, гуманизма, гласности, закрепленными международным правом, тем самым способствуя процессам международной интеграции, нацеленной на обеспечение стабильного и безопасного развития страны. В этой связи фундаментальное и решающее значение имеет процесс конституционных реформ.

Республика Армения нацелена на укоренение демократических ценностей, в процессе осуществления законодательных реформ тесно сотрудничая со странами с состоявшейся демократией. На данном этапе Армения свое законодательство формирует при содействии европейских структур—Евросоюза, Совета Европы, ОБСЕ и других передовых в этой сфере международных институтов. В целях приведения законодательства Республики Армения в соответствие с европейскими стандартами разработана и реализуется «Программа осуществления в 2006–2009 гг. Договора о партнерстве и сотрудничестве по европейской интеграции между Республикой Армения и европейскими общинами и государствами—их членами».

В законодательной сфере Республика Армения считает важным также нормативно-правовое закрепление своего участия в международных акциях по борьбе с международным терроризмом, распространением оружия массового уничтожения, наркотрафиком, торговлей людьми.

2.2 Институциональные реформы

Институциональные реформы нацелены на развитие демократического государства, координацию формирования органов государственного управления и обеспечение прозрачности их деятельности, полноценное становление органов местного самоуправления, укоренение демократических механизмов эффективного общественного контроля, усиление борьбы с

коррупцией, в частности, со взяточничеством. В связи с этим Республика Армения при содействии международного сообщества осуществляет соответствующие перспективные государственные программы, в том числе: по преодолению бедности, «Вызовы тысячелетия», стратегические антикоррупционные программы.

В деле обеспечения национальной безопасности Республики Армения приоритетными задачами являются формирование гражданского общества, консолидация общества в осуществлении национальных программ политического, экономического и социального развития, создание системы эффективного управления кризисными ситуациями. Основопологающим подходом является обеспечение участия неправительственных организаций, широких слоев общества в управлении государством.

В качестве фундаментальной задачи по сохранению конституционного строя государства, верховенству права, обеспечению нормального функционирования законодательной, исполнительной и судебной власти Республика Армения придает особую важность стратегическим реформам в правоохранительной сфере. Они нацелены на обеспечение соблюдения конституционных прав человека и гражданина, на защиту личности и общества от противоправных посягательств, на устранение правонарушений, в том числе: на борьбу против международного терроризма, распространения оружия массового уничтожения, наркотрафика, торговли людьми. Целью этих реформ является обеспечение гармоничного взаимодействия правоохранительных органов и гражданского общества в сфере последовательной борьбы с правонарушениями.

2.3 Экономические реформы

В деле обеспечения своего стабильного экономического прогресса, утверждения нового экономического порядка Армения считает особо важным: создание и гармоничное развитие законодательного пространства, нацеленного на повышение конкурентоспособности экономики, и механизмов его применения; укоренение свободных рыночных отношений и формирование системы их государственного регулирования; обеспечение макроэкономической и финансовой стабильности, формирование эффективных механизмов развития финансовой системы и, в соответствии с этим, новых финансовых институтов; улучшение конкурентной среды в сфере предпринимательства, существенное сокращение теневой сферы экономики, поощрение малого и среднего бизнеса, разработку и внедрение действенных механизмов недопущения монополизации отдельных сфер экономики; осуществление последовательной инвестиционной политики, вытекающей из интересов обеспечения национальной безопасности; повышение жизненного уровня населения благодаря повышению трудовой занятости; симметричное социально-экономическое территориальное и отраслевое развитие, координирование инфраструктур; доминирование в

структуре экономики наукоемких, трудоемких, нематериалоемких отраслей и экологически чистых технологий, реорганизацию научно-технической сферы в качестве научной основы и движущей силы инновационной экономики; обеспечение динамического роста экспорта; предотвращение экономической преступности.

Придавая особую важность комплексу ведомственно-отраслевых преобразований, Республика Армения нацеливает их на:

- повышение уровня энергетической безопасности Республики Армения, что предполагает диверсификацию путей импорта энергоносителей на основе разнообразных источников, создание новых энергетических мощностей, в том числе ядерных, построение устойчивой и надежной энергосистемы, ориентированной на экспорт;
- осуществление национальной финансово-кредитной политики, направленной на развитие современной рыночной экономики, обеспечение всестороннего, стабильного и динамичного развития финансово-банковской системы, осуществление финансовой и валютно-кредитной либеральной политики, расширение сотрудничества и установление гибких связей с международными экономическими и финансовыми структурами, а также расширение международного сотрудничества и территориальных экономических программ путем вовлечения финансового и организационного потенциала Диаспоры;
- обеспечение стабильного развития транспортной системы республики и укрепление сотрудничества в этой области с международными организациями в целях интегрирования транспортных путей Армении в систему транзитных грузоперевозок и создания альтернативных коммуникационных путей и тем самым – ликвидации транспортной блокады;
- восстановление, охрану и обеспечение здоровой окружающей среды, оптимального использования природных ресурсов, в том числе – водных ресурсов и экосистемы озера Севан, обеспечение безопасности биомногообразия Армении от генетически подмененных растительных и животных организмов, безопасное использование атомной энергии, обеспечение всеохватывающего контроля за хранением опасных химических и радиоактивных веществ и отходов, прогнозирование природных и техногенных катастроф, раннее оповещение о них и развитие системы быстрого реагирования, создание структур по выявлению и преодолению чрезвычайных ситуаций, обеспечение гидрометеорологической безопасности, обеспечение экологических знаний и образованности населения;
- обеспечение биологической безопасности населения и продовольственной безопасности страны, в том числе – увеличение производства сельскохозяйственной продукции и продуктов питания, улучшение баланса экспорта и импорта, реализацию международных критериев

безопасности продуктов питания, осуществление координированных территориальных программ, экономическое и социальное развитие населенных пунктов, в особенности, приграничных и горных районов, увеличение уровня производительности труда в аграрной отрасли путем внедрения передовых технологий;

- продолжительное развитие градостроительства, включающее: формирование гармоничного жизненного пространства и последовательное улучшение качества жизни населения средствами градостроения, обеспечение сбалансированного территориального распределения населения, целевое, профессионально обоснованное использование историко-культурных, природных, территориальных ресурсов и ландшафта, сохранение и развитие самобытности армянской национальной архитектуры, запрограммированное снижение сейсмических рисков на всей территории Республики Армения и, в особенности, в Ереване и его агломерации, обеспечение сейсмостойкости и безопасной эксплуатации зданий и строений, разработка и применение новых методов сейсмостойкого строительства.

2.4 Социальные реформы

Республика Армения считает важной стратегией социальной защищенности народа как существенного фактора преданности гражданина интересам национальной безопасности.

Социальные реформы в Армении в основном нацелены на: построение социального государства, укоренение социальной справедливости, установление общественного согласия, осуществление реформ в системах человеческого развития и удовлетворения потребностей населения; прогрессирующее улучшение социального положения населения путем создания новых рабочих мест и внедрения системы страхования, повышение эффективности пенсионной системы, приведение минимального размера пенсии в соответствие с международными критериями биологических потребностей; обеспечение доступности пользования услугами социальной инфраструктуры; улучшение демографической ситуации в государстве; обеспечение воспроизводства профессиональной рабочей силы, в частности, научного и научно-педагогического потенциала, необходимого для стабильного развития экономики и общества в условиях нерегламентированного выезда и въезда, низкой рождаемости, и в связи с этим—обеспечение необходимых пропорций и качества выпуска специалистов в сфере высшего и послевузовского образования.

Республика Армения считает важным осуществление рассчитанной на дальнюю перспективу государственной политики, нацеленной на последовательное развитие научно-образовательной сферы и интеллектуального потенциала Армении; перестройку научно-образовательной системы и ее приведение в соответствие с требованиями научного и образовательного

евроинтегрирования, потребностями социально-экономического развития страны; предотвращение утечки мозгов, обеспечение коммерциализации научной продукции; усовершенствование системы образования в целях обеспечения подготовки высококвалифицированных специалистов и естественной смены поколений в научно-образовательной сфере; повышение роли армянского языка как основы языкового мышления армянской нации и государственного языка Республики Армения; осуществление долгосрочных программ развития передовых научно-технических и научно-аналитических центров, создание необходимых условий для актуальных фундаментальных и прикладных исследований; сбалансированное развитие естественных и гуманитарных наук; вовлечение национального научного потенциала в обеспечение эффективной модернизации всех сфер жизнедеятельности и, в первую очередь, оборонной сферы; развитие системы защиты прав на интеллектуальную собственность.

Важными задачами обеспечения национальной безопасности Республики Армения являются: развитие духовной и культурной сфер, осуществление государственной программной политики, нацеленной на сохранение общечеловеческих и национальных ценностей, национальных традиций, духовного и культурного наследия и создание благоприятных условий для их воспроизводства и развития; обеспечение доступности культурных ценностей и пользования культурными услугами и благами; поощрение духовной, нравственной, социальной и культурной деятельности Армянской Апостольской Церкви; предотвращение явлений, угрожающих духовно-культурной идентичности и нравственным ценностям армянского народа; сотрудничество с другими государствами в целях охраны армянских исторических, духовных и культурных ценностей на их территориях, а также сохранения исторических, духовных и культурных ценностей и этнической идентичности этнических групп, проживающих на территории Армении.

Республика Армения считает важной задачей создание эффективной системы здравоохранения. Она должна быть наделена способностью обеспечения биологической безопасности населения, в том числе—предотвращения распространения фальсифицированных медикаментов, предотвращения и профилактики заболеваемости, в особенности радиационных, острозаразных, эпидемических заболеваний, биотерроризма, наркомании, обеспечения раннего обнаружения и лечения широко распространенных заболеваний, укоренения здорового образа жизни, включать действенную систему санаториев и домов отдыха, объектов физической культуры, современных институтов защиты материнства и детства.

Республика Армения в деле созидания своего будущего считает особо важными задачами обеспечение обогащения системы общечеловеческих-национальных ценностей и неразрывности традиций; воспитание патриотически настроенных поколений, проникнутых гуманистически-национальным духом, всесторонне развитых и приверженных высоким нравственным идеалам развитие в них национального самосознания и демократической

ценностной ориентации, обеспечение их постоянной высокой профессиональной конкурентоспособности на рынке труда и занятости; формирование нового поколения законопослушных и ответственных граждан, наделенных национальным самосознанием.

2.5 Информационные реформы

Республика Армения считает важным разработку и осуществление рассчитанной на дальнюю перспективу единой государственной политики, нацеленной на последовательное развитие информационной сферы, и предусматривает:

- создание государственного органа по разработке и осуществлению информационной политики;
- усиление роли государства как полноправного и конкурентоспособного субъекта информационных отношений, производителя и распространителя в этой области информационной продукции и услуг;
- обеспечение конституционных прав и свобод граждан в информационной сфере посредством обеспечения международной доступности информационных ресурсов страны, информатизацию общества, защиту информации, являющейся государственной тайной;
- интегрирование Республики Армения во всемирное информационное пространство, профессиональное предоставление международной общественности истины об Армении и армянском народе, эффективное противодействие враждебной дезинформации и пропаганде;
- непрерывное развитие, технико-технологическую модернизацию системы связи, создание альтернативных и резервных структур особого значения, усовершенствование и защиту традиционных и интернетных информационных инфраструктур, развитие современных информационных технологий и отечественной информационно-программной индустрии, в частности, производства средств информатизации, телекоммуникации и связи, обеспечение потребностей внутреннего рынка конкурентоспособной продукцией и выхода этой продукции на мировой рынок, а также обеспечение законного накопления, сохранности и эффективного использования национальных и международных информационных ресурсов.

3. СТРАТЕГИЯ РЕФОРМ В ОБОРОННОЙ СФЕРЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Гарантией военной безопасности Республики Армения являются боеспособные Вооруженные силы и эффективные оборонные институты, всегда готовые к решению задач по отражению внешних угроз.

Действенными способами обеспечения военной безопасности Республики Армения, укрепления и развития боеспособности ее Вооруженных сил, наделения их возможностью адекватно противодействовать новым вызовам и угрозам являются эффективные целевые реформы в оборонной сфере армянского государства и сотрудничество с международными военно-политическими структурами и отдельными государствами.

Развитие сотрудничества в рамках ОДКБ, наряду со стратегическим партнерством с Россией, нацелено на создание объединенных и эффективных механизмов совместной нейтрализации угроз безопасности государств-членов этой организации. Наилучшими примерами интегрирования в этом направлении являются объединенная армяно-российская группировка войск и совместная система ПВО.

Армения в сотрудничестве с НАТО и своими Евроатлантическими партнерами в оборонной и безопасностной сферах осуществляет системные реформы, взаимосогласованные в рамках «Процесса планирования и оценки» и «Плана действий индивидуального партнерства». Реформы охватывают сферы четкого определения роли институтов обороны и безопасности, гражданского контроля над Вооруженными силами, оборонного планирования и бюджетного финансирования, управления личным составом, обеспечения интероперабельности подразделений ВС Республики Армения, выделяемых для осуществления международных операций по поддержанию мира, и охраны границ.

Эти реформы и сотрудничество осуществляются в интересах Республики Армения и не направлены против третьих стран.

4. СТРАТЕГИЯ ОБЩЕАРМЯНСКОГО ИНТЕГРИРОВАНИЯ

Обеспечению национальной безопасности Республики Армения присуще такое своеобразие, которое характерно лишь для немногих государств: оно обусловлено особенностями Армянской диаспоры. Армянская диаспора по численности превосходит население Армении, рассеяна по всему свету и, в основном, является следствием геноцида и депортации. Она характеризуется высокой степенью интегрированности в различных государствах, значительной ролью в их государственной и общественной жизни. Особенно большие общины проживают в РФ, США, Франции, Иране и в ряде арабских государств. Очень важно укрепление связей Армения-Диаспора. В то же время Республика Армения всегда учитывает то обстоятельство, что армяне Диаспоры являются гражданами иных государств.

Стратегия общеармянского интегрирования направлена как на предотвращение утери культурно-лингвистической идентичности и ассимиляции Диаспоры, так и на пресечение нерегламентированной эмиграции из Армении.

Интегрирование армянского народа имеет также большое экономическое и культурное значение для Армении, поскольку стимулирует, в частности, торговлю, туризм, сохранение, развитие и распространение национальных культурных ценностей.

Связи с Диаспорой играют особую роль для развития Армении, так как Диаспора является своеобразным мостом, соединяющим Армению с международным сообществом. Организации Армянской диаспоры, функционирующие в различных сферах, естественным образом способствуют развитию двусторонних связей Армении со странами проживания армянства, международной интеграции Армении и ускорению укрепления в стране демократии.

В контексте интегрирования и развития армянства важную миссию как национальная церковь выполняет Армянская Апостольская Святая Церковь с первопрестолом в Святом Эчмиадзине, духовными престололами Католикосата Великого Киликийского Дома, Армянских Иерусалимского и Константинопольского Патриаршества и действующими в различных странах духовными епархиями, а также армянские общины Католической и Евангелической церквей.

VII. ПРИОРИТЕТЫ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Республика Армения, руководствуясь интересами своей безопасности и стабильного развития, стратегиями международной интеграции и внутренних реформ, своей исторической миссией по обеспечению существования, сохранения национальной идентичности и духовного развития армянского народа, критериями защиты прав и свобод человека и гражданина, считает приоритетной свою деятельность в следующих направлениях:

— **в оборонной сфере**—защитить от внешних посягательств физическую безопасность, суверенитет и независимость населения Республики Армения, территориальную целостность государства; гарантировать физическую безопасность, суверенитет и независимость населения Нагорно-Карабахской Республики; укреплять военные возможности Армении путем модернизации Вооруженных сил, развивать систему гражданского контроля над Вооруженными силами; в целях предотвращения и нейтрализации внешних угроз осуществлять оперативные и долгосрочные оборонные программы; осуществлять последовательную борьбу с подрывной деятельностью иностранных разведывательно-диверсионных агентур и спецслужб; участвовать в деятельности по укреплению международного мира и безопасности и в борьбе против терроризма;

— **в политико-правовой сфере**—развивать сотрудничество с Евросоюзом в рамках «Программы Еврососедства», многостороннее сотрудничество с системами безопасности ОДКБ, НАТО и двустороннее—с Россией и США; продолжать дипломатические усилия с целью гарантирования неповторения геноцида в отношении народа Республики Армения; строить уравнивающие отношения с многоуровневыми гарантиями со всеми странами и международными организациями; проводить комплементарную многовекторную политику в отношениях с союзниками и партнерами; продвигать и защищать национальные интересы Армении в международных организациях, занимающихся урегулированием Карабахской проблемы; преодолеть тенденцию нерегулируемой эмиграции и развивать сотрудничество Армения—Диаспора посредством двойного гражданства и репатриации; сотрудничать с заинтересованными государствами и международными организациями в борьбе против международного терроризма, распространения оружия массового уничтожения и наркотрафика; обеспечивать социально-политическую стабильность общества, исходя из приоритетности защиты прав и свобод человека и гражданина; приводить законодательство в соответствие с демократическими критериями, укреплять демократический правопорядок, вести последовательную борьбу с коррупцией; сохранять сбалансированные межэтнические отношения; обеспечивать равенство перед законом всех граждан Республики Армения, в том числе—должностных лиц, а также государственных органов, политических, общественных и религиозных организаций; обеспечивать единое и последовательное выполнение требований законов и других правовых актов, строжайшую ответственность перед государством и обществом лиц, находящихся на общественной службе;

— **в институциональной сфере**—совершенствовать механизмы государственного управления и местного самоуправления и обеспечивать прозрачность их деятельности; обеспечивать участие гражданского общества, широких слоев общественности в управлении государством;

— **в социально-экономической сфере**—достичь ликвидации транспортной блокады страны; активно участвовать в региональных программах экономической и культурной интеграции; преодолеть бедность; снизить уровень теневой экономики; обеспечивать макроэкономическую и финансовую стабильность, всестороннее и динамичное развитие финансовой системы, осуществлять активную инвестиционную политику в сферах энергетики, аграрной и наукоемкой индустрии, поощрять освоение собственных энергоресурсов и развитие атомной энергетики; стимулировать научно-техническое развитие, нацеленное на повышение конкурентоспособности экономики, а также эффективность научно-образовательной системы, разработку и внедрение передовых, экологически чистых, ресурсосберегающих и энергосберегающих технологий; обеспечивать всесторонний культурный прогресс; коренным

образом улучшать в стране демографическую, здравоохранительную, экологическую обстановку и градостроительную среду; создать эффективную систему обеспечения мониторинга сильных землетрясений и других чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, а также снижения уровня тяжести последствий и их преодоления в случае возникновения катастроф;

- в **информационно-коммуникационной сфере** – разработать единую государственную информационную политику и создать координирующий орган по ее осуществлению; интегрироваться в международное информационное пространство, обеспечивать для мирового сообщества доступность профессиональной информации об Армении; разрабатывать и внедрять современные механизмы информационной безопасности; создать эффективную систему противодействия дезинформации, противоречащей жизненным и стратегическим интересам Армении и распространяемой с целью формирования о ней негативного международного мнения; обеспечивать соблюдение прав и свобод человека и гражданина в информационной сфере; стимулировать развитие в Армении современных информационных технологий.

Национальная безопасность Республики Армения – это, в первую очередь, защита во всех сферах жизнедеятельности прав и свобод народа Армении как единственного источника и носителя власти и защита национальных интересов в соответствии с целями и приоритетами.

**СЛОВАРЬ
ОСНОВНЫХ ТЕРМИНОВ И ПОНЯТИЙ
ПРОЕКТА
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

БЕЗОПАСНОСТЬ	Состояние защищенности от возможного ущерба, способность сдерживать или отражать опасные воздействия, а также быстро компенсировать понесенный ущерб; сохранение системой стабильности, устойчивости и возможности саморазвития.
– безопасности национальной виды и сферы	Виды и сферы национальной безопасности характеризуются как подсистемы целостной системы безопасности, состоящие из комплекса взаимосвязанных элементов конкретных областей жизнедеятельности, которые можно вычленять и анализировать (военный, политический, экономический, социальный, духовный, экологический и т. д.).
– безопасность биологическая	Составляющая национальной безопасности, характеризующая состояние защищенности от факторов с вредным биологическим воздействием (продовольствие, лекарства, пищевые и диетические добавки, вирусы, бактерии, радиоактивные агенты и иные смертоносные или разрушающие здоровье факторы). Включает систему мер по предотвращению воздействия таких факторов.
– безопасность внешняя	Составляющая национальной безопасности, характеризующая состояние защищенности государства, общества, семьи, личности от внешних симметричных и асимметричных угроз.
– безопасность внутренняя	Составляющая национальной безопасности, характеризующая состояние защищенности государства, общества, семьи, личности от внутренних симметричных и асимметричных угроз.
– безопасность военная	Составляющая национальной безопасности, обеспечиваемая состоянием вооруженных сил и тех институтов общества, благодаря которым оборонная мощь государства сохраняется на таком необходимом уровне, при котором устанавливаются благоприятные отношения с другими государствами и исключается конфронтация с применением силы. Гарантирует защищенность жизненно важных интересов гражданина, общества, нации и государства от внутренних и внешних угроз применением военной силы или угрозой ее применения.
– безопасность государственная	Важнейшая составляющая национальной безопасности, связанная с защитой государственного суверенитета и территориальной целостности, основ конституционного строя, правовой системы и системы управления.

– безопасность духовная	Составляющая национальной безопасности, характеризующая защищенность национального самосознания, отражающего традиции жизнеустройства общества, истории и культуры, уровень морально-политического единства общества, а также способность нации принимать необходимые для ее прогрессивного развития новые ценности и идеи без ущерба для национальной идентичности.
– безопасность информационная	Составляющая национальной безопасности, характеризующая состояние, при котором обеспечиваются соблюдение прав и свобод человека и гражданина в области информации, защищенность информационных ресурсов и каналов связи, а также доступность источников информации. Предусматривает информационные мероприятия по повышению морально-патриотического духа населения, а также комплекс мер по обеспечению возможности противодействия информационным операциям вероятного противника.
– безопасность международная	Такое состояние международных отношений, при котором обеспечены жизнедеятельность, сотрудничество и взаимодействие государств и их блоков, союзов, объединений и мирового сообщества в целом при условии гарантированной защищенности их жизненно важных интересов от различных опасностей. Снижает уровень межгосударственных конфликтов и обеспечивает военную и стратегическую стабильность в мире, а также расширяет сотрудничество между различными государствами и нациями. Предусматривает скоординированное осуществление международных военно-оборонительных, организационных и технических программ для предупреждения и устранения возникающих угроз. Включает также систему мер предотвращения и/или снижения уровня последствий крупномасштабных террористических актов, природных и техногенных экологических катастроф, распространения смертельных эпидемий.
– безопасность на основе сотрудничества	Главенствующая концепция в области безопасности, уделяющая особое внимание практическому и, в некоторых случаях, облученному в институциональную форму сотрудничеству между государствами как средству преодоления ими недоверия и враждебности друг к другу и создания нового, обеспечивающего взаимную безопасность, сообщества.

- **безопасность национальная** Состояние защищенности жизненно важных интересов личности, семьи, общества и государства от реальных и возможных внешних и внутренних угроз. Обеспечивается военными, политическими, экономическими, социальными, природоохранными, информационными и иными возможностями государства.
- **безопасность политическая** Составляющая национальной безопасности, характеризующая безопасность личности, семьи, общества, нации и государства от внешних и внутренних (для семьи, общества и государства) противоправных посягательств на их интересы. Обеспечивается внешнеполитической (дипломатической), военно-политической, экономической, общественной, экологической и иной целенаправленной деятельностью, при которой эффективно ограничиваются, нейтрализуются или устраняются внешние и внутренние угрозы.
- **безопасность продовольственная** Важнейшая составляющая национальной безопасности, характеризующая такое состояние экономики государства, при котором обеспечивается продовольственная независимость страны и для населения гарантируется физическая и экономическая доступность пищевых продуктов, соответствующих физиологическим нормам и безопасных для здоровья потребителей.
- **безопасность региональная** Составляющая международной безопасности, комплекс согласованных мер, осуществляемых в целях обеспечения безопасности государств, находящихся в пределах определенного региона. В аспекте международной безопасности наиболее важное значение имеют общеевропейская, ближневосточная и азиатско-тихоокеанская региональные безопасности. Для Армении региональная безопасность определяется как безопасность Южно-Кавказского региона.
- **безопасность социальная** Составляющая национальной безопасности, характеризующая гарантированное обеспечение социальных прав и свобод человека и гражданина.
- **безопасность экологическая** Составляющая национальной безопасности, характеризующая состояние защищенности среды обитания и жизнедеятельности общества и личности. Включает контроль за состоянием окружающей среды (природных ресурсов, воды, атмосферы, почвы, животного и растительного мира) и разработку мер, исключающих угрожающие нормальной жизнедеятельности человека и общества экологические кризисы и катастрофы.

- **безопасность экономическая** Составляющая национальной безопасности, соответствующая достижению государством экономической независимости: способность противодействовать внешнему экономическому давлению, попыткам внешней блокады и экономическим санкциям, готовность решать национальные задачи, опираясь на стабильное развитие национальной экономики.
- **безопасность энергетическая** Важнейшая составляющая экономической безопасности, характеризующая защищенность государства от возможности использования другими государствами поставок энергоносителей в качестве средства для оказания политического, экономического и/или иного рода давления. Включает комплекс мер по обеспечению надежного и стабильного энергоснабжения, в том числе: диверсификацию видов энергоносителей и путей их поставок, максимальное использование собственных восстанавливаемых энергоресурсов.

ВЫЗОВЫ БЕЗОПАСНОСТИ

Признак такой реальной опасности, которая требует противодействия для предотвращения и/или уменьшения возможного ущерба, а также приглашает субъекта безопасности к конкуренции. Вызывает необходимость приведения наличных ресурсов безопасности в соответствие с конкурентными требованиями.

ГОСУДАРСТВО

Политически организованное общество, обладающее системой институтов власти, правовых норм и экономических связей, а также имеющее суверенную территорию.

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО

Совокупность относительно обособленных от государства добровольных ассоциаций, которые действуют на основе самостоятельности. Включает: членство в ассоциациях и движениях; готовность терпимо относиться к различным политическим взглядам и участию граждан в различных объединениях; гражданскую ответственность человека перед обществом. В первую очередь, защищает интересы, права и свободы личности от посягательств государства.

ДЕМОКРАТИЯ

Форма государственного устройства, основанная на признании народа источником власти, на принципах равенства и свободы. При демократии официально признается: власть большинства при соблюдении прав меньшинства, участие масс населения в процессе принятия важных решений, равноправие граждан, верховенство закона, разделение властей (законодательной, исполнительной и судебной), свободные выборы основных органов власти.

**ИНТЕРЕСЫ
НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Совокупность духовно-нравственных, политических, социальных, экономических и иных потребностей нации, имеющих приоритетное значение для ее существования, сохранения национальной идентичности, развития и воспроизводства.

Интересы национальной безопасности исходят из представлений о цели (миссии) нации и ее духовно-нравственных ценностей. Важнейшими интересами национальной безопасности являются обеспечение суверенитета и территориальной целостности государства, сохранение обусловленного традицией национального уклада, устойчивое экономическое развитие и социальный прогресс общества и личности.

**– интересы
национальной
безопасности
внешние**

Направлены на обеспечение внешней безопасности государства, достижение им выгодных позиций в вопросах международного политического, экономического, военного информационного, культурного, экологического сотрудничества.

**– интересы
национальной
безопасности
внутренние**

Выражают стремление нации защищать свой общественный строй и правопорядок, создать основы для эффективного экономического развития и социального прогресса общества, повысить духовно-культурный, морально-патриотический и научно-технический потенциал государства, обеспечить защиту прав и свобод человека и гражданина, высокие демографические показатели, сохранение благоприятной среды для жизнедеятельности современного и будущих поколений.

**КАРАБАХСКИЙ
КОНФЛИКТ**

Конфликт между двумя суверенными государствами – НКР и АзР, законосообразно образованными в период распада СССР на территории бывшей АзССР (см. *Легитимность Нагорно-Карабахской Республики*). Возник в период формирования СССР, когда произвольным решением большевистских властей Нагорный Карабах, отделенный от Равнинного, вместе с которым составлял древнюю армянскую провинцию Арцах, был включен в состав АзССР в качестве автономной области (НКАО). В годы советской власти армяне Нагорного Карабаха в ответ на антиармянскую политику властей Советского Азербайджана неоднократно выступали с требованием о выходе из состава АзССР.

В начале имел ирредентистскую (воссоединительную) ориентацию в связи с требованием армян НКАО о воссоединении с АрмССР. Затем поменял ориентацию на достижение государственной независимости путем самоопределения. Вследствие попы-

ки властей АзР решить конфликт силовыми методами, в процессе самообороны легитимно созданной НКР обрел форму международного вооруженного конфликта. В ответ на вооруженную агрессию АзР Армия обороны НКР нанесла поражение агрессору и создала зону безопасности из некоторых районов АзР, приграничных НКР.

**КАТЕГОРИИ
РИСКА**

Военно-оперативное понятие, которым определяются уровень и возможные последствия скрытых военных угроз. Обычно связываются с резким изменением политического курса того или иного государства, активизацией их военных приготовлений, развертыванием новых военных группировок, откровенными посягательствами на жизненно важные интересы государства и нации. Введено в обиход в 1992 г. в связи с разработкой НАТО новой стратегии. В настоящее время употребляется в военных доктринах США, РФ и других государств.

КОРРУПЦИЯ

Незаконное использование политических, экономических, социальных и других общественных возможностей в личных интересах. Наиболее распространенными являются взяточничество и взяточничество.

**КРИТЕРИИ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Показатели, которые качественно и количественно характеризуют достигнутый уровень международной, региональной и национальной безопасности.

ЛЕГИТИМНОСТЬ

Соответствие прав, политических, общественных, социальных и иных явлений и процессов нормам, закрепленным законодательством данного государства.

**ЛЕГИТИМНОСТЬ
НАГОРНО-
КАРАБАХСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

Легитимность образования Нагорно-Карабахской Республики как независимого суверенного государства обусловлена следующими фактами и обстоятельствами.

Образование НКР осуществлено во временных рамках правоприменения Конституции СССР и «Закона о порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР», принятого в 1990 г. (см. «Ведомости Съезда народных депутатов Верховного Совета СССР». М., изд. Верховного Совета СССР, 1990, № 15); ВС АзР принял Конституционный акт о государственной независимости в октябре 1991 г. (см. «Конституционный акт о государственной независимости Азербайджанской Республики». «Баку», 7 ноября 1991 г.), в начале декабря 1991 г. под контролем международных наблюдателей в

Нагорно-Карабахской Автономной Области был проведен референдум по вопросам провозглашения независимости Нагорного Карабаха, образования НКР и формирования легитимных властей НКР (см. «Акт о результатах референдума о независимости Нагорно-Карабахской Республики». «Статус Нагорного Карабаха в политико-правовых документах и материалах», Е., 1995, сс. 85–87), осуществленный до подписания в середине декабря 1991 г. в Алма-Ате декларации об упразднении СССР (см. «Алмаатинская декларация» (О прекращении существования Союза Советских Социалистических Республик и образовании Содружества Независимых Государств). Алма-Ата, 21 декабря 1991 г. Университет Миннесоты. Библиотека По Правам Человека. <http://hrlibrary.ngo.ru/Russian/cis/Ralmatydecl.html>).

Единственным источником и носителем власти в НКР является ее народ, делегировавший властные полномочия избираемым им органам представительской, исполнительной и судебной власти.

С 1991 г. на всей территории НКР непрерывно осуществляется созданная демократическим путем и развивающаяся легитимная законодательная, исполнительная и судебная власть, разработано, осуществляется и развивается созвучное международным нормам законодательство, в соответствии с международно принятыми стандартами всенародно избираются Парламент и Президент НКР, местные органы власти, сформированы и эффективно функционируют регулярная армия самообороны, институты охраны общественного порядка и институты, обслуживающие социальную, научно-образовательную, культурную сферы, а также банковская, финансово-кредитная, налоговая и таможенная системы, нацеленные на современное хозяйствование.

В международных отношениях НКР выступает как ориентированное на демократическое развитие государство. Она ставит свою политику, экономику и военную силу на службу интересам установления в регионе мира и стабильности.

См. *Карабахский конфликт*

Состояние государства, при котором гарантированно обеспечивается выполнение в полном объеме его суверенных прав как на собственной территории, так и в международных отношениях.

НАГОРНО-КАРАБАХСКИЙ КОНФЛИКТ

НЕЗАВИСИМОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННАЯ

НЕСОСТОЯВШЕЕСЯ ГОСУДАРСТВО

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ

ОПАСНОСТЬ

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

ПРИНЦИП КОМПЛЕМЕНТАРНОСТИ

РИСК

СИСТЕМА

– СИСТЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКАЯ

Государство, которое не в состоянии полноценно осуществлять свои суверенные права на всей своей территории и выступать в международных отношениях в качестве признанного внешнеполитического субъекта.

Способность государства и общества успешно противодействовать внутреннему и внешнему насилию, направленным на нарушение суверенитета, территориальной целостности и стабильного развития государства, дестабилизацию обстановки в различных сферах общественно-государственной жизни, ущемление прав и свобод человека и гражданина.

Состояние, при котором существует возможность нанесения значительного ущерба системе.

Фундаментальные права, которыми человек обладает от рождения. Включают право на жизнь, свободу и достойное существование. Следует их отличать от конституционных и юридических прав, которые меняются со временем и зависят от конкретной политической системы. Регулируются нормативными актами международного права.

Подход к осуществлению внешней политики, нацеленный на максимально возможное расширение международных отношений, реалистическое развитие сбалансированного многовекторного сотрудничества с различными центрами силы. Строится на основе совпадения национальных интересов государства с интересами этих центров.

Признак возможной опасности понести ущерб определенной тяжести и содержания, отклонение фактических результатов деятельности по обеспечению безопасности от намеченных критериев безопасности.

1. Множество закономерно связанных друг с другом элементов, представляющее собой целостное образование; определенный порядок в расположении, связи частей, в действиях.
2. Форма, способ устройства, организации чего-либо, форма общественного устройства, общественный строй.

Политической системой обеспечения безопасности являются организации с оформленной политической структурой: национальные общности, государства, группы государств. К числу определяющих признаков данной системы относятся: наличие множества

элементов и установившихся между ними отношений, множественность и разнообразие возможных состояний, наличие доминирующей функции, определенная линия поведения.

Функциональные компоненты политической системы обеспечения национальной безопасности:

—гносеологический, включающий действия, связанные с накоплением и анализом новых знаний о внешней и внутренней среде безопасности, а также информации о национальных интересах, целях и приоритетах поведения, реальных и потенциальных угрозах;

—проектировочный, включающий действия, связанные с разработкой концепций и стратегий национальной безопасности, а также планов деятельности по обеспечению национальной безопасности, исходя из целей политических систем;

—конструктивный, включающий действия по структурированию ресурсов воздействия на внешнюю и внутреннюю среду безопасности;

—коммуникативный, включающий действия по установлению оптимальных связей и взаимодействия структурных компонентов внутри системы, а также системы в целом с внешней средой;

—организаторский, включающий действия по реализации конкретного целенаправленного и спланированного воздействия на внешнюю и внутреннюю среду безопасности с целью устранения либо локализации угроз интересам национальной безопасности.

— система обеспечения реализации стратегии национальной безопасности Республики Армения

Комплекс действий по предупреждению, нейтрализации и устранению внешних и внутренних угроз физическому существованию армянской нации, суверенитету, территориальной целостности и стабильному развитию Республики Армения, сохранению конституционного строя, национальной идентичности армян и проживающих на территории РА этнических меньшинств, соблюдению прав и свобод человека и гражданина, условиям его нормальной жизнедеятельности, а также совокупность государственных и общественных институтов, функционально обеспечивающих выполнение этих действий.

СТАБИЛЬНОСТЬ

Длительное сохранение существенных свойств системы или вследствие отсутствия значительных негативных воздействий на нее, или благодаря обеспечению устойчивости системы к таким воздействиям в течение длительного времени.

СТРАТЕГИЯ

Высшая форма науки и искусства планирования, а также руководства деятельностью систем, направленной на осуществление их наиболее важных и масштабных миссий.

**СТРАТЕГИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Общегосударственный политический документ, в котором на основе анализа существующей внутригосударственной и международной обстановки на национально-государственном, региональном и международном уровнях определены и оценены угрозы национальной безопасности, указаны основные направления нацеленной на будущее деятельности по обеспечению нейтрализации этих угроз и стабильного развития государства. На основе стратегии национальной безопасности разрабатываются скоординированные стратегии обеспечения национальной безопасности для каждого ведомства. Приоритеты стратегии национальной безопасности учитываются при составлении ежегодного бюджета государства.

**СУВЕРЕНИТЕТ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ**

Способность государства полноценно осуществлять власть в пределах всей своей территории и самостоятельно формировать международные отношения с другими государствами.

ТЕРРОРИЗМ

Осуществляемое индивидом или человеческой группой преднамеренное насилие, совершаемое для оказания давления на государственную власть или общество путем устрашения и достижения таким образом политических, экономических, идеологических целей.

УГРОЗА

Реальное или потенциальное явление, процесс, которые могут нанести ущерб интересам государства, общества или личности. Характеризуется наличием и намерения, и возможности. По своим источникам может быть внешней и внутренней, по сферам воздействия—симметричной и асимметричной.

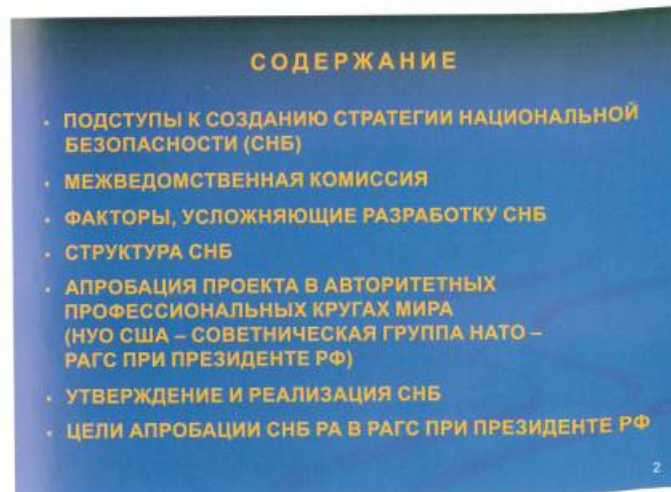
— угроза
внешняя
асимметричная

Угроза, источниками которой являются находящаяся вне пределов данного государства негосударственная структура, включая общественные, религиозные, террористические организации, а также разрушительные природные и техногенные катастрофы и смертельные эпидемии на территориях других государств.

— угроза
внешняя
симметричная

Угроза, источником которой являются другое государство (союз государств) или его какая-нибудь структура.

– угроза внутренняя асимметричная	Угроза, источником которой являются действующие на территории данного государства негосударственные структуры, а также неконтролируемые государством явления и процессы.
– угроза внутренняя симметричная	Угроза, источником которой является само государство вследствие своей недостаточной развитости.
УСТОЙЧИВОСТЬ	Способность системы сохранять свои основные характеристики в условиях воздействия различных разрушительных факторов. Реализуется посредством задействования обратных связей, приводящих к уменьшению неблагоприятных последствий, или как результат природной гибкости и сопротивляемости по отношению к неблагоприятным внешним воздействиям.
УЩЕРБ	Изменение свойств и/или условий существования системы, приводящее к изменению ее важнейших характеристик, в результате чего снижается стабильность или устойчивость системы.
ЭШЕЛОНИРОВАННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ	Планирование, осуществляемое на нескольких взаимодополняющих уровнях: общегосударственном, ведомственном и территориальном.

**АКАДЕМИЧЕСКИЕ ПОДСТУПЫ К РАЗРАБОТКЕ СНБ:
СОТРУДНИЧЕСТВО С РОССИЙСКИМИ КОЛЛЕГАМИ (1990 – 1996)**

- 1992 – ЗАВЕРШЕНИЕ МОНОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЦИВИЛИЗАЦИОННОМУ АСПЕКТУ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПОД ЭГИДОЙ АОН ПРИ ЦК КПСС/РАУ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ – ЦЕНТРА МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ РФ – КАФЕДРЫ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ НАУК ВАГШ ВС РФ;
- 1992 – РАЗРАБОТКА В РАУ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ И ИЗДАНИЕ СЛУЖЕБНОЙ МОНОГРАФИИ МО РА "ОСНОВЫ ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ: ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ";
- 1992 – 1993 – СОПРЯЖЕНИЕ СЛУЖБЫ РУКОВОДИТЕЛЯ ОТДЕЛА ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ МО РА С РАБОТОЙ ГЛАВНЫМ СПЕЦИАЛИСТОМ РОССИЙСКОГО ФОНДА НАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (ПРЕЗИДЕНТ – ГЕНЕРАЛ-МАЙОР Л. ШМЕЛЕВ), А ТАКЖЕ С РАБОТОЙ В КАЧЕСТВЕ УЧЕНОГО СЕКРЕТАРЯ РОССИЙСКОЙ АССОЦИАЦИИ ТЕОРИИ МОДЕЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ (ПРЕЗИДЕНТ – ПРОФ. Э. СКАКУНОВ);
- 1994 – 1998 – СОТРУДНИЧЕСТВО МО РА С РОССИЙСКОЙ СТОРОНОЙ В РАЗРАБОТКЕ ПОРТФЕЛЯ ДОКУМЕНТОВ ПО СТРАТЕГИЧЕСКОМУ ПАРТНЕРСТВУ АРМЕНИЯ – РОССИЯ (УВС И ВС МО РА – ГУМВС МО РФ);
- С 1996 – ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ ВОЕННЫХ НАУК В КАЧЕСТВЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОГО ЧЛЕНА РАВН.

3

ПРОДОЛЖЕНИЕ

**ДОПОЛНЕНИЕ МЕТОДОЛОГИИ В ЗАПАДНЫХ ЦЕНТРАХ
(1998 – 2004)**

- 1998 – ГЕНЕРАЛЬСКИЕ КУРСЫ ЕВРОПЕЙСКОГО ЦЕНТРА БЕЗОПАСНОСТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИМ. ДЖ. МАРШАЛЛА: ПРОГРАММА "РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ", ГЕРМАНИЯ;
- 2001 – ПРОГРАММА "ВЫЗОВЫ, НОВЫЕ ТЕХНИКИ ОБОРОННОГО АНАЛИЗА ДЛЯ XXI ВЕКА" МАГИСТРСКОЙ ШКОЛЫ КОРПОРАЦИИ "РЭНД", США;
- 2003 – 2004 – АКАДЕМИЧЕСКАЯ СТАЖИРОВКА В НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ОБОРОНЫ (НУО), США (ПРОГРАММА ШТАБНЫХ ОФИЦЕРОВ НАТО – ШКОЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ – ИНСТИТУТ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ).

4

ПРОДОЛЖЕНИЕ

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТАЖИРОВКИ В НУО
ДЛЯ ОБОГАЩЕНИЯ АКАДЕМИЧЕСКОЙ БАЗЫ РАЗРАБОТКИ СНБ
(2003 – 2005)**

- 2003 – 2005 – МОНОГРАФИЯ "РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ" (ШКОЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НУО, США);
- 2004 – ЗАЩИТА ПРОЕКТА СОЗДАНИЯ ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (ИНСИ) МО РА (УЧЕНЫЙ СОВЕТ ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НУО, США).

5

**РАЗРАБОТКА
ОСНОВНЫХ ОРИЕНТИРОВ СНБ
(2003 – 2005)**

- 2004 – УЧРЕЖДЕНИЕ ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ МО РА В КАЧЕСТВЕ ИНСТРУМЕНТА КООРДИНАЦИИ РАЗРАБОТКИ ОСНОВ СНБ;
- 2004 – 2005 – РАЗРАБОТКА ПОД РУКОВОДСТВОМ МИНИСТРА ОБОРОНЫ ДОКЛАДА "ОСНОВНЫЕ ОРИЕНТИРЫ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РА" И ЕГО ПРЕДСТАВЛЕНИЕ РУКОВОДЯЩЕМУ СОСТАВУ ВС РА (ФЕВРАЛЬ, 2005).

6

УЧРЕЖДЕНИЕ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ ПО РАЗРАБОТКЕ СНБ (2005)

- УЧРЕЖДЕНА УКАЗОМ ПРЕЗИДЕНТА ОТ 15 ДЕКАБРЯ 2005;
- ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИССИИ – СЕКРЕТАРЬ СОВЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, МИНИСТР ОБОРОНЫ РА СЕРЖ САРКИСЯН;
- СЕКРЕТАРЬ КОМИССИИ – ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ГАЙК КОТАНДЖЯН;
- В КОМИССИИ: ЧЛЕНЫ ПАРЛАМЕНТА, ЗАМЕСТИТЕЛИ МИНИСТРОВ И ЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ИМ ДОЛЖНОСТНЫЕ ЛИЦА (28 ЧЛЕНОВ).

7

ЧЛЕНЫ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ

- 5 ЧЛЕНОВ ПАРЛАМЕНТА;
- ЗАМЕСТИТЕЛИ МИНИСТРОВ:
ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ, ОБОРОНЫ, ЮСТИЦИИ, ЭКОНОМИКИ И ФИНАНСОВ, ЭНЕРГЕТИКИ, ЗДРАВООХРАНЕНИЯ, ТРУДА И СОЦИАЛЬНЫХ ВОПРОСОВ, ТОРГОВЛИ И ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ, ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ, КУЛЬТУРЫ И ПО ВОПРОСАМ МОЛОДЕЖИ, ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ, ЗАЩИТЫ ПРИРОДЫ, СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА, ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА;
- ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА, СОВЕТНИК ПРЕЗИДЕНТА ПО ВОПРОСАМ БЕЗОПАСНОСТИ, ЗАМЕСТИТЕЛИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ АГЕНТСТВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, ПОЛИЦИИ, РУКОВОДИТЕЛЬ АППАРАТА ПРАВИТЕЛЬСТВА.

8

ЦЕЛИ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ

- УСТАНОВЛЕНИЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО РЕЖИМА КОНСУЛЬТАЦИЙ С ВЕДУЩИМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМИ ЦЕНТРАМИ МИРА В ОБЛАСТИ МЕТОДОЛОГИИ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (РОССИЯ–США–СТРАНЫ СОВЕТА ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА/ПРМ НАТО);
- ДОСТИЖЕНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ СОВМЕСТИМОСТИ ВКЛАДА ВОВЛЕЧЕННЫХ В КОМИССИЮ УЧРЕЖДЕНИЙ В МЕЖВЕДОМСТВЕННЫЙ ПРОЦЕСС РАЗРАБОТКИ СНБ;
- КООРДИНАЦИЯ МЕЖВЕДОМСТВЕННОГО ПРОЦЕССА РАЗРАБОТКИ КОНСОЛИДИРОВАННОГО ПРОДУКТА;
- РАЗРАБОТКА ПОРТФЕЛЯ ВЕДОМСТВЕННЫХ ПРОГРАММ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ РЕАЛИЗАЦИИ СНБ;
- ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПРОЕКТА СНБ И ПОРТФЕЛЯ ВЕДОМСТВЕННЫХ ПРОГРАММ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВИТЕЛЬСТВУ И ПРЕЗИДЕНТУ.

9

УСИЛИЯ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ

- ФЕВРАЛЬ 2006 – ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА И РЕКОМЕНДАЦИЯ ДОКЛАДА СЕКРЕТАРЯ СОВЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, МИНИСТРА ОБОРОНЫ КАК БАЗЫ ДЛЯ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ РАЗРАБОТКИ СНБ;
- УСТАНОВЛЕНИЕ КОНСУЛЬТАЦИОННЫХ КОНТАКТОВ С ВЕДУЩИМИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ И ЭКСПЕРТАМИ МИРА (РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ – НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ОБОРОНЫ США – МЕЖДУНАРОДНАЯ СОВЕТНИЧЕСКАЯ ГРУППА СТРАН СЕАП/ПРМ НАТО);
- ПРОВЕДЕНИЕ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ С НУО США МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО СЕМИНАРА ДЛЯ ЧЛЕНОВ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ;

10

ПРОДОЛЖЕНИЕ

- ОРГАНИЗАЦИЯ СЕМИ ЗАСЕДАНИЙ (ФЕВРАЛЬ – ИЮНЬ 2006);
- ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИНСИ МО РА В КАЧЕСТВЕ СЕКРЕТАРИАТА МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ КАК ОРГАНА АНАЛИЗА И КООРДИНАЦИИ МЕЖВЕДОМСТВЕННЫХ УСИЛИЙ И КОММУНИКАЦИЙ;
- УСТАНОВЛЕНИЕ И ПОДДЕРЖАНИЕ ДИНАМИЧЕСКОГО ЭЛЕКТРОННОГО, ДОКУМЕНТАЛЬНОГО И СЕССИОННОГО КОНТАКТА СО ВСЕМИ ЧЛЕНАМИ КОМИССИИ: КОНСОЛИДАЦИЯ ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ;
- ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО РЕЖИМА ВЗАИМНОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ ЧЛЕНОВ КОМИССИИ.

11

ФАКТОРЫ, УСЛОЖНЯЮЩИЕ РАЗРАБОТКУ СНБ

- ПЕРВЫЙ ОПЫТ МЕЖВЕДОМСТВЕННОГО СОЗДАНИЯ ПОДОБНОГО ДОКУМЕНТА В АРМЕНИИ;
- НЕПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ;
- СЛОЖНАЯ ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКАЯ/БЕЗОПАСНОСТНАЯ СРЕДА ГОСУДАРСТВА;
- НЕРАЗРЕШЕННОСТЬ КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА;
- ОТСУТСТВИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ С ТУРЦИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ;
- ПОЛИТИКА КОМПЛЕМЕНТАРИЗМА, ОТРАЖАЮЩАЯ ОСОБЕННОСТИ ПОДДЕРЖАНИЯ АРМЕНИЕЙ ПРОДУКТИВНОГО ЭКВИЛИБРУМА ОТНОШЕНИЙ С РОССИЕЙ, США, ИРАНОМ;
- ПОПЫТКА ПРОДУКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ШКОЛ РОССИИ И США.

13

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕКРЕТАРИАТА – ИНСИ МО РА

- ПРОТОКОЛИРОВАНИЕ ЗАСЕДАНИЙ, СИСТЕМАТИЗАЦИЯ, АНАЛИЗ, РЕДАКТИРОВАНИЕ И ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СОГЛАСОВАНИЕ 615 ИЗМЕНЕНИЙ В ТЕКСТЕ СНБ, ПРЕДЛОЖЕННЫХ ЧЛЕНАМИ КОМИССИИ;
- РЕДАКТИРОВАНИЕ ВЕРСИЙ ТЕКСТА ПРОЕКТА СНБ, ОБЕСПЕЧЕНИЕ АУТЕНТИЧНОСТИ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ;
- СОЗДАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ГЛОССАРИЯ ПЕРВОГО СНБ РА;
- ПРОДВИЖЕНИЕ ТЕКСТОВ ДОКЛАДА СЕКРЕТАРЯ СОВЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ПРОЕКТА СНБ В РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ, НУО США И МЕЖДУНАРОДНУЮ СОВЕТНИЧЕСКУЮ ГРУППУ СТРАН СЕАЛ/ПРМ НАТО;
- ИЗДАНИЕ ПРОЕКТА СНБ В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОМ ТРЕХЪЯЗЫЧНОМ ВЫПУСКЕ ВОЕННО-НАУЧНОГО ЖУРНАЛА ИНСИ МО РА "АРМЯНСКАЯ АРМИЯ".

12

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СНБ

- ВИДЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЭКВИЛИБРУМА ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ОРИЕНТАЦИЙ АРМЕНИИ, ОСНОВАННОГО НЕ НА ПРОТИВОРЕЧИЯХ, А НА ВОЗМОЖНОСТЯХ ПРОДУКТИВНОГО СОВМЕЩЕНИЯ ИНТЕРЕСОВ РОССИИ И США, ОДКБ И СЕАЛ/ПРМ НАТО;
- ВИДЕНИЕ ЭКВИЛИБРУМА ОТНОШЕНИЙ АРМЕНИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ: ООН, ОДКБ, СНГ, ОБСЕ, ЕС, СЕ, ВТО;
- ВИДЕНИЕ СТРАТЕГИИ ВСЕОБЪЕМЛЯЮЩЕГО РЕФОРМИРОВАНИЯ АРМЯНСКОГО ОБЩЕСТВА, В ТОМ ЧИСЛЕ – В СЛЕДУЮЩИХ СФЕРАХ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ, ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ, СОЦИАЛЬНОЙ И ОБОРОННОЙ.

14

СОДЕРЖАНИЕ ПРОЕКТА СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РА

- I. СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
- II. ИНТЕРЕСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
- III. РЕСПУБЛИКА АРМЕНИЯ В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ
- IV. ОСНОВОПОЛОЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

15

ПРОДОЛЖЕНИЕ

- 1.2. СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ
НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ
- 1.2.1. СТРАТЕГИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ СНГ/ОДКБ
- 1.2.2. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ЕВРОПЕЙСКАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ
- 1.2.3. ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
С ВЕДУЩИМИ СТРАНАМИ

17

ПРОДОЛЖЕНИЕ

V. УГРОЗЫ И ВЫЗОВЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ. СТРАТЕГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

1. СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
- 1.1. СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ
- 1.1.1. ОТНОШЕНИЯ С ГРУЗИЕЙ
- 1.1.2. ОТНОШЕНИЯ С ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ ИРАН
- 1.1.3. ОТНОШЕНИЯ С ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ
- 1.1.4. ОТНОШЕНИЯ С АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ.
ПРОБЛЕМА НАГОРНОГО КАРАБАХА

16

ПРОДОЛЖЕНИЕ

2. СТРАТЕГИЯ ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
- 2.1. ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ
- 2.2. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ
- 2.3. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ
- 2.4. СОЦИАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ
- 2.5. ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ

18

ПРОДОЛЖЕНИЕ

- 3. СТРАТЕГИЯ ОБЩЕАРМЯНСКОГО ИНТЕГРИРОВАНИЯ
- 4. СТРАТЕГИЯ РЕФОРМ В ОБОРОННОЙ СФЕРЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
- VI. ПРИОРИТЕТЫ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ И ТЕРМИНЫ

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. ОСНОВНЫЕ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ

ПРИЛОЖЕНИЕ 3. АББРЕВИАТУРЫ

19

**АКАДЕМИЧЕСКИЕ КОНСУЛЬТАЦИИ
И АПРОБАЦИИ ПРОЕКТА СНБ РА
В ВЕДУЩИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЦЕНТРАХ**

- ПЕРЕПИСКА И ДОГОВОРЕННОСТЬ МЕЖДУ СЕКРЕТАРЯМИ СОВЕТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ И. ИВАНОВЫМ И АРМЕНИИ С. САРКИСЯНОМ О ПРОВЕДЕНИИ АКАДЕМИЧЕСКИХ КОНСУЛЬТАЦИЙ И АПРОБАЦИИ ПРОЕКТА СНБ РА В РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ;
- 23 – 24 МАЯ 2006 ГОДА – АКАДЕМИЧЕСКИЕ КОНСУЛЬТАЦИИ В РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ СЕКРЕТАРЯ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ РА НА ОСНОВАНИИ ДОГОВОРЕННОСТИ, ДОСТИГНУТОЙ МЕЖДУ СЕКРЕТАРЯМИ СОВЕТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ И АРМЕНИИ;

20

ПРОДОЛЖЕНИЕ

- ДОГОВОРЕННОСТЬ МЕЖДУ СЕКРЕТАРЕМ ОБОРОНЫ США Д. РАМСФЕЛЬДОМ И МИНИСТРОМ ОБОРОНЫ РА С. САРКИСЯНОМ О КОНСУЛЬТАЦИЯХ И АПРОБАЦИИ ПРОЕКТА СНБ РА В НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ОБОРОНЫ США;

- 19-20 ИЮЛЯ 2006 – АПРОБАЦИЯ ПРОЕКТА СНБ РА В АКАДЕМИЧЕСКОМ КОМИТЕТЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЕННОГО КОЛЛЕДЖА НУО США;

ОТЗЫВ ПОДТВЕРЖДАЕТ СООТВЕТСТВИЕ МЕТОДОЛОГИИ И МЕЖВЕДОМСТВЕННОГО ПРОЦЕССА ПО СНБ В АРМЕНИИ СОВРЕМЕННЫМ СТАНДАРТАМ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ;

21

ПРОДОЛЖЕНИЕ

- ДОГОВОРЕННОСТЬ С СЕАП О СОЗДАНИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ СОВЕТНИЧЕСКОЙ ГРУППЫ (МСГ) С ЦЕЛЬЮ КОНСУЛЬТАЦИЙ И АПРОБАЦИИ ПРОЕКТА СНБ РА;
- 11 СЕНТЯБРЯ 2006 – АПРОБАЦИЯ ПРОЕКТА СНБ РА В БРЮССЕЛЕ НА ЗАСЕДАНИИ МСГ;

ВЫДЕРЖКА ИЗ ОТЗЫВА:

“НАСТОЯЩАЯ ВЕРСИЯ СНБ РА ПОДГОТОВЛЕНА И ОБСУЖДЕНА ТЩАТЕЛЬНО И ИСЧЕРПЫВАЮЩЕ. А ТАКЖЕ ПО-НАУЧНОМУ ПРОВЕРЕНА. ДАННЫЙ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ДОКУМЕНТ ОПРЕДЕЛЯЕТ БУДУЩИЙ КУРС РА, ЕЕ ВЛАСТЕЙ, НАРОДА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА, А ТАКЖЕ ЕЕ ОТНОШЕНИЯ КАК С НЕПОСРЕДСТВЕННЫМИ, ТАК И БОЛЕЕ ДАЛЕКИМИ СОСЕДЯМИ”.

22

УТВЕРЖДЕНИЕ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ СНБ

- НОЯБРЬ 2006 – СЛУШАНИЯ ПО ПРОЕКТУ СНБ НА РАСШИРЕННОМ ЗАСЕДАНИИ КОМИССИИ НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЕ;
- НОЯБРЬ/ДЕКАБРЬ 2006 – ДОКЛАД МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ КАБИНЕТУ МИНИСТРОВ АРМЕНИИ И УТВЕРЖДЕНИЕ СНБ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ ПОД ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВОМ ПРЕЗИДЕНТА РА;
- УТВЕРЖДЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ ПОРТФЕЛЯ ВЕДОМСТВЕННЫХ ПРОГРАММ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ РЕАЛИЗАЦИИ СНБ.

23

ЦЕЛИ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КОМИССИИ ПО АПРОБАЦИИ ПРОЕКТА СНБ В РАГС

- ОБМЕН ИДЕЯМИ О ПРОЕКТЕ СНБ АРМЕНИИ В ПРОДОЛЖЕНИЕ КОНСУЛЬТАЦИЙ, ПРЕДПРИНЯТЫХ В МАЕ В РАГС ПЕРЕД СТАРТОМ АПРОБАЦИИ В ВЕДУЩИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЦЕНТРАХ;
- ДЕМОНСТРАЦИЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ ПРОЦЕССА РАЗРАБОТКИ СНБ РА ДЛЯ СВОЕГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРА – РОССИИ – НАЧАЛОМ ПЕРВЫХ КОНСУЛЬТАЦИЙ С РАГС ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ;
- ЗАВЕРШЕНИЕ ЦИКЛА ВНЕШНИХ АПРОБАЦИЙ ПРОЕКТА ПЕРВОЙ СНБ АРМЕНИИ В МОСКВЕ – В РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РФ – ПОСЛЕ АПРОБАЦИЙ В ВАШИНГТОНЕ И БРЮССЕЛЕ.

24

СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

**ОБ УТВЕРЖДЕНИИ
СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

Руководствуясь 49-й статьей Конституции Республики Армения и взяв за основу предложение Межведомственной комиссии, созданной по Приказу Президента Республики Армения ПП-293-Р от 15 декабря 2005 года, р е ш а ю:

1. Утвердить Стратегию национальной безопасности Республики Армения согласно приложению.
2. Правительству Республики Армения—обеспечить разработку и утверждение программ, предусмотренных положениями Стратегии национальной безопасности Республики Армения, утвержденной согласно 1-му пункту настоящего Указа.

ПРЕЗИДЕНТ РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ

Р. КОЧАРЯН

7 февраля 2007 г.
Ереван
ПП-293-Р

**СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ***

**ВВЕДЕНИЕ: ПОНЯТИЕ «СТРАТЕГИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ»**

Стратегия национальной безопасности Республики Армения представляет собой систему обеспечения стабильного развития и безопасности государства, общества и личности, государственной политики сохранения армянской идентичности. Она осуществляется для всех сфер жизнедеятельности посредством разработки и реализации единой государственной политики, базирующейся на системе демократических ценностей.

Стратегия национальной безопасности Республики Армения подлежит уточнениям сообразно с изменениями внутригосударственной и международной обстановки, угроз и вызовов, а также по мере реализации целей, указанных в настоящем документе.

Основными гарантиями реализации стратегии национальной безопасности являются:

- эффективность системы государственного управления,
- обеспечение верховенства права,
- укоренение демократических ценностей,
- беспристрастность и независимость судебной власти,
- боеспособность Вооруженных Сил,
- эффективная деятельность органов безопасности и правоохранительных органов,
- внешняя политика, обеспечивающая эффективную международную интегрированность,
- обеспечение социальной справедливости.

* Приложение к Указу Президента РА УП-37-Р от 7 февраля 2007 г., одобренное на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007 г.

I. ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ, ФАКТОРЫ И ДЕЙСТВИЯ ПО РЕАЛИЗАЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ, УГРОЗЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ ПРОТИВ НЕЕ

1. ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Фундаментальными ценностями национальной безопасности Республики Армения являются:

- **НЕЗАВИСИМОСТЬ:** Республика Армения – суверенное, демократическое, социальное, правовое государство.
- **ЗАЩИЩЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВА И НАРОДА:** Республика Армения обеспечивает свою территориальную целостность, неприкосновенность границ, физическое существование населения.
- **МИР И МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО:** Республика Армения стремится к повышению степени своей международной интегрированности, способствует обеспечению мира и безопасности в регионе и в мире.
- **СОХРАНЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ АРМЯНСТВА:** Республика Армения добивается сохранения и развития национальной идентичности армянского народа на Родине и в Диаспоре.
- **БЛАГОСОСТОЯНИЕ:** Республика Армения стремится путём стабильного развития обеспечить для населения высокое качество жизни.

2. ФАКТОРЫ И ДЕЙСТВИЯ ПО РЕАЛИЗАЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ

Факторами и действиями, служащими фундаментальным ценностям национальной безопасности, являются:

В СФЕРЕ НЕЗАВИСИМОСТИ:

- обеспечение конституционного строя, нормальной и эффективной деятельности всех составляющих государственности, системы государственного управления,

- развитие и защита демократического строя,
- обеспечение фундаментальных прав и свобод человека и гражданина,
- полная интеграция и защищённость национальных меньшинств, проживающих в Армении,
- углубление и упрочение рыночных отношений, стимулирование наукоемких, инновационных и нацеленных на экспорт секторов экономики,
- обеспечение и защита надёжной работы инфраструктур энергетики, транспорта и связи.

В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА И НАРОДА:

- повышение боеспособности Вооружённых Сил, модернизация и повышение эффективности деятельности органов безопасности и правоохранительных органов,
- участие в международной борьбе с транснациональными преступлениями, в том числе – против международного терроризма, с распространением оружия массового поражения и его компонентов, наркотиков и контрафактных лекарственных средств, торговли людьми, производства и импорта некачественных продовольственных товаров,
- формирование благоприятной окружающей среды для жизнедеятельности настоящего и будущих поколений,
- сохранение и эффективное использование природных ресурсов, системное улучшение экологической обстановки,
- интегрирование в международные структуры по современному мониторингу и предупреждению чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, надёжное прогнозирование, предотвращение и нейтрализация природных и техногенных опасностей, обеспечение безопасности, надежности и устойчивости градостроительных систем.

В СФЕРЕ МИРА И МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ:

- упрочение международного авторитета Республики Армения, установление прочного мира в регионе, повышение степени международной интегрированности страны, в том числе—посредством участия в международных усилиях по поддержанию мира и безопасности, в миротворческих операциях.

В СФЕРЕ СОХРАНЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ АРМЯНСТВА:

- разработка и реализация всеобъемлющей концепции взаимоотношений Армения—Диаспора, всесторонняя консолидация потенциала Диаспоры,
- развитие арменоведческих отраслей: армянского языка, литературы, истории—и культуры, как факторов, обеспечивающих долговечность национального наследия и олицетворяющих национальную идентичность,
- всестороннее развитие национальной культуры с сохранением основ самобытности и усвоением общечеловеческих культурных ценностей и достижений, эффективное представление за рубежом армянского культурного наследия и достижений.

В СФЕРЕ БЛАГОСОСТОЯНИЯ:

- преодоление бедности,
- реализация социальной политики, обеспечивающей защиту уязвимых групп,
- разработка и осуществление эффективной и конкурентоспособной научно-образовательной политики, особенно в направлении новаторского развития,
- развитие всеобъемлющей и эффективной системы здравоохранения в соответствии с высшими международными стандартами,
- обеспечение условий для духовно-культурного развития личности и общества.

3. УГРОЗЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ ПРОТИВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Угрозы, направленные против национальной безопасности,—это явления, действия и бездействие, направленные против существования государства, общества, семьи и личности, подрывающие их устои или представляющие для них потенциальную опасность. Такие угрозы могут возникнуть внутри страны (внутренние угрозы) и за пределами страны (внешние угрозы).

Стержневой задачей национальной безопасности Республики Армения является урегулирование Карабахского конфликта.

Восстановив в конце 20-го века свою независимость, Республика Армения всё ещё сохраняет особенности трансформации, присущие переходному периоду, которыми обусловлены основные внутренние угрозы.

В тот же период на территориях, прилегающих к Армении, возникли внутрирегиональные и внерегиональные угрозы безопасности. Внутрирегиональные угрозы преимущественно обусловлены существующими в регионе межнациональными конфликтами, вооружёнными столкновениями. Внерегиональные угрозы в основном исходят от пересечения в регионе интересов всех основных центров силы.

ВНЕШНИМИ УГРОЗАМИ ЯВЛЯЮТСЯ:

- **ПРИМЕНЕНИЕ ВООРУЖЕННОЙ СИЛЫ:** Откровенные угрозы применения вооружённой силы против Республики Армения и Нагорно-Карабахской Республики озвучиваются Азербайджанской Республикой. Хотя существуют многочисленные факторы, предотвращающие подобное развитие, тем не менее воинственные заявления, звучащие на самом высоком уровне, дают основание расценивать их как непосредственную угрозу. При таком развитии Турецкая Республика, будучи стратегическим союзником Азербайджана, может создать аналогичную угрозу. Республика Армения, опираясь на общепризнанные нормы международного права, рассматривает блокаду со стороны Азербайджана и Турции как применение силы против себя.
- **ЭТНИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ, ВНУТРЕННИЕ КОЛЛИЗИИ И ВОЕННЫЕ ДЕЙСТВИЯ В СОПРЕДЕЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВАХ:** Подобные явления для Республики Армения могут представлять разнообразные угрозы—от

диверсионных акций в отношении транзитных инфраструктур до трансграничного влияния военных действий, разворачивающихся в соседних государствах.

- **ПЕРЕКРЫТИЕ ТРАНЗИТНЫХ ПУТЕЙ НА ТЕРРИТОРИИ ПРИГРАНИЧНЫХ ГОСУДАРСТВ:** Республика Армения уже ощущает влияние бездействия железнодорожной линии Тбилиси–Сухуми и автодорог из Грузии в Россию. Непосредственной угрозой национальной безопасности Армении может стать возможное применение международным сообществом ширококомасштабных экономических санкций в отношении Ирана.
- **ОСЛАБЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ СОЮЗОВ ИЛИ НЕДОСТАТОЧНАЯ ИНТЕГРИРОВАННОСТЬ В НИХ:** Республика Армения считает, что членство в военных союзах должно исключать действия одного из участников, противоречащие интересам другого. В рамках Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) необходимо уточнить регламенты участия других членов Организации в случае агрессии против одного из государств-членов.
- **ТЕРРОРИЗМ И ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ:** Непосредственную угрозу для Республики Армения представляют международный терроризм во всех проявлениях, распространение и транзит оружия массового поражения и наркотических средств, «отмывание» денег, торговля людьми (трафикинг).
- **ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ЗАВИСИМОСТЬ:** Республика Армения, располагая ограниченными природными ресурсами, находится в энергетической зависимости. Существенные реформы позволили уменьшить эту зависимость, сформировав эффективные взаимоотношения в энергетической сфере как внутри страны, так и с основным партнером по поставкам энергоносителей – Российской Федерацией.
- **ИЗОЛИРОВАНИЕ АРМЕНИИ ОТ РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОГРАММ:** Республика Армения придает важное значение своему вовлечению в региональные инфраструктурные программы. В данном аспекте особенно важны программы Европейского Союза (ЕС) ТРАССЕКА и ИНОГЕЙТ. Непосредственной угрозой являются усилия Азербайджанской Республики по вытеснению Республики Армения из указанных программ.

- **ОСЛАБЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ДИАСПОРЫ:** Республика Армения придает важное значение задаче сохранения армянства в Диаспоре. Наличие организованной и эффективно интегрированной в странах проживания Диаспоры имеет важное значение с точки зрения повышения уровня международной интегрированности Армении. Ослабление связей Армения–Диаспора, отсутствие взаимообогащающих контактов могут представить опасность для фундаментальных ценностей национальной безопасности Республики Армения.
- **ЭПИДЕМИИ И КАТАСТРОФЫ:** Угрозой для безопасности Армении могут являться вспышки трансграничных смертоносных эпидемий, природные и техногенные катастрофы в приграничных районах, а также в глобальных транснациональных масштабах.

ВНУТРЕННИМИ УГРОЗАМИ ЯВЛЯЮТСЯ:

- **СНИЖЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ, НЕДОСТАТОК ДОВЕРИЯ К СУДЕБНО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ:** Республика Армения находится в переходном периоде и в активной фазе реформ. Угрозой национальной безопасности могут быть снижение эффективности системы государственного управления и замедление процесса реформ. Эффективная, беспристрастная и независимая деятельность судебной власти имеет для Армении исключительно важное значение. Важным показателем эффективности системы государственного управления является уровень доверия к ней общества.
- **НЕСОВЕРШЕНСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:** Угрозу национальной безопасности представляет все еще неудовлетворительный уровень становления политических партий. Внутрипартийная демократизация важна в качестве стержневой предпосылки для укрепления демократии в стране.
- **НЕУДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНЫЙ УРОВЕНЬ УКОРЕНЕНИЯ ДЕМОКРАТИИ:** В странах, находящихся в переходном периоде, долговечность и эффективность демократической системы подвержены опасности. Непосредственными угрозами являются неполноценное формирование системы защиты прав человека, недостатки в избирательном процессе, недостаточное вовлечение гражданского общества.

- **ПОЛЯРИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА:** Традиционными вызовами переходного периода являются неудовлетворительный уровень эффективности государственных гарантий социальной справедливости, уровень бедности, доступности профессионального образования, здравоохранения и социальных услуг, формирование в обществе атмосферы нетерпимости. Несмотря на то, что Республика Армения имеет стабильный прогресс в данных направлениях, тем не менее эта сфера продолжает оставаться в зоне высокого риска.
- **УРБАНИЗАЦИЯ:** Уровень урбанизации в Армении был высоким ещё в период нахождения в составе СССР. Данный процесс продолжился и после провозглашения независимости. Основная причина – диспропорция рынка труда, образовательных возможностей, качества жизни в сельских районах по сравнению с городами и, особенно, столицей. Дальнейшая урбанизация Армении представляет угрозу для национальной безопасности. Это связано с опасностями компактного проживания населения в сейсмических зонах, ухудшения демографической ситуации в сельских районах, опустения приграничных сел.
- **ВЫЗОВЫ СТАНОВЛЕНИЮ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ И ФИНАНСОВО-БЮДЖЕТНОМУ УПРАВЛЕНИЮ:** Неудовлетворительный уровень формирования справедливой конкурентной среды и управления естественными монополиями, большие объемы теневой экономики и наличного денежного оборота представляют собой потенциальную угрозу для страны. Республика Армения стремится сохранить высокие показатели экономического развития, обеспечивая необходимые условия для свободной торговли, развития малого и среднего бизнеса, для привлечения и защиты инвестиций.
- **НЕУДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНЫЙ УРОВЕНЬ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ СЕТИ:** Республика Армения продолжает ощущать потребность в дополнительных дорогах, водоводах, в развитии систем связи и других инфраструктур.
- **НИЗКИЙ УРОВЕНЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ:** Образование традиционно играет в Армении большую роль. Неэффективность управления, неудовлетворительный уровень международной интегрированности научно-образовательной системы, а также недостаточная доступность профессионального образования для каждого представляют собой угрозу национальной безопасности.

- **НЕДОСТАТКИ В МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ И ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ:** Морально-психологическое и патриотическое воспитание общества и личности должно начинаться в семье и продолжаться на всех уровнях образования. Все еще неудовлетворительный уровень воспитания надлежащего уважения к государственности, отношения к здоровому образу жизни и к традиционной роли семьи, а также искажение национальной идентичности являются угрозами для национальной безопасности.
- **НЕГАТИВНЫЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ:** Республика Армения рассматривает в качестве угрозы своей национальной безопасности низкий уровень рождаемости, неудовлетворительные показатели заболеваемости и смертности, средней продолжительности и качества жизни, а также неуправляемую и нелегальную миграцию, особенно, отток образовательного, научного и культурного потенциала.
- **ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И НЕЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРИРОДНЫМИ РЕСУРСАМИ:** Республика Армения придаёт важное значение повышению эффективности горнорудной промышленности, использованию природных, в особенности, лесных и водных ресурсов. С точки зрения экологической безопасности особое значение имеют сохранение озера Севан и грамотное использование его ресурсов.
- **ЭПИДЕМИИ И КАТАСТРОФЫ:** Факторами, представляющими угрозу, являются вспышки смертоносных эпидемий, разрушительные землетрясения и другие природные и техногенные катастрофы на территории государства.

В основу проводимой Республикой Армения политики по предотвращению указанных угроз и устранению их последствий, обеспечению стабильного развития государства и общества положена Стратегия национальной безопасности.

II. СТРАТЕГИЯ ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Стабильное и безопасное развитие Республики Армения требует повышения эффективности системы государственного управления, укоренения демократических ценностей, осуществления шагов, направленных на сохранение экономического роста. Осознавая данную необходимость, Республика Армения приступила к осуществлению всеобъемлющих реформ. Реформы реализуются с условием сохранения национальной идентичности с опорой преимущественно на внутренний национальный потенциал, с использованием опыта и содействия международного сообщества. Затягивание или срыв реформ – непосредственные угрозы для национальной безопасности.

Осуществление реформ обеспечивается проведением единой государственной политики. Она выражается через комплекс положений Конституции, обязательств, принятых в соответствии с международными договорами, законов, указов и распоряжений Президента Республики Армения, постановлений правительства и вытекающих из них нормативных актов.

1. ЭФФЕКТИВНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Цели: повышение эффективности государственного управления; полноценное становление, обеспечение стабильности политической системы; защита демократических ценностей и, в первую очередь, прав и свобод человека и гражданина; развитие гражданского общества.

Институциональные реформы нацелены на усиление демократического государства, обеспечение эффективной деятельности государственных органов управления, независимости и беспристрастности судебной власти, полноценное становление органов местного самоуправления, повышение роли гражданского общества в процессах подготовки и контроля за выполнением решений, усиление борьбы с коррупцией, в частности, со взяточничеством. С этой целью Республика Армения реализует соответствующие государственные перспективные программы, в том числе, стратегическую антикоррупционную программу, проекты формирования системы административного правосудия и внедрения системы электронного управления.

Одной из первоочередных задач обеспечения национальной безопасности Республики Армения является укоренение системы эффективного управления кризисными ситуациями.

В качестве фундаментальной задачи в деле защиты конституционного строя, обеспечения верховенства права, нормальной деятельности законодательной, исполнительной и судебной властей Республика Армения придает важное значение стратегическим реформам в правоохранительной сфере. Они направлены на обеспечение конституционных прав человека и гражданина, защиту государства, общества и личности от противоправных посягательств.

2. СТРОИТЕЛЬСТВО ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

Цели: обеспечение такого оборонного потенциала государства, который необходим для отражения любой агрессии в целях защиты физического существования народа Республики Армения, её суверенитета и независимости, территориальной целостности государства.

Военную безопасность Республики Армения обеспечивают боеспособные, постоянно готовые к решению задач по отражению внешних угроз Вооруженные Силы. Приоритеты и цели в сфере обороны Республики Армения должны быть представлены посредством Военной доктрины. Вооруженные Силы Республики Армения действуют по принципу оборонительной стратегии.

Республика Армения последовательна в вопросе обеспечения фундаментальных демократических принципов гражданского контроля над Вооруженными Силами и планированием военного бюджета.

Осознавая ограниченность возможностей отдельного государства в отношении современных вызовов, Республика Армения придает важное значение активному военно-политическому сотрудничеству как с региональными, так и с внерегиональными государствами. Вооруженные Силы Республики Армения участвуют в международных акциях по обеспечению мира и безопасности.

Эти преобразования и сотрудничество осуществляются в интересах Республики Армения и не направлены против третьих стран.

3. ЛИБЕРАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Цели: стабильный рост экономики, развитие малого и среднего бизнеса, энергетическая независимость, создание более либеральных условий для бизнеса.

Уважение к частной собственности и предпринимательская жилка исторически присущи населению Армении. Данные особенности и их отражение в политике реформ создали благоприятные возможности для динамичного экономического роста Армении.

Республика Армения придает особую важность и способствует развитию малого и среднего бизнеса с учетом его исключительного значения в деле становления демократического общества, а также сохранения традиционных для Армении семейных связей.

В деле обеспечения своего стабильного экономического прогресса Армения придает важное значение:

- дальнейшему развитию рыночных отношений,
- повышению конкурентоспособности экономики,
- обеспечению макроэкономической и финансовой стабильности, развитию финансовой системы,
- углублению финансового посредничества,
- улучшению конкурентной среды, существенному сокращению теневого сектора и снижению долларизации экономики,
- предупреждению монополизации отраслей экономики, эффективному управлению и контролю над естественными монополиями,
- реализации перспективной программы стимулирования инвестиций,
- пропорциональности территориального и отраслевого социально-экономического развития, эффективному управлению инфраструктурами,
- обеспечению в структуре экономики приоритетности наукоемких отраслей и экологически чистых технологий,
- стимулированию экспорта.

Придавая важное значение комплексу ведомственных и отраслевых реформ, Республика Армения нацеливает его на:

- повышение уровня **энергетической безопасности**, что подразумевает диверсификацию путей поставок и форм производства энергоносителей, создание новых, в том числе атомных, энергетических мощностей, построение стабильной и надежной энергосистемы с экспортной направленностью;

- обеспечение стабильного развития **транспортной системы** республики; интеграцию транспортных путей Армении в систему транзитных грузоперевозок и, тем самым, ликвидацию транспортной блокады,
- восстановление, охрану и оптимальное использование чистой **окружающей среды**, природных ресурсов, в том числе, водных ресурсов и экосистемы озера Севан, сохранение и восстановление лесных массивов, безопасное использование атомной энергии, всеобъемлющий контроль за хранением опасных химических и радиоактивных веществ и отходов, прогнозирование и раннее оповещение о природных и техногенных катастрофах, развитие системы быстрого реагирования на них, создание структур по выявлению и преодолению чрезвычайных ситуаций, обеспечение экологической осведомленности и образованности населения.
- обеспечение **биологической безопасности** населения и **продовольственной безопасности страны**, в том числе—увеличение производства сельскохозяйственной продукции и продовольствия, улучшение баланса между импортом и экспортом продовольствия, обеспечение международных критериев продовольственной безопасности, реализация комплексных территориальных программ, в особенности, экономического и социального развития населенных пунктов приграничных и горных районов, повышение уровня продуктивности в аграрном секторе путем внедрения передовых технологий.

4. НОВОЕ КАЧЕСТВО ЖИЗНИ И МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АТМОСФЕРА

Цели: преодоление бедности, нарастающее повышение жизненного уровня населения, утверждение социальной справедливости, устранение поляризации общества, модернизация научно-образовательной системы, доступность образования, последовательное развитие духовно-культурных сфер.

С целью обеспечения нового качества жизни проводимая Республикой Армения политика в социальной, научно-образовательной, духовно-культурной сферах направлена на:

- созидание социального государства и утверждение социальной справедливости,
- установление общественной солидарности,
- удовлетворение социальных потребностей населения, обеспечение доступности служб социальной инфраструктуры,
- нарастающее улучшение социального положения населения путём создания новых рабочих мест и внедрения системы страхования,
- повышение эффективности пенсионной системы, приведение минимального размера пенсии в соответствие с мировыми стандартами биологических потребностей,
- улучшение демографической обстановки,
- воспроизводство профессиональной рабочей силы, в частности, научного и научно-педагогического потенциала, необходимого для стабильного развития экономики и общества.

Республика Армения придает важность:

- реализации перспективной государственной политики, нацеленной на усиление интеллектуального потенциала Армении; перестройке научно-образовательной системы и приведению ее в соответствие с европейскими стандартами и потребностями социально-экономического развития страны; внедрению прогрессивных технологий обучения;
- товаризации научной продукции; вовлечению научного потенциала во все сферы жизнедеятельности, в том числе – с целью обеспечения эффективной модернизации оборонных отраслей;
- предотвращению «утечки мозгов»;
- повышению роли армянского языка как основы языкового мышления армянской нации и государственного языка Республики Армения;
- эффективной защите интеллектуальной собственности;
- созданию благоприятных условий для сохранения общечеловеческих и национальных ценностей, национальных традиций, духовного и культурного наследия и для их воспроизводства и развития;

- обеспечению доступности культурных ценностей;
- содействию духовной, нравственной, социальной и культурной деятельности Армянской Апостольской Церкви;
- устранению явлений, угрожающих духовно-культурной идентичности и нравственным ценностям армянского народа;
- сотрудничеству с другими государствами с целью сохранения армянских исторических, духовных и культурных ценностей, находящихся на их территории;
- защите исторических, духовных, культурных ценностей и этнической самобытности национальных меньшинств, проживающих на территории Армении;
- интеграции в международное информационное пространство, профессиональному представлению международному сообществу правдивых представлений об Армении и армянах, противодействию дезинформации и пропаганде;
- обеспечению в глобальной сети «Интернет» необходимого объема и качества информации на армянском языке и касающейся Армении, всех сфер арменоведения и армян, а также ее равномерному распределению;
- долговременному развитию градостроительства, включая формирование гармоничной среды обитания и содействие сбалансированному территориальному распределению населения, программному снижению сейсмических рисков на всей территории Республики Армения и, особенно, в Ереване;
- созданию более эффективной системы здравоохранения, которая предусматривает укоренение здорового образа жизни, предотвращение распространения контрафактных лекарственных средств, профилактику заболеваемости, в особенности, лучевыми, острионфекционными и эпидемическими болезнями, а также биологического терроризма и наркомании, раннее обнаружение, диагностики и лечение широко распространившихся болезней, защиту материнства и детства.

III. НАГОРНО-КАРАБАХСКАЯ РЕСПУБЛИКА

Проблема мирного и справедливого урегулирования Нагорно-карабахского конфликта имеет стержневое значение в стратегии национальной безопасности Республики Армения, как гаранта безопасности населения Нагорно-Карабахской Республики (Арцаха).

С согласия сторон миссия содействия урегулированию Нагорно-карабахского конфликта доверена Минской группе ОБСЕ под председательством России, США и Франции. Республика Армения придаёт важное значение высокому экспертному уровню участников обсуждения урегулирования проблемы. Республика Армения не находит целесообразным обсуждение и принятие заявлений по урегулированию проблемы другими структурами, а также вовлечение различных международных организаций в процесс урегулирования.

Республика Армения привержена урегулированию конфликта лишь мирным путем на основе взаимных компромиссов.

Правовые основы провозглашения Нагорно-Карабахской Республики безупречны. Постоянно исходя из принципа, что любое окончательное соглашение или окончательный документ должны получить также одобрение карабахской стороны, Армения считает приемлемыми только те варианты урегулирования, которые будут направлены на закрепление необратимой реальности фактического существования Нагорно-Карабахской Республики. Нагорный Карабах должен иметь территориальную связь с Арменией. Безопасность должна быть гарантирована.

Непосредственной военной угрозой, направленной против Республики Армения, является проводимая в отношении проблемы Нагорного Карабаха воинственная политика Азербайджана, а именно: стремление решить ее путем достижения военного превосходства над Арменией. Поэтому необходимость обеспечения военной безопасности Армении требует от Вооруженных Сил Республики Армения постоянной высокой боеготовности. Главной задачей Вооружённых Сил Армении в этом деле является обеспечение неприкосновенности границ Республики Армения, а также физической безопасности населения Республики Армения и Нагорно-Карабахской Республики.

IV. СТРАТЕГИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Армения осуществляет свою стратегию внешней безопасности, руководствуясь следующими главными принципами:

КОМПЛЕМЕНТАРИЗМ (ВЗАИМОДОПОЛНЯЕМОСТЬ)

Армения строит отношения на международной арене на основе партнерства, развивая эффективные взаимоотношения со всеми действующими в регионе заинтересованными силами. Партнерство направлено на сохранение равновесия в регионе.

Консолидация международного сообщества в борьбе с терроризмом, в вопросах нераспространения оружия массового поражения, а также устанавливающийся позитивный диалог между великими державами по противодействию современным угрозам международной стабильности в настоящее время способствуют проведению Арменией комплементарной внешней политики.

ВОВЛЕЧЕННОСТЬ (ИНТЕГРИРОВАННОСТЬ)

Армения – вовлеченная в региональные и мировые интеграционные процессы страна, рассматривающая себя в качестве полноценного участника процессов, которые развиваются в региональной и международной сферах. Вовлеченность предполагает участие в тех процессах на международной арене, которые созвучны целям, провозглашенным Арменией.

Стратегические отношения с Россией, выбор европейского пути развития, взаимовыгодное сотрудничество с США и Ираном, членство в СНГ и ОДКБ, развитие сотрудничества с НАТО расширяют потенциал осуществления политики взаимодополняемости.

Обеспечение стратегии внешней безопасности Республики Армения осуществляется в трех основных плоскостях: международной, региональной и всеармянской.

1. МЕЖДУНАРОДНАЯ

Для того, чтобы двигаться соразмерно с международными процессами, адекватно реагировать на их благоприятные и неблагоприятные тенденции, Армения избрала стратегию защиты национальных интересов

путем активной международной интеграции. Это предполагает активное участие в современных международных процессах, осуществление активной многосторонней, многоуровневой и двусторонней политики.

Стратегия международной интеграции осуществляется по следующим основным направлениям:

- участие в программах всеобщего значения, в частности, в борьбе против международного терроризма, а также в миротворческих операциях,
- участие в режимах по контролю над вооружениями,
- активная вовлеченность в важнейшие международные организации,
- развитие взаимоотношений с мировыми центрами силы и со странами, вовлеченными в региональные процессы,
- участие в интеграционных процессах, происходящих в Европе и на постсоветском пространстве.

1.1. ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ

На обеспечение безопасности страны направлены не только сотрудничество Армении в военной сфере с отдельными странами, но и членство в международных и региональных организациях безопасности, а также участие в международных программах, осуществляемых в их рамках. Основными составляющими военно-политического обеспечения безопасности Армении являются:

- двусторонние отношения с Россией, сотрудничество в оборонной и военно-технической сферах, стратегическое партнерство между двумя странами,
- членство в Организации Договора о коллективной безопасности,
- двустороннее военное сотрудничество, в частности, с США и с Грецией,
- сотрудничество с НАТО,
- деятельность международных организаций безопасности, в том числе, органов Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, которыми обеспечиваются открытость и прозрачность контроля над вооружениями.

ОРГАНИЗАЦИЯ ДОГОВОРА О КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (ОДКБ)

Армения—государство-учредитель Организации Договора о коллективной безопасности. Целью Договора является предотвращение совместными силами, а в случае необходимости—устранение военной угрозы, направленной против государств-участников.

Членство в ОДКБ является одной из составляющих обеспечения безопасности Армении, которая достигается за счет многосторонних связей между государствами-участниками. Военная составляющая Договора предоставляет льготные условия в вопросе военно-технических поставок государствам-участникам, что имеет для Армении первоочередное значение.

Развитие военной составляющей ОДКБ нацелено на создание и становление действенных механизмов военного сотрудничества между государствами-участниками, создание эффективных средств борьбы против международных угроз: терроризма, незаконного оборота наркотических веществ и оружия, на обмен информацией в данной области.

ОРГАНИЗАЦИЯ СЕВЕРОАТЛАНТИЧЕСКОГО ДОГОВОРА (НАТО)

Армения стремится к развитию активных и эффективных отношений с Североатлантическим альянсом. Сотрудничество Армении с НАТО протекает в рамках Совета Евроатлантического партнерства и программы «Партнерство ради мира».

Активное участие в рамках Партнерства важно не только с точки зрения необходимости поддержания на должном уровне отношений с НАТО—ведущей организацией по обеспечению европейской безопасности, но и развитием двусторонних отношений с США и другими государствами НАТО, а также с точки зрения политики европейской интеграции Армении.

Армения расширяет политический диалог с НАТО, для участия в миротворческих операциях формирует совместимые с членами НАТО подразделения своих Вооруженных Сил. Армения своим миротворческим батальоном и рядом других сил участвует в «Процессе планирования и переоценки» НАТО.

Эффективная реализация Программы действий индивидуального партнерства Армения—НАТО будет способствовать совершенствованию и модернизации системы обороны, повышению ее эффективности и обеспечению совместимости с оборонными системами развитых стран, включая их вооруженные силы.

1.2. ЧЛЕНСТВО В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ (ООН)

Став в 1992 г. членом ООН и приняв принципы утверждения общечеловеческих ценностей—защиты прав человека, демократии и правового государства—в качестве неотъемлемой части государственной идеологии, Армения активно участвует в деятельности Организации и сотрудничает с ее структурами, вспомогательными органами и звеньями.

Армения будет продолжать принимать участие и вносить практический вклад в международную борьбу против терроризма и в миротворческую деятельность ООН, содействуя международным усилиям по обеспечению безопасности и стабильности.

Отмечая доминирующую роль ООН в вопросах сохранения международной безопасности и мира, Армения в то же время считает, что в условиях новых геополитических реалий возникла необходимость реформирования ООН для более эффективного реагирования на новые вызовы.

ЕВРОПЕЙСКИЕ СТРУКТУРЫ

а. ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ (ЕС)

Развитие и укрепление отношений с европейскими структурами, в первую очередь, с ЕС и его государствами-участниками, является одним из приоритетных направлений внешней политики Армении.

Дальнейшее углубление многостороннего сотрудничества с ЕС будет оказывать положительное воздействие на упрочение в Армении демократии и становление правового государства, защиту прав и основных свобод человека.

Развитие отношений с ЕС, как одним из крупнейших силовых центров мировой политики и экономики, важно в плане торгово-экономических контактов, что является значимым фактором экономического развития Армении.

Региональные программы, осуществляемые под эгидой ЕС, создают благоприятные условия для формирования на Южном Кавказе атмосферы долговременной стабильности и сотрудничества. Включение Армении в «Политику европейского соседства» является ощутимым достижением на пути европейской интеграции.

Установление тесных отношений с ЕС вытекает из долгосрочных интересов Республики Армения.

б. СОВЕТ ЕВРОПЫ (СЕ)

Членство в СЕ закрепило место Армении в европейской семье, выбор европейских стандартов в политической и правовой областях, а также в сферах прав человека и культуры.

Армения придает важность готовности СЕ поощрять контакты на международном уровне и между участниками гражданского общества на Южном Кавказе, что является важным фактором активизации регионального сотрудничества, урегулирования конфликтов и обеспечения региональной стабильности.

в. ОРГАНИЗАЦИЯ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ (ОБСЕ)

Членство Армении в ОБСЕ важно с точки зрения обеспечения безопасности и стабильности в Европе, усилий по распространению стандартов демократии и правового государства.

ОБСЕ имеет для Армении особую важность с точки зрения урегулирования Карабахского конфликта в связи с деятельностью созданной с этой целью Минской группы ОБСЕ.

Активное вовлечение Армении во все три измерения деятельности ОБСЕ: военно-политическое, гуманитарное и экономико-экологическое—дополнительный важный фактор безопасности и стабильности страны.

СОДРУЖЕСТВО НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ (СНГ)

Армения является одним из учредителей СНГ и активным участником разработки и осуществления в его рамках программ сотрудничества. Это обусловлено интересами страны в экономической, гуманитарной, политической, военно-политической и иных сферах.

СНГ значительно способствует развитию экономических связей между странами-участниками, сотрудничества в социальной и гуманитарной сферах.

В рамках СНГ предпринимаются также усилия по созданию эффективных механизмов сотрудничества в ряде сфер, в том числе в военно-

политической, в сфере защиты и контроля над внешними границами, а также в борьбе с международным терроризмом, организованной преступностью, транзитом и распространением наркотиков, незаконной миграцией.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Армения в большой степени заинтересована в интеграции в международные структуры экономического сотрудничества и деятельности, развивающейся в рамках этих организаций. Значительным достижением в этом направлении является вступление Армении во Всемирную торговую организацию (ВТО).

Республика Армения тесно и эффективно сотрудничает со Всемирным банком и Международным валютным фондом. Это продолжающееся сотрудничество и помощь, оказываемая Республике Армения этими структурами, значительно способствовали эффективности реформ, осуществляемых в Армении.

Республика Армения участвует в деятельности Организации Черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС).

1.3. ДВУСТОРОННИЙ ФОРМАТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ

РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ

Характер и потенциал взаимоотношений с Россией, включающей часть Кавказского региона, не ограничиваются региональным уровнем. Они носят стратегический характер, что обусловлено важной ролью России в обеспечении безопасности Армении, традиционными армяно-российскими дружественными отношениями, широкомасштабным торгово-экономическим сотрудничеством, ролью России в урегулировании Карабахского конфликта, а также наличием в России многочисленной армянской общины.

С подписанием Договора «О дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи» и Декларации «О союзническом взаимодействии между Российской Федерацией и Республикой Арменией, ориентированном в XXI век» между двумя странами установилось стратегическое партнерство. Указанные договоры и тесное сотрудничество обеих стран в оборонной сфере, в том числе, в рамках Организации Договора о коллективной безопасности, лежат в основе системы безопасности Армении.

Военное присутствие России на Кавказе имеет особую важность для безопасности Армении и как фактор обеспечения военно-политического равновесия в регионе. Республика Армения и Российская Федерация осуществляют совместное боевое дежурство для обеспечения безопасности границ и в сфере противовоздушной обороны.

Армения придает большое значение сотрудничеству с Россией в оборонной, военно-технической и энергетической сферах, в сфере задействования транспортных маршрутов, в вопросах региональной стабильности и безопасности, в деле улучшения правового статуса граждан Армении, проживающих в России.

СОЕДИНЕННЫЕ ШТАТЫ АМЕРИКИ

Отношения между Республикой Армения и Соединенными Штатами Америки находятся в динамическом развитии. Это обусловлено не только важной ролью США в мировых и региональных военно-политических и экономических процессах и международных отношениях, но и оказываемой США разнообразной помощью Армении.

Республика Армения тесно сотрудничает с США в деле осуществления реформ, направленных на демократическое развитие страны. Осуществляется широкое и разностороннее экономическое сотрудничество. Велика доля США в объеме инвестиций в экономику Армении.

В качестве сопредседателя Минской группы ОБСЕ США вовлечены также в урегулирование Карабахского конфликта и вносят свой вклад в посреднические усилия в данном направлении. Армения придает также важное значение предпринимаемым США усилиям, направленным на формирование стабильности и безопасности в регионе, а также установление регионального сотрудничества.

Армения сотрудничает с США в борьбе против международного терроризма, в миротворческих операциях, нераспространении ядерного оружия и в других вопросах всеобщей безопасности.

В армяно-американских отношениях важная роль принадлежит Армянской диаспоре, которая представлена в Соединенных Штатах многочисленными организациями и центрами.

ЕВРОПЕЙСКИЕ ГОСУДАРСТВА

Двусторонние отношения с европейскими странами являются частью общих процессов европейской интеграции Армении. В повестке двусторонних отношений Армения придает важное значение процессам экономического и социального развития нашей страны, европейской интеграции, урегулированию Карабахского конфликта, установлению региональной стабильности и развитию регионального сотрудничества. Это дает возможность расширять торговые связи, вступить на европейский рынок и стимулировать инвестиции в экономику Армении.

Армения заинтересована в развитии разнообразных отношений с европейскими странами, считая приоритетным усиление и расширение двусторонних связей в политической и экономической сферах. Реализация возможностей сотрудничества в международных организациях, а также наличие в ряде стран многочисленных армянских общин и их положительный потенциал являются дополнительным импульсом для развития взаимовыгодного сотрудничества с этими странами.

Республика Армения придает важное значение изучению и применению опыта Восточной Европы в процессе осуществления реформ.

БЛИЖНИЙ ВОСТОК

Для Армении важность взаимоотношений с государствами Ближнего Востока обусловлена соседством с ближневосточным регионом и влиянием происходящих там процессов на международную политику, а также тем обстоятельством, что армянский народ на протяжении веков был связан разнообразными отношениями со странами Ближнего Востока, основал в этих странах многочисленные общины, принимал действенное участие в общественной, политической, экономической и культурной жизни региона.

Армения будет продолжать прилагать усилия по развитию сотрудничества с традиционными государствами-партнерами на Ближнем Востоке, даст новый импульс отношениям и торгово-экономическому сотрудничеству с арабскими странами Персидского залива и Средиземноморья.

АЗИАТСКО-ТИХООКЕАНСКИЙ РЕГИОН

Стабильно расширяются и углубляются отношения Армении со странами Азиатско-Тихоокеанского региона как в направлении двустороннего, так и многостороннего сотрудничества. Развитие отношений Армении с этим

регионом обусловлено усилением международной роли крупных государств этого региона, в первую очередь, Китая, Индии, Японии, экономическим потенциалом и прогрессом стран региона, а также возможностями сотрудничества с ними в рамках международных организаций.

2. РЕГИОНАЛЬНАЯ

Безопасность Армении в основном обусловлена отношениями с соседними странами, а также событиями, происходящими в них и вокруг них.

Армения постоянно выступает за формирование атмосферы регионального сотрудничества, создание системы безопасности, установление конструктивных отношений между соседними государствами. В регионе существуют неурегулированные конфликты и разногласия с соседями. Не сформирована всеобъемлющая и единая система стабильности, безопасности, путей сообщения и экономического сотрудничества.

Именно путем диалога и сотрудничества возможно решить региональные конфликты, сгладить противоречия и исторические споры, предотвратить появление в регионе разделительных линий и их негативных последствий.

Региональная стратегия обеспечения безопасности Армении нацелена на:

- укрепление региональной стабильности, развитие и расширение взаимовыгодного двустороннего и многостороннего сотрудничества,
- дальнейшее развитие добрососедских отношений с Грузией и Ираном и реализацию разнообразных программ сотрудничества,
- разрешение Карабахского конфликта и урегулирование отношений с Азербайджаном,
- урегулирование отношений с Турцией,
- распространение и дальнейшее укоренение демократических ценностей в регионе,
- обеспечение участия Армении в международных экономических проектах, осуществляемых в регионе.

2.1. ДВУСТОРОННИЙ ФОРМАТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВНЕШНЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ИСЛАМСКАЯ РЕСПУБЛИКА ИРАН

Для Армении развитие традиционных добрососедских отношений с Ираном обусловлено рядом объективных факторов, имеющих существенное значение – соседством, историко-культурными связями, взаимными экономическими интересами.

По территории Ирана проходят транспортные маршруты, связывающие Армению с внешним миром. В условиях экономической и транспортной блокады со стороны двух соседних стран велика роль Ирана как страны, обеспечивающей стратегически важный выход в Азию и к Ближнему Востоку.

Осуществляется сотрудничество между энергетическими системами двух стран, реализуется ряд программ, направленных на обеспечение альтернативных источников энергетической безопасности Армении.

Особая значимость отношений с Ираном для Армении обусловлена также тем, что, будучи весомым представителем региона и исламского мира, Иран в вопросе урегулирования Карабахского конфликта в основном демонстрирует сбалансированный подход.

Армения продолжит развивать экономическое сотрудничество с Ираном в области энергетики, по увеличению объемов торговли, формированию новых коммуникаций и эффективному использованию уже имеющегося потенциала.

Армения придает важное значение вовлеченности Ирана в разнообразные процессы, происходящие на Южном Кавказе, и рассматривает ее в качестве одного из факторов сохранения стабильности и равновесия.

ГРУЗИЯ

Отношения Армении и Грузии – традиционно дружеские и значительно способствуют делу сохранения стабильности в регионе.

Грузия важна как государство, имеющее с Арменией в регионе отношения высокого уровня, и развитие и углубление взаимовыгодного сотрудничества в различных сферах вытекает из долгосрочных стратегических интересов Армении и Грузии.

Армения в высшей степени заинтересована в стабильном и безопасном развитии Грузии, а также в мирном и полном урегулировании существующих конфликтов. Это будет способствовать безопасному и надежному использованию транзитных путей, имеющих для Армении жизненное значение, а также возобновлению эксплуатации железной дороги Тбилиси–Сухуми, представляющей большое значение для всего региона.

Грузия представляет для Армении важность ввиду наличия в этой стране многочисленной армянской общины. Республика Армения сотрудничает с правительством Грузии в решении социально-экономических проблем армян Грузии, в том числе, армянского населения Джавахка (Джаваheti).

ТУРЕЦКАЯ РЕСПУБЛИКА

Армения и Турция не имеют дипломатических отношений. Препятствием к этому является ряд оговорок, предъявляемых Турцией Армении.

Армения выступает за установление с Турцией дипломатических отношений без каких-либо предварительных условий и будет продолжать предпринимать соответствующие шаги по преодолению препятствий, улучшению двусторонних отношений.

Добиваясь всеобщего признания и осуждения Геноцида армян, в том числе Турцией, Армения рассматривает этот вопрос не только в аспекте восстановления исторической справедливости, но и в контексте улучшения атмосферы взаимного доверия в регионе и недопущения повторения подобных трагедий в будущем.

Неурегулированный характер армяно-турецких отношений, в частности, закрытая граница, создают угрозы национальной безопасности Армении и препятствует процессу ее стабильного развития. Неурегулированность этих отношений оказывает свое непосредственное негативное влияние и на укрепление региональной стабильности и развитие регионального сотрудничества.

В результате урегулирования взаимоотношений снизится угроза возникновения в регионе разделительных линий, будет создана благоприятная атмосфера и для окончательного урегулирования Карабахского конфликта.

Республика Армения внимательно следит за ходом ведущихся с Турцией переговоров, которые связаны с ее желанием вступить в ЕС. Армения придает важность недопущению применения двойных стандартов в ходе этого процесса и считает, что важным условием проведения переговоров должно стать снятие блокады Республики Армения Турецкой Республикой, что особенно актуально в контексте включения Армении в «политику Европейского соседства».

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА

Между Арменией и Азербайджаном дипломатические отношения не установлены, что обусловлено Карабахским конфликтом. Азербайджан избрал политику изолирования Армении от программ регионального сотрудничества.

С целью оказания давления на позицию Армении в вопросе урегулирования Карабахского конфликта Азербайджан отказывается как от эксплуатации транспортных путей, соединяющих две страны, так и от предложений Армении и международного сообщества по поиску граней сотрудничества между двумя странами в рамках сотрудничества в региональных проектах.

Армения считает, что региональное и трансграничное сотрудничество может иметь ощутимое положительное влияние как средство установления и укрепления взаимного доверия. Армения продолжит прилагать усилия по формированию атмосферы взаимного доверия между конфликтующими сторонами и с этой целью инициировать сотрудничество, взаимные контакты и визиты на разных уровнях.

3. ОТНОШЕНИЯ АРМЕНИЯ–ДИАСПОРА

Важной особенностью национальной безопасности Республики Армения является весь комплекс проблем, касающихся Диаспоры. По своей численности Армянская диаспора превышает население Армении, разбросана по всему миру и возникла, большей частью, вследствие Геноцида и депортаций. Диаспора характеризуется высокой степенью интеграции и ощутимой ролью в государственной и общественной жизни различных стран. Особенно большие общины существуют в РФ, США, Франции, Иране, Грузии и в ряде арабских стран. Большинство армян Диаспоры граждане других государств.

Усилия Республики Армения в целях укрепления связей Армения–Диаспора направлены как на противодействие ассимиляции и потере Диаспорой своей языковой и культурной идентичности, так и на обеспечение скоординированного участия Диаспоры в решении проблем, имеющих жизненное значение для Республики Армения и Нагорно-Карабахской Республики.

Интеграция Диаспоры имеет для Армении большое экономическое и культурное значение, поскольку, в частности, стимулирует торговлю и туризм, а также сохранение, развитие и распространение национальных и культурных ценностей.

Связи с Диаспорой имеют особое значение для развития Армении, так как Диаспора является своеобразным мостом между Арменией и международным сообществом. Организации Армянской диаспоры, функционирующие в различных сферах, значительно способствуют развитию двусторонних отношений этих стран с Арменией, международной интеграции и упрочению демократии в Армении.

В контексте интеграции и развития всего армянства важную миссию в качестве национальной церкви осуществляет Армянская Апостольская Церковь.

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Стратегия национальной безопасности Республики Армения принимается в качестве ориентира для представления основных направлений стратегии внутренней и внешней безопасности государства, вызовов и предложений. Частота пересмотра положений Стратегии обусловлена динамичным развитием процессов в стране, в регионе и в мире, а также изменением обстановки и политических приоритетов.

В заявлениях, которые делаются от имени Республики Армения, а также по долгу службы—государственными должностными лицами, обязательно соблюдать дух формулировок и установок Стратегии национальной безопасности.

С целью осуществления единой политики правительства и органов государственного управления Республики Армения принимаемые решения должны быть созвучны положениям Стратегии национальной безопасности.

Основные положения Стратегии национальной безопасности Республики Армения претворяются в жизнь на основе концепций внешнеполитической, военной, экономической, энергетической, экологической, коммуникационной и информационной безопасности, демографического, научно-образовательного, духовно-культурного развития и вытекающих целевых программ, которые, исходя из требований статей 85, 86, 89 Конституции Республики Армения, разрабатывает Правительство Республики Армения.

РУКОВОДИТЕЛЬ АППАРАТА
ПРЕЗИДЕНТА РА

А. ГЕВОРКЯН

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՈՎՋՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԻԶԳԵՐԱՏԵՍՉԱԿԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՅՑ

Բանակցություններ ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի
և ԱՄՆ-ի Պաշտպանության քարտուղար Դոնալդ Ռամսֆելդի միջև՝
ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարության (ԱԱՌ) ձևակերպման համար
մեթոդաբանական օգնության վերաբերյալ.
Վաշինգտոն, 2005 թ.

«ԱԱՌ-ի նախագծի մշակման միջգերատեսչական հանձնաժողովի նիստում»
 «Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանի նախագահությամբ».
 Երևան, 2006 թ.

«ԳԱԱ Նախագահության ընդլայնված նիստում ԱԱՌ-ի նախագծի փորձագիտական քննարկման ժամանակ (աջից՝ ձախ. «Արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ Արման Կիրակոսյան, «ԳԱԱ պրեզիդենտ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյան, «ԱԱՌ-ի նախագծի մշակման միջգերատեսչական հանձնաժողովի Նախագահ Սերժ Սարգսյան, նախագծի մշակման գիտական ղեկավար Հայկ Քոթանջյան)».
 Երևան, 2006 թ.

ԵՊՀ գիտխորհրդի ընդլայնված նիստում
 ԱԱՌ-ի նախագծի փորձագիտական քննարկման ժամանակ.
 Երևան, 2006 թ.

Դրվագ «Ազգային ժողովում ԱԱՌ-ի նախագծի բաց քննարկումից (աջից՝ ձախ. Ամ նախագահ Տիգրան Թորոսյան, Նախագծի մշակման միջգերատեսչական հանձնաժողովի Նախագահ Սերժ Սարգսյան, ամբիոնի մոտ է մշակման գիտական ղեկավար Հայկ Քոթանջյանը)».
 Երևան, 2006 թ.

ՈՂ Նախագահին առջնբեր
Պետական ծառայության ռուսաստանյան ակադեմիայում
ՀՀ ԱԱՌ-ի նախագծի փորձագիտական քննարկման ժամանակ,
Մոսկվա, 2006 թ.

ՀՀ ԱԱՌ-ի մշակման մեթոդաբանության ու զործընթացի ներկայացում
Ջ. Մարշալի անվ. ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի
մասնագետների և նրա շրջանավարտների Հայկական ասոցիացիայի
կողմից կազմակերպված համատեղ գիտաժողովում,
Երևան, 2007 թ.

ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ ՀՀ ՊՆ ԴՐԱՍԱՄԱՍ ԿԱՆԱՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՋՄԱԿԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՆՏԻՏՈՒՏՈՒՄ (ԱՌՀԻ)

ARMENIAN INSS PROJECT
INSS-NDU

**GENERAL DRASTAMAT KANAYAN
ARMENIAN INSTITUTE FOR
NATIONAL STRATEGIC STUDIES**

ARMENIAN INSS-"DRO INSTITUTE"

2003 – 2004

DR. HAYK KOTANJIAN, COUNTERTERRORISM FELLOW

ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի
նախագծի տիտղոսաթերթը, նախագիծը հեղինակի կողմից մշակվել է
ԱՄՆ-ի պաշտպանական ազգային համալսարանի ԱՌՀԻ-ում
և պաշտպանվել նրա ակադեմիական կոմիտեում

ԱՌՀԻ-ի շենքի հանդիսավոր բացումը.
 ժապավենը կտրում է ՀՀ Պաշտպանության նախարար
 (ներկայումս՝ ՀՀ Նախագահ) Սերժ Սարգսյանը.
 Երևան, 2007 թ. հունվարի 25

ԱՌՀԻ-ի շենքի հանդիսավոր բացման շրջանակներում
 դրոշի բարձրացման ժամանակ

Դրվագ ՀՀ ռազմական դոկտրինի նախագծի
 միջգերատեսչական փորձագիտական քննարկումից
 (առաջին շարքում ծախից երրորդը՝ ՀՀ ԶՈՒ-ի ԳԾ պետ (ներկայումս՝
 պաշտպանության նախարար) զեներալ-գեղապետ Սեյրան Օհանյան).
 Երևան, 2007 թ.

ՀՀ ԱՌՈ-ի մշակման գործընթացի վերաբերյալ զեկուցում
 ԱՄՆ-ի Պաշտպանական ազգային համալսարանի
 առաջատար մասնագետների խմբին.
 Երևան, 2007 թ.

«Հայաստանի Հանրապետության ռազմական քաղաքականության հիմունքները. ազգային անվտանգության ռազմաքաղաքական տեսանկյուն» աշխատության տիտղոսաթերթը. ՊՆ ղեկավարության հանձնարարությամբ ՀՀ ՊՆ ռազմական քաղաքականության բաժնի պետ Հ. Քոթանջյանի կողմից մշակված այս աշխատությունը դարձավ ՊՆ համակարգում ՀՀ ազգային անվտանգության պրոբլեմների իմաստավորման առաջին արգասիքը

ՊՆ ղեկավարության հանձնարարությամբ Հ. Քոթանջյանի՝ որպես գլխավոր խմբագրի և խորհրդատվական խորհրդի նախագահի կողմից հիմնադրված «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի (1994 թ., ղեկոնմբեր) և նրա հավելված՝ «Աշխատանքային տետրեր» կիրառական-վերլուծական հանդեսի (2007 թ., մայիս) առաջին համարների շապիկները

GUIDELINES ON DEVELOPING ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY IN THE CONTEXT OF REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE

YEREVAN
DRASTAMAT KANAYAN INSTITUTE
FOR NATIONAL STRATEGIC STUDIES, MOD, RA
2008

Hayk S. Kotanjian

Guidelines on developing Armenian National Security Strategy in the context of regional security architecture. Yerevan, 2008 – 604 P.

The book is a monographic collection reflecting the methodological, theoretical, applied and organizational fundamentals of the interagency elaboration of the Draft National Security Strategy of the RA. The author – Head of the Institute for National Strategic Studies, MoD, RA, Academic Supervisor of the Draft elaboration, Doctor of Political Sciences, Major General Hayk S. Kotanjian, using as a basis the methodological and theoretical training in leading think tanks of the RF and the USA, the knowledge and experience assimilated by him in the process of theoretical and practical activity of many years in the spheres of security and military policy, tries to respond to vitally important for all the Armenians issues ensuring national security and stable development.

This book of theoretical and applied significance is addressed to the specialists in the area of political science of national security and defense policy, statesmen and politicians dealing with security problems, as well as the reading public.

The author owes a debt of gratitude to his colleagues for their efficient cooperation in developing national security related tasks of political science:*

FROM THE INTERAGENCY COMMISSION FOR COORDINATING ACTIVITIES ON DEVELOPMENT OF DRAFT NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA:

*Minister of Defense of the RA, Secretary of the President's National Security Council of the RA, Chairman of Interagency Commission for coordinating activities on development of Draft National Security Strategy of the RA Serzh Sargsyan; Deputy Minister of Justice of the RA, Candidate of Law Ashot Abovyan; Deputy Minister of Defense of the RA, Lieutenant General Artur Aghabekyan; Deputy Minister of Urban Development of the RA Ruzan Alaverdyan; Member of the NA, RA, Member of the Standing Committee on Foreign Relations of the NA, RA Gurchen Arsenyan; Deputy Minister of Education and Science of the RA, Doctor of Mathematics and Physics, Corresponding Member of the NAS, RA Ara Avetisyan; First Deputy Minister of Agriculture of the RA, Doctor of Economic Sciences, Professor Samuel Avetisyan; First Deputy Minister of Transport and Communications of the RA Hrant Beglaryan; First Deputy Minister of Health of the RA, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor Hayk Darbinyan; Fellow Member of the NAS, Armenia, Doctor of Medical Sciences, Professor Emil Gabrielyan; Deputy Minister-Head of Staff of the RA Government, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor Gagik Gagyan; Deputy Minister of Energy of the RA, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor Areg Galstyan; Deputy Minister of Culture and Youth Affairs of the RA Gagik Gyurjyan; Member of the National Assembly of the RA, Member of the Standing Committee of the National Assembly on Financial-Credit, Budgetary and Economic Affairs Hakob Hakobyan; First Deputy Director of the National Security Service, Lieutenant General Hrachya Harutyunyan; Adviser to the President of the RA Garnik Isaghulyan; Member of the NA, RA, Candidate of Pedagogical Sciences Hrayr Karapetyan; Deputy Minister of Foreign Affairs of the RA, Doctor of Historical Sciences Arman Kirakossyan; First Deputy Head of the Police of the RA, Lieutenant General Ararat Mahtesyan; Deputy Minister of Labor and Social Affairs of the RA, Candidate of Economic Sciences Artsvik Minasyan; Member of the NA, RA Samuel Nikoyan; Deputy Minister of Nature Protection of the RA, Candidate of Economic Sciences Simon Pappyan; First Deputy Minister of Finance and Economy of the RA, Candidate of Economic Sciences Pavel Safaryan; Chairman of the Central Bank of the RA, Candidate of Economic Sciences Tigran Sargsyan; Chairman of the Standing Committee on Defense, National Security and the Interior of the NA, RA, Candidate of Political Sciences Mher Shahgeldyan; Deputy Minister of Territorial Administration of the RA, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Vacheh Terteryan; Deputy Minister of Trade and Economic Development of the RA Gagik Vardanyan**;*

* Below are given those positions which these persons held during professional contacts with the author.

** The author of the monograph was appointed as the Secretary of the Interagency Commission for coordinating activities on development of Draft National Security Strategy.

FROM THE RA NATIONAL ASSEMBLY:

Member of the NA, RA, Chairman of the Standing Committee on Foreign Relations of the NA, RA **Armen Rustamyan**; Chairman of the National Assembly of the RA, Doctor of Political Sciences **Tigran Torosyan**;

TO THE RA AMBASSADORS:

Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the RA to the USA **Tatul Margaryan**; Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the RA to the RF **Armen Smbatyan**;

FROM THE RA DELEGATION TO NATO:

Head of the RA mission in NATO, Ambassador **Samvel Mkrtchyan**; Military Representative of the RA to NATO, Colonel **David Tonoyan**;

FROM THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF ARMENIA:

Fellow Member of the NAS, Doctor of Mathematics and Physics **Sergei Hambarzumyan**; Corresponding Member of the NAS, Doctor of Historical Sciences **Nikolay Hovhannisyan**; President of the NAS, Fellow Member of the NAS, Doctor of Mathematics and Physics, Professor **Radik Martirosyan**;

FROM THE YEREVAN STATE UNIVERSITY:

Rector of the YSU, Doctor of Historical Sciences, Professor **Aram Simonyan**;

FROM THE ARMENIAN APOSTOLIC CHURCH:

Vicar Archbishop **Navasard (Samvel) Kchoyan**; Chancellor of the Mother See of Holy Etchmiadzin Bishop **Arshak Khachatryan**;

FROM THE STAFF OF THE RA PRESIDENT:

Chief Adviser to the RA President on national security **Ashot Manucharyan**; Assistant to the RA President **Vigen Sargsyan**;

FROM THE RUSSIAN FEDERATION:

Secretary General of CSTO, Chairman of CSTO Academic-Expert Council, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, Colonel General **Nikolay Bordyuzha**; Head of the Chair of the Military Academy of the General Staff of the RF Armed Forces, Doctor of Philosophy, Professor, Major General **Ignat Danilenko**; Head of the Chair of international activities of Russia of the RAPS under the President of the Russian Federation, Doctor of Philosophy, Professor **Vyacheslav Mikhaylov**; Head of the Chair of National Security of the RAPS under the Russian Federation President, Doctor of Economic Sciences, Professor, Major General **Aleksey Prokhozhev**; President of the National and International Security Foundation, Major General **Leonid Shershnirov**; Chief of the Methodological Center for Research in International Relations of Diplomatic Academy of the MFA, RF, Doctor of Law,

Professor **Edward Skakunov**; Army Deputy Commander-in-Chief of the USSR, First Deputy Minister of Defense of the RA, Lieutenant General **Norat Ter-Grigoryants**; Head of the Sociological Research Center of the RAPS under the President of the Russian Federation, Doctor of Philosophy, Professor **Jean Toschenko**; Pro-Rector of the RAPS, Candidate of Historical Sciences, Professor **Anatoly Tupikin**; Rector-President of the Russian Academy of Public Service (RAPS) under the Russian Federation President, Doctor of Philosophy, Professor **Vladimir Yegorov**;

FROM THE UNITED STATES OF AMERICA:

Director, NATO Staff Officer Orientation Course, NDU **Lawrence Chalmer**; Director, SNSEE, NDU Dr. **Joseph DeSutter**; President, NDU, USA, Lieutenant General **Michael Dunn**; US Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to the RA **John Evans**; Director, Counterterrorism Fellows Program, NDU **Sara (Bette) Franken**; US Defense Attaché to the RA, Colonel **Russell Grimmly**; Dean of Academics, School of National Security Executive Education (SNSEE), NDU Dr. **Jack Kangas**; Director, Black Sea Security Program, John F. Kennedy School of Government, Harvard University Dr. **Sergei Konoplyov**; Leadership of the «Challenges, New Techniques, Defense Analysis for the 21st Century» «RAND» Graduate School Program; Chief of Staff, INSS, NDU, Colonel **Anne Moisan**; Director, National Security Program, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Lieutenant General **Tad Oelstrom**; Senior Research Fellow, Institute for National Strategic Studies (INSS), NDU Dr. **Eugene Rumer**; Professor, US National War College, National Defense University (NDU) Dr. **Theresa Sabonis-Helf**; Senior Research Fellow, INSS, NDU Dr. **Jeffrey Simon**; Dean of Academics, NSS Formulation and Managing Strategic Change Program, College of International and Security Studies, George C. Marshall European Center for Security Studies **Victor Stamey**; Regional Director of the US Defense Secretary office, Colonel **Eric von Tersch**.

CONTENT

❖ PROFESSIONALLY, THOUGHTFULLY, WITH A SENSE OF NOVELTY AND DUE REGARD FOR ARMENIAN NATIONAL SECURITY INTERESTS	431
❖ GUIDELINES ON DEVELOPING ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY IN THE CONTEXT OF REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE	433
• ON THE METHODOLOGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA'S NATIONAL SECURITY STRATEGY INTERAGENCY ELABORATION	434
• GUIDELINES ON DEVELOPING ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY IN THE CONTEXT OF REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE OF THE SOUTH CAUCASUS	444
• APPENDIX: BLUEPRINT OF ARMENIA'S NATIONAL SECURITY STRATEGY (APPLIED RESEARCH AND DEVELOPMENT)	481
❖ APPENDIXES:	
• APPENDIX 1: DRAFT NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA	517
• APPENDIX 2: GLOSSARY OF KEY TERMS AND CONCEPTS OF THE DRAFT NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA	550
• APPENDIX 3: NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA PRESENTATION FOR THE ACADEMIC COMMITTEE, NWC, NDU, 19 JULY, 2006, INTERNATIONAL SECURITY FOREIGN ADVISORY GROUP-NATO, 11 SEPTEMBER, 2006	561
• APPENDIX 4: NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA	573
❖ LIST OF ILLUSTRATIONS	601

PROFESSIONALLY, THOUGHTFULLY, WITH A SENSE OF NOVELTY AND DUE REGARD FOR ARMENIAN NATIONAL SECURITY INTERESTS

I would this way characterize the work done by the Doctor of Political Sciences, Major General Hayk Kotanjian devoted to the study of various aspects of military and political science and national security problems. The important part of these studies is presented in his valuable monographic collection entitled «Guidelines on Developing Armenian National Security Strategy in the Context of Regional Security Architecture of the South Caucasus». The given collection is directly related to the elaboration of the Draft National Security Strategy of independent Armenia. As it is known, in 2007, for the first time in the history of the Armenian statehood, the President of the Republic of Armenia approved the National Security Strategy, which was developed by the Interagency Commission under the chairmanship of the then RA Defense Minister Serzh Sargsyan (at present President of the RA). Dr. Kotanjian was appointed academic supervisor of the interagency elaboration of the Draft National Security Strategy. Assigning General Kotanjian a major commitment of academic leadership of such an unprecedented highly complex process was quite logical. He is one of the few specialists in the field of political science of national security who has made a significant contribution to the formation and development of this new scientific direction in our republic. He has undergone highly theoretical training and possesses the necessary practical qualities to head such large-scale work.

A Doctor of Political Science, Major General Kotanjian is a fellow member of the Russian Academy of Military Sciences, counterterrorism fellow of the US National Defense University, and is conversant with theoretical developments and academic schools of the Russian Federation, the United States, NATO and Europe. He has had systemic training in political science and security, which provided him an opportunity to synthesize the knowledge assimilated in leading Russian military and political schools (Methodological Center for Research in International Relations of the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the USSR- the Russian Federation, Chair of the Military Policy of the Military Academy of the General Staff of the Russian Armed Forces, the Russian Academy of Public Service under the RF President, member of the Academic-Expert Council of the Collective Security Treaty Organization-CSTO) and Western prestigious defense think tanks (George C. Marshall European Center, RAND Corporation, US National Defense University, John F. Kennedy School of Government at Harvard University, and more). He is well-known among his Russian and Western colleagues, who consider his opinion and approaches to various issues of national security and geopolitics in the South Caucasus, and enjoys their respect.

Dr. Kotanjian is a multi-discipline researcher and the author of many valuable publications. He was one of the first to undertake elaboration of such a difficult and little-studied problem—that of the civilization aspect of national security. He is the author of the «Defense Policy of the Republic of Armenia» monographic study—the first work on the given topic in the history of independent Armenia. His numerous articles and interviews on real problems of foreign policy and international relations in our region, the disclosure of aggressive and falsifying policy of the Azerbaijani authorities in the Karabakh conflict also deserve attention.

The works by Dr. Kotanjian are focused on the geopolitical and military-political realities of the South Caucasus and Middle Eastern regions, taking into account the foreign policy

peculiarities of Russia, the USA, NATO, the EU and their strategic and economic interests, which, to a considerable extent, helps one more completely understand the problems which the people and states of these regions face.

Materials reflecting the key methodological, theoretical, applied and organizational aspects of developing the Armenian National Security Strategy comprise this monographic collection by Doctor of Political Sciences, Major General Hayk Kotanjian. The Appendices, included in the collection, are inherently related to the basic material, which jointly constitute a single whole. In fact, we deal with a comprehensive approach to the elaboration of the topic, as a result of which all key points of the problem, essential for Armenians all over the world, are embraced.

Many questions, touched upon in the materials of the collection, are also discussed in the issues of the first Armenian defense-academic quarterly *Haykakan Banak* (Armenian Army). The Founder and simultaneously the Editor-in-Chief of the publication is Dr. Hayk Kotanjian; he is also currently Head of the Editorial Board. Among his credits, it is worthwhile to mention the successful fulfillment of the task assigned by the state authorities on the elaboration and implementation of the project and fundraising among American- and Canadian-Armenians under the aegis of the Dro Committee functioning in the USA to establish the first Institute for National Strategic Studies (INSS) in the history of Armenia's defense; since its very establishment he has been heading the institute. Throughout this period, another academic magazine—the Working Notebooks meant for issuing applied political and security studies,—was published on his own initiative, in which the outcomes of strategic studies (articles, round-table and workshop materials, etc.) are published. During the short period of its existence, the academic staff of the quarterly has achieved considerable success. The INSS in Armenia actually performs the functions of a think tank in the sphere of military and political science and problems of national security. All this is due to the achievements of Doctor of Political Sciences, Head of the INSS, Major General Kotanjian.

I can say that the given trilingual monograph, presented for the reader's consideration, is evidence of the establishment and development of a new scientific direction in the Armenian reality—the military and political science together with all its constituents, and especially, the establishment of the Armenian national school of political science and security studies.

I am confident that the given collection will be of great help to the researchers and will stimulate the scientific studies in the sphere of military science, as well as the problems of national security, and will be of great interest for military and civil experts.

NIKOLAY HOVHANNISYAN

Doctor of Historical Sciences, Corresponding Member

of the National Academy of Sciences of Armenia

**GUIDELINES ON DEVELOPING
ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY
IN THE CONTEXT OF REGIONAL
SECURITY ARCHITECTURE**

YEREVAN – MOSCOW – WASHINGTON – BRUSSELS

2005 – 2007

ON THE METHODOLOGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA'S NATIONAL SECURITY STRATEGY INTERAGENCY ELABORATION

*H. S. KOTANJIAN, Major General, Academic Supervisor of the RA Project
NSS interagency elaboration, Fellow Member, Russian Academy of Military
Sciences, Doctor of Political Sciences (RF), Counterterrorism Fellow (USA)*

The text of the monograph «Guidelines on Developing the Armenian National Security Strategy in the Context of Regional Security Architecture of the South Caucasus» is published in a version so as to reflect the peculiarities of the political situation of 2003–2004¹.

The monographic study was prepared during the author's academic fellowship at the School of National Security Executive Education, National Defense University (NDU), USA, in 2003–2004. In 2005, the text of the monograph was supplied with an Appendix, based upon the results of the elaboration of draft materials under the direction of the RA Defense Minister Serzh Sarkissian on his report «National Security Strategy Landmarks of the Republic of Armenia»².

By the electronic publication of the monograph³, both the review of the basic materials on the entire range of Armenia's security problems, and the draft inter-agency elaboration process of the RA key political document had already been completed. The scientific-organizational part of the given work was done by the Institute for National Strategic Studies (INSS), MoD, RA, by order of the Defense Minister, Secretary of the RA National Security Council Serzh Sarkissian.

This introduction preceding the monograph unveils for the Armenian professional audience the key stages in the methodical cooperation of Armenian specialists with experts from leading think-tanks in the USA, Russian Federation, and European member states of NATO. The introduction briefly traces the logic process of conceptualizing national security problems by the Ministry of Defense and other state institutions of the Republic of Armenia, and also interprets essential unique elements of the Interagency Commission's methodological portfolio, formed on the basis of studies of Armenian national interests, as well as the advanced experience of leading global specialized centers.

¹ See *H. S. Kotanjian*. Guidelines on Developing Armenian National Security Strategy in the Context of Regional Security Architecture of the South Caucasus. Working Notebooks, 2007, № 1, as well as in this collection.

² See the report of the Secretary of the President's National Security Council of the RA, the RA Defense Minister Serzh Sarkissian «National Security Strategy Landmarks of the Republic of Armenia» to the commandment of the RA Armed Forces. Yerevan, 2005.

³ See *H. S. Kotanjian*. South Caucasus: Developing a regional Security Architecture. Harvard University, JFK School of Government, «Black Sea Security Program» (http://www.harvard_bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf).

In 1991, the author, as a doctoral candidate and senior research fellow at the Russian Academy of Administration, happened to act as a facilitator in the negotiations to invite the former Army Deputy Commander-in-Chief of the USSR Lieutenant General Norat Ter-Grigoryants to take the position of the Commander of the newly forming Armed Forces of the Republic of Armenia which had just regained its independence. In his position as Deputy Defense Minister of the Republic of Armenia, Norat Ter-Grigoryants headed the process of designing a professional Armenian National Army. The development of the defense policy of the Armenian state was distinguished by the leadership of Armenia's Ministry of Defense, as a key component of building the military to serve as a basis for understanding the objectives of creating and implementing the Armenian defense system against Azerbaijani aggression towards the legitimate Republic of Nagorno Karabakh, as well as the military and political navigation of the RA in the bipolar system of international security which was undergoing changes in leaps and bounds. It was the task to develop the Armenian national security military and political aspect that the author was assigned to do when invited from Moscow to Yerevan in 1992 for the creation of the Defense Policy Department, MoD, RA.

The publication of the Defense Policy Department, MoD, product, titled «The Principles of Military Policy of the Republic of Armenia: Military and Political Perspective of National Security» was issued in 1992⁴. One unique quality of this document was that the basis for its methodology was formed with the author's close cooperation with experts from the Methodological Center for Research in International Relations of the Diplomatic Academy of the USSR-RF, MFA, (MCMFA) as well as the Russian Association of Theory and Modeling of International Relations (RATMIR)—professionals who developed the principles of national and international security of newly independent Russian Federation. In that period, the author participated in methodological workshops organized in the MCMFA, MFA, RF, in the framework of the «Stability and Conflict» projects under the guidance of Doctor of Law, Professor of International Law on National Security Edward Skakunov; in addition, he was an Academic Secretary, RATMIR. The author's interaction with the Chair of Military and Political Sciences of the Academy of the Russian Armed Forces General Staff, headed by Doctor of Philosophy Major General Ignat Danilenko, contributed to the theoretical-methodological comprehension of Armenia's national security military and political aspects⁵.

⁴ See *H. S. Kotanjian*. The Principles of Military Policy of the Republic of Armenia: Military and Political Perspective of National Security. Defense Policy Department, MoD, RA, Yerevan, 1992; see also: Introduction into the Ethnopolitology of Consensus-Conflict. Theoretical-methodological problems of the civilizational analysis. M., 1992; see also: Ethnopolitology of Consensus-Conflict. Civilizational aspect of National Security. M., 1992.

⁵ In 1992 that chair was the leading organization for the author's thesis work in the competition for an academic degree of Doctor of Political Sciences on the specialization in Political Processes and Institutes.

The further elaboration of Armenia's defense policy problems, taking into account the aftermaths of the Karabakh war, was, in a greater part, carried out from the perspective of understanding the position of the defense component in the RA's political course on a multifaceted security partnership based on the principle of complementarity. As the Chief of the Department of External Relations and International Cooperation, MoD, RA, in 1995–1998, the author took part in the final working consultations on the RA membership registration to NATO's «Partnership for Peace» program, as well as in the talks on the RA's bilateral and multilateral defense cooperation and its execution on legal-contractual basis. The author took part in the elaboration of the military and political part of the RA-RF strategic partnership agreements portfolio.

In the course of conceptualizing the views by the RA military and political leaders on Armenia's participation in the international security system transformation processes after the end of the Cold War, the need arose to master and systematize the security knowledge in the world's leading schools. For that purpose, the author was assigned by the leadership to master the specialized programs on «NSS Formulation and Managing Strategic Changes» (George C. Marshall European Center for Security Studies, Flag Officers' Executive Course, Germany, 1998) and «Challenges, New Techniques, Defense Analysis for the 21st Century» (RAND Graduate School Program, USA, 2001).

In 2003-2004, on the instruction of the Defense Minister, Secretary of the RA National Security Council Serzh Sarkissian, the author, who was also Advisor to the Minister, was sent on a mission to the National Defense University, USA, for a specialized academic fellowship.

Connected with the necessity of RA's conception in applying to the NATO Individual Partnership Action Plan and the Defense Assessment by the Armed Forces of the RA as well as for the elaboration of the National Security Strategy (NSS), the MoD advisor's fellowship was supplemented with subsequent components with the consent of the American side. To solve the assigned tasks to the main program at the School of National Security Executive Education, NDU (Director Dr. Joe DeSutter, former Deputy Director of US Vice-President Staff on National Security Issues; Dean of Academics Dr. Jack Kangas, former Deputy Assistant Secretary of Defense of the US on Strategic Issues; Senior Research Fellow, Leading Expert on NATO's Transformation Policy, INSS-NDU, Jeffrey Simon,), the NATO Staff Officers Orientation Program was added, as was the project of establishing the Institute for National Strategic Studies, MoD, RA, at the INSS-NDU, USA, as a tool for academic guidance and coordination of the first NSS RA interagency elaboration process. The above-mentioned tri-component fellowship provided an opportunity for the MoD, RA, to master the American methodology of NSS interagency elaboration with the help of leading NDU experts in the course of academic problems solution and define the basic substantial guidelines of the draft for the first such document in Armenia. Simultaneously, the INSS, MoD, RA, the project was successfully defended at the academic council of the INSS-NDU.

The basic methodological guidelines in the elaboration of the first NSS in the history of Armenian statehood may be outlined in the following way⁵. From the alternative suggestions by European and American partners of two-step or one-step elaboration of conceptual security documents, the one-step American approach was chosen. The European-Russian approach to the elaboration of the national security concept implied focusing on drawing up a system of views on national security threats and measures to counter them. Then, on the given static basis, the elaboration of the NSS is implemented as a system of effective guidelines in the sphere of national security. The American methodology was assessed as a systemic and dynamic approach to the comprehensive elaboration of an effective strategy, targeted at achieving the secure and stable development of society both in the national and international dimensions. Particular attention was paid to the strategic task of using the preparation of the NSS as an opportunity to acquire from leading American think-tanks (and introduce in Armenian political practice) the innovative methodology of interagency elaboration of complicated nation-wide problems requiring the synergetic consolidation of national resources.

Another principally important methodological uniqueness of the Interagency Commission position was reflected in the recommendation to the RA authorities to not follow the path of the NSS transformation into a Law, as had been recommended by European colleagues and which had been put into political and legal practice in a number of post-Soviet states. In the Commission Chairman's opinion, in the initial stages of the advancement of democracy, the NSS's transformation into a system of legislative standards might become a «strait-jacket» for the progressive reformation of Armenian society. On the basis of these methodological principles and pragmatic considerations of national interests of a secure and stable development of the RA and relying on the experience of the RF and the USA, the Armenian authorities preferred to make amendments to the RA Law On Statutory Acts for the further approval of the NSS as the key state political document by the RA President⁶.

An important aftermath of methodological consultations by experts from the RA Ministry of Defense, with expert specialists from the School of National Security

⁵ See Open public hearings of Draft NSS at the National Assembly, Republic of Armenia. Report of the honorable Serzh Sarkissian, Chairman, NSS Elaboration Interagency Commission, Secretary, National Security Council to the President of the Republic of Armenia, Minister of Defense of the Republic of Armenia, 2006, December 1 (http://www.harvard-rgp.org/static/files/273/national_security_armenia_01_15_2007.pdf).

⁶ See Interview with the Secretary of the President's National Security Council, the RA Defense Minister of the Republic of Armenia, Chairman of the Interagency Commission for coordinating activities on development of Draft National Security Strategy of the Republic of Armenia Serzh Sarkissian (<http://www.mil.am/arm/?page=2&id=23&p=4&y=2007&m=10&d=03>); Decree of the President of the Republic of Armenia on approving the National Security Strategy of the Republic of Armenia (<http://www.president.am/president/arm/?task=16&id=329>), National Security Strategy of the Republic of Armenia. Defense-academic quarterly of the MoD, RA, *Haikakan Banak*, 2007.

Executive Education, National War College and INSS-NDU, USA, was the decision of the Commission to develop, simultaneously with the NSS, a comprehensive portfolio of agency draft programs on its implementation⁷.

As a general methodological basis for the elaboration of the first National Security Strategy of the Republic of Armenia, a systemic approach was adopted⁸. This approach in preparing the key political document of the Republic of Armenia targeted expert resources of all the agencies represented in the Interagency Commission at disclosing the integrity of Armenia's national security as an object for interdisciplinary and inter-branch elaboration. During the interagency draft preparation process the systemic approach unveiled the diversity of backbone parameters and essential ties among the main elements of Armenia's national security, and provided a holistic, conceptual vision of the Strategy of a secure and sustainable development of the Armenian independent state.

The methodology acquired in 2004–2005, which was used in the course of developing monographic elaboration of basic NSS structural guidelines, as well as the synthesis of the security-related information, provided by all the agencies, and forming strategic assessments for the entire complex of the RA domestic and foreign security problems, were put as the basis of agency programs elaboration for Draft NSS and its implementation. When developing the military-political aspects of the draft NSS, considerable assistance was rendered by the Armed Forces Defense Assessment which was carried out in 2005 under the European Command of the US Armed Forces together with the RA Ministry of Defense, within the framework of the Armenian-American bilateral defense cooperation.

The consultations in the Russian Academy of Public Service (RAPS) under the Russian Federation President (President Professor Vladimir Yegorov, pro-Rector Associate Professor Anatoly Tupikin, Head of the Chair of National Security, Professor Aleksey Prokhozhev, Head of the Chair of International Relations Professor Vyacheslav Mikhaylov), as well as the specialized seminar held in Yerevan in early 2006 by experts of the US National War College were invaluable in terms of methodological use in the NSS elaboration process. This seminar under the guidance of NDU professor of energy security, Doctor Theresa Sabonis-Helf, helped ensure methodological compatibility of the Interagency Commission members representing 19 different agencies of Armenia at the level of Deputy Ministers and top officials of equivalent status.

The decision of the Chairman of the Commission Serzh Sarkissian on choosing the most advanced global organizations in the sphere of security science as a

⁷ See Welcoming Address of the Prime Minister of the Republic of Armenia, Chairman of the Interagency Commission for coordinating activities on development of Draft National Security Strategy of the Republic of Armenia Serzh Sarkissian. Defense-academic quarterly of the MoD, RA, *Haikakan Banak*, 2007, № 2–3.

⁸ See E. S. Quade. The Systems Approach and Public Policy. RAND Paper; Д. Истон. Категории системного анализа политики (http://grachev62.narod.ru/Hrest_2/Easton.htm).

professional environment for academic reviews of the Draft NSS played a fundamentally significant role in the formation of a methodological portfolio of the Commission on NSS elaboration. It is essential that the Chairman of the Commission, impartially assessing the fact of the absence of a formed academic security school in Armenia, with the consent of his partners, determined the configuration of the given choice of consultation and review cooperation in accordance with the principle of complementarity of the RA foreign policy. As a result of the negotiations and official correspondence between the RA Defense Minister, Secretary of the National Security Council Serzh Sarkissian and the top officials of the RF National Security Council, Pentagon and NATO, the format of foreign professional consultations and reviews was accepted in a non-trivial Quadrangle: Yerevan–Moscow–Washington–Brussels. A significant methodological element of partnership cooperation in the given format was the fact that Armenia assumed and, as foreign experts later noted, responsibly met its commitments adhering to international standards of transparency in the process of developing the Draft NSS both in internal and international contexts. In terms of these positions, the Chairman of the Commission informed his foreign partners and the Armenian public, in advance, about the principal agreements on security consulting reached with all the components of the consulting-reviewing Quadrangle.

The organizational distinctiveness of the NSS interagency development in the RA appeared to be the achievement of understanding (in domestic- and foreign-policy environments) the position of Armenia regarding the necessity to cooperate with foreign partners, primarily on the methodological level (approaches, principles, standards, conceptual mechanisms, academic tools, etc.) – without external intrusion into the content – individually specific for each state. On the basis of these arrangements, the Commission managed to review the conformity of the Draft NSS with the methodological standards accepted in the international professional community (US National War College Academic Committee, NDU, USA, at the joint sessions of the Chairs of National Security and International Relations of the RAPS under the Russian Federation President, as well as in the International Security Advisory Group of European members of NATO). The author points to the importance of informal professional exchange of ideas and strategic assessments on the issues of defense and security policy in the framework of his membership in CSTO Academic-Expert Council, headed by the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary, Colonel General Nikolay Bordyuzha.

In compliance with the concerted general methodological guidelines, the Commission also succeeded in exchanging messages on the most sensitive elements of the national and regional security architecture through the channels of the above-mentioned leading think-tanks. This component of indirect professional interaction of the Armenian authorities with political centers became one of the specific elements, coordinated with the partners, of the methodological tools used by the Interagency Commission on the RA NSS

elaboration. The balanced and concerned discussions of the messages not in a naked political format, but rather in a transformed academic format, allowed all the parties of the Yerevan–Moscow–Washington–Brussels Reviewing Quadrangle to specify their visions within the context of security interests of the partners, as well as their own.

When handling the proposals put forward by the Interagency Commission members into the sections of the basic text of the report «National Security Strategy Landmarks of the Republic of Armenia» by the Chairman of the Commission Serzh Sarkissian, the Delphi Method elements were employed, adapting them to the process of interagency expertise⁹. The reason that these methodical tools, developed by the RAND corporation in the multistage expert development of the basic text, were used was that the written proposals of all the Commission members on various sections of the basic text were step-by-step and in compliance with the agreed upon schedule, were presented «by correspondence» to the Secretariat of the Commission by all the Commission members. Deputy Ministers and other top officials of equivalent status, coordinating sections of strategic planning in the involved agencies, made statements as chief experts. Recurring reviews of the texts were supported by agency expert groups.

As the Secretariat, the INSS, MoD, RA, as a coordinating-analytical expert center, analyzed all the separate expert assessments and proposals on specific sections of the Report, introduced them to the Chairman of the Commission, and formed the so-called expert *mosaic* by the discussion results. The mosaic, being a composition of proposals of the Commission members regularly added to the basic text of the reviewed sections, with the attached legend and text additions by the expert assessment authors, was sent to the Commission members for further expert comment. The results of the recurring review were processed in the same way and were again sent to the Commission members before its session. During the routine sessions of the Commission, additional assessments and proposals to the text were sequentially discussed and recorded publicly. The results of the third session, after the Chairman of the Commission agreed to the expert commentary and editing of each examined section, were presented for a final public expert examination, along with an inter-commission discussion of the proposals and by-consensus approval of the text at the second or, in case of need, the third session of the Commission.

The Commission's phased delivery of the product analysis and the systematizations of expertise to all the agencies of the Republic of Armenia solved the problem of recurring mutual expert consulting on a comprehensive range of security problems in terms of both coordination and conflict of interagency interests.

⁹ See The Delphi Method, IV. Effect of Percentile Feedback and Feed-In of Relevant Facts. (http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM6118/), as well as http://www.rand.org/pubs/research_memoranda/2008/RM6118.pdf; <http://stinet.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=AD0702790>).

By the end of the interagency expert improvement of the entire Draft NSS text, the projects of agency programs on implementation of the Strategy were presented to the Secretariat of the Commission by its members. With the view of coordinating the NSS implementation activities of the agencies, the comprehensive portfolio of agency program projects was also sent to all the agencies for expert commentaries. Simultaneous to the final editing of the Strategy text, the INSS, MoD, RA, in accordance with the project of the Chairman of the Commission Serzh Sarkissian, accomplished the scientific-editorial and publishing preparation of the Commission expert members' analytical articles devoted to the implementation of the NSS in all the spheres of activity of ministries and agencies in Armenia¹⁰.

In compliance with the Decree of the RA President on the approval of the National Security Strategy, the Armenian Government accepted a resolution according to the schedule on the affirmation of agency programs for the Strategy implementation. In accordance with the project of the Chairman of the Commission, who since became the RA Prime Minister, the INSS, MoD, RA, for the purposes of coordinating intellectual and organizational efforts, issued a comprehensive portfolio of conceptual articles of the Deputy Ministers and their equivalents on the NSS implementation. Special attention was paid by the Secretariat of the Commission (INSS, MoD, RA) to ensuring the authenticity of the translations of the original Armenian text of the RA National Security Strategy taking into account the conceptual-terminological traditions of political-security science and practice of the USA and RF. The Secretariat also made a valuable contribution to the development of Armenian terminology in the sphere of security science and practice. For these purposes Deputy Minister of Foreign Affairs, Doctor of Historical Sciences A. J. Kirakosian and Head of the Board of Arms Control and International Security of the Ministry of Foreign Affairs A. A. Yedigarian were involved as experts. Valuable proposals were introduced into the editing of the Armenian text by Chair of History of Philosophy of Yerevan State University (YSU), Doctor of Philosophical Sciences Professor S. A. Zakaryan.

In the methodological studies of the Secretariat, an important place was given to the elaboration of the conceptual mechanism of the RA national security. For this purpose, at the INSS, MoD, RA, with active participation of the Deputy Commandant of the INSS Colonel D. S. Chillingarian and Professor of the Chair of the Armenian Language of YSU S. A. Galstyan, the author elaborated the Armenian–Russian–English glossary of key terms on national security problems of the Republic of Armenia, which was reviewed in the methodological centers of Yerevan–Moscow–Washington–Brussels¹¹. During the professional improvement of the English text, the Draft Strategy elaboration methods of recurring analytical-linguistic discussions on the normative translation among the Acade-

¹⁰ See *Haikakan Banak*, 2007, № 2–3.

¹¹ See *Haikakan Banak*, 2006, № 2. Appendix 2 Key Terms and Concepts.

mic Supervisor and the American-Armenian experts (Country Director of the Armenian Assembly of America in the RA and NKR Arpi Vartanian, Chief of the Hayk Scientific-Research Institute Babken Vartanian and others)—native speakers of professional political-terminological culture—was used.

Special emphasis should be put on the fact that the INSS, MoD, RA, provided not only the identity of the trilingual texts of the Strategy but also their authenticity. The given approach was manifested not only in using the conceptual-terminological mechanism in each language, characteristic of the Western and Russian schools, which excluded the literal translation from Armenian, i.e. the source language, but also in the interaction of the editing in each language while preserving the priority of the Armenian text. Such an interaction allowed to ensure both the high professional level of the text in all three languages and make the Russian and English texts of the Strategy comprehensible, i.e. «close» for the Russian-speaking and English-speaking readers. In further development this experience of simultaneous work on trilingual text may become a great help when drafting important political documents for both internal and external professional audiences. In this aspect the participation of the Editor-in-Chief of the defense-academic quarterly *Haikakan Banak* Colonel D. S. Chilingarian should be underlined in the substantial editing of the multilingual texts and glossaries.

In providing transparency in the process of interagency development of the Draft NSS the Press Service, MoD, RA, headed by Press Secretary of Defense Ministry Colonel S. N. Shahsuvarian, played a significant role. It ensured the timely placement of the schedule and the plan of the Commission sessions on the MoD website and Mass Media representatives' presence there, as well as informing the public about the Commission's work.

It's worth mentioning the active involvement by Deputy Commandant, INSS, Colonel A. V. Zakaryan, Chief Office Manager Warrant Officer M. A. Makhsoyan, Deputy Editor-in-Chief of defense-academic quarterly of the INSS *Haikakan Banak* Lieutenant Colonel A. K. Hakobyan in ensuring continuous operative contact among the Interagency Commission members. Technical Editor of the quarterly Captain A. P. Nazaretian provided the computer work on the trilingual texts and their preparation both in electronic and printed variants on a tight schedule and of good quality. At the initial stage of the Draft NSS development Head of the publication of Administrative and Economic Service of Defense Ministry of the RA Lieutenant Colonel A. G. Grigorian took part in the editing work. The entire staff of *Haikakan Banak* quarterly took an active part in the preparation processes of the approved Strategy and its drafts for trilingual publication.

Upon completion of interagency development of the Draft NSS in November–December, 2006, its academic reviews took place at the enlarged sessions of the Academic Council of Yerevan State University and the Presidium of the National Academy of Sciences of the RA with the participation of experts from academic community and non-governmental organizations of the republic. In addition, open hearings in the National Assembly of the RA were held.

The approval of the National Security Strategy by the President of the Republic of Armenia Robert Kocharyan in February 2007 marked the expansion of the development of the long-term reforms in the RA defense system. At that time, Defense Minister Serzh Sarkissian mentioned in his report to the leadership of the RA Armed Forces, that the National Security Strategy of the RA was the political basis for the development of defense reforms in Armenia¹². And in this context, the interagency development methodology, which has proven its efficiency in practice, could become a methodological basis for the development of the Military Doctrine of the Republic of Armenia.

In a number of American and Russian experts' opinion the experience in using innovative interagency methods with the interactive inclusion of methodological assistance of leading American, Russian and European think-tanks in the process of developing the Armenian NSS may become an example of effective intellectual security cooperation between the USA and RF on the basis of common strategic interests for the stable development of partner-states. In addition, this first and successful experience in Armenian state-political practice of using interagency political technology may become a guarantee in the RA for overcoming the inert bureaucratic machinery, typical of post-Soviet states, when preparing all national documents.

It should be mentioned in conclusion that during the National Security Strategy elaboration, the activities of the INSS, MoD, RA, as the Secretariat of the Interagency Commission, became a conceptual-methodological and organizational tool formatting its further research studies.

¹² See the Report of the Defense Minister of the Republic of Armenia Serzh Sarkissian on the Implementation of Defense Reforms in the Armed Forces of the RA. *Haikakan Banak*, 2007, № 1.

AUTHOR:
DR. Hayk Kotanjian,
CT Fellow, SNSEE-INSS-NSOOC, NDU

**GUIDELINES ON DEVELOPING ARMENIAN
NATIONAL SECURITY STRATEGY
IN THE CONTEXT OF REGIONAL SECURITY
ARCHITECTURE OF THE SOUTH CAUCASUS**

**WASHINGTON-YEREVAN
2004-2005**

ACKNOWLEDGMENTS

The author owes a debt of gratitude to a number of colleagues for their recommendations and remarks on draft versions of this paper. The author would like to thank his Academic Consultants: Dr. Jack Kangas, Academic Dean; NDU-SNSEE; Colonel Anne Moisan and Dr. Eugene Rumer, Senior Research Fellows, NDU-INSS; Dr. Joe DeSutter, Director of NDU-SNSEE; and Ms. Leann Keefe, Research Assistant, NDU-INSS for their time and comments on his research done in 2003-2004, at the NDU.

The author appreciates the insightful professional consultations kindly provided by Mr. Edward Alexander, a former U. S. Foreign Service Officer who in his diplomatic career specialized in Soviet and East European Affairs, and who served as an advisor to the US State Department, Armenian Foreign Ministry, and Armenian Embassy in Washington, DC.

KEY POINTS

The South Caucasus is becoming one of the most dynamic geo-strategic spots which reflects long-term interests of the U.S. foreign policy in the vast region of Central Eurasia. Through this paper the author seeks to share some ideas both with Armenian and American academics on the importance of the Armenian factor in creating a comprehensive security architecture in the South Caucasus, as well as promoting economic progress and democracy in this region. This study is going to address some aspects of the Armenian factor, active involvement of the Armenian Diaspora in the political life of the United States as well as the importance of the Republic of Armenia in promoting regional security and democracy in the South Caucasus.

This paper is an attempt to synthesize both research and applied elaboration of the National Security Strategy of Armenia within the context of Regional Security Architecture of the South Caucasus. The attached «Draft National Security Strategy» is elaborated just recently as an applied development¹. The notions of developing Armenia's Security Strategy and the restructuring of security architecture in the South Caucasus could be of interest for defense and policy-making circles.

I. INTRODUCTION

Fourteen years have passed since the Republic of Armenia regained its independence. It is not a sufficiently long period of time to afford an opportunity for a comprehensive evaluation of results and for comparing opportunities, expectations and achievements. In such a brief presentation it is virtually

¹ See *Appendix*: «Blueprint of Armenia's National Security Strategy», which served as a basis for the elaboration of the RA Minister of Defense's report «Landmarks of the National Security Strategy of the Republic of Armenia».

impossible to do justice to all aspects of the intricate transitional processes taking place in the South Caucasus, and, specifically, in Armenia. Nevertheless, we will try to briefly review the dynamics of the situation, assess some features of Armenian reality and certain historical parallels with the neighboring nations of the Caucasian region. We will try to assess the dynamics of these fledgling democracies within the foreign policy frame of the main actors in the region. Considering the ideas on the restructuring of the security architecture in Armenia and in the South Caucasus is a goal of this paper, we hope that some of our suggestions could attract the interests of the professionals developing U.S. foreign policy in regard to this region.

Once the Soviet Union disintegrated, Armenia found itself in a most precarious situation, as compared with other post-Soviet newly independent states. Problems common to all the newly independent states, caused by the collapse of the centralized economy, were exacerbated in Armenia by the consequences of the earthquake of 1988, the conflict with Azerbaijan as well as by an economic blockade and a large influx of refugees. It was under these circumstances that the country's leadership initiated a radical restructuring of the economy and a process of privatization.

The United States recognized the independence of all the former Soviet republics by the end of 1991, including Armenia, Azerbaijan, and Georgia. Supposedly, in part to end their dependence on Russia for trade, security, and other relations, the United States has played a crucial role in promoting their ties with the West, including membership in the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), EU's New Neighborhood Program, and NATO's Partnership for Peace (PfP) program. The United States has established close ties with Armenia as a matter of general policy of encouraging democratization in the post-socialist world, and also as a response to concerns voiced by Armenian-Americans. Prior to his recent resignation as Georgia's President, Edward Shevardnadze also had close contacts with the United States. The visit of the U.S. President George W. Bush to Tbilisi in May 2005 and his talks with the present Georgian President Mikhail Saakashvili demonstrated deepening of the US-Georgian cooperation. Growing private investment in Azerbaijan's oil sector, expected completion of the Baku-Ceyhan pipeline strengthened U.S. interests there as well—deepening United States' involvement in ensuring of security in the Caspian. Too, the United States, as a member of OSCE Minsk Group, has been active in endeavors to find peaceful resolution of ethnic conflicts in the region.

Faced with calls in Congress and elsewhere, the Administration developed a policy for assisting the Eurasian states of the former Soviet Union. In early 1992, President George Bush proposed the Freedom Support Act, which was signed into law that year, while P.L. 102-511 authorized funds for the Eurasian states for humanitarian needs, democratization, creation of market economies, trade and investment, and other purposes. Sec. 907 of the Freedom Support Act largely prohibited U.S. government-to government aid to Azerbaijan until it

ceased blockades and other offensive uses of force against Armenia. This provision for Azerbaijan was partly altered over the years to permit humanitarian and democratization aid, border security and customs support to promote non-proliferation of weaponry, etc. To balance this legislative prohibition of aid for Azerbaijan in the field of defense cooperation, the American Government administratively banned defense cooperation with Armenia as well.

In December 2001, Congress approved foreign appropriations for FY2002 (P.L.107-115) that granted the President authority to waive Sec. 907, renewable each year under certain conditions. President Bush exercised the waiver on January 25, 2002 and January 17, 2003.

The current Bush Administration has appealed for a national security waiver of the prohibition on aid to Azerbaijan, in consideration of Azerbaijan's assistance to the international coalition to combat terrorism.

II. GEOSTRATEGIC ASPECTS OF THE ARMENIAN DIASPORA AND THE ARMENIAN NATIONAL STATE

Sadly, the most significant event in the modern political history of the Armenians is the catastrophic geopolitical change in their area of historical habitat during World War I. During that time, Ottoman Turkey's regime—in furtherance of the brutal ethnic cleansing of Asia Minor from the indigenous Armenians—decided that the deported Armenians would not be returned to their homes. In the 1920s, the survivors finally realized that the deportations had been only the prelude to the permanent exile of the Armenian people from their ancestral homeland². These were the historical specifics of the military-political conditions that established a new geopolitical configuration of the Armenian Diaspora, now dispersed worldwide.

Organizations of the Armenian Diaspora over the decades have been acting with the hope that the modern democratic Republic of Turkey will distance itself from the catastrophic experience suffered under the Ottomans and follow the meritorious example of condemnation of Nazi Germany by the Federal Republic of Germany for the Holocaust perpetrated against the Jews.

Armenians living in the Republic of Armenia comprise merely one third of the entire Armenian population of the world³. Following the establishment of an independent nation-state, interaction between Armenia and the Diaspora, limited

² See Statement of H. E. Vartan Oskanian Minister of Foreign Affairs Republic of Armenia At the 28th Special Session on the 60th Anniversary of the Liberation of the Nazi Concentration Camps, January 24, 2005 New York; «From the Silence of a Diaspora» (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html).

³ See «The Armenians in the World» (in Russian), «Армяне в мире» (<http://www.iatp.am/economics/migr/hayga-r97.html>), «Golos Armenii» (in Russian), Armenian Daily, 22 of August, 1996, # 92; «Голос Армении», 22 августа 1996 г. № 92.

earlier both ideologically and politically by the Soviet regime, became one of the main geo-strategic factors facilitating political, economic, cultural, and informational cooperation between the newly independent Armenian state and the world.

As an independent state acting within the area of international law, the Republic of Armenia faced new challenges, which were not necessarily and immediately perceived by the Diaspora, since such historical development was rather unexpected. Only thirteen years ago these two components of the Armenian nation were given unlimited opportunities to decide for themselves which areas and what forms of mutual relations would be most beneficial. Both parties have made concerted efforts to meet each other half-way. However, much more is yet to be done. Along with the desire to move and act in concert in political and social fields, many kinds of moral, psychological, historical and social issues and aspirations have surfaced and have gained prominence under new conditions.

The Armenian community in the U.S. is one of the most socially advanced elements of the Diaspora and consists of approximately one million Americans devoted to the Armenian Apostolic, the Armenian Catholic and the Armenian Protestant Churches, as well as other national NGOs. Generally speaking, throughout the world, lobbying by ethnic minorities at the community level is an operative mechanism of their self-assertion. The Armenian advocacy experience has shown that the issue is beyond the narrow boundaries of a community, because the goal is much broader. In fact, it is on a nationwide scale. At the same time, in the interrelations among Armenians all over the world, the understanding that any initiatives, however important and responsibly undertaken, should never endanger the interests of the U.S. or the newly independent Republic of Armenia and the Armenians living there. On the whole, the programs encourage greater Armenian-American participation in the American democratic process and the civic and economic development of Armenia.

Current developments in Armenia are at the center of the Armenian Diaspora's attention; hence separate Armenian non-governmental structures constantly work with the U.S. Congress and Administration. Among the many successes of Armenian NGOs is leadership in advocating formation of the Congressional Caucus on Armenian Issues. In 2004, 128 Members of the U.S. House of Representatives were members of this Caucus⁴.

During Armenia's transition from the limitations of the Soviet one-party system, the Diaspora became a factor actively facilitating the promotion of the western culture of liberalism and democracy. In the first years of independence, the traditional Armenian political parties (Armenian Revolutionary Federation, Liberal Democratic Party, and Armenian Social Democratic Party) returned to and re-organized in Armenia. They invigorated the national spirit and brought

about liberalization and democratic values, which, at that time, to a considerable extent, became a foundation and a cause for the free «competition» of political and civic associations. This has been a remarkable phenomenon that is accounted for by the newly-won independence and the consequent establishment of democratic principles and fundamental freedoms in the Republic of Armenia.

The Armenian Diaspora exists factually as a global ethnocultural-informational, business network of about 10 million politically active, prosperous, well-educated people, who are closely integrated into American and European economic, financial and political life. It has become an effective venue for the promotion of Armenian-American, Armenian-French, Armenian-Russian, Armenian-Arab, Armenian-Iranian, and some other ties, and bilateral cooperation in favor of mutual national strategic interests within the entire geopolitical scope of this relatively small, but dynamic and well-organized world-wide community networks (within and beyond the regional boundaries of the South Caucasus).

III. DEVELOPING DEMOCRATIC RULE OF LAW IN ARMENIA

1. PROGRESS AND DIFFICULTIES

As a result of the elections conducted on May 20, 1991, which were the first democratic elections held on a competitive basis in the history of the Soviet Union, the Communist Party of Armenia lost power. This served as a catalyst for initiating the establishment of a multi-party system in Armenia. The Armenian National Movement (ANM) came to power.

In the previous year, the August 23, 1990 Declaration of the Supreme Council had already marked the beginning of democratic reforms. The newly elected Parliament (formed before the declaration of Armenia's independence) set out immediately to form a legislative basis for societal democratization. The RA *Laws On Ownership and On Foundations of Privatization in the Republic of Armenia* (adopted respectively on October 31, 1990 and December 13, 1991) provided the legal basis for a transition from state monopoly to diverse forms of ownership of the means of production. The transition to pluralism and a multi-party system was effected by the February 26, 1991 RA *Law On Non-governmental Political Organizations*. Freedom of speech and information was secured by the October 8, 1991 RA *Law On the Press and other mass media*. On June 17, 1991 the RA *Law On Freedom of Conscience and Religious Organizations* was adopted in order to safeguard the freedom of belief. The democratic legal norms stipulated by these and other laws were reflected in and advanced further by the July 5, 1995 Constitution. On May 14, 1996, the National Assembly adopted the RA *Law On the Election of Local Self-Government* providing the legal groundwork for the elections of local

⁴ See (<http://www.panarmenian.net/news/rus/?task=society&id=9782&date=2004-02-16>).

governments that took place on November 10 of that year. On November 1, 1996, the *Law On Non-governmental Organizations*, which was a major contribution towards the building of a civil society, went into effect.

At present, many of the democratic norms that underlie the Constitution and laws adopted within the past fourteen years need to evolve further. This is also attested by the *Resolution on Armenia's Membership in the Council of Europe*, passed by the *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. The Resolution calls upon Armenia to meet certain commitments, including the acceding to European Conventions and adherence to national legislation of European democratic standards*. Currently laws are being drafted which will be in harmony with those of European democracies. To expedite the process, specialists from the Council of Europe are providing expert opinion and advice. Work on constitutional amendments, underway already for several years, has come to an end and the package of constitutional amendments is ready to be discussed in the National Assembly**. All this, in turn, is among the main guarantees for the protection of human rights.

Through the August 23, 1990 Declaration, Armenia in fact adopted a new value system, reinforcing its commitment to the principles of democracy and human rights. After Independence, the Republic of Armenia as a sovereign entity acceded to and joined the major human rights conventions and agreements, as well as initiated the work on reforming domestic legislation in this sphere. Further, the second chapter of the Republic of Armenia Constitution reinforced basic human rights and freedoms.

Despite the mentioned improvement of electoral legislation, different types of violations were observed both by local and international observers during the 1995, 1996, 1998 and partially the 2003 presidential and parliamentary elections. Many human rights groups criticized the detentions that took place during that period as politically motivated, although the government alleged that the detainees had taken part in riots. OSCE and PACE observers termed the 2003 campaign vigorous, and at the same time concluded that the elections did not meet international standards for a free and fair race, because of «wide-spread» ballot box stuffing, a lack of transparency in vote-counting, and other «serious» irregularities⁵.

It is important to compare the status of human rights in Armenia with the neighboring countries of the South Caucasus. As one of the reliable sources for comprehensive assessment of the situation on this issue, we consider The

* The Republic of Armenia became a member of the Council of Europe (COE) on January 25, 2001. As a political entity, the COE promotes political stability, economic and social progress, democracy and human rights protection in Europe. The unified standards and approaches have been designed to address the above issues and to ensure progress in that field.

** Constitutional reforms were adopted by referendum on 27 November, 2005.

⁵ See Congressional Research Service (CRS) Report RS20812, Armenia Update (<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/crs/43390.pdf>).

Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties issued by such a prominent American NGO as the «Freedom House» monitoring freedom and advocating democracy in the world since the early 1970s*. By this independent group of experts Armenia and Georgia in 2005 were assessed by the Freedom House as Partly Free states, while Azerbaijan was assessed as a Not Free country⁶.

2. DEMOCRATIZATION OF STATE GOVERNANCE AND LOCAL SELF GOVERNANCE: ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES

The citizens of Armenia exercise their power through the bodies of state governance and local self-government. The formation of those bodies—a clear-cut division of their powers, functions and responsibilities—provide a foundation for building a developing and prosperous country. The system of state power is an integral part of the Armenian sphere of legislation, state governance bodies and public service, through which principal state functions are carried out and the problems facing the country are solved. The state governance system in independent Armenia includes executive bodies; the Government of the Republic of Armenia, comprised of the Prime Minister and Cabinet Ministers, exercises executive powers. In accordance with the Armenian Constitution, the President of the Republic of Armenia, as the head of the executive branch, is the guarantor of the Republic's independence, territorial integrity and security.

In our view, the existing state of governance system in Armenia is, in more ways than one, out of line with present day requirements and urgently needs to be reformed. State governance inefficiencies result from the well-known «diseases» of poorly institutionalized, post-totalitarian powers. These are, in particular, a lack of official strategy where implementation is concerned, but also a lack of mechanisms for securing general access to information and its exchange between the branches of power.

Furthermore, duplication of functions and obscurity of instructions at various levels of power, the lack of clear-cut goals and priorities, and no sense of purposefulness significantly reduce state governance effectiveness. Often the general public has no understanding as to the purpose and necessity of decisions made at various levels of state governance. This is the result of a lack of transparency in the authorities' activities and due to their failure to inform the public in advance of the actions they intend to take. At present a strategy for the formation of an efficient state governance system is virtually non-existent. Such

* Founded more than sixty years ago by Eleanor Roosevelt and other Americans concerned with the mounting threats to peace and democracy, Freedom House today is a leading advocate of the world's young democracies, which are coping with the legacies of dictatorship and political repression.

⁶ See Freedom in the World 2005, Table of Independent Countries Comparative Measures of Freedom (http://www.mediainfocenter.org/journalism/freedom_of_the_press/independent.asp).

a strategy should provide a foundation for structural and functional reforms and for the improvement of public service. In this context it is very important to reach a success in constitutional reform as a basis for comprehensive democratization of the Armenia's legal-political system. The EC's Venice Commission being in nonpartisan cooperation with the Armenian Parliament and the Constitutional Court, is appearing in the Armenia-EC relationship as a guarantor of professionally appropriate development of the national legislative documents corresponding with these key reforms⁷.

The processes involving the development of a market economy, establishment of new political and social infrastructures, and transformation of new social values in Central and East Europe, the former USSR, including Armenia, created an environment conducive to the development of corruption. In terms of its prevalence in the world, corruption exists on personal, institutional and system-wide levels.

Unfortunately, corruption in Armenia currently has spread to all spheres of life and all forms, i.e., it bears the danger of acquiring systemic prevalence. At the same time, it is interesting to study the results of a research-survey conducted in the framework of the Caucasian Bureau of the Institutional Reforms of the Informal Sector program, whereby investors determined that «...the corruption level in Armenia is lower than that in other CIS countries and corruption is not systematized. The old system of corruption has been eliminated and a new one has not been created yet»⁸.

However, investors consider this situation to be less favorable, since the corruption is unpredictable. Other sources, for instance Transparency International⁹ perceived corruption in Armenia as rather high, scoring it at 2.5 on a scale of 10 (highly clean) and 0 (highly corrupt). To put this in context in terms of the broader regional situation in the South Caucasus countries, we can introduce the figures on the same assessments in Azerbaijan (2.0), and in Georgia (2.4)¹⁰, while the level of corruption in Armenia is high, it is the lowest among the countries of the South Caucasus.

⁷ See VENICE COMMISSION DISCONTENT WITH RA CONSTITUTIONAL AMENDMENTS DRAFT. Pan.ARMENIAN.NET, 30.05.2005 (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13532&date=2005-05-30>); CDL(2005)042 Draft Amendments to the Constitution of the Republic of Armenia (First Reading). «Recent Documents». European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Council of Europe, 26/05/05 ([http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL\(2005\)042-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL(2005)042-e.asp)).

⁸ Corruption as an Obstacle for the Economic Development of the Country. National Human Development Report. Caucasian Bureau of the Institutional Reforms of the Informal Sector - IRIS (http://www.undp.am/publications/nhdr01/main.php?l=en&chapter=2&id=2_9).

⁹ «Transparency International» is the international non-governmental organization devoted to combating corruption, by bringing civil society, business, and governments together in a powerful global coalition (http://www.transparency.org/about_ti/index.html).

¹⁰ See Global Corruption (http://www.globalcorruptionreport.org/download/gcr2003/24_Data_and_research.pdf).

The recent resignation of Georgian President Eduard Shevardnadze under public pressure has underlined the degree of anger of the Georgian people with the intolerable level of corruption throughout the government and society.

The newly elected Georgian President Mikhail Saakashvili, speaking in Europe in January 2004 at the invitation of «Transparency International», described corruption in Georgia as the greatest challenge facing his country¹¹. This revolutionary change in Georgian leadership—the bloodless expulsion of a corrupt leader—revitalized the hope for achieving genuine democratic advancement in political life and a free-market economy in the newly independent countries. But at the same time, the Georgian «rose revolution» awakened the fears of instability and violence in the South Caucasus.

IV. SECURITY BIAS OF CAUCASUS STATES AND THE LIMITATION OF DEMOCRATIC PROGRESS

Ethnic conflicts in the South Caucasus are one factor that drags on the region's genuine progress toward peace, stability, and economic development. The countries are faced with on-going budgetary burdens of arms races and caring for refugees and displaced persons. Other costs of ethnic conflict include threats to bordering states of widening conflict and the limited ability of the region or outside states to fully exploit energy resources or trade/transport networks. The USA and international efforts to foster peace and the continued independence of the South Caucasus states face daunting challenges. The region has been the most unstable part of the former Soviet Union in terms of the number, intensity, and length of its ethnic and civil conflicts. The ruling nationalities in the three states harbor various claims and grievances against each other. This is particularly the case between Armenia and Azerbaijan, where discord has led to the virtually complete displacement of ethnic Armenians from Azerbaijan and vice-versa. Looking at the big picture of the regional dynamics of democracy, we can state that the nation-states of Armenia, Azerbaijan, and Georgia, currently oriented to conflict threats, are lagging in democracy promotion and not only with the redistribution of their budgets in favor of army and police force enhancement. By prioritizing mobilization of national resources predominantly for security needs, these states are limiting societal diversity of their national life as a whole, and slowdown the institutionalization of democracy and liberal economy¹².

¹¹ See «Yahoo Nyheder, Danmark» news, Thursday, Jan. 29, 2004 (<http://dk.news.yahoo.com/040129/33/30hh0.html>); Five core principles for the world's reformers. By Mikhail Saakashvili, President of Georgia, Financial Times, Published: May 26, 2005 (<http://news.ft.com/cms/s/b53dc192-cd83-11d9-aa26-00000e2511c8.html>).

¹² See PAY ATTENTION TO THE SOUTH CAUCASUS, by Ambassador Harry Gilmore, Ambassador Richard Kauzlarich, Ambassador Kenneth Yalowitz, CSIS, January 2002 (http://www.csis.org/ruseura/caucasus/pubs/0201_sc.htm).

These kinds of limitations are, in principle, harming the whole process of legal, political, and economic reforms, reducing their national and transnational scope, intensity, and as a result, reducing their social effectiveness. The lack of transparency in political, administrative and economic life in South Caucasus, accompanied by corruption is covered under the limitations justified with the prioritized interests of national security. This kind of «securitization» of national policy, justified by the existence of regional conflicts, is contributing to bureaucratic obstacles in the attempts to establish genuine democracy in Armenia, Azerbaijan, and Georgia.

In conclusion, with regards to the real situation concerning democracy, we can say that for each of the South Caucasus countries, the absence of a clear vision and a strategy for democratic development, and their security bias, at the cost of economic development and social life, allows us to assess them as «Low-Intensity Democracies»¹³. This means that the intensive promotion of democracy and economic progress in these countries needs to be more specifically addressed through their engagement with a democracy-intensive international environment. This process could be effective if both the regional and national peculiarities would be taken into account by research and development of security problems being inextricably interwoven in the dynamic context of regional stability of the South Caucasus.

V. ARMENIA'S SECURITY COOPERATION: THE STRATEGIC CONTEXT OF EXTERNAL POLITICAL ORIENTATIONS

First, let us survey the framework and the dynamics of Armenia's security cooperation with the main partners related to the Euro-Atlantics and CIS countries. In such a context the Republic of Armenia does have the long-shown interest in cooperating with NATO. The Armenian Armed Forces participate in NATO Partnership for Peace (PfP) program soon after the initiative was launched in 1994. NATO and the three countries of the South Caucasus are cooperating on a range of issues, including high-tech scientific collaboration, English and other foreign languages training, defense education at the NATO institutions, and civil emergency planning. Armenia has benefited greatly from civil emergency planning activities and from NATO's Science Program. One project that NATO is helping to finance, which is of particular importance to Armenia, aims to link up the information systems of its institutes for seismological analysis with those of institutes in Greece, Italy and the UK.

Armenian Armed Forces are intensifying their participation in PfP-based exercises. Armenian Special Forces troops, in exercise Cooperative Best Effort

¹³ See «American Democracy Promotion». US Democracy Promotion: Critical Questions. By Steve Smith, Oxford University Press, 2000, PP. 72-74.

2002 in Tbilisi, Georgia (17-28 June 2002), cooperated with their colleagues from the following NATO countries: Canada, Greece, Hungary, Turkey, the United Kingdom and the United States of America. The Partner Nations involved in CBE 2002 with Armenia were: Austria, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Lithuania, Moldova, Romania, and Ukraine.

June 2003 was the first time that Armenia was hosting a NATO/PfP exercise, which brought together approximately 400 troops from 19 different NATO and partner countries. Participants came from Austria, Bulgaria, Canada, Georgia, Greece, Hungary, Italy, Lithuania, Moldova, Poland, Romania, Russia, Slovakia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Turkey, the United Kingdom, the United States and Uzbekistan. It is important to mention that with the facilitation of Armenia, it was the first time that Russia was participating in this type of military exercise, with staff officers and an infantry squad integrated into the exercise's multinational force structure¹⁴.

It is important also to mention that this NATO/PfP exercise provided by Yerevan created a good opportunity for unprecedented cooperation between both Armenian and Turkish troops on the soil of the independent Armenian state. The aim of this exercise in Armenia was to improve land force effectiveness in the field by making NATO and partner contributors work together to develop better understanding and inter-operability, and this goal was reached comprehensively.

Under the guidance of NATO (specifically, Greece and the USA), Armenia in 2004 took the initial step of participation in international peacekeeping operations. The platoon of 34 Armenian servicemen serving on a contractual basis is part of a special Armenian peacekeeping battalion that has been trained, equipped and financed by Greece. Recently the platoon has been placed under the command of a Greek army battalion deployed in Kosovo. Armenian servicemen have had intensive English language courses sponsored by the UK and the USA and are provided with advanced communication means, including also satellites. Under the agreement the Greek side will also take care of their insurance problems.

The membership of the Armenian Ministry of Defense in the NATO Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes recently applied by the MOD should be considered as steps oriented on long term intellectual cooperation with the NATO partners (membership was approved in January 2004)¹⁵.

Armenian MOD assigned an officer to the Alliance's Partnership Coordination Cell in Mons in 1998 acted in NATO. The Armenian Ambassador simultaneously

¹⁴ See NATO Exercise Takes Canadian, Russian Troops to Armenia, June 16, 2003, Department of National Defence and the Canadian Forces (DND/CF) (http://www.forces.gc.ca/site/newsroom/view_news_e.asp?ld=1113).

¹⁵ See NATO Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes. Armenia (<http://www.ndc.nato.int/outreach/PIP.html>).

represented Armenia in the Benelux countries and NATO. Armenia established a diplomatic mission to NATO at the level of the Ambassador and Military Attaché to the NATO Headquarters in 2004.

In 2005 Armenia joined the Individual Partnership Action Plan (IPAP). Armenian Minister of Foreign Affairs as well as the Minister of Defense recently (on 16 June 2005) submitted the presentation document of Armenia's Individual Partnership Action Plan (IPAP) to the NATO Secretary General at the North Atlantic Council in Brussels in the presence of ambassadors from the 26 NATO member states. The Armenian IPAP Presentation Document provides for long-term cooperation in planning, concept development and harmonization processes. That strategic decision of the Armenia's government and NATO's leadership represents the highest possible level of cooperation of partner country with the NATO¹⁶.

Armenia is also operating as an active member of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) comprised of all the European countries plus the United States and Canada, 55 in all¹⁷. Intended to be integrated in a larger Europe, Armenia is acting as a member of the European Council. This membership is an additional factor functioning in favor of adjustment of the Armenian legal-political system with the standards of the European Union. Armenia's official policy is proclaimed as: «progressive integration into EU models and standards.» Currently Armenia, as well as Azerbaijan and Georgia are cooperating with the EU on becoming, in mid-term, future aspirants for membership¹⁸.

American-Armenian security cooperation is going on under the political umbrella of bilateral intergovernmental «Security Dialog» since 1998. In July 2000, the leaders of the US and Armenian Defense Departments signed the Agreement concerning cooperation in the area of counter-proliferation of weapons of mass destruction.

Armenian and American Armed Forces since 2002 have been partners not only in the framework of NATO/PIP but also in bilateral mil-mil cooperation dimension. The mechanism of bilateral defense consultations led by the US Deputy Assistant Defense Secretary and the Armenian Deputy Minister of Defense is established since that period of time. The programs of FMF as well as IMET cooperation are launched as planned and controlled in one process of bilateral defense cooperation.

¹⁶ See ARMENIAN FOREIGN MINISTER PRESENTS ACTION PLANS TO NATO, Fri Jun 17 2005, Armenia Daily Digest (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypermail/200506/0032.shtml>).

¹⁷ See OSCE Office in Yerevan (<http://www.osce.org/yerevan/>).

¹⁸ See The EU's relations with Armenia (http://europa.eu.int/comm/external_relations/armenia/intro/).

Last year with the assistance of the Pentagon as well as the Armenian Diaspora of the US, there was established the Armenian Humanitarian Demining Center. The new chapter of American-Armenian defense cooperation is concerned with the participation of Armenia in coalition forces operating in Iraq. On December 24, 2004 Armenia's Parliament approved the deployment of her troops to Iraq. According the Bill issued by the Parliament, the Armenian MOD sent to Iraq a platoon consisting of a column of 30 trucks with specially trained drivers, as well as sappers, and doctors trained for medical humanitarian assistance¹⁹.

Simultaneously Armenia is bearing her responsibilities as a member of Commonwealth Independent States (CIS) Collective Security Treaty Organization's (CSO/CSTO) member, operating as a strategic partner of the Russian Federation.

Summarizing these symptomatic facts of multi-polar orientation of Armenia some experts are asking about the peculiarities of such a specific geo-strategic configuration and a specific balance of her security-defense orientation. For example, some analysts from Moscow were frustrated with the balanced promotion of not only Armenian-Russian but also Armenian-American, as well as Armenia-NATO (PIP) cooperation²⁰. Similar preoccupations, though more rarely, are voiced also by some American experts. This kind of anxiety, from our point of view, is one of the remnants of Cold War psychology.

In our replies to such criticism we explained earlier to our colleagues that Russia is promoting her cooperation with NATO more intensively and widely than Armenia, becoming the member of the NATO-Russia Standing Council at the ROME NATO-Russia Summit, and by opening the NATO Office in Moscow. It doesn't harm the security responsibilities of Russia concerning her partners from the SCO, and specifically with Armenia.

In our view, the Strategic Dialogue between the leaders of the US and Russia is the best venue for joining the strategic security interests not only of the US and Russia but also of their partners, such as Armenia, Azerbaijan, and Georgia²⁰.

In this supranational context of the security partnership, Armenia is prioritizing the way to help synergize Armenian-American, Armenian-Russian, as well as Armenia-CSTO, Armenia-NATO security, defense cooperation²¹. The special

¹⁹ See Non-US Forces in Iraq - 26 December 2004 (http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_orbat_coalition_041226.htm).

²⁰ In this case it is about the Russian daily newspaper «Nezavisimaya gazeta», which is well-known for its politically biased articles.

²⁰ See Russia/U.S.: With Bush-Putin Summit Over, RadioFreeEurope/RadioLiberty, Friday, 25 February 2005 (<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/2/414E34DD-E8E2-48AC-B3DD-B12B32FE2FD8.html>).

²¹ See the Author's: In Agenda: Multi-Polar and Complementary Defense Policy, «Golos Armenii», 11.16.2002.

importance of this strategic balance as a priority is explained by the existence and active influence of the Armenian Diaspora in the political life of Armenia as well as of the countries in which they reside (Russia, US, France etc).

The given international coordinates of Armenia's security policy should be considered within the context of regional stability and security problems in the South Caucasus. In the following chapters we are going to clarify some principles and ways of restructuring security architecture in the region. Later the results of such analytical clarification of Regional Security Architecture problems are considered by the author as a research ground for development of the Armenia's Draft National Security Strategy which is presented in the Appendices by the specialized applied part of the paper.

VI. DEVELOPING A REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE IN THE SOUTH CAUCASUS

1. REGIONAL SECURITY ARCHITECTURE: VISION AND SUBSTANCE²²

For the stable development of the South Caucasus it would be natural to apply a multi-faceted setting on security and related issues that would connect all key players in the region. Those include both countries, namely—Armenia, Azerbaijan, Georgia, Russia, US, Turkey and Iran—as well as organizations, such as: OSCE, EC, EU, CSTO, NATO-EAPC, and BSEC.

Enhancing regional security in this part of the world does not require a speedy creation of the Caucasus' version of the European Union or NATO. Instead, what the South Caucasus needs is a series of overlapping bilateral and multilateral relationships, with a network of linkages among all the Caucasian states and international organizations working on the economic, communicational, political, and defense integration of Caucasus in a larger Europe, CSTO and EurAsEC, as well as Euro-Atlantic Partnership. In the future, in addition to a wider multilateral process, the network should help create formal organizations, such as the Trans-Caucasian Regional Forum (TCRF), as well as Regional Inter-Parliament Assembly²³. Models of the multilateral portion of such regional

²² See What is Architecture? In «New Challenges, New Tools for Defense Decisionmaking». By *Stuart E. Johnson, Martin C. Libicki, Gregory F. Treverton*. RAND, 2003; *Toward a New Regional Security Architecture*. By *Joseph McMillan, Richard Sokolsky, and Andrew Winner*. The Washington Quarterly • 26:3 PP. 161–175. THE WASHINGTON QUARTERLY - SUMMER 2003.

²³ See THE SOUTH CAUCASUS PARLIAMENTARY INITIATIVE. Parliamentary News Release. The Scottish Parliament, Wednesday 17 December 2003 (<http://www.scottish.parliament.uk/nmCentre/news/news-03/gr03-001.htm>).

cooperation are plentiful; they can be found in the experience of far-flung organizations ranging from the Nordic Council to the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN).

The success or failure of any model of regional security architecture for the South Caucasus will largely depend on its structure, the ambitiousness of its goals, and how it interacts with other regional security systems and mechanisms. To make a positive contribution to regional security, such architecture must be able to accomplish the following objectives:

- Provide necessary system of interrelated individual, bilateral and collective legal-political conditions for the long-run peaceful coexistence of all actors in the region (Georgia versus Abkhazia and South Ossetia, as well as Azerbaijan versus Armenia and Nagorno Karabakh).
- Promote an environment of cooperation on security issues that will reduce the probability of resuming or developing combat collisions among the parties of regional conflicts and enable them to cooperate on transnational threats like international terrorism.
- Enable the region to play a role in strengthening peace and stability beyond the South Caucasus, including also in adjacent areas such as Russian territories in North Caucasus, Black and Caspian seas basins, Central Asia, Near East.
- Having a plan for the creation of an integrated regional collective security structure, with a long-term perspective, the South Caucasus countries do have more real opportunity to meet their short and mid-term interests in a reliable regional security by their membership and mutual cooperation within the wider transnational security organizations.

As it was mentioned before, American defense analysts and strategic planners observed that the attention paid to this relatively small region, consisting of Armenia, Azerbaijan and Georgia could be explained by its exclusive geo-strategic role in bridging Europe and Central Asia via an infrastructure, transportation and energy corridor²⁴. In the framework of strategic competition for political and economic influence in the Caspian basin and Central Asia, the

²⁴ «...Some observers believe that among post-Soviet regions the South Caucasus is second only to the Baltic states in strategic importance to the Alliance because its territory is contiguous with member nation Turkey and is a natural extension of Europe. It also forms a strategic corridor linking Southern Europe with Central Asia and Middle East that could be used as a conduit for Caspian energy resources, which will likely play a significant role in European energy security under the Partnership for Peace (PfP) program. Moreover, the three South Caucasus states—Armenia, Azerbaijan, and Georgia—are moving toward a closer relationship with the Alliance. These developments bode well for future regional stability and the global energy market if regional instability is overcome».

Excerpt from: Military Engagement in the South Caucasus. By *James De Temple*. Autumn/Winter 2001–02/JFQ (http://www.dtic.mil/doctrina/jel/jfq_pubs/1429.pdf). Lieutenant Colonel James E. DeTemple, USAF, is a national defense fellow in the Institute for the Study of Conflict, Ideology, and Policy at Boston University and a former NATO staff officer.

Caucasus is going to become a key factor for providing a wider international security beyond the geographical frontiers of its area. Some strategic assessments show that trans-regional security for all of Central Eurasia depends on peace and stability in the Caucasus, especially in its southern region, bordered by Russia, Iran, and Turkey²⁵.

Reliable and secure functioning of this «modern Silk Road» will be possible only under the conditions of long-run peace, stable democratic development, and cooperation of all nations in the South Caucasus. Existing regional stability in the South Caucasus is vulnerable and sensitive to a great range of factors: political, economic, military, internal, international, ethnic, religious, and a historical legacy of hostile relationship among neighboring peoples and minorities of the region. A specifically sensitive area in all three neighboring Caucasian states is the problem of international guarantees of their security.

Complications of current security architecture of the region are mainly a factor of different approaches in the search of external guarantors of national security for the regional states. It is well known that Azerbaijan and Georgia are intending to become members of NATO. Armenia, in contrast, is basing its security policy on the principle of complementarity. Armenia, being a CSTO member, prefers to deepen its relationship with NATO within the format of Individual Partnership Action Plan (IPAP), PIP Program²⁶. In this context, for the international community, represented here by the Organization of Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC), it is resolute in creating effective mechanisms engaging all countries of Central Eurasia (Central Asia and the Caucasus) in order to attain stability, secure peace, and expand economic progress for the region.

Creation of a comprehensive architecture of regional security for the South Caucasus based mainly on economic priorities of regional integration will not be functional without taking into consideration security interests of minority communities which clashed with the former metropolitan* countries during the disintegration of the USSR²⁷. Conflict resolution by democratically set up

²⁵ The «Strategic Assessment of Central Eurasia», research report published by CACI and the Atlantic Council of the US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff in February 2001, PP. 56–71.

²⁶ NATO-Russia Summit Meeting, Rome, May 28 Rome Declaration on NATO-Russia Relations: A New Quality, Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation, Summit Meeting of NATO and Russia, Rome, May 28; See also «Season of Content at Summer Political Summits». By *Mikhail Margelov*. The St. Petersburg Times, #873, Friday, June 6, 2003.

* Relating to a ruling country, rather than its colonies.

²⁷ The Georgian-Abkhazian Conflict: In Search of Ways Out. By *Vlacheslav A. Chirikba* (<http://www.abkhazia-georgia.parliament.ge/Publications/Abkhaz/Chirikba.htm>); Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective. By *Dr. Hayk S. Kotanjian*, Professor of Political Science. Center for Defense Information, Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>). See also

self-determination mechanisms of these peoples will be discussed in a more detailed manner later in the paper.

2. AN OUTLINE OF POLITICAL AND ECONOMIC DIMENSIONS OF REGIONAL SECURITY PROBLEMS IN THE CAUCASUS

As it was mentioned before, with the disintegration of the Soviet Union, the Caucasus became the site of some of the most serious inter- and intra-state conflicts, such as Abkhazian, Karabakhian, and South-Ossetian. The political elites of these newly independent Caucasian states understand that their security concerns are often considered separately from each other, and that they contend with a pattern of ethnic conflicts unique to their region. Ethnopolitical movements in the region have developed radical political-propagandist rhetoric in the sphere of international relations, but the various views of Caucasian unity are generally based on a kinship relation, a cultural affinity or an alliance with nations or political forces which are external to the South Caucasus. The nations of the South Caucasus formed security alliances with regional and non-regional powers. Russia has been making use of its military presence in the region to maintain a leading role in the new circumstances in the South Caucasus, weakened recently by the planned withdrawal of Russian bases from Georgia, increased anti-Russian attitudes, as well as by the constant threat of political instability in the North Caucasus. In their moves to counterbalance the Russian presence in the region, Western states are taking advantage of their economic resources and military know-how²⁸.

But it will be impossible, even with a significantly increased presence of Russian and Western powers in the region, to expect a rapid change in the pattern of secessionist ethnic conflicts rooted here as a legal-political, defense and psychological reality. The existing regional balance of power and the obvious realities of the conflict negotiation processes in the South Caucasus are creating a deadlock for all parties involved in the business of regional security, economic development as well as promotion of democracy²⁹.

The lack of progress in the implementation of inter-governmental agreements on the establishment of regional transport routes and the refusal to lift existing economic blockades in the Caucasus are gravely affecting the interests of the

http://www.harvardbss.org/files/2005/presentation/publications/KOTANJIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf.

²⁸ Moscow Flexes Its Muscles: A new rivalry with the U.S. is emerging south of Russia. By *Paul Starobin with Vladimir Mukhin*. Business Week, June 30, 2003.

²⁹ Military Engagement in the South Caucasus. By *James De Temple*. Autumn/Winter 2001–02/JFQ (http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/1429.pdf). See also The concept of stability within the framework of the OSCE. See South Caucasus: Regional and International Conflict Resolution. Geneva, June 2001 (<http://www.hdcentre.org/Resources/Documents/South%20Caucasus.pdf>).

states in the region and of non-regional actors. These policies may be considered as a direct consequence of limited economic policies due to perceived national security imperatives. Such a «securitization» of the national economic and political architecture of the South Caucasus tends to lead to a subordination of the interests of non-state economic and political actors to local state interests and makes all types of negotiations difficult and mainly unproductive. It is not easy to accept a compromise solution on regional interstate cooperation when the security interests of peoples and countries, including those of the survival of the ethnic communities or the states, de facto formed by the indigenous peoples of the South Caucasus, are perceived to be at stake.

Negotiations on the resolution of the conflicts in the region require the answers to the question of how to guarantee the reliable security of ethnic groups in the South Caucasus at peaceful coexistence of regional states. The process of reformulation of the security concept both for ethnic minorities and nation-states, and integration of their economic life in the Caucasus could be implemented by developing a regional policy targeted at the creation of security architecture.

3. ETHNIC CONFLICTS IN THE SOUTH CAUCASUS: GAP OF DISCORD AND THE KEY OF REGIONAL DIVERGENCE

The case of regional conflicts' resolution in the South Caucasus is complicated by diametrically different approaches of the conflicting parties toward the identification of the essence of these crises, which means that these parties are basing their models of conflict resolution on different legal-political grounds.

All three conflicts in the Southern Caucasus—Karabakhian, Abkhazian and South Ossetian—are conflicts of self-determination for achieving independence from their former colonialist Soviet republics, whose members they became by force, as a result of Communist political manipulations in the 1920s perpetrated and led by Joseph Stalin. At that time he was the Minister of Nationalities' Affairs (People's Commissar of Soviet Cabinet for Nationalities)³⁰.

Azerbaijan and Georgia are identifying the secession of Abkhazia, South Ossetia, and Nagorno Karabakh as cases of insurgency and they, as the former Soviet overlords of these territories, are demanding the restoration of the borders of the Soviet Socialist Republic of Georgia and the Soviet Socialist

³⁰ See Women, War and Displacement in Georgia. By Thomas Buck. July 6, 1999. Research & Reference Services Project. United States Agency for International Development, Center for Development Information & Evaluation. Document Number: PN-ACF-180; Resolving conflict in the Caucasus. The Christian Science Monitor. May 28, 2003 Letters.

See also Stalin, Joseph Vissarionovich. The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition. 2001 (<http://www.bartleby.com/65/st/Stalin-J.html>).

Republic of Azerbaijan³¹. Abkhazia, South Ossetia, and Nagorno Karabakh are insisting that the Georgian and Azerbaijani Armed Forces forced them to organize self defense of their populations, in response to the former national autonomies expressing their will on the issue of self-determination; they also assert that with the support of their allies they defeated the Georgian and Azerbaijani aggressors.

From the point of view of regional stability and security, the «non-freedom» of Azerbaijan is first of all reflected in the colonialist manifestations towards the rights and freedoms of the natives in Eastern Transcaucasia, mainly concerning the right of peoples to equality and free external and internal self-determination. Antidemocratism of the neighboring state's authorities regarding the Karabakh settlement is expressed in denying the fact of legal democratic suspension of the administrative and hierarchic relations between Nagorno Karabakh and Azerbaijan.³²

The illegality of the declaration of independence by Azerbaijan in 1991³³ without holding a referendum on the issue of seceding from the USSR lies in the basis of ignoring this political and legal fact. The fact of declaring Azerbaijan independent without taking into account the right of the people of the Nagorno Karabakh Autonomous Oblast and other regions of Armenian densely-populated habitations to the free and independent choice of their political status, in defiance of the USSR prevailing Law «On Procedure of Settling Issues Related to the Withdrawal of a Soviet Republic from the USSR»³⁴ is a violation of law. Instead of it, by passing a legislative act on the liquidation of Nagorno Karabakh autonomy, the Republic of Azerbaijan proved to be an entity which used oppression to squelch its «colony's», that is, the Nagorno Karabakh people's will to free self-determination³⁵. Responding to this unlawful act, Nagorno Karabakh seceded from the Azerbaijan SSR in compliance with the prevailing law and principles of direct democracy by means of a referendum. At the beginning of 1992, the Republic of Azerbaijan unleashed a colonial war in answer to the newly elected NKR authorities' proposal to start peace negotiations for establishing good-neighborly relations.

³¹ OFFICIAL RECEPTION ON BEHALF OF PRESIDENT OF AZERBAIJAN ILHAM ALIYEV IN HONOR OF PRESIDENT OF GEORGIA MIKHAIL SAAKASHVILI [March 05, 2004, 13:50:01] AZERTAG (http://www.azertag.com/index_en.html).

³² Act on the results of the referendum for the independence of Nagorno Karabakh, December 10, 1991, Stepanakert, Republic of Nagorno Karabakh, Ministry of Foreign Affairs (<http://www.nkr.am/rus/facts/referendum/html>).

³³ See Constitutional Act «On the state independence of the Republic of Azerbaijan», 18 October 1991, № 19–20.

³⁴ See USSR Law «On procedure of settling issues related to withdrawal of a Soviet republic from the USSR» № 1410-1 of 3 April 1990. USSR Supreme Council (www.bestpravo.ru/ussr/data01/text10973.html).

³⁵ AzR Law «On abolition NKAO AzR», 26 November 1991. Registers of AzR SC, 1991, № 24.

In addition to these infringements of the prevailing legislation, official Baku, announcing in the 1991 Declaration of Independence on its legal succession from the Democratic Republic of Azerbaijan (1918-1920), deprived itself of the right to include Nagorno Karabakh in its territory: Nagorno Karabakh, having the status of a disputed territory, wasn't included in the Democratic Republic of Azerbaijan throughout the whole period of its existence from 1918 to 1920³⁶. Heretofore, Karabakh was a constituent part of the Russian Empire and previously, of Persia, but not of Azerbaijan, which didn't exist as an independent state until 1918.

Another colony-ruling attribute of the antidemocratic nature of the Republic of Azerbaijan is that its State Constitution³⁷ contradicts to the essence of the international-legal norms on the right of peoples to determine their own destinies through the free expression of peoples' will of self-determination in terms of complete freedom, formulated by the 1966 International Covenants on Human Rights and the UN Charter³⁸. World practice shows that in this very way, i.e. without interference from the metropolitan country, the rights of the peoples of Bangladesh, Eritrea, East Timor, Montenegro, and at this moment Kosovo, as well, to self-determination, through the free expression of their will in referendums held in these nations were exercised, and not in the populations of their former metropolitan countries, namely in Pakistan, Ethiopia, Indonesia or Yugoslavia-Serbia.

Azerbaijan has insisted that it is not a case of self-determination of the Armenian people of Karabakh region but a territorial dispute between Armenia and Azerbaijan. The assistance of Armenian Armed Forces to Karabakh Armenians in surviving the ground offences and air strikes of Azerbaijani Armed Forces, the defeat of the latter and the establishment of a Security Zone between Azerbaijani and Armenian frontlines are assessed very differently by the conflicting parties. As viewed by the Nagorno Karabakh Republic and the Republic of Armenia, these consequences of the war launched by the Republic of Azerbaijan are assessed as the logical results of the initial colonialist aggression of the Republic of Azerbaijan against the Nagorno Karabakh

³⁶ See «Journal». League of Nations, Geneva, № 17, P. 130: among the arguments lying in the basis of the resolution by the League of Nations on non-recognition of the Democratic Republic of Azerbaijan, the fact of «impossibility of precise identification of the Azerbaijani real borders in connection with its territorial disputes with its neighbors» was mentioned.

³⁷ See Constitution of the Republic of Azerbaijan, Chapter II. «Basis of the State», Chapter III. «Basic Rights and Liberties of a Person and Citizen» (http://www.azerbaijan.az/_GenerallInfo/_Constitution/constitution_01_r.html).

³⁸ See International Covenant on Civil and Political Rights. UN GA Resolution 2200 A (XXI), 16 December, 1966. UN Centre for Human Rights: International Treaty Collection; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. UN GA Resolution 2200 A (XXI), 16 December, 1966. UN Centre for Human Rights. Human Rights: International Treaty Collection.

Republic, after Nagorno Karabakh seceded legally from Soviet Azerbaijan³⁹. Baku calls the conflict an «aggression» of Armenia against the territorial integrity of Azerbaijan.

Three new states, Abkhazia, Nagorno Karabakh and South Ossetia, not as yet recognized in the more than 12 years of independence from their former Soviet colonizers, were actively involved in the development of their national states, in which they achieved some success. These legal-political achievements are completely denied by Georgia as well as by Azerbaijan.

During this period the international community has been trying to resolve the deep misunderstandings existing among the conflicting parties. The OSCE and other international bodies have been involved in the process of negotiations, but while there are some modest preliminary results, unfortunately we must state that all three conflicts are deadlocked yet.

To better understand the ways to overcome the gap between positions of the conflicting parties of the Caucasian regional conflicts, we will briefly analyze the case of Karabakh. For that purpose the Nagorno Karabakh conflict is compared to the conflict in Kosovo. Such a comparative study could become a subject of interest of the experts and policy makers trying to find similarities between the conflict situations currently present in the South Caucasus, and the ongoing process of self-determination launched by the UN and OSCE, under the resolutions of the UN Security Council, UN Interim Administration Mission in Kosovo, and OSCE Mission in Kosovo⁴⁰.

³⁹ Ethnic Conflicts in Kosovo and Nagorno Karabakh in Comparative Perspective. By Dr. Hayk S. Kotanlian, Professor of Political Science, Center for Defense Information, Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanlian.html>). See also (http://www.harvard-bssp.org/files/2005/presentation/publications/KOTANLIAN_THE_SOUTH_CAUCASUS_DEVELOPING_ENG.pdf).

⁴⁰ See S/RES/1244(1999). Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo. 10 June 1999, P. 8. Requests the Secretary-General to appoint a Special Representative to control the implementation of the international civil presence and authorizes Member States and relevant international organizations to establish the international security presence in Kosovo. Outlines the responsibilities of both presences. Also transmits principles towards a resolution of the Kosovo crisis, adopted by the G-8 Foreign Ministers, Petersburg Centre, 6 May 1999.

S/RES/1239(1999). Security Council resolution 1239 (1999) [on relief assistance to Kosovo refugees and internally displaced persons in Kosovo, the Republic of Montenegro and other parts of the Federal Republic of Yugoslavia]. 14 May 1999, 2 P. Urges UNHCR and other international humanitarian relief organizations and others to contribute resources for humanitarian assistance to the refugees and internally displaced persons. Emphasizes that the humanitarian situation will continue to deteriorate in the absence of a political solution to the crisis consistent with the principles adopted by the Foreign Ministers of Canada, France, Germany, Italy, Japan, the Russian Federation, the United Kingdom and the United States on 6 May 1999 (S/1999/516), and urges all concerned to work towards this aim (<http://www.unmikonline.org/misc/N9914375.pdf>).

4. COMPARISON OF CONFLICTS IN KOSOVO AND NAGORNO KARABAKH: AZERBAIJAN'S POLITICAL MANIPULATIONS

The eviction of hundreds of thousands of ethnic Albanians from Kosovo was one of the tragic episodes of the Balkan drama⁴¹. Although the Azerbaijani military offensives of 1992 and 1993 each created a humanitarian catastrophe for Nagorno Karabakh, resulting in the depopulation of some 60% of the Armenian settlements and subjecting the Karabakh capital of Stepanakert to indiscriminate artillery bombardment and aerial attacks, the mass expulsion of Nagorno Karabakh's population was not achieved, in stark contrast to the case of Kosovo. When the Nagorno Karabakh defense forces liberated parts of Karabakh from the Azerbaijani military, Armenians refugees returned to their homes without humanitarian intervention from abroad.

Interestingly, the nationalist crusades of the Yugoslav and Azerbaijani Governments against Kosovar Albanians and Karabakh Armenians started almost simultaneously—in mid-1987*, with the Azerbaijani pogrom against the

⁴¹ Ethnic Cleansing in Kosovo: An Accounting. U.S. State Department Report • December 1999 (http://www.state.gov/www/global/human_rights/kosovoi/homepage.html).

* The focused policy of Turkification of the indigenous populations of Eastern Transcaucasia by placing their history and culture into the history of the Turkic people, who came to South Caucasus, under the guise of the proletarian internationalism, and presented to the Kremlin, became the ethnic policy of the Azerbaijani Communist Party Central Committee. It was carried out, first of all, by secret privileges in the social and professional promotion of Tat, Talysh, Lezgin, Avar, Kurd natives, who publicly denounced their true ethnic identities and origins. Quite often, apart from Turkic people, members of ethnic minorities, who became part of the elite, also participated in managing this process. By their own example of using privileges, successful careers and wealth as a reward for their renegade hyper-nationalism showed and are showing the preference of Azerbaijanization-Turkification to their not yet Turkified compatriots.

The official policy of the titular nation in dominance to the detriment of partly with the native peoples of Azerbaijan is reflected in the purposeful modification of the scientific history of the peoples of the region, which is targeted at the obfuscation of their identity, as well as at belittling the place and the role the indigenous population has had in the historical development of the Eastern Transcaucasian culture. In Azerbaijan's policy of historical falsifications the grounding of Azerbaijan's historical right to the possession of the territory, which has been populated by millennia-old indigenous Armenians in Nagorno Karabakh and Armenia, has a special place. During President Aliyev's report at the anniversary meeting at the National Academy of Sciences, he issued a political order on December 14, 2005, on the falsification of Eastern Transcaucasian history (see «Azerbaijani President Ilham Aliyev's report at the ceremonial meeting devoted to the 60th anniversary of the National Academy of Sciences» (14-12-2005 14:15) (http://www.president.az/print.php?item_id=20070810125435235&sec_id=11)).

As a result of the state policy of obfuscating scientific history by special widespread propaganda, an anti-scientific history of Eastern Transcaucasia was created, which completely contradicts reality, and which was fabricated within narrow circles of the authorities.

The international academic community has already recorded specific attempts, carried out by the political order of the head of our neighboring state, to make more ancient the history of the Turkic people of Eastern Transcaucasia, who resided densely in the territory under the

Armenian inhabitants of the town of Chardakhly in northwestern Azerbaijan and Slobodan Milosevic's order to publish the notorious Memorandum of the Serbian Academy of Arts and Sciences, which laid out the guidelines of future troubles in the Balkans. The appeals of Karabakh Armenians to the Soviet leadership to transfer their region under the jurisdiction of Soviet Armenia were answered by Azerbaijan with even more severe pogroms directed against the substantial ethnic Armenian population living in Azerbaijan's cities of Sumgait and Kirovabad (now Ganja) in 1988-89, and, later, in Baku in 1990⁴².

Not unexpectedly, when Karabakh Armenian forces launched a major counter-offensive in 1992 in order to break the stranglehold that the Azerbaijani Army kept around the region for over two years, they did not seek to persuade panicking Azerbaijani civilians residing in Nagorno Karabakh and the surrounding areas to leave their settlements. This is explained by the fact that the men from the Azerbaijani population took part in the combat actions against the Armenians and practically being «combatant», and being afraid of vengeance, left Karabakh, together with the Azerbaijani troops. However, except for several isolated cases—this in contrast to the harassment of Kosovo Albanians by the Yugoslav police—the Azerbaijani civilians' departure from the Armenian-held territories was a spontaneous panic reaction of mass escape of those Azerbaijani combatant men's families, who were enlisted in the militia and

domain of Persia. The scientific fact that the Turkic people have dwelled for 900 years in the South Caucasus is perceived by authorities in Baku as an unacceptably short period. Falsifiers try to prolong that history for ten thousand years—up to the time of creating Mesolithic artifacts of Gobustan by the pre-historic man of the Stone Age. These historical distortions, ordered by authorities in Baku are imbued with manipulations concerning the other territory within Iran known as a toponym of «Azerbaijan». In fact, the use of this term for the former Persian provinces in Transcaucasia is anti-scientific for those periods that took place much earlier than this term became politically applicable to the territory on which Turkic people dwelled in Eastern Transcaucasia. As it is known, neither the Turkic people of the Caucasian provinces (known today as «Azerbaijanis»), nor the territory on which they settled (known today as «Azerbaijan») are mentioned in the official documents of the Russian Empire.

In short, a famous joke: «The USSR is a country with an unpredictable past» fully fits Azerbaijan, whereby the order of the authorities, a new history of the region is written—with a radical change of the place and role of settled indigenous peoples and newly arrived nomadic tribes. These are the manipulating positions, from which Baku authorities impute to the Armenians the crimes against the «Azerbaijani peoples» even in those periods, when Turkic ancestors of contemporary Azerbaijanis didn't pass from Central Asia to the South Caucasus.

⁴² AN OPEN LETTER ON ANTI-ARMENIAN POGROMS IN THE SOVIET UNION: By Adrian Lyttelton, Agnes Heller, Alain Finkielkraut, Andre Gluecksmann, Benjamin L. Hooks, Charles Taylor, David Aaron, Emmanuel Levinas, Hans-Georg Gadamer, Hillary Putnam, Isaiah Berlin, Jacques Derrida, Jacques Poulain, Jerome J. Shestack, Juergen Habermas, Leszek Kolakowski, Luc Ferry, Paul Ricoeur, Reginald E. Zelnick, Reiner Wiehl, Richard Rorty, Vartan Gregorian, William M. Chace (This is a joint initiative of the Helsinki Treaty Watchdog Committee of France and intellectuals from the College International de Philosophie, Paris). The New York Review of Books, VOLUME 37, NUMBER 14 SEPTEMBER 27, 1990 (<http://www.nybooks.com/articles/3505>).

openly used arms against their Armenian neighbours, and not a result of a predetermined plan of the Karabakh leadership. In Karabakh the local population mobilized to repel the attacks of the overwhelming Azerbaijani Army, but in response to that aggression, the peaceful enemy civilians also suffered unplanned losses during the actions waged, while the Kosovo Liberation Army deliberately carried out ethnic cleansing.

Active hostilities in Nagorno Karabakh ended with the Russian-brokered ceasefire in May 1994. At that time, Karabakh Armenian forces held most of Nagorno Karabakh, with the exception of eastern parts of Martuni and Mardakert districts and the entire Shahumian district in the north. In addition, the Karabakh Army fully controlled the Kelbajar, Lachin, Qubaty, Zangelan, and Jebraïl* districts in their entirety, and portions of the Fizuli and Aghdam districts, creating a «Golan Heights»-style security zone around the region. This reduced the front-line and enabled the Karabakh Armenians to much better defend their homeland against a possible future invasion of the numerically superior and better equipped Azerbaijani Army.

4.1. THE MISUNDERSTOOD MESSAGE

NATO's campaign to halt Serbian repressions in Kosovo has resonated well beyond the Balkans. After the ethnic cleansing campaign in Azerbaijan was suppressed by Nagorno Karabakh's armed forces, some political circles in Baku began looking for external support, attempting to find ways of benefiting from NATO's new interventionism. They believe that the Caspian oil factor coupled with Azerbaijan's declared commitment to support NATO's eastward expansion initiative and Azerbaijan's strong ties with the NATO member Turkey sooner or later will motivate NATO to become involved in the Karabakh conflict on the Azerbaijani side. In somewhat similar fashion, Azerbaijan tried to exploit the pro-Azerbaijani policies of the Communist Party of the Soviet Union in the early stages of the Karabakh conflict.

The conservative elements of the central government in Moscow viewed the Karabakh anti-totalitarian movement as posing danger against the principles of the Communist regime. By 1991, cooperation between Moscow and Baku degenerated into the implementation of the so-called «Operation Ring», a military-political campaign aimed at the ethnic cleansing of Karabakh of its native Armenians. This operation, which was carried out jointly by Soviet Army paratroopers and punitive units of Azerbaijan's special police force (OPON), was a most brutal attempt to «solve» the Karabakh question in the period immediately before the collapse of the USSR, when the anti-democratic opposition to Mikhail Gorbachev was especially strong in the Kremlin. Disguised as a passport checking exercise, Operation Ring's real purpose was to evict

* Here is the list of the names of the local districts and cities of Nagorno Karabakh and Azerbaijan.

Armenians from twenty-four villages on the periphery of Nagorno Karabakh. It involved the arrest and detention of hundreds of Armenian men and the deportation of thousands of Armenian families from their homes, utilizing severe brutality and a systematic violation of human rights. Wherever resistance occurred, as in the town of Getashen (Chaikend), civilians died under indiscriminate fire from Azerbaijani and troops supported by Soviet «spetsnaz» paratroopers.

It seems that Azerbaijan failed to comprehend the fundamental difference between the humanitarian nature of NATO's Operation Allied Force and Moscow's repressive actions against the democratic Karabakh movement of the early 1990s. The similarity in the positions of Belgrade and Baku in this respect was striking too, as both viewed NATO as a force ready to take over of the world. The difference was that Belgrade lamented about NATO's actions, while Baku tried to make itself a friend of NATO to include its regional foes into the list of those to be «bullied» by NATO, in the future. Those political circles in Baku that favor a forceful solution of the Karabakh problem through a new war with Karabakh's Armenians hoped that as soon as NATO was persuaded to engage in a peace-enforcing or peace-keeping operation in the Caucasus, the logic of the «no-exit strategy» would quickly suck NATO deeper and deeper into the conflict, snowballing Alliance actions and making them self-explanatory and self-justifying, despite possible moral, political and material costs. It was believable that the mentioned Azerbaijani circles expected that NATO might assist Azerbaijan in ousting the ethnic Armenian population from Nagorno Karabakh in the same way the Soviet Army and the Ministry of Home Affairs of the USSR were aiding Azerbaijan in its ethnic cleansing operations in 1991⁴³.

It seems that the polarization of regional countries during NATO's air campaign against Yugoslavia was another factor that Azerbaijan was trying to use as leverage against the Armenians of Karabakh, finding its formula of survival in casting a new, artificially reconstructed Cold War situation in the Caucasus. In contrast, Armenia solves her security problems using the so-called «strategy of complementarity», i.e. a policy which fosters NATO and CSTO and the United States and Russia, to the extent possible, to become closer partners in a new cooperative regime of regional security.

If NATO air strikes against Yugoslavia were a direct response to the systematic ethnic cleansing campaign by the Yugoslav police in Kosovo under the code name «Operation Horseshoe», fighting in Nagorno Karabakh was ended by the signing of a formal ceasefire agreement six years later from the beginning of the conflict in 1988. Thus, there is no urgent need for international humanitarian military intervention in the region to save lives of civilians.

American officials and the representatives of the North Atlantic Alliance rejected the attempts to exploit the Kosovo crisis by Azerbaijani neocolonialists as out of hand. Addressing a meeting of the Council of Foreign Relations in New York on

⁴³ Ethnic Cleansing in Progress. War in Nagorno Karabakh. By Caroline Cox and John Eibner (http://www.nkrusa.org/nk_conflict/ethnic_cleansing_campaigns.shtml).

28 June, U.S. Secretary of State Madeleine Albright said, «Some hope, and others fear, that [Kosovo] will be a precedent for similar interventions [by NATO] around the globe. I would caution against any such sweeping conclusions»⁴⁴. Madeleine Albright's position was later supported by then-NATO Secretary General Javier Solana, who, on his part, voiced his opposition against NATO involvement in the Karabakh conflict.

Since the terrorist attacks on the USA in 2001, the Azerbaijani neocolonialist government began playing new tricks—they are trying to adapt the American Counterterrorism Strategy against the people of Nagorno Karabakh Republic. Azerbaijani propagandists are trying to portray Nagorno Karabakh as a so-called «grey zone» that ostensibly hosts criminal and terrorist groups⁴⁵. The goal is the same: to lure the US and the Alliance into engaging in a punitive operation against the people of Nagorno Karabakh by feeding disinformation to the supporters of Azerbaijan's advancement in NATO. In this case, it is appropriate to cite the following from the U.S. National Security Strategy:

«...Work with others to Defuse Regional Conflicts. Concerned nations must remain actively engaged in critical regional disputes to avoid explosive escalation and minimize human suffering. In an increasingly interconnected world, regional crisis can strain our alliances, rekindle rivalries among the major powers, and create horrifying affronts to human dignity. When violence erupts and states falter, the United States will work with friends and partners to alleviate suffering and restore stability. No doctrine can anticipate every circumstance in which U.S. action—direct or indirect—is warranted. We have finite political, economic, and military resources to meet our global priorities. The United States will approach each case with these strategic principles in mind:

- *The United States should invest time and resources into building international relationships and institutions that can help manage local crises when they emerge.*
- *The United States should be realistic about its ability to help those who are unwilling or unready to help themselves. Where and when people are ready to do their part, we will be willing to move decisively»⁴⁶.*

⁴⁴ *EPF202 06/29/99. TRANSCRIPT: ALBRIGHT REMARKS TO COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS JUNE 28 (U.S. action in Kosovo is «unique», Secretary of State says) (2850), USIS Washington File, June 28, 1999 (<http://canberra.usembassy.gov/hyper/WF990629/epf202.htm>).

⁴⁵ See The Sociopolitical and Cultural Self-Identification Factor. By Azad Isadzade, The South Caucasian Countries on the Road to Europe. On the Results of a Joint Conference of the Concord Center and the F. Ebert Foundation, Sevan, 23-27 June, 2003 (<http://www.ca-c.org/journal/eng-05-2003/16.hjaprimen.shtml>).

⁴⁶ U.S. National Security Strategy: Work with others to Defuse Regional Conflicts. US Department of State (<http://www.state.gov/r/pa/ei/wh/c7889.htm>).

In our view, as a logical conclusion of this chapter, it will be very relevant and well-timed to use the following thoughts of President George W. Bush, included the introduction of the U.S. National Security Strategy (2002):

«We build a world of justice, or we will live in a world of coercion. The magnitude of our shared responsibilities makes our disagreements look so small.»
President Bush. Berlin, Germany. May 23, 2002.

These comprehensive notions of the President of the United States of America confirm the idea that the availability of an international system of monitoring the real dynamics of regional security in the South Caucasus, including conflict zones in Abkhazia, Nagorno Karabakh, and South Ossetia, is one of the guarantees for justified assessments, and responsible cooperative efforts to maintain a fragile stability and security in the South Caucasian region.

4.2. CONSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR SELF-GOVERNMENT

The democratic development and self-governance is the reality of modern policy-making both in Nagorno Karabakh and Kosovo. In Nagorno Karabakh, at this stage these processes are more pronounced. The Nagorno Karabakh Republic (NKR) is a democratic state that follows the European model of a presidential republic. Thirteen ministries and agencies of the Cabinet of Ministers are led by a Prime Minister⁴⁷. The people elect the President for a term of five years in accordance with Law. The same person cannot be elected for more than two terms. The President's principal duty, as a guarantor of security of the state and the population, is to form and carry out foreign and defense policies and to secure the normal functioning of all state institutions⁴⁸.

The National Assembly is the Republic's highest legislative representative organ. The President ratifies laws passed by the National Assembly. The National Assembly fulfils its duties in accordance with the provisions set in the Law «On the Nagorno Karabakh Republic's National Assembly». Members of Parliament are elected for a term of five years. The last parliamentary elections were held successfully in June 2005⁴⁹. Permanent parliamentary commissions prepare and discuss bills and other issues within the sphere of responsibility of the National Assembly.

The Nagorno Karabakh Republic's Army of Self-Defense is a regular military organization actively engaged in maintaining the cease-fire and stability in the South Caucasus. Its modern capabilities and readiness, as well as good will on

⁴⁷ See Nagorno Karabakh Republic. Authorities: The President of the NKR, the Government of the NKR, the Parliament of the NKR (National Assembly) (<http://nkr.am/eng/gov/parl.htm>);

⁴⁸ See NKR PARLIAMENTARY ELECTION: NAGORNO KARABAKH SUCCESSFULLY CONCLUDED ITS FOURTH PARLIAMENTARY ELECTIONS, Permanent Mission of the Republic of Armenia to the United, 06-20-2005 (http://www.nkrusa.org/news/daily_news.php?id=82).

cooperation with the representatives of international humanitarian organizations (especially with ICRC) are recognized by American and international experts⁴⁹.

The political regime and independent judicial system of the Nagorno Karabakh Republic are functioning within the legal framework crafted democratically by the legislature (Parliament has already adopted about 200 laws on legal regulation of the different aspects of state and civil life)⁵⁰.

Similar processes of democratic statecraft have been launched by the United Nations in Kosovo. In accordance with formulations proposed by the Special Representative of the UN Secretary-General (SRSG) in Kosovo, the Constitutional Framework for Provisional Self-Government was also established.

This comparative analysis is evidence that in Nagorno Karabakh as well as in Kosovo there is an ongoing process of democratic development that, in turn, institutionalizes the right of peoples for self-determination⁵¹.

5. OVERCOMING ETHNIC DIVERGENCE IN THE SOUTH CAUCASUS: IMPERATIVE OF REGIONAL STATES' SELF-DETERMINATION (SPECIFICS OF THE REGIONAL CONFLICTS)

The break-up of the Soviet Union has helped dissolve the legacy of colonial subordination of dependent ethnic-political entities—victims of Stalin's totalitarian policy—to Soviet republics. The secessionist leadership in these political entities points out that during the process of the collapse of the USSR their countries de-colonized, and, therefore, they should be treated as sovereign states. In contrast, former colonial/«titular» nations of former Soviet republics are not ready to accept the loss of control over their Soviet-era territories⁵².

A settlement which would be based on the forced «reunification» of the seceded political entities would not find support of the people of the seceded former

⁴⁹ The excerpt from the «Strategic Assessment of Central Eurasia», research report published by CACI and the Atlantic Council of the US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff in February 2001:

«Armenia has the strongest army in the South Caucasus, and unit-for unit, in the CIS, benefiting from a solid national will, combat experience and good equipment. Its troop strength numbered 44, 000 by mid 2000». P. 59;

«Karabakh's army of 20-25,000 men is known to be even tougher than Armenia's. Iron discipline and fervent patriotism characterize Karabakh's Armenian people. They also have century-old military tradition: Karabakh gave the Soviet Union three marshals (equal to five-star generals) one five-star admiral and 30 generals». PP. 60-61 (http://www.acus.org/docs/0101-Strategic_Assessment_Central_Eurasia.pdf).

⁵⁰ List of laws, adopted by the NKR National Assembly (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>).

⁵¹ Constitutional Framework for Provisional self-Government. US Office, Prishtina, Kosovo, UNMIK/REG/2001/9. 15 May 2001 (<http://www.unmikonline.org/constframework.htm>).

⁵² The Specifics of the Resolution of the Karabakh Conflict (Political Commentary and Analysis). By Professor H. S. Kotanjian, «Haikakan Banak», Yerevan, 1997.

Soviet ethnic autonomies and regional guarantors of their security. At the same time, it seems that Russia, Georgia and Azerbaijan will not agree to recognize full sovereignty of the seceded regions—at without some kind of internationally-administered procedure that would legitimize the political, demographic and moral realities of secession.

The deadlock of negotiations in the South Caucasus⁵³ (on the Abkhazian, Karabakh, South Ossetian conflicts) most probably can be overcome through the consideration of the following alternatives for a new political-legal architecture uniting the Caucasian states:

- a Western-type confederation of multinational democracies as a starting basis of negotiation by the national/ethnic parties to the conflict⁵⁴;
- establishment of a «Common State»⁵⁵ which would defend the principle of territorial integrity as well as the right of self-determination of peoples, equal status with guaranteed security and equal rights of the legally seceded ethnic communities, and the implementation of non-hierarchical relations between political-legal participants of confederated states in domestic and foreign policies.
- Conducting popular referendums (led by the UN and OSCE) that would finally institutionalize the statuses of Abkhazia, South Ossetia, and Nagorno Karabakh.
- Position of the OSCE Minsk Group responsible for the Karabakh conflict settlement demonstrates that the USA, France and Russia want to reach the solution of the Karabakh conflict by peaceful means based on compromises. What are the compromises? Which could be made by the Armenian side?
- As a compromise of a principle, the national leaders adopted the fact that Armenia still has not officially recognized the Nagorno Karabakh Republic, although it was established in accordance with the requirements of law and has existed, for many years, as an independent state, developing on the path of democratization. It can be considered as a gesture of goodwill that is done only to support the actions of the Minsk Group. Secondly, this compromise is in harmony with the formula of the

⁵³ Human Rights and Regional Co-operation in the Caucasus. The Role of Georgia. By Marco Gestri and Ettore Greco (<http://www.ciaonet.org/wps/gem01/gem01.pdf>).

⁵⁴ Cyprus, Which Way? - In Pursuit of a Confederal Solution in Europe. By *Nettette Neuwahl*, 2000, NYU School of Law, Jean Monet Center (<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/00/000401.html#TopOfPage>).

⁵⁵ Here is an excerpt from «A Look Back at Armenia since Ter-Petrosian». In *Russia and Eurasia Review*, Volume 1 Issue 13 (Dec 03, 2002): «...The «common state» formula appears to have been at the heart of all subsequent Minsk Group proposals, including those reportedly accepted by Aliyev and Kocharian during intensive peace talks in Paris and Florida in early 2001...».

European Council of January 25, number 1416, to the effect that the *secession or the independence of a region, [Nagorno Karabakh], from a country [Azerbaijan], is possible only in accordance with the democratic agreement or expression of the population of the region*⁵⁶.

In this context, the suggestion of Mr. Pierre Lelouche, the Chair of NATO's Supreme Council of the Parliamentary Assembly, is of interest. According to him, it is considered appropriate to organize a supplementary referendum for the population of the Nagorno Karabakh, in order to determine the question of her democratic self-determination⁵⁷.

Armenia's second compromise of principle can be based on this very suggestion. The Armenian side, pointing out the legality of holding the referendum of 1991, can agree to organize a referendum in Nagorno Karabakh, and in regions of Azerbaijan currently populated by the inhabitants of the former Nagorno Karabakh Autonomous Oblast, if it is organized under the auspices of the UN and the OSCE. In this regard, experience of the UN's Temporary Administration in Kosovo could be studied and used⁵⁸.

It is very important to take into account that Armenia officially states that she is not preparing to annex Nagorno Karabakh to Armenia. It is a key methodological issue for a correct identification of the Nagorno Karabakh conflict—this is not an irredentist issue but one about self-determination. Following this methodological standard, Armenia can confirm the concurrence of its position with the demands of the EC formulated in Resolution 1416. This fact could have a crucial effect on the final results of conflict resolution which may reflect the real future prospects of institutionalizing Karabakh's status.

Such a referendum as a model of conflict resolution in the South Caucasus could become an appropriate tool of legitimization of the decision-making by the political elites of all parties of the regional conflicts. It could also become a way to «save face» for the elites of Azerbaijan, and Georgia. Such a referendum on self-determination should be followed by signing a peace treaty, a program of a full-range conflict resolution: returning the retained territories, returning refugees to their homes, ending blockades and embargoes, assuring security of the peoples by the international peacekeeping forces and guarantees of the world

⁵⁶ See Hearings in the National Assembly. Karabakh conflict. Karabakh was not a part of Azerbaijan and is not going to become it. Presentations of Mr. V. Oskanian, the Minister of Foreign Affairs, and Mr. S. Sarkissian, the Minister of Defense, Armenia, National Assembly magazin, (in Armenian), No 4, April 2005, PP. 10–14 (the full texts are attached to this paper in the Appendix).

⁵⁷ Will referendum Decide Karabakh's Fate? Oskanian And Mammediarov Resume Bilateral Meetings, AZG Armenian Daily #002, 12/01/2005 (<http://www.azg.am/?lang=EN&num=2005011201>).

⁵⁸ See UNMIC-UN SYSTEM IN ACTION. UNITED NATIONS INTERIM ADMINISTRATION IN KOSOVO (<http://www.unmikonline.org/unsystem.htm>); -OSCE Mission in Kosovo. Elections (<http://www.osce.org/kosovo/13208.html>).

powers and international organizations. A comprehensive conflict resolution scheme like that should be crafted by these very conflict sides with the assistance and guarantees of the OSCE and UN.

6. REFERENDUM AS A STRATEGY OF ESTABLISHING LONG TERM REGIONAL STABILITY AND SECURITY

The fact is that Azerbaijan will not be in the position to force its will on the Karabakh Armenian majority—with or without its oil exports, international terrorists* that it used to hire, or any other external support. In a somewhat similar way, Yugoslavia will not be able to absorb Kosovo. What is required now is to find a meaningful and internationally legitimate way to institutionalize the existing status quo and provide elites in Yugoslavia and Azerbaijan a face-saving excuse to convince their publics to give up the chimera of «re-integrating» the two former autonomies into the bodies of the present-day Yugoslavia and Azerbaijan. Referendums on self-determination will do that. Georgia is a different case: Abkhazia and Southern Ossetia are much less stronger cases. In the case of Abkhazia, most of its pre-conflict population had a strong pro-Tbilisi bias, as it was made up of a considerable number of ethnic Georgians. Under the control and auspices of international organizations, one can assume the possibility of a referendum, institutionalizing of the status of Abkhazia, held among the population of the former Abkhazian ASSR, who now reside both within Abkhazia and outside it—on the territory of Georgia. The author believes that holding such a referendum under the auspices of authorized international organizations can be an optimal tool for the legal resolution of the Abkhazian confrontation by peaceful means of direct democracy. Indeed, from the legal perspective, Nagorno Karabakh is the most advanced case in point—in fact, its referendum on self-determination has already taken place, on December 10, 1991, illustrating that the Nagorno Karabakh Republic was formed in accordance with the Soviet legislation. The Soviet law of April 3, 1990, «On Secession of the Union Republics from the USSR», awarded autonomous entities and compactly residing ethnic groups the right to secede from union republics and stay inside the USSR if a union republic decided to leave the USSR. This referendum was held before the adoption of the declaration on the official disbandment of the USSR (in Alma-Ata on December 21, 1991). However, in the event that it is necessary to complete the institutionalization process of independence of NKR, presumably a new referendum should be held.

The issue of the legal referendum in Nagorno Karabakh differentiates the Karabakh problem from the other seceded regional entities in the South

* See «Unrecognized States and International Terrorism». «New Policy», Internet-magazine, 3 October, 2005: «After assuming power in 1993 Heydar Aliyev began to lure the Afghan and Chechen gunmen into the war against Nagorno Karabakh» (<http://www.novopol.ru/text/3419.html#R1>).

Caucasus. Contrary to the Nagorno Karabakh case, the South Ossetian referendum took place in January 1992, and the Abkhaz referendum was held as late as in 1999; neither of these polls had any basis in the form of normative-legal acts of states recognized by the international community (in the case of Nagorno Karabakh, that would be the law operating in the USSR at that time)⁵⁹.

The comparative analysis of the Kosovo and Karabakh conflicts' identification and settlement by international legal and political instruments has shown the preference of the democratic tool of a referendum in achieving a long-term peace between the conflicting parties by means of institutionalizing the status of self-declared states. The experience gained by the United Nations Interim Mission in Kosovo in combination with OSCE Mission to Kosovo confirms the constructiveness of such a way of conflict transformation—via using legal and administrative tools of self-determination underwritten by the UN and OSCE.

7. THE SOUTH CAUCASUS STATES' INTEGRATION INTO THE EUROATLANTIC COMMUNITY: OVERCOMING DIVERGENCE IN APPROACHES

The idea of a regional security pact has not yet been presented in an elaborate form by any of the governments involved⁶⁰. Its implementation would surely depend on the negotiations taking place in the region, such as those concerning the political status of Abkhazia, Nagorno Karabakh, and South Ossetia. A resolution of these conflicts by the launching of the process of UN and OSCE led referendums of self-determination would bring about dramatic changes in the relations between all neighboring states in the South Caucasus, increasing the possibilities for new cooperation in the region.

Some supra-regional organizations involved in the Caucasus, and their participation in the region's security-related programs influences already began shaping the emerging national security architecture of the region. Security activities of all regional actors of the South Caucasus now are covered by the Organization of Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC), as the PFP extension of NATO.

⁵⁹ See Act of State Independence of the Republic of Abkhazia. President of the Republic of Abkhazia V. ARDZINBA, Speaker of the People's Assembly of the Republic of Abkhazia S. DJINDJOLIA, Deputies of the People's Assembly of the Republic of Abkhazia, The city of Sukhum, 12th October 1999, Unrepresented Nations and Peoples Organizations, Abkhazia (http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=03&par=705); Establishment of South Ossetia's Statehood Chronology (http://www.lawabovepower.org/en_chronic.html) and Conflict in Nagorno Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal, by *Tim Potler* (<http://karabakhdoc.azerall.info/ru/law/law031-2.php>).

⁶⁰ The Stability Pact for the Caucasus. By *Tiniko Khidasheli* (<http://www.socsci.uci.edu/istudies/peace/progs/pdfs/english7.htm>).

Bilateral ties develop as well. Azerbaijan and Georgia recently ratified an agreement on security cooperation⁶¹. There are some security consultations on Javakheti region between Georgian and Armenian authorities; yet there is no tripartite cooperation among Armenia, Azerbaijan and Georgia. Certain commonality of views concerning seceded regions in Azerbaijan and Georgia is one reason. The second reason is in for divergent approaches toward cooperation with the Euro-Atlantic Community: Azerbaijan and Georgia aspire to become NATO members, while Armenia has a more moderate view—integration into Euro-Atlantic security architecture via PFP–IPAP partnership⁶².

In fact, building regional security architecture through the PFP–IPAP program has many advantages. It is a functioning venue for the strategic transition of Eurasian countries into the NATO security environment, where transition-caused problems could be more easily mitigated. The lessons of NATO expansion since 1999 illustrate the point: there were issues with consensual decision-making within the enlarged NATO⁶³, with modernization of weaponry and other technical components of the armed forces of these countries, with the adjustment of legal issues of the appropriate defense institutions, as well as with military education, training, social security issues, retirement, financing, etc. In our view the PFP, especially when certain improvements are introduced, will allow the partner countries to integrate into Euro-Atlantic structures gradually—without the painful costs produced by rushing into NATO membership.

A logical continuation of PFP–IPAP development could be furthered by the modernization of the Euro-Atlantic Partnership Council as a whole. This transformation of EAPC would influence transformation of the post-Soviet main collective security organization (CSTO), as well as partnership with it.

An EAPC, modernized in the spirit of the NATO Istanbul 2004 Summit, could play a more active role specifically in the South Caucasus, by prioritizing and maintaining common security architecture in favor of the involvement of Armenia, Azerbaijan and Georgia in security programs funded only under the clearly formulated conditions of their mutual participation⁶⁴.

⁶¹ Azerbaijan and Georgia null pipeline security. Azernews, Issue No. 14 (248), 2002 (http://www.bakupages.com/pubs/azernews/7937_en.php).

⁶² See Appendix: Statement by the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia (<http://www.armeniaemb.org/News/Index.htm>).

Romania Pledges Support for Azerbaijan's Bid for NATO Membership. EURASIA.org, Tue Apr 08 2003 (<http://www.eurasianet.org/resource/azerbaijan/hypermail/200304/0021.shtml>).

⁶³ Prepared Statement for Committee on Foreign Relations United States Senate Hearing on NATO Enlargement, April 3, 2003, by *Jeffrey Simon* Senior Research Fellow Institute for National Strategic Studies National Defense University.

⁶⁴ Center for Defense Information, NATO Issues. Press Briefing Growing Pains: The Debate on the Next Round of NATO Enlargement. May 13, 2002 (<http://www.cdi.org/nato/nato-press-briefing-051302.cfm>).

A solution concerning the institutionalization of the political status of seceded regions through self-determination referendums (led and controlled by the UN and the OSCE) would become a real legal-political ground for the South Caucasus' new regional and non-colonial⁶⁵ integration. The institutionalization of a security dialogue in a cooperative framework would free up regional economies from the burden of rigid security demands.

VII. CONCLUSION

The concept of a shared, multi-layer sovereignty—practiced in Western Europe and in some places around the world—has not yet found appropriate acceptance among the political elites in the South Caucasus. While showing skill in using pro-democracy rhetoric, the regional countries are still under the influence of the Soviet tradition of a hierarchical domination of the «titular nation» over a particular ethnic territory, which is an arrangement prone to generate ethnic tensions over and over again. It is possible to imagine how difficult it would be to implement such a consensus-oriented democratic approach in the Caucasus burdened with the inertia of the oppressive Soviet colonial culture and corruption—all hidden under pseudo-democratic phraseology. However, the given approach is a vision of the new architecture of optimal regional policy that could come to fruition with the participation of all the interested parties. Using experience and lessons of the UN and OSCE Interim Missions in Kosovo is the way to resolve the conflicts in Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh. This way is through the referendums on self-determination that were described above.

Of course, crafting regional security architecture will not be achieved in a single leap. Instead, a series of less ambitious steps should be expected, building over time the substance of *de facto* regional security setting. Furthermore, the process of getting to that final destination will require an initial focus on issues on which regional states can reasonably expect to converge, such as smuggling prevention, environmental protection, disaster response and search-and-rescue operations. Some bilateral progress between Armenia and Georgia, as well as

⁶⁵ It is necessary to mention the legal fact that the Azerbaijan's and Georgia's currently in force Constitutions don't include the norms on self-determination of ethnic minorities. In practical cases of carrying out of referendums on self-determination of population of the former Soviet Autonomous entities in Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh at the places of their current residency: by their constitutional law these states are unitary and don't allow the referendums within the minorities in case of their claiming on self-determination.

See

- The Constitution of Georgia. Chapter One, Article 2 (<http://members.tripod.com/ggdavid/georgia/const8.htm>);

- The Constitution of Azerbaijan Republic, Chapter II, Basis of State, Articles: 7 and 11 (<http://www.constitutional-court-az.org/const-chapter2.htm>).

between Georgia and Azerbaijan, has been made. But there is a lack of cooperation between the two conflicting states of Armenia and Azerbaijan.

A symptomatic example of such an isolationist relationship among these three neighbors is the existing situation related to the war on terrorism: all three countries are actively involved in the US counterterrorism programs, but cross-state cooperation among all three states of the South Caucasus has yet to occur. That is why it makes sense to strengthen collective measures against terrorism and drug-trafficking in the region, including enhanced working-level contacts between law enforcement authorities and intelligence officials of the regional states.

As opportunities arise, the process can expand to embrace confidence-building measures, such as: shared early warning among the conflicting parties of Armenia and the Nagorno Karabakh Republic vis-à-vis Azerbaijan, as well as Georgia vis-à-vis the Abkhazian Republic and Southern Ossetia Republic and vice versa; offering observer status at one another's military exercises; and establishing procedures to reduce the risk of incidents at the borders of conflicting parties (under the common umbrella and active encouragement of OSCE, NATO PIP, as well as the US and Russia).

Development of a multilateral regional cooperation—as a basis of economic progress, political and economic stabilization and strengthening of neighborly relations could become the general objective of all regional initiatives in the Caucasus⁶⁶. Sponsor organizations such as EU, WB, IMF, and WTO could facilitate the process of liberalization of national economies of the Caucasian countries based on prioritized funding of mutually developed programs for regional cooperation of Black Sea Economic Cooperation (BSEC).

Concrete economic cooperation activities are diverse, and include all issues that might be of interest to all countries in the region. With the active financial support of multinational working groups within the Black Sea Economic Cooperation, all of the nation-states and newly confederated ethnic entities could engage in discussions of common economic interests such as: telecommunications, energy, transport, infrastructure, agriculture, civil defense, migration, small enterprises, statistics, training and education, science and technology, tourism, finance, environmental protection, eradication of corruption, illegal trafficking, trade and organized crime, etc.

Summarizing our analysis, we can suggest that long-standing peace and stability in the Caucasus, along with integrative programs in the entire region of Central Eurasia could be achieved mainly by the development of a new

⁶⁶ The Stability Pact for the Caucasus as a Model of Caucasian Integration. *Natella Akaba* (<http://www.socsci.uci.edu/studies/peace/progs/pdfs/english7.htm>).

architecture of common security in the Caucasus achieved at least through a tripartite process of:

- Reformulation of the security concept both for ethnic groups and former Soviet colonial-«titular nations». This model is supposed to be built through the UN and OSCE-led referendums on self-determination of population of the former Soviet autonomous entities in Abkhazia, Nagorno Karabakh and South Ossetia. That would provide a democratic format for the legally-sound affirmation of post-USSR political realities regarding Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh, as well as Georgia and Azerbaijan.
- Redefining current national security strategies and policies of the Caucasus states through their orientation to intensive engagement in mutual activities within the common regional programs of OSCE and EAPC–NATO, as well as of CSTO with active participation of leading actors in the South Caucasus, the US and Russia. In this light, the Guidelines of Armenia's National Security Strategy proposed in this paper could be considered as an attempt to make a pragmatic contribution in the process of developing the South Caucasus regional security architecture in the national, regional and international levels.
- Concerted liberalization of national economies of the Caucasus' states from the constraints in national security concerns, accomplished through the intensification of regional economic integration within the framework of the Black Sea Economic Cooperation, sponsored by EU, WB, IMF, and WTO and functioning under the umbrella of OSCE, and EAPC.

The author is representing his vision of Armenia's security prospects within the context of his research on restructuring of the Regional Security Architecture of the South Caucasus, in the Blueprint of Armenia's National Security Strategy included below.

VIII. BLUEPRINT OF ARMENIA'S NATIONAL SECURITY STRATEGY (APPLIED RESEARCH AND DEVELOPMENT)

1. ARMENIA AND THE INTERNATIONAL COMMUNITY

The 20th century concluded with an end to the conflict of ideologies and the «Cold War». As a result, the conventional understanding and views of security as held by international alliances, individual states, and various organizations, is becoming obsolete.

In recent years, several phenomena have appeared that are factors in establishing international relations. They influence international security structures and military-political forces. These phenomena are dangerous because of their global and all-inclusive nature. They compel these structures and forces to review their strategic goals and restructure their activities. International terrorism, for example, being a primary threat to international security, has an impact on the development, expansion, and restructuring of state and international security systems and, above all, the intensification of integration processes.

The Republic of Armenia is located in a region with all the developments typical to a transition period. After the collapse of the Soviet Union, security threats from within and from outside the region emerged. While threats from within the region had to do mainly with the existence of ethnic conflicts, external threats were a consequence of a political vacuum that different powers with different interests tried to fill. Being at the focal point of interests of the East and the West, the North and the South, Europe and Asia, Russia, the United States and the European Union, the NATO and the CSTO, the South Caucasus bears the influence of the convergence and competition of those interests. That is why the area of ensuring security and its development development therein is highly politicized and is of primary importance for the countries of this region.

The influence of these military-political processes on the South Caucasus has significantly strengthened recently. This has resulted in a greater engagement in the region by various interested forces, superpowers, and security systems. This has to do with the fight against terrorism, the military action in Iraq, NATO's and the EU's expansion processes and integration dynamics inside the CIS and the CSTO.

2. PRINCIPLES OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

In order to assess Armenia's present and build its future, it is crucial to have a clear understanding of the following national security tenets⁶⁷:

- Armenia's national security is the secure existence of the Republic of Armenia and Armenian society as a state and a civil society.
- An effective system of assured protection of universal democratic values—state, society, and individuals, together with their fundamental rights and liberties—is a guarantee of Armenia's national security.
- To ensure Armenia's national security means to evaluate the threats to the state's existence, to prevent and neutralize them, as well as to guarantee its stable development.
- The main threats to Armenia's national security are: threats to the people's physical existence, Armenia's territorial integrity and independence, as well as threats of international and regional isolation.

Armenia's national security is going to be anchored in these basic tenets⁶⁸.

3. CHALLENGES TO ARMENIA'S NATIONAL SECURITY: NATIONAL SECURITY STRATEGY

Numerous challenges and dangers stand in the way of Armenia's progress and threaten her national security in the process of building a socially-oriented state centered on the rule of law. These challenges and dangers also hinder the protection of universal democratic values that may be attained through stable and continuous progress. These challenges and dangers are manifested in both

⁶⁷ See Armenia: Challenges and responses, the interview with Mr. Serzh Sargsyan, Defense Minister and Secretary of Armenian President's National Security Council (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>);

- Speech By Robert Kocharian, President Of The Republic Of Armenia, At The Parliamentary Assembly Of The Council Of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html);

- Minister of Foreign Affairs Oskanian's address to the 12th Session of the OSCE Ministerial Council, December 7, 2004, Sofia, Bulgaria (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/041206_vo_osce.html).

⁶⁸ See National Security: Orientations and Priorities. An interview of Dr. Hayk Kotanjjan, Advisor on Defense Policy to the Minister of Defense, Armenia, «Golos Armenii», February 11, 2003 (in Russian: «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с советником Министра обороны по политическим вопросам, доктором политологии Г. С. Котанджяном).

domestic and external political environments. They touch all the areas of our state's progress and have either a symmetric or asymmetric nature⁶⁹.

External symmetric threats include the possible infringement of a people's physical existence, state independence, and territorial integrity. They include:

- The scenario of Azerbaijan's resumption of military action with the goal of a military occupation of Nagorno Karabakh;
- The blockade imposed on Armenia and the subsequent isolation by enemy states of Armenia's political, economic, and communication fields and the resulting diminution of its international role (marginalization);
- The weakening or collapse of friendly alliances related to Armenia;
- Forging and strengthening of unfriendly military-political alliances.

These threats may take the form of disinformation spread by enemy states designed to hurt Armenia's vital and strategic interests, and creating a negative international opinion about Armenia.

External asymmetric threats involve the use of irregular enemy military units against Armenia, the lessening of the Armenian Diaspora's role through its

⁶⁹ The author thinks that the new asymmetric threats characteristic of modern conditions are the ones that threaten a state's security not from another state (symmetric subject), but from other subjects that do not have any direct characteristics of belonging to any state and are capable of acting against the authorities in or outside the country. The implementation of asymmetric threats implies a conflict between non-governmental subjects on a local, regional, supra-regional, and international level of politics (ethnic, ethno-religious, terrorist, insurgent and criminal groupings, movements, network organizations, etc.) and regular government forces (army, security institutions, etc.).

In a number of cases, institutions of enemy states or intergovernmental alliances act behind these asymmetric threats; they either support and feed the realization of these threats or take part in their implementation under the guise of non-governmental organizations. The distinctive quality of the sources and ways to put asymmetric threats into effect manifest themselves through the greater uncertainty and unpredictability of these threats and their consequences. Devastating natural and technical catastrophes that target state security and are beyond direct government control may also be regarded as asymmetric threats.

Thus, the asymmetry of threats is characterized by the fact that the sources of a threat against state, governmental institutions, or civil society of the nation, as well as the mechanisms and channels for putting it in practice, are non-governmental. The sources and realization mechanisms of asymmetric threats may be of either internal or external origin.

- See also Armenia: Challenges and responses, the interview with Mr. Serzh Sarkissian, Defense Minister and Secretary of Armenian President's National Security Council, Online Armenian Newspaper «Yerkir», February 5, 2005 (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>);

- Thinking Asymmetrically in Times of Terror. COLIN S. GRAY, From Parameters, Spring 2002, PP. 5–14 (<http://carlisle-www.army.mil/usawf/Parameters/02spring/gray.htm>);

- Global Threats and Challenges Through 2015, Vice Admiral Thomas R. Wilson, Director, Defense Intelligence Agency, Statement for the Record, Senate Armed Services Committee, 2000 (http://russia.shaps.hawaii.edu/security/us/wilson_2000.html).

alienation and loss of identity, and international terrorism (including cyber and information terrorism).

Internal symmetric threats encompass the unsatisfactory quality and pace of bringing about the legislative and administrative-institutional attributes, necessary for the rule of law, a social state, and a civil society. Other elements include the imperfections or underdevelopment of the state system, an inadequate level of operation of justice and domestic security institutions, a decline in domestic communications and the availability of fewer governmental information opportunities.

Internal asymmetric threats comprise:

- A deepening social polarization and poverty, bribery and corruption, and the possible criminalization of social relations;
- A diminution of the role of non-governmental organizations in providing a civic-democratic control over the state system;
- The public's mistrust toward the authorities;
- A climate of intolerance among influential groups in society and possible disturbances against the authorities;
- Negative tendencies in demographic processes, and emigration;
- A lack of freedom of speech, and fewer opportunities for the media to provide information;
- An outflow of educational and scientific potential, damage to spiritual and moral values;
- Natural or environmental disasters, including deadly epidemics.

3.1. Armenia's Internal Security Strategy

Ensuring Armenia's internal security depends, first, on strengthening democratic values and appropriate transparency in all spheres of the state and society's existence and operation. Realizing this need and the importance of building a secure future for the country, the Republic of Armenia has adopted a strategy of reforms. In its implementation, the Republic of Armenia is governed by its national and state interests. With the help of the international community, these interests serve to strengthen the state and the society and promote international integration, while ensuring the preservation of the national identity.

The aim of the strategy of democratic reforms is to prevent domestic threats. This envisages that democratic values will permeate all spheres of the state and society - including the security sector. Simultaneously, democratic reforms are guarantees of Armenia's domestic and external security.

a) International Integration through Democratization

Armenia's international integration through democratization is the ultimate goal of Armenia's nation-state building⁷⁰. It is the key to stable progress, building a secure future, and a priority for neutralizing national security threats.

The democratic reforms strategy requires integrated and constructive work on the part of state agencies, all levels of government, and the public. The failure of reforms would mean an immediate and comprehensive threat to national security, because it can hinder the country's stable development. Ultimately, Armenia may risk finding himself in a situation of a so-called «failed state».⁷¹

Thus, the Republic of Armenia's policy of stable development through democratic reforms is a state strategy that ensures national security and solves the problems facing the state in terms of its priorities, and develops and implements integrated programs towards that goal.

b) Legislative Reforms

In a transitional society like Armenia, legislative reforms are a precondition to establish a healthy and stable civil society, as their purpose is to strengthen rule of law and provide legal regulation of all aspects of state, public, and individual life. In addition, legislative reforms promote the preservation of national identity and the country's continuous development through international integration⁷².

⁷⁰ See Speech By Robert Kocharian, President Of The Republic Of Armenia, At The Parliamentary Assembly Of The Council Of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html);
- Speech by Foreign Minister Vartan Oskanian at the Conference on the Southern Caucasus-Political Challenges and Development Perspectives, November 12, 2003, Berlin (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031112vo_berlin.html).

⁷¹ See Failed and Collapsed States in the International System. The African Studies centre, Leiden; The Transnational Institute, Amsterdam; The Center of Social Studies, Coimbra University, and The Peace Research Center-CIP-FUHEM, Madrid, December 2003 (<http://www.globalpolicy.org/nations/sovereign/failed/2003/12failedcollapsedstates.pdf>);
- The «Failed State» and international law. By Daniel Thürer, International Review of the Red Cross, 31-12-1999 No. 836, PP. 731-761.

⁷² «...As an urgent measure directed at eradication of corruption in Armenia I shall prioritize the necessity of deepening the judicial reforms, improvement in tax and customs administration, and formation of an effective system of Civil Service. All these are key tools for implementation of anti-corruption policies.

In terms of a broader effort aimed at reducing corruption risks, I would like to particularly mention the importance of establishing competitive climate, predictability of governmental action, simplification of procedures, transparency thereof and public control. Those are our current priorities aimed at achieving the sustainability of the reforms and irreversibility of the democratization process in Armenia»: the fragment is excerpted from the Speech by Robert Kocharian, President of The Republic of Armenia, at The Parliamentary Assembly of The Council of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html).

Democratic values are still new in Armenia, and the national state cannot carry out her reforms all by herself. Countries with established democracies (the United States and the EU countries) have been experimenting and working hard to develop their democracies for decades. Armenia has adopted a policy of close cooperation with these countries. Today, Armenia shapes its legal framework with the support of European structures (the European Union, the Council of Europe, the OSCE) and leading European institutions, particularly the European Commission for Democracy through Law (the Venice Commission)⁷³. Armenia has been receiving invaluable assistance in the form of consultations with the United States and France.

Armenia is committed to the progress of a continuous legislative reform process, in collaboration with its international partners. Constitutional reforms play a decisive role in that regard⁷⁴.

c) Institutional Reforms

Institutional reforms aim to coordinate the building of government institutions, to ensure their transparent operation, to overcome corruption and bribery, and to create effective democratic public control mechanisms. In order to meet these targets, Armenia has to intensify the implementation of numerous long-term programs with the help of the international community⁷⁵. These include the Poverty Reduction Strategic Program, the Government Anti-Corruption Program, and others.

One of Armenia's priorities should be the development of civil society through non-governmental organizations and to rally society around national programs simulating economic, political, and social progress. To this end, Armenia cooperates with a number of European non-governmental organizations and implements numerous public education programs.

⁷³ Opinion no. 212/2002, EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW, (VENICE COMMISSION) CONCLUSIONS OF THE MEETING OF THE WORKING GROUP ON LEGISLATIVE REFORMS TO BE CARRIED OUT IN THE REPUBLIC OF ARMENIA BEFORE THE ENTRY INTO FORCE OF THE REVISED CONSTITUTION, Strasbourg, 11-12 July 2002 ([http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)109-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)109-e.pdf)).

⁷⁴ Political and Constitutional Reform in Armenia, by *Mkrtych (Sos) Gimishyan*, Reforms Process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined, IDEA, March 30, 2005 (http://www.idea.int/europe_cis/reform_05.cfm).

⁷⁵ See World Bank Supports Implementation of Poverty Reduction Strategy in Armenia, Washington, November 18, 2004, (<http://www.worldbank.org.am/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ARMENIAEXTN/0,,contentMDK:20284788-menupK:301584-pagePK:141137-piPK:141127-theSitePK:301579,00.html>);

- Lessons from Armenia's Institutional and Governance Review: Armenia's experience with a new World Bank tool offers valuable guidance for similar efforts elsewhere. The World Bank, Prem Notes, December, 2002 (<http://www1.worldbank.org/prem/PREMNotes/premnote76.pdf>).

d) Economic Reforms

The goal of economic reforms includes, but is not limited to, the building of a market-based economy, establishment of free market relations, development of small and medium businesses, insurance of equal and fair competition in business, the development of high tech and science-intensive sectors of the economy, creation of alternative energy and communications opportunities⁷⁶. In its economic reforms, Armenia has to consider it important to create a favorable investment climate, encourage an influx of capital, increase export volumes, and to develop transparent customs and tax legislation in order to achieve integration of Armenia's economy to that of Europe. Overcoming oligarchic-monopolistic control over the economy is an important element of that policy.

e) Social Reforms

The main goal of social reforms is to develop social security mechanisms. These include the creation of social and insurance funds, improvement of the population's social condition, creation of jobs, and establishment of social justice. The need for strategic efforts to promote the prosperity of Armenia's population is based on the fact that a citizen's devotion to national security depends on the level of his or her personal social security and their trust to the authorities' effectiveness in the fight against corruption.

3.2. Armenia's External Security Strategy

International integration is Armenia's strategy to ensure external security. Today's world is characterized by intensified integration processes, and it is impossible for individual states to ensure their national security by simply pursuing domestic national interests. Armenia's external security is linked to international military-political and geo-political developments that have a direct impact on shaping Armenia's international and regional security environment. The neutralization of symmetric and asymmetric external security threats, therefore, is possible through international integration⁷⁷. Armenia has adopted such a strategy at the regional and international levels.

⁷⁶ See European Economic Chamber To Contribute To Economic Reforms In Armenia, Armenian News Network/Groong, 22 May 2005 (<http://www.network54.com/Forum/149359/thread/1116860670/1116860670/ArCNews+NewsLetter>);

- NEW ARMENIAN ECONOMIC PLAN TARGETS POVERTY, June 29, 2004, Eurasianet Organization (http://www.aiprg.net/en/content/65/#new_armenian);

- «Armenia's Role in the International Community», Speech of His Excellency Robert Kocharian, the President, Republic of Armenia before the Los Angeles World Affairs Council on September 28, 1998 (<http://www.lawac.org/speech/pre%20sept%2004%20speeches/kocharian.html>).

⁷⁷ See Speech By Robert Kocharian, President Of The Republic Of Armenia, At The Parliamentary Assembly Of The Council Of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html);

The strategy of ensuring external security through integration is aimed at solving, various problems preventing, and neutralizing regional and international symmetric and asymmetric threats. Armenia's external security strategy's principal priorities in various sectors include:

Defense sector: reaching a peaceful and just resolution of the Nagorno Karabakh conflict;

Economic sector: neutralizing the attempts to isolate Armenia economically;

Political sector: preventing threats to diminish Armenia's and the Armenian Diaspora's role and political influence, and the improvement of the Republic of Armenia's international standing;

Information sector: keeping the international community properly informed; preventing the attempts to spread disinformation about Armenia.

In order for its integration strategy to be effective, Armenia has adopted a principle of complementarity in its foreign policy⁷⁸. The essence of this policy is to have balanced and multifaceted relations with neighboring states and various world power centers. The principle of complementarity does not mean ensuring balance at any cost. Its aim is to make effective use of integration opportunities provided by international relations. Being a part of the international community, Armenia has to base its policy of complementarity not on conflicts, but rather on the commonality of approaches.

3.2.1. Regional Level

The purpose of Armenia's strategy of integration at the regional level has to be to create mechanisms that enable her to offset regional threats. Armenia favors forging a climate of regional cooperation, creation of a security system and

U.S. Partnership with Armenia, John Evans, U.S. Ambassador to Armenia, Online Armenian Newspaper Yerkir, May 9, 2005 (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=31>);

- Armenia Makes Important Steps Against Fighting International Terrorism, National Assembly of the Republic of Armenia, May 13 2005 (http://www.parliament.am/news.php?do=view&ID=1181&cat_id=2&day=13&month=05&year=2005&lang=eng);

- National Security: Orientations and Priorities. An interview of Dr. Hayk Kotanjian, Advisor on Defense Policy to the Minister of Defense, Armenia, February 11 2003 (in Russian);

- The National Security Strategy of the United States of America, September 17, 2002 (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>);

- Концепция Национальной Безопасности Российской Федерации, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 (<http://www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.htm>).

⁷⁸ See From the Near Abroad to the New Neighborhood: The South Caucasus on the Way to Europe. A few Connotations of the Black Sea Context. By *Rouben Shugarian*, Deputy Foreign Minister of the Republic of Armenia, Former Ambassador to the US, Detroit, October 22, 2004 (<http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/04shugarian.html>).

establishment of constructive relations with other states. In this way, it is possible to resolve regional conflicts, including, first of all, the Karabakh problem—according to law—and prevent the resumption of war. It is also necessary to overcome the dividing lines in South Caucasus region, and to counter military-political alliances that are against Armenia's national interests. Armenia's strategy should also be to neutralize threats posed to Armenia by resisting the policies of certain international security systems and individual states that may leave Armenia out of regional programs and isolate it economically and politically. Only through regional cooperation it is possible to withstand threats to international and regional security, achieve significant economic, social, and cultural progress, and ensure stable development⁷⁹.

In its contradictory and unstable regional environment, threats to Armenia are diverse. They require characteristic and specific ways to counter them. It is necessary, therefore, to consider them within the structure of relations with individual states.

a) Relations with Georgia

Relations with Georgia⁸⁰ are of strategic importance for Armenia, since they deal with a number of primary security issues.

Under the conditions of the blockade imposed by Turkey and Azerbaijan, Georgia is the main country that provides transportation link to Russia, Europe. In addition, owing to its geographic location, Georgia serves as an economic and trade intermediary between Armenia, Turkey, and Azerbaijan. Furthermore, the fact that Georgia has regions predominantly populated by Armenians (such as Javakhk—Armenian-populated parts of Georgia's Samtkhe-Javakheti province) gives a strategic nature to the relations between the two countries.

In this regard, Armenia is concerned with any destabilization of domestic political situation in Georgia connected with ethnic intolerance, conflicts in Abkhazia and South Ossetia, and tense relations between Russia and Georgia. The marginalization of the role of the once populous Armenian community in Georgia (resulting from the community's professional and economic-social structure) is a

⁷⁹ Armenia's Foreign Relations In 2003, A Summary, January 14, 2004 (http://www.armeniaforeignministry.com/pr_04/040114vo_summary.html);

Statement by Vartan Oskanian, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at Chatham House, London April 16, 2004 (http://www.armeniaforeignministry.com/html/speeches/040416_vo_uk.html).

⁸⁰ Official visit of President Robert Kocharian to Georgia, 22.10.2004-24.10.2004 (<http://news.president.am/eng/?sub=official&id=124&from=0&year=2004>);

Saakashvili Comments on the Armenian President's Visit (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?t=22181>);

- National Security Concept Finalized, Civil Georgia/05.15.2005, UNA Georgia Online Magazine (<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=9887>).

threat to the stability of bilateral ties as this will weaken the inter-ethnic medium that once united the two nations.

The destabilization of Georgia's domestic political situation threatens Armenia's economic and transportation links to the outside world. Ethnic intolerance gives rise to anti-Armenian feelings, which would become a catalyst for the emigration of Javakhs' Armenians. Armenia, therefore, is greatly interested in Georgia's stability and its steady and secure development. These are the principles that govern Armenia in its relations with Georgia. Armenia assists Georgia in its implementation of socio-economic programs in Javakhs.

Georgian-Turkish and Georgian-Azeri joint economic, transportation, and military programs are aimed at disrupting the balance in the region and isolating Armenia. In this regard, the Kars-Akhalkalaki railroad⁸¹ construction project is threatening. Its purpose is to establish communications with Russia and Europe for the South Caucasus republics by setting up a railroad link between Turkey, Georgia, and Azerbaijan, without Armenia's participation. From a strategic point of view, the implementation of that project is aimed at relegating the existing, but blockaded by Turkey, Gyumri-Kars railroad to an insignificant role.

These programs, targeted at the transport isolation of Armenia, spearheaded by Turkey and Azerbaijan, reflect Georgia's national security interests. Armenia, therefore, tries to balance these by suggesting to Georgia to reopen the Sukhumi-Tbilisi railroad, which is of strategic significance for Armenia. In parallel, Armenia tries to negotiate the opening of the Kars-Gyumri-Tbilisi railroad in order to neutralize the threat of transport-economic isolation. This program is the most realistic way to end the regional blockade, and Armenia will continue her efforts to implement it.

The relations between Armenia and Georgia are also important from the point of view of mutual benefits, since the geographic location of the two countries allows Armenia to be linked to Russia and Europe, while Georgia obtains a link to Iran and the Middle East through cooperation in trade and transportation. In addition, both Armenia and Georgia advocate the peaceful resolution of regional conflicts in the name of national and regional security interests. Both countries have opted for development through European integration, even though the paths taken towards that goal may differ.

There is almost no practical military cooperation between the two countries. The parties note, however, that Armenian-Georgian military cooperation is also mutually beneficial from a strategic point of view. Armenia is taking steps to make these ties more active. At the conclusion of the Armenian President's visit

⁸¹ THE NEW «PROJECT OF THE CENTURY» AGAINST ARMENIA: It is decided to create a consortium for implementing the construction works of Kars-Akhalkalaki railway, By *Artyom Yerikanyan*, 06.04.2005, «PanARMENIAN Network» analytical department (<http://www.panarmenian.net/details/eng/?id=513&date=2005-04-06>).

to Georgia in 2004, it was officially announced that an agreement in principle has been reached to expand military-diplomatic relations by establishing the office of Defense Attaché in both countries*

Armenian-Georgian relations are important not only for the two countries, but also from the viewpoint of an effective South Caucasus regional security architecture. These relations can be considered an important factor to maintain stability in the South Caucasus.

b) Relations with Iran

Armenia's relations with Iran⁸² are important because of the common desire to maintain a military-political balance and stability in the region.

Being a country with great economic, military, and cultural potential and with an independent foreign policy, Iran plays a key role in shaping the military-political situation in the region, and it competes with Turkey—both economically and politically. In Iran's foreign policy concept, Turkey (a NATO member and an ally of Israel and the United States) is considered a threat to Iran's national security. Turkish-Iranian competition is one of the factors providing regional balance. In this regard, Armenian-Iranian cooperation is aimed at neutralizing the anti-Armenian policy of the Turkish-Azerbaijani alliance.

Armenia's relations with Iran are mostly of economic and cultural nature. Significant progress has been made in economic relations, particularly in the energy sector. A number of economic and energy programs have been developed and are now being implemented to create an alternative resource to ensure Armenia's energy security.

Iran's importance is that of a country providing strategic access to Asia and the Middle East. This is particularly apparent from the point of view of neutralizing Armenia's isolation under the conditions of the economic and transportation blockade. It also provides an alternative link to Russia. In addition, Iran is the closest country to the location of the Nagorno Karabakh conflict that has adopted a balanced policy towards the conflict resolution process.

Azerbaijan's attempts to manipulate Iran are a threat for Armenia. In particular, being an Islamic country and having assumed the role of a protector of Islamic peoples, Iran has a significant influence in the Islamic world. Azerbaijan makes

* The decision was published by President M. Saakashvili on 24.10.2004 at the press-conference in conclusion of President R. Kocharian's visit to Tbilisi.

⁸² See Joint press conference of the President of Armenia Robert Kocharian and President of Armenia Robert Kocharian and President of Iran Mohammad Khatami, President.AM News Server, May 25, 2005 (<http://news.president.am/?sub=press&id=84&year=2004>);

- AZERBAIJAN'S PRESIDENT IN IRAN. EURASIA DAILY MONITOR, Volume 2, Issue 24, February 03, 2005 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=407&issue_id=3220&article_id=2369199).

use of this fact and presents the Karabakh conflict under a religious light, spicing up its rhetoric with crude fabrications like «one-million-Muslim-refugees». Baku uses tense US-Iranian relations as a means to exercise pressure on both sides. In its strategic bargaining with Iran, Azerbaijan threatens to support the US in a possible war against Iran, and vice versa—by swinging toward Tehran, Baku blackmails Washington. The threat of a war may force Iran to give in to Azerbaijan's pressures and give up its balanced position. Islamic organizations, particularly the Islamic Conference, where anti-Armenian decisions have been adopted, have created precedents of upsetting this balance.

Armenia tries to neutralize that threat by maintaining balanced relations with Iran. To this end, Armenia does not set her cooperation with the US against Iran's interests. In the given context, political and economic cooperation with Iran is an important part of Armenia's policy, which is also aimed at promoting a favorable attitude towards Armenia in the Islamic world.

Simultaneously, regular consultations on regional security with Iran make that country more understandable for Armenia in terms of assessment of Iran's position in international, as well as regional policy.

c) Relations with Turkey

The normalization of Armenian-Turkish relations remains one of the most pressing issues of the region. The issue of normalizing Armenian-Turkish relations not only involves relations between the two states, but also directly affects the strengthening of stability in the region and the development of regional cooperation. This predetermines some important processes. The tense nature of Armenian-Turkish relations creates a number of threats to Armenia's national security, thus hindering Armenia's stable development.

Armenian-Turkish relations are characterized by the following issues that pose a threat to Armenia's national security.

Firstly, the international recognition of the Armenian Genocide remains an important issue⁸³. Relations between Armenia and Turkey are often compared

⁸³ See Ultimate Crime, Ultimate Challenge. An International Conference on the 90th Anniversary of the Armenian Genocide. CLOSING ADDRESS, By Vartan Oskanian, Minister of Foreign Affairs, Republic of Armenia, April 21, 2005 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050421_vo_confrence.html);

- Statement of H. E. Vartan Oskanian Minister of Foreign Affairs Republic of Armenia At the 28th Special Session on the 60th Anniversary of the Liberation of the Nazi Concentration Camps, January 24, 2005 New York (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050124_vo_un.html);

- TURKEY INTRODUCES SANCTIONS FOR MENTIONING ARMENIAN GENOCIDE, PanARMENIAN.Net, 27.05.2005 (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=world&id=13511&date=2005-05-27>);

- JTW News - Chirac Appeases Armenians on Turkish EU Bid, Turkish Weekly, Source: TNA, 26 May 2005 (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=11197>);

to a hypothetical situation describing the security concerns of an Israel that borders on a Germany stubbornly refusing to recognize the Holocaust. Moreover, Turkey is waging a focused, immoral campaign of genocide denial. By putting pressure on Armenia, it is trying to make Armenians around the world give up efforts focused on genocide recognition, as Turkey believes that international recognition of the Armenian Genocide may be a threat to its reputation and territorial integrity. In addition, the very existence of that issue is regarded as a possible obstacle for Turkey's integration to the European Union. That is why Turkey distorts facts and is feverishly engaged in a for state defamation of the Genocide on an international scale.

Despite this, the Armenian Diaspora has made significant progress in recent times: a rather large number of countries have affirmed the fact of the Armenian Genocide. Armenia views the Armenian Genocide recognition in the context of the restoration of historical justice, Turkey's re-evaluation of its own past and, consequently, the prevention of the threat of the recurrence of genocide to the Armenian people. Armenia realizes that the recognition of the genocide is a difficult process and that it is directly linked to the establishment of democratic values in Turkey⁸⁴. Therefore, Armenia sees the solution to this issue in the context of Turkey's integration with Europe, as a factor of its democratization.

- VIEW: Turkey, Armenia, and the burden of memory. By Charles Tannock, Daily Times-A New Voice For A New Pakistan, Friday, May 20, 2005 (http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-5-2005_pg3_4);

- Turkish PM: We'll Retaliate Against States that Recognize 'Genocide', TNA Parliament Bureau/Ankara, Turkish weekly, 19 May 2005 (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=10553>);

- Peace plans with Armenia put on ice, for now, Turkish Daily News, Wednesday, May 18, 2005 (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=13509>);

- Kocharian brings up «genocide» again, Tuesday, May 17, 2005, ANKARA—Turkish Daily News (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=13409>);

- Kocharian Showed Yerevan's True Intentions Published: 5/17/2005 Latest wire from AFP BY SEMIH IDIZ, MILLIYET, Turkish Digest (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_05_01_archive.html);

- Turkish Scholar Uses Armenian Archives For Ottoman History Research, By Gayane Daniellian, Wednesday 11, May 2005 (<http://www.armenialiberty.org/armeniarereport/report/en/2005/05/2A616C16-7E2B-433C-A49B-2BD5C1D83278.asp>)

- Ankara Moderate to Erdogan-Kocharian Meeting, By Suleyman Kurt, Huseyin Akkas, Published: Friday 06, 2005, zaman.com (<http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=19223>);

- Switzerland to Arrest Turkish Prof. for Armenian Allegations, Journal of Turkish Weekly, 3 May 2005 (<http://www.turkishweekly.net/news.php?id=9415>).

⁸⁴ - EU CRITICIZES TURKEY FOR REFUSING TO HOST CONFERENCE ON ARMENIAN GENOCIDE YEREVAN, ARMINFO, MAY 27, 2005 (<http://www.arminfo.am/news.htm#3>);

- Turkish universities postpone Armenian conference under pressure, Detroit Free Press, May 25, 2005 (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?t=27880>);

Secondly, Turkey desires to affect the resolution of the Karabakh conflict in favor of Azerbaijan⁶⁵. Turkey fully understands that a just resolution of the Karabakh problem is one of Armenia's national security priorities. A resolution in favor of Azerbaijan, which implies the destruction of the Armenian civilization in one of the centers of its origin and development in Nagorno Karabakh, would lead to Armenia's diminished international and regional role and would threaten the Armenian people's future existence. In order to achieve that goal, Turkey provides large-scale military assistance to Azerbaijan, trying to destroy military balance in the Karabakh conflict zone and create prospects for a military «solution» of the problem⁶⁶.

Tensions in Armenian-Turkish relations are also caused by the fact that Turkey implements several economic and transportation programs of regional importance without Armenia's involvement. The Baku-Ceyhan oil pipeline, Baku-Erzurum gas pipeline, Kars-Akhalkalaki railroad construction, and other projects all serve that purpose. All these projects, implemented with Turkey's support, are aimed at achieving Armenia's transport-economic isolation and the marginalization of its role in the region. Such policies also sustain Azerbaijan's enmity toward Armenia and become one of the reasons for Azerbaijan's policy of aggressive militarism and revanchism⁶⁷.

The neutralization of these threats would be possible by shaping a non-hostile Turkish attitude towards Armenia. The international community can play an important role in this regard, especially the mediatory role of European institutions, such as the European Union, NATO, OSCE, the Council of Europe, CSTO, as well as that of the United States and the Russian Federation. Armenia's external security strategy is aimed at making these efforts and influences on Turkey more active.

Turkey is expressly required to normalize its relations with all neighbors, especially Armenia⁶⁸, as one of the conditions for its EU membership. This

⁶⁵ See Nagorno Karabakh. A White Paper. The Armenian Center for National and International Studies, Yerevan, Armenia, March 1997;

- Nagorno Karabakh: Legal Aspects (with map). By *Shahen Avakian*, Expert in International Law, Professor of Law, French University of Armenia (http://www.armeniaforeignministry.com/fr/nk/legalaspects/legalaspect_full.pdf).

- Minister Oskanian's Statement at the 61st Session of the UN Commission on Human Rights, March 15, 2005 (http://www.armeniaforeignministry.am/speeches/050315_un_vo.html);

- Armenia Consents to Negotiate Without 'Pre-Condition', by *Suleyman Kurt*, Published: Wednesday, 27 April, 2005 (<http://www.zaman.com/?bl=international&alt=&trh=20050427&hn=18898>).

⁶⁶ See the record of NKR Foreign Minister Arman Melikian to the TRT1 Turkish TV company, The NKR Permanent Mission in the RA, Yerevan April 19, 2005 (<http://nkr.am/eng/mid/press/press.htm>).

⁶⁷ There's Democracy, and There's an Oil Pipeline. By *David E. Sanger*, New York Times, Published: May 29, 2005 (<http://www.nytimes.com/2005/05/29/weekinreview/29sanger.html>).

⁶⁸ Public Opinion Poll Results (done before the Open Forum organized by the Center for Public Dialogue and Development, «Armenian-Turkish relations: new generation, new approaches», Yerevan, November, 2004 (http://www.cpdd.am/publications_November.html);

imperative and, simultaneously, natural requirement is emphasized by the fact that the South Caucasus region has been included into the European Neighborhood Program. An EU that will extend to Turkey cannot have a closed border with Armenia.

Turkey's membership in the European Union is not against Armenia's national security interests, because it would help motivate that country to become more predictable and controllable. EU membership would establish liberal democracy in Turkey; change its priorities in foreign policy, economic development, and human rights⁶⁹.

With regard to anti-Armenian cooperation between Turkey and Azerbaijan, Armenia must improve the quality of its information and awareness-raising activities in the international arena, particularly to prevent or counter hostile propaganda and disinformation on the issues of the history and identity of the Armenian people, the Armenian Genocide and the Karabakh problem.

d) Relations with Azerbaijan

The lack of Armenian-Azerbaijani relations is due to the unresolved Karabakh armed conflict⁷⁰. Azerbaijan's policy toward Nagorno Karabakh and toward

The Center for Public Dialogue and Development has carried out a poll among 100 people from Yerevan, from which 47 % – women, 53 % – men. 28 % are of age 16–25, 45 % – 26–45, 13 % – 45–60, and 14 % – above 60.

1. What is your attitude towards possible opening of the Armenian-Turkish border?
Positive – 73 %, Negative – 19 %, No attitude – 8 %
2. Can public initiatives be effective in this question?
Yes, they can – 51 %, Yes, but with weak effect – 35 %, No, they can't absolutely – 14 %
3. Do you use Turkish goods in your everyday life?
Often – 26 %, from time to time – 58 %, never – 16 %
4. Can Armenian-Turkish friendly contacts be effective in solving regional problems (Karabakh conflict settlement, transportation problems, etc.)?
Surely, they can – 29 %, they can partially – 53 %, No, they can't – 18 %
5. Can Armenia solve its economical problems without having well-arranged relations with neighbors, especially – Turkey?
Yes, but with difficulties – 57 %, Yes, it can undoubtedly – 13 %, No, it can't by no means – 30 %.

⁶⁹ OSKANIAN: WE SEE NO CONNECTION BETWEEN EUROPEAN CONSTITUTION AND TURKEY'S ACCESSION TO EU, PanARMENIAN Network: News from Armenia, 24.05.2005 (<http://www.panarmenian.net/news/eng/?task=society&id=13433&date=2005-05-24>);

TURKEY ACCESSION TO EU FITS ARMENIA INTERESTS, PanARMENIAN Network: News from Armenia, 19.04.2005 (http://www.turkishdigest.com/archive/2005_04_01_archive.html);

- EU demands legal reform in Turkey - 16 May 2005, By *Keith Nuthall*, Lawyer News, 16-May-2005 (<http://www.thelawyer.com/lawyernews.html>).

⁷⁰ Speech By Robert Kocharian, President Of The Republic Of Armenia, At The Parliamentary Assembly Of The Council Of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html);

- Address by Mr. Ilham Aliyev, Head of the Parliamentary Delegation of the Republic of Azerbaijan to the PACE on item «Europe's fight against economic and transnational organized crime», Strasbourg, April 23-27, 2001 (http://www.azerbambassy.org.cn/eng/statements_1.html);

Armenia—in regard to the Karabakh conflict—pose various symmetric and asymmetric threats to Armenia's national security.

Azerbaijan's belligerent policy, its openly-declared desire to resolve the Karabakh problem by ethnic cleansing through achieving a military superiority over Armenia⁹¹, poses an immediate military threat and threatens to destabilize the security environment in the entire region. In addition, the existence of a constant military threat hinders reforms in the defense sector and leads to an arms race. Furthermore, Baku constantly instills hatred towards Armenians in the Azerbaijani people*. Such a position is unfitting for a country proclaiming adherence to the European system of values, and proves that the proclamation of these principles by the Azerbaijani authorities, disguising its true political interests, is merely declarative in nature. Thus, ensuring Armenia's military security requires that the Armenian Armed Forces be constantly in a state of top combat readiness—to protect the inviolability of borders, and counter any aggression.

- Nagorno Karabakh Republic: President, Parliament, Government, Attributes of Statehood. List of laws, adopted by the NKR National Assembly - NKR PARLIAMENT (<http://nkr.am/eng/gov/zakon.htm>); INTERVIEW OF NAGORNO KARABAKH FOREIGN MINISTER ARMAN MELIKIAN TO THE NKR PUBLIC TV AND RADIO COMPANY May 22, 2005 (the official site of the NKR Ministry of Foreign Affairs: <http://www.nkr.am/eng/news/index.htm>);

⁹¹ U.S. CONGRESS ARMENIAN CAUCUS CO-CHAIRS CALL FOR U.S. RESPONSE TO AZERBAIJAN'S AGGRESSION, Washington, DC –

The Armenian Assembly of America commended Congressional Caucus on Armenian Issues Co-Chairs Reps. Joe Knollenberg (R-MI) and Frank Pallone, Jr. (D-NJ) for taking a firm stand on repeated and blatant threats by Azerbaijan against Armenia and raising this «serious issue» with Secretary of State Colin Powell. In a joint letter to Powell Friday, with copies sent to National Security Advisor Condoleezza Rice and Special Coordinator for Eurasia Conflicts Ambassador Steven Mann, Representatives Knollenberg and Pallone said U.S. silence in the face of recent remarks by a ranking Azerbaijani official calling for the occupation of Armenia and «removal of the entire Armenian population from the Caucasus «should not be» dismissed as mere rhetoric». 08-25-2004, ArmenianDiaspora.com, Aug 25, 2004 (<http://www.armeniandiaspora.com/forum/showthread.php?threadid=8658>);

- Azerbaijan and democracy, A watermelon revolution? From The Economist print edition, June 2nd 2005 (http://www.economist.com/World/europe/displayStory.cfm?story_id=4034088); - BAKU SEEKS TO BREAK KARABAKH DEADLOCK, By Igor Torbakov, EURASIA DAILY MONITOR, Jamestown Foundation, Volume 1, Issue 73, August 13, 2004 (http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3048&article_id=2368405).

* Some of Azerbaijani regions under the leadership of the country's authorities have recently tried to create and put into circulation a legend «on the Azerbaijani genocide perpetrated by the Armenians» counterbalancing Armenian massacres realized in the Ottoman Turkey in 1915 and in Azerbaijan—in the 1920s (Shushi), 1998 (Sumgait and Kirovabad) and 1990 (Baku), which were proved by facts. Even the Decree of the Azerbaijani President «On the Azerbaijani genocides» was published in 1998. In this respect, the Azerbaijani authorities give a large place to the «Khojalu events», impartial analysis of which testifies that it wasn't violence committed by the Armenians but the result of the struggle for power in Azerbaijan (<http://www.human.gov.az/?sehife=etrafli&dil=ru&sid=MTMMyMjZMTA4MTMMyNjE1Mw==>).

The Minsk Group, which facilitates talks between Armenian and Azerbaijani parties to the conflict (comprised of Russia, the United States⁹², and France), set up a viable mechanism for conflict resolution. Its composition reflects the basic international vectors of interest in the Caucasus, and its members are permanent members of the UN Security Council. It is difficult to imagine a more appropriate mediatory format. Armenia sees the solution of the problem within the framework of the Minsk Group, through mutual compromises and a peaceful resolution based on the requirement to guarantee physical safety of the Armenians of Nagorno Karabakh, continuation of development of Nagorno Karabakh's state institutions, conditions for the region's stable development along the lines of liberal democracy and market economy. Only those solutions based on the three following principles⁹³ would be considered acceptable by Armenia:

- Nagorno Karabakh cannot be subordinated to Azerbaijan.
- Nagorno Karabakh cannot exist as an enclave. The existence of a land border with Armenia and international guarantees of Nagorno Karabakh's involvement in progressive global economic and political processes are necessary.
- Clear international guarantees are needed to ensure that the war will not restart. Such guarantees are also needed for the security of the residents of Nagorno Karabakh.

All possible mutual compromises must be made bearing in mind the framework of these principles*.

Another serious security threat is Azerbaijan's economic and transport blockade of Armenia and its policy of leaving Armenia out of regional energy and economic programs⁹⁴. That policy is aimed at economically isolating Armenia

⁹² GENERAL CHARLES WALD: «USA WILL INCREASE EFFORTS FOR SETTLEMENT OF CONFLICT», AzerTag, State Telegraph Agency of the Republic of Azerbaijan, April 02, 2005, (<http://www.demaz.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0055&n=000809&g>).

⁹³ Statement by Foreign Minister Vartan Oskanian in Armenian National Assembly hearings on resolution of the Nagorno Karabakh issue March 29, 2005 Yerevan (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/050329_vo-ana_nk.html).

* Specifics of these three principles' application in political settlement process will be considered later in the paragraph on Karabakh conflict resolution within the chapter on developing of the regional security architecture.

⁹⁴ The U.S. Congress in 1992 reacted on blockade launched by Azerbaijan against Armenia and Nagorno Karabakh by passing of «FREEDOM Support Act (Enrolled Bill (Sent to President)), SEC. 907. RESTRICTION ON ASSISTANCE TO AZERBAIJAN»: United States assistance under this or any other Act (other than assistance under title V of this Act) may not be provided to the Government of Azerbaijan until the President determines, and so reports to the Congress, that the Government of Azerbaijan is taking demonstrable steps to cease all blockades and other offensive uses of force against Armenia and Nagorno Karabakh. This Law was waived by President in 2002.

and slackening the pace of integration processes initiated in the name of regional development⁹⁵.

Armenia has often stated that the only realistic way to develop the region and to resolve the Karabakh conflict is to start cooperation, implementation of joint economic programs, including cooperation in the sphere of transportation. The gradual re-establishment of economic ties may serve as a basis to create an atmosphere of trust between the two neighboring peoples, which is one of the key preconditions for conflict resolution⁹⁶.

Azerbaijan's authorities tie the normalization of relations with Armenia to the resolution of the Nagorno Karabakh conflict, and only if the conflict resolves in their favor. This rigid position has no future. After all, Armenia and Azerbaijan are neighbors; they are involved in numerous international organizations—the CIS, the UNO and the OSCE, NATO's Partnership for Peace program, the European Neighborhood Program, and the UN. They have numerous international obligations to develop friendly neighborly relations with each other.

Parallel to making regional integration processes more active, the international community has become more responsive to helping find areas of cooperation between Armenia and Azerbaijan⁹⁷. These efforts need to become more active, and the international community's pressure on Azerbaijan needs to be stronger in order to prevent Armenia's regional economic isolation.

3.2.2. International Level

The international integration strategy is the main guideline to ensure Armenia's security through cooperation in the area of foreign relations. It is the best way to build democratic institutions and civil society, because it provides opportunities

⁹⁵ US AMBASSADOR CONSIDERS STATEMENT OF ARMENIAN PRIME-MINISTER AS GROUNDLESS, *Today.Az*, Politics, 28 May 2005 (<http://www.today.az/news/politics/19460.html>);

- OPENING OF BAKU-CEYHAN OIL PIPELINE DISTURBS REGION'S ECONOMIC BALANCE:

- ARMENIAN PM ANDRANIK MARGARYAN, *ARKA News Agency*, YEREVAN, May 25, 2006 (<http://www.arka.am/en/archive/n05/n2505/250506.html>);

- RUSSIA TO HELP BUILD IRANIAN RAILROAD. *RIA Novosti*, Tehran, May 3 2005 (<http://en.rian.ru/world/20050503/39789387.html>).

- CEREMONY ON THE COMMISSIONING OF AZERBAIJAN PART OF BAKU-TBILISI-CEYHAN MAIN EXPORT PIPELINE NAMED AFTER HEYDAR ALIYEV. SPEECH OF THE PRESIDENT OF AZERBAIJAN ILHAM ALIYEV, *BAKU AzerTAg*, 26.05.2005 (http://www.president.az/articles.php?item_id=20070814105442402&sec_id=15).

⁹⁶ *Crossing the Line - Reflections on the Nagorno Karabakh peace process*, By *Thomas de Waaf*, Conciliation Resources, Practitioners' Notes 3, 2001 (http://azer.com/aiweb/categories/karabakh/media/key_west_after/media_waaf.html).

⁹⁷ See *Azerbaijan: Turning Over a New Leaf?* International Crisis Group, Europe Report № 156, 13 May 2004 (<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=2752&i=1>).

to carry out reforms that comply with international standards, and receive a relevant support from the international community. A number of Armenia's security issues lie in the international sphere. Efforts to find a resolution to the Nagorno Karabakh problem are made in the OSCE framework, the process of reforms and democratization is in the purview of the Council of Europe and the European Union framework, while military security issues are in the domain of the OSCE, Collective Security Treaty Organization (CSTO) and NATO. Thus, Armenia carries out its international integration strategy through close cooperation with various security systems that reflect its interests in the region. It is involved in many programs of economic and political nature, such as the European Neighborhood Program with the European Union, the Millennium Challenge Account with the United States, and others.

Armenia is a member of a number of international and regional organizations that advocate universal principles, views, and values, and it has the same rights and obligations as other members. In terms of international security, Armenia views itself not only as a consumer, but also as an active player in providing and ensuring that security; she participates in the international fight against terrorism, initiatives for non-proliferation of weapons of mass destruction, is a contributor to international peacekeeping missions, and other similar activities. It carries out a policy of integration in the post-Soviet territory and the European community, as well as with individual states that play a leading role in international relations⁹⁸.

a) Strategy in the Post-Soviet Territory: CIS/CSTO

The purpose of the Commonwealth of Independent States (CIS) was to fill the military-political and economic vacuum left after the fall of the USSR. In this regard, the CIS played a constructive role in preventing a complete breakdown of economic, military, and political ties between former Soviet republics.

The vast majority of CIS countries have chosen a road of European development, democracy, and reforms. Today, these countries are at comparable levels of political development. They face similar post-soviet economic, military, and social transformation problems. Economic and cultural ties between them are still relatively strong. The international community also raises similar problems in integration processes for the CIS countries. In this regard, Armenia's cooperation within the CIS framework is based on the need to resolve common security problems, given the commonality of these problems for the CIS countries.

⁹⁸ President Robert Kocharian's speech at the Baltic and Black Sea Cooperation Summit, September 11, 1999 (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/990911rk_bs.html).

Armenia views the Collective Security Treaty Organization (CSTO) as one of the most important elements that ensures Armenia's security⁹⁹ primarily because it facilitates the development of bilateral military ties within the CIS. CSTO's effectiveness derives from the fact that this institution develops in three separate geo-strategic directions. In addition to general integration processes, each direction is developed by a need to address specific issues. The Caucasus direction today lies in Armenian-Russian military cooperation, and therefore it is increasingly important for Armenia¹⁰⁰.

In particular, the development of CSTO's military component is aimed at setting up effective mechanisms of countering international threats—such as transnational terrorism, drugs and weapons trafficking—and sharing information in this area. This would solve a number of vitally important issues in Armenia's military security.

b) European Integration

In the context of European integration, Armenia sees its stable and secure development within an economic and political context¹⁰¹. Relations with European institutions are of primary importance for Armenia. The choice of the European direction of development is not an accidental one. It conforms to the Armenian people's deep European roots (common values of the ancient Christianity, uninterrupted centuries-old historic-cultural ties, Indo-European language, widely spread Diaspora etc) and a European world outlook. At the same time, an official state goal of being a full member of the European community should include the diffusion of the modern European values in all aspects of the activity of the government and society, including the security sector.

Today, Armenia is dedicated to an effective and long-term cooperation with the Council of Europe and the European Union, as well as with NATO and OSCE—

⁹⁹ «Armenian President Robert Kocharian told journalists at a post-session press conference that the CSTO can work together with NATO to fight terrorism, drug trafficking, and the proliferation of weapons of mass destruction». See ...AND COLLECTIVE-SECURITY TALKS. By *Sophie Mathiaut*, EURASIANET.ORG, KAZAKHSTAN DAILY DIGEST, May 28, 2005 (<http://www.eurasianet.org/resource/kazakhstan/hypermail/200406/0054.shtml>).

¹⁰⁰ In Agenda: Complementarism and Multivector-orientation of Defense Policy, interview with Dr. Hayk Kotanjian, Advisor on Defense Policy to the Minister of Defense, Armenia, «Golos Armenii», November 16 2002 (in Russian: «В повестке—комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником по военной политике Министра обороны РА Гайком Котанджяном, «Голос Армении», 16 ноября 2002 г., Ереван).

¹⁰¹ Globalization in the Context of Armenia's Foreign Policy: Armenia on the Way to Europe, International Conference By *Rouben Shugarian*, Deputy Minister of Foreign Affairs, Yerevan, October 21-22, 2003 (http://www.armeniaforeignministry.am/htmls/speeches/shugarian_yervan_03.10.22.html).

systems that provide pan-European security and stable, democratic development.

– Council of Europe

Armenia is a member of the Council of Europe and is included in its institutions, such as the Parliamentary Assembly, the Ministerial Committee, and a number of other institutions¹⁰². Armenia regards the implementation of her obligations before the Council of Europe as a priority for reforms and for the strengthening of democratic values. Their positive influence on Armenia's security is tangible. The organization's recent hearings with regard to the Karabakh conflict resolution, as well as recent parliamentary hearings on constitutional reforms in the Armenian National Assembly¹⁰³ however, revealed that Armenia's cooperation with the Council of Europe and the Parliamentary Assembly has not been yet satisfactory. It would be beneficial for Armenia to have more prominently highlighted in its national security strategy the increased role of the European Council in the regional security environment of the South Caucasus.

– OSCE

The OSCE is especially significant for Armenia. One of Armenia's top security issues—the peaceful resolution of the Nagorno Karabakh conflict—lies within the OSCE's framework.

Strengthening the role of the OSCE reflects Armenia's interests; she has to continue to work actively within OSCE institutions, therefore, particularly by implementing the requirements of the Treaty on Conventional Forces in Europe (CFE) and the Vienna Document. It is in Armenia's strategic interest to work within the framework of the Minsk Group to promote a peaceful resolution of the Karabakh conflict. Armenia appreciates the importance of the OSCE's regional activities in establishing regional security architecture.

– European Union

Armenia's relations with the European Union are assessed on a geo-strategic scale of European integration process. The increase of the European Union's

¹⁰² Speech by Robert Kocharian, President of The Republic of Armenia, at The Parliamentary Assembly of The Council of Europe, June 23, 2004, Strasbourg (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040623_president.html);

-Minister Oskanian's Statement delivered during the 113th Session of the Council of Europe Ministerial, Kishinev, November 06, 2003 (http://www.armeniaforeignministry.com/htmls/speeches/v_o_kishinev_03.11.06.html);

- Venice Commission: The draft Armenian constitution needs drastic changes. Council of Europe, Strasbourg, 27.05.2005 (<http://www.coe.int/NewsSearch/Default.asp?p=nwz&id=6575&lmLangue=1>).

* After the parliamentary hearings in the Armenian National Assembly corresponding amendments were introduced in the initial text of the Draft National Security Strategy of the RA.

influence in global politics and economy, because of the EU's expansion, is particularly important. The inclusion of the South Caucasus in Euro-integration programs is also significant. If development and strengthening of pan-European institutions can be considered a domestic policy of European integration, then the foreign policy on that subject is characterized by the European Neighborhood principle, which includes the South Caucasus as well.¹⁰³

The European neighborhood policy is important for Armenia not only from the point of view of economic and defense security, but also in a more global conceptual sense. It plans to direct integration processes towards the establishment of an atmosphere of stability and mutual trust according to bilateral and regional formats. This implies a solution to current problems in the South Caucasus and, particularly, for Armenia, which is blockaded on two sides.

One should not forget that today the main factors of Armenia's security lie within the European sphere. These factors include the Nagorno Karabakh conflict's resolution within the OSCE framework, and the possibility of normalization of Armenian-Turkish relations, including opening of borders, and the recognition of the Armenian Genocide—set as wishes for Turkey's EU membership.

The European neighborhood also has great economic significance for Armenia. The European Union is one of Armenia's largest trade partners. The serious steps taken by it are designed to promote a European model of regional cooperation and to implement reforms.

— NATO

The consistent progress of the Armenia-NATO relations can play a decisive role in Armenia's future security system. Armenia has chosen a European direction of progress. The relations therefore with a key European security organization, such as NATO, take shape naturally. It develops in parallel with European integration processes.

In recent times the Armenia-NATO cooperation is becoming increasingly substantial and is being raised to a completely new level. This is not only based on Armenia's willingness to develop those relations, but also on new NATO

¹⁰³ Some 60 political authorities, academics and actors debated the reform process in the three South Caucasus countries (Armenia, Azerbaijan and Georgia) and their prospects for European integration at a conference 18–19 March in Tbilisi, Georgia. Sponsored by IDEA and the Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development (CIPDD).

See Reform process in Georgia, Armenia and Azerbaijan examined *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)*, March 30, 2005 (http://www.idea.int/europe_cis/reform_D5.cfm); EU-Armenia Cooperation and the New European Neighborhood Policy. By *Sergey Minasian*, 18–19 March in Tbilisi, Georgia (http://www.idea.int/europe_cis/upload/EU-Armenia%20cooperation-3.pdf).

policies and decisions¹⁰⁴. NATO includes the South Caucasus in the zone of its strategic interests and develops close individual relations with partner-states. In particular, Armenia's Assessment Document and the Partnership Goals Package have been developed through the Planning and Review Process (PARP)¹⁰⁵. 33 partnership goals have been agreed on. These aim to develop harmonious cooperation and interoperability between NATO and units of the Armenian Armed Forces.

In 2004, Armenia also joined the Individual Partnership Action Plan (IPAP)¹⁰⁶. The development of the IPAP Presentation Document is currently underway. This document provides for cooperation in planning, concept development and harmonization processes¹⁰⁷.

¹⁰⁴ - Final Communiqué. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 9 December 2004 (<http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2004/12/mil-041209-nato01.htm>);

- U.S. Initiatives at NATO's Istanbul Summit. *Robert A. Bradtke*, Deputy Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs, Washington, DC, June 16, 2004 (<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/33701.htm>).

¹⁰⁵ ARMENIA AND NATO. Armenian Assembly of America, *FACT SHEET*, Research and Information Office, Washington, DC, February 17, 2004 (<http://www.aaainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>).

¹⁰⁶ Armenia's destination: Europe via the Baltics, Ministry of Foreign Affairs, Armenia, November 25, 2004 (http://www.armeniaforeignministry.com/news/inthenews/041125_armenia_europe.html).

¹⁰⁷ - Armenia Announces Major Security Reform Plans. *Armenia This Week* - April 12, 2005, Armenian Assembly of America (<http://www.aaainc.org/ArtW/article.php?articleID=1913#>);

A senior Armenian defense official unveiled this week the government's plans to develop and undertake a major decade-long military reform effort in consultation with the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Deputy Defense Minister General Artur Aghabekian spoke at a Yerevan seminar organized by the George Marshall European Center for Security Studies. Aghabekian also mentioned that the Marshall experts were helping Armenia develop an Individual Partnership Action Plan (IPAP) that would outline the framework for Armenia's closer cooperation with NATO and is due to be finalized by the end of next month.

See also Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Committee on Defense, National Security and Internal Affairs of the National Assembly, Caucasus Journalists Network, 04.18.2005, 14:00 (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/interview.asp?idinterview=50>):

Excerpts from the interview.

Question: S. Martirosyan (Armenia)

Recently there was an announcement that during the next ten years, Armenia is going to completely modernize its army in the framework of IPAP. Does this mean that the Armenian army will change from a Soviet to a NATO one?

Answer: M. Shahgeldyan

In the framework of IPAP, the initial project which was recently discussed in a seminar in Yerevan is also about the development of the military. Regarding the principles of the further development of the Armenian armed forces it will be possible to talk about this only after the adoption of the program. I want to mention that the geo-strategic position of Armenia and the process of the resolution of Karabakh conflict influences the modernization of the Armenian

As for the implementation of the PIP program in a broad sense, priority is given to cooperation in matters of a purely military nature—particularly participation in NATO/PIP military exercises*.

The development of cooperation with NATO also helps strengthen bilateral ties with European countries (Greece, Great Britain, France, Germany, Italy, and others), and the USA because the vast majority of those countries are NATO members, and it is the North-Atlantic alliance that drives them towards developing their cooperation with Armenia¹⁰⁸.

c) Relations with Key Countries

– The Russian Federation

Armenia's relations with the Russian Federation are of strategic nature and are important for their significance in providing tangible guarantees for Armenia's

army. However, we consider the fact that Armenia presented the project IPAP as very important. The representatives of NATO, Marshall Centre and international experts estimated the initial project IPAP as very realistic.

* June 2003 was the first time that Armenia was hosting a NATO/PIP exercise, which brought together approximately 400 troops from 19 different NATO and partner countries. Participants came from Armenia, Austria, Bulgaria, Canada, Georgia, Greece, Hungary, Italy, Lithuania, Moldova, Poland, Romania, Russia, Slovakia, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Turkey, the United Kingdom, the United States and Uzbekistan. It is important to mention that with the facilitation of Armenia, it was the first time that Russia was participating in this type of military exercise, with staff officers and an infantry squad integrated into the exercise's multinational force structure.

It is important also to mention that this NATO/PIP exercise provided by Yerevan created a good opportunity for both Armenian and Turkish troops to cooperate the first time on the soil of the independent Armenian state. The aim of this exercise in Armenia was to improve land force effectiveness in the field by making NATO and partner contributors work together to develop better understanding and interoperability and this goal was reached comprehensively.

¹⁰⁸ Statement by H. E. Mr. Vartan Oskanian Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia at the EAPC Summit, June 29, 2004, Istanbul (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/040629_vo_istanbul.html);

- AGENCY SEES REAPPROACHMENT BETWEEN ARMENIA, NATO. By *Justin Burke*, ARMENIA DAILY DIGEST, EURASIANET.org, May 29, 2005 (<http://www.eurasianet.org/resource/armenia/hypermail/200404/0019.shtml>);

«Last week, seven new members joined NATO, and the Armenian parliament ratified the multilateral PIP Status of Forces Agreement (PIP SOFA). This coincidence can be considered as symbolic, especially if we take into account that both Yerevan and Brussels approach the ratification of the agreement as something more than a simple formality. However, if we take into consideration the specific character of Armenia-NATO relations, there will be no doubt that making the decision to join the PIP SOFA, Yerevan decided to send a definite message to NATO, which can be interpreted as follows - Armenia is not categorical any more about prospects of beginning a new stage in relations with NATO [as published earlier], the result of which might one day become a claim to join the alliance».

- ARMENIA AND NATO. Research and Information Office, Armenian Assembly of America, February 17, 2004 (<http://www.aaainc.org/info/Armenia-NATO.pdf>).

security¹⁰⁹. These multifaceted relations are in Armenia's and Russia's mutual long-term interests. They cover all possible areas of cooperation between the two states and their peoples. They are regulated by nearly 160 bilateral agreements. It is noteworthy that all the components of this wide cooperation are at a high level and play a key role in ensuring Armenia's security. It is sufficient to mention only the military, trade and economy, energy, scientific and other sectors, and particularly the recent flow of Russian capital into Armenia¹¹⁰.

Generally speaking, Armenian-Russian military cooperation solves the following problems from the point of view of Armenia's interests:

- o Meeting the military and military-technical needs of the Armenian Armed Forces,
- o Keeping the balance of power in the region.

The development of Armenian-Russian military cooperation evolves in three important directions:

- o Coalition groups
- o Common air-defense system
- o Cooperation within CSTO.

Armenian-Russian military cooperation and, particularly, the existence of a Russian military base in Armenia, is targeted at the neutralization of military threats from Turkey.

¹⁰⁹ Armenia's FM Oskanian Receives Russian Foreign Minister Lavrov, Yerevan, February 17, 2005 (http://www.armeniaforeignministry.com/pr_05/050217_lavrov.html);

- KOCHARIAN'S MOSCOW VISIT UNDERSCORES STRENGTHENING ARMENIAN-RUSSIAN SECURITY COOPERATION, By *Sergei Blagov*, EURASIA INSIGHT 21/1/03 (<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012103.shtml>);

- VLADIMIR PUTIN STRESSES IMPORTANCE OF INDUSTRIAL COOPERATION BETWEEN RUSSIA AND ARMENIA, Pravda.RU:Former USSR, 2001-09-15 (<http://english.pravda.ru/cis/2001/09/15/15286.html>); FM Oskanian Meets With Russian FM Ivanov, November 14, 2003 (<http://www.armeniaforeignministry.com/PR/PR290.html>).

¹¹⁰ In Agenda: Complementarism and Multivector-orientation of Defense Policy, Interview with Dr. Hayk Kotanjian, Advisor on Defense Policy to the Minister of Defense, Armenia, «Golos Armenii», November 16 2002 (in Russian: «В повестке—комплементаризм и многовекторность оборонной политики», интервью с доктором политических наук, советником по военной политике Министра обороны РА Гайком Котанджяном, «Голос Армении», 16 ноября 2002, Ереван);

- On criticism of the Author's above mentioned interview: Is the Fine One Our Alliance, Friends? By *Alexander Tikhonov*, Krasnaya Zvezda - the Daily Newspaper of the Russian MOD, December 19, 2002 [in Russian: Друзья, прекрасен наш союз? Александр ТИХОНОВ (Ереван), «Красная звезда», 19 декабря 2002 (http://www.redstar.ru/2002/12/19_12/3_02.html).

In addition to its bilateral format, Armenian-Russian relations in multilateral settings are no less important. Examples include the common CIS air-defense system and joint Armenian-Russian border patrolling. In a more general sense, the Armenian-Russian military alliance in regional security systems (such as CSTO) plays an important role in preserving the military-political balance in the South Caucasus region and in international relations.

Notwithstanding these facts, Armenian-Russian strategic relations have never been an obstacle to developing other vectors in Armenia's foreign relations, for instance—to Euro-Atlantic integration. On the contrary, Russia has also chosen a European road of development. The noticeable improvement of Russian-EU relations creates favorable conditions for Armenia to harmonize both these priority directions in its strategy, and achieve desirable results for its foreign policy.

– United States

The development of multifaceted cooperation with the USA is of strategic importance for Armenia in terms of establishing a democratic state and ensuring stable and secure development.

The USA is a global power. Ever since Armenia gained independence, the USA has been implementing a policy of providing government assistance to the Republic of Armenia¹¹¹. Armenian-American relations have made significant progress in the last few years. Armenia has been included in the Millennium Challenges initiative, which would provide substantial financial support and development assistance in consulting.

Parallel to the political, economic, cultural, and other types of cooperation, Armenian-American defense relations have also experienced significant progress¹¹². Today, military security assistance programs develop in a number of directions¹¹³. Various programs are being implemented, particularly those

¹¹¹ US GOVERNMENT ASSISTANCE TO ARMENIA. Activities / Programs by region and type, Embassy of the United States of America, Yerevan, Armenia (<http://www.usa.am>).

¹¹² Armenia and USA sign military agreement, Pravda.RU:World:More in detail, 2004-04-26 (<http://newsfromrussia.com/world/2004/04/26/53642.html>).

¹¹³ Such security programs in Armenia as the Export Control and Related Border Security Assistance Program (EXBS) aim to enhance Armenian capabilities to prevent weapons proliferation and other illicit trafficking by providing equipment and training to the Armenian Customs and Border Guards. We support nuclear reactor safety enhancement and a program for assessing and countering the threat of radiological dispersal devices. Foreign Military Financing and International Military Education and Training programs focus on professional military education, establishment of peacekeeping capabilities for the Armenian military, and modernization of military communications capabilities. These programs promote interoperability and regional stability. The U.S. also provides grants to weapons scientists through the Science Centers, Bio/Chem Redirect, and Civilian Research and Development Foundation programs. See Fact Sheet, Bureau of European and Eurasian Affairs, Washington, DC, February 17, 2004, U.S. Department of State (<http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/29484.htm>).

dealing with Foreign Military Financing, the International Military Education and Training Programs, the Joint Contact Group program with the US European command, and the state partnership program with the state of Kansas, amongst others¹¹⁴.

One must add that for the Armenian Armed Forces, defense cooperation with the USA is important not only in a military sense, but also from a political point of view. This is so because it plays a key role in preserving the balance in the military policies of states in the region. It also helps with capacity building for the Armenian Armed Forces, as well as with the development of Armenia's cooperation both in multilateral dimensions within the NATO framework and with European countries in a bilateral format. All these are considerably determined by Armenia's relations with the USA¹¹⁵.

The Armenian-American community plays a significant role in Armenian-American relations and gives these relations a special significance. Ever since Azerbaijan and Turkey imposed a blockade against Armenia, the Armenian-American community has been exerting great efforts to support the security of the population of Armenia and Nagorno Karabakh in the US government circles and in US Congress. The Diaspora also supports in neutralizing the attempts to disrupt balance in the US regional policy in favor of Azerbaijan. This role is still significant today¹¹⁶.

Armenia, therefore, will continue the steady development of its cooperation with the US, which stems from one of the priorities to ensure her national security¹¹⁷.

¹¹⁴ Armenia, USA discuss military cooperation, Armenian Diaspora, August 11, 2004 (<http://www.armeniandiaspora.com/index.php?do=printable&id=9057>); U.S. Officers Inspect Armenian Military. By *Emil Danielyan*, PIP News (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>).

¹¹⁵ – COALITION FORCES. Armenia: Military agreement on providing mutual services, DARPA TIDES Iraq Reconstruction Report, № 179, 29 April 2004 (<http://tides.carebridge.org/TIRR-DTIRR179.htm>).

¹¹⁶ – The fragment below is excerpted from President George W. Bush's statement on April 24, 2004: «...The United States is proud of the strong ties we share with Armenia. From the end of World War I and again since the reemergence of an independent Armenian state in 1991, our country has sought a partnership with Armenia that promotes democracy, security cooperation, and free markets. Today, our Nation remains committed to a peace settlement in the Nagorno Karabakh conflict and is grateful for Armenia's continuing cooperation in the war on terror. By advancing understanding and goodwill, free nations can help build a brighter future for the world. Our country seeks to help Armenia expand its strategic relations with the United States and our European allies». See *George W. Bush*. U.S. Presidential Statements, April 24, 2004, Armenian Remembrance Day (http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.286/current_category.4/affirmation_detail.html).

¹¹⁷ U.S. Ambassador to Armenia, John M. Evans, Speaks at UCLA. Recently appointed U.S. Ambassador to the Republic of Armenia, *John Marshall Evans*, visited UCLA on February 17, 2005 to address students, faculty, and the public in an informative talk titled «Report from Armenia, 2005». UCLA International Institute, February 17, 2005 (<http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=21127>).

4. PAN-ARMENIAN INTEGRATION STRATEGY

The Republic of Armenia's national security has one special feature that is typical of only a few states: the existence of the Armenian Diaspora¹¹⁸.

The Armenian Diaspora's population, as it was mentioned before, is twice as numerous as the population of Armenia, and the Diaspora is scattered all over the world. It is characterized by its integration in the social fabric of host countries. This is important for the strengthening of the ties linking Armenia with the Diaspora, and with states where Diasporan communities are found.

The Diaspora has a special role in Armenia's national security, since it serves as a unique bridge between Armenia and the international community. Pan-Armenian institutions greatly help Armenia with its international integration and the strengthening of democracy in the country¹¹⁹.

A Pan-Armenian integration strategy is a matter of the Armenian people's security. On the one hand, it is aimed at preventing the loss of national and cultural identity and avoiding the alienation of the Diaspora, and, on the other hand, it helps to control emigration from Armenia in cooperation with the state. Among the different ways to address those two threats: one of them is the adoption of dual citizenship, as a priority mechanism for considering the institute of «dual citizenship»¹²⁰. Pan-Armenian integration also has great economic and cultural importance, because it promotes tourism, and the preservation and dissemination of cultural values¹²¹.

While cooperating closely with numerous pan-Armenian Diaspora organizations, we fully realize that Diaspora representatives are citizens of other countries. In this regard, pan-Armenian integration and the strengthening of Armenia-Diaspora relations are directly linked to Armenia's international integration. The

¹¹⁸ See SOME GEO-STRATEGIC SPECIFICS OF THE ARMENIAN DIASPORA AND THE ARMENIAN NATION-STATE (Chapter II of this paper).

¹¹⁹ Second Armenia-Diaspora Conference. The second Armenia - Diaspora Conference took place in Yerevan, May 27-28, 2002 for the purpose of further developing and deepening Armenia - Diaspora cooperation, ArmeniaDiaspora.com (<http://www.armeniadiaspora.com/conference2002/index.html>).

¹²⁰ The following fragment is excerpted from the President Robert Kocharian's Inauguration Speech at the Special Session of the National Assembly, May 21, 2000:

«...Our generation is destined to assume one more responsibility. That is the unification of the efforts of all Armenians and the ensuring of Diaspora Armenians active participation in the social, political and economic life of our republic. A constitutional solution to the matter of dual citizenship will also contribute to the issue. Armenia should be a holy motherland for all the Armenians, and its victory should be their victory, its future their future. We have to realize that a nation which understands the value of its combined force, can never be defeated».

¹²¹ There is a list of some of Commissions working on Armenia-Diaspora cooperation: Armenia-Diaspora Organizational and Structural Issues, Political Issues and Advocacy, Business & Economic Development, Education, Science, Culture Info & Media (See Armenia Diaspora Official Site's Home Page: <http://www.armeniadiaspora.com/>).

more effective that integration becomes, the more diverse and stronger will be the relations with the Diaspora¹²².

5. DEFENSE REFORMS STRATEGY

Defense security plays a particular role in Armenia's national security. The South Caucasus remains one of the most unstable regions in the world. The region is in a turbulent transition period, when countries here mainly prefer to use military means to resolve security-related issues. This leads to an arms race and the militarization of these countries

In such a belligerent environment, Armenia faces numerous military threats. Neutralization of these threats greatly implies the existence of powerful and combat-ready armed forces. Therefore, ensuring military security is a top priority to guarantee Armenia's steady development. Unlike other priorities that have to do with natural interests of preserving the nation's identity and ensuring stable development, the priority of having a powerful army is one that has been forced and imposed upon Armenia from outside.

Effective armed forces that are always prepared to neutralize military threats and address defense security problems, are the bases of Armenia's defense security¹²³. The development and improvement of armed forces—to maintain their capacity to face new challenges—is a continuous and dynamic process.

The most effective way to ensure defense security and increase the armed forces' combat readiness is international integration and resolute reforms. Implementation of the given strategy requires great caution, however, in the face of constant military threats. Both international integration and reforms must

¹²² Globalization in the Context of Armenia's Foreign Policy: Armenia on the Way to Europe International Conference. By *Rouben Shugarian*, Deputy Minister of Foreign Affairs, October 21-22, 2003, Yerevan (http://www.armeniaforeignministry.com/speeches/031022shugarian_yervan.html).

¹²³ See STRATEGIC ASSESSMENT OF CENTRAL EURASIA. Chapter: «ARMENIA». THE ATLANTIC COUNCIL OF THE UNITED STATES, CENTRAL ASIA—CAUCASUS INSTITUTE, SAIS, *Charles Fairbanks, Frederick Starr, Richard Nelson, Kenneth Weisbrode*, Washington DC, PP. 58–61;

- The fragment is excerpted from the «U.S. Officers Inspect Armenian Military». By *Emil Danielyan*, PIP News (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>):

«...A team of U.S. military officials met with Defense Minister Serzh Sarkissian on Friday after completing an unprecedented inspection of the Armenian Armed Forces that highlighted growing defense cooperation between Yerevan and Washington.

Sarkissian's press service said the U.S. delegation led by Colonel Michael Andersen came away satisfied from their «defense evaluation» of Armenian army units and thanked the Armenian military for its «sincerity and transparency».

«Colonel Andersen noted that although the Armenian army is relatively young, it already has many things to be proud of», it said in a statement».

serve the purpose of creating alternative opportunities to develop defense security resources compatible with the challenges of the XXI century.

Defense security guarantees, by means of international cooperation, also include bilateral and CSTO-based Armenian-Russian military alliance, as well as the advancing of cooperation with NATO and the US¹²⁴.

Armenia has been implementing consistent defense sector reforms in the Euro-Atlantic direction within the framework of the Planning and Review Process and the Individual Partnership Action Plan. In this regard, the given reforms will be of a systemic nature and will ensure the modernization of the standards of the Armenia's defense system, especially in the fields of Defense planning and management. As for integration, it is balanced. It is aimed at creating units, particularly, peacekeeping forces, that would be interoperable with forces such as NATO and CSTO¹²⁵.

The strategy of reforms under CSTO is aimed at creating common and effective mechanisms to neutralize security threats. As for integration, there are examples

¹²⁴ Online-Interview with Mr. Mher Shahgeldyan, Chairman, Committee on Defence, National Security and Internal Affairs of the National Assembly, Caucasus Journalists Network, 04.18.2005, 14:00 (<http://www.caucasusjournalists.net/ENG/interview.asp?idinterview=50>);

- U.S. Officers Inspect Armenian Military. By *Emil Danielyan*, PIP News (<http://www.armenialiberty.org/armeniareport/report/en/2005/05/EC4EFE09-47E5-412D-92C7-D39AF636A6FD.ASP>);

- U.S. Department, Foreign Military Training and DoD Engagement Activities of Interest: Joint Report to Congress -Report Home Page, Released by the Bureau of Political-Military Affairs, May 2003, III. Foreign Policy Objectives – Newly Independent States (NIS) Region, Armenia ([http://www.fas.org/asmp/campaigns/training/FMTR%202003/III_%20Foreign%20Policy%20Objectives%20-%20Newly%20Independent%20States%20\(NIS\)%20Region.htm](http://www.fas.org/asmp/campaigns/training/FMTR%202003/III_%20Foreign%20Policy%20Objectives%20-%20Newly%20Independent%20States%20(NIS)%20Region.htm));

- National Security: Orientations and Priorities. Interview with Dr. H. Kotanjain, «Golos Armenii» (in Russian: «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с доктором политических наук Г. С. Котанджяном, «Голос Армении», 11 февраля 2003 г.).

¹²⁵ ARMENIAN DEPUTY DEFENSE MINISTER COMMENTS ON MILITARY REFORM PLANS, RFE/RL Newsline, 05-04-14, HR-NET Hellenic Resources Network (<http://www.hri.org/news/balkans/rfer/2005/05-04-14.rfer.html#10>);

Armenian Deputy Defense Minister Artur Aghabekian announced on 12 April that Armenia is planning to launch a comprehensive military reform program, RFE/RL's Yerevan bureau and Mediamax reported. Speaking at a Yerevan conference on Armenia's expanding role within the NATO alliance, the deputy defense minister explained that the reform plan will be a multiyear effort conforming to NATO standards, and reflecting a long term goal of developing a modern armed forces capable of meeting «new challenges». Aghabekian also pledged that the Defense Ministry is committed to achieving «more active participation of civilian elements in defense issues» and greater «democratic oversight» of the armed forces.

- Armenian official, NATO envoy discuss IPAP, Armino, *ARMENIANDIASPORA.com*, February 25, 2005 21:06:45 (<http://www.armeniandiaspora.com/archive/21152.html>);

- Azerbaijani Military Reform and Armenian National Security Strategy. By *John C.K. Daly* UPI International Correspondent, PIP News (http://www.pimswiki.org/index.php?title=PfP_News).

in the joint Armenian-Russian military groups, a common air-defense system, and others.

Increasingly active ties in the Euro-Atlantic direction are linked to NATO and EU expansion, the inclusion of the South Caucasus in the European Neighborhood Program, and the recognition of integration with Euro-Atlantic institutions as Armenia's foreign policy priority. The development of cooperation within the CSTO framework (parallel to the strategic alliance with Russia), however, has to do with significant changes that are taking place within that organization and with the processes of creating real collective security mechanisms of the member states of the organization. Opportunities for the balanced development of a security policy in these two directions have to do with the existence of global threats facing these two security systems. This pushes any disagreements between them to the backburner, causing them to further expand the scope of their cooperation.

Following the principle of complementarity in Armenia's security policy, she tries to establish a framework based on mutual interests. As these are guided by their common interests, certain existing contradictions are mitigated. In particular, while Armenia actively participates in military-political integration processes within CSTO, it is also engaged in a strategic partnership with Russia, which does not prevent it at all from developing constructive cooperation with NATO as well. Today, Armenia implements a number of defense programs with the US, yet at the same time she conducts security consultations with Iran.

6. CONCLUSION: PRIORITIES IN ARMENIA'S NATIONAL SECURITY STRATEGY

Being guided by our country's steady development interests and its external and internal strategy of reforms and integration, we can summarize as priorities the tasks and problems on our national security agenda¹²⁶. These priorities are:

¹²⁶ The following Armenian, American, and Russian documents as well as materials are considered by the author as a methodological basis for this study:

- Constitution of the Republic of Armenia, adopted, 5th of July, 1995;

- Armenia: Challenges and responses, the interview with Mr. Serzh Sarkissian, Defense Minister and Secretary of Armenian President's National Security Council, *Online Armenian Newspaper «YerKir»*, February 5, 2005 (<http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=interview&id=11>);

- A National Security Strategy for A New Century, May 1997, An Electronic Journal of the U.S. Department of State, Vol. 7, № 4, December 2002 (<http://clinton3.nara.gov/WH/EOP/NSC/Strategy/>);

- The National Security Strategy of the United States of America, September 17, 2002 (<http://www.whitehouse.gov/ncs/nssal.html>);

- THE U.S. MILITARY: A GLOBAL VIEW OF PEACE AND SECURITY IN THE 21ST CENTURY. By *General Richard B. Myers*, Chairman of the Joint Chiefs of Staff, An Electronic Journal of the U.S. Department of State, Vol. 7, № 4, December 2002 (<http://usinfo.state.gov/journals/ips/1202/ipj/pj7-4myers-2.htm>);

In the area of external security:

- o Development of friendly and balanced relations with all countries and international organizations, implementation of a complementary multifaceted policy with allies and partners
- o Implementation of operational and long-term programs to prevent and neutralize external threats to exclude the possibility of the recurrence of a Genocide against the Armenian people
- o Presentation of Armenia's national security interests to all international organizations (particularly within the OSCE Minsk Group framework) that deal with the resolution of the Karabakh conflict
- o Strengthening of Armenia's military capabilities
- o Modernization of the Armed Forces
- o Cooperation with individual states and international organizations in fight against international terrorism and in non-proliferation of weapons of mass destruction
- o Development of multifaceted cooperation within international security structures (CSTO and NATO), as well as with Russia and the US—on bilateral basis
- o Overcoming emigration and strengthening of the Armenia-Diaspora cooperation through dual citizenship and repatriation
- o Active participation in regional economic integration programs
- o Creation of an effective system to counter disinformation spread by enemy states aiming to hurt Armenia's vital and strategic interests and to promote a negative international image about Armenia.

In the area of domestic security:

- o Ensuring the physical safety of its residents, the territorial integrity and sovereignty of the Republic of Armenia
- o Overcoming poverty, implementing stable and socially-oriented economic policies

- Концепция Национальной Безопасности Российской Федерации, утверждена Указом Президента Российской Федерации от 17 декабря 1997 г. № 1300, в редакции Указа Президента Российской Федерации от 10 января 2000 г. № 24 ([http:// www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.htm](http://www.iss.niit.ru/doktrins/doktr01.htm));

- NATIONAL SECURITY DECISION MAKING, Class 1, From anecdotes to models, SNSEE 6940, Dr. Blau, NDU, Washington, DC, 2004;

- New Challenges and New Tools for Defense Decisionmaking, RAND, 2003.

- o Encouragement of small and medium businesses and running an active investment policy in the energy sector and industries that make extensive use of science and technology
- o Meeting the Republic of Armenia's scientific-technical needs, development of cutting-edge, modern technologies
- o Radical improvement of the environmental situation in the country
- o Development of information security mechanisms
- o Persistent fight against the destructive activities of foreign spy agencies and special services

Democratization and steady development are important for internal security; these include:

- o Protection of human and citizens' personal safety, their constitutional rights and liberties
- o Improvement of government and local self-government mechanisms and legislation
- o Persistent fight against corruption
- o Strengthening of the legal system
- o Balancing of inter-ethnic relations
- o Guarantee of social-political stability in society
- o Equality before the law for all citizens, including officials, government agencies, political parties, non-governmental, and religious organizations

ABOUT THE AUTHOR:

Major General Hayk Kotanjian is a Counterterrorism Fellow graduated from the National Defense University-School of National Security Executive Education (NDU-SNSEE) in 2004. In parallel with his fellowship he had a research program at the NDU-Institute for National Security Studies (INSS) on establishment of the Institute for national Strategic Studies in Armenia. Dr. H. Kotanjian is elected as a Fellow Member of the Academy of Military Sciences (Moscow) in 1996. The author's academic approach is uniquely balanced by his graduation and cooperation both with the leading American-European and Russian universities and think tanks as well.

Major General H. Kotanjian is the Advisor on Defense Policy to the Minister of Defense, Armenia. His position is formally equal to that of Deputy Chief of General Staff of Armenian Armed Forces. He has previously served as a Defense, Army, Naval and Air Force Attaché to the US (1998–2002); Chief, Department of External Relations and International Cooperation, Ministry of Defense (1995–1998); Founder-Editor in Chief, Scientific Defense Quarterly Magazine, Ministry of Defense (1994–1998). He has held a diplomatic rank of the Minister Plenipotentiary and Envoy Extraordinary (ret.).

Dr. Kotanjian has also held several academic and research positions including: Director and Professor, Department of Social Sciences and Economics at the Postgraduate School, Armenian State Technical University, Yerevan, Armenia (1993–1995); Senior Research Fellow, Center of Sociological Studies, Academy of Public Administration, Moscow (1990–1992); Research Fellow, Chair of Social Psychology, Academy of Social Sciences, Moscow (1978–1981).

FORMAL EDUCATION:

Hayk Kotanjian received his M.S. (Summa Cum Laude) in Engineering Psychology and Cybernetics (joint program of Department of Cybernetics, Yerevan Polytechnic Institute and Department of Psychology, Leningrad State University, USSR) in 1971; Ph.D. in Social Psychology of Leadership and Management from the Academy of Social Sciences & Moscow State University, Moscow, in 1981; and Post-Doctoral Degree in Political Science and Strategic Security Studies from the Academy of Public Administration & Academy of the General Staff of the Armed Forces, Moscow, in 1992.

MILITARY/DEFENSE EDUCATION INCLUDES: Counterterrorism Fellow Program, NDU, Washington, DC (2003–2004); NATO Staff Officers Course, NDU, Washington, DC (2003); Specialized English Course, DLI, San-Antonio, TX (2003); RAND Graduate School Course (2001), Washington, DC; Flag Officers Executive Course (1998), College of International and Security Studies, Germany; Higher Naval College of Radio-Electronics (two-year course) (1965–1966), Leningrad, USSR.

PUBLICATIONS:

Dr. Hayk Kotanjian has published 7 monographs on Strategic Studies, Political Science, and Psychology of Leadership and Management. He is the author of the Draft Concept of the National Security Strategy of the Republic of Armenia (2002), as well as of the «The Principles of Defense Policy of the Republic of Armenia» (1992).

SOME PUBLICATIONS OF THE AUTHOR ON THE SECURITY AND THE PROBLEM OF REGIONAL CONFLICTS IDENTIFICATION AND ANALYSIS:

ARMENIAN SECURITY AND US FOREIGN POLICY IN THE SOUTH CAUCASUS—part 1 and 2. By Dr. Hayk Kotanjian, NDU–SNSEE, Washington DC, Harvard Black Sea Security Program Publications, 2004 (<http://www.harvard-bssp.org/publications/>).

PACE AND NATO SUMMIT–KARABAKH ORIENTATIONS: INTERVIEW WITH HAYK KOTANJIAN, THE ADVISOR TO THE ARMENIAN MINISTER OF DEFENSE, IA REGNUM. 07.07.2004 (in Russian, Заседание ПАСЕ и Саммит НАТО - карабахские ориентиры: интервью советника министра обороны Армении Гайка Котанджяна IA REGNUM, 07.07.2004—(<http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2004/07/m27650.htm>).

NATIONAL SECURITY: ORIENTATIONS AND PRIORITIES. By Dr. Hayk Kotanjian, «Golos Armenii», Yerevan: 11 of February 2003 (in Russian: «Национальная безопасность: ориентиры и приоритеты», интервью с доктором политических наук Г. С. Котанджяном, «Голос Армении», 11 февраля 2003).

ETHNIC CONFLICTS IN KOSOVO AND NAGORNO KARABAKH IN COMPARATIVE PERSPECTIVE. By Dr. Hayk S. Kotanjian, Center for Defense Information, Washington, DC, 1999 (<http://www.cdi.org/issues/Europe/kotanjian.html>).

H. S. Kotanjian. «Politologische Probleme der Identifizierung und Regulung des bewaffneten Konflikts in Karabach: Der einige politisch-rechtliche Aspekte des Berg-Karabach-Problems» (in German), Frankfurt am Main. 1999.

ARMENIAN EARTHQUAKE: THE ESSAYES ON CONFLICT ANALYSIS. By H. Kotanjian. Yerevan, Hayastan, 1992 (in Armenian: Հայկական երկրաշարժը. կոնֆլիկտաբանական ուրվագծեր: Երևան. Հայաստան, 1992 թ.).

ETHNIC POLITICS OF CONSENSUS AND CONFLICT: CIVILIZATION ASPECT OF NATIONAL SECURITY. By H. S. Kotanjian. Moscow: Louch Publishers, 1991 (in Russian: Г. С. Котанджян. «Этнополитология консенсуса-конflikта: цивилизационный аспект национальной безопасности», Москва, Луч, 1991 г.).

PRINCIPLES OF DEFENSE POLICY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA. By H. Kotanjian. Yerevan, 1992 (in Russian: Г. Котанджян. «Основы военной политики Республики Армения», Ереван, 1992 г.).

APPENDIXES

DRAFT
NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

**ORDER OF THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**ON ESTABLISHING INTERAGENCY COMMISSION
FOR COORDINATING ACTIVITIES ON DEVELOPMENT
OF DRAFT NATIONAL SECURITY STRATEGY**

For the purpose of developing the Draft National Security Strategy, I decree:

1. To establish an Interagency Commission for Coordinating Activities on Development of the Draft National Security Strategy.
2. To approve the staff composition of the Interagency Commission for Coordinating Activities on Development of the Draft National Security Strategy, as per Appendix 1.
3. To approve the procedures for performance of the Interagency Commission for Coordinating Activities on Development of the Draft National Security Strategy, as per Appendix 2.
4. To the Interagency Commission for Coordinating Activities on Development of the Draft National Security Strategy: by September 1, 2006 to present the Draft National Security Strategy to the President of the Republic of Armenia.

PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

R. KOCHARYAN

December 15, 2005
Yerevan

STAFF COMPOSITION

**OF IINTERAGENCY COMMISSION
FOR COORDINATING ACTIVITIES ON DEVELOPMENT
OF DRAFT NATIONAL SECURITY STRATEGY**

Serzh SARGSYAN	Secretary of the President's National Security Council, Minister of Defense of the Republic of Armenia (Chairman of the Commission)
Mher SHAHGELDYAN	Chairman of Standing Committee on Defense, National Security and the Interior (upon consent)
Tigran SARGSYAN	Chairman of the Central Bank of the Republic of Armenia
Sarvel NIKOYAN	Deputy of the National Assembly of the Republic of Armenia (upon consent)
Hrayr KARAPETYAN	Deputy of the National Assembly of the Republic of Armenia (upon consent)
Gurgen ARSENYAN	Deputy of the National Assembly of the Republic of Armenia (upon consent)
Hakob HAKOBYAN	Deputy of the National Assembly of the Republic of Armenia (Election Precinct 31, upon consent)
Garnik ISAGHULYAN	Adviser to the President of the Republic of Armenia
Artur AGHABEKYAN	Deputy Minister of Defense of the Republic of Armenia
Arman KIRAKOSSYAN	Deputy Minister of Foreign Affairs of the Republic of Armenia
Pavel SAFARYAN	First Deputy Minister of Finance and Economy of the Republic of Armenia
Gagik GAGYAN	Deputy Minister–Head of Staff of the Government of the Republic of Armenia
Artsvik MINASYAN	Deputy Minister of Labor and Social Affairs of the Republic of Armenia
Hayk DARBINYAN	Deputy Minister of Health of the Republic of Armenia

Gagik VARDANYAN	Deputy Minister of Trade and Economic Development of the Republic of Armenia
Ashot ABOVYAN	Deputy Minister of Justice of the Republic of Armenia
Simon PAPYAN	Deputy Minister of Nature Protection of the Republic of Armenia
Samvel AVETISYAN	Deputy Minister of Agriculture of the Republic of Armenia
Areg GALSTYAN	Deputy Minister of Energy of the Republic of Armenia
Ara AVETISYAN	Deputy Minister of Education and Science of the Republic of Armenia
Gagik GYURJYAN	Deputy Minister of Culture and Youth Affairs of the Republic of Armenia
Vacheh TERTERYAN	Deputy Minister of Territorial Administration of the Republic of Armenia
Hrant BEGLARYAN	Deputy Minister of Transport and Communications of the Republic of Armenia
Ruzan ALAVERDYAN	Deputy Minister of Urban Development of the Republic of Armenia
Hrachya HARUTYUNYAN	First Deputy Director of the National Security Service of the Republic of Armenia
Ararat MAHTESYAN	First Deputy Head of the Police of the Republic of Armenia
Emil GABRIELIAN	Vice-President of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia
Hayk KOTANJIAN	Adviser to the Minister of Defense of the Republic of Armenia (Secretary of the Commission)
CHIEF OF STAFF OF THE RA PRESIDENT	A. TUMANYAN

DRAFT
NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA*

* This version of the Draft National Security Strategy of the RA is the final product of the Interagency Commission's activity. It has undergone academic, public and expert reviewing in the leading centers of Yerevan, Moscow, Washington and Brussels, as well as in the National Assembly of the RA and was submitted to the President of the RA for approval.

I. THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA*

The National Security Strategy of the Republic of Armenia is the state-wide political document that systematically presents the basic state policy principles which ensure the security of the individual, society and state, as well as the preservation of identity and steadfast development of all Armenians.

The National Security Strategy of the Republic of Armenia is carried out through sequenced planning and the implementation of a unified state policy in all sectors of the country's activities. That policy is developed by the authorities in collaboration with civil society and taking into account the specifics of agency and territorial security.

The National Security Strategy of the Republic of Armenia is built on the principle of democratization of society, as well as the principle of complementarity. The latter is aimed at ensuring national security through international cooperation, i.e. diversification of foreign political relations and improvement of its defense structures.

The National Security Strategy of the Republic of Armenia is subject to adjustments based on internal and international situations, changes to the systems and priorities of threats and challenges, as well as the implementation of objectives stated within this document.

* The Armenian version of this document is the original.

II. THE PRINCIPLES OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The following principles of national security are crucial for assessing Armenia's present and building its future:

- **The national security of the Republic of Armenia** ensures the protected existence and stable, evolutionary development of the Armenian people and all residents, i.e. individuals, families, and ethnic groups of the Republic of Armenia, and Armenia itself as a sovereign, democratic, legal, and social state with a market economy and rich in spiritual and cultural values within its developing civil society, as well as the rules of law, ideological and political pluralism.
- **Major threats to the national security of the Republic of Armenia** include threats that endanger the sovereignty, independence and territorial integrity of the Republic of Armenia, the physical existence of its residents and all Armenian people; threats endangering the harmonious co-existence of the Armenian people and all ethnic communities residing within the territory of the Republic, their normal daily activities, and their spiritual and cultural values, as well as the failure to establish and develop liberal-market and democratic systems that are necessary for the strengthening and sustainable development of the Republic of Armenia as an independent Armenian State system.
- **The main guarantee for the national security of the Republic of Armenia** is the operational system that guarantees and protects democratic values—the state, society, individual, fundamental rights and freedoms—as well as the active system of a harmonious development of the Armenian people and all ethnic communities residing within the territory of Armenia.
- **Ensuring the national security of the Republic of Armenia** is fulfilled through the early identification, prevention, and neutralization of risks threatening Armenian constitutional democratic system, civil society and the existence, identity and sustainable development of the Republic of Armenia, its population, and the Armenian people.

III. THE NATIONAL INTERESTS, OBJECTIVES AND TASKS OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The objectives reflecting the national interests of the Republic of Armenia include:

- The establishment, sustainable development, and prosperity of Armenia as a democratic, legal and social state with a market economy system and a civil society;

- The guaranteed protection of the physical existence of the population of the Republic of Armenia;
- Under globalization, the preservation and development of the national identity of the Armenian nation having contribution to the world civilization and bears an extensive intellectual potential and rich cultural heritage;
- Strengthening the international role and reputation of the Republic of Armenia, establishing a stable peace in the region, and enhancing good neighborly relations and cooperation with all states, particularly those in the region;
- Ensuring sustainable security, peace, development and prosperity for the Republic of Armenia along with a consolidation of abilities of Armenians;
- Ensuring the guaranteed and protected human and citizen rights and freedoms;
- The preservation and development of the spiritual and cultural values of all ethnic groups residing within the territory of the Republic of Armenia, and the exclusion of any form of ethnic, religious or other type of discrimination in all sectors of human activity;
- Ensuring the development of the society and economy based on scientific achievements; establishment of a competitive scientific and educational system which is consistent with international criteria and is anchored on national values; promotion of branches of Armenian studies, i.e. Armenian language, literature, history and culture, as a factor which ensures the longevity of the national spiritual-intellectual heritage and embodies the national identity;
- The sustainable demographic growth, as well as food security and environmental protection of the Republic of Armenia, and the development of a comprehensive and efficient health system in line with the highest international standards;
- The implementation of human and citizen constitutional rights and freedoms in the area of information access and use; assurance of availability of information about Armenia internationally.

In order to achieve the above objectives, the following strategic tasks should be accomplished:

- The guaranteed protection of the physical security of the population of the Republic of Armenia and its continued economic, social and spiritual development;

- The establishment and protection of democratic national-state and civic-public structures in the Republic of Armenia;
- The guaranteed protection of the Republic of Armenia's constitutional order and all elements of the state system, its territorial integrity, inviolability of its borders, and the proper functioning of its governmental system;
- The assurance and protection of the dependable operation of those infrastructures of the Republic of Armenia that deal with life essential areas law order, governance, energy, transport and communications;
- The fight against transnational crime, including international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction and their components, dissemination of narcotics and counterfeit medicines, human trafficking, and production and import of low quality food products;
- The development of a philosophy and state concept which promotes a comprehensive integration of all Armenians throughout the world;
- The development and realization of a unified state policy in the area of science and education, governed by the objective of ensuring international competitiveness of the national economy and high efficiency of the scientific-educational system, particularly through innovative development;
- The development of a multi-faceted national culture, based on preserving its uniqueness and utilizing universal cultural achievements;
- The development and consistent realization of a unified state information policy by a special body; harmonization of the national information system with progressive international standards, governed by the objective of ensuring the implementation of human and citizen rights to information access and use, and complete international availability of information about Armenia;
- The establishment and long-term development of a favorable environment for present and future generations of the Republic of Armenia; protection and efficient use of natural resources; coordinated rehabilitation of the environmental situation; integration with international structures dealing with modern monitoring and prevention of natural and technogenic emergency situations; reliable forecast, prevention and containment of natural and technogenic threats; and ensuring the security, reliability and sustainable development of urban development systems.

IV. THE DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

The sustainable development of the Republic of Armenia and building of its secure future should be regarded in the context of regional and international security because Armenia's security has not only a domestic, but also an international dimension. In this regard, the principles for ensuring the development and security of Armenia, key strategic tasks which are based on national and universal democratic values, are oriented towards resolving international (including regional) integration issues.

The Republic of Armenia, which regained its independence at the end of the 20th century, still retains certain specifics which are typical of states in a transitional phase. After the break-up of the Soviet Union, threats to security at the intra-regional and inter-regional levels emerged in Armenia's surrounding areas. Intra-regional threats are primarily due to the existing national dissent and armed conflicts in the region. Inter-regional threats have originated as a result of the efforts of those external forces attempting to control military-political situations by various means or methods, or use those situations to serve their interests.

As a point bridging the interests of the East and the West, the North and the South, Europe and Asia, Russia, the USA, the European Union and other parties, the South Caucasus region is subject to the impact of the combination and competition of these interests. Therefore, the situation becomes more complicated because of the noticeably politicized issue of ensuring security and ongoing developments in the region.

The sustainable and secure development of the Republic of Armenia requires state-level coordination of balanced activities targeted at ensuring external and domestic security. The main path for such coordination is the democratization of the Republic of Armenia, which should take place through sustainable development and international integration, along with the strengthening of the Republic of Armenia. Cognizant of this need, the Republic of Armenia is adopting a strategy of ongoing reforms. The Republic of Armenia is implementing this strategy with the condition of preserving its national identity, relying mainly on its national potential, and using the experience and support of the international community.

The strategy of democratic reforms requires coordinated and constructive actions by state structures, all branches of the authorities, and society as a whole. The delay or failure of these reforms poses a direct threat to national security because it could undermine the sustainable development of the country.

V. THREATS AND CHALLENGES TO THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

In the course of building a legal and social state through sustainable development and while establishing universal democratic values, threats and challenges arise that threaten the national security of the Republic of Armenia and hinder its stable growth. In recent years, phenomena have emerged which can be treated as inherent factors of international relations. They significantly impact the structures of international security and military-political forces, forcing the latter to revise their strategic objectives and restructure their operations. Thus, international terrorism, its financing and legalization of the proceeds of crime impact the accelerated development, expansion, restructuring and, above all, integration of national and international security systems.

Threats appear in both domestic and external relations of the Republic of Armenia. They relate to all spheres of functioning and development of the state, and are of a symmetric or asymmetric nature.

Symmetric external threats include: threats to the physical existence of the population of the Republic of Armenia, the state's independence, sovereignty and potential encroachments on its territorial integrity; resumption of military actions by Azerbaijan to attempt a military resolution to the Karabakh problem; internal civil collisions and expansive military operations in states neighboring the Republic of Armenia; deterioration or dissolution of friendly military-political coalitions, as well as the establishment and strengthening of hostile alliances; external infringements aimed at undermining the Armenian economy; disruptive operations of intelligence services of other states; Armenia's political, economic, cultural and communications isolation; disinformation on Armenia and the formation of negative opinions within the international community regarding Armenia; and the weakening of the Republic of Armenia's international reputation.

Asymmetric external threats include: use of irregular external military force against the Republic of Armenia; the weakening of the national and cultural identity of the Armenian Diaspora; expansion and penetration of international terrorism; dissemination and trafficking of weapons of mass destruction and narcotics; money laundering and financing of terrorism, cross-border, as well as wide-ranging transnational outbreaks of pestilence and epidemics; and natural and technogenic disasters.

Symmetric domestic threats include: inadequate quality, perceived results of establishment of attributes typical to a legal and social state; underdevelopment of the political system and state functions; inadequate level of the sustainability of the civil society; inadequate establishment of the human rights protection system; lack of state guarantees for social justice; unsatisfactory level of operations of internal security and justice systems; inadequate government-regulated financial-economic mechanisms and unstable financial system; inefficient state governance over reliable energy supplies, domestic communications; presence

and increase of monopolies in the economic sector; unsatisfactory role of the state in various sectors of the economy and in proportionate involvement of human resources in other spheres of professional employment; the decline of social role of the scientific-educational systems and their links to the economy; insufficient state activities targeting the preservation and development of the spiritual-cultural heritage; imperfect state policy of strengthening a system of values, worthy of an independent state, among the youth; inefficient state administration of natural resources, as well as lack of information opportunities for the state.

Asymmetric domestic threats include: increased social stratification and poverty; high level of shadow economy; disruption of employment and social security systems; distortion of national identity, spiritual and moral values; social tensions due to violations against freedom of speech and lack of awareness; declining role of the family and individual; criminalization of public and state relations; corruption (especially bribery); widespread lack of public trust in the authorities; declining role of civil society in the democratic control of the state system; formation of an atmosphere of public intolerance; negative demographic tendencies (low birthrates, worsening indicators of morbidity and mortality, average life expectancy, quality of life, and emigration); uncontrolled and illegal migration processes; «brain drain» of the academic, scientific, and cultural potential; pestilence and outbreaks of epidemics within the state's territory; catastrophic earthquakes and other natural and technogenic disasters; and the exhaustion of natural resources.

In order to prevent these threats and eliminate their consequences, as well as to ensure the sustainable development of the Republic of Armenia, the policy implemented in the Republic of Armenia is based on its National Security Strategy.

VI. EXTERNAL AND DOMESTIC SECURITY STRATEGIES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

1. THE EXTERNAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The external security strategy of the Republic of Armenia is based on the aspirations of the Armenian people to hold a worthy position in the international community, best demonstrate its capabilities, contribute – to the greatest extent possible – to the advancement of the civilized world, and protect the fundamental human and citizen rights and freedoms.

Armenia takes into account that in the modern world order, characterized by universal integration, it is very difficult for individual states to ensure their national

security solely based on their own strengths. Therefore, one of the basic ways to ensure the external security of the Republic of Armenia is the international integration.

The main objectives of the external security of the Republic of Armenia in various spheres are as follows:

✓ **Defense:** to protect the physical security of the Armenian people, the population of Armenia, and the Republic of Armenia's sovereignty, independence, territorial integrity, and inviolability of its borders from external military threats; to participate in efforts targeted at strengthening international peace and security, as well as in combating terrorism and illegal trafficking of narcotics; the guarantee for the independence of the Republic of Nagorno-Karabakh and the physical existence of its population.

✓ **Political:** to integrate with international security systems; to raise the international reputation of the Republic of Armenia; to enhance international dialogue and regional cooperation; to see a fair and peaceful resolution to the Nagorno-Karabakh problem, based on the right to self-determination of the people of Nagorno-Karabakh and its recognition by the international community; to prevent the threats of spiritual and linguistic-cultural alienation and weakened national identity of the Armenian Diaspora.

✓ **Economic:** to ensure the sustainable economic development of the Republic of Armenia; improve its external competitiveness and neutralize attempts to isolate it; to participate actively in processes of new international division of labor.

✓ **Information:** to integrate Armenia in the international information arena along with ensuring the availability of the Republic of Armenia's information field for the international community; to effectively counter disinformation and propaganda against the Republic of Armenia.

In order to implement its external security strategy, Armenia has adopted the principle of complementarity in its foreign policy. It implies maximal expansion of foreign relations coupled with a realistic balancing of relations with different power centers in order to preserve its independence in decision-making processes. The principle of complementarity does not assume maintaining parity at any cost. Instead, it is aimed at an efficient use of integration opportunities offered through international relations. Armenia practises its complementary policy, realistically taking into account the strategic interests that are common for the international community and Armenia.

1.1 The External Security Strategy of the Republic of Armenia at the Regional Level

The Republic of Armenia proceeds from the following positions: formation of a favorable environment for regional cooperation, creation of a working security system, establishment of good neighborly, mutually beneficial relations with states. Such an approach provides the prerequisites needed to establish a stable peace in the region, achieve peaceful resolution of conflicts, first of all, the Karabakh problem, eliminate the risk of a resumption of military actions, and overcome existing demarcation lines.

In a complex and unstable regional environment, threats are diverse and have their distinguishing features and specific methods for neutralization. They should be regarded, therefore, within the format of relations with individual states.

1.1.1 Relations with Georgia

Relations between Armenia and Georgia are of strategic significance since they contribute to the solution of a number of primary security issues for the Republic of Armenia and the entire South Caucasus region. These relations also are important from the viewpoint of mutual benefits, because the geographical positions of both states provide the opportunity to guarantee, through economic and transport cooperation, Armenia's connection with Russia and other countries in Europe, and Georgia's links with Iran and the Middle East. In view of the blockades imposed on Armenia by Turkey and Azerbaijan, Georgia is the country through which Armenia's main economic and transport connection with the outside world is provided. Moreover, as a result of its geographical position and geo-political developments, Georgia plays the role of an economic and trade bridge for Armenia, Turkey and Azerbaijan. The political approaches of Armenia and Georgia to key issues of European integration create a foundation for deepening the friendship and strategic partnership between the two countries in the long run. This, in turn, would contribute to the regional integration of the South Caucasus states involved in the European Neighborhood Program.

The Armenian community of Georgia, especially the factor of inhabited by Armenians Javakhq, adds a strategic nature to Armenian-Georgian relations. In this respect, any destabilization of the situation in Georgia is a potential matter of concern for Armenia. It may pose a threat to Armenia's economic relations and transport communications with the external world while inter-ethnic tension may create anti-Armenian attitudes and threaten the security of Armenians living in Javakhq. The Republic of Armenia and Georgia, both being members of a number of international organizations, and in particular being involved in the European Neighborhood Program, voluntarily took upon themselves an obligation to protect the democratic freedoms of national and religious minorities and maintain political, civic, social, economic, educational, and cultural rights in compliance with European standards. In this regard, the Republic of Armenia

considers the importance of targeted cooperation with Georgia regarding the sustainable and safe development of the social, spiritual and cultural sectors for the Armenian population of Javakhq, and in fact, the entire Georgian-Armenian population.

At the same time, Armenia believes that the tendencies of expansion of joint Georgian-Turkish, Georgian-Azerbaijani economic, transportation, and military programs are heavy with the risk of shattering the balance in the South Caucasus region, in relation to Armenia's isolation. With that warning, Armenia is attempting to balance these programs by proposing a re-launching of the Sukhumi-Tbilisi and the Kars-Gyumri-Tbilisi railway lines which are strategically important for both Armenia and the entire region itself.

In the military arena, there is practically no cooperation between the two countries, while from a strategic perspective, Armenian-Georgian military cooperation is also mutually beneficial. The activation of that cooperation will promote the establishment of sustainable peace and strengthening of security in the region.

Thus, Armenia considers that friendly relations with Georgia stem from the strategic interests of both states.

1.1.2 Relations with the Islamic Republic of Iran

Armenia's relations with the Islamic Republic of Iran are important in terms of maintaining political and economic stability in the region.

With its huge economic, military and cultural potential, Iran is one of the important players in the formation of the military-political situation in the region. Armenia attaches importance to the involvement of Iran in finding solutions to the problems of the South Caucasus and regards it as one of the factors for maintaining stability in the South Caucasus. Iran is a state that borders Nagorno-Karabakh and maintains a balanced policy in the process of resolving the Nagorno-Karabakh problem. Besides that, the traditionally existing positive attitude towards the Armenian community in Iran creates yet another favorable condition for the development of inter-state relations between Armenia and Iran.

Armenia's relations with the Islamic Republic of Iran are mainly economic and cultural in nature. Armenia will continue expanding this cooperation to increase trade levels, form new energy and communication lines, and efficiently use the existing economic and cultural potential.

The strategic programs for economic cooperation include:

- Iran-Armenia energy programs through which Armenia will join the new network of regional pipelines, ensure diversification of energy sources in its energy systems, and thereby strengthen its energy and economic security;

- Construction of an Armenia–Iran railway and second highway.

Cooperation with Iran is that important part of Armenia's policy which also creates a favorable attitude towards Armenia in the Islamic world. Armenia attempts to neutralize the possible threat of abusing the factor of Islamic unity in Azerbaijan–Iran relations by maintaining balanced relations with Iran. Armenia also considers the importance of regular Armenian–Iranian consultations on security matters.

Standing on the crossroads of Christian and Islamic civilizations, Armenia can play a role in mitigating tensions between Iran and the West by demonstrating an example of co-existence and tolerance. The policy adopted by Armenia assumes a harmonious combination of its cooperation with the West and Iran.

1.1.3 Relations with the Republic of Turkey

The issue of settling Armenian–Turkish relations remains one of the important problems in the region because it has a direct impact on the establishment of regional stability and the development of regional cooperation. The tensions in Armenian–Turkish relations provoked by the fact that Turkey has set certain pre-conditions on Armenia, and, as a consequence has led to the absence of diplomatic relations with Turkey, has given rise to a number of threats to the national security of Armenia.

Armenian–Turkish relations are characterized by the existence of the following issues.

Turkey seeks to settle the Nagorno-Karabakh problem in light of the interests of its ally, Azerbaijan. To that end, Turkey which seeks European Union accession, within the framework of providing an extensive military and active political and diplomatic assistance to Azerbaijan, imposes blockades on the Republic of Armenia, which participates in the European Neighborhood Program.

The situation surrounding the issue of the recognition of the Armenian Genocide perpetrated by the Ottoman Empire is worthy of special attention. The Republic of Armenia, being in agreement with the lawful demand of Western Armenians—to restore historical justice to the Ottoman Empire's native Armenian population and its generations, at the same time, views the recognition of the Armenian Genocide in the context of excluding any possibility of new genocides against Armenia's population, i.e. as one of the security guarantees for the existence of the population of the Republic of Armenia. Armenia also sees the settlement of the problem in the context of Turkish–European relations since Turkey's integration with Europe assumes reforming its own policies, in line with European values.

The Republic of Armenia seeks to achieve regulation of relations with Turkey and is determined to start a consistent constructive dialogue, including direct contacts both at the state and non-governmental organization level. Armenia is ready for dialogue with Turkey without any preconditions.

1.1.4 Relations with the Republic of Azerbaijan

The Nagorno-Karabakh problem is the basic issue in the Armenian–Azerbaijani relations and their future developments. Armenia and Azerbaijan are neighbors. They are included in the UN, the CIS structure, Council of Europe and other international organizations, the NATO Partnership for Peace Program, and the European Neighborhood Program. They have both committed to numerous international obligations with each other on establishing friendly relations with each other. Along with increasing regional integration activities, the need to identify and establish areas of cooperation between Armenia and Azerbaijan is becoming increasingly imperative.

Azerbaijani authorities link the regulation of relations with Armenia based on a settlement of the Nagorno-Karabakh problem exclusively in favor of Azerbaijan. Such a position impairs the solution of the problem. Armenia considers that the regulation of inter-state relations and, first of all, regulation of economic relations, will promote the regional development and integration processes, and will provide an opening for a realistic solution to the Karabakh problem.

The position of the Republic of Armenia on Nagorno-Karabakh is anchored in the following fundamental facts.

1. The legitimate establishment of the sovereign Nagorno-Karabakh Republic (NKR) was realized according to the constitution and laws of the USSR and in conformity with the legal limits of the day. A legitimate referendum, and the later collapse of the Soviet Union confirmed the termination of Nagorno-Karabakh population's territorial-administrative subordination to the Azerbaijan SSR. It also confirmed the legal fact of political cessation of legal subordination to the USSR.
2. Consistently, since 1991, throughout the entire territory of NKR, democratically instituted legislative, executive and judiciary powers have been exercised. The NKR Constitution has been adopted through referendum. A legislation, consistent with international standards, is being drafted. The Nagorno-Karabakh Republic Parliament, President and local authorities are democratically elected. A legitimate self-defense army, law enforcement structures and social, scientific, educational, cultural institutions, adequate modern banking, financial-credit, taxation and customs systems have been established and operate efficiently.

The mission of resolving the Karabakh problem has been assumed by the OSCE Minsk Group. Represented by Co-chairs from Russia, the USA and France (which is also an EU member), the Minsk Group comprehensively ref-

lects the correlation of stakeholders in regional developments. In addition, the Minsk Group constitutes the more appropriate mediation format because, as permanent members of the UN Security Council, the three Co-chair countries play a significant role in international relations. Armenia sees the solution of the problem within the Minsk Group, through compromises and peaceful regulation, based on the international requirements for guaranteeing the physical security of the people of Nagorno-Karabakh, and confirming its right to self-determination, as well as the conditions necessary for the Nagorno-Karabakh Republic's sustainable, democratic development aimed at European integration.

Armenia considers acceptable only those solutions to the problem which are based on the following three principles:

1. Exclusion of Nagorno-Karabakh's subordination to Azerbaijan. Exclusion of Nagorno-Karabakh's existence as an enclave. Existence of Nagorno-Karabakh's land border .
2. International guarantees for creating necessary conditions for Nagorno-Karabakh's participation in progressive world integration processes; and
3. The necessity for clear international guarantees for the non-resumption of war and ensuring the security of the Nagorno-Karabakh population.

Azerbaijan's militaristic policy on the Nagorno-Karabakh issue, i.e. its ambition to settle the problem through military supremacy over Armenia, represents a direct military threat to the security of Armenia. The existence of a permanent military threat impedes the implementation of radical reforms in Armenia's defense sector and leads to an arms race. The need to ensure the military security of Armenia, therefore, requires the Armed Forces of the Republic of Armenia to be on a constant state of high combat alert. In this sphere, the major goal of Armenia's Armed Forces is to ensure the physical security of the people of the Republic of Armenia and the Nagorno-Karabakh Republic, and the inviolability of their borders.

The economic and transportation blockades of Armenia by Azerbaijan and its policy of excluding Armenia from regional energy and transportation projects also pose serious threats to Armenia's security. They are targeted at Armenia's economic isolation and destruction by disrupting the integration processes initiated for regional development.

Armenia has stated many times that the only realistic way for the development of the region, including the regulation of the Karabakh problem, is the initiation of regional cooperation, which includes the implementation of common economic programs, collaboration in the areas of transportation, environmental protection, and other fields. The establishment of certain relations can create those areas of contact which will make possible the creation of an atmosphere of mutual trust

between the two peoples. This, in turn, is the crucial prerequisite for resolving the problem and establishing stable peace in the region.

1.2 The External Security Strategy of the Republic of Armenia at the International Level

Armenia has become a member of several international and regional organizations which adhere to universally accepted principles, views, and values. They function within applicable legal-contractual networks. Armenia enjoys the rights afforded by these associations and carries out the associated responsibilities. The Republic of Armenia participates in the efforts against international terrorism, initiatives on the non-proliferation of weapons of mass destruction, international peacekeeping missions, and other similar programs. Armenia is engaged in numerous initiatives, such as the European Neighborhood Program with the European Union and the Millennium Challenge Program with the USA; extensive investment programs with the Russian Federation.

The Republic of Armenia is not only a beneficiary of international security, but also actively participates in the efforts to maintain it.

1.2.1 The Strategy of the Republic of Armenia in Post-Soviet Territories: Integration within CIS / CSTO

The CIS, established in the post-Soviet territories, intended to bridge the military, political, and economic vacuum that emerged after the break-up of the Soviet Union. In this regard, the CIS has played a significant role in preventing the complete disintegration of political, economic, military, scientific, educational, cultural links, and communications that existed among the former Soviet republics.

The Republic of Armenia, which actively participates in the processes that take place within the CIS (including the military area), nevertheless prefers the Collective Security Treaty Organization (CSTO), considering it a crucial factor to safeguard the security of Armenia.

The CSTO's Caucasus program is carried out through Armenian-Russian military cooperation. Therefore, its importance for Armenia increasingly grows. Specifically, the development of the CSTO military component is focused on: establishing effective mechanisms for military-technical cooperation; developing efficient means of combating international terrorism; curtailing the illegal trafficking of arms and drugs; thwarting international organized crime and combating other transnational threats; and sharing of information in these areas—all with CSTO member states. This contributes to the solution of problems that are crucial for the military security of Armenia.

The prospect for further enhancement of co-operation within the CSTO is seen by Armenia in the context of its foreign political complementary strategy.

1.2.2 International Organizations and European Integration

Armenia consistently continues, and will continue its efficient and long-term cooperation with the UN, the Council of Europe, the European Union, as well as NATO and the OSCE—systems that ensure international security.

Armenia views its sustainable and secure development within the context of deepening its European integration. Relations with European structures are of key significance for Armenia. The European path of development was not selected by chance. Rather, it is based on the public awareness of the Armenian people, who share European spiritual, historical and cultural commonalities and similar approaches to world outlooks and values.

– United Nations (UN)

In the system of international organizations and international structures of security and cooperation, the Republic of Armenia highlights the role of the United Nations. Armenia is actively involved in the activities of UN bodies and is represented on various UN committees and commissions. Armenia closely cooperates with the Anti-Terrorism Committee under the UN Security Council. Armenia is interested in continuing its activities in various UN structures that derive from its security, economic, and humanitarian objectives.

– European Union (EU)

Armenia's relations with the European Union are linked to objective geo-strategic developments, the philosophy of creating a new democratic world order. More notable developments include the increased role of the European Union in world politics and economy as a result of its expansion, and hence, the inclusion of the South Caucasus in the European Union's Neighborhood Program.

The European Neighborhood Policy is important for Armenia not only from the security perspective, but also in a wider, conceptual context. It anticipates promoting integrative processes towards the establishment of stability and an atmosphere of mutual trust—both in individual and regional forms—which foretells resolution of problems faced by Armenia due to its blockade, and also by the entire South Caucasus.

The European Neighborhood also holds major economic significance for Armenia. The European Union is Armenia's largest trade partner, and its actions aim to develop regional cooperation, establish a market economy system, and implement reform programs in Armenia.

Thus, the strategic nature of the relations between Armenia and the European Union ensures their continued, long-term and ever-strengthening expansion. On its way to European integration, Armenia has been implementing reforms in its governance, legislative, economic, and social sectors. It continues its processes for greater economic liberalization, ensuring its sustainable economic growth. The foundation for the advancement of further relations with the European Union is the framework of the European Neighborhood Program's Individual Partnership Program which Armenia is realizing and which provides a coordinated nature to the development of these relations.

– Council of Europe (CE)

Armenia is a member of the Council of Europe and is involved in its bodies: the Parliamentary Assembly, the Council of Ministers, and several other structures. In its efforts to implement reforms and strengthen democratic values, Armenia considers fulfilling its commitments to the Council of Europe to be of primary importance. Within the framework of the Council of Europe, Armenia will continue implementing reforms in the country targeted at the protection of human rights and democracy, bringing them in line with European standards, and ensuring the rule of law. The positive influence of cooperation with the Council of Europe on ensuring Armenia's security is obvious. In its foreign policy, Armenia should reflect – more specifically – the reality of the increasing role of the Council of Europe in ensuring regional security in the South Caucasus.

– North Atlantic Treaty Organization (NATO)

Armenia–NATO relations have their important role in ensuring Armenia's security. Therefore, Armenia will continue implementing joint programs with the Organization.

In recent years, Armenia–NATO cooperation has become substantive and reached a new level. This is due not only to Armenia's desire to deepen its relations with the Alliance, but also to a new policy adopted by NATO where—in strategic terms—the South Caucasus region and the development of individual relationships are under a special focus.

Armenia–NATO relations are developed within the Individual Partnership Action Plan (IPAP). The realization of this program is aimed to help Armenia in implementing defense and wide-scale political institutional reforms, modernizing its structures of security, defense and crisis management, ensuring military interaction with its Euro-Atlantic partners and systemic compatibility. With this goal, the Republic of Armenia uses NATO's several defense and force planning programs within the Partnership for Peace program (PfP), as well as the Review Document as tools. Armenia considers the Individual Partnership Action Plan to be an important mechanism for the further enhancement of political dialogue with NATO.

The enhancement of cooperation with NATO also seeks to strengthen bilateral relations with European countries. Most of these countries are members of NATO and expansion of cooperation between these countries and Armenia is contributed greatly by the North Atlantic Alliance.

– Organization of Security and Cooperation in Europe (OSCE)

The OSCE plays a significant role for Armenia because a primary security issue facing Armenia – the consultation and negotiation process for the peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh problem – is within the framework of the OSCE. Accordingly, Armenia fully supports the OSCE Minsk Group. The OSCE's Treaty on Conventional Forces in Europe and the Vienna Document also play an important role in efforts to strengthen Armenia's regional security environment. Therefore, the strengthening of the OSCE's role, as well as close cooperation with relevant OSCE structures which are aimed at deepening and making irreversible the democratic processes in the country, derive from Armenia's strategic interests.

– World Trade Organization (WTO)

Based on its interest in ensuring sustainable development and economic security, the Republic of Armenia considers it necessary to actively and regularly participate in the processes that take place within the framework of the World Trade Organization. Armenia regards its WTO membership as one of the important tools to promote its trade and direct foreign investments, protect its domestic market, as well as intellectual property, and enroot international standards in the Republic of Armenia's economy.

1.2.3 Relations with Prominent Countries

– Russian Federation

The relations of the Republic of Armenia with the Russian Federation are of a strategic nature. They are distinguished by their important role and significance for Armenia's maximum national security guarantees and are important in both bilateral and multilateral formats.

Those multi-dimensional relations are anchored in the shared long-term strategic interests of Armenia and Russia. They encompass many areas of cooperation between the two states and are coordinated by about 160 international, bilateral treaties. It is noteworthy that all components are at high levels. The scope of cooperation is broader in the military, trade and economy, energy, science, education, culture, and information sectors. Recently, the inflow of Russian capital to Armenia has been increasing and expanding.

The military field is of exceptional importance in Armenian–Russian strategic cooperation system. Armenian–Russian military cooperation, especially the presence of Russian troops in the territory of the Republic of Armenia, is regarded as one of the important factors for neutralizing external military threats. From the point of view of Armenia's interests, that cooperation is designed to address the following fundamental issues:

- ✓ meet the military and military-technical needs of the Armed Forces of the Republic of Armenia;
- ✓ maintain a balance of forces in the region.

Armenian–Russian military cooperation develops in three major targeted directions:

- ✓ coalitional alignments;
- ✓ a Unified Air Defense System;
- ✓ Cooperation within CSTO.

It should be noted that the Unified Anti-Aircraft Defense System of the CIS, along with joint Armenian–Russian duty rotations in Armenia, greatly contributes to the accomplishment of one of the crucial security tasks of the Republic of Armenia. The Armenian–Russian military alliance, in the context of regional security system, such as the Collective Security Treaty Organization, plays an important role in maintaining the military-political equilibrium in the South Caucasus region and, generally, in international relations.

– United States of America (USA)

The enhancement of multi-faceted cooperation with the USA is of special significance for Armenia in terms of establishing a democratic state, fostering sustainable economic development, and ensuring its national security.

The USA plays a leading role both in international and regional processes. Since the independence of Armenia, the USA has been guided by its policy of providing essential government assistance to Armenia. US support to the states in the region, including Armenia, in the areas of democratic and economic reforms, is fundamental to building a civil society and a democratic system.

Along with the joint cooperative programs being realized in the political, economic, social, scientific, educational, cultural, and other sectors, Armenian–American defense relations are expanding significantly. Various programs are being implemented, particularly: Foreign Military Financing, and International Military Education and Training programs, the Joint Contact Group Program (with the US European Command), and the State Partnership Program (with the State of Kansas).

In terms of military cooperation with the USA, the recommendations which have been developed based on the findings of the Defense Assessment of the Armenian Armed Forces are important for reforming the Armed Forces of Armenia. By contributing to the expanded military capacities of the Armed Forces of the Republic of Armenia, that cooperation plays a key role in maintaining the equilibrium of Armenia's military policy from the perspective of complementary military cooperation. The development of cooperation of the Republic of Armenia within NATO in a bilateral format is primarily built on Armenia's relations with the USA.

1.2.4 Relations with Islamic Countries

In its foreign policy, the Republic of Armenia takes into account the fact that Armenia and the Armenian people, historically and geographically, have had contacts and co-existed with Islamic countries and peoples. Masses of Armenian people who survived the genocide found shelter in a number of Islamic countries. To this day, Armenian communities exist in those countries, and they are given opportunities to preserve their national spiritual and cultural identity. Therefore, for the Republic of Armenia and for the Armenian people, it is important to continue traditional friendly relations with these countries, based on mutual respect.

Within its complementary foreign policy, Armenia also develops friendly and mutually beneficial relations with other prominent countries of the world, in particular with the People's Republic of China and the Republic of India.

2. THE DOMESTIC SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The sustainable development of the Republic of Armenia requires that the State should implement democratic reforms in all political areas of its activity. The most important prerequisite for such a development is ensuring the internal security by conducting a unified state policy, which is carried out through the development and realization of coordinated strategies by individual governmental agencies according to national security strategy priorities.

The main goals of the domestic security strategy of the Republic of Armenia in various areas are:

- **Defense:** ensuring such defense potential of the state which is necessary for countering any possible aggression, protection of the physical security of the people of the Republic of Armenia, and its sovereignty and independence, and territorial integrity.

- **Political-legal:** ensuring political stability; protection of democratic values and, above all, the human and citizen rights and freedoms; development of civil society; creation of legislation which is oriented towards establishing democracy and ensuring international integration; and ensuring wide public participation in governance affairs.
- **Institutional:** advancement of democratic institutions of power, and mechanisms for efficient public control; elimination of corruption.
- **Socio-economic:** ensuring sustainable economic growth and a consistent improvement of the population's livelihood; strengthening social justice; establishment of social harmony; establishment of an academic and educational system, oriented towards a science-based economy, and in compliance with international standards; ongoing development of spiritual-cultural areas; improvement of the quality of life in order to ensure a positive psychological environment for the individual, also to ensure a secure environment.
- **Information-communications:** to develop and implement unified government policy in the information area targeted at: public awareness of the population and securing the rights and freedoms of the individual; protecting information which constitutes state secrets; modernizing the information infrastructure; and developing information technologies and their widespread use.

In order to achieve these objectives, the Republic of Armenia anticipates the following reforms.

2.1 Legislative Reforms

Legislative reforms, based on principles and norms of international law, are the prerequisites of a prosperous and sustainable civil society and aim to regulate all areas of activities of the state, society and individuals. The Republic of Armenia implements its legislative reforms on the basis of the preservation of sovereignty, independence, and national identity, harmonizing its legislation with the standards of democratic legitimacy, humanism and openness as set forth by international law. This thereby contributes to the sustainable development and security of the country along with its international integration. In this aspect, the process of constitutional reforms has fundamental and crucial significance.

The Republic of Armenia is committed to instituting democratic values by cooperating closely with established democratic countries in the course of implementing its legislative reforms. Presently, Armenia drafts its legislation with the assistance of European structures, such as the European Union, the Council of Europe, the OSCE, and other prominent international institutions in this field. With the goal of harmonizing its legislation with European standards, Armenia

has set up and is implementing the National Program for implementation of partnership and cooperation agreement between the European communities and its member states and the Republic of Armenia.

Within the legislative framework, the Republic of Armenia considers also that it is important to reflect in its normative-legal acts its participation in those international initiatives, whose goals are targeted against international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, dissemination of narcotics, and human trafficking.

2.2. Institutional Reforms

Institutional reforms are aimed at strengthening the democratic state, coordinating the efforts expanded on building state governance agencies and ensuring their transparency, strengthening local self-governance bodies, establishing democratic mechanisms for effective public control, and strengthening anti-corruption measures, especially those against bribery. For this purpose, with the support of the international community, the Republic of Armenia is implementing appropriate long-term state programs, including the Poverty Reduction Program, the Millennium Challenge Program, and the Anti-Corruption Strategy Program.

The priorities of ensuring the national security of the Republic of Armenia include the formation of a civil society, consolidation of the society around the delivery of national political, economic, and social development projects, and the establishment of an effective system of crisis management. The key approach is to ensure the participation of a wide circle of non-governmental organizations and the society in state governance.

As a fundamental task to ensure the maintenance of constitutional order, the rule of law, and the daily operations of the legislative, executive, and judicial powers, the Republic of Armenia emphasizes the importance of strategic reforms in the area of law enforcement. These reforms are targeted at securing the human and citizen constitutional rights, protecting the individual and society from unlawful infringements, and combating violations of law, including actions in the battle against international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, trafficking in narcotics, and human trafficking. The objective of these reforms is to ensure the harmonious collaboration of law enforcement institutions and civil society in the consistent struggle against such legal infractions.

2.3 Economic Reforms

To ensure its stable economic progress and establish a new economic system, Armenia places a high priority on: the harmonious improvement in the legislative framework and realization mechanisms to increase economic competitiveness; strengthening free market relations and establishing a state system regu-

lating these relations; ensuring macroeconomic and financial stability; introducing effective mechanisms and thereby establishing new financial institutions for development of the financial system; improving the competitive environment in the area of business activities; promoting small and medium businesses; stemming from the interests of ensuring national security, implementing a consistent investment policy; improving the living standards of the population through employment; balanced social and economic development by territory and sector; coordinating infrastructures; within the economic structure, ensuring the priority of science and labor oriented, low-material usage industrial branches and ecologically friendly technologies; reorganizing the science and technology fields as a scientific based and moving force for an innovative economy; ensuring the progressive growth of exports; preventing economic crimes; and undertaking consistent actions against shadow turnover.

The Republic of Armenia also considers sectoral reforms important and gears these reforms towards:

- ✓ increasing the level of energy security for the Republic of Armenia, which implies diversifying energy import options, creating new energy sources, including nuclear, and constructing an export-oriented, sustainable, and reliable energy system;
- ✓ implementing a national financial-credit policy aimed at developing a modern market economy; ensuring the comprehensive, stable, and dynamic development of the financial and banking system; implementing a liberal fiscal and monetary policy; strengthening collaboration and establishing flexible relations with international economic and financial structures; expanding international cooperation and regional economic programs inviting the financial and organizational potential of the Diaspora;
- ✓ ensuring sustainable development of the Republic's transportation system; strengthening cooperation with international organizations in this area in order to integrate Armenia's transportation means with transit freight operations systems and create alternative routes of communication, with the goal of eliminating the transportation blockade;
- ✓ ensuring restoration, preservation and optimal use of natural resources, including water resources and Lake Sevan's eco-system; maintaining the security of Armenia's biodiversity from genetically modified plants and animals; safe use of atomic energy; complete control and containment of dangerous chemical and radioactive substances and wastes; forecasting and early warning of natural and technogenic disasters and developing a rapid response system to them; establishing for structures detecting and overcoming emergency situations; ensuring hydro-meteorological security; educating the public and increasing public awareness on issues related to environmental protection;

- ✓ ensuring the biological security of the population and the country's food security, including balanced increase in agricultural and food production, import and export of agricultural products and foodstuff, ensuring international standards for food security, implementation of complex regional programs, particularly, social and economic development of border and highland zones; increase of agricultural productivity level through introduction of advanced technologies;
- ✓ long-term advancement of urban development, including establishing harmonious ecosystems and making consistent improvements to the quality of life of the population through urban development; ensuring a proportionally-spread population density; professionally targeted and justified use of natural, historical-cultural, territorial resources, and landscapes; preservation and development of the identity of Armenian national architecture; planned mitigation of seismic risk across the Republic of Armenia, particularly in the city of Yerevan and its suburbs; ensuring buildings and structures are seismically safe and secure; developing and using new methods of seismically safe construction.

2.4 Social Reforms

As a crucial factor of citizens' dedication to state security, the Republic of Armenia considers the social security strategy for the people significant.

In Armenia, social reforms are principally targeted at: establishing a social state; strengthening social justice; establishing public harmony; implementing reforms in human development systems and satisfying the population's social needs; increasingly improving the social welfare of people by creating new jobs and introducing an insurance system; increasing the effectiveness of the pension system; in accordance with international standards, ensuring minimal pension amounts covering living needs; ensuring access to social infrastructure services; improving the state demographic situation and unregulated immigration and emigration in an environment of low birth rates in order to ensure the sustainable development of the economy and society, replenishing the professional workforce, especially the scientific and scientific-pedagogical potential, and in this respect, ensuring proportionality and quality of graduate and post-graduate specialists in this field.

The Republic of Armenia prioritizes: the implementation of a long-term state policy targeted at the steady development of science, education, and the strengthening of the intellectual potential; rebuilding of the science and education systems, bringing them in line with the requirements for European integration in the fields of science and education; social and economic development of the country's needs; preventing the «brain-drain»; science-based development of the economy; improvement of the educational system to prepare specialists and secure continuity of generations in the scientific and educational fields; raising

the role of the Armenian language as the foundation of the linguistic culture of the Armenian people and the official language of the Republic of Armenia; implementing long-term development programs for leading scientific, technical and analytical centers; creating conditions necessary for research in cutting-edge fundamental and applied sciences; proportional development of natural and humanitarian sciences; involvement of national scientific potential to modernize all fields, first of all, in the defense sector; and advancing a reliable system to protect intellectual property.

Important tasks in ensuring the national security of the Republic of Armenia include: spiritual and cultural development; implementation of a state policy on the creation of favorable conditions for preserving, reproducing and developing universal and national values, national traditions, spiritual and cultural heritage; ensuring accessibility to information on cultural values, services and goods; encouraging the spiritual, moral, social, and cultural efforts of the Armenian Apostolic Church; preventing those phenomena which endanger the spiritual and cultural identity of the Armenian people and their moral values; cooperation with other states in order to preserve Armenian historical, spiritual and cultural values located on their territory, as well as in order to preserve the historical, spiritual, cultural values and national identities of ethnic groups residing in Armenia.

The Republic of Armenia considers the development of an improved Armenian health system to be an important task. The health system should have the capacity to ensure the health security for the population, including preventing the dissemination of medication that has not been approved by the authorities; preventing illnesses, especially those caused by radiation, highly infectious diseases and epidemics; preventing bio-terrorism and drug addiction; securing the early detection, diagnosis, and treatment of widespread diseases along with opportunities for healthy lifestyles to take root. The health system should have an effective network of sanatoria and resorts, physical training centers, and modern institutions for the protection of motherhood and childhood.

In building its future, the Republic of Armenia attaches special importance to the enrichment of universal human and national value systems and ensuring the continuation of traditions, to raising intelligent patriotic generations imbued with the human and national spirit and possessing high morals, to planting in them the seeds of national self-consciousness and democracy, to ensuring their permanent and high competitiveness in the labor markets, as well as to issues of the formation of a new generation of law-abiding and responsible citizens with a sense of national self-consciousness.

2.5 Reforms in the Information Sphere

The Republic of Armenia considers important the development and implementation of a unified, long-term state policy on sustainable development of the information sector. It envisages:

- establishing a state body responsible for planning and implementation of information policy;
- strengthening the role of the state as a full-fledged and competitive participant in information relations, and as a producer and disseminator of information products and services;
- the exercise of constitutional rights and freedoms of citizens in the information sphere through the provision of international accessibility to the country's open information resources, an informed public; and protected information constituting state secrets;
- integrating the Republic of Armenia into the world information network; ensuring the professional introduction of the truth about the Republic of Armenia and the Armenian people to the international community; and effective countering of hostile disinformation and propaganda;
- developing, modernizing, and automating the communication system on an ongoing basis; establishing special alternative and reserve infrastructures; upgrading and protecting infrastructures of traditional and internet information; and developing modern information technologies and the domestic information industry, in particular, developing the production of digital, telecommunications and communication means, satisfying the demand for competitive products in the domestic market and bringing them to the international market, as well as ensuring the legal acquisition, protection and effective use of national and international information resources.

3. STRATEGY OF REFORMS IN THE AREA OF DEFENSE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The guarantee for the military security of the Republic of Armenia is the existence of effective defense institutions and combat-ready armed forces that are capable of responding to external threats. Their development and improvement, and ability to demonstrate appropriate responses to new challenges and threats are part of ongoing and dynamic processes.

The most efficient means of ensuring military security and strengthening the military efficiency of the Armed Forces of the Republic of Armenia, adequately withstanding new challenges and threats are targeted and effective defense reforms and Armenia's cooperation with international military-political structures and with individual countries.

The development of cooperation implemented within CSTO, along with the strategic alliance with Russia, is intended to establish unified and effective mechanisms for the joint neutralization of threats to CSTO member countries. The best examples of integration in this direction include the joint Armenian-Russian military group and the Joint Air Defense System.

In cooperation with NATO and its Euro-Atlantic partners, Armenia is implementing systematic defense and security sector reforms, which have been jointly agreed to within the frameworks of the Planning and Review Process and Individual Partnership Action Plan. They include defining the roles of defense and security institutions, civic control of the armed forces, defence planning and budgeting, personnel management, border security and improving interoperability of Armenian units earmarked for international peacekeeping operations.

These reforms and cooperation are undertaken for the benefit of Armenia and are not directed against any third country.

4. PAN-ARMENIAN INTEGRATION STRATEGY

The guarantee of the national security of the Republic of Armenia is distinguished by a feature which is typical of few states. It is the existence of the Armenian Diaspora. The Armenian Diaspora surpasses the population of Armenia in number and is scattered throughout the world, largely as a result of the genocide and ethnic cleansing. It is characterized by its high level integration in different states and the considerable role it plays in the state and public affairs of those countries. The largest communities are in the Russian Federation, the USA, France, Iran and some Arab countries. Strengthening Armenia-Diaspora relations is extremely important. Concurrently, the Republic of Armenia always considers the fact that most Diasporan Armenians are citizens of other states.

The Pan-Armenian integration strategy is targeted at preventing the loss of linguistic-cultural identity of the Diaspora, its alienation, as well as ending irregular emigration from Armenia.

Pan-Armenian integration also has a major economic and cultural significance for Armenia, namely because it promotes trade and tourism, and preservation, development and dissemination of national cultural values.

Relations with the Diaspora play a particular role in Armenia's development because the Diaspora is a unique bridge connecting Armenia to the international community. Armenian organizations functioning in various arenas significantly contribute to the development of bilateral relations of these countries with Armenia; Armenia's international integration, and a faster pace of strengthening democracy in Armenia.

In the context of strengthening relations and integrating with the Diaspora, the Armenian Apostolic Church, as the national church, has an important mission, with the Mother See of Holy Etchmiadzin as its center, the Catholicosate of the Great House of Cilicia, and the Hierarchal Sees of the Patriarchates of Jerusalem and Constantinople, Dioceses operating in other countries, as well as the Armenian Catholic and Evangelical Church communities.

VII. PRIORITIES OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Guided by its interests of security and sustainable development, strategies for international integration and domestic reforms, the existence of the Armenian people, its historical mission of securing spiritual progress and protecting its national identity in conformity with the standards for human and citizen rights and freedoms, the Republic of Armenia prioritizes its targeted activities in the following directions:

Defense: protect the physical security of the population of the Republic of Armenia, as well as the sovereignty, independence and territorial integrity of the state from external encroachments; guarantee the sovereignty and independence of the Nagorno-Karabakh Republic and physical security of its population; strengthen the military capacity of Armenia by modernizing its Armed Forces; develop the civic control system of its Armed Forces; implement efficient and long-term defense programs for the purposes of precluding and neutralizing external threats; undertake consistent measures against the destructive operations of foreign intelligence agencies and special services; participate in efforts to strengthen international peace and security activities, and in the fight against terrorism;

Political-legal: develop cooperation with the European Union within the framework of the European Neighborhood Program, as well as with multilateral cooperation efforts with security systems, i.e. CSTO and NATO, and bilateral cooperation with Russia and the USA; continue diplomatic efforts guaranteeing no new genocides against the people of the Republic of Armenia; build multi-guaranteed and balanced relations with all states and international organizations; conduct a multilateral, complementary policy in its relations with allies and partners; present and defend Armenia's national interests to international organizations engaged in mediating the Karabakh problem; overcome the tendency of unregulated emigration; strengthen and develop Armenia-Diaspora cooperation through dual citizenship and repatriation; co-operate with stakeholder states and international organizations in the fight against international terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, and trafficking of narcotics; ensure the social-political stability of society, based on the priority of protecting the rights and freedoms of individuals and citizens; harmonize legislation with democratic standards; strengthen the democratic political legal system; persistently fight against corruption; maintain balanced inter-ethnic relations; ensure equality before the law for all citizens of the Republic of Armenia, including officials, as well as equality of government agencies, political, non-governmental and religious organizations; ensure unified and consistent compliance with the requirements of laws and other legal acts; and ensure stern accountability of persons involved in public service before the state and public;

Institutional: improve the mechanisms of state governance and local self-governance and ensure the transparency of their operations; and ensure wide participation of civil society and the public in the processes of state governance;

Social and economic: succeed in abolishing the transportation blockade against the country; actively participate in regional economic and cultural integration programs; defeat poverty; ensure macroeconomic and financial stability, develop a comprehensive and dynamic financial system; implement an active investment policy in the energy and agricultural sectors and science-intensive industries; encourage the use of Armenia's own energy resources and enhancement of the atomic energy sector; promote increased economic competition targeting scientific-technical development, as well as improving effectiveness in the science and educational systems, leading design and introduction of ecologically friendly, resource-conserving and energy-effective advanced technologies; ensure multi-faceted progress in the cultural sector; radically improve the demographic, health, and environmental situations and urban development environment in the country; establish an effective system to monitor earthquakes and other natural and technogenic emergency situations, overcome their heavy consequences;

Information: develop a unified state information policy; create a coordinating body for its realization; integrate within the international information network; ensure the professional presentation of reliable information about Armenia to the global community; develop and implement modern mechanisms for information security; establish an effective system to counter disinformation, which is in conflict with Armenia's vital and strategic interests and is aimed at creating negative international opinions about Armenia; in the information sphere, ensure that human and citizen rights and freedoms are exercised; and promote the development of modern information technologies in Armenia.

The national security of the Republic of Armenia, first of all, ensures the rights and freedoms in all vital areas of life of the Armenian people, who are the sole source and bearer of power, and ensures the protection of Armenia's national interests, in accordance with its goals and priorities.

GLOSSARY
OF KEY TERMS AND CONCEPTS
OF THE DRAFT
NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

CHALLENGE TO SECURITY	A feature of a real risk that requires counteraction in order to prevent or reduce potential losses, as well as invites the subject of security to competition. Necessity arises to align the existing security resources to the requirements of competition emerged in this area.
CIVIL SOCIETY	A combination of voluntary associations acting in relative isolation from the state, based on the principles of self-performance. It includes membership to unions and movements, willingness to treat different political views with tolerance, as well as participation of citizens in various unions, and civil responsibility of individuals towards society. Primarily, it protects the interests, rights and freedoms of the individual from violations committed by the state.
COMPLEMENTARITY PRINCIPLE	An approach of implementing foreign policy that aims to maximally expand international relations and the realistic development of balanced and multifaceted cooperation with diverse and different force centers. Built on the convergence of the national interests of the state and the interests of these power centers.
CORRUPTION	The illegal use of political, economic, social and other societal opportunities for personal interests. Bribery and bribe-giving are more common.
DANGER	A situation in which there is a possibility of causing damage to the system.
DEMOCRACY	A form of state system, built on the principles of recognizing the people as the source of power, equality and liberty. In a democracy, the following is officially recognized: the power of the majority carries the obligation of protecting the rights of minorities; the participation of the mass population in key decision-making processes; legal equality of citizens; rule of law; segregation of powers (executive, legislative, judicial); and free election of main bodies of power.
ECHELON PLANNING	See: <i>Sequenced Planning</i> .
ENSURING OF SECURITY	The ability of the state and the public to withstand successfully domestic and external violence, aimed at destroying the sovereignty, territorial integrity, and/or sustainable development of the state, undermining stability in various spheres of public-state activities, and restricting the rights and freedoms of individuals and citizens.
FAILED STATE	A state that is unable to exercise its sovereign rights throughout its entire territory and to act as a recognized external political entity in international relations.

HUMAN RIGHTS	Fundamental rights possessed by the individual from the date of his or her birth. They include the rights to life, freedom and a dignified existence. Human rights should be distinguished from constitutional and legal rights which undergo changes over the course of time and are dependent on certain political systems. They are regulated under normative acts of international law.
INDEPENDENCE: STATE	Status of a state which ensures guaranteed and complete implementation of its sovereign rights both within its territory and in international relations.
KARABAKH CONFLICT	Conflict between two sovereign states, i.e. NKR and AzR, legally established in the territory of the former AzSSR during the collapse of the Soviet Union (see: <i>Legitimacy of Nagorno-Karabakh Republic</i>). The conflict began during the formation of the USSR when, due to the actions of the Bolsheviks, Mountainous Karabakh was separated from Lowland Karabakh (which together formed ancient Armenian Artsakh) and was adjoined to AzSSR as an autonomous oblast (NKAO). In response to the Armenophobic policy run by the Azerbaijani authorities, the Armenians of Nagorno-Karabakh more than once put forth their claims to separate from AzSSR during Soviet times. Initially, the underlying nature of the Karabakh conflict was the issue of reunion which was based on the claim of the Armenians of NKAO to reunite with ArmSSR. Later, it changed its position and shifted towards achieving state independence through self-determination. As a result of the attempts of the Republic of Azerbaijan authorities to settle the conflict through force, the conflict grew into an armed confrontation in the course of self-defense of the legitimately established NKR. In response to the armed aggressions of the Azerbaijani Republic, the NKR Defense Army defeated the aggressor and established a security zone in some of the border regions of AzR.
LEGITIMACY	Compliance of rights, political, societal, social and other phenomena and processes with the norms prescribed by the legislation of the state.
LEGITIMACY OF THE NAGORNO-KARABAKH REPUBLIC	Legitimacy of the establishment of the Nagorno-Karabakh Republic as an independent sovereign state is supported by the following: -NKR was established during the period in which the following law was in effect: the 1990 Law «On Union Republics Considering Secession from the USSR» (see: «Zakon o poriadke reshenia voprosov, swiazannykh s vykhodom soyuznoi respubliky iz SSSR» in Russian. Moscow, Publication of the Supreme Council of USSR.

Records of Congress of People's Deputies of the USSR Supreme Council, 1990, № 15).

-The Constitutional Act on State Independence was adopted by the Supreme Council of the AzR in October, 1991 (see: «Konstitutsionnyi Akt o gosudarstvennoi nezavisimosti Azerbajajnskoj Respubliki»/«Constitutional Act on National Independence of the Azerbaijani Republic» in Russian. «Baku», 1991, November 7).

-In early December 1991, a referendum on the promulgation of the independence of Nagorno-Karabakh, establishment of NKR and the formation of the legitimate powers of the NKR was held in the Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast under the oversight of international observers (see: «Akt o rezul'tatakh referendumu o nezavisimosti Nagorno-Karabakhskoj Respubliki»/«Act On the Results of Referendum on Independence of Nagorno-Karabakh Republic» in Russian. «Status Nagornovo Karabakha v politiko-pravovykh dokumentakh i materialakh»/«Status of Nagorno-Karabakh in Political-Legal Documents and Materials». Yerevan, 1995, PP. 85-87).

-The referendum was conducted before the signing of the declaration on the dissolution of the USSR (see: «Almaatinskaya deklaratsia: O prekraschenii suschestvovaniya Soyuzu Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik i obrazovanii Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv»/Alma-Ata declaration: «On termination of the USSR and establishment of the CIS» in Russian. Alma-Ata, 1991, December 21. University of Minnesota, Human Rights Library. <http://hrlibrary.ngo.ru/Russian/cis/Ralmatydecl.html>).

-The sole source and bearer of power of NKR is its people. The people assign power to the authorities elected to its legislative, executive and judicial bodies.

-Since 1991, legitimate legislative, executive and judicial powers, established through democracy and which continue to develop, have been executed throughout the territory of NKR. Legislation compliant with international norms is developed, implemented and improved. The NKR Parliament, President and local authorities are elected democratically and in line with internationally accepted criteria. The regular self-defense army, institutions of public order maintenance, institutions servicing the social, scientific-educational, cultural and other spheres, as well as modern business-oriented banking, financial, credit, tax and customs systems have been established and operate efficiently.

-In its international relations, NKR acts as a state focused on democratic development. It uses its political, economic and military power for the interests of establishing peace and stability in the region.

LOSS Such change in the features and/or conditions of a system which leads to the modification of the key characteristics of such system, which, in turn, results in the weakening of its sustainability or steadfastness.

NAGORNO-KARABAKH CONFLICT

See: *Karabakh Conflict*.

NATIONAL SECURITY INTERESTS

The combination of spiritual, moral, political, social, economic and other factors which have fundamental significance for the survival of the nation, preservation of its identity, and its development and reproduction.

National interests derive from perceptions about the objectives (the mission) of the nation and its spiritual and moral values. Key national interests include ensuring the sovereignty and territorial integrity of the state and the protection of a national lifestyle built on traditions, the sustainable economic development and social progress of the individual and society as a whole.

- National Security Interests: External

These are targeted towards protecting the external security of the state, to achieve beneficial positions for the state on issues related to international political, economic, defense, information, and cultural cooperation as well as the protection of nature and environment.

- National Security Interests: Internal

They express the aspiration of the nation to: protect its social order and legal system; establish the foundations for society's efficient economic development and to secure social progress; increase the spiritual, cultural, moral, patriotic, scientific and technical potential of the state; secure the protection of rights and freedoms of the individual and citizen; achieve high demographic indicators; and ensure a favorable environment for present and future generations.

NATIONAL SECURITY STRATEGY

A state-wide political document which identifies and assesses threats to national security at nation-state, regional and international levels, indicates the core directions of long-term activities necessary for neutralizing threats and securing the sustainable development of the state. Based on the national security strategy, coordinated sectoral strategies for ensuring national security are developed for each agency. The priorities of the national security strategy are taken into account when preparing the annual budget of the state.

RISK A feature of a potential danger to incur a loss of a certain weight and content, a deviation from actual outcomes of actions ensuring security from planned security criteria.

RISK CATEGORIES

A military-operative concept that defines the level and possible consequences of hidden military threats. Normally, they relate to an abrupt change in the political path of a particular state, activation of military preparedness by such state, creation of new military alliances, obvious violations of the vital interests of the state and nation. This concept was introduced in 1992 with respect to the development of a new policy by NATO. Currently, it is used in the military doctrines of the USA, the Russian Federation and other states.

SECURITY

A state of safety and protection from potential damage, the ability to neutralize or repulse dangerous influences, as well as ability to rapidly compensate for actual losses incurred. It assumes the maintenance of stability, commitment, and the opportunity for self-development.

- Security: Biological

A component of national security characterizing security status from the impact of harmful biological factors (foodstuffs, medicines, food and dietary supplements, viruses, bacteria, radio-active signals and other factors threatening human life or health). It includes a system of preventive measures against the impact of these factors.

- Security: Domestic

A component of national security which characterizes the status of security of the state, society, family, individual from symmetric and asymmetric internal threats.

- Security: Ecological

A component of national security characterizing society's and the individual's status of security related to habitation and environment. It includes control over the environmental situation (natural resources, water, environment, land, flora and fauna) and development of those actions that would help exclude ecological crises and disasters that threaten the routine functioning of individuals and society.

- Security: Economic

A component of national security which corresponds to the achievement of economic independence by the state, i.e. the ability to withstand external economic pressures, attempts to external blockades and economic sanctions; and the readiness to address national problems by relying on the sustainable development of its national economy.

- Security: Energy

A key component of economic security characterizing the status of state security from the potential of being subject to a situation where other states use the energy supply factor to exert political, economic and/or other pressure. It assumes complex measures for ensuring reliable and uninterrupted energy supplies, including diversification of energy sources and energy supply, and maximum use of its own renewable energy resources.

- **Security: External** A component of national security characterizing the status of security of the state, society, family and individual from symmetric and asymmetric external threats.

- **Security: Information** A component of national security which characterizes the status whereby the protection of rights and freedoms of the individual and citizen in the information arena, the security of information media and communication lines, as well as the availability of information sources are ensured. It assumes information events aimed at strengthening the moral-patriotic spirit of the population, as well as complex measures for ensuring resistance to potential hostile information campaigns.

- **Security: International** The status of international relations whereby the functioning, cooperation and interaction of states, their coalitions, alliances, unions and the entire world community, are secured under the conditions of guaranteed safety and the protection of their vital interests from various threats. It reduces the level of inter-state confrontations and ensures military and strategic stability in the world, as well as expands cooperation among various states and nations. It assumes the coordinated implementation of international military-defense, organizational, and technical programs aimed at preventing and eliminating emerging threats.
It also includes the system of initiatives taken to prevent and/or mitigate the consequences of wide-scale terrorist actions, natural and technogenic disasters, and deadly epidemics.

- **Security: Military** A component of national security which is ensured by the status of those institutions of the armed forces and society that allow maintaining the defensive capacity of the state at an appropriate level when favorable relations are established with other states and confrontations through the application of force is excluded. It guarantees the security of the vital interests of citizens, society, nation and state from domestic and external threats resulting from the use of military force or the threat to do so.

- **Security: National** The status of safety and protection from real and potential, external and domestic, threats to vital national interests for the individual, family, society and state. It is ensured by the military, political, economic, social, environmental protection, and other capacities of the state.

- Security National: Types and Spheres** Types and spheres of national security are characterized as subsystems of integral systems of security; they consist of a set of interrelated elements in specific areas of vital importance, which can be split and analyzed (military, political, economic, social, spiritual, ecological, etc.).

- **Security: Food** A crucial component of national security which characterizes such state of national economy which ensures the country's food security and physical and economic availability of food products which are safe for consumers' health and meet physiological norms. Ensuring food security is the state's ability to provide the necessary level of domestic production where it is impossible to import vitally important food stuffs or where they are insufficient, and in order to prevent food crisis.

- **Security: Political** A component of national security which characterizes the security of the individual, family, society, nation and state from illegal external and domestic (in the case of family, society and state) violations of their interests. It is ensured through targeted political (diplomatic), military-political, economic, societal, and nature protection activities, among others, and due to which reciprocal external or internal risks and threats are effectively contained, neutralized or eliminated.

- **Security: Regional** A component of international security; a range of complex and coordinated actions ensuring the security of states within a certain region. In terms of international security, the security of all European, Near Eastern and Asian-Pacific regions is of greater significance. For Armenia, the security of the South Caucasus region constitutes regional security.

- **Security: Social** A component of national security which characterizes the guaranteed security of social rights and freedoms of the individual and citizen.

- **Security: Spiritual** A component of national security characterizing the structure of society, its traditions of history and culture, the security of national self-consciousness reflecting the degree of moral and political unity of society, as well as the ability of the nation to accept new values and ideas necessary for its progressive development, without damaging its national identity.

- **Security: State** The key component of national security which is linked to the protection of the sovereignty and territorial integrity of the state, foundations constitutional order, and legal and administrative systems.

- Security: Through Cooperation	A predominant concept in the security area which focuses on practical, and in some cases, institutionalized cooperation between states as a means of overcoming mutual mistrust and hostility, and establishing a new partnership ensuring mutual security.
SECURITY CRITERIA	Indicators reflecting the qualitative and quantitative characteristics of international, regional and national security levels.
SEQUENCED PLANNING	Planning which is performed at several levels, i.e. state-wide, agency, territorial and complementary.
SOVEREIGNTY STATE	The ability of the state to fully implement its authority across its territory and independently establish international relations with other states.
STABILITY	The long-term preservation of essential features of the system (either because of the absence of considerable adverse influences on the system or thanks to a steadiness against such impacts).
STATE	A politically organized society with a system of institutions of power, legal norms, and economic relations, as well as a sovereign territory.
STEADINESS	The ability of a system to maintain its main characteristics even in the presence of various destructive conditions. It is realized through the exploitation of opposing relations leading to the mitigation of unfavorable consequences or as an outcome of a natural flexibility and resistance to unfavorable external influences.
STRATEGY	Supreme form of science and art of planning, as well as leading activities aimed at completion of more important and wide-scale missions of systems.
SYSTEM	1. A series of elements related to each other in a regular manner which constitutes an integral structure, a certain order of inter-arrangement of parts and actions which are interconnected. 2. A structured, organized pattern, theme; a mode of social order, a social system.
- Political System for Ensuring National Security	Systems have been established to guarantee the security of political structures: national communities, states and groups of states. The qualities distinguishing this system include: elements and the variety of relationships between them; quantity and diversity of possible situations, availability of prevailing function and a certain behavior. Functional components of the political system for ensuring national security are:

- *cognitive component*: includes actions in relation to the latest information on the external and domestic security environments, as well as accumulation and analysis of information on preferences of national interests, goals and behavior, and real and possible threats;

- *program component*: includes actions relating to the development of national security conceptions and strategies on the basis of goals established for political systems, as well as action plans designed to enhance national security;

- *constructive component*: includes actions relating to structuring of those resources that can affect the external and domestic security environments;

- *communication component*: includes actions related to establishing optimal links and interactions between the structural components in the system, the system as a whole and the external environment;

- *organizational component*: includes actions related to specific and planned intentions to localize or eliminate threats that could endanger vitally important national security interests in the external or domestic security environment.

- System for Ensuring Implementation of National Security Strategy of the Republic of Armenia

A complex set of actions designed to ensure the following as well as prevent, counterbalance and eliminate the external and domestic threats targeted against:

- the physical existence of the Armenian nation;

- sovereignty;

- territorial integrity;

- sustainable development;

- constitutional order;

- identity of Armenians and national minorities residing on the territory of the Republic of Armenia;

- rights and freedoms of the individuals and citizens and conditions necessary for their vital activity; and

- unity of state and non-governmental institutions ensuring the execution of these actions through their activities.

TERRORISM

Premeditated violence executed by an individual or group of people for the purpose of influencing state authorities or the public by inflicting horror and fear on them in order to achieve political, economic, and/or ideological objectives.

THREAT

A real or potential phenomenon, and process which can damage the interests of the state, society, or individual. It is characterized both by the presence of intention and

possibility. Based on their source, threats can be external or domestic. According to their sphere of impact, they are divided into symmetric and asymmetric threats.

**- Threat:
Domestic
Asymmetric**

A threat which ensues from non-state structures operating in the territory of the state in question, as well as phenomena and processes which are out of state control.

**- Threat:
Domestic
Symmetric**

A threat, the source of which is the state itself, and emerging due to the inadequate level of its development.

**- Threat:
External
Asymmetric**

A threat which ensues from non-state structures outside the borders of the state in question, including non-governmental, religious, or terrorist organizations, as well as natural and technogenic disasters and widespread deadly epidemics that take place in the territory of other states.

**- Threat:
External
Symmetric**

A threat which ensues from another state (coalition of states) or any of its structures.

NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

PRESENTATION FOR THE:

ACADEMIC COMMITTEE, NWC, NDU
19 JULY, 2006

INTERNATIONAL SECURITY FOREIGN ADVISORY GROUP – NATO
11 SEPTEMBER, 2006

MG HAYK KOTANJIAN
SECRETARY, ARMENIA'S NSS ELABORATION
INTERAGENCY COMMISSION

1

S U M M A R Y

- BASIC DOCUMENTS
- INTERAGENCY COMMISSION BACKGROUND
- INTERAGENCY COMMISSION MEMBERS
- INTERAGENCY COMMISSION'S ACTIVITY
- FACTORS AFFECTING NSS
- DRAFT NSS STRUCTURE
- PRESENTATION OF THE DRAFT NSS
AT THE AUTHORITATIVE FOREIGN
ACADEMIC-PROFESSIONAL COMMITTEES
- APPROVAL AND IMPLEMENTATION OF THE NSS
- GOALS OF NSS REVIEWING AT INTERNATIONAL
SECURITY ADVISORY GROUP (ISAG) – NATO

2

CONTINUATION

ARMENIA'S NSS AS A BASIS FOR DEFENSE ASSESSMENT & IPAP PORTFOLIO (2005 - 2006)

- SUBMITTING THE RA DEFENSE MINISTER'S "NATIONAL SECURITY STRATEGY LANDMARKS" TO THE LEADERSHIP OF NATO AS A PRELIMINARY DRAFT NSS.
- INFORMAL EVALUATION BY AMERICAN AND NATO EXPERTS OF THE RA DEFENSE MINISTER'S "NSS LANDMARKS" AS A BASIC MATERIAL FOR DEVELOPING NSS.
- AFFIRMATIVE RESPONSE OF LTG M. DUNN, PRESIDENT, NDU AND THE HONORABLE SECRETARY D. RUMSFELD TO THE REQUEST OF THE HONORABLE MINISTER S. SARKISSIAN ON SPECIALIZED NSS CONSULTATIONS FROM NWC - NDU.

7

ARMENIAN NSS INTERAGENCY COMMISSION BACKGROUND

- CREATED BY THE RA PRESIDENTIAL DECREE ON 15 DECEMBER, 2005.
- COMMISSION CHAIRMAN - SECRETARY, COUNCIL OF NATIONAL SECURITY, MINISTER OF DEFENSE SERZH SARKISSIAN.
- COMMISSION SECRETARY - MAJOR GENERAL HAYK KOTANJIAN.
- MEMBERS OF PARLIAMENT, DEPUTY MINISTERS/EQUIVALENTS PARTICIPATE IN COMMISSION (28 PARTICIPANTS).

8

INTERAGENCY COMMISSION MEMBERS

- 5 MEMBERS OF PARLIAMENT.
- DEPUTY MINISTERS OF:
FOREIGN AFFAIRS, DEFENSE, JUSTICE, ECONOMY AND FINANCE, ENERGY, HEALTH, LABOR AND SOCIAL AFFAIRS, SCIENCE AND EDUCATION, TRADE AND ECONOMIC DEVELOPMENT, TERRITORIAL ADMINISTRATION, CULTURE AND YOUTH AFFAIRS, TRANSPORTATION AND COMMUNICATIONS, ENVIRONMENTAL PROTECTION, AGRICULTURE, URBAN DEVELOPMENT.
- CHAIRMAN OF CENTRAL BANK, ADVISER ON SECURITY TO THE PRESIDENT, DEPUTY DIRECTORS OF NATIONAL SECURITY, AND POLICE, CHIEF OF STAFF OF THE GOVERNMENT.

9

INTERAGENCY COMMISSION GOALS

- REACHING METHODOLOGICAL COMPATIBILITY OF AGENCIES CONTRIBUTION TO THE NSS DEVELOPMENT PROCESS.
- DEVELOPING DRAFT NSS BY CONSOLIDATED INTERAGENCY EFFORTS.
- DEVELOPING DRAFT INTERAGENCY PORTFOLIO ON ENSURING NSS'S IMPLEMENTATION BY AGENCIES AND TERRITORIAL AUTHORITIES.
- SUBMITTING DRAFT NSS AND ITS IMPLEMENTATION PORTFOLIO TO THE GOVERNMENT AND THE PRESIDENT.

10

INTERAGENCY COMMISSION EFFORTS

- 05 FEBRUARY, 2006 – SECRETARY, NATIONAL SECURITY COUNCIL, MINISTER OF DEFENSE REPORT SERVED AS A FUNDAMENTAL DOCUMENT FOR THE COMMISSION.
- INSS, MOD SERVES AS A SECRETARIAT – ANALYSIS AND COORDINATION BODY FOR NSS INTERAGENCY ACTIVITIES AND INTERCOMMUNICATIONS.
- KEEPING COOPERATIVE – CONSULTATIVE CONTACTS WITH THE EXPERTS FROM NDU, NATO (GERMANY, UK, LATVIA), AS WELL AS FROM EMBASSIES (MOSTLY US AND GERMANY).
- NDU IN COOPERATION WITH SECRETARIAT MANAGED A METHODOLOGICAL SEMINAR FOR INTERAGENCY COMMISSION MEMBERS.

11

CONTINUATION

- MET SEVEN TIMES IN ALL (FEBRUARY – JUNE 2006).
- ESTABLISHED AND KEEPS DYNAMIC ELECTRONIC AND DOCUMENT CONTACT WITH ALL MEMBERS OF THE COMMISSION. COMBINED, SHARED, AND CONSOLIDATED PROPOSALS SUBMITTED FROM THE COMMISSION.
- PROVIDED CROSS-ADVISORY PROCESS FOR COMMISSION MEMBERS.

12

SECRETARIAT'S/INSS ACTIVITIES

- PROTOCOL SESSIONS, SYSTEMATIZED, ANALYSED, EDITED AND PRELIMINARY AGREED ON 615 SUGGESTED CHANGES TO THE NSS COMMISSION.
- EDITING, TRANSLATION INTO ENGLISH AND RUSSIAN OF THE DRAFT NSS.
- CRAFTING OF ARMENIA'S NSS GLOSSARY.
- DELIVERING OF THE DRAFT NSS GLOSSARY TO THE NDU NATIONAL WAR COLLEGE'S EXPERTS VIA US EMBASSY (DATT).
- DELIVERING OF THE DRAFT NSS TO THE NDU AND NATO INTERNATIONAL SECURITY ADVISORY GROUP.
- PUBLISHING OF DRAFT NSS IN SPECIALIZED TRILINGUAL ISSUE OF THE "ARMENIAN ARMY", DEFENSE-ACADEMIC QUARTERLY, MOD.

13

FACTORS AFFECTING NSS

- INITIAL CREATION OF SUCH A DOCUMENT IN ARMENIA.
- ARMENIA'S BRIEF INDEPENDENCE.
- NATION'S DIFFICULT GEOSTRATEGIC/GEOPOLITICAL SECURITY ENVIRONMENT.
- ONGOING CONFLICT OVER NAGORNO-KARABAKH.
- ABSENCE OF DIPLOMATIC RELATIONS WITH TURKEY AND AZERBAIJAN.
- POLICY OF COMPLEMENTARITY REFLECTED PECULIARITIES IN FOREIGN RELATIONS WITH RUSSIA, UNITED STATES, IRAN.

14

NSS HIGHLIGHTS

- ADDRESSES BILATERAL RELATIONS WITH RUSSIA, UNITED STATES, GEORGIA, IRAN, TURKEY, AZERBAIJAN, GREECE.
- ADDRESSES ARMENIA'S RELATIONS WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: UN, EU, OSCE, EC, NATO, CIS/CSTO, WTO.
- ADDRESSES REFORMS IN THE ENTIRE SOCIETAL SYSTEM, SPECIFICALLY IN THE FOLLOWING SPHERES: LEGISLATIVE, INSTITUTIONAL, SOCIAL, DEFENSE.

15

DRAFT NSS STRUCTURE

- I. THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
- II. THE INTERESTS OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
- III. THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE INTERNATIONAL COMMUNITY
- IV. THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

16

CONTINUATION

- V. THREATS AND CHALLENGES TO THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA: A STRATEGY TO ENSURE NATIONAL SECURITY
 1. THE EXTERNAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
 - 1.1. THE EXTERNAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AT THE REGIONAL LEVEL
 - 1.1.1. RELATIONS WITH GEORGIA
 - 1.1.2. RELATIONS WITH THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN
 - 1.1.3. RELATIONS WITH THE REPUBLIC OF TURKEY
 - 1.1.4. RELATIONS WITH THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN; THE NAGORNO-KARABAKH ISSUE

17

CONTINUATION

- 1.2. THE EXTERNAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AT THE INTERNATIONAL LEVEL
 - 1.2.1. THE STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN POST-SOVIET TERRITORIES: CIS/CSTO
 - 1.2.2. INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND EUROPEAN INTEGRATION
 - 1.2.3. RELATIONS WITH PROMINENT COUNTRIES

18

CONTINUATION

2. THE DOMESTIC SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

- 2.1. LEGISLATIVE REFORMS
- 2.2. INSTITUTIONAL REFORMS
- 2.3. ECONOMIC REFORMS
- 2.4. SOCIAL REFORMS
- 2.5. INFORMATIONAL REFORMS

19

CONTINUATION

- 3. PAN-ARMENIAN INTEGRATION STRATEGY
- 4. STRATEGY OF REFORMS IN THE AREA OF DEFENSE

VI. PRIORITIES OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

KEY TERMS AND CONCEPTS (ARMENIA'S NSS GLOSSARY).

20

**ACADEMIC EXAMINATION
AT THE NWC - NDU**

19-20 JULY, 2006 – REVIEWING ARMENIA'S DRAFT NSS
AT THE ACADEMIC COMMITTEE, NATIONAL WAR COLLEGE, NDU, USA

AN EXCERPT FROM THE NWC LETTER (26 JULY, 2006)
TO THE ARMENIAN MINISTER OF DEFENSE (APPENDED
AFTER THE NSS REVIEWING BY THE NWC, NDU
FOR THE PRESENTATION AT THE NATO HEADQUARTERS):

"...Our team, led by Dr. Theresa Sabonis-Helf, assesses that the methodology and inclusive process of involving a wide range of government ministries in the development of the draft Armenian NSS contributed to making this document a very good start in the difficult process of developing an agreed approach to addressing the range of security challenges that confront your country..."

TERESA M. PETERSON
MAJOR GENERAL, U.S. AIR FORCES
COMMANDANT, NWC-NDU

21

**APPROVAL AND IMPLEMENTATION
OF THE NSS**

- NOVEMBER, 2006 – HEARINGS AT THE PARLIAMENTARY COMMISSION ON SECURITY AND DEFENSE.
- NOVEMBER/DECEMBER, 2006 – REPORT OF THE INTERAGENCY COMMISSION TO THE CABINET OF MINISTERS AND APPROVAL BY THE GOVERNMENT CHAIRED BY THE PRESIDENT.
- APPROVAL OF THE AGENCIES' NATIONAL SECURITY CONCEPTS AS WELL AS OF NSS IMPLEMENTATION PLANS OF AGENCIES AND PROVINCIAL AUTHORITIES BY THE GOVERNMENT.

22

**GOALS OF NSS REVIEWING
AT ISAG, NATO**

- CONTINUING THE EXCHANGE OF IDEAS ON ARMENIA'S DRAFT NSS AT THE NATO-ISAG AFTER ITS REVIEWING BY THE ACADEMIC COMMITTEE OF THE NATIONAL WAR COLLEGE-NDU, USA.
- DEMONSTRATING TRANSPARENCY OF THE ARMENIA'S NSS DRAFTING PROCESS.
- GAINING NATO-ISAG EXPERTS' OPINION AND RECEIVE ADVICE.

23

**NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**DECREE OF THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**ON APPROVING
THE NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

Governed by Article 49 of the Constitution of the Republic of Armenia and based on proposal of Interagency Commission established as per RA President Decree NK-293-N of December 15, 2005, I decree:

1. To approve the National Security Strategy of the Republic of Armenia per the Appendix.

2. The Government of the Republic of Armenia should ensure the elaboration and approval of the action plans envisaged by the provisions of the National Security Strategy of the Republic of Armenia.

**PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

R. KOCHARYAN

February 7, 2007
Yerevan
NH-37-N

**NATIONAL SECURITY STRATEGY
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA***

**INTRODUCTION: DEFINITION OF THE NATIONAL SECURITY
STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

The National Security Strategy of the Republic of Armenia is a system of state policy aimed to guarantee state, public, and individual security, sustainable development and the maintenance of the Armenian identity. It is implemented through the development and execution of a unified state policy based on an all-inclusive system of democratic values for all spheres of life.

The National Security Strategy is subject to further amendment in order to better address the domestic and international situation and to address the changing security threats and challenges, as well as to reflect the needs related to the effective implementation of the aims of this document.

The main guarantees for the implementation of the National Security Strategy are:

- an efficient system of governance;
 - the rule of law;
 - a consolidation of democratic values;
 - an independent and impartial judiciary;
 - combat-ability of the armed forces;
 - efficient security and law-enforcement structures;
 - foreign policy ensuring effective international engagement;
- and,
- comprehensive social justice.

* Appendix to the RA President Decree NH-37-N of February 7, 2007, approved at the session of National Security Council at the RA President office on January 26, 2007.

I. FUNDAMENTAL VALUES OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA, FACTORS AND POLICIES OF SECURITY GUARANTEE, THREATS AGAINST IT

1. FUNDAMENTAL VALUES OF THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The fundamental values of the National Security of the Republic of Armenia are:

- **INDEPENDENCE.** The Republic of Armenia is a sovereign, democratic state, based on the principles of social justice and the rule of law;
- **PROTECTION OF THE STATE AND ITS POPULATION.** The Republic of Armenia guarantees the territorial integrity and inviolability of the borders of the state, and ensures the physical safety of its population;
- **PEACE AND INTERNATIONAL COOPERATION.** The Republic of Armenia aspires to expand and develop its level of international engagement, and to promote peace and security in both the regional and global context;
- **PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY.** The Republic of Armenia strives to preserve and develop the identity of the Armenian nation, within both Armenia and throughout its Diaspora;
- **PROSPERITY.** The Republic of Armenia aims to secure a higher quality of life for all of its population through sustainable development.

2. FACTORS AND POLICIES OF NATIONAL SECURITY GUARANTEE

The factors and policies serving the fundamental values of national security include:

INDEPENDENCE

- consolidating efficient governance supported by a stable constitutional order, through efficient and transparent state institutions and public administration;
- enhancing and protecting democracy and civil liberties;
- safeguarding all human rights and fundamental freedoms;
- fully integrating and protecting all ethnic and national minorities residing in Armenia;
- strengthening and consolidating all elements of a market economy, while promoting science-based, innovative, export-oriented industries; and,

- ensuring the reliability, security and safety of energy, transport and communication infrastructure.

SECURITY OF THE STATE AND POPULATION

- maintaining modern and professional armed forces and an efficient security and law-enforcement structure;
- engaging in the global effort to combat transnational threats such as international terrorism, the proliferation of weapons of mass destruction and their related components, organized crime, human trafficking and the illegal drugs trade, and production and import of low-quality food products;
- forming favorable environment for the present and future generations;
- maintaining an efficient utilization of natural resources, with comprehensive environmental regulation and protection; and,
- integrating into international structures for the monitoring and prevention of natural and man-made disasters, adopting a reliable early-warning alert system to preempt and prevent natural and man-made disasters, and to ensure urban security and public safety.

PEACE AND INTERNATIONAL SECURITY

- consolidating Armenia's international standing and credibility, pursuing lasting peace and security in the region, and a deeper engagement in international security, including participation in international peacekeeping operations.

PRESERVATION OF THE NATIONAL IDENTITY

- developing and implementing a comprehensive concept of Armenia–Diaspora relations, with a broader mobilization of the potential of the Armenian Diaspora;
- promoting and fostering Armenian studies–language, literature, history and culture as factors ensuring continuity of national spiritual heritage and symbolizing national identity; and,
- enhancing the Armenian national culture along with preserving the elements of its distinguishing national features, aware of universal cultural values and developments, including the promotion of Armenian cultural heritage abroad.

PROSPERITY

- eradicating poverty;
- implementing a social policy aimed at protecting the vulnerable segments of the Armenian population;

- developing and implementing competitive and efficient science and education policies, with a special focus on developing innovative technologies;
- providing more inclusive and effective health care meeting the highest international standards; and,
- ensuring conditions for the development of spiritual and cultural potential of the individual and society.

3. THREATS TO NATIONAL SECURITY

Threats to national security are defined as events, actions, or the absence thereof, that may threaten the existence of the Armenian state, society, family or individual. Such threats may emanate from domestic (internal threats) or foreign (external threats) sources.

The key issue of the National Security of the Republic of Armenia is the settlement of the Nagorno-Karabakh conflict.

Since attaining independence at the end of the 20th century, Armenia has been engaged in a difficult process of transition which is the source of its main domestic threats.

The National Security of the Republic of Armenia has also been faced with the emergence of several new inter- and intra-regional threats. Inter-regional threats stem mainly from unresolved ethnic and armed conflicts in neighboring states, whereas intra-regional threats are rooted in a clash of interests of the main powers in the region.

EXTERNAL THREATS

- **USE OF FORCE.** The Republic of Azerbaijan continues to pursue an aggressive policy of militant posturing that explicitly threatens the Republic of Armenia and the Republic of Nagorno-Karabakh. Despite numerous factors preventing such development, openly militant statements articulated at the highest level, cause to consider them as direct threats. In light of the heightened threat environment, there is an additional danger that the Republic of Turkey, a strategic partner of Azerbaijan, may also pose an additional threat. Taking into consideration the universally known provisions of international law, the Republic of Armenia considers the trade and transport blockade imposed by Turkey and Azerbaijan as a use of force against the Republic of Armenia;

- **ETHNIC CONFLICTS, INTERNAL UNREST AND MILITARY ACTIVITIES IN NEIGHBORING STATES.** Such destabilizing developments may create a more diverse set of security threats for Armenia, from the disruption and disintegration of transit infrastructures to the spillover of ongoing military actions from neighboring states;
- **DISRUPTION OF TRANSIT THROUGH NEIGHBORING STATES.** The disruption of both the Tbilisi–Sukhumi railway and the road from Georgia into Russia has posed a significantly negative impact on Armenia. The imposition of broad international economic sanctions on Iran would also directly threaten the National Security of the Republic of Armenia;
- **WEAKENING OR INEFFICIENCY OF STRATEGIC ALLIANCES.** It is the understanding of the Republic of Armenia that membership in a strategic alliance necessitates that all alliance members are inherently prohibited against adopting any action that violates the interests of the other alliance members. The Collective Security Treaty Organization (CSTO) should, therefore, clarify the regulations regarding its involvement in the cases of military aggression directed against a member state;
- **TERRORISM AND TRANSNATIONAL CRIME.** International terrorism in all its forms, the proliferation of weapons of mass destruction and narcotics, money laundering, and human trafficking, each constitute a direct threat to the Republic of Armenia;
- **ENERGY DEPENDENCE.** Armenia, with a scarcity of natural resources, is dependent on external energy supplies. Recent reforms, however, have led to more efficient energy relations both domestically and with Armenia's main energy supplier, the Russian Federation, thereby easing Armenia's energy dependence;
- **ARMENIA'S ISOLATION FROM REGIONAL PROJECTS.** Armenia's participation in regional infrastructure projects is of a great significance and, in this respect Armenia highly values the regional TRASECA and INOGATE programs of the European Union (EU). Armenia also sees Azerbaijan's effort to isolate Armenia from such regional development programs as a direct threat;
- **DECLINE OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY IN THE ARMENIAN DIASPORA.** The Republic of Armenia attaches a great importance to the preservation of the national identity in the Armenian Diaspora. Well-organized and efficiently integrated Diasporan communities are important contributions to the overall increase in Armenia's international involvement. Any weakening of the Armenia–Diaspora ties and the absence of mutually enriching contacts may threaten the fundamental values of the National Security of the Republic of Armenia;

- **EPIDEMICS AND NATURAL DISASTERS.** The outbreak and spread of life-threatening epidemics globally and in neighboring regions, as well as natural or man-made disasters, may threaten the National Security of the Republic of Armenia.

INTERNAL THREATS

- **DETERIORATION IN THE EFFICACY OF PUBLIC ADMINISTRATION AND THE DECLINE IN TRUST IN THE JUDICIARY.** The Republic of Armenia is engaged in a transitional process of an active reform. Any deterioration in the efficacy of public administration and any decrease in the speed or scope of its reform efforts are seen as potential threats to national security. The effectiveness, impartiality and independence of the judiciary are crucial for Armenia and, along with the efficacy of public administration, are essential considerations to sustain public trust;
- **INSUFFICIENCY OF THE POLITICAL SYSTEM.** The current state of inadequacy among the political parties threatens the national security and the internal democratization and development of political parties is a key prerequisite for the consolidation of democracy in the country;
- **INSUFFICIENT LEVEL OF DEMOCRATIC CONSOLIDATION.** Continuity and effectiveness of democratic systems of governance are at risk in all of the countries in transition. Direct threats in this regard include an inadequate protection of human rights, shortcomings in electoral procedures and performance, and insufficient inclusion and engagement of civil society;
- **POLARIZATION.** The inadequate and incomplete provision of social security, significant levels of poverty, insufficient or unequal access to all aspects of professional training, health and social services, and emerging intolerance, comprise traditional challenges for all states in transition. Despite Armenia's demonstrable progress in addressing these challenges, they remain significant risk factors for overall national security;
- **URBANIZATION.** The level of urbanization in Armenia was already quite significant during the Soviet period and has only continued since independence. This increase in urbanization stems mainly from a combination of inconsistencies in the labor market and a rural-urban division in access to education and living conditions, most notable in the capital. The continuation of this trend of urbanization constitutes a threat to the national security, as it results in a pattern of overly compact inhabitation and settlement in the areas prone to seismic activity, a deterioration of the demographic balance in rural areas, and a depopulation of border villages;

- **CHALLENGES FROM THE MARKET ECONOMY AND FINANCIAL-BUDGET MANAGEMENT.** An insufficiently competitive economic environment, an inadequate regulation of natural monopolies, and an underground or "shadow" economy and large cash flows, each pose a serious risk factor for the country. The Republic of Armenia strives to maintain consistent rates of high economic growth and, to foster liberalized trade, seeks to develop small and medium enterprises and attraction and safeguard foreign investment;
- **INADEQUATE INFRASTRUCTURE.** The Republic of Armenia faces a daunting challenge to construct and extend additional road links, provide reliable and safe water, and develop telecommunication networks and other related infrastructures;
- **LOW LEVEL OF SCIENCE AND EDUCATION.** Education is a traditionally important priority for Armenia. Inefficient administration in the science and education sectors, inadequate levels of international engagement and collaboration, and insufficient access to professional education are threats to national security;
- **INADEQUATE INTELLECTUAL AND NATIONAL EDUCATION.** The education of national morals and tenets of patriotism should start at home and continue through all levels of formal education. An insufficient awareness of national ideals, respect towards the state and its institutions, and individual morality, including healthy living, the traditional role of the family, and the misinterpretation of the national identity, threaten national security;
- **NEGATIVE DEMOGRAPHIC TRENDS.** The Republic of Armenia sees a low national birthrate, disappointing indexes of health, mortality, life expectancy and the quality of life, unregulated and illegal migration, especially among the educational, scientific and cultural workforce, as demographic threats to national security;
- **ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND EFFICIENT ADMINISTRATION OF NATURAL RESOURCES.** The Republic of Armenia recognizes the importance of increasing the efficient use and protection of the country's mineral and natural resources, especially its water and forest resources. The preservation of Lake Sevan and the properly regulated utilization of its natural resources are priority elements of the environmental policy of Armenia;
- **EPIDEMICS AND DISASTERS.** The outbreak of epidemics, devastating earthquakes and other natural and man-made disasters pose potential security risk factors.

The National Security Strategy serves as the basis for any policies that the Republic of Armenia may develop and implement to prevent and overcome threats and risks to national security, and provides a guide to guarantee the sustainable development of the Armenian state and the society.

II. DOMESTIC SECURITY STRATEGY

The sustainable and secure development of the Republic of Armenia calls for greater efficiency in governance, establishment of democratic values and continued economic growth. In recognition of the above, Armenia has undertaken a comprehensive reform process. The implementation of these reform programs is supported by the preservation of the Armenian national identity, through a full utilization of national potential and is supported by and based on international «best practices». Thus, any failure or delay in the reform effort is a direct threat to the National Security of the Republic of Armenia.

The implementation of these reforms is ensured through an integrated national policy and is reflected by the Armenian Constitution, its obligations under international treaties, legislation, presidential decrees and regulations, and all governmental decisions and supporting sublegislation.

1. EFFICIENT PUBLIC ADMINISTRATION

Goals: an increased level of state governance, with a solid system of the political system, the establishment of security and the protection of democratic values, first and foremost all human and civil rights, and the development of a civil society.

Institutional reforms are aimed at the strengthening of a democratic state, the effective functioning of the bodies of public administration, the independence and impartiality of the judiciary, a consolidation of the system of local self-government, the wider inclusion of civil society in the decision-making and monitoring processes, and an intensification of the fight against corruption, especially bribery.

In this respect, Armenia has initiated a number of long-term state programs, most notably an anti-corruption strategy, sound administrative justice and innovative e-governance projects.

One of the national security-related priority programs is the creation of an efficient disaster management system.

The Republic of Armenia considers a strategic reform of judiciary as one of the key priorities for the establishment of a durable constitutional order, the rule of law, and for the effective functioning of the legislative, executive, and judicial branches of government. These reforms are further aimed at the protection of human and civil rights, and the protection of the state, society and individual against illegal actions.

2. BUILDING THE ARMED FORCES

Goals: the creation of a military capability able to defend and resist any aggression or incursion, to guarantee the physical safety, sovereignty and independence of the people of the Republic of Armenia, and to safeguard the territorial integrity of the state.

Efficient and modern Armenian Armed Forces must always be prepared to repulse any threat and guarantee the military security of the Republic of Armenia. The priorities and goals of the defense of the Republic of Armenia are to be established and formulated in a separate document on military doctrine. A defense strategy is the basis of the activities of the Armenian Armed Forces.

The Republic of Armenia consistently adheres to the principles of civilian control and democratic planning within the defense budget process.

The Republic of Armenia recognizes the inability of an individual state to address the modern challenges alone, and aspires to engage in active military-political cooperation with both the states of and beyond the region. The Armenian military holds an important place as a contributor and partner in international peace and security efforts.

All defense reforms and cooperation serve the interests of the Republic of Armenia and are not aimed against any third party or country.

3. LIBERALIZING THE ECONOMY

Goals: sustainable economic growth, the development of small and medium enterprises, energy independence, and the creation of an open and attractive business environment.

The respect and protection of private property and entrepreneurship are long-held facets of the traditional Armenian culture, and have been reflected in reform policies aimed at creating favorable conditions for rapid economic growth.

Armenia has focused on promoting the development of small and medium enterprises, in recognition of their invaluable role in the establishment of a democratic society and the preservation of traditional family ties.

The key priorities in fostering sustainable economic growth include:

- a. promoting market economic relations;
- b. consolidating competition;
- c. achieving macroeconomic and financial stability, developing financial system;
- d. enhancing financial intermediation;
- e. improving a competitive business environment, with a significant decrease in the "shadow economy" and the dollarization;
- f. preventing monopolization within sectors of the economy, including the efficient administration and supervision of natural monopolies;
- g. implementing a long-term program of investment promotion;
- h. introducing more balanced territorial and sectoral social and economic development, with an effective administration of infrastructure;
- i. promoting technology-oriented and environmentally sound industries; and,
- j. promoting exports.

The Republic of Armenia identifies the need to implement reforms focused on individual branches of industry and sets the following priorities:

- to pursue greater **energy independence** through a diversification of energy supplies and production, the creation of new sources of energy, including nuclear energy, and to develop a stable and reliable export-oriented energy system;
- to promote the sustainable development of **transport**, through the integration of Armenia in regional transit routes and networks, while striving to effectively lift the blockade of Armenia;
- to introduce sound **environmental practices**, with the proper and prudent utilization of all natural resources, including water, to preserve Lake Sevan and its surroundings, to restore and preserve forests, ensure the safe use of nuclear power, supervise the storage of hazardous chemicals, radioactive material and waste, and to introduce an early-warning alert rapid-reaction and disaster management system for natural and man-made disasters, including the raising of disaster awareness and public preparedness; and,
- to ensure **biological safety and food security**, including an increase in agricultural production and food processing capacity, the improvement of the import-export balance in agricultural trade, compliance with international food safety standards, the implementation of new, inclusive

regional development projects, with a special focus on the border and highland areas, and an increase in agricultural efficiency through the introduction of new modern technologies.

4. NEW QUALITY OF LIFE AND MORALE

Goals: poverty eradication, higher living standards over the long-term, the consolidation of social justice and an elimination of societal polarization, the modernization of education and science, with greater access to education, and continued cultural and intellectual development.

The policy priorities in the fields of social security, education, intellectual and cultural developments include:

- consolidating the state based on social justice;
- establishing and promoting public accord;
- addressing the social needs of the population, with greater access to social services;
- improving social standards through the creation of new jobs and the establishment of a social insurance system;
- improving the system of pensions, raising the minimal pension to internationally accepted standards;
- addressing the negative demographic situation;
- regenerating the professional community, especially in the fields of science and education, as a prerequisite for sustainable economic and public development.

Therefore, the Republic of Armenia aspires to:

- implement a long-term state policy aimed at empowering the country's scientific potential, restructuring educational system to comply with European standards and to meet the social and economic needs of the state, introducing modern education technologies;
- translate the body of academic knowledge for the use in Armenia, engage academia in all areas, including defense, in order to achieve more efficient modernization;
- prevent the «brain-drain»;
- increase the role of the Armenian as a language of the national identity and of the state language;
- effectively protect intellectual property;

- create a favorable environment for the preservation and reproduction of universal and national values, national traditions, and standards of cultural and intellectual heritage;
- ensure increased access to cultural values;
- support the spiritual, moral, social and cultural activities of the Armenian Apostolic Church;
- prevent any threat to the cultural and intellectual identity and moral values of the Armenian people;
- engage in greater cooperation with other states in order to preserve Armenian cultural, spiritual and historic monuments located within their territory;
- protect the historic, spiritual, cultural heritage and the ethnic identity of the national minorities living in Armenia;
- integrate into the international information area, to ensure professional promotion of Armenia and the Armenians, and to counter disinformation and propaganda;
- promote relevant information about Armenia and all branches of Armenian studies through the Internet, with the creation of relevant Armenian websites;
- promote sustainable and balanced urban development, including creation of harmonious biosphere and fostering of proportionate territorial density of population, and incorporating considerations of seismic vulnerability, especially in Yerevan;
- create a more efficient healthcare system, through the promotion of healthy living, the regulation and monitoring of medication and related medicinal supplies, the prevention of diseases, especially radiation sickness, biological terrorism and substance abuse, and the early diagnosis of disease and their treatment, with a focus on the protection of mothers and infants and prenatal care.

III. THE REPUBLIC OF NAGORNO-KARABAKH

The just and peaceful resolution of the Nagorno-Karabakh conflict is a key issue for the National Security Strategy of the Republic of Armenia, which is the guarantor of the safety and security of the population of the Republic of Nagorno-Karabakh (Artsakh).

The parties to the conflict have each assented to the mediation by the Organization for Security and Cooperation's (OSCE) Minsk Group and continue to sup-

port the Minsk Group co-chairing states (France, the Russian Federation, and the United States) in their effort to support a negotiated resolution to the Karabakh conflict. The Republic of Armenia appreciates the high level of expertise of those involved in the negotiations and does not deem it necessary to consider or accept declarations made by other international organizations or their possible involvement.

The Republic of Armenia advocates a peaceful and compromise-based solution to the conflict.

The legal aspects for the foundation of the Republic of Nagorno-Karabakh are sound and not in question. The position of the Republic of Armenia is based on the principle that any final solution or final document should be approved by the Karabakh side and Armenia is ready to accept only a resolution which would affirm the irreversible reality of the existence of the Republic of Nagorno-Karabakh.

Nagorno-Karabakh should have a geographic link to Armenia and its security should be guaranteed.

Azerbaijan's militant policy vis-à-vis Nagorno-Karabakh and its readiness to opt for the military solution of the problem are direct threats to the security of Armenia. Under such circumstances, Armenia needs to have an army with increased defense capability to guarantee its security. The main priority of the army is to safeguard the inviolability of the borders of the Republic of Armenia and to be the guarantor of the physical safety of the peoples of the Republic of Armenia and the Republic of Nagorno-Karabakh.

IV. EXTERNAL SECURITY STRATEGY

Armenia implements an external security strategy based on the following basic principles:

COMPLEMENTARITY

The foreign policy of Armenia is based on a partnership approach that seeks to simultaneously develop relations with all states in the region and with states with interests in the region. Such a policy is aimed at maintaining an overall balance in the region.

The positive trends in the dialogue and cooperation among the major powers and the consolidation of the international community to combat terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction are conducive to Armenia's pursuit of its foreign policy of complementarity.

ENGAGEMENT

Armenia is actively involved in both regional and international integration and regards itself as an equal partner in such processes. Armenia sees its engagement and participation in these international developments as being in conformity with Armenian interests.

Armenia's strategic partnership with Russia, its adoption of a European model of development, mutually beneficial cooperation with Iran and the United States, membership in the Commonwealth of Independent States (CIS) and the Collective Security Treaty Organization (CSTO), and its intensification of the cooperation with the NATO alliance, all contribute to the consolidation of the potential of Armenia's policy of complementarity.

There are three layers of Armenia's external security strategy: the international, regional and pan-Armenian.

1. INTERNATIONAL

In order to keep pace with international developments, and to better address their positive and negative trends, the Republic of Armenia has adopted a strategy of promoting its national interests through international integration and active engagement. Such a strategy demands active participation in current international developments and intensive multilateral, multi-layered and bilateral policy.

The main directions of the strategy of integration/engagement are:

- participating in global security efforts, particularly, fight against terrorism and peacekeeping operations;
- participating in international arms control regimes;
- active engaging in major international organizations;
- developing relations with global centers of power and countries with interests in the region; and,
- participating in European and post-Soviet integration.

1.1. MILITARY-POLITICAL COMPONENTS OF THE EXTERNAL SECURITY STRATEGY

Armenia's military cooperation with individual states and membership in international and regional security structures, and its active participation in their programs, are aimed only at consolidating the security of the country. The main components of military-political security include:

- bilateral relations with Russia, with defense and technical military cooperation, through a strategic partnership between the two states;

- participation in the Collective Security Treaty Organization;
 - bilateral military cooperation, particularly with the United States and Greece;
 - cooperation with the NATO alliance;
- and,
- engagement in activities of international security organizations, such as the OSCE, which guarantee open and transparent arms control regimes.

COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION (CSTO)

Armenia is a founding member of the Collective Security Treaty Organization (CSTO). The aim of the CSTO is to collectively prevent and, if necessary, repulse a military threat against any of its participating states.

Armenia views its participation in this organization as a component of its security, which is exercised through various levels of ties between its member states. The military component of the CSTO provides privileged conditions for the supply of the military equipment to CSTO member states, which is a key priority for Armenia.

The intensification of the military component of the CSTO is aimed at the establishment of mechanisms for military cooperation and for an effective way to exchange information and address international threats, such as terrorism and trafficking in arms and drugs.

NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO)

Armenia strives to establish intensive relations with NATO through the Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC) and the Partnership for Peace (PfP) program.

Armenia's active participation in the PfP is important both in terms of the necessity for a significant level of relations with European security structure—NATO—and for the development of bilateral relations with the United States and other allies, but also for Armenia's policy of European integration.

Armenia is intensifying its political dialogue with NATO, and is establishing compatible military units, such as the current peacekeeping battalion, capable of participating in NATO peacekeeping operations. Armenia is also a part of NATO's Planning and Review process.

The successful implementation of the PfP Individual Partnership Action Plan (IPAP) will foster the greater modernization and efficiency of the Armenian defense system and will bring it in closer conformity with the defense systems of advanced states, including their armed forces.

1.2. MEMBERSHIP IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

UNITED NATIONS

Since acquiring UN membership in 1992, Armenia has fully adhered to the universal values of the United Nations, such as the protection of human rights, democracy and rule of law as an integral constituent of the state ideology, and has both actively participated in various activities of the organization and cooperated with many bodies, subsidiary organs and structures of the United Nations organization.

Through its continued participation and practical contribution to the international fight against terrorism and to several UN peacekeeping efforts, Armenia will assist international security and stability efforts.

While Armenia attributes great importance to the leading role of the United Nations in maintaining international peace and security, it also believes that the new geopolitical realities of today demand a reform of the organization in order to better address new challenges.

EUROPEAN STRUCTURES

a. EUROPEAN UNION (EU)

The development and consolidation of Armenia's relations with the European structures, and with the European Union (EU) above all, is a priority direction for the country's foreign policy.

The further intensification of the country's diverse cooperation with the EU will promote the consolidation of democracy, strengthen the rule of law, and protect human rights and fundamental freedoms.

In addition, the development of relations with the EU, as a major global economic and political power, broadens Armenia's trade and economic links and supports the country's economic development.

Through its regional initiatives, the EU promotes a favorable environment for the establishment of lasting stability and cooperation in the South Caucasus region. Armenia's inclusion in the European Neighborhood Policy (ENP) is a major step forward toward European integration.

Establishment of close relations with the EU serves Armenia's long-term interests.

b. COUNCIL OF EUROPE

Membership in the Council of Europe affirmed Armenia's place in the European family and its commitment to develop itself as a country in adherence to European political, legal, cultural, and human rights standards.

Armenia highly values the readiness of the Council of Europe to promote the inter-state and civil society contacts in the South Caucasus and considers it an important factor for the fostering of regional cooperation, conflict resolution and regional security.

c. ORGANIZATION FOR SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE (OSCE)

Armenia's participation in the OSCE is important for the promotion of peace and security, and for the expansion of the principles of democracy and rule of law.

The role of the OSCE, and its Minsk Group, the mediating body engaged in the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict, makes the OSCE an especially important organization for Armenia.

Armenia's active involvement in the three main dimensions of the OSCE, the politico-military, the economic and environmental, and the human, are important factors for the security and stability of the country.

COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES (CIS)

Armenia is a founding member of the Commonwealth of Independent States (CIS) and is an active contributor to the development and implementation of its cooperation programs. Such a policy serves the economic, humanitarian, political, military and other interests of the country.

The CIS promotes the economic, social and humanitarian ties between its members and is making an effort to establish greater cooperation in various domains—in the politico-military arena, the security of external borders, in combating international terrorism and in fighting organized crime, drug trafficking and illegal migration.

INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS

Armenia is greatly interested in its further integration into international economic organizations and more active participation in their economic activities. The country's membership in the World Trade Organization (WTO) is a major step in this direction.

The continued close and successful cooperation between Armenia and the World Bank and the International Monetary Fund (IMF), and their sizable assistance to Armenia, have been a significant contribution to the efficiency of reforms in Armenia.

Armenia also participates in the activities of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC).

1.3. BILATERAL DIMENSIONS OF EXTERNAL SECURITY

RUSSIAN FEDERATION

Although Russia includes a part of the Caucasus, Armenian-Russian relations go far beyond the regional level. The importance of Russia's role for the security of Armenia, the traditional friendly links between the two nations, the level of trade and economic relations, Russia's role in the Nagorno-Karabakh mediation effort, as well as the presence of a significant Armenian community in Russia, all contribute to a strategic partnership.

The foundation for this strategic partnership was established through a «Treaty on Friendship, Cooperation and Mutual Assistance» and the Declaration on the Collaboration towards the 21st Century. Both these agreements and a bilateral agreement on defense cooperation, including within the framework of the Collective Security Treaty Organization (CSTO), serve as the main pillars of the Armenian security system.

The Russian military presence in the Caucasus is an important factor for Armenia's security and for the preservation of the political and military balance in the region. The Republic of Armenia and the Russian Federation jointly guard the Armenian borders and cooperate in air defense.

Armenia attributes a great importance to its cooperation with Russia in the areas of defense, military-technical relations, energy, transportation, regional stability and security, and in the improvement of the legal status of the large number of Armenians residing in Russia.

THE UNITED STATES

The relationship between Armenia and the United States is continuing to develop dynamically, both because of the important U.S. role in regional and global military-political and economic processes and international relations and due to the diverse U.S. assistance provided to Armenia.

Armenia and the United States closely cooperate in the implementation of democratic reforms in Armenia. Bilateral economic cooperation and commercial ties continue to expand and the U.S. holds an increasingly significant share in foreign investment in Armenia.

The U.S. is a co-chair of the OSCE's Minsk Group and contributes to seeking a mediated resolution to the Nagorno-Karabakh conflict. Armenia also values the efforts of the United States in establishing greater stability and security in our region and to promote regional cooperation.

Armenia has also partnered with the U.S. in the fight against international terrorism, peacekeeping operations, as well as in the confronting the challenges of proliferation and other global security related issues.

The Armenian Diaspora, through its various organizations and centers in the United States, has contributed to the development of bilateral relations between Armenia and the United States.

EUROPEAN STATES

Armenia's bilateral relations with the European states are part of its overall process toward European integration. Economic and social development, European integration, resolution of the Nagorno-Karabakh conflict, regional stability and development of regional cooperation are each high on Armenia's bilateral agenda. Implementation of this agenda would only promote the intensification of the trade links, facilitate access to the European market, and encourage foreign investment in Armenia.

Armenia is interested in the diversified development of relations with its European partners, and has specifically identified the consolidation of bilateral political and economic ties as a priority. Cooperation in international organizations and the existence and positive potential of significant Armenian communities in some European states serve as additional contributions to the promotion of mutually beneficial cooperation.

Armenia also values the lessons from the Eastern European countries' experience and its consideration in its reform processes.

MIDDLE EAST

Relations with the countries of the Middle East are important for Armenia given both the region's proximity and the impact of developments in the Middle East on broader international politics. Reflecting Armenia's centuries-old links to the countries of the Middle East, there are still numerous Armenian communities throughout the region, that have long contributed to the social, political, economic and cultural development of the region and its constituent states.

Armenia will continue to develop its relations and cooperation with its traditional partner states in the Middle East and will strive to give new impetus to developing trade and economic relations with the Arabic countries of the Gulf and the Mediterranean regions.

ASIA AND PACIFIC

Armenia has intensified and broadened its relations with the countries of the Asia-Pacific region in general, and with the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) member states in particular. In terms of developing both a bilateral and multilateral framework, Armenia has identified the increasing international role of major ASEAN countries, particularly China, India and Japan, their economic potential and progress, as well as opportunities for cooperating with these countries within international organizations.

2. REGIONAL

Both Armenia's relations with its neighbors and developments in the region serve as basic factors for the Armenian security.

Armenia continues to advocate regional cooperation, seeks the creation of regional security system, and advocates the promotion of constructive relations among all neighboring states. Armenia also notes the challenges posed by the unresolved conflicts and disputes between the states of the region, and the absence of common and unified mechanisms for security, stability and communication.

In this way, the key to resolving the conflicts in the region, to solving the disputes and overcome historic difficulties, and to preventing the emergence of dividing lines in the region and their negative consequences, is through dialogue and cooperation.

The regional directions of the Security Strategy of the Republic of Armenia include:

- consolidating regional stability, establishing, restoring and developing mutually beneficial bilateral and multilateral regional cooperation;
- further developing neighborly relations by implementing diversified programs of cooperation with Iran and Georgia;
- resolving the Nagorno-Karabakh conflict and normalizing relations with Azerbaijan;
- seeking a normalization of relations with Turkey;
- consolidating democracy throughout the region;
- and,
- engaging in international economic projects focusing on the region.

2.1. BILATERAL DIMENSIONS OF EXTERNAL SECURITY

ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

The development of traditional neighborly relations between Armenia and Iran is based on a number of shared realities: shared borders, historic and cultural ties, and mutual economic interests.

Armenia's main southern transit route passes through Iran as does Armenia's strategic access to Asia and Middle East, a reality only exacerbated by the blockade of Armenia imposed by its two neighboring states.

The two countries have significant interests in energy cooperation and are currently implementing several joint projects aimed at providing Armenia with important alternative sources of energy.

Armenia appreciates the balanced position which Iran, as a major actor both in the region and within the Islamic world, has adopted regarding the Nagorno-Karabakh conflict.

Armenia seeks to continue to develop its cooperation with Iran in the energy sector, and is pursuing policies designed to expand bilateral trade, establish new communications, and to effectively utilize the existing potential.

Armenia also values Iran's engagement in various processes in the South Caucasus region and regards it a factor contributing to maintaining balance and stability in the region.

GEORGIA

Armenia has traditionally enjoyed friendly relations with Georgia which have contributed to the maintenance of overall stability in the region.

Georgia is an important regional partner for Armenia and is seen as a partner for Armenia, with the expansion of the existing high-level bilateral cooperation rooted in the long-term strategic interests of both countries.

Armenia is mostly interested in the stable and secure development of Georgia and would welcome a lasting peaceful resolution of existing conflicts in Georgia. Such a resolution would allow Armenia to benefit from the vital transit links through Georgia and would promote the restoration of the Tbilisi-Sukhumi railway, a consideration with particular significance for both Armenia and the region as a whole.

The existence of a large, well-established Armenian community in Georgia brings added importance to relations between the two countries. The two governments have engaged in fostering cooperation aimed at improving the social and economic situation of the Armenian population of Georgia, including the Armenian community of the southern Georgian region of Javakhhk.

THE REPUBLIC OF TURKEY

There are no diplomatic relations between Armenia and Turkey. The establishment of normal diplomatic relations between Armenia and Turkey is hampered by preconditions set forth by the Turkish side.

Armenia has long advocated the establishment of diplomatic relations without any precondition and will continue its efforts to surmount the obstacles and improve the bilateral relations between Armenia and Turkey.

Armenia aspires for the universal recognition and condemnation, including by Turkey, of the Armenian Genocide, and sees it both as a restoration of historical justice and as a way to improve the overall situation in the region, while also preventing similar crimes in the future.

The unnatural character of bilateral relations and the closed border by Turkey threaten the Armenian security and hamper its lasting development. The absence of normalized relations adversely affects the stability of the region as a whole and impedes the development of regional cooperation.

The normalization of Armenian-Turkish relations would decrease the risk of new dividing lines emerging in the region and would help to create a more conducive environment for the final settlement of the Nagorno-Karabakh conflict.

Armenia closely follows Turkey's accession negotiations with the European Union and hopes that the process will avoid any application of double standards. Armenia stresses that the lifting of the Turkish blockade of Armenia, which has acquired special importance in view of Armenia's inclusion in the European Neighborhood Policy, will be an important condition in the negotiations between Turkey and the EU.

AZERBAIJANI REPUBLIC

Diplomatic relations between Armenia and Azerbaijan have not been established due to the Nagorno-Karabakh conflict. Azerbaijan has adopted a policy aimed at the exclusion of Armenia from all projects of regional cooperation.

Azerbaijan continuously refuses to open its communication routes with Armenia and denies all Armenian and international initiatives to engage in bilateral cooperation in an attempt to exert pressure on Armenia regarding the Nagorno-Karabakh conflict.

Armenia believes that the bilateral and regional cooperation could build confidence and have a serious positive impact on the overall situation. Armenia will continue its confidence building efforts and to this end will encourage cooperation, contacts and visits on every level.

3. ARMENIA-DIASPORA RELATIONS

The wide range of issues comprising Armenia-Diaspora relations presents a significant component of the National Security Strategy of the Republic of Armenia. In sheer numbers, the Armenian Diaspora exceeds the overall population of Armenia; it is geographically diverse and stems largely from the exodus of Armenians to safety during the Genocide and related forced deportations. The Armenian Diaspora is well integrated within their host countries of residence and is active in many areas of political, economic and social affairs of those countries. The largest Diasporan communities are presently located in the Russian Federation, the United States, France, Iran, Georgia and in some Arab countries. Majority of the Diasporan Armenians are non-Armenian citizens.

In order to consolidate relations with its Diaspora, the Republic of Armenia focuses its efforts on preventing the assimilation and loss of lingual and cultural identity among the Armenians living abroad. Additionally, Armenia embraces all systemic demonstrations of Diaspora involvement in the solution of vital problems facing Armenia and Nagorno-Karabakh.

The integration of the Armenian nation offers a serious degree of economic and cultural potential, especially as a means to promote trade, tourism, preservation, development and publicizing of the cultural heritage.

The preservation and intensification of ties with the Diaspora also creates a unique bridge between Armenia and the international community, as Armenian community organizations worldwide support the development of bilateral ties with different countries, and foster Armenia's global integration and consolidation of democracy.

The Armenian Apostolic Church, through its capacity as the national church, also has an important mission in the integration of the Armenians and the development of the nation.

CONCLUDING PROVISIONS

The National Security Strategy of the Republic of Armenia serves as a guideline for the determination of the main directions, challenges and priorities of the country's domestic and foreign policy. Further revisions of the National Security Strategy should address the changing nature of dynamic internal, regional and global developments, altered situation and political priorities.

Any declarations made on behalf of the Republic of Armenia and by its state officials should preserve the wording, intent and the spirit of the National Security Strategy.

In order to ensure the overall consistency of the decisions adopted by the state and administrative authorities of the Republic of Armenia, such decisions should be in accordance with the provisions of the National Security Strategy.

The provisions of the National Security Strategy are exercised on the basis of the development of guidelines and action plans in the areas of foreign policy, defense, economy, food security, energy, environment protection, the safety of communications and information, demography, science and education, and intellectual and cultural developments. These guidelines are elaborated by the Government of the Republic of Armenia in accordance with the provisions of Articles 85, 86, and 89 of the Armenian Constitution.

CHIEF OF STAFF
OF THE RA PRESIDENT

A. GEVORKYAN

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

ПРИНЦИП КОМПЛЕМЕНТАРИЗМА В ДЕЙСТВИИ

- I. 1. На встрече Генерального Секретаря НАТО Хавьера Соланы и Министра Обороны РА Вазгена Саргсяна. Ереван, 1997 г.
2. Во время встречи Генерального Секретаря ОДКБ Николая Бордожи и Министра Обороны РА Сержа Саркисяна. Ереван, 2006 г.
- II. 1. На подписании военного пакета стратегического партнерства между РА и РФ, Ереван, 1996 г.
2. На подписании первого армяно-американского договора в области безопасности Министром Обороны РА Сержем Саркисяном и Секретарем Обороны США Уильямом Коеном (в период пребывания Гайка Котанджяна в должности Атташе по обороне РА в США). Пентагон, Вашингтон, 2000 г.
- III. 1. Рабочее обсуждение пакета договорно-правовых документов по стратегическому партнерству РА и РФ между автором и представителем ГШ ВС РФ, Ереван, МО РА, 1997 г.
2. Фрагмент встречи временного поверенного в делах посольства США в РА Джозефа Пеннингтона и Министра Обороны РА Сейрана Оганяна. Ереван, 2008 г.
- IV. 1. В составе армянской делегации на Вашингтонском саммите НАТО. Вашингтон, США, 1999 г.
2. Во время церемонии возложения венка к надгробью автора «Армянского мандата», Президента США Вудро Вильсона делегацией РА на Вашингтонском саммите НАТО. Национальный кафедральный собор, Вашингтон, США, 1999 г.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АВТОРА НА ПОЛИТИЧЕСКОМ И ВОЕННО-ДИПЛОМАТИЧЕСКОМ ПОПРИЩЕ

- V. 1. Перед переговорами с группой Ахмад-Шаха Масуда. Анава, Панджшерское ущелье, Афганистан, 1983 г. (третий слева—автор).
2. Советник-посланник ЦК КПСС Гайк Котанджян—координатор постоянно действующей Межведомственной комиссии по политическому анализу и противодействию. Кабул, Афганистан, 1983 г.
- VI. 1. Аккредитация Военного атташе РА полковника Г. Котанджяна при Военно-морской разведке США. Пентагон, США, 1998 г.
2. Представление автора в качестве Атташе РА по обороне в США Председателю Комитета Начальников Штабов ВС США генералу Генри Шелтону. Государственный департамент, США, 2000 г.

- VII. 1. Участие депутата Верховного Совета, члена Правительства Армянской ССР Г. Котанджяна в Диалоге между делегацией молодых политических лидеров перестройки СССР и Советом молодых политических лидеров при Конгрессе США (конgressмены США до 42 лет). Джексонвилльский университет, Флорида, США, 1987 г.
2. Автор руководит инспекцией МО РА Вооруженных Сил Греции в рамках Договора ОБСЕ. Литохоро, Греция, 1996 г.
- VIII. 1. Доктор Г. Котанджян был главным докладчиком на собраниях по сбору средств на создание Института национальных стратегических исследований им. Драстамата Канаяна МО РА, организованных «Комитетом Дро» в США и Канаде. Собрание в Нью-Джерси, США, 1998 г.
2. Официальная церемония вручения автору диплома об окончании Национального Университета Обороны США (слева направо: заместитель помощника секретаря по Обороны США по специальным операциям и борьбе с терроризмом, руководитель направления специальных операций и конфликтов слабой интенсивности Джеймс Робертс (Пентагон), автор, госпожа Роза Котанджян-Саркисян, Первый Вице-Президент НУО США посол Джонни Карсон). Вашингтон, 2004 г.

ПРОЦЕСС МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

- IX. Переговоры между Министром Обороны РА Сержем Саркисяном и Секретарем по Обороны США Дональдом Рамсфельдом по вопросу оказания методологической помощи при разработке Стратегии национальной безопасности (СНБ) РА. Вашингтон, 2005 г.
- X. 1. На заседании Межведомственной комиссии по разработке СНБ РА под председательством Министра обороны РА Сержа Саркисяна. Ереван, 2006 г.
2. На экспертном рассмотрении Проекта СНБ РА на расширенном заседании Ученого Совета ЕГУ. Ереван, 2006 г.
- XI. 1. На экспертном обсуждении Проекта СНБ на расширенном заседании Президиума НАН РА (справа—налево: заместитель Министра иностранных дел РА Арман Киракосян, Президент НАН РА академик Радик Мартиросян, Председатель Межведомственной комиссии по разработке Проекта СНБ РА Серж Саркисян, научный руководитель разработки Проекта Гайк Котанджян). Ереван, 2006 г.
2. Фрагмент открытых обсуждений Проекта СНБ РА в Национальном Собрании (справа—налево: Председатель НС РА Тигран Торосян, Председатель Межведомственной комиссии по разработке проекта Серж Саркисян, у кафедры—научный руководитель разработки Гайк Котанджян). Ереван, 2006 г.

- XII. 1. Экспертное обсуждение Проекта СНБ РА в Российской Академии государственной службы при Президенте РФ. Москва, 2006 г.
2. Презентация методологии и процесса разработки СНБ РА на совместном симпозиуме, организованном специалистами Центра безопасных исследований им. Джорджа Маршалла и Армянской ассоциацией его выпускников. Ереван, 2007 г.

МЕРОПРИЯТИЯ В ИНСТИТУТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (ИНСИ) ИМ. ДРАСТАМАТА КАНАЯНА МО РА

- XIII. Титульный лист проекта Института национальных стратегических исследований (ИНСИ) МО РА: проект был разработан автором в ИНСИ Национального Университета Обороны США и защищен на его Академическом Комитете.
- XIV. 1. Торжественное открытие здания ИНСИ. Ленту разрезает Министр Обороны РА (ныне—Президент РА) Серж Саркисян. Ереван, 25 января 2007 г.
2. Во время подъема флага на церемонии торжественного открытия здания ИНСИ.
- XV. 1. На межведомственном экспертном обсуждении проекта Военной доктрины РА (третий слева в первом ряду—Начальник ГШ ВС РА (ныне—Министр Обороны), генерал-полковник Сейран Оганян). Ереван, 2007 г.
2. Представление процесса разработки СНБ РА группе ведущих специалистов Национального университета обороны США. ИНСИ, Ереван, 2007 г.
- XVI. 1. Титульный лист публикации «Основы военной политики Республики Армения (военно-политический аспект национальной безопасности)»: эта разработка Г. Котанджяна, осуществленная по заданию руководства МО, стала первым продуктом в процессе осмысления проблем национальной безопасности РА в системе МО
2. Обложки первых номеров военно-научного журнала «Айкакан банак» и его прикладного-аналитического приложения «Рабочие тетради», по заданию руководства Министерства обороны, основанных Г. Котанджяном как главным редактором и председателем редакционной коллегии

LIST OF ILLUSTRATIONS

PRINCIPLE OF COMPLEMENTARITY IN ACTION

- I. 1. At the NATO Secretary General Xavier Solana and the RA Defense Minister Vazgen Sargsyan's meeting. Yerevan, 1997
2. At the RA Defense Minister Serzh Sarkissian's meeting with CSTO Secretary General Nikolay Bordyuzha. Yerevan, 2006
- II. 1. Signing the military portfolio of strategic partnership between the RA and the RF. Yerevan, 1996
2. Signing the first Armenian-American agreement in the security sphere by the Defense Minister Serzh Sarkissian and US Secretary of Defense William Cohen (with Hayk Kotanjian as the RA Defense Attaché to the US). Pentagon, Washington, 2000
- III. 1. Working discussions between the author and the representative of the RF Armed Forces General Staff on the portfolio of legal-contractual documents for the RA and the RF strategic partnership. Yerevan, MoD, RA, 1997
2. Fragment from the meeting of the RA Defense Minister Seyran Ohanyan with the US Embassy Acting Chargé d'Affaires in the RA Joseph Pennington. Yerevan, 2008
- IV. 1. In the Armenian delegation at the NATO Summit in Washington. Washington, USA, 1999
2. At the wreath-laying ceremony at the tomb of the «Armenian Mandate» author US President Woodrow Wilson by the RA delegation at the NATO Summit in Washington. The National Cathedral, Washington, USA, 1999
- V. 1. Before negotiations with the group of Ahmad Shah Massoud. Anava, Panjsher Valley, Afghanistan, 1983 (the author is the third from the left)
2. Minister Envoy of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union (CC CPSU) Hayk Kotanjian, Coordinator of Standing Interagency Commission on Political Analysis and Counteraction. Kabul, Afghanistan, 1983
- VI. 1. The RA Military Attaché Colonel Hayk Kotanjian's accreditation at the US Naval Intelligence. Pentagon, USA, 1998
2. Presenting the author as the RA Defense Attaché to the US to the Chairman of the Joint Chiefs of Staff of US Armed Forces General Henry Shelton. State Department, USA, 2000

AUTHOR'S ACTIVITY IN THE POLITICAL AND MILITARY-DIPLOMATIC WALK OF LIFE

- VII. 1. Supreme Council Deputy, Member of the Government of the Armenian SSR Hayk Kotanjian's participation in the Dialogue of the Young Political Leaders' Delegation of the USSR Perestroika with the Young Political Leaders' Union at the US Congress (US Congressmen till the age of 42). University of Jacksonville, Florida, USA, 1987
2. The author leads the inspection, MoD, RA in the Armed Forces of Greece in the framework of CAF in Europe Treaty. Lithoro, Greece, 1996
- VIII. 1. Dr. H. Kotanjian was the keynote speaker at the meetings on fundraising for establishment of Drastamat Kanayan Institute for National Strategic Studies, MoD, RA, organized by the Dro Committee in the USA and Canada. New Jersey meeting, USA, 1998
2. Official ceremony of presenting the author with the diploma on graduating from the US National Defense University (from the left to the right: Deputy Assistant Secretary of US Defense for Special Operations and Combating Terrorism (SOLIC, Pentagon) James Q. Roberts, the author, Mrs. Rosa Kotanjian-Sarkissian, Senior Vice President, National Defense University, USA, Ambassador Johnnie Carson). Washington, 2004

PROCESS OF INTERAGENCY DEVELOPMENT OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

- IX. Negotiations between the RA Defense Minister Serzh Sarkissian and the US Defense Secretary Donald Rumsfeld on the issue of providing methodological assistance in developing the RA National Security Strategy (NSS). Washington, 2005
- X. 1. At the session of Interagency Commission on development of the RA NSS chaired by the RA Defense Minister Serzh Sarkissian. Yerevan, 2006
2. During the expert reviewing of the RA NSS at the enlarged session of the Academic Council, YSU. Yerevan, 2006
- XI. 1. During the expert discussions of the Draft NSS at the enlarged session of the Presidium of the NAS, RA (from the right to the left: Deputy Minister of the RA Foreign Affairs Arman Kirakosyan, President of the NAS, RA Full Member Radik Martirosyan, Chairman of the Interagency Commission on developing the RA Draft NSS Serzh Sarkissian, Academic Supervisor of the Project development Hayk Kotanjian). Yerevan, 2006
2. A fragment from the open discussions of the RA Draft NSS in the National Assembly (from the right to the left: the Chairman of the RA National Assembly Tigran Torosyan, Chairman of the Interagency Commission on the Draft development Serzh Sarkissian, at the rostrum—Academic Supervisor of the development Hayk Kotanjian). Yerevan, 2006
- XII. 1. Expert discussions of the RA Draft NSS in the Russian Academy of Public Service under the RF President. Moscow, 2006
2. Presentation of the methodology and development process of the RA NSS at the joint symposium organized by the specialists of the George C. Marshall European Center for Security Studies and the Armenian Association of its alumni. Yerevan, 2007

EVENTS IN DRASTAMAT KANAYAN INSTITUTE FOR NATIONAL STRATEGIC STUDIES (INSS), MOD, RA

- XIII. The title page of the Project of the Institute for National Strategic Studies (INSS), MoD, RA: the project was developed by the author in the INSS, National Defense University, USA, and defended at its Academic Committee
- XIV. 1. Ceremonial opening of the INSS building. The RA Defense Minister (currently the RA President) Serzh Sarkissian is cutting the ribbon. Yerevan, January 25, 2007
2. Hoisting the flag at the ceremonial opening of the INSS building
- XV. 1. At the expert interagency discussions of the RA Draft Military Doctrine (the third one from the left in the front row – Head of the Main Staff, Armed Forces, RA (currently Defense Minister), Colonel General Seyran Ohanyan). Yerevan, 2007
2. Presentation of the course of the RA NSS development to the group of leading specialists from the National Defense University-USA. INSS, Yerevan, 2007
- XVI. 1. The title page of «The Principles of Military Policy of the Republic of Armenia: Military and Political Perspective of National Security» publication: it was developed by H. Kotanjian, assigned by the MoD leadership, which was the first product in the process of perceiving national security problems of the RA in the MoD system
2. The covers of the first issues of the defense-academic quarterly «Haikakan Banak» and its applied analytical appendix «Working Notebooks» by order of the Defense Ministry leadership. These publications were founded by H. Kotanjian as the Editor-in-Chief and Chairman of the Editorial Board

ՀԱՅԿ ՔՈԹԱՆՋՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՄԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑՆԵՐԸ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ГАЙК КОТАНДЖЯН

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АРМЕНИИ
В КОНТЕКСТЕ АРХИТЕКТУРЫ
РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

HAYK KOTANJIAN

GUIDELINES ON DEVELOPING
ARMENIAN NATIONAL SECURITY STRATEGY
IN THE CONTEXT OF REGIONAL
SECURITY ARCHITECTURE

Տեխնիկական խմբագիր՝	Ա. Պ. ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ
Շարվածքը՝	Վ. Ռ. ԽԱԼԱՏՅԱՆԻ
Շապիկի ձևավորումը՝	Հ. Գ. ՄԱՀԱԿՅԱՆԻ
Լուսանկարները՝	Հ. Ս. ՔՈԹԱՆՋՅԱՆԻ (արխիվ), Ա. Դ. ՆԵՐՍԻՍՅԱՆԻ

Պատվեր՝ 953: Տպաքանակ՝ 1000:

Չափս՝ 70x100/16: 35.5+3.25 տպ. մամուլ:

Տառատեսակներ՝ Sylfaen, Arial, Arial LatArm, Times New Roman:

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» հրատարակչության տպարանում